J. ARCH GETTY

Stalinizm Hükmederken

Bolşevikler, Boyarlar ve Geleneğin Ayak Direyişi

ÇEVİREN
GÜL ÇAĞALI GÜVEN

J. ARCH GETTY Stalinizm Hükmederken

iletişim

J. ARCH GETTY

Stalinizm Hükmederken

Practicing Stalinism. The Enduring Archaic in Russian Politics
© 2013 Yale University
Bu kitabın yayın hakları Anatolialit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Yale Representation Limited'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2333 • Politika Dizisi 148
ISBN-13: 978-975-05-1994-9
© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2016, İstanbul

YAYINA HAZIRLAYAN Aybars Yanık
DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
DİZİN Burçin Gönül
BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

J. ARCH GETTY

Stalinizm Hükmederken

Bolşevikler, Boyarlar ve Geleneğin Ayak Direyişi

Practicing Stalinism
The Enduring Archaic in Russian Politics

ÇEVİREN *Gül Çağalı Güven*

iletişim

J. ARCH GETTY UCLA'de tarih profesörüdür. Stalin dönemi Sovyetler Birliği ve SBKP konularında uzmandır. Harriman Enstitüsü (Columbia Üniversitesi), Davis Center (Harvard Üniversitesi) araştırmalar yapmış, Moskova Bilimler Akademisi, EHESS-Paris ve Utrecht Üniversitesi-Hollanda'da misafir öğretim üyesi olarak ders vermiştir. Yayınlanmış eserlerinden bazıları şunlardır: *Origins of the Great Purges: The Soviet Communist Party Reconsidered, 1933-1938* (CUP, 1985); *Stalinist Terror: New Perspectives* (ed., Roberta T. Manning ile birlikte, CUP, 1993); *Kratkii Putevoditel': Fondy i kollektsii sobrannye Tsentral'nym Partiinym Arkhivom* (The Central Party Archive: A Research Guide, Moscow, Blagovest, 1993); *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939* (Yale University Press, 1999); *Yezhov: The Rise of Stalin's "Iron Fist"* (Yale University Press, 2008).

İçindekiler

Teşekkür 9

Önsöz 11

Çevriyazı ve Parti/Hükümete Dair Terimler Hakkında Bir Not 19

Sovyet Örgütlerinin Kısaltmaları 21

Giriş 23

1 "Eski" ve "Yeni" 59
- METİNLER 60
- ÖDÜLLER VE UNVANLAR 74
- KOLEKTİF SORUMLULUK 77
- TOPLUMSAL ROLLER: YENİ BİR SOYLULUK 86

2 Kültler ve Kişilikler, Siyaset ve Kurumlar 119

3 Parti Personel Sistemi: Merkez Komite'de Yukarıdakiler 163
- BOYARLAR VE SEKRETERLER 165

MERKEZ KOMİTEDE YUKARIDAKİLER 167
YETKİNLİK ÖLÇÜTÜNDE BELİRSİZLİK 174
ÜYELİKTE ŞEKİLCİLİK 179
DENETİMİ SÜRDÜRÜRKEN, DİZGİNLERİ GEVŞETMEK:
OPROSOM VE *NOMENKLATURA* 187

4 **Parti Personel Sistemi: Merkez Komite'de Aşağıdakiler** 199
AŞAĞIDAKİLER VE YUKARIDAKİLER 205
İŞ YÜKÜ 206
KADROLAR İÇİN REKABET: ARADA KALAN ORGRASPRED OLUYOR 208
YOLDAŞ DEMİN'İ İSTİYORUZ 211
PETRIYAKOV YOLDAŞ NEREDE? 212
AŞAĞIDAKİLERİN HAYALİ: DÜZGÜN BİR PLANLI SİSTEM 217
KURALLAR VE MEVZUAT 223
HERKESİN KAYDEDİLMESİ VE GÖREVLENDİRİLMESİ 225

5 **İlkesel ve Kişisel Çatışmalar** 235
MUHALEFET VE O MUHALEFET: TAŞRADAN MANZARALAR 244
BÖLGESEL KLANLARIN OLUŞUMU 259
POLİS KLANLARI 268
KLAN MÜCAOELELERİ, 1927-1929:
YAGODA'YA KARŞI YEVDOKİMOV'UN ZAFERİ 273
KLAN MÜCADELELERİ, 1931: YEVDOKİMOV'A KARŞI YAGODA'NIN ZAFERİ 274
KLAN MÜCADELELERİ, 1936: YAGODA'YA KARŞI
YEVDOKİMOV'UN ZAFERİ, YİNE, YENİ, YENİDEN 278
MERKEZ-ÇEVRE REKABETİ: STALİN, PARTİ KLANLARINA KARŞI 281

6 **Stalin ve Klanlar I: "Kralın Adamları"** 287

7 **Stalin ve Klanlar II: Kim Oy Verebilir? Kim Ateş Edebilir?** 323
SEÇİMLER, LEHTE VE ALEYHTE OLANLAR 323

8 **Stalin ve Klanlar III: Klanların Son Direnişi** 369

Sonsöz: "Yeni" ve "Eski" 415

ÇÖKÜŞÜ ANLAMLANDIRMAK: YENİ BİR BAŞLANGIÇ MI, YOKSA DAHA ÇOK KABİLE SİYASETİ Mİ? 416

GÜNÜMÜZ KLAN MÜCADELELERİ 423

KÜLT 430

BÖLGESEL BARONLAR VE "KRALIN ADAMLARI" 435

KRALİYET REKABETLERİ 437

UYGULAMANIN AYAK DİREYİŞİ 441

DİZİN 449

Dipnotlarda aşağıdaki arşiv kısaltmaları kullanılmıştır:

AP RF	Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi (Arkhiv prezidenta rossiiskoi federatsii)
GARF	Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (Gosudarstvennyi arkhiv rossiiskoi federatsii), Moskova
RGANI	Rus Çağdaş Tarihi Devlet Arşivi (Rossiiski gosudarstvennii arkhiv noveishei istorii), Moskova
RGASPI	Rus Sosyopolitik Tarihi Devlet Arşivi (Rossiiski gosudarstvenny arkhiv sotsial'-no-politicheskoi istorii), Moskova
Smolensk Arşivi	Tüm Rusya Komünist Parti Kayıtları, Smolensk Bölgesi, 1917-1941
TsA FSB	Federal Güvenlik Dairesi Merkez Arşivi (Tsentral'nyi arkhiv Federal'noi sluzhby bezopasnosti), Moskova

TEŞEKKÜR

Bu kitabın araştırmalarını cömertçe destekleyen kurumlar, John Simon Guggenheim Vakfı, American Philosophical Society ve Academic Senate, International Institute ile UCLA'nın (Kaliforniya Üniversitesi, Los Angeles) Sosyal Bilimler Bölümü oldu. O dönemki dekanım Scott Waugh'ya, gerekmediği halde bana yardım etmesi nedeniyle özellikle müteşekkirim.

UCLA, Utrecht Üniversitesi, Amsterdam Üniversitesi, Leeds Üniversitesi, Paris'teki Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales ve Sorbonne'daki meslektaşlar, seminer sunuşlarımı sabırla dinledikleri gibi, faydalı yorumlarını ve eleştirilerini esirgemediler. UCLA ve Utrecht'teki öğrencilerim çalışmanın bazı kısımlarını okuyarak taptaze fikirler sundular ve araştırma asistanım Michaela Dion işini kusursuz yaptı.

Bu çalışma hakkında birçok insanla, özellikle William Chase, James Harris, Oleg Vladimirovich Naumov, Vladimir Pavlovich Naumov, Peter Reill, Andrei Konstantinovich Sokolov, Leonid Vladimirovich Veintraub ve UCLA'daki muhteşem lisansüstü öğrencilerimle yaptığım sohbetlerden çok yararlandım. Sevgili dostum Gabor Rittersporn, her zamanki keskin bakışıyla taslağı okudu ve yeni fikirlerin hem ibret verici hikâyelerin kaynağı oldu. Bu çalışma, birçok dev ve özgün düşünürün

omuzlarında yükseliyor. Bu çalışmayı onlarla tartışma fırsatı bulamamış olsam da, yaratıcılıklarıyla bu projeye girişmeme esin kaynağı olan Sheila Fitzpatrick, Graeme Gill, Ken Jowitt, Edward Keenan ve T. H. Rigby'ye entelektüel gönül borcumu dile getirmek isterim. Ken Bailes, Earl Getty ve Bob McNeal'ın hayatta olup bu kitabı okumalarını dilerdim.

Eski Sovyetler Birliği Komünist Parti Arşivi, Rus Devlet Sosyopolitik Tarih Arşivi'ndeki (Rossiiski gosudarstvennyi arkhiv sotsial'no-politicheskoi istorii) Nadezhda Vladimirovna Muraveva'ya, sıcak dostluğunun yanı sıra, hem arşiv hem parti gelenek ve görgü kuralları hakkındaki ansiklopedik bilgisini paylaştığı için teşekkür ediyorum.

Yukarıda anılan isimlerin her biri yardımları nedeniyle hak ettikleri övgüye karşın, hiçbiri aşağıdaki hatalar veya rezaletlerden sorumlu tutulamaz.

Gayri resmî uygulamalar hakkında düşünmekten, şuraya buraya dağılmış küçük bilgi kırıntılarını toplamaya, sistemli araştırmaya ve bu kitabın son halini yazmaya uzanan bu süreç çok uzun yıllar aldı. Bütün bu süre boyunca çocuklarımın yanı sıra Nancy Getty, Anna Boorstin, Wiley Gibson ve Teo Ruiz'in de aralarında bulunduğu bir dizi özel insanın sevgi ve desteği hiç eksilmedi. Benim gibi, anlamadıkları zamanlar olsa bile bu projeye onlar da inandılar ve kimi dengesiz davranışlarıma –mırıldanma ve boşluğa dalıp gitmelerle, ansızın ortaya çıkan, can sıkıcı olmasa da, ille de yorum yapma patlamalarından oluşan dönemsel hallerime– sevecenlikle katlandılar.

Önsöz

Yirmi yılı aşkın zamandır ilkin Sovyet kütüphanelerinde, ardından Sovyet ve Rus arşivlerinde çalışarak Stalin döneminin politik tarihi üzerine araştırmalar yapıyorum. O dönemde yaygın olduğu üzere, birkaç tarihçi ve siyaset bilimcinin ders verdiği "Sovyet Araştırmaları"nda öğrenim görmüştüm. Emsallerim gibi ben de, Merle Fainsod'un *How Russia Is Ruled* (*Rusya Nasıl Yönetiliyor*) adlı kitabıyla yola koyulmuş, "siyasi denetimlerin biçimi"nin hiyerarşik piramitleri ve yapıları hakkında bilinmesi gereken her şeyi öğrenmiştim. Entelektüel izleğimin, beni eninde sonunda bu tür çalışmaların totaliter yaklaşımını reddetmeye götürmesine karşın, Stalinizm ve Sovyet iktidarının modern anlamda rasyonel bir yapısı bulunduğuna, kurumların örgütlenmesine ve etkileşimine dair bir kavrayışın, tıpkı Batılı ülkeler ve kendi ülkem olan ABD'deki gibi, o yapıyı su yüzüne çıkarabileceğine olan inancımı korudum.

1987'den itibaren her yıl Rusya'ya gittim ve iyi bir siyasi tarihçi gibi, bu yabancı, ama ciddi ölçüde modern toplumun anahtarlarını bulmak için Sovyet kitap, dergi ve gazetelerindeki, derken arşivlerindeki araştırmalarımı bıkıp usanmadan sürdürdüm. İlk yıllarda düşmanca davranan arşivciler, cesaret kırıcı kurallar, anlamsız gözetimler ve malzemelere erişimdeki kısıtla-

malarla ilgili yüz yüze kaldığımız araştırma güçlükleri, her yerde hazır ve nazır Sovyet bürokrasisinin gayet iyi bilinen yasakçı kudretini açıkça görmemizi sağladı. Siyaset bilimci olanlarımız açısından, Sovyet bürokrasisinin tarihini anlamanın öneminin günbegün yeniden teyidi gibi bir şeydi bu yaşadıklarımız.

Fakat birçoğumuz, en az bunun kadar önemli başka Sovyet ve Rus deneyimleri de yaşadık. İşten sonra, Moskova apartmanlarının o daracık mutfaklarında yiyip içerek ve konuşarak geçirdiğimiz uzun akşamlarda, Rus dostlarımızla biraz kafamızı boşaltmaya çalışırdık. Hafta sonlarında kentte dolaşarak, kendi toplumlarımız hakkında karşılıklı olarak ilginç bulduğumuz sohbetlerimize kaldığımız yerden devam ederdik. Belki işin bu kadar stresli olması nedeniyle, çalışma saatlerim ile boş zamanlarım arasında bilinçdışı olmakla birlikte keskin bir ayrım yapıyordum. İş saatlerimde âdeta yürüyen ölüler olan bürokratlarla birlikteydim; mesai saatinden sonraysa, hayat dolu sıradan insanlarla kaynaşıyordum. Mesai sonrası dostlarımdan bazıları Komünist Parti üyesi olmakla birlikte, bana uzun bir süre bu iki farklı "arkadaş" çevresinin çok az ortak yönü var gibi görünürdü.

Bu dostlardan Rusya'yı öğrendim. Bir grubun, "klan"ın, "biz"in parçası olmanın ne anlama geldiğini ilk kez onlar sayesinde kavradım. Gruptaki dostlar için gayri resmî yardımlarda bulunmanın, tıpkı onların bana yaptığı gibi benim de onların arkasını kollamamın önemini ve rahatlatıcılığını anladım; otostop yapmak, iyi bir parça et bulmak veya bir televizyon satın almaktan bir çocuğu iyi bir okula sokmaya kadar değişen iltimasları yaptırmanın yüzlerce gayri resmî (hatta bazen teknik olarak yasadışı) yolunu öğrendim. Sovyet ve daha sonra Rus kıtlık atmosferinde, bu tür beceriler ve bağlantılar, gerek ekonomik gerek ahlâki bakımdan önemliydi ve kaldığım yurdun kafesini ve kentteki marketlerin çoğunu açıklanamaz şekilde kapalı bulduğum durumlarda, birçok kez bu dostlarımın yemek ve yakınlığıyla beslendiğimi söyleyebilirim.

Rusya'da insan, dostlarını çoğu zaman bir ağdaki silsileler halinde ediniyor. Leningrad'da tanıştığım ilk meslektaşım, beni

en iyi iki asker arkadaşıyla tanıştırdı; onlar komşularıyla, komşuları ise *dacha** dostlarıyla tanıştırdılar ve bu böyle devam etti. Çevrem yalnızca –hatta çoğunlukla– akademisyenlerden oluşmuyordu. Çoğu akranım olduklarından, pek çok şey hakkında alaycı ve saygısız olma eğilimindeydiler ve onlarla ne kadar çok zaman geçirirsem, bu eğilimlerini daha çok uygulamaya döktüklerini fark ettim. Dudak büktükleri bu kuralları alaya almaya epeyce zaman ve enerji harcıyorlardı; bu tutumları kuralları küçümsemekten ibaret kalmıyor, düpedüz kaçınma veya ihlalleri de içeriyordu. Daima zorluk çıkaran ve hantal resmî sistem içinde yasal olarak yol almak imkânsız olduğundan, herkes sistemin etrafından nasıl dolaşılacağını öğrenmişti. Biri sürücü ehliyetini satın almıştı. Diğeri kendisini rahat bırakması için polisin birine rüşvet vermişti. Bir başkası gece arabasıyla banliyöye gidip kuytu bir yerde parola vererek arabasına benzin almıştı. Kayıtdışı bir ekonomide kişi, karşılıklılığa, dostluğa ve hukuk hariç her şeye dayanan her türlü kaynaktan yararlanıyordu. Resmî olandan uzak durmak, kültürün ta kendisi olmuştu; bu kültürde, resmî sistemin ancak ara sıra ve kazara yapabildiğini yaparak, kamusalı baştan sona kateden bir tür paralel toplumda hareket olanağı elde etmek için (size yardım eden) dostlarınıza yardım ediyordunuz.

Bu gibi davranışlar yeni değildir; bugüne dek araştırmacılar ve gazeteciler bu konuda pek çok şey yazmışlardır. Bunlar, kiminle konuştuğunuza bağlı olarak, ya sistemi yıkmayı ya da etkili şekilde işlemesini sağlamayı amaçlayan "gayri resmî uygulamalar" dünyasına aittir. Her iki durumda –benim de paylaştığım– genel varsayım, gayri resmî toplumsal ve resmî siyasi uygulamalar arasındaki çizginin katı olduğu ve Sovyet bürokrasisi ve ekonomik kıtlık çağına ait olduğuydu.

Fakat dostlarımla geçirdiğim süre uzadıkça, bu çizgi gitgide daha az belirginleşmeye başladı âdeta. Arşivlerdeki şu yaşayan

---

(*) Rusya'da şehir merkezlerinin dışında kalan villa tipi kır evleri. Bu evler 17. yüzyıl boyunca yaygınlaşır ve sadık vasallara Çar tarafından ödül olarak verilmeye başlanır. 19. yüzyılın sonlarına doğru artık orta ve üst sınıfın "yazlık" gibi kullandığı evler haline gelmeye başlar – yay. haz. n.

ölü Bolşevikler ile hayat dolu sevgili dostlarımın yaşamları arasında şaşırtıcı bir çakışmayı yavaş yavaş sezinlemeye başlamıştım. Benim için, düşüncemin yeni bir yön almasında katalizör etkisi yapan belli bazı anılar oldu.

1990'ların başında bir süreliğine tarihsel araştırmalarda nicel yöntemler kullanmak amacıyla kurulacak bilgisayar laboratuvarı çalışmasına yardım etmek üzere bir Rus üniversitesinde gayri resmî olarak çalıştım. Alışılmış Sovyet piramit düzeni içinde, bir rektör yardımcısına bağlı olarak, ona bağlı dekanlara ve dekanlara bağlı profesörlere bağlı olarak çalışan dostlarımla birlikte çalışıyordum. Bir an geldi ki, yüksek makamlarda dönen bir entrika sonucunda, rektör yardımcılarından biri uzaklaştırıldı. Bu devler mücadelesinin benim mütevazı işimin katlarca üstünde cereyan etmesine karşın, bana "kendi arzumla" istifa etmem gerektiği söylendi. Neden mi? Çünkü görevden alınan üst düzey memurun yanında çalışan "biriyle bağlantılı olan bir başkasıyla" bağlantım vardı. "Burada âdet böyledir," dediler bana. "Herkes gider; itiraz etmenin manası yok." Kolektif sorumluluk (*krugovaia poruka*) denilen (1. Bölüm'de ele alınacak) kadim Rus kavramının kurbanlarından biri olmuştum; bu durum, çarlık veya Moskova beyliği dönemlerinde önemli bir *boyar*'ın veya ailenin mevkisini kaybetmesi halinde ona bağlı olanların silsile halinde bertaraf edilmesini hatırlatıyordu. Yahut eski tüfek bir Bolşevik haminin Stalin'in temizlik harekâtıyla etkisizleştirilmesi halinde, en düşük düzeye varıncaya kadar, onun ağ mensuplarının hepsinin birden tutuklanmasını. Böyle tepeden tırnağa bir tasfiyeyi gerektiren hiçbir kural, kanun veya düzenleme yoktu; gerek bürokratik gerek bürokrasi dışı dünyamda mevcut, yüzyıllardan beri sürüyor gibi görünen enformel, alışılmış bir uygulamaydı. Yoksa her iki dünya aynı kurallara göre mi işliyordu?

Bir başka anım, SSCB'nin çöküşünün ertesinde, 1990'larda, dostum Leonid'le Kızıl Meydan'da yaptığımız bir yürüyüşe ait. Leonid, "çok Amerikanvari" ve bu yüzden biraz naif diye değerlendirdiği çalışmalarımı daima çok eğlenceli bulurdu. O gün, bir yandan yürürken, Leonid'e Rusya'da suç hakkında

ne düşündüğünü sordum. Bana sabırla "örgütlü suç"un tamamen Batılı bir deyiş olduğunu açıkladı. "Çok fazla kanun varsa, suç nedir? Herkes korunma için birine bedel ödüyorsa, suçlu kimdir? Bugünlerde 'devlet' veya 'hukuk' yahut 'suç' gibi fikirlere pek kafa yormuyoruz. Tek yaptığımız, kimin kim olduğunu ve durumu nasıl idare edebileceğimizi çözmeye çalışmak."

Sonra ona ünlü Rus mafyasını sordum. "Hangisi?" diye karşılık verdi. "Bir bakalım. Moskova'da meyve-sebze işiyle uğraşan Çeçen mafyası var. Meyve ve sebzeyle ilgili bir iş tutmak istiyorsan, onlarla iş yapmak zorundasın, aksi halde seni öldürürler. Kentin birçok yerinde fuhuş faaliyetlerini yöneten Tambov çetesi var. Yaroslavllı delikanlılar haraç işindeler; beter çocuklardır. Aynı sebze işinde olduğu gibi, bu işleri yapmak istiyorsan, o çeteyle birlikte yapman gerekir, yoksa icabına bakarlar." "Ah!" dedi ve eliyle Kremlin'i göstererek: "Bir de şu mafya var tabii. Onların işi de siyasettir ve gerçekten çok büyüktürler. Bir sürü silah. Siyaset mi yapmak istiyorsun, ya onlarla yaparsın ya da ölürsün. Bütün bu mafyaların esası, son derece örgütlü ve gizli olmalarıdır; sense ya içindesindir ya da dışında."

Leonid'e göre, resmî ve gayri resmî arasında büyük fark yoktu. Suçlu olsun olmasın, sıkıca kenetlenmiş insanlar olarak tanımlanan, birbirini kollayan çeşitli "mafyalar" vardı. Çok uzun bir süre boyunca hakkında düşünüp analiz ettikten sonra, aslında Leonid'in bana Rusların devlet, iktidar ve kurumlar hakkındaki görüşünün anahtarını verdiğini anladım. Resmî kurumlar, en iyi ihtimalle, halkı kendine itaate ikna etmekte başarılı bir kamusal çehreye sahip insanlar topluluğundan başka bir şey değildi. Pek az insan kurumlara güveniyor, hatta inanıyordu; onlar insanlara inanıyordu. Her şey kişiseldi. Sadece devlet ve toplum arasındaki çizginin içinde olan, dışında kalan veya o çizgiyle örtüşen gruplar ve örgütler vardı.

Gayri resmî uygulamaları resmî olanlardan ayıran çizgi muhayyeldi. Bunlar özünde aynı şeylerdi; ayrıca toplumdaki kadim gayri resmî kültürel uygulamaların resmî dünyaya damgalarını bastığı da söylenebilirdi – hem de resmî dünyanın kuralları ne söylerse söylesin. Bir süre sonra, hâlâ arşivlerdeki ça-

lışmalarıma devam ederken, acaba bu arşiv klasörleri, bir anlamda beni aldatıyor olmasın kaygısına kapıldım. Pierre Bourdieu'nün kuşkulandığı gibi, modern devlet, kendini benim onu yorumlamam aracılığıyla yaratmış olmasındı? Devleti, benim kendini yorumlamamı istediği şekilde mi yorumluyordum yoksa? Belki biraz Bourdieuvari refleksif sosyoloji gerekliydi; belki "iş gelip de devlete dayandığında, hiç kimse yeterince kuşkucu" olmadığından kendi yanılsamalarımın farkına varmamın zamanı gelmişti.

Hiyerarşik dairelerde resmî ve mantıklı bir havası olan evrakı içeren klasörler halinde düzenlenmiş arşivler, kendilerini bize iyi örgütlenmiş ve rasyonel bir modern devletin yapıntıları olarak sunar. Ne var ki, onların içine ne kadar dalarsam, böyle olduklarından o kadar kuşku duyar olmuştum – özellikle arşiv müessesesi dışındaki Ruslarla konuştukça. Totaliter şöyle dursun, rasyonel bir bürokratik devlet, onu alt etmeye kararlı milyonlarca anarşiste gerçekten hükmedebilir miydi? Yoksa gerçekte olan, Rus toplumunun gayri resmî ve kadim geleneksel uygulamalarının, çaresizce başka bir şeymiş gibi görünmeye çalışan bir devletin temel dokusunu kirletmesi, o dokuya sızması, hatta o dokuyu oluşturması mıydı? Eğer perdeyi açsaydık, resmî ve gayri resmî uygulamalar, geleneksel ve modern arasında pek az fark olduğunu mu görecektik? Belki de, ister yüce ister aşağıda olsun, sadece uygulamalardı var olan.

Farklı bir Rus dostumla yaptığımız başka bir sohbet, tümüyle yeni bir ikircim yarattı. 1990'ların başıydı. Sovyet rejimi gitmiş, vahşi piyasa mekanizmaları harekete geçirilmeye başlamıştı. O günlerde para, işleri yapmanın şu geleneksel gayri resmî klan tarzını yok etmese bile, aşındıracak gibi görünüyordu bana. Ne de olsa, Komünist Parti'nin yıkılışının ve serbest seçimlerin seçkin kayırmacılığını bitireceğine kuşku yoktu. Nikolay buna katıldı, ancak bir yere kadar. "Rus kolektif ruhu" dediği şeyin çoğu sonsuza dek kalacaktı. "Paranız (!) bunu asla değiştiremez." Evet, para ilginç bir rol oynayacaktır ama gene de gayri resmî uygulamanın hâkimiyet alanı dahilinde, diye düşünüyordu: rüşvet olarak. Rus "karaborsa" uygulamala-

rı her yere yayılacaktı. "Evet," dedi, "arabaları, soğutucuları ve çeşit çeşit yiyecekleri bulmak ilke olarak kolaylaşacak, ama ancak parası olan için." Parası olmayanlar açısından, eski bağlantı halkaları işlemeye devam edecekti. Arkasından, kafasıyla (Rusların kentin ta öbür ucundayken bile hep yaptıkları gibi) Kremlin yönüne doğru işaret ederek, "Orada hiçbir şey değişmeyecek. Soylular, çarlar ve klanlar işlerini aynen yürütecekler."

Yıllar içinde, Moskova parti arşivinde yetenekli ve tecrübeli bir arşivciler grubuyla birlikte çalışma ve onlarla yakın dostluklar kurma fırsatını buldum. Yeni bir projeye giriştiğim zaman, bir yandan çay içerken tavsiyelerini almak üzere proje konusunu onlara açmayı âdet edinmiştim. Bu kez de, gayri resmî uygulamaları, kayırmacı mekanizmaları (patronaj ilişkileri) ve Stalin dönemi uygulamalarını araştırmak istediğimi açıklayarak başladım. Nezaketle dinlediler, sonra birbirlerine bakıp kaşlarını çatarak başlarını iki yana salladılar. Rusçamın doğru olduğundan ve sözlerimin anlamını kavradıklarından emindim. Fakat gene de hiçbir şey anlamamışlardı. Ancak üçüncü kez açıklama yapmamdan sonradır ki, nihayet içlerinden birinin yüzü aydınlandı. Anlamıştı! "Ah!" dedi, "Gerçek yaşam demek istiyorsunuz! Fakat bunu herkes bilir zaten. Bu nasıl bir araştırma projesi olur ki?"

Ben olacağı kanısındayım ve artık onların da böyle düşündüğünü sanıyorum. Dilerim, okur da bu görüşe katılır.

Çevriyazı ve Parti/Hükûmete Dair Terimler Hakkında Bir Not

Rusça terim ve isimleri İngilizceye aktarırken Kongre Kütüphanesi sistemini kullandım; bazı yaygın özel isimler (örneğin Trotski değil de, Trotsky gibi) bunun dışında kaldı. [Türkçe çeviride isimler okunuşlarına göre yazıldı, Trotsky değil de Troçki gibi].

Merkez Komite düzeyinin altında parti, ülke/cumhuriyet (*krai*), bölge (*oblast* veya *gubernia*), il/ilçe (*raion*) ve çalışma yerine dayanan bir bölgesel parti komiteleri hiyerarşisine bölünüyordu. Bu kuruluşlar toplantıları da (*plena*) yürütüyorlardı, ama gerçek iş genellikle *biuro* olarak adlandırılan bir iç yürütme komitesinde yapılıyordu. (Bütün bu kuruluşlar metinde büro/bürolar, oblast/oblastlar, rayon/rayonlar, plenum/plenumlar olarak yer alıyor.)

Ülke yapıları ve SSCB'nin adları biraz kafa karıştırıcı olabiliyor. SSCB, her bir cumhuriyetin bir ulusun siyasi örgütlenmesi olduğu bir cumhuriyetler birliğiydi. Rus Cumhuriyeti (RSFSR) ve Ukrayna Cumhuriyeti (USFSR), Belaruslular, Gürcüler, Ermeniler, Özbekler ve SSCB'nin diğer halklarından oluşan bir dizi Sovyet cumhuriyetinden en büyüklerini oluşturuyordu. RSFSR'nin bu devletlerin en güçlüsü olduğu ve yönetiminin genelde SSCB'yle örtüştüğü açıktı.

Her cumhuriyet bölgesel birimlere ayrılmıştı; bu birimlerin her biri oblast veya kray olarak adlandırılıyordu. Bu bakımdan, 1930'larda çeşitli dönemlerde RSFSR yetmiş beş ila doksan il ve bölgeden oluşmaktaydı. Teknik olarak tüm cumhuriyetler eşit kabul edilse de, uygulamada RSFSR'de büyük bir bölgeye verilen statü, Rus olmayan bir cumhuriyete denkti. Bir sonraki alt bölümlenme (il ve mıntıkalar) rayon idi. Kırsal veya kentsel olabilen rayonların ilçe veya bucaklara denk olduğu söylenebilir. Kentlerin ilçe ve il veya mıntıka düzeyi arasında yer alan ayrı yönetim yapıları vardı.

SOVYET ÖRGÜTLERİNİN KISALTMALARI

ChK, VChK (Çeka)	Karşıdevrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komitesi (1918-1922). Siyasi polis; GPU, OGPU, NKVD, MGB, KGB'nin önceli.
gorkom	Komünist Parti Kent komitesi
gubkom	Komünist Parti İl komitesi
GPU	SSCB'nin Halk Komiserleri Konseyi'ne (SNK) bağlı Devlet Siyasi Dairesi. ÇEKA'nın ardılı ve OGPU'nun önceli (bkz. ÇEKA)
GUGB	SSCB'de NKVD'nin Devlet Güvenlik Genel İdaresi
kolhoz	Kolektif çiftlik
Komsomol	Tüm Leninist Gençlik Kolları (VLKSM) Birliği, SSCB'de Komünist Parti gençlik kolları örgütü
KPK	VKP(b)'nin Merkez Komitesi'ne bağlı Parti Denetim Komitesi
Kp/o	Örgütlenme Bölümü'nün Çatışma Alt Dairesi
kraikom	Komünist Parti Bölge komitesi
Narodnyi komissar (Narkom)	Halk Komiserliği Başkanı; bakana denk
Narkomvnudel (NKVD)	İçişleri Halk Komiserliği. OGPU'nun ardılı ve MGB'nin önceli (bkz. ÇEKA)

NEP	Yeni Ekonomik Politika (1921'den itibaren, Lenin'in başlattığı sosyalist/kapitalist karma ekonomi politikası)
NKZem	Tarım Halk Komiserliği
obkom	Komünist Parti İl komitesi
OGPU	SSCB'de Halk Komiserler Konseyi'ne (SNK) bağlı Birleşik Devlet Politik Direktörlüğü. GPU'nun ardılı ve NKVD'nin önceli (bkz. ÇEKA)
Orgbüro TsK VKP(b)	Komünist Parti Merkez Komite Örgüt Bürosu
Orginstrukt	Merkez Komite'nin Örgütlenme-Eğitim (Personel) Dairesi, 1919-1924
Orgraspred	Merkez Komite'nin Örgütlenme Dağıtım (Personel) Dairesi
ORPO	Rus Komünist Partisi (Bolşevikler) Merkez Komitesi'nin Önde Gelen Parti Organları Dairesi
Politbüro TsK VKP(b)	Komünist Parti Merkez Komite Politik Büro
raikom	Komünist Parti İlçe komitesi
Raspredotdel	Merkez Komite Personel Dağıtım Dairesi
RSFSR	Rus Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti
SR	Sosyalist Devrimci Parti
TsIK	Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi
TsK	Komünist Parti Merkez Komite
TsKK	Komünist Parti Merkez Denetim Komisyonu
VKP(b)	Komünist Parti Birliği (Bolşevikler)

Giriş

Bu tüzükler, yönergeler ve ukase'leri (emir) okuyunca, Avrupa Rusya'sının harap bir mazinin molozlarından büyümekte olduğu izleniminden kurtulamıyorsunuz... [Fakat] bu belgelerin sararmış sayfalarından, jargonun dış kabuğundan içerlye doğru girdikçe, eşiği başarıyla aşmış... ve yeni çerçeveye güzelce kurulmuş o eski Moskova Rusya'sı gözlerini dikmiş size bakıyor.

– A. A. Kizevetter[1]

Şu yeryüzünde, Lenin'in Kızıl Meydan'daki mozolesinden daha bariz bir modernist mimari ifade bulamazsınız. Mimar A. V. Şçusev'in tasarımı katıksız inşacılığın sözüdür. 19. yüzyıl sonu avangart geleneğinde, 1920'lerin modern mimari sanatı olan bu mozole, çizgilerinin yalınlığı ve bezeme içermemesiyle ünlendi. Burada geleneksel yapılar ve anıtsal mezarlardaki klasik süslemeler, portreler veya çiçek desenli arkaik Rus yazılarından eser bile yoktur. Şçusev'in mermer ve granitten yalın ziggüratının ön cephesi sadece katı, düz çizgilerle yazılmış "LENİN" ibaresini taşıyordu.

Kızıl Meydan'ın mimari kompleksinin bir parçası olarak mozole, ilk bakışta Rus geleneğinden göze batacak derecede ko-

1 A. A. Kizevetter'den alıntı, Iurii M. Lotman ve Boris A. Uspenski, "Binary Models in the Dynamics of Russian Culture", *The Semiotics of Russian Cultural History* içinde, (ed.) Alexander D. Nakhimovsky ve Alice Stone Nakhimovsky (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1985), 61.

puk görünür. Arkasında, sonradan eklenmiş eski Moskova tarzı kuleleriyle 15. yüzyıl Rönesans kalesi Kremlin yer alır. Sola dönünce, 16. yüzyıla ait Aziz Vasil Katedrali'ni görürüz. Biraz daha sola dönersek, mozolenin tam karşısında, 19. yüzyıla özgü kemerli bir alışveriş çarşısını görürüz. Sırtımızı mozoleye verip yine sola döndüğümüzde, önümüzde kırmızı tuğlalı geleneksel Moskova üslubuyla Tarih Müzesi belirir. Hiper-modernist anıtmezar bu topluluğa ait olmayıp, tek başına gibi durur.

Gene de, geleneğin ve modernliğin bu bileşimi işler. Acaba bu yapıya çok alıştığımız için mi? 1991'e dek ünlü muhafız değişim töreniyle Lenin Mozolesi meydanın bir demirbaşı, mimari uyumsuzluğu ise bu aşina manzaranın parçasıdır. Ancak, başka bir düzeyde, bu kitabın savı, Sovyet Rusya'nın her yerinde geleneğin modernlikle birleştiği ve bu bileşimin her zaman ille de gerilim ve çatışma halinde yaşanmadığıdır.

Mozolenin kendisine daha dikkatle baktığımızda, pek çok katmanın bir karışımını görebiliriz. İlk olarak, ebedi bir aziz yadigârı olma niteliğiyle Lenin, mistik güçlerce değil, bilim eliyle muhafaza edilmekteydi. Başka bir katman, bu arkaik kutsal objenin dönemin en modern mimari tasarımına yerleştirilmiş olmasıyla kendini gösteriyor. Bir üçüncü, kadim katman, en kutsal törenlerde, efsanevi bir kadim atanın höyük mezarı üzerindeki kabile reisleri gibi olmakla beraber, aralarında mimari modernliğin varlığıyla birlikte, fiziksel olarak naaşın üzerinde yükselen, kendinden menkul hak iddiasıyla, yeryüzünün en modern devletinin liderliğinden gelir. Bu antik/modern katmanlaşma, delice çelişkili ve uyumsuz gibi görünebilir fakat Kızıl Meydan yapılar topluluğunun daha geniş kapsamı içinde harmanlanmayı her nasılsa başarır. İşte bu kitabın konusu da, çelişkili dürtülerin genel olarak siyasette bir sentez üretme gücüne sahip bu harmanıdır.

* * *

Aşağıdaki metin, Rus seçkinlerinin siyasi "klan" ve "aile çevresi" ağlarına yansıdığı şekliyle iktidarın kişiselleşmesi, otokrasiyle karışık seçkin oligarşisi ve hepsi bir araya getirildiğinde,

geleneksel, neo-geleneksel, patrimonyal veya karizmatik olarak adlandırılabilecek daha küçük fakat çok güçlü hatırlatıcı nitelikte bir sürü uygulamayla birleşen belirli gayri resmî ve arkaik siyasi uygulamalarla ilintili bir makaleler derlemesidir.[2] Odağımız Stalin döneminin biçimlenişi olmakla birlikte, buradan dönemin hem öncesine hem sonrasına bakacağız. Bu uygulamalar ve anlayışların Rus tarihinin yüzlerce yıl öncesinde kökleri olduğu gibi, birçoğu bugün de devam ediyor. Kalıcılıkları bizi, Rus tarihindeki "derin yapıların" süreklilikleri ve gerek geçmiş gerek gelecekte, tarihte varsayılan bu dönüm noktaları hakkında soru sormaya götürüyor.[3]

Bu araştırma, modern tarihteki veya Sovyet tarihindeki geleneksel ve kişiselleşmiş politikaya ve uygulamalara ışık tutacak ilk çalışma değil. Fakat daha önceki araştırmaların neredeyse hepsi, sistemi ister bürokratik ister diktatörlük olarak görsünler, "gayri resmî" veya "geleneksel" uygulamaları sistemin dışında olarak görür. Bu çalışmalarda, patrimonyal patronaj sistemi gibi uygulamalar, sönüp gitmeye yüz tutmuş kalıntılar veya bu bürokratik sistemi etkili veya ehven kılacak şekilde (ana) modern sisteme yapılan eklentiler ya da ilaveler olarak görülür. Bunlar kurumsallaşmanın "gelişmemişliği"nin veya "düşük düzeyi"nin kanıtı olarak tanımlanır. Ayrıca Stalin veya diğerlerince seçilmiş, kasıtlı olarak tercih edilen araçlar olarak görüldüğü zamanlar da olur. Bu çeşitli yorumların ortak bir noktası vardır: Hepsi de kişiselleşmiş veya arkaik uygulamaları, modern devletin esasına dışsal veya onunla çelişki halinde görür. Kavradığımız haliyle ana idari sisteme eklendikleri, onu rahatlattıkları veya gerilettikleri, ama ondan ayrı oldukları varsayılır. Rasyonel bürokratik köpek işlevini yitirmiş arkaik kuyruğunu sallamaktadır; üstelik bu işlevsiz organ, pire dolu sinir bozucu bir çıkıntıdır.

---

2 Bu kitapta, burada ve daha sonraki bölümlerde "karizmatik" terimi Weberci anlamda kullanılmaktadır: Gücünü, başka insanlarda mevcut olmayan aşkın veya doğaüstü bir şeyle bağlantısından alan otorite tipi.

3 "Derin yapılar" terimini Edward Keenan'dan aldım: "Muscovite Political Folkways", *Russian Review* 45, Sayı 2 (1986), 115-181. Ayrıca bkz. Lotman ve Uspenski, "Binary Models".

Fakat ya bu kuyruk köpeği sallıyorsa? Bu araştırma arkaik, kişiselleşmiş politik uygulamaların daima sistemin ayrılmaz bir parçası olduğunu ileri sürecek; yani aslında dışsal bir palyatif kalıntı veya çelişki değil, düpedüz özü olduğunu. Bu, sadece çeşitli dönemlerde bir kalıcılık veya yeniden icat meselesi değildi. Bunlar başlı başına bir sistem, kadim bir soy çizgisi ve bugün var olan bir sistem oluşturuyordu. Hatta belirli rasyonel bürokratik unsurların yanı sıra, sistemin *kendisi* idi. İşte tam olarak bu kadim soyları nedeniyle de, hükmedenlerin olası yönetim taktikleri mönüsünden seçtikleri teknikler değildi.

Ayak direyen çeşitli "modern öncesi" özellikleri, öz olmaktan çok, ilginç (veya hiç de ilginç olmayan) üslup sorunları olarak göz ardı etmek kolaydır. Azizleştirilen Lenin'in çürümeyen naaşı, insanların geçit törenlerinde taşıdığı Stalin ikonaları, bir tasfiye girişiminden sonra yargılama esnasındaki itiraf alışkanlıkları veya Stalinist politik söylemin kateşistik ritimleri... Bunların tümü daha eski bir çağı hatırlatır. Modern öncesi, geleneksel veya arkaik uygulamaların diğer örnekleri arasında şunlar sayılabilir:

- yurttaştan çok, kahramanlığa, şahsi olana ve gönüllülüğe yapılan vurgu;
- statü bahşeden ("soylulaştıran") unvan ve ödüllerin katı bir hiyerarşisi;
- paradan çok, hediyelere ve minnete dayalı bir ahlâki ekonomi;
- açık bir toplumun eşitlikçi örgütlerinden çok, bir gizlilik kültürü ve ritüellerine sahip karizmatik elit örgütleri;
- resmî konumun yerini alan veya onu etkisizleştiren kuşatıcı kayırmacı ilişkiler;
- resmî konum veya kurallarla bağlı rasyonel bir bürokrasiden çok, patrimonyal ve kişiselliğe dayanan bir siyasi otorite anlayışı.[4]

4 Ken Jowitt'in önerdiği parametrelere dayanarak: "Neotraditionalism", *New World Disorder: the Leninist Extinction* içinde (Berkeley, University of California Press, 1992).

Tek bir kitabın kapsamı bunların ve geleneksel uygulamanın diğer tezahürlerinin her birinin ayrıntılı bir çözümlemesine imkân vermiyor. Bu kitabın büyük bölümü, yukarıdaki son maddeye, yani iktidarın patrimonyal biçimde kişiselleşmesine odaklanıyor.[5] Fakat listedeki tüm diğer maddeler şu ya da bu yolla toplumsal referans noktası olarak kurumlardan çok, kişileri yansıtır. Max Weber veya Karl Marx'ın dikkatsiz bir okuması, bu tür atavizmlerin eninde sonunda gayri şahsi modern rasyonel topluma doğru ilerleyen süreç içinde yok olup gideceğini ileri sürer. Katı bir işlevselci yaklaşım da, bu tür uygulamaların faydasızlığının onları modernleşen bir dünyada eninde sonunda yok oluşa mahkûm edeceği görüşüyle, aynı sonuca varır.

Öyleyse, bu tür uygulamaların Rusya'da olduğu kadar uzun süreli ayakta kalmalarının ve içlerinden bazılarının diğerlerinden daha uzun zaman yaşamasının nedenini merak etmek kıymetli görünüyor. Modern devletin etkileri ve ihtiyaçlarıyla nasıl değiştirildiler veya uyarlandılar? Ayrıca bunlardan bazılarının bizim düpedüz keşfetmediğimiz şekillerde işlev görüp görmediklerini de merak edebiliriz. Yoksa bunlar daha derin bir temele işaret veya onu temsil mi ediyordu, yahut inatla yok olmayı reddeden kültürel yapılara mı gömülmüşlerdi?

Sözgelimi, liderlik hakkında mevcut çok eski bazı siyasi kavrayışlar, uygulamalar ve söylemlerin günümüze dek süren kalıcılığını bir düşünün. Burada ise eski uygulamaların hayatta kalması fazlasıyla sık örneklerle kendini gösteriyor. Stalin'den sonra bile, Kruşçev, Brejnev ve Putin gibi yöneticilerin kayırmacılığı, yalnız Stalin döneminin değil, 19. yüzyıl ve daha öncesinin kalıplarını hatırlatıyordu.[6]

---

5 Yükselme, daima devlerin omuzları sayesinde gerçekleşir. Kişiselleşmiş iktidar hakkında kafa yormaya ilk olarak Graeme Gill'in *The Origins of the Stalinist Political System* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990) adlı eserini okurken başladım. Gill, sadece o dönemde mevcut olan kaynaklara dayanarak, kişiselleşmiş iktidarın düşük bir kurumsallaşma düzeyini yansıttığını, bu nedenle kurumsal sistemden ayrı ve onunla çelişkili olduğunu ileri sürmekteydi. Bu kitap, patrimonyal iktidarın Rus tarihindeki kalıcılığını vurgulaması ve bunun bizatihi sistemin merkezindeki "kurum" olduğunu ileri sürmesiyle Gill'den ayrılır.

6 T. H. Rigby, "Russia's Clientalism, Cliques, Connections and 'Clans': The Same Old Story?", *Soviet and Post-Soviet Review* 25, Sayı 2 (1998), 119. Rigby,

1990'larda, Moskova belediye başkanının Sovyet sonrası Rus anayasasındaki yasağı dikkate almadan konuta dayalı nüfus kayıtları uygulamasına dair aldığı karar, güçlü bir kişinin hangi yasaların uygulanıp hangilerinin uygulanmayacağına karar verdiği Rusya'nın kendisi kadar eski bir uygulamayı hatırlatıyordu. Vladimir Putin ile Mihail Hodorkovski arasındaki (hukukiymiş havası verilen) devler savaşı, tarihte bir sürü çar ile taht talibi arasında geçmiş mücadeleleri veya Stalin ve Troçki mücadelesini hatırlatıyordu – tıpkı Stalin gibi, Putin'in de bunun kişisel bir savaş gibi görünmemesine çok özen göstermesine varıncaya dek. Boris Yeltsin'in Duma'yı ezerek daha az demokratik yeni bir anayasa yazması IV. İvan'ın 16. yüzyılda Novgorod'un özgürlüklerini kaldırmasını değilse bile, II. Nikolay'ın 1906'da kendi Duma'sını dağıtıp seçim yasasını değiştirmesini hatırlatıyordu. Bugün Moskova'da satılan Putin ve Medvedev'in ikili portreleri, Stalin'i Lenin'in yanında oturur gösteren ünlü fotoğrafları veya II. Nikolay'la oğlu Aleksey'in yanı sıra, Rus tarihi boyunca veraset hakkının çardan oğluna geçmesini meşrulaştıran o simgeleşmiş şecere temsillerini hatırlatır.[7]

Kuşkusuz, Putin bir çar değildir, tıpkı Politbüro'nun geçmişin boyar Duma'sı olmadığı gibi. Sovyetler'in ideolojisi Hıristiyanlık değil komünizm idi; muhafazakâr değil, dönüşümcüydü. 20. yüzyılın hızlı sanayileşmesi ve ekonomik değişimi Rus toplumunu kalıcı olarak yeniden düzenledi. İdeoloji ve ekonomi çarpıcı bir şekilde değişti. Peki, ya siyasi pratik?

Bu kitabın savı, günümüz Rus siyasi uygulamalarını/pratiklerini anlamak için, Sovyet döneminin başlangıcında ona neler

---

her ne kadar "ulusal siyasette kişisel bağlantılar önemli bir faktör olarak kalsa" da, bugün himayeci patronaj siyasetinin zayıflamakta, hatta belki yok olup gitmekte olduğuna inanır. Elinizdeki inceleme ise, bunu söylemek için vaktin henüz çok erken olduğunu ileri sürüyor.

7 "Patrimonyal siyasette krallar, prensler ve daha küçük çaplı hükümdarlar, babasoyu vizyonunu –geçmişe olduğu kadar, geleceğe de uzanan, atalardan ve istenen torunlardan oluşan bir çizgi– dile getiriyorlardı." Julia Adams, "The Rule of the Father: Patriarchy and Patrimonialism in Early Modern Europe", *Max Weber's Economy and Society: A Critical Companion* içinde, (ed.) Charles Camic, Philip S. Gorski ve David M. Trubek (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2005), 242-243.

olduğunu ayrıntılı bir şekilde incelemek gerektiğidir. Stalinizme doğru evrilen devrim sonrası çağında, gelecekteki Sovyet ve Sovyet sonrası dönemlerinin siyasi uygulamasının temelleri de atıldı. O dönemde, geçmişe ait belirli düşünceler ve uygulamalar alıkonulurken, bazıları da ıskartaya çıkartıldı. Bugünün Rus yöneticileri dünün komünistleriydi ve uygulamalarının ancak 20. yüzyıl başındaki parti atalarının nasıl aktardığını ve özümsediğini anlamak yoluyla kavranabilecek bir tarihi vardı. Bu kitap, söz konusu uygulamaların büyük büyükbabalarınca kavranabilir olma olasılığını inceliyor.

Bu yüzden, geleneksel uygulamaları güvenle ilkel bir Kafkasyalı süvarinin keyfî kişisel zevkleri olarak bir kenara atmadan evvel, gelenekleri biraz araştırmamız ve bunların sadece bakiyeler mi, yoksa daha modern uygulama yapılarının ayrılmaz parçaları mı olduğunu merak etmemiz yerinde olur. Bunu yapmanın bir yolu, Sovyet siyasi uygulamalarına sathi değil ayrıntılı bir bakış atmak ve yalın bir biçimde insanların bu yaptıklarını neden yaptıklarını sormak olacaktır.

* * *

İster beğenin ister beğenmeyin, en azından, modern öncesi ile modern olanı ilkinden ikincisine evrimci bir yol izleyerek birbirinden ayırmayı âdet edinmemiz nedeniyle, hepimiz Weberciyiz. Weber'in üç otorite tipini sık sık kullanırız. Geleneksel otorite (veya "hâkimiyet") teamüle dayanır; her türlü iş, her zaman bu şekilde yapılmaları nedeniyle yapılır ve açıkça meşrulaştırılır. Karizmatik otorite bir lidere, peygambere veya kahramana dayanır; bu kişi daha yüce bir kudretle aşkıncı bir bağlantıya sahip olarak görülür. Daha kalıcı kurumların ve ötekilerin politik öz çıkarlarının etkisi altında, karizma, ya geleneksel otoriteye ya da modern rasyonel bürokratik biçimlere doğru "rutinleştirilecektir"

Bu üçüncü tip otoritede, yönetim hukuk kurallarıyla, tanımlanmış görevlerle ve gayrişahsileştirilmiş bir sistemle bağlıdır; bu sistemde yönetimi ve davranışı belirleyen kişi değil konumdur. Kurallarla sınırlanmış rasyonel bürokratik kurumlar, ma-

kamları işgal eden kişilerden bağımsız olarak öngörülebilir şekilde işlev görür ve kamusal ile özel alanlar arasında katı bir ayrım bulunur. Böyle bir bürokrasinin kadroları, kesin yetkinlik alanları, düzenli işleyiş hiyerarşileriyle birlikte, gayrişahsi yöneticiler ve ikame edilebilir faillerdir. Sistem bir makine gibi işler.

Geleneksel ve karizmatik arasındaki açıklık içinde bir yerlerde, Weber patrimonyal otoriteyi ele almıştı. Patrimonyalizm, bir babanın hâkimiyeti altındaki kişisel bir hanenin, siyaset için model oluşturduğu geleneksel bir hâkimiyet biçimidir. Kişiselleşmiş siyasetin özüdür; kişi devletin *kendi*sidir. İdareciler ve bürokratlar "serbest bir keyfî hareket alanı" içinde hükümdarın birer aletinden ibarettir.[8] Nasıl ki rasyonel bürokratik sistemlerde, kişinin davranışını kurumsal kurallar belirliyorsa, patrimonyal sistemlerde "bir kurumun gücü ve kimliği, liderin siyasi kimliği ve gücüyle tanımlanır."[9] Weber, patrimonyalizmin ataerkilliğin "özel bir örneği" olduğunu düşünüyordu.[10]

Bu kitabın savı, Stalin dönemi siyasetinin patrimonyal olduğudur. Keza, bunu ilk ileri süren de biz değiliz.[11] Gelgelelim, konuyu daha önce ele alanlar, Konuyu daha önce ele alanlar Stalin dönemi siyasetini, Stalin'le, onun tercihleriyle ve yönetim methoduyla sınırlamak veya tıpkı geleneksel pratikler gibi anakronik yahut adamakıllı bir modern kurumsallaşmanın karşıtı olarak görme eğilimindeydiler. Oysa biz burada, çoğunlukla patrimonyalizmin özel bir örneğini –siyasetin kişisel-

8 Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (New York: Bedminster Press, 1968), 1005-1059 [*Ekonomi ve Toplum* (2 Cilt), çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarın Yayınları, 2012].

9 Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthrough and National Development: The Case of Romania, 1944-1965* (Berkeley: University of California Press, 1971), 69.

10 Saussure'ün "işaretler"ini Weber'e uyarlayan ataerkillik ve "erkeklik"in bir incelemesi için bkz. Adams, "The Rule of the Father".

11 Gerald Easter, *Reconstructing the State: Personal Networks and Elite Identity in Soviet Russia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000); Gill, *Origins of the Stalinist Political System*; J. Hughes, "Patrimonialism and the Stalinist System - the Case of Syrtsov, S. I.", *Europe-Asia Studies* 48, Sayı 4 (1996), 551-568; O. Khlevniuk, *Master of the House: Stalin and His Inner Circle* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2008); Y. Gorlizki, "Ordinary Stalinism: The Council of Ministers and the Soviet Neopatrimonial State, 1946-1953", *Journal of Modern History* 74, Sayı 4 (2002), 699-736.

leştirilmesi– diğer geleneksel uygulamalar gibi, tüm siyasi (ve toplumsal) sisteme damgasını vuran bir olgu olarak inceleyeceğiz. Weber'in betimlediği ve Batı'da sürdürülen "doğru dürüst" veya "daha ileri" modernleşme pahasına ayakta kalıp kalmadığı veya gelişip gelişmediğine dair yargıda bulunmaya kalkışmayacağız. Daha çok, rakipleri, öncelleri ve ardılları gibi sadece patrimonyal geleneği izleyen Stalin döneminde olduğu gibi, ondan önce de var olduğunu ve ondan sonra da uzun yıllar yaşadığını göstermeye çalışacağız. Geçmişte siyasi yaşamın hemen tüm yönlerini tanımladığı ve büyük ölçüde bunu sürdürdüğü kadarıyla, bürokratik bir sistemde işlevini kaybetmiş veya onun antitezi olarak görülemeyeceğini göstereceğiz. Bu olgu, bugün hâlâ mevcuttur.

Weber, modern bürokratik sistemlerde, modern kültürün "iyi niyet, lütuf, inayet ve minnet duygularının etkisindeki eski tip hükümdarın yerine, devamlılığını sürdürmesi için duygusallıkla rabıtası olmayan, 'profesyonel' uzman"ı gerektirdiğini düşünüyordu. Bürokrasinin kendi kendini gayrişahsileştirmesi gerekir.[12] İnsanlar "kanunları uygulayanlara değil, kanunlara" itaat etmelidir.[13] Her ne kadar Sovyet politik yönetsel sistemi zamanla değişmiş olsa da, bunun modern öncesi güçlü unsur ve uygulamalarının sisteme damgasını vurmayı sürdürdüğü Stalin öncesi ve sonrasındaki durumunun zayıf bir tanımlaması olduğunu ileri süreceğiz. Bazı şeyler gerçekten çok fazla değişmemişti.

Weber, ideal tiplerin hemen her zaman bir diğeriyle terkip halinde kendini gösterdiğini belirtmişti.[14] Gene de, 19. yüzyılın teleolojik ilerleme fikirleriyle uyumlu olarak, o (ve onun çağdaş izleyicileri) modern rasyonel bürokrasiye doğru bir evrim

---

12 Max Weber, *Max Weber on Law in Economy and Society* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1947), 351.

13 Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organizations* (New York: Oxford University Press, 1947), 328 [*Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınevi, 2011].

14 *A.g.e.*, 328; Max Weber, *From Max Weber: Essays in Sociology* (New York: Oxford University Press, 1947), 253 [*Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Pala, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996]; Weber, *Weber on Law*, 336-337, 351.

görüyordu; sosyal bilimci ardılları da onun gibi, devlet gelişimi (arzu edilen, kaçınılmaz, modern) ile bu evrimin önüne dikilen (gerici) geleneksel, neo-geleneksel veya patrimonyal uygulamalar arasında temel bir çelişki gördüler. "Zayıf bürokrasiler", gayri resmî uygulamalar için "mükemmel bir ikametgâh"tır.[15] Böyle uygulamaların mevcut olduğu yerde, devlet ve kurumlar "zayıf", "azgelişmiş", "çöküşte" veya "çürüme halinde" olur.[16] Gayri resmî geleneksel uygulamalar "rasyonel planlamayı baltalar." "Kurumsallaşmayı" önler veya ona engel olur ve sonuç olarak modern devletle çelişkilidir.[17]

Fakat kimileri rasyonel bürokratik "modern" devlete giden yolun, böyle bir yol varsa elbette, o kadar da dümdüz olmadığını ileri sürmüşlerdi. Gelenekselden moderne giden o eski yol, artık "azgelişmiş devlet"in çeşitli istasyon kategorilerini içeriyor. Gayri resmî uygulamalara karşı daha az alerjik olan bu araştırmacılar onları kurumsal sistemin fiilen daha etkili işlev görmesini sağlayan potansiyel olarak yararlı unsurlar olarak görüyorlar. Bu tür "ilaveler" veya "zeyiller", yetersizliklerine çare oldukları rasyonel kurumların eklentileridir.[18] Kimi zaman geleneksel veya kişiselleşmiş ilişkiler merkez ve çevre arasındaki aracılar, bürokrasi ve halk arasındaki uzlaştırıcılar olarak hareket edebilir.[19] Bazen "enformel toplumsal ilişkiler, res-

15 Christopher Clapham, "Clientelism and the State", *Private Patronage and Public Power* içinde, (ed.) Christopher Clapham (New York: St. Martin's Press, 1982), 26.

16 Jean-François Medard, "The Underdeveloped State in Tropical Africa: Political Clientelism or Neo-Patrimonialism?", Clapham, *Private Patronage and Public Power* içinde, 162. Ayrıca bkz. Clapham, "Clientelism and the State", 19.

17 Medard, "Underdeveloped State", 181. Ayrıca bkz. S. N. Eisenstadt ve L. Roniger, *Patrons, Clients, and Friends: Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Society* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984); René Lemarchand, "Comparative Political Clientelism: Structure, Process and Optic", S. N. Eisenstadt ve René Lemarchand, *Political Clientelism, Patronage and Development*, C. 3: *Contemporary Political Sociology* içinde (Londra: Sage, 1981), 7-34.

18 Carl Lande, "The Dyadic Basis of Clientelism", *Friends, Followers, and Factions: A Reader in Political Clientelism* içinde, (ed.) Steffen W. Schmidt vd. (Berkeley: University of California Press, 1977), xviii.

19 Alex Weingrod, "Patrons, Patronage, and Political Parties", Schmidt vd., *Friends, Followers, and Factions* içinde, 326; Medard, "Political Clientelism in France", 126-127. Ayrıca bkz. James C. Scott ve Benedict J. Kerkvliet, "How Traditi-

mî kurumu işler tutmak için gereken metabolik süreçlerden sorumludur... örgütün resmî şemasının gerçekten şık olduğunu ama örneğin, Sovyet sanayi yöneticileri arasındaki *blat* (enformel karşılıklı iyilikler ve alışverişler) ağında olduğu üzere, direkt çatışma halinde enformel mekanizmalar bulunmadıkça, bu şemanın işlemekte başarısız olduğunu görürüz."[20]

Kayırmacılık ve öteki geleneksel "gayri resmî uygulamalar", aracılar veya işlevsel eklentiler olarak işlev görsün veya görmesin, birçok sosyal bilimci artık bu uygulamaları genelde mutlaka modern bürokrasiye karşı işlediğini düşünmüyor. Gayri resmî geleneksel uygulamalar, çeşitli zaman ve yerlerde rasyonel bürokrasiyle birlikte var olabiliyor. "Patronaj ilişkileri ekonomik kalkınma veya siyasi modernleşmeyle birlikte ille de ortadan kaybolmaz... Patronaj ilişkilerinin merkeziliği, önemli bir toplumsal denetim ve kurumsal ilişkileri düzenleme biçimi olarak varlığını sürdürüyor."[21] Bu kitap, ilk olarak azgelişmiş devletler için geliştirilen bu bakış açısını modern Rusya bağlamında gözden geçirecek.

Sovyetler Birliği'nin erken dönemleri ile 20. yüzyılın daha sonraki dönemlerindeki kalkınmakta olan ülkeler arasında koşutluklar ileri sürenler de olmuştur.[22] Bu meseleleri araştıran

---

onal Rural Patrons Lose Legitimacy: A Theory with Special Reference to Southeast Asia", Schmidt vd., *Friends, Followers, and Factions* içinde, 439-458.

20 Eric R. Wolf, "Kinship, Friendship, and Patron-Client Relations in Complex Societies", Schmidt vd., *Friends, Followers, and Factions* içinde, 168.

21 Eisenstadt ve Roniger, *Patrons, Clients, and Friends*, 28. Ayrıca bkz. Jean-Francois Medard, "Political Clientelism in France: The Center-Periphery Nexus Reexamined", Eisenstadt ve Lemarchand, *Political Clientelism, Patronage and Development*, 3 içinde, 126-127; Lande, "The Dyadic Basis of Clientelism", xvii; Weingrod, "Patrons, Patronage, and Political Parties", 326; Eric R. Wolf, "Kinship, Friendship, and Patron-Client Relations in Complex Societies", *a.g.e.*, 168. Sovyet dönemi için, Stephen White, ekonomik modernleşmenin siyasi düzenlemelerden ayrılmasını ileri sürmüştür: Stephen White, *Political Culture and Soviet Politics* (Londra: Macmillan, 1979).

22 "Sovyet Rusya örneği, kişiye özgü siyasi otorite ve örgütlenme modellerinin, alelacele inşa edilen post-kolonyal devletlerin çerçevesi dahilindeki yeni formel-yasal yapılara adapte edildiği bir sürecin erken bir örneğiydi." Gerald Easter, *Reconstructing the State: Personal Networks and Elite Identity in Soviet Russia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 173-174. Bu kitabın savı bunun tersidir: Kurumlar, kişiye özgü modellere adapte edilmiştir.

Sovyet uzmanları da iki kampa ayrılır. Bazılarına göre, kişiselleşmiş uygulamalar kurumların gelişmesini olanaksız kılar veya kısıtlar; bu yüzden de modern bir devletin gelişmesine veya işlevliliğine zarar verir. Kişiselleşmiş iktidar, doğrudan doğruya "sistemin resmî yapılarında örgütsel kurumsallığın doğuşuna" karşı çalışır ve azgelişmiş veya yetersiz kurumsallaşmanın bir işaretidir.[23] Gelgelelim, bazılarına göre, devlet sistemi devlet kurallarına zararlı gibi görünebilecek gayri resmî uygulamalar olmaksızın hiç de çalışmayabilirdi. Himaye, "rüşvetçiler" ve benzerlerini içeren bu uygulamaların, sistemin daha düzgün işlev görmesine yardım ettiği ve sistemi halk için tahammül edilebilir kıldığı belirtiliyordu.[24] Her durumda, Rusya'da özerk (ve/ya temsilî) kurumların yokluğunun otokrasi ve kişiselleşmiş klan siyasetine alan bıraktığı söylenir.

Öte yandan, Stephen White, görgül incelemenin siyasi modernleşmenin –demokrasi veya temsilî kurumların gelişimi– ille de sosyoekonomik modernleşmeyi izlemediğini ileri sürerek, Sovyet siyasi düzenlemelerini Weberci veya Parsonsçu teleolojik modernleşme kuramlarından ayrıştırdı.[25] Daha yakın geçmişte, bazı sosyal bilimciler modern Sovyet bağlamında, görünüşte arkaik olanın payidar örneklerini izah etmek için "neogelenekselcilik" diye bir kavramı telaffuz ettiler. Ken Jowitt, "karizmatik, geleneksel ve modern özelliklerin Sovyet kurumlarındaki çarpıcı alaşımı, 'epik'in merkezî konumunda... *blat*'ın toplumsal muamelelerdeki merkeziyetinde, Sovyet siyasi yaşamının ve sosyopolitik yaşamının *kolektif* çevresindeki gizli kapaklı niteliğinde ifadesini bulur" diye yazmıştı. Jowitt'e göre, karizmatik ve geleneksel unsurlar görünüşte modern bir sistemde "birbirine dolanmış" veya "arapsaçı gibi birbirine girmiş" durumdaydı.[26] Ne de olsa, modern SSCB'nin gösterme-

23 Gill, *Origins of the Stalinist Political System*, 198; Easter, *Reconstructing the State*; White, *Political Culture*.

24 Joseph Berliner, *Factory and Manager in the USSR* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1958).

25 White, *Political Culture*, özellikle 8. Bölüm.

26 Kenneth Jowitt, "Neotraditionalism: The Political Corruption of Leninist Regime", *Soviet Studies* 35, Sayı 3 (1983), 275-297. Jowitt, partinin karizmatik bir

lik başkanı Mihail Kalinin, "Tüm Ülkenin Büyükbabası" olarak tanınıyordu.

Resmî kurumlar ile gayri resmî uygulamalar arasındaki ilişkiye bütün bu ilgiyle birlikte, bu ilişkiyi ilk olarak Sovyet tarihinde Stalin döneminin oluşumu içerisinde incelemeye değer görüyorum. Bunu, Stalinci siyasetin bazı önemli unsurlarının bir analiziyle yapacağız; sonunda ortadan kalkmalarını bekleyerek veya modernleşmeci bir ideoloji bağlamında asgarileştirerek değil.

Arkaik ve kişiselleşmiş uygulamaların ayak direyişi, dönemselleştirme konusunda sorular doğuruyor. Bolşeviklerin Rusya'yı önemli ve köklü yollardan dönüşüme uğrattıklarını biliyoruz. Ne yaptıklarını bilerek eski Rusya'daki neredeyse her şeyle bağlarını koparmışlardı. Çarlık dönemi siyasi otokrasisi, soyluluğun toplumsal hâkimiyeti, Ortodoks Kilisesi'nin iktidarı, işçi ve köylülerin tali konumu ve kültür ve sanatın mevcut normlarının tümü silinip süpürüldü. Gerek Rusya'da gerek dışarıda birçoklarına bu, eski kafalı geleneğin prangalarından ve insani gelişimi engelleyen her şeyden özgürleşmiş yeni bir binyılın başlangıcı gibi göründü. O dönemde yaşayanlar için, bu bir dönüm noktasıydı.

Daha sonraki gözlemciler için de böyle olmuş gibi duruyordu. Sovyet uzmanlarının ilk kuşağı, diktatörlüğün yeni doğasına ve özel bir ilgiyle onlarca yıl egemen olan yukarıdan aşağı etkili denetime ve bundan doğan totaliter modele yoğunlaştı.[27] Hem totaliter denetimlerin etkililiğini sorgulayan hem de odağı

kişiyle "ikame" edildiği kanaatiyle, Sovyet döneminde karizmatik otoritenin kalıcılığını savundu. Ayrıca bkz. T. Martin, "Modernization or Neo-Traditionalism Ascribed Nationality and Soviet Primordialism", *Stalinism: New Directions* içinde, (ed.) Sheila Fitzpatrick (New York: Routledge, 2000), 348-367.

27 Örnekler için bkz. Carl J. Friedrich ve Zbigniew K. Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* (gözden geçirilmiş 2. baskı), (ed.) Carl J. Friedrich (New York: Prager, 1966), xvi, 439; Hannah Arendt, *The Originis of Totalitarianism* (yeni baskı), (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1973), xliii, 527 [*Totalitarizmin Kaynakları 1-2*, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014; *Totalitarizmin Kaynakları 3*, çev. İsmail Serin, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014]; Merle Fainsod, *How Russia is Ruled*, Russian Research Center Studies, ii, (gözden geçirilmiş baskı), (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967), ix, 698.

toplumsal tarihe kaydıran yeni bilimsel yaklaşımlar 1970'lerde baş gösterdi.[28] Yakın geçmişin öznellik araştırmaları, önceki siyasi modelleri veya toplumsal tarihleri pek de fazla dikkate almaksızın, bireyin rejimle ilişkisine dair önemli sorular sormaya başladı.[29] Bu araştırmalar, eğilimlerinden veya yaklaşımlarından bağımsız olarak, SSCB'yle birlikte temelde yeni ve farklı bir şey gördüğümüz konusunda hemfikirdi. Sovyetler Birliği'ni Aydınlanma sonrası dönüşüme uğrayan rejimlerin karşılaştırmalı bir çerçevesi içine yerleştiren modernlik yanlısı araştırmacılar bile, şimdilerde genellikle adlandırıldığı üzere, Sovyet deneyiminin ölçeği ve yenilikçiliğinden etkilenmişlerdi.

Tarihçiler dönemselleştirmeye bayılırlar ve çoğu zaman birbirlerini acımasızca eleştirseler de, Sovyet çağının, her birinin yeni bir çağ getirdiği söylenen önemli dönüm noktaları üzerinde birleşme eğilimindedirler. 1917, Bolşeviklerin iktidara geldiği Rus devrimlerinin yılıydı. 1921 ise, korkunç ve köklü İç Savaş'ın sonu ve yarı kapitalist bir çekilme olarak görülebilecek Yeni Ekonomik Politika'nın (NEP) başlangıcı oldu. 1929 yılı, Lenin'in vârisi olma mücadelesinde rakiplerine karşı Stalin'in nihai zaferine ve damgasını vurduğu dönemin başlangıcı-

28 Gabor Rittersporn, "The State Against Itself: Social Tensions and Political Conflicts in the USSR, 1936-1938", *Telos* 41 (1979), 87-104; J. Arch Getty, *Origins of the Great Purges: The Soviet Communist Party Reconsidered, 1933-1938* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), viii, 276; Lynne Viola, "The 25,000ers: A Study in a Soviet Recruitment Campaign During the First Five Year Plan", *Russian History* 10 (1983), 1-30; Moshe Lewin, *The Making of the Soviet System: Essays in the Social History of Interwar Russia* (New York: New Press, 1994), xi, 354; Sheila Fitzpatrick, *Education and Social Mobility in the Soviet Union, 1921-1934*, Soviet and East European Studies, Sayı 27 (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), x, 355; Sheila Fitzpatrick, "New Perspectives on Stalinism", *Russian Review* 45 (1986), 357-413.

29 Bkz. (ed.) David L. Hoffmann ve Yani Kotsonis, *Russian Modernity: Politics, Knowledge, Practices* (New York: St. Martin Press, 2000); Peter Holquist, "'Information Is the Alpha and Omega of Our Work': Bolshevik Surveillance in Its Pan-European Context", *Journal of Modern History* 69, Sayı 3 (1997), 415-450; Stephen Kotkin, "Modern Times: The Soviet Union and the Interwar Conjuncture", *Kritika* 2, Sayı 1 (2001), 111-164; Amir Weiner, *Making Sense of War: The Second World War and the Fate of the Bolshevik Revolution* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2001); Igal Halfin, *From Darkness to Light: Class, Consciousness, and Salvation in Revolutionary Russia* (Pittsburgh, Pa: University of Pittsburgh Press, 2000).

na sahne oldu. Bunun yanı sıra, tarımsal kolektifleştirme, devlet denetiminde zorunlu sanayileşme ve tabandan kişilerin hızlı terfisi vasıtasıyla hem çoğulculuk ve kapitalizme son verecek hem de gelecekteki Sovyet tarihinin büyük bölümünün şablonunu oluşturacak Stalin Devrimi'nin başlangıcını oluşturuyordu. 1920'lerin deneyimlerinin sonunu ve toplumsal ve kültürel tutuculuğa doğru Büyük Ricat'in başlangıcını işaretledi. 1937-1939, eski tüfek Bolşevik devrimcilerin "yeni adamlar" ile değiştirildiği Büyük Temizlikleri simgeliyordu. 1941-1945, çabucak ölen kısa bir liberalleşmeyle birlikte akla hayale sığmayacak bir ölüm ve yıkıma sahne olan Büyük Yurtsever Savaş dönemiydi. 1953, Stalin'in ölümünü ve 1950'ler ile 1960'ların Stalinsizleşme'sinin başlangıcını gördü. 1964, Gorbaçov'un 1985 perestroykasına* dek süren Brejnev'in "durgunluk" dönemini başlattı. 1991 sonunda rejimin çöküşü, yeni dönemleri başlatan dönüm noktalarının sonuncusuydu. Bu dönüm noktaları, dönemleri son derece çarpıcı şekilde birbirinden ayırmış gibi görünür; öyle ki, önde gelen bir uzman Sovyet tarihini bir farklı sistemler dizisi olarak tanımlamıştır.[30]

Şüphesiz 1917, 1921, 1929, 1937, 1953 ve diğer tarihler toplum, yönetim ve ideolojide önemli, hatta kökünden sarsıcı değişimleri işaretliyor. Fakat uygulama, dil, göstergebilim, siyasi kültür ile bilinçli ve bilinçdışı varsayımlar merceğinden baktığımızda, bir dizi sürekliliği görebiliyoruz.

Bizler çoğu zaman Rus ve Sovyet liderlerinin dönüm noktaları hakkındaki sözlerini doğru kabul etmişizdir. 1917 devrimlerinden bile önce, dönüm noktalarını çarların hükümranlıklarıyla örtüşecek şekilde tanımlıyorduk. Bunu yapmakla, çarların dümen suyunda gitmiş oluyorduk. Richard Wortman'ın belirttiği gibi, "Her bir hükümranlık, enerjik bir inandırıcı değişim, selefin açıkça veya zımnen gözden düşürülmesi, otokratın yaratıcı perspektifinin yeni bir vizyonu ile açılan Petro'ya özgü o kadan-

(*) "Yeniden yapılanma" anlamına gelir. Sovyetler Birliği'nde ekonominin serbestleşmesini ve siyasi sistemin merkeziyetini zayıflatan özerkleşmeyi sağlamak amacıyla yapılan reform hamlelerini ifade eder – yay. haz. n.

30 Lewin, *The Making of the Soviet System.*

sı hep baştan alıyordu... Ardından bir sonraki hükümdar, selefl erinin örneğini tekrarlayarak aynı simgesel dinamiği izliyordu."[31]

Rejimin çarpıcı altüst oluşları, liderlik değişimi veya siyasa düzeltmelerini yansıtan elimizdeki bu dönüm noktası yıllarının her birinde, başa geçenler açıkça yeni düzeni bir öncekinin olumsuzlanması olarak sunuyordu. Lotman ve Uspenski'ye göre, "Topyekûn eskatolojik değişim" kuraldır ve her bir yeni dönemin "önceden gelenle kesin bir kopmaya yönelmesi gerekir... Önceki dönemde oluşan derin yapı korunur fakat tümüyle yeniden adlandırılırken, eskinin tüm temel yapısal şablonları muhafaza edilir. Bu örnekte, arkaik kültürel çerçeve muhafaza edilirken, üstüne *yeni metinler* yazılır."[32]

1917'nin söylemi, emperyal Rusya'nın alenen suçlanmasıydı. Stalin Devrimi NEP'i olumsuzlamak zorundaydı. "Temizlik" sonrası liderler "düşmanlar"ın halefleriydi. Stalin'in Stalinsizleştirilmesi gerekiyordu. Brejnev, Kruşçev'in "kuş beyinli planlarını" kınamak zorunda kaldı. Vaktiyle Gorbaçov, Brejnev'in "durgunluğu"nu olumsuzlamışken, şimdi de Putin, Gorbaçov'un "kaos"unu olumsuzluyor. Bu uygulama, Lotman ve Uspenski'nin belirttiği üzere, "iyi" (biz, şimdi) ile "kötü"nün (onlar, o zaman) geleneksel Rus ikili değerler anlayışını yansıtır. Kendilerini *devamsızlıklar* olarak sunan bu ısrarcı ikililiklerin ta kendisi, güçlü bir kültürel *devamlılık*tır.

Şanlı dönüm noktalarını görmezden gelir gibi görünen, o muhafaza edilmiş "arkaik kültürel çerçeveler" ve uygulamalara bakmak için yeni bir mercek kullanacağız. Yeni olanların ardındaki belki sandığımız kadar "döndürmeyen" dönüm noktalarındaki arkaik "metinler"e kafa yoracağız.

Tek bir örneği ele alırsak, 1920'lerden 1930'lara "Büyük Ricat", Stalin'in SSCB'yi 1920'lerin özgür deneycilik ülkesi olmaktan 1930'ların sanattan tarihsel değerlendirmelere, eğitimden aile politikasına varıncaya dek boğucu Rus tutuculuğuna

31 Richard Wortman, *Scenarios of Power: Myth and Ceremony in Russian Monarchy from Peter the Great to the Abdication of Nicholas II* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2006), 4.

32 Lotman ve Uspenski, "Binary Models", 31-36. Vurgular orijinalindedir.

dönüştürmesi olarak görünür. Bazı araştırmacıların on yıllar arasındaki farkların siyah-beyaz gibi nitelenmesini sorgulamış olmalarına karşın[33] pek çok alanda, özellikle sanat ve edebiyatta yeni bir dönem var gibi göründüğü gerçektir. Bu algının büyük bölümü, bizler gibi entelektüeller açısından ayrıcalık sağlayan kültürel ilgi alanlarından ileri geliyor olabilir. Fakat bunun tamamen Stalin'in yaptığı bir şey olduğuna (veya herhangi bir tekil kişinin bir kültürü bu kadar dönüştürebileceğine) dair kuşkulu varsayımlar bir yana, pek çok önemli şey –seçkin siyasi uygulamalar gibi– değişmemişti. Siyasi praksiste, seçkinlerin ülkeyi yönetmesini sağlayan araçların can alıcı kısmında, ne "Büyük" ne de başka türlü ricat vardı. Bolşeviklerin Rus tarihinden tevarüs ettikleri kayırmacılık, klan temelli siyaset ve kişiselleşmiş patrimonyal hükümet anlayışı, 1920'lerden 1930'lara ve ötesine dek, hiç gerilemeden, ilerlemeden veya büyük bir değişime uğramadan olduğu gibi kaldı.

Tarihyazımının eğilimi açıkça dönüm noktalarına odaklanmasına ve bunlar hakkındaki araştırmalarımızı çerçevelemesine ve hükmetmesine karşın, bazı araştırmacılar çeşitli sürekliliklere dikkat çekmeyi başardılar. Yetmiş yılı aşkın bir süre önce Boris Souvarine, Stalin yönetimini "kadim Moskova'nın tarihsel atacılığı" olarak betimledi.[34] Daha yakın geçmişte Robert C. Tucker, Stalin'i Sovyetler Birliği'ni bile isteye arkaik geleneksel çizgide biçimlendiren eski tarz bir Rus milliyetçisi olarak görüyordu. Stalin, Korkunç İvan'a hayran olduğu için, politikasını ve tasfiyelerini onu örnek alarak belirlemişti.[35]

Keza Richard Hellie, dış tehditlere tepki olan ve Rus tarihine yayılarak 1917 boyunca "süreklilik unsurları aşikâr" olan üç "hizmet devrimi"ni yazdı. İlki, 16. yüzyılda hizmet eden süvarilerce savunulan bir garnizon devleti yarattı. İkincisi, 18. yüzyıl başında, halkı ordu uğruna devlet hizmetine bağladı. Üçün-

33 Sanattaki süreklilikleri vurgulayan Boris Groys'un eseri bu düzeltmeye yol açtı.

34 Boris Souvarine, *Stalin, a Critical Survey of Bolshevism* (New York: Longmans, 1939), 510.

35 R. C. Tucker, *Stalin in Power: The Revolution from Above, 1928-1941* (New York: Norton, 1990).

cüsü ise, 1920 sonlarından 1930 başlarına dek, modernleşmenin peşine düştü ve ulusal savunma adına yeni bir hizmet sınıfı yarattı. Her bir devrimle birlikte, kilit bir unsur (serflik, kolektifleşme) halkı seçkinlerin ihtiyaçlarına bağlı kıldı. Ve her seferinde, kriz geçtikten sonra, yeni hizmet seçkinleri iktidar ve imtiyazı alıkoymaya çalıştı fakat eninde sonunda, aşılamaz meşruiyet sorunlarıyla yüzleşmek zorunda kaldı.[36]

Robert Daniels'a göre, "SSCB'deki devrim sonrası siyasi rejim yalnız Rus politik kültürüyle uzlaşmakla kalmadı, güçlü bir şekilde onun tarafından biçimlendirildi de."[37] V. A. Kozlov, "Sovyet yaşamının arkaik uygulamaları, gündelik Rus varoluşunun siyasi ve ekonomik dönüşüm dalgalarını söndürmeye muktedir durgun su" hakkında yazdı.[38] Richard Pipes, "tek bir günde, 25 Ekim 1917'de, muazzam ve çok nüfuslu bir ülkenin bin yıllık tarihinin akışının tam bir dönüşüme uğramasını akıl almaz" bulur. "... Böyle bir saçmalığın akla getirilebilmesi bile, insanoğluna, çevre tarafından yoğrulan atıl madde olarak bakmanın sonucuydu."[39] Bu kitap, Sovyet döneminde siyasi uygulamadaki sürekliliklerin sistemli bir araştırması üzerinden, bu kavrayışlara dayanarak ilerleyecek.

Bazı araştırmacılar süreklilikleri tek bir bireyin zevklerinde veya askerî tehditle yüz yüze bir elitin stratejik tercihlerinde değil, daha geniş ve "daha derin" kültürde aramışlardır. Bu kitabın çok şey borçlu olduğu öncü niteliğinde bir makalede, Edward Keenan şöyle yazmıştı: "Sovyet siyasi kültürü ... yüzyıllar boyunca Rus siyasi kültürüne damgasını vurmuş geleneksel siyasi kültürün temel nitelikte bir dizi özelliğini yeniden kurdu."[40]

---

36 Hellie'nin tezinin özlü bir aktarımı için bkz. Richard Hellie, "The Structure of Imperial Russian History", *History and Theory* 44 (Aralık 2005), 88-112.

37 Robert V. Daniels, "Russian Political Culture and Post-Revolutionary Impasse", *Russian Review* 46, Sayı 2 (1987), 174.

38 V. A. Kozlov, "Sheila Fitzpatrick: Russian Context", *Writing the Stalin Era: Sheila Fitzpatrick and Soviet Historiography* içinde, (ed.) Golfo Alexopoulos, Julie Hessler ve Kiril Tomoff (New York: Palgrave Macmillan, 2011), 222.

39 Richard Pipes, *Russia under the Bolshevik Regime* (Birinci baskı), (New York: Knopf, 1993), 503.

40 Keenan, "Muscovite Political Folkways", 171.

Siyasi seçkinler daima hükümet etmekte benzer sorunlarla yüz yüze kalır. İdeolojik veya dönüşümsel gündemleri olsun olmasın, iktidarda kalmak için gerek dış tehditlere gerek iç düzene yönelik güçlüklere karşı istikrarı korumak zorundadırlar. İsyan ve asayişsizliği önlemek için halk üzerinde denetimlerini geliştirmeleri, kendilerini ve rejimlerini desteklemek için halktan varlık devşirmeleri ve kriz veya büyük ulusal çaba dönemlerinde seferber edebilmeleri veya zorlamaları gerekir. Yüzyıllar boyunca, Rusya'nın hükümdarları bu zorunlulukların özellikle ciddi türleriyle karşı karşıya kalmışlardı.

Rusya'nın eliti daima haşin bir çevreyle yüz yüzeydi. Dünyanın ana göç yolunun –büyük Avrasya ovası– iki yanında uzanan konumu, dış istilanın daimi bir tehdit olması anlamına geliyordu. 16. yüzyıla değin, Asya'dan gelen yağmacı göçebe kalabalıkların defalarca istilasına uğradı; bu tarihten sonra da Rusya, Avrupa'nın orta ve kuzeyindeki büyük devletlerin istilalarıyla yüz yüze kaldı. Yetersiz yol ağları, kötü iletişim imkânları ve ancak bir avuç tahkim edilmiş kentiyle dağınık bir devletin savunulması hiç de kolay bir iş değildi. Burada, hayatta kalabilme daima zayıf bir olasılıktı.

9. yüzyılda silahlı Viking gruplarının Dinyeper'in Slavları üzerinde hükümranlıklarını kurduğu dönemden itibaren, eski Rusya, askerler ve otokratik merkeziyetçi iktidarlar tarafından yönetildi. Eski Rusya'nın prensleri ve soyluları, büyük prensin çağrısına uyarak savaşan şanlı silahlı süvarilerdi. Klanlar ve himayeleri altındaki topluluklardan oluşan proto-feodal ağlar halinde örgütlenmiş bu elitin mensupları, silahları ve askerleriyle gelerek hamilerinin yanında savaşmaya yemin ediyorlardı. Karşılık olarak, himaye ettikleri astlarının askerî sadakatini elde ediyorlardı.[41]

Barış dönemlerinde, şövalyelik denebilecek bu örgütlenme, doğal olarak, Avrupa'nın başka yerlerinde de olduğu üzere siyasi, klan temelli bir oligarşiye dönüşüyordu. Rusya'da, geniş-

41 Batı'daki klasik "feodalizm", burada bizi engellemeye gerek kalmayacak şekillerde farklıydı. Rusya'nın sistemi, himaye ve kayırma karşılığında hizmet taahhüdüne benzediği ölçüde klasik feodalizmle benzerlik gösteriyordu.

leyen bir prensler ve büyük boyar ailelerinden oluşan seçkin sınıf, sınırlı bir ulusal refahın (Rusya'nın yeraltı madenleri pek az olduğu gibi, tarımı da çok zayıftı) yanı sıra, siyasi iktidar ve üstünlük kurmak için çekişme halindeydi.[42] Prensler ve soylu klanların her biri kendi hanedanını koruma ve geliştirme, faydalı evlilik anlaşmaları yapma, servet biriktirme ve bunu elde tutma peşinde, sonu gelmez ittifaklar ve entrikalarla birbirleriyle itişip kakışıyordu. İktidar ve kıt kaynaklar için rekabet halindeki profesyonel cengâverlerin hâkimiyetinde bir garnizon devlet, iç savaş ve kaosun reçetesiydi. Kiev Knezliği, 13. yüzyıl Moğol istilasından çok önce, kardeş kavgaları yüzünden çoktan paramparça olmuş durumdaydı. Moğollar geldiği zaman, her biri kendi klanı ve boyar soylu maiyeti tarafından desteklenen prenslerin hâkimiyetinde, küçük, kavgacı krallıklar buldular. 15. yüzyılda korkunç bir iç savaş, prensler ve klanların rakip koalisyonlarının birbirini daha da parçalamalarına sahne oldu.

Bu karışıklığa bir çözüm, daha önemsiz prensler ve büyük boyarlarla birlikte hükmeden birleştirici bir figürün, büyük Moskova prensinin şahsında bir monarkın ortaya çıkması oldu. Dik kafalı oligarşik boyarlar için, böyle bir şahıs çok ihtiyaç duyulan bir hakem, bir yargıç rolü oynayabilirdi. Aslına bakılırsa, kendilerini biraz mübalağayla (ve gerçekdışı olarak) "kulları" olarak tanımladıkları bu hükümdarın kudretini telaffuz ederken seslerini fazlasıyla yükseltiyorlardı. Rusya'da, kudretli bir prens hanedanı ve boyar soylular sınıfı, bir yüce monarkla mutlu ve kârlı bir birlikte varoluşu hayata geçirdi.[43] Fransa'da XIII. Louis'nin tersine, Moskova prensi asla isyankâr aristokratik *frondeurs** ile yüz yüze gelmedi.

Moskova prensi, bugün bizim "bir kişilik kültü" olarak ad-

42 Efsanevi Viking kurucu atası Riurik soyundan gelen her erkek bir prensti. Onun maiyetinden birinden, ilhak edilmiş topraklardaki prenslerden, boyar hizmetlilerin soyundan gelen veya özel becerilere sahip her erkek ise boyar oluyordu.

43 Geoffrey Hosking, *Russia and the Russians: A History* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2001), 92-93.

(*) Hükümet aleyhtarları asiler – yay. haz. n.

landırabileceğimiz şekilde, meşruiyetini garanti eden ilahi olarak kutsanmış, kuramsal olarak yüce bir lider haline geldi. İktidarın üzerinde ne kısıtlamalar ne parlamento veya başka rakip kurumlar vardı ve bu durum elitin işine geliyordu. Prensi tek meşru siyasi güç yapmak, devletin bütünlüğünü oligarşik rekabetten koruyordu. Rusya'da "hükümdar sürekli tüzel mülkler veya kurumlarla siyasi olarak mücadele eden hükümetin 'monarşik' kolu olarak hareket etmedi; daha ziyade, topyekûn sadakate egemen olarak ve danışmanlığına getirip kişisel ilişkiler kurduğu seçilmiş adamlarını kayırarak, kişisel karizması aracılığıyla hükmetti. Bu danışmanları ve boyarıyla birlikte, hükümran, patrimonyal bir hâkimiyet kurdu."[44] Mutlakıyet artı oligarşi, Rusya'nın iç anarşiye verdiği yapısal ve işlevsel tepkiydi. Bu bileşim aynı zamanda iktidarda kalmanın şartı olarak hizmet etti. Sadece tek bir kilisenin bulunduğu bir ülkede göksel olarak kutsanmış bir hükümran imgesi, özellikle kişinin ve devletin hükümdarın mülkü olduğuna dair patrimonyal siyasi düşünceler göz önüne alındığında, halk açısından güçlü bir toplumsal çimento rolü oynadı. Prens boyarlara ihtiyaç duyuyordu; boyarların da prense ihtiyacı vardı.

Boyarların yüksek sesli tezahüratına, hükümdara tapınmaya ve göz alıcı saray törenlerine karşın, sahnenin ardında eski Rusya hâlâ güçlü oligarşik niteliklerinin pek çoğunu alıkoymuştu. IV. İvan döneminden önce, ülkeyi en azından prens kadar saraydaki boyar klanları da yönetti. I. Petro veya II. Katerina gibi güçlü hükümdarlar, zaman zaman üstünlüğü ele geçirerek, dengeyi tahttan yana çevirmeyi başardı. Başka zamanlarda, işler tersine döndü ve oligarşik saray hizipleri zayıf bir çar veya çariçeye hâkim olabildi; tıpkı 1730'da soyluların yeni tahta çıkan Çariçe Anna'ya taleplerini dayattığı zaman olduğu gibi. Bundan başka, bela çıkaran bir prensi veya çarı bertaraf etmeyi gerekli gördükleri de oldu (VI. İvan, III. Petro ve I. Pavel suikastlarında olduğu gibi), fakat bu eylemler çarlık kurumun-

44 Nancy Shields Kollman, "Muscovite Patrimonialism", *Major Problems in the History of Imperial Russia* içinde, (ed.) James Cracraft (Lexington, Mass.: D. C. Heath, 1994), 41-42.

dan ziyade bireyler hakkındaydı. Genel olarak denge korundu ve kanunlar "boyarlarıyla birlikte hükümdar" tarafından ittifakla çıkarıldı.

Güçlü kişiliklerin dengeyi bozduğu kimi zaman hükümdarlar ile ileri gelenler arasındaki denge sarsıldı. 16. yüzyılda IV. (Korkunç) İvan meşru imtiyaz ve yetkilerinin, güçlü boyar klanları tarafından gasp edildiğini hissetti. Oyunun kurallarını bozdu, sembolik olarak çarlıktan "istifa ederek" başka bir oligark haline geldi ve devleti, onu yönetme peşindeki boyarlara terk etti. Ardından, "özel" bir terör dönemini, *Oprichnina*'yı başlatarak, 15. yüzyıldakini hatırlatan kaotik bir iç savaşta düşmanlarını kıyıma uğrattı. İronik olan, hükümdarlıktan ayrıldığında, boyarlara güçlü bir hükümdar olmadığı zaman kaos ve kanunsuzluğun nerelere varabileceğini hatırlatarak, aslında –yalnız bir hakem veya simge değil– mutlak bir hükümdar haline gelmeye çalışmasıydı. Sonunda "Moskova halkı" (boyarlardan sağ kalanlar diye anlaşılmalı) ondan geri dönmesini "istedi"; İvan bunu daha da güçlenmiş iktidarıyla yaptı.

Boyar klanlarının saray siyaseti –diğer klanlarla ittifakları ve rekabetleri, tahta yakınlıkla ölçülen kudret– tümüyle kişisel, ideoloji dışı meselelerdi. Bütün bunlar ataerkil ailenin temel toplumsal birimi oluşturduğu ve patrimonyal liderlerin ailedeki herkesin ihtiyaçlarıyla ilgilendiği köy birimlerinde bir araya geldiği ormanların dışındaki köylü toplumsal örgütlenmesinin tepesine pekâlâ yaraşıyordu.

Erken dönem Rus seçkinlerinde olduğu gibi, Stalinist ve post-Stalinist siyasi uygulama unsurlarının birçoğu, Bolşeviklerin ve mirasçılarının kendilerini içinde buldukları ortama verdikleri tepkiler olarak görülebilir. Rus İhtilali ve özellikle 1918-1921 İç Savaşı, ülkeyi paramparça etti, hatta işler dinginleştiği zaman bile, gerek ülkede gerek parti içinde kaos korkusu devam etti. Hayatta kalmak, Rusya'da her zaman olduğu gibi, pamuk ipliğine bağlıydı.

Önde gelen eski tüfek Bolşevikler ülke yönetimine geçtikleri zaman, aynı zamanda toplu bir grup ve farklı bir imtiyazlı tür olarak, kendilerini bir elit olarak da görmeye başladılar. Safla-

rını sıklaştırdılar, kendi aralarında evlenerek kendi iç kültür ve toplumlarını yarattılar ve tıpkı soylu ve ruhban atalarının yaptığı gibi kabul edilebilir düşünceyi denetleyip sapkın düşünceyi avladılar.

Karizmatik savaşçı kurucunun kemiklerini muhafaza ettiler ve bunları sıradan insanların görmesi için sergilediler. Kendi manevralarını kamufle edecek bir hakem, kamusal bir sembol sağlayacak aşkıncı meşruiyetiyle bir hükümdar kültü yarattılar.[45] Kendi siyasi klanlarını destekleyip geliştirdiler ve himaye ettiler. Kaostan kaçınmak için, yüzyıllardır Rus tarihinde olandan pek de farklı olmayan bir oligarşik/mutlakıyetçi sistem dengesini kaçınılmaz görüyorlardı. Ve bu denge genellikle kaosu savuşturacak şekilde işledi.

Eski tüfek Bolşevik oligarklar, monark Stalin ve şanı hakkındaki övgüleri en yüksek sesle söyleyenlerdi. Saray merasiminin ve cafcaflı mevkilerin göz alıcı dış görünüşünün ardına gizlenmiş eskinin himaye ağının boyar klanları gibi, eski tüfek Bolşevik soyluları da, büyük bir özenle uygulanan gizlilik içinde, kişisel manevralarını ışıltılı bir dış görünüm arkasında gizleyerek çalıştılar. Bu ışıltılı dış cephede, bilge lideriyle güçlü Sovyet devleti duruyordu.

Tıpkı ataları gibi, Bolşevikler de, görünüşte demir yumruklu yönetimlerine karşın, kronik olarak her türlü tehditten korkuyorlardı.[46] "Kara cahil kitleleri", retoriklerine karşın, siyaset dışında tuttular. Fetihleri yapan bir tür soylu grubu gibi, iş gelip de öncelik klan çıkarları ve ideolojiye dayandığında, son derece dik kafalı ve kavgacıydılar da. Kadim ataları gibi, bir ortak grup olarak iktidardaki konumlarını tehdit eden düşmanca bir ortamda, kendi aralarındaki savaştan da çekiniyorlardı. Her

45 Troçki, kendi çıkarları uğruna Stalin'i yaratanın Bolşevik bürokrasi olduğunu ileri sürdü. Stalin rejimine ilişkin analizi için bkz. Robert H. McNeal, "Trotskyist Interpretations of Stalinism", *Stalinism: Essays in Historical Interpretation* içinde, (ed.) Robert C. Tucker (New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 1999), 30-52.

46 J. A. Getty, "Afraid of Their Shadows: The Bolshevik Recourse to Terror, 1932-1938", *Stalinismus vor dem Zweiten Weltkrieg: Neue Wege der Forschung* içinde, (ed.) Manfred Hildermeier ve Elisabeth Mueller-Luckner (Münih: Historisches Kolleg, 1998), 169-192.

zaman her şey pamuk ipliğine bağlı gibiydi. Parti birliği ve disiplini hakkında (işe yaramadığının göstergesi olarak defalarca tekrarlanan) bir dizi karar ve kınama, "muhalefetleri" ve diğer hizipleşmeleri önlemekte başarısız oldu. Bir hükümdarın başkanlığında gizlilik içinde işleyen patrimonyal oligarşi, kesinlikle işlerine geliyordu.

Fakat bu tür sistemlere tarihsel olarak, Stalinizmin (ve daha sonraki Sovyet döneminin) bir özelliği olan ademimerkeziyetçi eğilimler ile merkez ve çevre arasında bir mücadelenin damgasını vurması kaçınılmazdı.[47]

> Bu makam sahipleri, kendilerini ileri gelenlerden oluşan bir statü grubu olarak kabul ettirmiş yerel ileri gelenlere dönüştüğü zaman, hükümdara ve ona kişisel olarak bağlı olanlara galip gelmeyi başarabilir... Merkezî otoritenin gerilemesi aynı zamanda yetkililerin otorite merkezinden fiziksel mesafesi nedeniyle daha da belirginleşebilir... Gelgelelim, patrimonyal hükümdarlar, otoritelerinin bu şekilde parçalanmasını hiç direniş göstermeksizin kabul etmezler.[48]

Oligark/monark dengesi, Stalin'in çevresindeki soylu klanların fazlasıyla güçlendiğini, işleri gerçek bir oligarşiye dönüştürmeye başladıklarını hissetmeye başladığı 1930'lara dek işledi. Tıpkı IV. İvan gibi, o da klanların iktidarını azaltmaya ve kendisininkini genişletmeye yönelik bir çaba içinde, çeşitli yöntemlerle onlarla mücadeleye girişti. Aslında, yalnız mit veya sembol olmakla yetinmeyen Stalin, gerçek bir müstebit olmak niyetindeydi. Nihayet, kendi *Oprichnina*'sı olan Büyük Temizlik hareketini başlattı. Ama sonunda Stalin de, tıpkı İvan gibi, Rusya'da klan liderlerinin öldürülebileceğini ama patrimonyal klan hâkimiyeti fikrinin yok edilemeyeceğini anladı.

İç Savaş sonrası Bolşevik otokrasi/oligarşi düzenlemesi, daha erken bir çağın bulduğu çözümü hatırlatır. Her iki örnekte de

47 Örneğin bkz. Easter, *Reconstructing the State*; Getty, *Origins of the Great Purges*; James R. Harris, *The Great Urals: Regionalism and the Evolution of the Soviet System* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1999).

48 Reinhard Bendix, *Max Weber: An Intellectual Portrait* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1960), 347-351.

kaosa işlevsel tepkiler, bir yüce liderin başkanlığında oligarşik düzenlemeler oldu. Her iki örnekte, soylu seçkinler statü şecereleri, toplumsal âdetler ve kendi inşa ettikleri ideolojilerle birlikte "ötekilik"lerini ileri sürerek kendilerini başkalarından ayrı yere koyuyordu. Her iki örnekte, siyaset anlayışı ve uygulaması patrimonyal ve kişiseldi.

Bu noktada, "Ne var bunda?" diye sorulabilir. Devrimciler için güçlü bir dönüşümsel misyonla başlayıp, iktidara gelince imtiyazlı bürokratlar, hatta irsî seçkinlere dönüşerek yozlaşmak, modern tarihin alışıldık bir hikâyesi değil midir? Aslına bakılırsa, Leon Troçki de *İhanete Uğrayan Devrim*'de[49] Rus İhtilali'ni böyle niteledi ve o devrimi, sıradan bir çürüyen idealizm veya yozlaşan iktidar örneği metni olarak okumaktan daha kolay bir şey yoktur.

Benzer şekilde, Bolşeviklerin kendi iddiaları olan modern dönüşümsel laf salatasına kapılmamış bir antropolog veya sosyolog, seçilmiş bir grubun özgül bilinçli kültürü tarafından yerine getirilen işlevleri derhal görecektir. 20. yüzyıl başında Rus ekonomik ve siyasi gelişmesinin göreli geri kalmışlığına bakarak, bu elit uygulamalarının Bolşevik devrimcilerin ne söylediğinden tamamen bağımsız olarak pek çok zaman ve mekânda uygun olduğunu düşünebilir. Keza, bir dönüşümü gerçekleştirmek için kasıtlı olarak belirli gereçleri kullanan ve ne yaptığını bilen bir modernleşmeci elitin var olduğu birçok örneğe işaret etmek de mümkündür. Birçok modernleşmeci Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkesinde, ordu aynı işlevi yerine getirir. Eğitir, sosyalleştirir, kaynaştırıcı bir örgüt sunar ve kendisini toplumun doğal lideri olarak kutsar. Tarih boyunca elitler çok benzer şeyleri yapmışlardır.

Bu yaklaşımın, en başta işlev ve uygulamaya yapılan bir vurgu ile seçkinlerin ne yaptıklarına dair söyledikleri (hatta düşündükleri) hakkında bir bilinemezcilik olmak üzere, birçok faydası vardır. Aynı zamanda, belirli bir önerilen teleolojiye göre yükseliş ve düşüşlerini varsaymaktan çok, uygulamalarına farklı zaman ve mekânlardaki yaşam bağlamlarında (Bourdi-

49 Lev Davidoviç Trotskiy, *İhanete Uğrayan Devrim*, İstanbul: Alef, 2006.

eu'nün söyleyebileceği gibi "alan"larında) bakmakta ısrar eder. Fakat bu örnekte, bu devamlılıkların gücü, burada sistemik işlevselciliğe ek olarak, daha derin bir şeylerin olduğunu düşündürüyor.

Toplumları uzun zaman dilimleri boyunca incelediğimizde, çok sıklıkla kadim uygulamaların bir zamanlar özgül biçimde işlev görebildiğini görürüz; o sırada belirli bir ihtiyacı karşılamaktaydılar. Gelgelelim, zamanla bu belirli ihtiyaç kaybolduğunda, kültürün bir parçası olarak kalıyorlardı. Bir şekilde uygulamaların genel repertuvarında, toplumun toplumsal ve siyasi kültüründe yer ediniyorlardı. Richard Hellie'nin bahsettiği 15. yüzyılın ok ve yaylı süvarileri, dış askerî tehditlere bir çözüm olarak çıkmıştı. Daha sonra 17. yüzyılda, imtiyazlarını muhafaza etmeyi, hatta tam da askerî olarak modası geçmiş bir güce dönüştükleri bir zamanda, köylüleri resmen kendilerine bağlamayı becerdiler. Süvariler olarak artık önemli olmadıkları halde, işe yaramaz bir kalıntı olarak varlıklarını sürdürdüler, zira siyasi kültür ve uygulamanın kusursuz ve önemli bir parçasına dönüşmüşlerdi.

Göreceğimiz gibi, arkaik mektup yazma üslûpları, madalyalar ve ödüller, kolektif suç sorumluluğu ve klan siyasetinin yanı sıra, siyasetin kurumsal ve yasal yerine, kişisel ve patrimonyal anlayışı için de aynı şey söylenebilir. Çiğ ve kasıtlı (eğer hiç öyle olduysa) işlevselcilik kültürün bir parçası haline geldiği zaman, bir Rus özgüllüğüyle karşı karşıya geliyoruz.

Konumuz başlı başına toplumsal kontrol olmasa da, Pierre Bourdieu'nün "habitus" üzerine düşünceleri burada yerinde gibi görünüyor. Başlangıçtaki amacı artık hatırlanmadığı zaman bile, belirli bir davranış veya uygulamalar dizisi toplumsal yapının parçası haline gelir. Habitus pratikleri derin, bilinçdışı bir şekilde işlev görür. Bu "yaratılış amnezisi" (*genesis amnesia*), "düşünce ve ifade düzenleri"nin parçasıdır.[50]

50 Pierre Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), 79 [*Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Adıyaman: Hil Yayınları, 2013]. Bolşeviklerin Moskovalı atalarının, uygulamalarının işlevsel amaçlarından en az onlar kadar farkında olmamaları, bana göre uzak ihtimal olsa da, mümkündür.

Yüzyıllar içinde, hükümdar ve oligarklar ile klanları arasındaki bu ortakyaşam, özbilinçli oligarşik kimlik, kişiselleşmiş bir siyaset anlayışı ve uygulaması ile kurallara bağlı bürokrasinin küçümsenmesi, süreksiz işlevsel tepkiler olmaktan çıktı. Taht ve soyluluk arasındaki ortakyaşam yüzyıllar boyunca kesintisiz sürdü; IV. İvan ve Stalin'in zorladığı kırılmalar, bu ezelî ilişkinin uç örneklerinden ibaretti. Bu geleneksel yönetim biçimi, eğer o âna kadar öyle idiyse bile, bir an geldi ki, bilinçli bir seçim veya tepki olmaktan çıktı. Neden-sonuç niteliğini yitirerek, kusursuz ve bilinçdışı bir uygulamalar dizisinin, ezeli bir yapının içine karışıp gitti. Belirli bir duruma bilinçli veya bilinçdışı bir işlevsel tepki olmaktan çıktı; alışkanlık, bildik uygulama ve bu nedenle kültür haline geldi.

Başka siyasi stratejiler veya örgütlenme biçimleri daha faydalı ve işlevsel olabilirdi, ama eskileri ayak diredi. Bolşevikler modern, bürokratik yönetim gereçlerini seçebilirlerdi, ama seçmediler. İster hükümdarlar olsun ister parti sekreterleri, yahut Bolşevikler ya da boyarlar, riskten kaçan seçkinler için bu kadim uygulamalar, muhtemelen her bir kaos tehdidini ayrıştırmaksızın ve tek tek pratik tepkileri seçmeksizin, tümünün otomatikman izlediği uygulamalar oldu. Uygulama açısından, şeyleri kendilerine doğal görünen şekillerde düzenlediler. Bu uygulamalar uzun dönemli koşula bağlı refleksler veya Edward Keenan'ın verdiği adla Rus siyasetinin "derin yapıları" idi. 15. yüzyıl krizi veya Rus İhtilali gibi bir şeyle yüz yüze kalmayan Putin'e dek, Stalin sonrası tüm liderler siyasi uygulamalarını bu derin yapılara dayandırmaya devam ettiğinde, işlevselcilik her şey demek değildi. Lenin'in mozolesinin tasarımından toplumsal ve siyasi geleneklere, parti personel politikasına, merkez-çevre mücadelelerine dek her şeyde, uygulama daima himayeyle ilgili, siyaset ise kişiseldi. Egemen ideoloji, din veya devlet programı ne olursa olsun, bu anlayışlar ve uygulamalar Rus tarihine gömülüydü.

* * *

Şimdi birkaç uyarı yerinde olur. Bazı tarihçiler bu yaklaşımı genelde kronolojik olmaktan çok, güncel bulabilir. Bu ki-

tap, büsbütün farklı (ve çok daha uzun) bir araştırma olabilecek Rus siyasi uygulamalarının kesintisiz bir tarihsel anlatısını vermekten çok, emsalleri ve ön örnekleri bulmak için Stalin dönemi öncesine bakmayı amaçlıyor. Emsallerin birçoğu Moskova döneminden gelmesine karşın, zaman zaman emperyal dönemsel devamlılıklarına da işaret edeceğiz. Rus siyasetinin (güçlü bir askerî devlet, kişisel otokrasi, çiftçilerin toprağa bağımlı hale getirilmesi ve benzeri) ana hatlarının birçoğunun ilk ortaya çıkışı Moskova döneminde olmuştu, bu yüzden 20. (ve 21.) yüzyıl devletinin siyasi uygulamalarını devletin başlangıcında mevcut olanlar ışığında incelemek hiç de mantıksız görünmüyor. Bu karşılaştırmayı yararlı bulan başkaları da oldu. Tucker'ın Stalin ve Korkunç İvan karşılaştırması ile Boris Souvarine'in Stalinizmi "Moskova'nın intikamı" olarak tanımlaması bunun örnekleridir.[51] Kuşkusuz, Stalinist Rusya ile eski Moskova devleti karşılaştırması şöyle dursun, 1930'lardaki uygulamaları 1920'dekilerle karşılaştırmak bile farklı dönemlerin toplumsal, ekonomik ve diğer bağlamlarını göz ardı etme riskini barındırır. Gene de, eğer siyasi uygulamalar birbirinden çok uzak dönemlerde bu kadar benzer ise, bu durum kendi kendini anlatan bir gerçektir ve bu bakımdan, toplumsal, ekonomik veya ideolojik tarihin karşısında uygulamayı öne çıkarmak anlamına gelmez; sadece onu diğerlerinden ayırmayı ima eder.[52]

51 Souvarine, *Stalin*, 510.

52 Uygulamalara ilişkin hatırı sayılır bir antropolojik literatür vardır; bu literatürün büyük bölümü uygulamaları modernleşme, sınıf veya ekonomik kalkınmadan ayırır. Bu kitabın amacı, herhangi bir kuramı uygulamak ya da sınamak olmasa bile, zaman zaman Bourdieu'nün gözlemlerine gönderme yapacağız. Bu literatürden örnekler için bkz. Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* [*Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Adıyaman: Hil Yayınları, 2013]; (ed.) T. M. S. Evens ve Don Handelman, *The Manchester School: Practice and Ethnographic Praxis in Anthropology* (Oxford: Berghahn, 2006); (ed.) Theodore Schatzki, Karin Knorr Cetina ve Eike Von Savigny, *The Practice Turn in Contemporary Theory* (Londra: Routledge, 2001); Victor Turner, *The Forest of Symbols* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1967); Marshall Sahlins, *Historical Metaphors and Mythical Realities: Structure in the Early History of the Sandwich Islands Kingdom* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1981) *Tarihsel Metaforlar ve Mitsel Gerçeklikler*, çev. Taylan Doğan, İstanbul: BGST, 2014]; (ed.) Talcott Parsons ve Edward Shils, *Toward a General Theory of Action* (New York: Har-

Dolayısıyla, sözgelimi burada ideolojiyi hiçbir şekilde ele almayacağız, zira yakın geçmişte ideoloji ve kültürü öne çıkaran tarihyazımına karşı bir tür denge getirmek üzere, diğer etkenleri vurgulamak istiyoruz. Tarihçilerin son zamanlarda Rus uygulamasının "derin yapı"larının Sovyet dönemine etkilerini gözden kaçırmalarının nedenlerinden biri, Bolşeviklerin gerçekten de modern, hatta eşi görülmemiş olduklarına ilişkin kendi sözlerini doğru kabul ederek, modernin ideolojisine odaklanmalarıdır. Araştırmalar SSCB'yi, Avrupa demokrasileri, Nazi Almanya'sı ve Birinci Dünya Savaşı ABD'si dahil, çağdaşı olan Batı'daki modern toplumlarla birçok özelliği paylaşan modernite terimleriyle görmektedir. Bu siyasi yapıların hepsinin, kendi halklarını gözetim altında tutan devlete ait emniyet kuvvetleri vardı. Her yerde, bilim ve Aydınlanma geleneği doğrultusunda, modern ideolojiye dayalı plan, sayım, denetim ve nihai olarak mükemmel toplumlar arayışı içindeki hükümetin daha büyük rolü söz konusuydu.[53] Gayet ilginç karşılaştırmalı meta-kavrayışlar sağlamakla birlikte, bu yaklaşım Sovyet si-

---

per and Row, 1962); Jürgen Habermas, *Theory and Practice*, çev. John Viertel, (Boston: Beacon Press, 1973); Anthony Giddens, *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979) [*Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem Yapı ve Çelişki*, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005]; Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (New York: Random House, 1979) [*Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge, 2001]. Çok faydalı bir araştırma için bkz. Sherry Ortner, "Theory in Anthropology since the Sixties", *Comparative Studies in Society and History* 26, Sayı 1 (1984), 126-166. Bu araştırmaların birçoğu son derece kuramsaldır; bir tarihçinin eleştirisi için bkz. E. P. Thompson, *The Poverty of Theory and Other Essays* (New York: Vintage, 1978) [*Teorinin Sefaleti: Hatalı Bir Devridaim Makinesi*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul: Nika, 2015].

53 Mükemmel örnekler için bkz. Zygmunt Bauman, *Modernity and the Holocaust* (Cambridge: Polity Press, 1989) [*Modernite ve Holocaust*, çev. Süha Sertabiboğlu, İstanbul: Versus, 2007]; David Hoffman, *Stalinist Values: The Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917-1941* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2003) ve *Cultivating the Masses: Soviet Social Intervention in Its International Context, 1914-1939* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2011); Hoffman ve Kotsonis, *Russian Modernity*; Holquist, "'Information Is the Alpha and Omega of Our Work'", 415-450; Kotkin, "Modern Times"; Weiner, *Making Sense of War*.

yaset ve uygulamasındaki geleneksel ve karizmatik unsurları açıklamakta daha az başarılıdır.

Bu kitabın tezlerinden biri, başlangıçta işlevsel olan hedef ve uygulamaların, ilk işlevi unutulduğu zaman bile, nihayetinde kültürün yerleşik parçaları haline geldiğidir. Bu tür uygulamaların, sonradan çeşitli yeni işlevler veya sembolizmler edinebilecek gelenekler veya âdetlere dönüşmesi, antropologların yabancısı olmadığı bir düşüncedir. Ne ki, antropolojik kavrayışlara ve kurama çok şey borçlu olmakla birlikte, bu araştırma, çoğunlukla arşiv kaynaklarının dikkatli bir okumasına dayanan biraz eski tarz bir görgül tarih çalışmasıdır. Mevcut toplumsal kuramı destekleme veya eleştirmeye yönelik pek az girişim olmasının yanı sıra, kuramsal literatür sayısız göndermeler de içermez. Bazı okurlar bu yaklaşımı, tarihsel çalışmaların şu anda gözde bir eleştirisi olan "yeterince kuramlaştırılmamış" olarak görecektir. Kimi okurların ise, bunu kimi zaman soyut kuramsal jargonla yüklenmemiş veya saptırılmamış siyasi tarih olarak okuması mümkün.

Şüphesiz, Bolşevikler iliklerine dek ideologdular. Molotov bize, kendisi, Stalin ve diğer Politbüro üyelerinin mahrem anlarında ideoloji tartıştıklarını anlatır.[54] Bize göre, Marksist-Leninist-Stalinist ideoloji araştırmaları, toplumdaki bireyler arasındaki kabulü gibi, önemli bir girişimdir. Yeni Sovyet İnsanı'nı mükemmelleştirmek hakkında vaaz veren profesyonel Sovyet ideologları ve ediplerinin bolluğundan geçilmemekle birlikte, partideki siyasayı belirleyen, eylemleri onaylayan veya yasaklayan ve yetkili söylemi yaratan en üst liderler arasında böyle kaygılar bulmak nadir görülür. Stalin ve arkadaşları, propaganda hakkında ara sıra kafa yormaları dışında, neredeyse hiçbir zaman yurttaşları dönüştürmeyi veya mükemmelleştirmeyi tartışmadılar.

Stalin ve parti eliti, ideolojik olmaktan çok, pragmatik hareket ediyordu. Şüphe yok ki, yaptıkları şeyleri modern bir ko-

54 Örneğin bkz. Molotov'un Stalin'le kuramsal tartışmaları anlatısı: Feliks Ivanovich Chuev, *Sto sorok besed s Molotovym: Iz dnevnika F. Chueva* (Moskova: Terra, 1991), 491-492 [*Molotov Anlatıyor*, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu ve Suna Kabasakal, İstanbul: Yordam, 2010].

münist ütopyayı inşa etmek için yapan inançlı komünistlerdi. Bu topyekûn amaca ulaşmak, hızlı sanayileşme, tarımda kolektifleşme ve bir çeşit devlet inşası anlamına geliyordu. Fakat kaynaklar açıkça gösteriyor ki, bu durumda günbegün aldıkları pratik kararlara hükmeden, tümü de olaydan sonra ideolojik olarak haklılaştırılan dostlara yardım, düşmanları bertaraf etme, ülkeyi sanayileştirme ve düpedüz iktidarda kalma ihtiyacıydı. Esnek ideoloji, strateji ve taktikler ile yöntemdeki tornistanları açıklamakta bile işe koşulabiliyordu.

Birçok diğer yönden bu kadar çok geleneksel ve karizmatik olan herhangi bir ülkede bir dönemi "modern" olarak tanımlamak ihtiyatsızlık olurdu. Bir "modern ideoloji" moderniteyi garantilemez. Bunun birçok örneği var. Kuzey Kore'de kentli nüfus çoğunluğu oluşturuyor (yüzde 60). Nüfusun üçte ikisi sanayi veya hizmet sektöründe çalışıyor.[55] Devasa, modern donanımlı ve nükleer füze atabilecek kapasitede bir ordusu var. Diğer modern unsurlar arasında, gelişmiş ve katı bir bürokrasi ile Marksist-Leninist ideoloji bulunuyor. Gene de, Kuzey Kore siyasi uygulama açısından, üst düzey yetkililerin ataerkil olarak "baba", "amca", "ağabey" ve benzeri adlarla anıldığı irsî bir monarşidir.

Bundan başka, Rusya'da modernleşmeci bir ideoloji ile modern öncesi uygulamalar dizisi asla bağdaşmaz olmadığı gibi, tartışma amacıyla, bunları birbirinden ayırmak da mümkündür. Rus Marksizmi modern öncesi ile modern arasında arabulucu oldu ve her ikisinden unsurları özümsedi. Marksist-Leninist-Stalinist ideoloji, liderin kişiliğine atfedilen kutsallık kültü, değişmez bir gerçek olarak devlet kavramı, günahkâr bir sapkınlık olarak muhalefete hoşgörüsüzlük inancı ve müstakbel bir bahtiyarlık binyılına ütopyacı iman gibi kadim Rus inançlarına uyum gösterebiliyordu.[56] Egemen ideoloji himaye ve rüşvetçilik, bürokratik diktatörlüklerin bir hiyerarşisi ve te-

55 "Korea, North", *The World Factbook 2011* içinde, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kn.html.

56 Sapkınlık ve muhalefet için bkz. Igal Halfin, *Infinite Enemies: Demonizing the Bolshevik Opposition, 1918-1928* (Pittsburgh, Pa: University of Pittsburgh Press, 2007).

mel olarak kişiselleştirilmiş bir siyaset görüşünü barındırmakla kalmayıp teşvik bile ediyordu. Bütün bunlar ve aşağıda ele alınan daha birçok uygulama ve inanç, ya modernleşmenin hizmetine koşulmuş veya "yeraltı ve büyük ölçüde bilinçdışı" kurallar veya ritüeller olarak izlenmekte olan Rus kültürünün geleneksel parçaları ve uygulamalarıydı.[57]

Bu noktada, bazı terminoloji uyarılarında bulunmak yerinde olur. Aşağıdaki sayfalarda Sovyet taşra parti sekreterlerine sık sık "soylular", "baronlar", "ekâbir/kodaman", "boyarlar" ve benzeri göndermeler yapacağım. Kuşkusuz, bazı yönlerden –başta sınıf kökenleri– eski tüfek Bolşevikler ile eski Rus soyluları çok farklı toplumsal âlemlerin insanlarıydı. Fakat 1. Bölüm'de dile getireceğim nedenlerle, *işlevsel* açıdan, başvurdukları uygulamalar çok da farklı değildi. Bu bağlantıyı ilk kuran ben değilim. Daniel Orlovsky'nin Sovyet yetkilileri hakkındaki sözleri gibi, "Kişiler ve sınıf kökenleri farklı olsa bile, kurumsal yapı, örgütlenme modelleri ve her şeyden çok da himayeciliğin özü, eski rejimin son yıllarında gözlemlenen örneklere çarpıcı ölçüde benzer kaldı."[58] Ayrıca öz imge, toplumdaki itibar ve daha ziyade kadim soyluluğu hatırlatan parti yetkililerinin siyasi uygulamalarındaki benzerlikleri de göreceğiz. Ken Jowitt "parti kadrosunun ekonomik uğraşlara yönelen 'soylu' eğilimi" üzerine yazmıştı.[59] Graeme Gill ise, kendilerini "azizler" olarak gören parti elitini "ekâbir" ve "ileri gelenler" olarak adlandırmıştı.[60]

Ayrıca Şarlman, XIV. Louis, Korkunç İvan ve Stalin'in stratejilerini karşılaştıracağım. Keza, aralarındaki yüzlerce yıllık ayrılık bir yana, bu hükümdarlar birçok yönden bu kadar farklı olamazdı. Gene de, benzer siyasi durumlarla karşı karşıya kal-

57 Tim McDaniel, *The Agony of the Russian Idea* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1996), 90-99.

58 Daniel T. Orlovsky, "Political Clientelism in Russia: the Historical Perspective", *Leadership Selection and Patron-Client Relations in the USSR and Yugoslavia* içinde, (ed.) T. H. Rigby ve Bogdan Harasymiw (Londra: Allen & Unwin, 1983), 197.

59 Jowitt, "Neotraditionalism", 279.

60 Graeme Gill, *Origins of the Stalinist Political System*, 104.

dıklarında çok benzer uygulamalara başvurduklarını görüyorsak, bu araştırmaya değer bir durumdur. Uygulama gerçekten önemlidir.

"Klan" teriminin kan bağına işaret eden dar özgüllüğünü tümüyle kabul ederek, bu sözcüğü Merle Fainsod'un yetkililerin "aile çemberleri" adını verdiği olguyu betimlemekte kullanacağım.[61] Bunlar tipik olarak başat bir kişiliğin çevresinde toplanmış, üyeleri birbirini kollayan, birbirini yükselten ve bir himaye makinesi gibi işleyen siyasi aygıtlardı.

Bu siyasi klanlar, yüzlerce yıl geçmişe ait kan bağı ile şekillenen eski Rus klanlarının işlevsel özelliklerinden birçoğuna sahipti: ataerkil otorite sistemleri, kurumsaldan çok kişiselleştirilen siyaset, kolektif sorumluluk (*krugovaia poruka*). Kaldı ki, "klan" çoğu zaman Stalin döneminde ve sonrasında çağdaşları tarafından patronaj ilişkilerine yaslanan siyasi camiayı betimlemekte kullanılıyordu. Bugün de Putin'in altındaki aile çevresini betimlemek için özellikle yaygınlıkla kullanılıyor.[62]

Sovyet siyasi aygıtlarını kan bağına dayanan eski Rus klanlarıyla ilişkilendiren ilk ben değilim. Elli yıl evvel, Fainsod'un "aile çemberi" terimi kuşkusuz fikir vericiydi. Edward Keenan, Komünist Parti içinde "geleneksel olarak bir klanın üyelerini veya patronaj ilişkisi içindeki grubu bağlantılandıran enformel iktidar ve nüfuz kanallarının" işlediğini yazdı ve Moskovalı boyarlardan bahsederken, görünüşteki makam sahipliğinden çok, "güçlü kişilere yakınlık siyasi faaliyetin hem garantisi hem de hedefiydi... genişleyen dış halkalar himaye gören gruplardan ve/veya iç halka üyelerinin diğer bileşenlerinden oluşurdu... Modern çağlarda ise, bunlar bürokratik ve çıkar grupları haline geleceklerdi."[63]

---

61 Merle Fainsod, *Smolensk Under Soviet Rule* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1958).

62 "Klan"ın aktüel kullanımına ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Michael Urban, "Forms of Civil Society: Politics and Social Relations in Russia", *International Political Anthropology* 1, Sayı 1 (2008), 102-108.

63 Sovyet öncesi seçkin devamlılıkları hakkında bkz. Keenan, "Muscovite Political Folkways"; Daniels, "Russian Political Culture and the Post-Revolutionary Impasse", 169; Geoffrey Hosking, "Patronage and the Russian State",

Sovyet bürokrasisinin akrabalık gruplarıyla karşılaştırılması, o dönemde de yaygındı. Stalin'in dediği gibi, "hem merkez hem çevrelerde, kararlar, ekseriyetle ailevi bir tarzda, tabiri caizse evdeki gibi alınıyor."[64] A. A. Jdanov ve başkaları, 1937'deki bir Merkez Komite toplantısında, her şeyin kapalı kapılar ardında, öz himaye faaliyetinin de aralarında bulunduğu ortak çıkarlara sahip küçük gruplar tarafından alındığı "aileciliği" kınadılar. Stalin, "Anlaştık (*sgovor*)," diye araya girerek, bu görüşe katıldı.[65]

Özellikle kişisel ilişkiler, gizlilik ve sözlü geleneklerin damgasını taşıyan bir toplumda yüksek siyasetteki gayri resmî uygulamalara ulaşmaya çalışan araştırmalar, kaynaklarla ilgili sorunlarla yüz yüze kalacaktır. Bununla birlikte, yanlılık sorununa karşı uyanık olunduğunda, her yerde cevherlere ulaşmak mümkündür.

Bu araştırma, Sovyet Komünist Partisi'ne, siyasetteki yönetici gruba odaklanıyor ve arşive dayanıyor. Temel kaynaklarımız RGASPI'den (*Rossiiski gosudarstvennyi arkhiv sotsial'no-politicheskoi istorii*), eski Sovyet Komünist Partisi arşivinden geliyor. Stalin ile önde gelen yardımcıları Kaganoviç, Molotov, Jdanov ve Yejov'un şahsi arşivlerinin yanı sıra, özgül olarak Politbüro, Orgbüro ve Sekreterya arşiv koleksiyonlarından yararlanıyor. Kendilerini, var olsun veya olmasın düzenli bir yapının örgütlü belgesel yansımaları olarak lanse etmesi şüphesiz yanıltıcı olmakla birlikte bu arşivler, bize Komünist Parti'nin işleyişinin muazzam bir kaydını sunuyorlar. Öteki kaynaklar gibi, bunların da dikkatle kullanılması gereğinin yanı sıra, ara sıra bezdirici olduklarını da belirtmemiz gerekiyor. Pencereyi azıcık arala-

---

Slavonic and East European Review 78, Sayı 2 (2000), 301-320. Jowitt, *New World Disorder*; David Ransel, "Character and Style of Patron-Client Relations in Russia", *Klientelsysteme im Eurpopa der frühen Neuzeit* içinde, (ed.) Antoni Maczak ve Elisabeth Mueller-Luckner (Münih: Oldenbourg, 1988), 211-231.

64 I. V. Stalin, *Sochineniia*, C. 10 (Moskova: Gosizdat, 1953), 329-333. Bu kaynağı gösterdiği için James Harris'e teşekkür ederim.

65 "Materialy fevral'skogo-martovskogo plenuma TsK VKP(b) 1937 goda", *Voprosy Istorii*, Sayı 5 (1993), 12. *Sgovor* aynı zamanda "nişanlanma" anlamına gelir.

yıp içeri bakma imkânı bile bulamadan, resmî Orgbüro rutininin yüz sayfasını okumak zorunda kalabiliyorsunuz örneğin. Sıradan bir sorun, bazı nedenlerden dolayı bir mesele veya soruşturma haline geldiği zaman (ki bu hiç de nadir bir durum değildi), önümüze aktörlerin kim olduğunu ve işlerin sahne arkasında hakikaten nasıl yürüdüğünü anlatan kâğıtlardan oluşan bir patika açılıyor. Başka bir örneğe dönersek, Stalin döneminde çeşitli zamanlarda, Stalin'in bürokrasi karşıtı bir söylevinin veya bir ulusal skandalın bir pencere açtığı oluyor; en azından kapanana dek, o pencereden parti yetkililerinin ve en tepeden en alta kadar parti üyelerinin siyasetin gerçek yaşamda gerçekten nasıl işlediği hakkında samimiyetle konuştuğunu görme imkânı buluyoruz. Zaten rasyonel bir bürokrasiyi temsil etme iddiasındaki bir kaynakta gayri resmî, geleneksel uygulamaların kanıtlarını bulabilmemiz bile başlı başına önem arz eder.

1

"Eski" ve "Yeni"

> Yaşayan bir kültür daima yapısal ve işlevsel olarak yeni sistemlere ve metinlere yol açar. Fakat –ve burada bizim için önemli kısım budur– kendi içinde geçmişin bir belleğini barındırmaktan da geri kalmaz.
>
> – Iurii M. Lotman ve Boris A. Uspenski, 1985[1]

Lenin Mozolesi kadim ve çağdaş mesajları birleştiren bir tür metin olarak okunabilirse, o zaman aynı füzyonu veya devamlılığı, bir dizi Sovyet uygulamasında da görebiliriz. İlgi çekici bakiyeler her yerde, hatta üzerinde düşünmeye başladığınız zaman, kişinin kendi deneyiminde bile kendini gösterir. Moskova çağlarında, "Rusya'ya girmek isteyen tüm yabancıları da büyük güçlükler bekliyordu. Sınır muhafızları giriş izni olmayan tüm yabancıları geri çevirmeleri konusunda sıkı emirler alıyorlardı... Gereken evraka sahip olanlar bile, kalış yer ve süre tercihleri konusunda alabildiğine kısıtlanıyordu." Sovyetler Birliği veya yakın geçmişe dek Sovyet sonrası Rusya'ya gitmek için vize almaya çalışan kişi, bu geleneği gayet iyi bilecektir. Yaşı biraz daha ileri olan okurlar, ayrıca Brejnev dönemi gibi geç bir tarihte bile, bir Sovyet meslektaşının bir yabancıyı evine ak-

1 Iurii M. Lotman ve Boris A. Uspenski, "Binary Models in the Dynamics of Russian Culture", *The Semiotics of Russian Cultural History* içinde, (ed.) Alexander D. Nakhimovsky ve Alice Stone Nakhimovsky (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1985), 65-66.

şam yemeğine davet etmesinin ne kadar cesurca bir eylem olduğunu hatırlayacaklardır. Bu, asırlar önce, "yerlilerin dışarıdan gelen ziyaretçilerle temas kurmaktan caydırıldığı" zamanlardakiyle aynıydı: "[Moskovalı] Ruslar ile yabancılar arasındaki her türlü sohbet, ilkini yalnız yerli din ve âdetlere değil, aynı zamanda yabancıların siyasi sadakatine dair ciddi şüphelere maruz bırakırdı."[2]

Bu bölüm, gerek Rus uygulamasının "derin yapı"larının gerek siyasetin kişiselleştirilmesinin sürekliliğini çağrıştıran bu tür uygulamalar ve davranışlardan yapılmış belki eklektik bir seçimi irdeliyor. Mektup yazma, ödüller ve madalyalar, bireyselden ziyade kolektif sorumluluğun (*krugovaia poruka*) değeri ve elit toplumsal rollerinde saklı anlamlara göz atacağız. Bütün bu uygulamaların Rus kültüründe derin kökleri vardır ve ister bilinçli olsun ister bilinçdışı, Sovyet dönemi ve ötesine dek varlığını korumuştur.

METİNLER

İşe resmî olmayan metinler ve türleri gözden geçirerek başlayabiliriz.[3] Sovyet döneminin başından sonuna dek, yurttaşlar iktidardakilere mektuplar yazarak yardım ve çözüm aramışlardı. Stalin, Kalinin, Molotov ve ötekilerin arşiv dosyaları, çoğu kez alıcı tarafından bir "çözüm" içeren bu mektuplarla doludur.[4]

---

2 Richard Pipes, *Russia under the Old Regime* (New York: Scribner, 1974), 111.

3 Daha resmî denebilecek metinlerin yapısı, kullanımları ve suiistimallerini daha önce tartışmıştım. J. Arch Getty ve Oleg V. Naumov, *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939* içinde, (çev. Benjamin Sher), (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1999).

4 Bu mektupların etkileri veya etkisizliği tartışılmıştır. Bkz. G. Alexopoulos, *Stalin's Outcasts: Aliens, Citizens, and the Soviet State, 1926-1936* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2003); G. Alexopoulos, "Exposing Illegality and Oneself: Complaint and Risk in Stalin's Russia", *Reforming Justice in Russia, 1864-1996* içinde, (ed.) Peter Solomon (Armonk, N.Y.: E. Sharpe, 1997), 168-189; G. Alexopoulos, "The Ritual Lament: A Narrative of Appeal in the 1920s and 1930s", *Russian History-Histoire Russe* 24, Sayı 1-2 (1997), 117-129; S. Davies, "The 'Cult' of the Vozhd: Representation in Letters, 1934-1941", *a.g.e.*, 131-147; Sheila Fitzpatrick, "Signals from Below: Soviet Letters of Denunciation of the 1930s", *Journal of Modern History* 68, Sayı 4

Gelgelelim, burada ilgimizi mektubun sonucundan çok, sesine, türüne ve içeriğine yönelteceğiz.

Bolşeviklerden önce yüzyıllar boyunca Ruslar istekleri veya şikâyetlerinin çözümü için güçlü kişilere dilekçeler yazmış (veya para ödeyerek yazdırmıştı). Bu mektuplardaki kayırmacı ve ataerkil ilişkilerin törensi biçimleri açıkça görülebilir.[5] Kelime anlamı "kişinin alnıyla yeri dövmesi" olan *chelobitnye* olarak adlandırılan bu dilekçelerde, geleneksel biçimler ve tutarlı hitabet özellikleri dikkatle uygulanıyordu. Genelde, bunlar aşağı kesimlerden güçlüye bir hitap –bir alçalış ve yakarışla birleşen yüceltme– idi. Rusların bir saray seremonisi olarak gerçek anlamda başı yere değdirme âdetini Moğollardan almış, onların ise bu uygulamayı Çin'deki ilk Moğol hükümdarı Kubilay zamanında antik Çin uygulamasından edinmiş oldukları anlaşılıyor. *Chelobitnye*, Çince *ke-tou*, yani secde etmekten, sözlük anlamıyla başı vurmak veya çarpmak sözcüğünden türetilmiştir.[6]

Bu mektupların üç parçadan oluşan bir yapısı vardı. İlk olarak, bir giriş bölümü dalkavukça selamladığı muhatabına yazarı tanıtırdı. İkinci bir bölüm, yazarın şikâyet ve ricalarını sıralar; üçüncüsü ise tavassut ve kurtuluş dilerdi.

Giriş niteliğindeki ilk bölüm, derhal yazan ile okuyan arasındaki ilişkiyi belirlerdi. Tipik olarak güçlü alıcıya övgülerle bir-

---

(1996), 831-867; Sheila Fitzpatrick, "The Letter as a Work of Art: A Housing Claim in the Style of an *Anketa*", *Russian History - Histoire Russe* 24, Sayı 1-2 (1997), 189-202; Sheila Fitzpatrick, "Supplicants and Citizens: Public Letter-Writing in Soviet Russia in the 1930s", *Slavic Review* 55, Sayı 1 (1996), 78-105; L. Siegelbaum, "Introduction", *Stalinism as a way of Life: A Narrative in Documents* içinde, (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2000), 1-27.

5 David Ransel, "Character and Style of Patron-Client Relations in Russia", *Klientelsysteme im Europa der frühen Neuzeit* içinde, (ed.) Antoni Maczak ve Elisabeth Mueller-Luckner (Münih: Oldenbourg, 1988), 225-231.

6 Bkz. Horace Dewey, "Russia's Debt to the Mongols in Suretyship and Collective Responsibility", *Comparative Studies in Society and History* 30, Sayı 2 (1988), 268. Kadim *chelobitnye*'nin bir analizi için bkz. Horace Dewey ve A. M. Kleimola, "The Petition (*celobitnaja*) as an Old Russian Literary Genre", *Slavic and East European Journal* 14, Sayı 3 (1970), 284-301. Ayrıca bkz. (ed.) Horace Dewey ve A. M. Kleimola, *Russian Private Law, XIV-XVII Centuries: An Anthology of Documents* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1973), 1-27.

likte, kendini neredeyse "köleniz" veya "sizden dilekte bulunan yetim" olarak tanımlayan mektubun yazarının kendini aşağılamasını barındırırdı:

> Efendimiz ve Büyük Prens Aleksey Mihayloviç, Büyük, Küçük ve Beyaz Rusların Büyük Hükümranı Çar'a, yetiminiz Tarasko Mikiforov, [dilekçesiyle] huzurunuzda secde eder.[7]

Giriş çoğu zaman bir kölenin önemsiz sorunlarıyla muhatabı rahatsız ettiği veya sıkıntı yarattığı için bir özür içerirdi.

En uzunu olan ikinci kısımda gerçek şikâyet bulunurdu. Anlatısal unsurları bir talihsizlik silsilesi ve başkalarının haksız fiillerini içerirdi. Bu unsurlar, dilekçe yazarının çilesinin büyüklüğünü şiddetlendirmek ve kötü adamları olabilecek en kötü şekilde sunmak üzere abartılırdı. Kötü işler yapanları suçlamaksızın, bir lütuf için yapılan ricalarda ise, bu kısımda mektup alıcısının pohpohlanmasına mektubu yazanın talihsizliğinin sonu gelmez betimleri eşlik ederdi.

Üçüncü ve son kısmı, çoğu zaman efendiyi dilekçeyi yazanın lehine çevirmek ve efendinin hakşinaslığını ortaya koymak için ilave ikna çabaları da içeren tavassut ricası oluştururdu. Burada aynı zamanda lehte bir tavassuta zemin oluşturabilecek, adalet, efendi için bir avantaj (lehte bir sonuç "hizmetimi sürdürmeme imkân verecek") veya çok sıklıkla düpedüz merhamet isteyen ifade de görürüz.

Golfo Alexopoulos, Bolşevik liderlere yazılmış Sovyet çağı mektuplarında iki "sunuş üslubu" olduğunu gösterdi. Bir tanesi, yazarın resmî olarak onaylanan dil ve terminolojiyi kullanarak dilekçesini faydalı emek ve sınıfla ilgili Sovyet ölçütlerine dayandırdığı belirgin şekilde Sovyet olandı. "Ritüel ağıt" adını verdiği diğerinde, kişi kendini bir talihsizlik çerçevesi içinde sunardı. Yas zamanlarında icra edilen antik Yunan ağıt ritüellerinde olduğu gibi, bu da kişinin "kaderine figanı" idi. Bu ritüel ağıtta, kişi kendini çok büyük aksiliklerin, adaletsizliğin

7 (Ed.) L. V. Danilova, E. I. Indova, N. V. Gorbushina, *Krest'ianskie chelobitnye XVII v.: Iz sobranii Gosudarstvennogo Istoricheskogo Muzeia* (Moskova: Nauka, 1994), 220.

veya talihsizliğin kurbanı ve acınacak, zayıf ve çaresiz biri olarak sunardı.[8]

Yazara ve dileğin tipine bağlı olarak, elbette Sovyet mektup tipleri arasında da farklar vardır. Bununla birlikte, kadim mektuplar ile Sovyet yurttaşlarınca kullanılan ister siyasi ister şahsi olsun, iki tip mektup arasında göze batan koşutluklar ve süreklilikler kendini gösterir. Sovyet mektuplarında üslup ve dil çeşitliliği vardır. Bazıları dolaysız ve kurumsaldır; gazete ve dergilere gönderilen mektuplar bu kategoriye girer. Fakat kişilere yazılan mektupların büyük çoğunluğu, patrimonyal güç anlayışlarını yansıtır. Stalin, "tüm lütufların kaynağı" olan muktedirdir.[9]

Her şeyden önce, önemli bir şahsa dilekçe yazma ediminin kendisi bile, hangi yüzyılda yapılmış olursa olsun, iktidarın kişisel anlayışını ele verir. Sovyet yurttaşları bürokratik daireler ve kuruluşlara başvurma imkânına sahip olsalar ve zaman zaman bunu yapsalar da, refleksleri tıpkı atalarınınki gibiydi: güçlü bir şahsa yazmak. Bunu bürokratik mecraların tıkanması sonucu yaptıkları gibi, bu yolu hiç denemeden yaptıkları da oluyordu. Her daim yapıldığı üzere, iktidar şahsileştirilmişti. İşleri yaptıranlar devlet daireleri değil, insanlardı. "Kişiselleştirmenin bir diğer sonucu, insanların bürokrasilerden ve formel kanallardan olabildiğince kaçınmaya çalışmalarıydı. Sistemle başa çıkmanın gayri resmî yolları en doğal, basit ve etkili yöntem kabul ediliyordu."[10] Fakat bürokrasiden ziyade kişinin önemi, sıradan insanların uygulamalarından daha geneldi. Yüzyıllardır siyasi sistemin merkezindeydi.

Sovyet çağı mektuplarının yapısı, 17. yüzyıldan ve öncesinden mektuplarla hemen hemen aynıydı. Mektupların büyük çoğunluğu kişilere yazılmış ve ya Mihail Kalinin (Sovyetler

8 Alexopoulos, "Ritual Lament", 119, 121.

9 Stephen White, *Political Culture and Soviet Politics* (Londra: Macmillan, 1979), 108. Jeffrey Brooks, *"Thank You, Comrade Stalin!": Soviet Public Culture from Revolution to Cold War* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000), Stalin'in patrimonyal görünümünün mükemmel bir tartışmasını içerir.

10 Alena V. Ledeneva, *Russia's Economy of Favors: Blat, Networking, and Informal Exchange* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 85.

Merkez Yürütme Komitesi, daha sonra Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanı) veya Stalin'e ait arşivlerde muhafaza edilmişlerdi. Kalinin, devletin unvandan ibaret başkanı olarak aşikâr bir muhataptı. Köylü kökeni ve "Tüm Ulusun Büyükbabası" lakabı da önemliydi; Rus tarihi boyunca kişiler hep yardım için büyüklere başvurmuşlardı. En azından mecazi olarak, plebler kendi köy ihtiyarlarına yazıyorlardı ve bazı örneklerde yazar, tıpkı bir köylüsüne yazar gibi "ty" (sen) hitabını kullanıyordu. Stalin'e yazılan mektuplar örneğinde (Kalinin'e yazılanların birçoğunda da olduğu gibi), güçlü alıcıya genellikle "baba" olarak hitap ediliyordu.

Giriş kısmı, alıcıyı pohpohluyor ve yazarı "küçük biri" olarak tanımlıyor, böylelikle yazarın ricacı statüsü ve alıcının gücü ortaya konuyordu. Stalin Ödülü kazananlardan biri bile bu ataerkil biçimleri benimsiyordu:

> Sevgili Yoldaş Stalin! Babam! Bunu sana yüreğimdeki kanla yazıyorum. Bütün umutlarım sana bağlı.[11]

Basit bir kolektif çiftçi kadın şöyle yazmıştı:

> Sevgili ve Soydaş Babam Yosif Vissarionoviç! Sevgili babamız, başıma gelen bir durum yüzünden samimi bir ricayla sana başvurmak ve aziz dikkatini bir saniyeliğine çekmem gerekti, çünkü bütün kaderim o tek saniyeye bağlı.[12]

Bilimler Akademisi üyelerinden birinin mektubu daha az geleneksel sayılmazdı:

> Sınır Tanımaz Saygınlığın Hedefi Sevgili Yosif Vissarionoviç! Öğretmenimiz ve liderimiz, babamız ve şanlı gençliğimizin koruyucusu, tüm kudretini ve hayatını ülkemizin çıkarları için feda etmeye daima hazır olan size yazmaya karar verdim.[13]

---

11 H. A. Lytkin'den Stalin'e, 15 Aralık 1943. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 884, l. 102.

12 Sh. Zhienkulova'dan Stalin'e, 19 Ocak 1943. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 884, l. 46.

13 Akademisyen L. A. Orbeli'den Stalin'e, 21 Haziran 1942. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 883, l. 65.

Aynı selamlama üslubunu takip eden başkaları da vardı:

> Pek Saygıdeğer Vyaçeslav Mihayloviç [Molotov]. Sessiz kalma gücünden yoksun kalıp, size yazma küstahlığına kalkıştığım için beni bağışlayınız.[14]

Ve...

> Sevgili Vyaçeslav Mihayloviç! Sizi rahatsız etmek istemezdim, ama Hafif Sanayi Komiserliği'ndeki gidişat, size yazmaktan başka çare bırakmadı.[15]

Kimi zaman mektup yazarları patrimonyal selamlamalar ile onaylanmış Sovyet üslubu arasındaki uyumsuzluğun bilincine varıyor ve yaltaklanmacı tondan uzak durmaya, hatta gülünçleştirmeye çalışıyorlardı. Gene de kullanmaktan kendilerini alamıyorlardı. Birinci kısmın geleneksel mütevazı ve yalvaran diline abartarak son veriyorlardı:

> Çok Sevgili Yosif Vissarionoviç! Size olan sevgi, sadakatle dolu binlerce telgraf ve mektup aldınız, alıyorsunuz. Yosif Vissarionoviç! Sevgili liderim. Buna çok alışkınsınız. Bu bir klişe, bir gelenek, bir âdet, bir yükümlülük haline geldi. Durumu anlayacak denli bilge bir kişisiniz... Ben size bu mektubu bir gelenek veya yükümlülük olarak yazmıyorum. Sizi seviyorum, ülkemi seviyorum, arkalarında çok büyük hatalar olmasına rağmen halkımı seviyorum ve size gelenek ve yükümlülüğü yerine getirmek için değil, yüreğim bunu talep ettiği için yazıyorum. ... Bir işçi ailesinden geldim ve dokuz yıl boyunca bir metal fabrikasında torna tezgâhı operatörü olarak bizzat çalıştım. ... Sevgili liderim! Bir dâhi olduğumu iddia etmiyorum, hatta yetenekli olma veya bilgelik iddiam da yok. Sadece ülkemi ve halkımı seviyorum. ... Savaşa [İkinci Dünya Savaşı] muharip bir asker olarak katıldım ve 30 kadar Hitlerciyi bizzat yok ettim. ... Sevgili Yosif Vissarionoviç! Hiçbir hak iddia etmiyorum ve hiçbir şey istemiyorum. ...[16]

---

14 Antonova'dan Molotov'a, 11 Mayıs 1953. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 1440, l. 78.

15 D. Vinogradova'dan Molotov'a, 2 Ekim 1937. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 1443, l. 60.

16 Brat'ev'den Stalin'e, (tarihsiz). RGASPI, f. 558, op. 11, d. 883, ll. 7-8.

Talep etmeden hemen önce, hiçbir şey istemiyor gibi görünen başkaları da oluyordu:

> Mektubum sizi daha önemli meselelerden alıkoyarsa lütfen bağışlayınız. İçinden nasıl çıkacağımı bilemediğim bir konu beni oturup size şahsen yazmaya itti. Yalnız bana değil aynı zamanda bütün ruhumla bağlı olduğum işime de faydalı olacak açık bir cevap verebileceğinize inancım sonsuz. ... Benim kişisel çıkarlarım ertelenebilir, uzak bir geleceğe kadar bekleyebilir.[17]

Eski Rus ile Sovyet mektupları arasındaki bir fark, kendini tanımlamak ile ilgiliydi. Sovyet yazar kendini güçlü bir şahsın önünde küçültürken, sık sık ya bir başlık altında veya metnin giriş kısmında Sovyet referanslarını dile getiriyordu. Parti üyeleri partiye giriş tarihlerini veriyor ve asla muhalefette olmadıklarına veya kınama almadıklarına işaret ediyorlardı. Ödüllüler aldıkları ödülleri belirtiyor, uzun zaman çalışan proleterler çalışma sicillerinden dem vuruyor, Kızıl Ordu askerleri (özellikle İç Savaş gazileri) hizmetlerini anlatıyorlardı.

Parti üyeleri örneğinde, hitabet bütünüyle yukarıya yönelmiyor, daha yanal ilerliyordu: Partinin eşitlikçi geleneği, görgü kuralları, adalet, paylaşılan güçlükler ve misyonu yansıtan bir tonla, bir parti yoldaşından diğerine yöneliyordu. Parti üyeleri daha yüksek bir davranış standardından sorumlu tutulduğu için, parti yoldaşı yaklaşımı bazı riskleri de barındırıyordu: Görevlerini yapmaları ve kişisel sorunlarından yakınmamaları bekleniyordu. Şikâyet etmekte oldukları sorunun nesnel olarak yanlışlığını kanıtlama ihtiyacı gibi, fazladan bir yük taşımaları gerekiyordu.

Yoldaştan yoldaşa yaklaşımında sergilenen gururun, bu giriş kısımlarının genellikle yaltaklanmacı doğasıyla arasında bir uyuşmazlık varmış gibi görünebilir, fakat güçsüzden-güçlüye mecazında olduğu gibi, burada da amaç lehte bir karar ihtimalini artırmaktı. Hem yetim küçük kişi hem de "ben önemli biriyim" taktikleri, güçlü bir kişiye yaklaşmanın, kendini temiz ve günahsız, dolayısıyla yardım ve merhamete layık biri olarak göstermenin yollarıydı. Kaldı ki, ister "yetim" ister "parti yolda-

17 Siegelbaum ve Sokolov, *Stalinism as a Way of Life*, 130.

şı" yolunu (bazen her ikisini de) tutsun, birinin güçlü bir ataerkil kişiliğe yazması gerçeğinin kendisi, yazanın ast konumunu kanıtlıyor ve siyasi iktidarın kişisel doğasını teyit ediyordu.

İkinci kısım, adaletsizlik veya sorunu ortaya koyuyor ve çözümünü rica ediyordu. Kadim örneklerde olduğu gibi, bunlar da ayrıntılı ve "kabarık listelerle" doluydu.[18] Her türlü itirazı tahmin edip ona göre davranmanın yanı sıra, davasını olabildiğince ikna edici göstermek zorundaydı. Mektup yazarları, davranışlar silsilesini, her bir ilgili olay ve ayrıntı dahil sorunlarının eksiksiz bir dökümünü sunuyorlardı. Yazarlar (belki alıcıyı münacat kısmını okumaya teşvik etmek için) "Artık sözlerime son verirken," derken bile, bunu nadiren yapıyor, bunun yerine uzun uzadıya, çoğu zaman daha önce belirttikleri hususları tekrarlamaya devam ediyorlardı. Hem kadim hem modern çağlarda, dilekçe sahibi uzun bir hikâye anlatıyordu. İster bir soylu, isterse bir parti sekreteri veya bürokrattan gördüğü kötü muamele hakkında olsun, mektup "oluşturan, biçimlendiren ve şekil veren unsurlar, yani bir anlatı ustalığı" içeriyordu.[19] Bu kısım, aynı zamanda hayatın gailelerine dair bir ah vah edebiyatı içermesiyle, eski Rus metinlerine benziyordu.

> Aşağıda imzası olan kolhoz çiftçisi olarak ben, size bir mektup yazmaya ve hayatımı anlatmaya karar verdim. Çok zor bir hayatım var. Her ilkbahar yeterince ekmeğim olmuyor. İki oğlum var, büyüğü on altı, küçüğü beş yaşında. Onları yetiştirmek benim için çok zor. Kocam yok. Öldü. ... oğlum okulu bıraktı çünkü yeterince ekmeği yoktu. ... çizmesi yoktu, bir paltosu bile yoktu. ... Yarı aç yarı tok dul bir kolhoz çiftçisi olarak yazıyorum ve gözyaşlarına boğuluyorum.[20]

Aynı şekilde:

> Bu ülke için can vermiş dört oğul anasıyım. Son oğlum 5 Ağustos'ta Belgorod'da öldürüldü. İşte bu beni mahveden büyük

18 Dewey ve Kleimola, "Petiton", 286.

19 Natalie Zemon Davis, *Fiction in the Archives: Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1987), 3.

20 Siegelbaum ve Sokolov, *Stalinism as a Way of Life*, 176-177.

> bir kayıp oldu. ... 83 yaşındayım, kocası da savaşta olan kızımla yaşıyorum. ... Size yalvarıyorum, Yosif Vissarionoviç, talebimi reddetmeyin ve beni bu ihtiyarlık çağımda bakımsız bırakmayın, bana bir aylık bağlayın. ... Başka ne bir koruyanım ne de yardım edenim var, bütün oğullarım öldü. Size yalvarıyorum, kendi oğlummuş gibi, beni bu ihtiyar halimle kimsesiz bırakmayın.[21]

Sovyet mektupları, öncelleriyle aynı tür yardım arayışının içindeydi. İftira veya haksızlığın ardından konumlarının geri verilmesi (iş veya parti üyeliği), kötü memurların yanlış veya haksız muamelelerinin telafisi veya sadece zorluk dönemlerinde merhamet ve hayırseverlik isteniyordu. Fakat en tipik olarak, tıpkı kadim mektuplarda olduğu gibi, nihai olarak suçlananlar kötü kişilerdi. Bunlar komşular veya eşler de olabilmesine karşın, daha tipik olarak amirlik taslayan yozlaşmış bürokratlar veya soylulardı. Ve suçlanan memurların da karşı hamle yaptıkları oluyordu. V. A. Kozlov'un söylediği gibi:

> İhbarcı çoğu zaman davasını güçlendirmek için "kendi hakkımda birkaç söz"e dayanırsa, suçlamanın çürütülmesi aynı taktiğin ayna imgesini sunuyordu. İhbar eden, rejime hizmetlerine işaret ederek "bizden biri" (*svoi*) olduğunu göstermeye çalışırken, bürokratlar da, 'dışarıdan biri' (*chuzhoi*) olduğu için hatalı olduğunu göstermeye çalışıyorlardı.[22]

Bir 17. yüzyıl dilekçesini...

> Bu dilekçeyi, kanlı gözyaşları dökerek ... memlekete hükmeden ve her türlü araçla şiddete ve adaletsizliğe başvurarak, ellerinden gelen her yoldan bizi mahveden yeminlerini çiğneyen nüfuzlu kimseleri, avama zulmedenleri, kan emici hırsızları ve yok edicilerimizi bildirmek için...[23]

---

21 "Iosif Rodionoviç Ananasenko'nun annesinden" Stalin'e, 25 Eylül 1943. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 884, l. 7.

22 V. A. Kozlov, "Denunciation and Its Functions in Soviet Governance: From the Archive of the Ministry of Internal Affairs, 1944-53", *Stalinism: New Directions* içinde, (ed.) Sheila Fitzpatrick (Londra: Routledge, 2000), 130.

23 Dewey ve Kleimola, "Petition", 288, 291.

... 1950'lerde Molotov'a yazılmış bir dilekçeyle karşılaştıralım:

> Yalvarıyorum size, bizleri, basit insanları, güpegündüz çalıp çırpan ve kasıla kasıla ortalıkta dolaşan tiksinti verici ve zorba hırsızlara karşı koruyun... Sizden bu hırsızların sol ellerinin beş parmağının kesilmesini emreden bir kanun çıkarmanızı diliyoruz.[24]

Bir dilekçenin son kısmında, fiilî telafi veya müdahale ricası bulunur ve gerek eski gerek çağdaş örneklerde, aynı ölçütler ileri sürülürdü. Çok sıklıkla, temel adalet, dinsel-ahlâki günahtan kaçınma, sınıf hakları veya merhamet gibi gerekçelerin ardından, lehte bir sonuç arzusu geliyordu. Merhamet dilekleri eski Rus dilekçelerinde daha yaygın olmakla beraber, modern örneklerinde de bir unsur olarak vardı. Sovyet kültürünün görünürdeki eşitlikçiliği nedeniyle, mektubun alıcısı merhametli bir çar olmadığından merhamet dileği çoğu zaman doğrudan dile getirilmiyor, ima ediliyordu.

Dileğin gerçekleşmesi için diğer teşvik veya ölçütler, yanlışı düzeltmenin, dilekçe sahibinin daha iyi hizmet edeceği veya çalışacağını vaat etmesiydi. Çar merhamet göstermelidir, böylece "Ben, çarın hizmetkârı, nihayetinde zail olmam ve çarlık hizmetimde kusur etmem."[25] Sovyet mektupları ayrıca apokaliptik dilin ("Hayatıma son veriyorum!") yanı sıra "Size bu sözleri, tıpkı öz babama olduğu gibi, bir şikâyet olarak değil de, bir mektup olarak yazıyor ve tüm bilgimi, becerimi ve hayatımı büyük halkımızın hizmetine adayacağıma söz veriyorum" şeklinde güvenceleri de barındırıyordu.[26] Veya: "Hastalığım yüzünden çok acı çekiyorum ama yine de çalışmayı bırakmayacağım ve mektubuma yanıtınızı bekleyeceğim. Karar ne olursa olsun, cevabınız en yüce ödül olacak."[27]

Bu dilekçelerin yüzyıllar içindeki tutarlı formatı, modern

---

24 Antonova'dan Molotov'a, 11 Mayıs 1953. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 1440, l. 78.

25 Dewey ve Kleimola, "Petition", 285.

26 Sh. Zhienkulova'dan Stalin'e, 19 Ocak 1943. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 884, l. 49.

27 Siegelbaum ve Sokolov, *Stalinism as a Way of Life*, 132.

ile kadimi bağlayan güçlü bir sürekliliğe işaret eder. Siyasetin, sonraki sayfalarda ayrıntısıyla ele alınacak kişisel anlayışını ortaya koyar. Kişi, dertlerine, kurumlardan ziyade güçlü kişilerin lütuflarıyla çözüm arıyordu. Bu çözüm, gelecek olursa, kişisel lütuf ihsanıyla karışık adalete dayanıyor ve kişinin yurttaşlık hakkından veya anlaşmadan doğan haklardan çok, yukarıdan gelen bir hediye olarak anlaşılıyordu.[28]

Elimizde Yeltsin veya Putin'e yazılan mektuplar yok, fakat bu sürece çağdaş bir örnek olarak, Putin'in televizyonda yayınlanan ve seyirciyle telefon bağlantıları yapılan programları ele alabiliriz. Eski Moskova Belediye Başkanı Yuri Luşkov'un öncülük ettiği bu yayınlar genellikle birkaç saat sürüyor ve Putin program esnasında sıradan insanların yorum ve dileklerini kabul ediyor. Tarihsel mektuplardaki gibi, bazılarının öfkeli bir tonu olsa bile, bunlar altta olanın üsttekine hitabıdır. Bunların birçoğu zor şartlardan veya bürokratların kötü davranışlarından kurtulmayı amaçlayan kişisel dileklerdir ve kimi zaman telefon eden kişi dertlerini o kadar uzun uzadıya anlatır ki, Putin'in cevap verebilmesi için araya girilmesi gerekir. Stalin'in mektupların kenar boşluklarına bir davanın çözümünü emreden notlarına çağdaş teknolojik bir örnek olarak Putin çoğu zaman anlayış göstererek bürokratlara karşı yakınan kişinin tarafında yer alıyor. Çoğu zaman sorunun derhal düzeltilmesi için bir karar veriyor ve kişisel olarak, bütün kırtasiye işlemlerini bir kenara atıp kurumsal kanalların etrafından dolanıyor. Dolayısıyla verdiği olumlu kararlar, adaletin merhamet ve kudrete dayalı bir hediye olarak, bir şahıstan geldiğini gösteriyor.

Dilek mektupları, yalnız kadim bir tarzda modern içerik barındıran metinler değildi. Popüler kültürde, Sovyet döneminde yeni bir içerikle doldurulmuş kadim biçimlerin sayısız örnekleri var. Bunlardan biri, modern kahramanlar ve imgelerle gün-

28 Brooks, *"Thank You, Comrade Stalin!"*, xx, 319. Nancy Shields Kollman, siyasetin gerçekliğinin, bireylerin kayırmaları "temsilî organlardan değil de, tüm iktidar ve çıkarların kaynağı olan kişisel kaynakta aradığı gerçeğini göstermiştir." Nancy Shields Kollmann, "Muscovite Patrimonialism", *Major Problems in the History of Imperial Russia* içinde, (ed.) James Cracraft (Lexington, Mass.: D. C. Heath, 1994), 45.

cellenmiş muharebe destanıydı. Moğollara karşı savaşan kadim bir Rus kahramana dair geleneksel bir masal, İç Savaş kahramanı Çapayev'in öyküsü haline geldi. Kılıcın yerini makineli tüfek aldı; Moğollar Beyaz ordulara dönüştü. Fakat geleneksel masalın unsurları aynen kaldı: cengâverin atını eyerlemesi, kahramanın silahlanması, kalabalık bir düşmana karşı muharebeye gitmesi, şafaktan geceye kadar çarpışması ve düşmanı yenip püskürtmesi.

Kahraman kılığına çeki düzen verdi,
On iki sağlam eyer kolanı sardı sonra,
On üçüncüyü de güzelliği değil, güç için
Kahramanın yolculuğu için.
Şam'a has o çelik zırhını giyer,
Savaşçı zırhını,
Keskin kılıcını koyar kınına,
Ağır gürzünü alır,
Çelik bıçağını alır,
Makineli tüfeğini, Maksim tüfeğini.
Atı toprağı dövdü nallarıyla,
Toprak ana sarsıldı,
Karanlık ormanlarda ağaçlar sallandı,
Denizdeki su taşıp geldi dalgayla.
Ardında sayılmaz bir kuvvet,
Ardında kırk general, kırk albay
Ardında kırk yüzbaşı, kırk teğmen
Ardında sürü sürü eşkıya.
Şafaktan gece karanlığına dövüştü durmadan,
Kara gecede sabahın seherine dek dövüştü,
Yemeden, içmeden,
Kuvvetin etrafında yürümeye koyuldu,
Beyaz kuvveti tümüyle yenmeye başladı,
Beyaz kuvveti tümüyle söküp attı
Oradan oraya savurdu.[29]

29 Frank J. Miller, *Folklore for Stalin: Russian Folklore and Pseudofolklore of the Staline Era* (Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 1990), 41-42.

Ulusun liderinin düşmana karşı mücadelede öncülük etmek üzere silahlanmasına dair folklorik imge bugün de sürer:

Ey Rusya sen asla kaçmadın
En korkunç düşmanla bile kavgadan
Ey askerler, ey generaller
Katılın hepiniz anavatan saflarına!
Dönüm noktasında, ulus, durma yürü,
Gel artık sabah, kavgamız var!
İleri, ey Vladimir Putin!
Saldırında yanındayız. ...
Ve Rusya, yeniden ayağa kalkıyor,
Ülkemiz topyekûn yeniliyor...
Huşu veren güç, büyük kudret
Herkese gösterilecek
Ey Vatan, gerçeği özlüyorsun
Her yerde aklı temsil ediyorsun
İleri, ey Vladimir Putin!
Seninle Rus ulusu şahlanıyor.[30]

Geleneksel şarkıların olduğu gibi güncellendiği örnekler de vardır.[31] Bir 17. veya 18. yüzyıl şarkısı şöyle başlıyordu:

Böyleydi işler, Moskova'mızda, taştan kentte,
Büyük bir aksilik çıktı orada,
Moskova, o taştan kent gözyaşına boğuldu.

... şu hale geldi:

İşler böyleydi Moskova'mızda:
Gece yarısı, çanlar başladı çalmaya,
Ve Moskova'mızın tüccarları gözyaşlarına boğuldu.

Popüler bir cenaze ağıtı şöyle başlıyordu:

30 Vladimir Slepak, "Davai vpered, Vladimir Putin!" [İleri, Vladimir Putin!] (Şarkı ve video, Ocak 2012). Çev. Kevin M. F. Plat.

31 Aşağıdaki şarkı örnekleri için bkz. Y. M. Sokolov, *Russian Folklore* (New York: Macmillan, 1950), 635, 671-673.

Lakin nerelere gitmektesin?
Nereleri uygun gördün kendine?
Hangi yöne, hangi yola girersin?

... şu hale geldi:

Nereyedir yolculuğun,
Hangi yöne, hangi yola girdin?
Bizden uzaklaştığı zaman, buradan yok olup,
Güçlü bir lider gibi, sevgili yoldaş,
Ama Lenin'dir hâlâ babası tüm Rusya'nın,
Işığımızdır hâlâ Vladimir İlyiç.

Eski kısa şarkıların ünlü bir serisi, "küçük elma" *chastushki*, hepsi şu dizelerle başlardı:

Ah küçük elma,
Nereye yuvarlanırsın.

Standart bir versiyonu şöyleydi:

Ah küçük elma,
Nereye yuvarlanırsın,
Beni ever artık baba,
İstediğim yere.

... ki şu hale geldi:

Ah küçük elma,
Yuvarlanıp gittin uzaklara.
Subay Adayları Partisinin coşkusu
Dağılıp gitti.

Kimi zaman, rejim temsilcileri ve çalışanları düpedüz eski şarkıları, manileri ve öyküleri yeniden yazıp propaganda içeriğine ekledikçe, bu faaliyet az çok resmî olarak, yukarıdan aşağıya yapılıyordu.[32] Fakat etnografik çalışmaların gösterdiği gibi, çoğu zaman alttan gelen kadim biçimlerdeki modern içerik, geleneksel kültürün parçası olarak süreklilik halinde yer-

32 Bkz. Miller, *Folklore for Stalin.*

leştiriliyordu.[33] Fakat ister yukarıdan ister aşağıdan uyarlansın, asıl önemli nokta, folkloru üreten veya destekleyen gelenektir.

ÖDÜLLER VE UNVANLAR

Kişi merkezli kadim uygulamaların bu ayak direyişi ayrıca kimlik ve otorite sembolizminde de kendini gösterir. Çoğu modern toplumlar statü ve iktidar dağıtmakta az çok benzer yollara başvurur. Parasal servet, kuşkusuz, daima iktidarla ilişkilidir. Siyasette, rasyonel bir bürokratik toplumda kurumsal bir makamın gücü ve otoritesi göz önüne alındığında, makam sahipliği statü ve gücün bir gerecidir.

Fakat kapitalist olmayan veya modern öncesi toplumlarda, iktidar ve statünün gerek işaretleri gerek araçları olarak tümüyle farklı ölçütler işler. İmtiyazlar çoğu zaman parasal değildir ve kurumsal üyelik bir faaliyet veya güç olmaktan çok, bir semboldür. Bu anlamda Başkâhya, görev tanımının akla getirebileceği gibi, krala giysilerini giydirip soyan bir oda hizmetkârı değildi. Eski Rusya'da *dumnyi d'iak*, sözcük anlamıyla Duma Kâtibi, kitabet ayrıntılarıyla hiç ilişkisi olmayan önemli bir memurdu. Bu önemli bir onurdu ve bu unvan çok daha zengin ve doğuştan soylu kişilerin sahip olabileceğinden çok daha yüksek bir güç ve otorite veriyordu. Karşılığında, göreceğimiz üzere, bu unvanla birlikte gelen kişisel onur ve kudret, yüce kişiliğe yakınlığın bir sonucuydu.

Birçok geleneksel toplumlarla birlikte eski Rusya'ya da, statü veren veya değiştiren katı bir unvanlar ve ödüller hiyerarşisi damgasını vurmaktaydı. Büyük Petro'nun zamanından itibaren, kişinin Rütbeler Cetveli'ndeki yeri, onun bütün statüsünü belirliyordu ve bu cetvelden bile önce, tekaddüm hiyerarşisini belirleyen bir *mestnichestvo* sistemi mevcuttu.[34] Kişinin kendi

33 Örnekler için bkz. (ed.) S. N. Azbelev, *Narodnaia proza* (Moskova: Akademiia Nauk, 1992); B. N. Putilov, *Petr velikii v predaniiakh, legendakh, anedotakh, skazkakh i pesniakh* (Moskova: Akademiia Nauk, 2000).

34 Yazılı bir belge olan *mestnichestvo* ("yer sırası") kademe sisteminde, kişinin önceliği ve dolayısıyla gücü soyağacına, "önceki makamları ve belirli bir klandaki göreli yerine" göre belirleniyordu. Bir *mestnichestvo* uygulaması örneği

kimliği, onun kesin rütbesine bağlıydı; bazı örneklerdeyse, unvanlar ve ödüller kişiyi soylu sınıfına sokabiliyordu.

Unvanların kurumlarla ilişkisi gevşek bir ilişkiydi. Nitekim toplumun en tepesinde, *boyar, okol'nichy (Saraylı), dumnyi dvorianin (Duma Saraylısı)* ve *dumnyi d'iak* rütbesindekiler, en yüksek boyar kademelerine girmeye hak kazanıyordu. Fakat önemli olan onur ve rütbeydi ve kurumun yaptığı herhangi bir şeyin üyeliğin taşıdığı "rozet"le ilişkisi yoktu. Ödüller ve verilen rütbeler aslında rozetler gibi işlev görüyordu ve sık sık kişinin giyim kuşamında ilân ediliyordu.

Daha önemlisi, bir ödül veya verilen rütbenin o kişiyi fiilen değiştirmesiydi. Bir nişan veya soyluluk unvanı alan kişi artık işlevsel olarak yeni bir kişi oluyordu. Bu nedenle, eski Rusya'da kimlik, modern yurttaşlıkta olduğu gibi doğuştan gelmeyip, ihsan edilen bir şeydi. Bir nişan veya ödül alan şahıs toplumda kendinden gerek üstte gerek altta başkalarıyla ilişkileniyor ve resmî yazışmalarda çoğu zaman unvanları ve ödülleriyle anılıyordu.

Statü, kişinin doğuştan sahip olduğu bir şey de olabiliyordu. Hanedan mensupları veya boyar rütbesinden olanlar bu statüyü doğuştan elde ediyorlardı. Fakat diğer unvanlar ve statü işaretlerinin çoğu, geleneğin gevşek sınırları dahilinde unvanlar verip geri alabilen çar tarafından ihsan ediliyordu. Bu yüzdendir ki, statü ve otorite, ne doğuştan gelen ne de makam sahibi olmaktan kaynaklanan bir tesadüf meselesiydi. Büyük ölçüde, sayısı ve dağıtımı katı bir biçimde merkezî iktidar tarafından denetlenen ve o kişi tarafından duyurulan ve çevresindekilerce kabul edilen sembolik unvanlarla ilgili bir şeydi.

Birkaç istisnayla birlikte, parasal olmayan ölçütler Sovyet dönemi boyunca da son derece önemli oldu. Lenin Nişanı'ndan Stalin Ödülü'ne, Seçkin Domuz Yetiştiricisi'nden Şereflendirilmiş Arşivci'ye dek değişen ödüller, nişanlar ve unvanların eksiksiz bir silsilesi çok ciddiye alınıyor ve sözcüğün gerçek anlamıyla bir rütbe rozeti olarak takılıyordu. SSCB'nin çöküşünden

---

için bkz. A. M. Kleimola, "Boris Godunov and the Politics of Mestnichestvo", *Slavonic and East European Review* 53, Sayı 132 (Temmuz 1975), 355-369.

yirmi yıldan fazla zaman geçmişken, bugün bile sokakta madalyalarını takmış insanları görmek olağan dışı değildir.

Eski Rusya'daki gibi, kurumsal üyelik bir iktidar mekanizmasıydı, fakat daha önemlisi, bir kimlik olarak verdiği statüydü. Bir nesep gibi resmî bir Sovyet özgeçmişi, bir güç kaldıracı olmaktan çok, onursal olan konumlar ve üyelikler listesi içerirdi. Özgeçmiş, kişinin geçmiş ve mevcut konumlarını sıraladıktan sonra, her ne kadar bu kuruluşlar nadiren toplansa ve asla önemli bir şey yapmasa da, "12.-18. Parti Kongreleri delegesi, Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi 5.-9. toplantısı üyesi, vb." önemli onurları sayardı. Ardından sıra, nadiren toplanan kuruluşlardaki makam sahipliğinin işlevsel eşdeğeri olan belki Lenin Nişanı, Sosyalist Emek Kahramanı, Kızıl Sancak Nişanı vb. ödüllere gelirdi.[35]

Böyle listeler hem zorunluydu hem de kişinin biyografisinin, toplumsal ve siyasi kimliğinin önemli bir parçası. Kişi, yetkili birine bir şikâyet veya dilek içeren bir mektup yazdığı zaman, derecesini veya "kalite"sini göstermek için daima ya bir dibace ya da haşiye olarak (çoğu zaman partiye giriş tarihiyle birlikte) bunları sıralardı. Ve böyle bir mektubun, yazan kişi özel bir kişi olduğu için, en tepedeki liderlerden bir yanıt alma şansı yüksekti.

Hanedan veya soylu statüsü gibi, eski tüfek Bolşevik statüsü de değişmez ve kalıcıydı. Gelgelelim, bu kategoridekiler için ödül ve statü denetimi merkezî liderliğe aitti. Liderlik, bu ödülleri ve madalyaları, halkın genelinin aldığı kadar ciddiye alıyordu. Önemli ödüller Politbüro'da tartışılır ve çoğu zaman Stalin'in kişisel kararıyla verilirdi. Stalin, madalyaların "moral bir gücü" olduğu kanaatindeydi. 1931'de, Politbüro'ya şöyle yazmıştı: "Politbüro'nun Lenin Nişanı'nı *çeşitli* kişilere verme kararı kötü bir intiba bırakıyor. Madalyaları çok kolay vermeye başladınız. Böyle devam ederse, madalya ucuzlayacak ve

35 Ulusal çapta veya Yüksek Sovyet de dahil bir sovyete üyelik, bunlar, karar kurulları olmadığı sürece hiç siyasi iktidar getirmiyordu ve bu kurullar nadiren toplanıyordu. Bununla birlikte, her düzeydeki sovyetlerin üyelerinin, seçmenlerinin işlerini yaptırabilmek için bunun getirdiği statü ve nüfuzu kullanacak gücü vardı: yol veya okul onarımları, daha iyi mahalli hizmetler sunmak, vb.

moral gücünü kaybedecek. Hiçbir şartla bunun olmasına izin verilemez."[36]

Savunma Komiseri Voroşilov bir süvari bölüğüne ödül vermek istediğinde, Stalin şunu yazdı: "İkinci Çernikov Süvari Bölüğü'nü bilmiyorum ve ödülün verilmesi konusunda ne lehte ne aleyhte oy verebilirim."[37] 1934'te, Politbüro psikolog I. P. Pavlov'a bir nişanla birlikte, yirmi bin ruble ve genç akademisyenler için beş bilimsel bursun yanı sıra, Pavlov'un biyolojik istasyonuna bir milyon ruble vermeyi önerdi. Stalin hemen ertesi gün yanıt vererek, "Pavlov, kuşkusuz, Miçurin değildir. Miçurin siyasi olarak bizdendir, Pavlov ise bizden değil (*ne nash*). Basında bu farkı bulandırmamak gerekiyor. Ona nişan filan vermeyin, bir tane istese bile. Geri kalanları kabul ediyorum."[38]

Genel anlamda Rus halkı gibi, Stalin de bunları ciddiye alıyordu; ardılları da öyle. Putin'in 2010 tarihli bir kararı, yüzü aşkın unvan ve nişanla birlikte, bunların verilme ölçütlerini sıralıyordu.[39] Tataristan başkanı Barış Meleği ve diğer madalyalarla ödüllendirildi. Udmurtya başkanı, Devlet madalyaları ve Seçkin Bani, Onurlu Akademisyen ve diğer unvanları aldı.[40]

KOLEKTİF SORUMLULUK

Bolşevikler (ve hükmettikleri halk) statü ve onurlandırmaya dair oldukça geleneksel bir görüşe sahip oldukları kadar, suç sorumluluğuna yönelik tutumlarının daha da derin tarihsel kökleri vardı. Çoğu modern toplumlar yurttaş ve suç sorumluluğunu bireylerde belirleme ve en azından ilke olarak, kanunu

36 Stalin'den Kaganoviç'e, 4 Eylül 1931. RGASPI, f. 81, op. 3, d. 99, ll. 16-19. Altını çizen, Stalin.

37 Stalin'den Kaganoviç'e ve Molotov'a, 26 Ekim 1935. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 92, l. 72.

38 Stalin'den Kaganoviç'e ve Molotov'a, 26 Eylül 1934. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 58, l. 83.

39 "Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii ot 7 sentiabria 2010g. N1099, O merakh po sovershenstvovaniiu gosudarstvennoi nagradnoi sistemy Rossiiskoi Federatsii", *Rossiikaia gazeta, Federal'nyi uypusk*, Sayı 5296 (207).

40 Vladimir Shlapentokh, *Contemporary Russia as a Feudal Society: A New Perspective on the Post-Soviet Era* (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 130.

eşit olarak uygulamaya meyyaldir. Fakat Bolşevik uygulaması, görünüşte ne kadar modern ve dönüşümcü olsa da, gerçekte son derece kadimdi.

Sovyet döneminin başlangıcından itibaren, Bolşevikler yalnız bireylere değil, gruplara karşı da terörü kullandılar. İç Savaş'ın Kızıl Terörü'nde rehineler alındı ve siyasa gereği idam edildi. Birkaç köylü bir yiyecek trenini alıkoysa, bütün köy sorumlu tutuldu. 1930'ların başlarındaki kolektifleştirmelerde, bu harekete karşı çıkan köylüler toplu halde sürgün edildi ve o tarihten itibaren Rus olmayan nüfuslar bir eyaletten diğerine sürgün veya göç ettirildi. İkinci Dünya Savaşı sırasında, aralarında Almanlarla işbirliği yapanların oranı ne kadar küçük de olsa, bütün bir millet topluluğunun (Çeçenler, Kırım Tatarları ve diğerleri) sürgün edildiği oldu.

Böyle kitlesel eylemler, modern bir devletin "ayrık otlarını" bahçesinden temizlemeye çalıştığı bir tür toplumsal mühendislik ima eder gibidir. Bazı araştırmacılar, modern devletlerin sayma, düzenleme, ideoloji aşılama, denetleme ve aralarındaki iyi ve kötüleri ayırma gibi yöntemlerle nüfuslarını mükemmelleştirmeye çalıştığına işaret etmiştir.[41] Gene de, bu uygulamaları kadim Rus "kolektif sorumluluk" anlayışının süreklilikleri olarak da görmemiz mümkün; bu anlayış, üyelerinden birkaçının günahlarından grubun tamamının sorumlu tutulup cezalandırılmasını gerektiriyordu. 1934'ten itibaren, yurtdışına kaçan askerlerin aile üyeleri cezalandırılmaya ve bir firarda suç ortaklığı yapmaktan on yıl veya ilticadan haberleri bile olmasa bile beş yıl hapse mahkûm edilebiliyorlardı.[42] 1937-1938'in Büyük Temizliği esnasında, nasıl üst düzey bir yetkilinin tutuklanması maiyetinin de tutuklanmasına yol açıyorsa, bir hane reisi gözden düştüğünde, aile üyeleri de rutin olarak hapse atılırdı.

Stalin çağında ve daha epey sonraya dek, "halk düşman"larının

41 Örneğin bkz. Zygmunt Bauman, *Modernity and the Holocaust* (Cambridge: Polity Press, 1989), xiv, 224 [*Modernite ve Holocaust*, çev. Süha Sertabiboğlu, İstanbul: Versus, 2007]; ve David Hoffman, *Stalinist Values: The Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917-1941* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2003).

42 *Pravda*, 9 Haziran 1934.

akrabaları, ebeveynlerinden birinin tutuklanması sırasında çocuk olsalar bile mimleniyordu. Yükseköğrenim, iyi bir iş, hatta parti üyeliğine erişimleri şiddetle kısıtlanıyordu. Aynı şekilde, Sovyet döneminin sonuna doğru, geri döneceğine dair kolektif bir teminatın yanı sıra, aile üyelerini rehin bırakmadan kimsenin yurtdışına çıkmasına izin verilmiyordu.

Bolşevik İhtilali'nin yirminci yıldönümü şerefine yapılan bir kutlamada, Stalin açıkça kolektif sorumluluğu bütünüyle modern öncesi tarzda savundu: "Ve böyle düşmanların her birini yok edeceğiz, ister eski tüfek Bolşevik olsun ister olmasın, akrabasını, ailesini bertaraf edeceğiz. Eylemleri ve düşünceleriyle, evet, düşünceleriyle, sosyalist devletin birliğine tecavüz eden herkesi yok edeceğiz. Tüm düşmanların sonuna dek, onları ve soylarını imha edeceğiz!"[43]

Stalin'in duygularını Cengiz Han'ınkilerle karşılaştırmak bile mümkündür: "Boyun eğmeyen ve direnmeye kalkışan herkes, karısı, çocukları, akrabaları ve yakınlarıyla birlikte yok edilecektir!"[44] Cengiz'in Rusya'ya hükmetmiş Tatar ahfadı, şüphesiz bu görüşü paylaşıyordu. En küçük bir direnişte kentlerin tamamı yakılıp yıkılıyor, halkına katliam uygulanıyordu.

Stalinistler, kolektif suçu her türlü özgül edim, hatta komplonun ötesine genişleten bir "nesnel suç" kavramı oluşturdular. En iyi Arthur Koestler'in *Gün Ortasında Karanlık*'ında ifade edildiği şekliyle, düşünce, kişinin resmî politikalar hakkında mahrem düşüncelerinin bile, nesnel etkileri aracılığıyla hıyanete denk olduğuydu. Rus Ortodoks geleneği de "düşünce günahlarını" kabul ediyordu.[45] Devleti devirmek hakkında düşünmek bile, gerçekten bunun için komploya girişmek kadar kötüydü. Bolşevik suç "cebir ilmine" göre, Bolşeviklere karşı çıkan herkes, kişinin öznel niyetinden bağımsız olarak, nesnel olarak ve özünde ihtilal, sosyalizm ve insanlığın refahı hedef-

43 (Ed.) Ivo Banac, *The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-1949* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2003). 7 Kasım 1937 tarihli günce.

44 Dewey, "Russia's Debt", 251.

45 Günah çıkarma ve komünist "ruh" tartışması için bkz. Igal Halfin, *Terror in My Soul: Communist Autobiographies on Trial* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2003), xi, 344.

lerine karşı çıkıyor demekti. Rejimi eleştiren bir gruba mensup olmak veya eleştirel düşüncelerini başkalarıyla paylaşmak, tıpkı böyle bir "komplo"yu bilip de ihbar etmemek gibi, vatana hıyanet olarak kabul ediliyordu.

NKVD şefi N. I. Yejov, "Hizipçilikten Açık Karşı Devrime (Zinovyevci Karşı Devrim Örgütü Üzerine)" başlıklı basılmamış kitabında, parti çizgisine süregiden muhalefetin kaçınılmaz olarak başkalarına da ilham vereceğini, esinlenenlerin ise bu tür edimlerin doğrudan örgütleyicileri olmadığı zaman bile, karşıdevrim ve terörizme varacağını ileri sürmüştü.[46] Terörist planlardan haberdar olmamasına karşın 1934'te Kirov suikastını düzenlemekten yargılanan sanıklardan biri olan Kotolinov, böyle herhangi bir örgütün "cebir ilminin" başkalarını suç eylemine başvurmaya teşvik edeceğini söylemişti.[47]

Bazı Stalin karşıtı Bolşevikler başlangıçta nesnel suç kavramına direndiler. Sorgusu sırasında, G. E. Zinovyev önce sorgucusuna şu iddiayı yöneltti:

> ZİNOVYEV: Bununla birlikte, insanların tesadüfen geceyi birlikte geçirmesi ile bir örgüt içinde olmaları arasında fark vardır. İnsanlar yıllar boyunca hiçbir karşıdevrimci işe kalkışmadan birbirleriyle sosyalleşiyordu. Onların hepsini tek bir kulüpte toplayamazsınız.
>
> SORGUCU: Bu hiç de ciddi bir cevap değil.[48]

Aralık 1936'da, TsK kurultayındaki konuşmasında, N. I. Buharin şöyle dedi:

> Merkez Komite'nin bazı üyelerinin oturduğum daireye geldiklerini inkâr etmiyorum. Geldiler. Ama bundan yabancı devletlerle ilişki kurduğum, ismimi iktidar adaylığına koyduğum, orospu çocuklarının maden kuyularındaki işçileri öldürmesine yardım ettiğim mi çıkarılmalı?[49]

---

46 RGASPI, f. 671, op. 1, d. 273, ll. 1-65.

47 Kotolynov'un tanıklığı: RGASPI içinde, f. 617, op. 1, d. 128, ll. 62-72.

48 Bkz. Zinovyev'in sorgusu. RGASPI, f. 617, op. 1, d. 134, ll. 164-165.

49 RGASPI, f. 17, op. 2, d. 575, ll. 69-74, 82-86.

Şubat 1937 Kurultayı'nda (Plenum), A. I. Rikov da, suçluluğunun sadece gerçekten yapmış olduğu şeylere matuf olabileceğinde ısrarlıydı.

> Yaptığım şeyler için cezalandırılmalıyım, tamam, ama yapmadıklarım için cezalandırılmam olacak şey değil. Ve birçok insanın bu tiksindirici işleri beni örnek alarak işledikleri gerçeğinden daha büyük bir aşağılama olamaz. Fakat bu temelde Troçkistlerin Hess'le konuştuğu, Ukrayna'yı Almanya'ya teslim ettikleri, Primorski Bölgesi'ni Japonlara devrettikleri ve olabilecek en geniş ölçekte sistemli casusluk ve sabotaj faaliyetleriyle uğraştıklarını bilmekle suçlanamayacağı düşünülürse, bundan hiç de böyle bir sonuç çıkmaz. Ve eğer benim bütün bunları bildiğimi düşünüyorsanız, o zaman bu tür insanların ortadan kaldırılması gerektiği açıktır. Fakat ben bu konuda masumum.[50]

Sonunda, sorgunun baskısı altında veya fikir değiştirerek, sanık, nesnel suçun geçerliliğini kabul etti. Zinovyev idam edilmesinden kısa süre önce, hapishanede yazdığı 540 sayfalık "Hak Edilmiş Bir Mahkûmiyet" başlıklı elyazmasında şunları dile getirdi: "Bunun su götürür yanı yok. ... Bu bir gerçek. Sosyalist devlete karşı 'muhalefet' fikrine kapılan kim olursa olsun, karşıdevrimci terör fikrine kapılmış demektir..."[51]

Göstermelik yargılanmalarında Zinovyev, Buharin ve Rikov, hepsi de hıyanet suçunu itiraf etti. Kendi adına Zinovyev "faal" bir "terör örgütleyicisi" olduğunu bile kabul etti. Buharin, hıyanetteki kişisel rolünün tüm ayrıntılarını inkâr etmeyi sürdürmekle birlikte, "ahlâki sorumluluğunun" hıyanete denk olduğunu kabul etti.

Krugovaia poruka ve ahir zaman versiyonu "nesnel suç"un önemli bir sonucu, bir komployu bilip de yetkililere bildirmemenin, komploya ve dolayısıyla hıyanete katılmakla eşdeğer olması düşüncesiydi. Rikov'un bile kabul ettiği gibi, "Bu hain-

50 *Voprosy istorii*, Sayı 2 (1993), 17, 20-21, 26; *a.g.e.*, Sayı 6-7 (1992), 4, 16-17.

51 "Zasluzhennyi prigovor", 4 Ağustos 1936. RGASPI, f. 671, op. 1, d. 172, ll. 497, 525.

ler ve dönekler bana hıyanetten söz etmişlerse, ben onlarla çalışmadığım halde, sadece bunu bilmekle bile, o zaman benim kaderim de onlarınkine bağlanmış oldu."[52] Buharin göstermelik yargılanmasında "hıyanet"inin teknik ayrıntılarını inkâr etmeyi sürdürmesine karşın, ölümünden kısa süre önce Stalin'e yazdığı özel bir mektupta, bir komployu bildiğini fakat onu bildirmediğini itiraf etti:

> Aikhenval'd, olayın ertesinde, sokakta yürürken bana laf arasında, hakkında hiçbir şey bilmediğim (tıpkı Riutin platformu hakkında hiçbir şey bilmediğim gibi) konferanstan ("Çete toplandı ve bir rapor okundu," diyerek) söz etti – veya onun gibi bir şeyler söyledi. Ve evet, "çete"ye acıyarak ben bu gerçeği gizledim. Ayrıca ... "takipçilerim" ile ilişkilerimde, bu şekilde onları Parti'ye tamamen geri kazandıracağıma samimiyetle inandığımdan ... hilekârlığa bulaşmaktan suçluydum.[53]

Bu Stalinci uygulama fiilen herkesi zorunlu bir muhbire dönüştürmüştü; esasen, modern bir totaliter devletin –veya şahsen Stalin'in– bir halkı denetlemek için gözetim altında tutmaya yönelik eşi görülmedik yetkilerini yaratan eylemi olarak görülebilir.

Fakat bütün bunlar ne kadar yeniydi? Kolektif suçu Stalin ve Bolşevikler icat etmediği gibi, Stalin düpedüz IV. İvan'ı taklit de etmiyordu.[54] Kolektif sorumluluk ve cezanın (*krugovaia poruka*) Rus tarihinde modern çağlardan çok gerilere uzanan bir geleneği vardır.

Tatar-Moğol istilasından bile önce, 11. yüzyıldaki ilk Rus kanun derlemesi olan *Russkaia pravda*, toplulukları suçtan kolektif olarak sorumlu tutuyordu. Tatar döneminde vergi tahsili, ödemelerin üstesinden gelebilmeleri için kolektif olarak gruplardan bir bütün olarak yapıldığından ülke, kent ve cemaat dü-

52 Rikov'un Aralık 1936 TsK Kurultayı'ndaki konuşması. RGASPI, f. 17, op. 2, d. 575, ll. 94-97, 100-104.

53 *Istochnik*, Sayı 0 [*metinde böyle geçiyor*] (1993), 23-25.

54 Robert Service, *Stalin: A Biography* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2005), 340-341.

zeylerinde kolektif bir sorumluluk haline gelmişti. Daha da geriye (ve doğuya) bakarsak, Tatarların kolektif sorumluluğu Çinlilerden öğrendiğini görüyoruz. Qin hanedanı (İÖ 230-206) kadar erken bir tarihte, çiftlik grupları bir diğerinin suçlarından kolektif olarak sorumlu tutuluyor, tek bir üyenin hıyaneti ailelerinin de ortadan kaldırılmasına yol açıyordu. 13. yüzyıla gelindiğinde, Cengiz'in oğlu Ögeday tek bir ailenin bir suç işlemesi veya kaçması halinde, tüm kentin veya komünün idam edileceği fermanını çıkardı. Ögeday'ın danışmanı Ye Lu Chu Cai, hanını, vergi birimleri olarak bireyleri değil haneleri ve köyleri belirlemeye, böylece bir vergi yükümlüsü kaçacak olursa, geride kalanları onun vergilerinden sorumlu tutmaya ikna etti.[55]

Benzer hükümler, asker sağlamaya yönelik ortak sorumlulukla birlikte, Rus (ve Sovyet) uygulamasında yüzyıllarca varlığını korudu. En azından 15. yüzyıl sonunda III. İvan dönemine dek, *krugovaia poruka* iyiden iyiye gelişip resmîleştirildi. İmzacıların tek bir bireyin eylemlerinden sorumlu olduğu yazılı teminatlarla, köylü vergilendirmesinden elit üyelerinin suç sorumluluğuna dek yayıldı. IV. İvan'ın *Oprichnina*'sında ailelerinin tamamını katletmesi ve birkaç kişinin sadakatsizliği yüzünden Novgorod'u kana bulaması, bunun çarpıcı örneklerini oluşturur.[56]

İhbar sorumluluğunun Rus tarihinde derin kökleri vardır ve elit üyelerinden daima "öteki"nin edimleri ve konuşmalarını ihbar etmeleri beklenirdi. Prens Kholmski, III. İvan'a yazılı olarak "hükümdarıma, Büyük Prens İvan Vasiliyeviç'e, ve oğullarına hizmet etmek ve herhangi birinin lehte veya aleyhte Büyük Prens ve oğulları hakkında söylediklerini bildireceğine" söz vermişti.[57] 1527'de Prens Bel'ski ile Prens Shuiski, "herhangi bir eylem veya hileyle" hükümdara zarar vermek isteyen kişilere katılmamaya ve hükümdar hakkında duydukları "gerek iyi gerek kötü" her sözü bildireceklerine söz verdiler.[58]

---

55 Dewey, "Russia's Debt", 256-258.

56 Horace Dewey, "Political *Poruka* in Muscovite Rus", *Russian Review* 46, Sayı 2 (1987), 118, 128-129.

57 Dewey, "Political *Poruka*", 118, 121.

58 *A.g.e.*, 124.

16. yüzyıla gelindiğinde, "Moskova kriminal ve mali konulardaki eski komünal kefalet uygulamasını başka bir alana –siyasi 'sadakat'– genişletti. Bir boyarın köylüleri ve kapı serfleri, efendilerinin sadık hizmetinden toplu olarak sorumlu tutulabiliyordu. Boyarın konuşmalarına kulak kabartmak ve gidişatını takip etmek, ters giden her şeyi bildirmek zorundaydılar." Haddini aşmış veya bu şüphe altında olan üst düzey insanlar, "kendi hal ve gidişi"nden sorumlu olmaya söz veren kefiller sunmak zorundaydı.[59] Stalinci "nesnel suç" düşüncesi bile yeni değildi. 17. yüzyılda, hükümdara karşı bir suç işlemeye niyet etmek bile, bu suçu işlemekle aynı şeydi.[60]

Krugovaia poruka, Rus siyasi düşüncesinde kurumsallaşmıştı.[61] İmparatorluk döneminde de tıpkı Moskova çağında olduğu gibi işlemeye devam etti. Sözgelimi, Çar II. Petro öldüğü zaman, Prenses Dolgorukaia şu gözlemi yapmıştı: "Ülkemizin âdetleri hakkında, imparatorlar düştüğü zaman tüm gözdelerinin de ardından gideceğini bilecek kadar bilgim var." Dolgorukaia sözünü, yeni hükümdar Çariçe Anna İvanovna'nın gözdesi Ernst Biron'un nasıl "bizim dostlarımız olan insanları çağırıp ... onları ne çeşit bir hayat sürdüğümüz ve herhangi birini rencide edip etmediğimiz veya rüşvet alıp almadığımız hakkında sorguladığını" betimleyerek sürdürmekteydi.[62]

Krugovaia poruka, yüzyıllarca geçmişten başlayıp ta günümüz Rusya'sına dek uzanıyordu ve bir araştırmacının işaret ettiği gibi, muhakkak daha geniş bir incelemeyi hak eder.[63] Başlangıçta işlevsel bir uygulamayken, daha sonraları siyasi bir araca dönüşmenin veya belki başlangıçtakilerden büsbütün

59 Horace Dewey, "Suretyship and Collective Responsibility in pre-Petrine Russia", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 18, Sayı 3 (1970), 348.

60 "Hükümdarın çıkarının söz konusu olduğu yerde, bir suç işleme niyeti ile eylemin kendisi arasında hiçbir ayrım yapılmazdı." Richard Pipes, *Russia under the Bolshevik Regime*, (birinci baskı), (New York: Knopf, 1993), 109.

61 *Krugovaia poruka*'nun tarihi için bkz. Alena V. Ledeneva, "The Genealogy of *Krugovaia Poruka*: Forced Trust as a Feature of Russian Political Culture", *Trust and Democratic Transition in Post-Communist Europe* içinde, (ed.) Ivana Markova (New York: Oxford University Press, 2004), 85-108.

62 Ransel, "Character and Style of Patron-Client Relations in Russia", 216, 221.

63 Ledeneva, "The Genealogy of *Krugovaia Poruka*", 107.

farklı işlevsel ihtiyaçlara bir karşılık olarak, siyasi kültüre kalıcı olarak yerleşmenin bir başka örneğidir. Başlangıçta köylülere uygulanan bir vergi toplama yöntemi seçkinlere uygulandığı zaman, tahtın, kan bağına dayanan ilişkilerde ve siyasi klanlarda güvensizliği beslemeye neden olan bir aracı haline geldi. Gerek III. İvan gerek Stalin, klan ve grup üyelerinin birbirini ihbar etmeleri ve tek bir üyenin günahına karşılık grubun cezalandırılmasında ısrarcıydı. Hem 1649 yılına ait Kanun Derlemesi (*Ulozhenie*) hem de Stalin dönemi ceza yasasının 58. maddesi, yurttaşların kendi aile üyelerini, arkadaş veya akrabalarının hıyanetini bildirmemesini suç sayıyordu.[64] Bu *krugovaia poruka* yaklaşımı, devletin gruplara adamakıllı nüfuz edemediği durumlarda, gruplar kendi kendilerini denetim altında tuttuğu ölçüde hükümdarın yararlandığı bir araçtı; dolayısıyla Stalin de bunu, ihbar ve kuşkuyu teşvik etmek yoluyla rakip klanları bölecek bir silah olarak kullandı.

Bununla birlikte, *krugovaia poruka* ayrıca güveni geliştirecek bir uygulama da olabiliyordu: Klanları ve "aile çevre"lerini tahttan korumaya yarayabiliyordu. Kolektif sorumluluk aynı zamanda kolektif güvenlik anlamına geliyordu: Grup üyeleri birbirinin arkasını kolluyor ve grup için çeşitli öz koruma biçimlerini uyguluyordu. Bu anlamda, 1930'lara değin birçok Sovyet devlet örgütü, kararların kolektif olarak alındığı "kurullar" tarafından idare edildi. Sovyet fabrikaları işletme, parti ve sendika yetkililerinden oluşan bir "sacayağı" eliyle yönetildi. İşler kötüye gittiği zaman, kurullar veya sacayağı, bütün sorumluluk veya suçun tek bir bireye yüklenmesini önledi. Stalin, 1930-1931'de sanayide "tek kişilik yönetim" kararı çıkardığı zaman, sorumluluğu fabrika müdürüne sabitlemiş, böylelikle onu kolektif himayeden ve sacayağı ile çeşitli kurulların sığınağından koparmış oldu. Fabrika müdürleri kuşkusuz bunun farkındaydılar ve kişisel otoritelerindeki artışa rağmen, bu değişime itiraz ettiler.[65] Stalin *krugovaia poruka*'nın bir biçimine

64 Pipes, *Russia under the Old Regime*, 109.

65 Bkz. Hiroaki Kuromiya, "*Edinonachalie* and the Soviet Industrial Manager, 1928-1937", *Soviet Studies* 36, Sayı 2 (1984), 185-204; Hiroaki Kuromiya, *Sta-*

böyle bir darbe indirirken, bir yandan da onun başka bir biçimini kolektif siyasi ceza olarak kullanıyordu.

Daha sonra, Stalin sonrası dönemde, *krugovaia poruka* grup üyelerinin birbirini kollaması, birbirinin hatalarını örtmesi, birbirini her türden tehditten kurtarması anlamına gelmeye başladı. Sovyet yaşamının çok büyük bir parçası olan yetkililerin siyasi "aile çevreleri"nin dirilişi ve süregiden canlılığının zeminine dönüştü.[66]

Krugovaia poruka, başlangıçta işlevsel olup da kültürel ve siyasi uygulamalarda yerleşik hale gelen tüm önlemler gibi, çelişkili roller oynayabiliyordu ve bugüne dek çok çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Köylülerden vergi toplamak gibi özgün işlevinden koparılarak, siyasi görünümün parçası, kültürün ayrılmaz unsuru haline gelmişti. Çekişmeli kullanımları ve kavrayışlarına karşın, yıllar boyunca temel bir kavrayış devam etti: Kişi grubuyla birlikte yükselir ve onlarla düşerdi. Bu bakımdan, siyaset (ve bazı yönlerden, hayatta kalma), dostlarınıza yardım etme ve sizin (ve dostlarınızın) düşmanlarınıza direnmeniz ile ilgili bir meselesiydi. Tüm bir siyasi klanın tutuklanma ve cezalandırılması sona ermesine karşın, birinin düşüşünün onun tüm grubunun da düşmesi anlamına gelmesi hâlâ geçerliydi ve göreceğimiz gibi, bu anlayış Putin döneminde de devam ediyor.[67]

TOPLUMSAL ROLLER: YENİ BİR SOYLULUK

Aşırı rasyonel bir bilimsel devlet yaratmak adına, Bolşevikler arkaik uygulamalardan yararlandılar ve geleneksel imtiyazlı toplumsal rolleri benimsediler. Görünüşteki bu çelişkiy-

---

lin's Industrial Revolution: Politics and Workers, 1928-1932 (Cambridge: Cambridge University Press, 1988).

66 Bkz. V. A. Kozlov, "Denunciation and Its Functions in Soviet Governance: A Study of Denunciations and Their Bureaucratic Handling from Soviet Police Archives", *Accusatory Practices: Denunciation in Modern European History, 1789-1989* içinde, (ed.) S. Fitzpartrick ve R. Gellately (Şikago: University of Chicago Press, 1997), 121-152.

67 Ledeneva, "Genealogy of *Krugovaia Poruka*", 104-107.

le yüz yüze gelen Bolşevik kodamanların, geçmişin soylularıyla her türlü devamlılık ve bağlantıyı inkâr edeceklerine kuşku yoktur. Fakat hayatlarını Rus soylu elitleriyle mücadeleye adamışken bile, aslında o elitlerin nitelikleri, ayrıcalıkları ve işlevlerinden birçoğunu benimsemiş durumdaydılar.[68] Molotov'un hatırladığı gibi, "hepimizde beyler gibi yaşamak şeklinde zaaflar vardı. O yaşam tarzına alışmıştık, inkâr edemeyiz. Her şey önümüze hazır geliyor, tüm arzularımız yerine getiriliyordu."[69]

Yıllar önce, Don Rowney, sınıf ve personeldeki çok büyük değişimlere karşın, belirli toplumsal rollerin 1917'deki bölünme arasında köprü kurduğunu gösterdi. Sanayi ve teknolojide, gerek ihtilal öncesi gerek sonrasında, mühendis, ustabaşı ve özgül işlev ve düzeylerde sanayi idarecileri vardı. Yüzler, söylem ve ideoloji değişti ama konumlar ve roller aynen kaldı.[70]

İngiltere'yi fetheden Normanlara veya Çin'i fetheden Moğollara çok benzer şekilde, Vikingler Slav topraklarını ele geçirdikleri zaman yabancıydılar ve bir yabancı hanedan kurdular. Fakat yıllar içinde fatihler, fethettikleri toprakların kültürü içinde eridiler ve bu kültürü benimsediler. Vikingler Rusya'da Slavca konuşmaya, Slav isimleri almaya ve Slav kültürünü uygulamaya koyuldular. Gelgelelim bu daha çok, sıradan halkla hiçbir ortak yönünün bulunduğunu düşünmeyen Viking-Rus oligarşik soyluluğunu birleştirdi. Soylu soyluydu ve kuşaklar boyunca elit bir "ötekilik" imgesini besleyip büyüttüler. Hem kendilerine hem köylülere göre, onlar kendi kültürleri, toplulukları, aile yapıları ve siyasi ve askerî tekelleriyle, kendilerine özgü bir tür idi. Başka şeylerin yanı sıra, "ötekilik"leri şecere ve aile tarihiyle belgelenen bir gerçekti.

---

68 "Bunun nedeni, Bolşeviklerin çarlık uygulamalarını kopya etmek istemeleri değildi: Tam tersine, onlarla aralarında hiçbir ortak yön kalmamasını, onların yaptıklarının tam tersini yapmak istiyorlardı. Bu uygulamaları taklit etmeleri, şartların zorlamasıyla olmuştu." Pipes, *Russia under the Bolshevik Regime*, 506.

69 Feliks Ivanovich Chuev, *Sto sorok besed s Molotovym: Iz dnevnika F. Chueva* (Moskova: Terra, 1991), 315 [*Molotov Anlatıyor*, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu ve Suna Kabasakal, İstanbul: Yordam, 2010].

70 Don K. Rowney, *Transition to Technocracy: the Structural Origins of the Soviet Administrative State* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1989).

Bolşevikler boyar değildi ve bu iki grubu özdeşleştirmeye çalışmak ahmaklık olurdu. Fakat sosyolojik ve antropolojik bakış açısından, eski tüfek Bolşevikler ile eski Rus aristokrasisi arasındaki koşutluklar, Sovyet toplumundaki neo-gelenekçi unsurlar olarak toplumsal gruplar ve rolleri hakkında bize bir şeyler anlatabilir. Sovyet toplumunda, eski tüfek Bolşevikler, eski Rus hanedanlık aristokrasisine denk imtiyaz ve statüden yararlandılar. Hayranlık dolu okul çocuklarına onlar öğretiliyordu. Toplantılarda tanınıyor ve alkışlanıyorlardı. Bu öncü devrimcilerin kendi dernekleri vardı. Ve 1917 İhtilali'nin ardından ilk yirmi yıl boyunca, üst düzey devlet adamları ve güçlü bölgesel yöneticiler sıfatıyla birleşik bir grup olarak Sovyet siyasetine hükmettiler. Hanedan mensubu soylularda olduğu gibi, bu gruba giriş de sınırlıydı ve safları yeni üyelere kapalıydı. Kendilerini imtiyazlar ve bağışıklıkların yanı sıra özel bir vizyona sahip, neredeyse doğuştan gelen hakka eşdeğer yönetme ödevini üstlenmelerini gerektiren bir "ötekilik"e sahip, ayrı bir tür olarak görüyorlardı.

1917 öncesinde bile, eski tüfek Bolşevik parti üyelerinin kendilerini seçilmiş, özel bilgi ve ödevlerle donatılmış özel kişiler olarak düşünmeye başladığının işaretlerini fark etmek mümkündür. Lenin'in katı disiplinli küçük bir askerîleşmiş parti hakkındaki fikirleri çoğu zaman ihlal edilmesine karşın, "bir Bolşevik aslında nedir?" sorusuna bazı cevaplar verdiler. Bir Bolşevik küçük bir kardeşlik grubunun parçasıydı ve tarihin akışını, Lenin'in ana hatlarını çizdiği şekilde anlayanlardan biriydi. Bu özel bilgi sayesinde, eski tüfek Bolşevikler bilinçli olarak kendilerini "tarihin ebeleri", işçi ve köylüye sosyalist yeryüzü cennetine doğru yol gösterecek aydınlanmış grup olarak görüyorlardı.[71]

Ruhbanla koşutluklar burada oldukça barizdir, fakat biz şimdilik eski tüfek Bolşeviklerin ortak kimlik ve psikolojisiyle ilgileneceğiz. Özel bilgileri, yeraltı faaliyetlerinde paylaşılan güçlükler, ortak davaları ve kişisel güven ve irtibat ağı, güçlü bir

71 Komünistleri "tarihin ebeleri" olarak ilk tanımlayan Marx idi, fakat bu deyiş Lenin ve Troçki tarafından da sık sık kullanılacaktı.

ortak öz imgenin oluşumuna yardım etti. Sık sık kendi aralarında anlaşmazlığa düşmelerine karşın, Bolşevik kardeşlik saflarını dış tehditlere, genel halka, hatta kimi zaman alttaki parti üyelerine kapattılar.[72] Özel ve seçilmiş kişiler olarak, sözde aristokratik kastlarının dışındaki herkesten kuşku ve korku duyuyorlardı.

Kastları içinde, eski tüfek Bolşeviklerin kendilerini ayrı bir grup olarak görmelerinin, kendi iç cemiyetlerinde de yansıması oluyordu. Birbirlerini tanıyor ve birbirleriyle sosyalleşiyorlardı. Tahkim edilmiş yerlerde yaşıyorlardı; Kremlin, muhafaza altındaki kalelerinden yalnızca biriydi. Kendilerine ait devrimci öncüler, dernekleri ve yayınları vardı. Oğulları ve kızları aynı okullara gidiyor, birlikte büyüdükleri diğer eski tüfek Bolşeviklerin çocuklarıyla evleniyorlardı. Akrabalık bile rol oynuyordu (geçmişin soyluları arasındaki ölçüde olmasa bile): Sadece birkaç örnek vermemiz gerekirse, Troçki, Zinovyev, Kamenev, Buharin, Molotov ve Stalin, diğer eski tüfek Bolşeviklerle veya çocuklarıyla evlendiler; ilk üçü çocuklarının evlilikleri sonucu kayın aile olarak doğrudan birbirlerine bağlanmışlardı. Ebeveynler çocukları için uygun evlilikler ayarlıyorlardı ve kast dışı evlilikler pek nadirdi. Eski tüfek Bolşevikler çocuklarının geleceklerini birbirlerine emanet ediyorlardı ve Stalin döneminde neredeyse tüm üst düzey liderlerin izlediği bir uygulamayla, göreneksel olarak ölen yoldaşlarının çocuklarını evlat ediniyorlardı.

Paylaştıkları devrimci geçmiş ve deneyimler düşünülürse, sadece birbirleriyle sosyalleşmemeleri beklenmedik bir durum olurdu. Gelgelelim bu alışkanlıklar, aristokratik muadilleri gibi, hizmetçi veya aşçı dışında sıradan insanlarla hiç yüz yüze gelmeyen eski tüfek Bolşevik ileri gelenlerinin kapalı, tecrit edilmiş kültürüne katkıda bulundu. Lenin ilk kez bir işçiyle karşılaşmasına dair bir hikâye anlatırdı. Uzun bir sohbetin er-

72 Troçki, 1920'lerde Politbüro tartışmalarını kamuoyuna taşıyan bir istisnaydı; seçkinlerden biri olmasına karşın, rütbelere aldırış etmedi. Bu durum, diğer eski tüfek Bolşeviklerin Stalin'i desteklemelerinden çok, olaya neden aşırı bir tepki gösterdiklerini açıklar. Bu seçkin dayanışması için bkz. J. Getty ve Naumov, *The Road to Terror*.

tesinde, ilk proleterini eve çaya davet etmiş. Kendisi çayı hazırlarken, adam onun paltosunu alıp sıvışmış.

Çok geçmeden 1917, yeni rejimin söyleminde efsanevi, destansı bir olay haline geldi ve doğal olarak eski tüfek Bolşevikler de bunu gerçekleştirmek üzere savaşan bilge kahramanlar rolünü benimsediler. Devrim sonrası yıllarında, çeşitli ansiklopediler ve diğer yayınlar onların biyografilerini ve cesur edimlerini yüceltti.[73] Sıklıkla, gözü pek eylemleri efsane malzemesi olan "Bolşevik Şövalyeler" (*Bol'shevistskie rytsary*) olarak anılıyorlardı. Bu yüceltme, seçilmiş kişiler, zor zamanda mücadeleye girenler, yeni bir ülkeyi fetheden şövalyelerinkinden daha az zorlu olmayan, hatta onlarınki kadar kendi kendini kutsayan bir süreç içinde devrimi gerçekleştirmiş özel niteliğe sahip kişiler olarak, zaten mevcut olan öz imgelerini daha da vurgulamaktan başka işe yaramadı. Birlikte muazzam zorluklara göğüs gererek mücadele etmiş, risklere girmiş, tehlikeleri birlikte aşmışlardı ve bütün bunlar, onlara gerçek bir takım ruhu vermekteydi. Hükmetmenin, kendileri için hem bir yükümlülük hem de bir hak olduğunu düşünüyorlardı.[74] Kendilerini farklı bir tür olarak görmeleri, "proletaryanın öncüsü" olan imgeleriyle çelişiyordu ve kamusal düzlemde, partinin eliti ve kitleleri arasında bir ayrım yapmaktan kaçınmaya özen gösteriyorlardı. Öyle ki, 1921'de Medvedev Yoldaş "'üsttekiler ve alttakiler' sorunu"na değinen bir konuşması yüzünden partiden ihraç edilecekti (*verkhakh i nizakh*).[75]

---

73 *Proletarskaia revoliutsiia* dergisi ve *Granat* ansiklopedisi, eski tüfek Bolşeviklerin yaşamöykülerini derleme örnekleridir.

74 Graeme Gill bunları "seçilmiş kişiler/azizler" olarak adlandırır. Graeme Gill, *The Origins of the Stalinist Political System* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 104.

75 TsKK Protokolü, 19 Mart 1921. RGASPI, f. 613, op. 1, d. 2, l. 6. Bolşevik soyluluğu ile parti kitleleri arasındaki bu ayrım, dile getirilmemesi gereken bir konuydu ve Muhalefet bunu yaptığı zaman, partiyi bölmek için sıradan üyeleri liderliğe karşı kışkırtmakla suçlandı. Stalinci liderliği alenen eleştirdiği ve sokak gösterileri düzenlediği zaman, Troçki'ye yöneltilen suçlama buydu. 1932 Riutin Platformu yazarları, partinin sıradan üyelerini *nomenklatura*'ya karşı ayaklanmaya çalıştıklarında aynı günahı işlediler. Bkz. Getty ve Naumov, *The Road to Terror*, 53-62. Daha sonra, 1937'de, Stalin bir *kritika/samokritika* kampanyasıyla parti bürokratlarına karşı partinin sıradan üyelerini seferber ettiği zaman aynı tehlikeli taktiği bizzat kullanacaktı. Bkz. Wendy Z. Goldman, *Terror and Democ-*

Eski tüfek Bolşevik ileri gelenler kişisel kullanımları için "şatolar" bile inşa ettirdi. Stalin genellikle arkadaşları olan eski tüfek Bolşevikleri halk önünde eleştirmekten içtinap etse bile, lüks yaşam tarzları onu kızdırıyordu. Sözgelimi, bunların birçoğunun "kendilerine 15-20 odalı muazzam *dacha*-saraylar yaptırmasından, buralarda halkın parasıyla günlerini gün ederek savurganlık etmelerinden, dolayısıyla tam bir sefahat (*razlozhenie*) ve yozlaşma (*pererozhdenie*) içinde yaşamalarından" yakınmaktaydı.[76]

Eski tüfek Bolşevik statüsü, tıpkı hanedan mensubu olarak doğmak gibi dokunulmazlığa sahipti ama elitin diğer kademelerine erişim, denetim ve düzenli olmak şartıyla mümkündü (ancak böyle olabilirdi). Bolşevikler eski Rus İmparatorluğu'nun geniş topraklarının denetimini ele geçirdikçe, özellikle bölgeleri idare edecek çok sayıda yöneticiye ihtiyaç duydular. Her yere gönderilecek kadar çok sayıda eski tüfek Bolşevik yoktu, bu yüzden elit içinde parti aygıtının yöneticilerinden oluşan yeni bir tabaka yaratmanın bir yolunu bulmak zarureti doğdu: Bunlar da, hizmet soyluları (eski çağların *pomeshchiki*'si) idi. 1920'lere doğru ilerledikçe, sıradan parti üyeleri ile eski tüfek Bolşevik prensler arasında bir yerlerde saf tutan bu *aparatçik*in (*apparatchiki*) yeni soyluluğun parçası haline geldiğini görüyoruz. Üst düzey elit, bu yeni Bolşevik küçük soyluluğunu onların *stazh* veya *partstazh*'ı, yani genellikle 1917'den başlayan partideki yılları ile tanımlıyordu.

---

racy in the Age of Stalin: The Social Dynamics of Repression (Cambridge: Cambridge University Press, 2007). Söz konusu "parti demokrasisi hareketi" için bkz. J. Arch Getty, *Origins of the Great Purges: The Soviet Communist Party Reconsidered, 1933-1938* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985).

76 Stalin tarafından hazırlanan Politbüro kararı, "O dachakh otvetstvennykh rabotnikov", 9 Şubat 1938. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 995, l. 21. Karar, kişisel *dacha*lar için "ortalama 7-8 oda" sınırını koyuyordu. Bundan büyük *dacha*lar müsadere edilecekti. Bu karardan bile önce, Nikita Kruşçev, 1930'larda kendisi Moskova parti komitesinin birinci sekreteri olduğu halde, kendine ait bir *dacha*sı olmadığını hatırlıyordu. Bulganin ve birkaç Moskova parti bölge sekreteriyle birlikte odaları ve katları paylaştıkları tek bir dinlenme evi binasını kullanıyordu. N. Khrushchev, *Memoirs of Nikita Khrushchev*, C. 1: *Commissar (1918-1945)* (University Park: Pennsylvania State University Press, 2004), 105-106. Muhtemelen mütevazı Stalin bu durumdan hoşnuttu.

Eski Rus soyluları ve klanları, daima siyasi iktidar kaynağı olmanın yanı sıra, kaynaklara ve himayeye erişim kaynağı olan üstünlük uğruna birbirleriyle rekabet içindeydiler. Karmaşık jenealojik hesaplar soylu statü ve hiyerarşisinin temelini oluşturuyordu; en kadim ailelerin üyeleri en iyi konumları, ihsanları ve askerî kumandanlıkları alıyorlardı. Hükümdarların genellikle izlediği *mestnichestvo* düzenini oluşturacak şekilde, şecere değişebiliyor, hatta bazen, soyluluk yerini hükümdara yakınlığa (yani, akrabalarına veya kişisel olarak kayırdığı başkalarına) bırakabiliyordu. *Mestnichestvo*'nun soylu klanlar arasındaki çatışmayı düzenlemeye yaradığı da oluyordu. Bu klanlar arasında doğal rekabet vardı ve *mestnichestvo* kademeleri herkesin yerini, dolayısıyla en önemli konumlara, askerî kumandanlıklara ve ekonomik tekellere erişimini belirliyordu. Bu, elit çekişmesi sorununun işlevsel bir çözümüydü.

Eski tüfek Bolşevikler de elitin bir parçası olmalarını sağlayan bir sistem kurdular. Kadim soylular zamanında itibar, iktidar ile konum ve makam sahipliği hakkını belirlemek üzere inceden inceye *mestnichestvo* şecere ve nesep tevarüs hesaplamaları yapmışlardı. Bu, ortak üyeliğin ciddi ve çekişmeli bir parçasıydı; Bolşevikler de bu konuyu en az onlar kadar ciddiye aldılar. Bolşevik *mestnichestvo* sisteminde, *partstazh* aristokratik soy çizgisinin yerini almıştı ve makam sahipliğine uygun olup olmamayı belirliyordu. Kapalı kastları içindeki üyelik, katı bir şekilde kişinin partiye hizmet süresi hesaplanarak belirleniyordu. Partiye 1905'ten önce, 1917'den önce katılanlar, derken 1917'de katılanlar arasında (hem de Şubat İhtilali öncesi, Ekim'den önce bile, yazın Bolşeviklerin durumunun cidden kötüleştiği sırada) ince ayrımlar yapılmaktaydı. Belgeler taranıyor ve karşılaştırılıyor, tanıklara başvuruluyordu. 1920'lerin başından itibaren, merkez parti personel atama evrakına, kişinin konumunun coğrafi düzeyi (*masshtab*) kaydedilmeye başladı: bölge/cumhuriyet, vilayet, kaza veya köy.[77] 1926 *mestni-*

77 Örneğin bkz. "Spisok tt. proshudshikh cherez Uchraspred TsK", RGASPI, f. 17, op. 34, d. 216, ll. 47-64; "Spisok sekretarei, zavorgov, zavagitpropov, pred. GIK i pred. GSPS", RGASPI, f. 17, op. 34, d. 69, ll. 21-43.

chestvo'sunda, tam zamanlı "sorumlu" parti yetkililerinden sadece yüzde 2'sinin kademesi ulusal düzey konumdaydı.

Böylelikle, verili her düzeyde (hücre, fabrika, ilçeden vilayete kadar) bir parti sekreterinin bu kademe ve konum için, partide belli bir süre hizmet etmiş olması gereken bir sistem yaratıldı.[78] Partide geçen yıllar hakkında soylu kan mecazımızı sürdürürsek, bu sonradan gelme soylular kadim soy çizgisi ve hizmete dahil olmamakla birlikte, sonradan gelen sıradan kişiler gibi de değillerdi. Belirli konumları belirli nitelikte kişilere ayırmak, Rusya'da gelenekşel yaklaşım olmuştu. Moskova *mestnichestvo* sistemi ve daha sonra Rütbeler Cetveli bu uygulamayı yasallaştırmıştı ve eski tüfek Bolşevikler de bunu örnek aldılar. Partilerinin önde gelen organları, yani (aşağıda ele alındığı üzere) Politbüro, Orgbüro ve Sekreterlik, temelde personel atamalarıyla uğraşıyordu ve bu atamaların teknik bürosu (çeşitli zamanlarda *uchraspred, ograspred, orgotdel* veya *raspredotdel* adı verilen) parti aygıtının tam kalbinde yer alıyordu. Kaldı ki, 1923'ten itibaren, parti resmî bir *nomenklatura* sistemi kurdu. Çeşitli üst düzey ileri gelenler grubunun onayını gerektiren makam atamalarından oluşan listeler dizisi çıkardı. Bolşevikler "Moskova hizmet sınıfından dolaysız bir tevarüs çizgisinde ... kapalı ve titizlikle derecelenmiş bir kast" yaratıyordu. Bazı bakımlardan, bu, Bolşevik *mestnichestvo* idi, zira "en yüksek rütbelere ilerleme, sıradan çalışanların erişimi dışındaki yetkileri içeren ... bir hizmet soyluluğunun Komünist eşdeğeri olan nomenklatura bordrolarına dahil ederek ödüllendiriyordu."[79]

---

78 Böylelikle, Aralık 1921'de, bir parti konferansı, vilayet sekreterlerinin (gubkom sekreterleri) Şubat 1917'den önce parti üyesi olması gerektiğine karar verdi. Fakat personel eksikliği bu kararı karmaşık hale getirdi. Mart 1922'ye gelindiğinde, gorkom sekreterlerinin sadece yüzde 73'ü Şubat öncesi üyelerden oluşuyordu ve o dönemde, 1917 Şubat İhtilali öncesi üyelik zorunluluğunu, Ekim 1917 öncesine doğru yumuşatma tartışması yapıldı. Nisan 1923, Şubat ölçütünü tekrar zorunlu tutmaya yönelik yeni bir çağrıya sahne oldu, fakat Mart 1924'e kadar, oran yüzde 68'e düşmüştü. Bkz. *Dvenadtsatyi s"ezd RKP(b), 17-25 aprelia 1923 goda: Stenograficheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1960), 705, 790, 802; *Odinmadtsatyi s"ezd RKP(b), mart-aprel' 1922 goda: Stenograficheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1961), 49-50, 555, 659; *Trinadtsatyi s"ezd RKP(b), mai 1924 goda: Stenograficheski otchet* (Moskova: Gosizdat, 1963), 118.

79 Pipes, *Russia under the Bolshevik Regime*, 97, 504-505.

Bu devrim şövalyeleri partide, devlette ve ekonomik yönetimde olduğu gibi, yönetimi yürüten vilayet parti komitelerindeki kilit konumları tekelleştirdiler.[80] Devrimin muzaffer grubu olarak, yeni rejimde en üst düzey konumlara sahip olmaları doğaldı elbette. Fakat bu durumda, yetkilendirme ve misyon anlayışı çok azdı. Onlar, zorlu mücadeleyi yapmış olan ve tarihin nereye gitmesi gerektiğini bilenler olarak, seçilmiş kişilerdi. Böyle kişiler, iktidar konumlarındaki tekellerini kaybetmekten korkardı ve yeni yöneticilere artan ihtiyaç zorlamadıkça, bunu yapmaya yanaşmadılar.

Daha alt düzeylerde, eski tüfek Bolşevik prensler, partinin daha geniş kademelerine girişi dikkatle kontrol ediyorlardı. İhtilaller ve İç Savaş esnasında (1918-1921), "kademeler çarpıcı şekilde genişlemişti. Pek az olmaktan çıkıp, 1917 başında 20 bine varan parti üye sayısı, dönemsel tasfiyeler ve savaş dönemi zayiatına karşın, 1921'e gelindiğinde 750 bine kadar kabarmıştı. 1926'ya kadar bu sayı bir milyona varacaktı."[81] Parti üyeliği, beraberinde imtiyazlar ve statü getiriyordu ve daha büyük elit konumuna yükselmenin kapısını açıyordu. Devasa bir Komünist Parti kutlanacak bir şey olabilse de, eski tüfek Bolşevikler endişeliydi. Aslında ihtiyaç duydukları üzere, kazanan partinin saflarına kitlesel bir katılımla yüz yüze kalan bu Komünist kodamanlar, soylu statülerinin seyrelmesi veya yeniden tanımlanmasından olduğu kadar, yönetsel konumlar ve ideoloji üzerindeki denetim kaybından korkuyordu.

İşçi sınıfı, köylülük ve beyaz yakalı gibi toplumsal katmanlardan gelen milyonlarca yeni üyenin eski tüfek Bolşeviklerle hiçbir ortak deneyimi yoktu. Ne yeraltında çalışmışlar ne de tutuklanmış veya sürgün edilmişlerdi (bunlar eski tüfek Bolşeviklerin arasında önemli bir bağ kuran unsurlardı). Hiçbir siyasi deneyimleri, devrimci mücadelenin tarihine ilişkin hiçbir bilgileri olmadığı gibi, Leninist ideolojinin ne olduğuna dair pek az fi-

80 Gill, Politbüro ve Orgbüro'yu "örgütsel ileri gelenler konseyleri" olarak adlandırır. Gill, *Origins of the Stalinist Political Systems*, 158.

81 T. H. Rigby, *Communist Party Membership in the USSR, 1917-1967* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1968), 52.

kirleri vardı. Bolşevik şövalyelerin "özel bilgi"sinden yoksundular. 1927 gibi geç bir tarihte bile, parti üyelerinin ancak yüzde 25'i dört yıllık eğitim görmüşlerden oluşuyordu; yüzde 2,4'ü okuma-yazma bilmiyordu. Bazı yeni parti üyeleri Politbüro'nun ne olduğunu soracak kadar bilgisizdi.[82] Rus soyluları gibi, eski tüfek Bolşevikler de bu *nouveaux*'yu "biz"e hiç benzemeyen "onlar" olarak görmekten kendilerini alamıyorlardı.

Bu yüzden eski tüfek Bolşevikler, partiye girişi sınırlayan katı bir eleme sistemi kurdular. Kişinin sınıf kökenleri önemliydi; Bolşevikler işçilerden, köylü ve beyaz yakalı çalışanlardan olduğu kadar korkmuyorlardı. Lenin, kitlesel ikrarın ve partinin "Eski Muhafızları" tarafından denetiminin kaybedilmesinin tehlikeleri konusunda açık sözlüydü; hem de elit tarafından, denetimin, proleter toplumsal kökenlerin oldukça tuhaf bir vekili olarak kullanılması gerektiğine varacak kadar:

> Akıldan çıkarılmaması gereken, şu dönemde yönetici partiye katılma cazibesinin çok büyük olduğu Bolşeviklerin siyasi başarılarına kapılan tipte insanların proleter denebilecek her şeyden çok uzak olduğudur. ... Gözlerimizi gerçekliğe kapatmadığımız takdirde, halihazırda Parti'nin proleter politikalarının üyeliğinin niteliğiyle değil, Parti'nin Eski Muhafızı olarak adlandırılabilecek küçük grubun sahip olduğu bölünmemiş muazzam saygınlıkla belirlendiğini itiraf etmek zorundayız.[83]

Keza kişisel bağlantı geleneklerini yansıtacak şekilde, başvuranlar kendilerine kefil olabilecek uzun süreli parti üyelerinden tavsiye getirmek zorundaydı. Parti saflarının temiz kaldığından emin olmak için, 1921'den başlayarak parti liderliği ayrıca sahtekârları, düşmanları, konumlarını istismar eden bürokratları ve asalakları ayıklamak üzere bir üyelik eleme döngüsü (*chistki*, yani temizlik veya tasfiye) yarattı.[84]

Önceki elitler gibi, eski tüfek Bolşevikler de –aralarında bir ölçüde mücadele olmakla birlikte– dinsel değilse bile, ideolojik

82 Gill, *Origins of the Stalinist Political System*, 114-119.

83 V. I. Lenin, *Collected Works*, C. 33 (Moskova: Gosizdat, 1965), 254-256.

84 Getty, *Origins of the Great Purges*, 2. ve 3. Bölüm.

bir ortodoksi sistemi kurdular. Stalin, Troçki, Zinovyev ve Buharin arasında Lenin'in mirasının doğru okuması konusunda çıkan tartışmalar çok ünlüdür. "Leninizm" bağlı olmanın ölçütü iken, "anti-Leninist" de yanlış inancın, sapkınlığın veya daha kötü şeylerin işareti kabul edildi ve tüm tarihsel sapmalarda olduğu gibi, onun tanımı da iş başındakilerce yapıldı. Şüphesiz bu tartışmaların en çok, 1924 başındaki ölümünün ardından, üst düzey liderler arasında Lenin'in mirası konusundaki mücadeleyle ilgisi vardı; bu mücadelede rakiplere karşı kullanılan bir silah, doğru ideolojiye bağlılık ve karşıdakini sapmayla suçlamaktı. Fakat burada önemli bir husus, üst düzey eski tüfek Bolşeviklerin gerçek Leninizm'in ne olduğu üzerinde bir uzlaşmaya varamamalarına (ve aralarındaki bireylerin onun ne olduğu konusunda zaman zaman fikir değiştirmelerine) karşın, bu elit içinde, ilke olarak, yeni parti üyelerinden oluşan kitleleri birörnek eğitme ve sosyalleştirme yönteminin ideolojik uyum ve denetim olması gerektiğine dair bir mutabakat vardı.

Burada, kadim çağlardaki inanç denetimi ve sapkınlığın kökünü kazıma saplantısıyla koşutluk çarpıcıdır. İdeolojik sapmalar hakkında eski tüfek Bolşevik saplantısı, tarihte tüm elitlerin aşina olduğu bir şey olabilir: Halka karşı ortak bir cephe, ortak bir çehre göstermek şarttı. Halkın doğru inançları benimsemesi için, onlara iman ve inançla kutsanmış ve soyluluğun oybirliğiyle yücelttiği tek bir kanun sunulması gerekiyordu. Bu oybirliği ihtiyacı, Bolşevikler arasında özellikle güçlüydü. İleri gelenler mahrem dünyalarında birbirlerini sırtından hançerleseler bile, tüm rahip ve soylular, köylülerin önünde yan yana durmalıydı. Lenin, parti birliğinin en önemli mesele olduğunu ve partideki bir bölünmenin bir felaket demek olduğunu öğretmişti: "Bu grup [Eski Muhafızlar] içinde küçücük bir çatışma yetecektir, itibarını büsbütün yok etmese bile, bu olaylar, grubu, politika belirleme gücünü elinden alacak kadar zayıflatacaktır."[85] Stalin daha sonra bu bölünme korkusunu, kendi amaçları doğrultusunda hasımlarını etkisizleştirmekte kullanacaktı, fakat bunu yapabilmesini sağlayan, birbirleriyle

85 Lenin, *Collected Works*, C. 33, 256.

ideolojik anlaşmazlıkları ne olursa olsun, bütün Bolşeviklerin paylaştığı tek korku, yani halkın kendinden üstünler arasındaki çatışmaları görmesine izin verme korkusu oldu. Çocukların önünde düzgün davranmak önemliydi. Aksi halde, devrilme veya partiyi bölme riskine girmiş olurlardı.

Parti üyeliği, ideoloji ve üst düzey kurumsal konumlar üzerindeki eski tüfek Bolşevik denetimi, yeni bir rejimin evrensel denetim taktiklerini yansıtmakla kalmıyordu. İktidarın sadece ve sadece kendilerine ait olduğunu iddia etmeleri, bunu kendilerine düşen bir ödev görmeleri, ayrı bir tür olarak kendi ayrıcalıklı yarı-aristokratik öz imgeleri hakkında daha da çok şey anlatır. Devrimi korumak için "bizim" yapacağımız şeyler var. Böylece birbiriyle eşit, fakat parti saflarını dolduran sıradan üyelerden ve genel olarak halktan üstün bilgi ve misyona sahip kapalı bir özel insanlar kastına dönüştüler. Kendilerini sıradan insanların hem bekçisi hem de rehberi olarak görüyorlardı.

Bunun yanı sıra, eski tüfek Bolşeviklerin kendi içlerinde geleneklerini, statü ve ayrıcalıklarını yansıtan özgül bir siyasi/kişisel kültürleri vardı. Sözgelimi, devrim öncesi bir gelenek ve anlayışa göre, her Bolşevik bir dereceye kadar özerk, bireysel bir şövalye kabul ediliyordu. Lenin'in parti disiplini ve itaatine dair uyarılarına karşın fiilî bir durum vardı; 1917 öncesinin TsK'sının akışkan ve seçilmemiş bir bileşimi vardı ve bu TsK, parti komiteleri ve üyelerine bağlayıcı emirler veremezdi, vermedi de. Lenin'in TsK'sı olsa olsa tavsiye ve öneri sunabilir, öneri ve tavsiyelerde bulunacak temsilciler gönderebilirdi, öyle de yaptı; fakat devrimden önce bu durum, ne TsK'nın ne bizzat Lenin'in herhangi birine herhangi bir emir verebilecek konumda olduğu şeklinde anlaşıldı. Doğuş halindeki kodamanlar olarak, yeraltındaki eski tüfek Bolşevikler büyük ölçüde bağımsızdı. Devrimden sonra, bu kültür varlığını korudu. Politbüro bile, üst düzey parti üyelerine ne yapmaları gerektiği konusunda genellikle "tavsiye" ve "öneri" veriyordu. "Zorunlu" tuttuğu veya "emir" verdiği durumlar nadirdi.

Stalin, 1925'te Politbüro adına, o dönemde Kuzey Kafkasya parti komitesi birinci sekreteri olan Anastas Mikoyan'a, yar-

dımcılarından birini yanına göndermesini isteyen bir mektup yazdı:

> İvanovo-Voznesensk'te, Kolotilov'u Kent Parti Komitesi birinci sekreteri olarak oraya göndermenizi kesinlikle gerektiren bir durum ortaya çıktı. Lütfen itiraz etmeyin.

Kolotilov, gerçekten de karara karşı çıkan Mikoyan'ın yanında çalışıyordu. Stalin:

> Politbüro, Kolotilov'un İvanovo-Voznesensk'e gönderilmesine dair Orgbüro kararını onayladı. TsK bir hafta içinde, ve 12'sinden sonraya kalmamak üzere, Kolotilov'un gönderilmesini öneriyor.

Mikoyan yine karşı çıktı.

> Sizden üstelememenizi rica ediyorum. Bugün Kolotilov hakkındaki kararı onaylamak için ikinci kez oylama yaptık. Durum göz önüne alındığında, yapılacak başka bir şey kalmamıştır.[86]

On bir yıl sonra, 1936'da, şövalyeliğe özgü görgü kuralları, Stalin'i, gözden düşmüş ve NKVD polisinin başındaki görevinden yakın geçmişte azledilmiş Genrih Yagoda'ya muhaberat komiserliği görevine tenzili rütbesini kabul etmesini "istemek" için nezaketle mektup yazmaya zorlayacaktı.[87] Bunlar açıkça, en azından retorik olarak, bir soylunun diğerine muamele tarzının örnekleriydi.

Tüm zaman ve mekânlardaki elitler gibi, eski tüfek Bolşevikler de statüleri konusunda kıskanç ve korumacıydı. 1917'den önceki yüzyıllar boyunca, "çara kendi haklı 'yer'lerinden (*mesta*) aşağıdaki kumanda mevkilerine getirilmeye karşı çıkan kullarından dilekçeler yağmıştı."[88] Çarlık geçmişinde olduğu gibi, bir Bolşevik de "kalite"sinin izin vermediği

86 Stalin'den Mikoian'a telgraflar, 23 Şubat, 4 Mart, 17 Mart 1925. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 33, ll. 43, 48, 56.

87 Stalin'den Yagoda'ya, 26 Eylül 1936. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 94, l. 131.

88 Pipes, *Russia under the Old Regime*, 91.

bir mevkiye uygun görüldüğü durumlarda, gerek kişisel gerek ortak hiyerarşilerdeki üstlerinden ve astlarından şikâyetlere başvururdu. Lazar Kaganoviç, 1920'lerde yetkililerin, eski tüfek Bolşevikler hakkındaki personel dosyalarını, bunların niteliklerini, coğrafi "deneyim ve sonuçtaki atamaya uygunluk" düzeyini kaydeden bir "sistemi" nasıl yerleştirmeye kalkıştıklarını hatırlıyordu. "Yörelerde, çoğu zaman onları nitelikler ağında koyduğumuz mevkiden ve belirlenen görev düzeyinden [*masshtab:* ulusal, vilayet, yerel vb. düzeyler] kaynaklanan tatminsizlikle ilgili hakaretlerden tartışmalar, hatta çatışmalar (*skloki*) çıkıyordu."[89]

1920'lerde, hatta 1930'larda bir Bolşevik açısından, statüsünün altında olarak gördüğü bir görevi protesto ederek reddetmesi yaygın bir davranıştı. 1922 ve 1923'te Lev Troçki, Halk Komiserleri Meclisi'nde (Ulusal Ekonomi Meclisi veya Gosplan'ı yürüten) Lenin'in vekilliğini, vekillik konumunu kendi statüsünden aşağıda görmesi yüzünden reddetti; bu, onun Sovyet yetkilisi olarak kariyerine son verdi.[90]

Sovyet *mestnichestvo*'sunda kişinin yeri, kısmen onun yönetici elite yakınlığının bir işleviydi ve tıpkı kadim çağlardaki gibi, kişinin yerini hükümdar belirleyebiliyordu. Nadejda Mandelshtam, nasıl "devletin en üstte kimin oturacağı kararını daima kendine ayırarak, kişileri, Çar'ın masasındaki yerleri yüzünden birbiriyle itişen, Ortaçağ Rusya'sındaki boyarlar gibi davranmaya teşvik ettiğini" hatırlar. "Eski *mestnichestvo* sistemini kullanır ve en önemli yerlere gelecek kişileri bizzat belirlerdi."[91] Sovyet belgelerinde, bölgesel parti komitelerine çoğu zaman açıkça, tekaddüm hesaplarının yerel Bolşevik kodamanlar arasındaki rekabetlerin bir parçası haline gelmesi-

89 L. M. Kaganoviç, *Pamiatnye zapiski rabochego, kommunista-bol'shevika, profsoiuznogo, partiinogo i sovetsko-gosudarstvennogo rabotnika* (Moskova: Vagrius, 1996), 312.

90 *Dvenadtsatyi s"ezd RKP(b)*, 198-199. Gsoplan, endüstriyel hedefleri belirlemekle sorumlu devlet planlama yönetimiydi.

91 Nadejda Mandelshtam, *Hope Against Hope: A Memoir*, (çev. Max Hayward), (New York: Atheneum, 1970), 346, ve *Vospominaniia* (Paris: YMCA Press, 1970), 366.

ne yol açacak şekilde, *mestnichestvo* temelinde çalışmaları söylenirdi.[92]

Patrimonyal patronaj siyaseti, eski Rusya'da elitin başlıca uğraşıydı. Her yüksek prens veya boyar, birbirini koruyup destekleyen mahmîler, akrabalar ve destekçiler ağının tepesinde otururdu ve klanın her düzeyinde üsttekilere sadakat, alttakilere ise himaye sunulurdu. Soylular, özellikle prensler ve boyarlar, talihleri üst düzey üyelerininkiyle yükselen ve düşen klanlara başkanlık ederlerdi.[93] İdeoloji öncesi zamanlarda (hatta belki daha sonra da), itibar, makamlara ulaşma ve himayeden olduğu kadar, "bizimkilerin" pastadan olası en büyük payı almak amacıyla, siyaset öteki klanlar ve çarla rekabet, entrika ve manevralardan elde ediliyordu. "Hükûmet ... komplocuydu: Klanlar iktidarlarını genişletmek için birbirine karşı komplo kuruyorlardı; rekabetlerinin potansiyel olarak istikrarsızlaştırıcı sonuçlarına karşı siyasi sistemi korumak için, öteki klanlarla birlikte komplolara girişiyorlardı."[94]

Devrimden sonra eski tüfek Bolşevikler de, bir üst düzey hami etrafında toplanmış destekçiler ağlarında örgütlendiler.[95] Bu klanlar veya "aile çevreleri" bu kitabın başka bir yerinde ele alı-

---

92 Örneğin bkz. Tula'daki bir durum hakkında bir TsK raporu için, RGASPI, f. 17, op. 11, d. 548, l. 184. 1922'ye ait bir TsK raporu da, Riazan, Simbirsk, Saratov, Astrahan ve başka yerlerdeki kişisel çatışmaları betimlerken *mestnichestvo* sözcüğünü kullanmaktaydı. RGASPI, f. 17, op. 11, d. 548, l. 24.

93 Nancy Shields Kollmann, *By Honor Bound: State and Society in Early Modern Russia* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1999); Nancy Shield Kollmann, *Kinship and Politics: the Making of the Muscovite Political System, 1345-1547* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1987); Paul Bushkovitch, *Peter the Great: the Struggle for Power, 1671-1725* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), xii, 485 [*Büyük Petro*, çev. Berna Akkıyal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012]; Valerie A. Kivelson, *Autocracy in the Provinces: the Muscovite Gentry and Political Culture in the Seventeenth Century* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1976); R. O. Crummey, *Aristocrats and Servitors: the Boyar Elite in Russia, 1613-1689* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1983).

94 Keenan, "Folkways", 156.

95 Rigby, kliklerin ve klanların Stalin tarafından icat edilmediğini, aslında bunların koşulların (ve belki eklememiz gerekir ki, tarihin) bir ürünü olduğunu söylemekte kesinlikle haklıydı. T. H. Rigby, "Early Provincial Cliques and the Rise of Stalin", *Soviet Studies* 33 (1981), 25.

nıyor, fakat şimdilik geçmişin aristokratik klan ağlarına olan benzerliğine değinmekle yetinelim. Bu ağlar, her ne kadar üyeler gibi akrabalık bağı taşımayan unsurlar barındırsa da, çoğu zaman aile ve kan bağına dayanırdı. Gerek eski tüfek Bolşevik gerek soylu patronaj ağı mensupları birbirini kollar ve yükseltirdi. Her iki çağda da, bu ağlar genelde ideolojiye değil, daha çok kaynak tahsisi, güç ve katıksız himayeye dayanıyordu.

Her iki çağda da siyaset büyük ölçüde, klanlar arası entrika ve manevralardan oluşuyordu. Moskova ve imparatorluk çağı Rus tarihinin büyük bölümü, üst düzey soylular ve klanları arasındaki rekabetin öyküsüdür. Aynı şekilde, Sovyet tarihini araştıran hiç kimse, her daim kendini gösteren entrikalardan, hücumdan ve darbe savuşturmalarından ve gruplar arasındaki sonu gelmez rekabetten uzak kalamaz. Literatür, üst düzey eski tüfek Bolşevik soylularının –her biri "kendi adam"larından oluşan bir ağın başında bulunan– hatta kimi zaman çekişmeyi kaybeden soyluların ölümü veya gözden düşmesiyle sonuçlanan bitmez tükenmez entrikalarla mevki uğruna işler çevirdiği Stalin dönemi saray yaşamının betimlemeleriyle doludur. Himayeleri altında bulunanlarla birlikte bunlar grup halinde sürgün edilir veya ibret olsun diye öldürülür, kazanan gruplar ise ganimetleri ele geçirirdi. Rakipleri Jdanov'un kalp krizinden ölmesinin ardından Malenkov ve Beria'nın, müteveffa hasımlarının klanını 1948-1949 Leningrad Olayı'nda yok etmeleri buna iyi bir örnek oluşturur.[96] İkinci Dünya Savaşı sonrasında röportaj yapılan birine;

> "Malenkov'un bir adamının bir obkomun [vilayet parti komitesi] birinci sekreterliği görevini aldığını düşünün. Jdanov'un adamları ne yapardı?" diye sorulmuştu. Röportajı veren kişi, Jdanov'un obkomdaki diğer sekreterler, örneğin, sanayiden sorumlu sekreter aracılığıyla bu birinci sekreter hakkında malzeme toplayacağını ve bu malzemeyi birinci sekreterin itibarını zedelemek ve sonunda onu makamından azlettirmek için

96 Malenkov-Jdanov rekabeti için bkz. Jonathan Harris, *The Split in Stalin's Secretariat, 1939-1948* (New York: Lexington Books, 2008).

kullanacağını anlattı. Bir soruya cevaben, röportaj veren kişi, aynı sistemin, neredeyse tümüyle kendini tekrarlayarak Parti'nin obkom düzeyinde de işlediğini ekledi.[97]

Hükümdar veya çar sık sık elit ve klanları arasında arabuluculuk yapar, fakat son sözün daima kendisine kalmasında ısrar ederdi. Boyarlar çizgi dışına çıktıkları zaman, çar onları sürgün, müsadere ve Korkunç İvan döneminde olduğu gibi ölümle cezalandırırdı. Burada belki Stalin'in bölgesel boyarlarına söylediğini gözlemlemek yersiz olmaz. 1934'te, vilayetlerdeki eski tüfek Bolşevik başkanlarından, merkezî kararların "kendileri için değil, ahmaklar için yazıldığını" düşünen "feodal prensler" olarak bahsetti. Yerel yetkililerin Moskova'dan "kırsal kesimdeki gerçek durumu gizlemek" için ellerinden geleni yaptıklarına değinerek, üstüne üstlük merkezî talimatları yerine getirmemelerinden yakındı. "Alabildiğine burnu büyümüş bu kodamanlar, yerleri doldurulamaz olduklarını ve yönetimdeki kurulların kararlarını ceza görmeden çiğneyebileceklerini sanıyorlar."[98]

Eski tüfek Bolşevik uygulamaları, ayrıca gündelik çalışmalarında da aristokrat ve soylularınkini andırıyordu. Arşivlere mevcut erişimimiz bir Bolşevik'in nasıl çalıştığının iyi bir resmini sunuyor. Sansasyonel belgesel keşiflere değil de, daha çok Politbüro, Orgbüro, Sekreterlik ve alttaki kurumlardaki sıradan günlük iş akışına baktığımızda, Sovyet siyasetçilerinin zamanlarının büyük bölümünü aşağı düzeylerden kendilerine sunulan seçenekler arasında hakemlik etmek, yargıçlık ve seçimler yapmakla harcadıklarını görüyoruz.

Aslına bakılırsa, kişinin resmî rütbesi, makam sahipliği hiyerarşisindeki düzeyi, gerçekte onun çözmekle yetkilendirildiği anlaşmazlık düzeyi anlamına geliyordu; bu ise, onun kişisel itibarına veya güçlü bir kodamana yakınlığına bağlıydı. Üst düzey TsK daire başkanları, ancak ilgililerin itibarı kendi düzeylerin-

97 Sovyet Toplumsal Sistemi Üzerine Harvard Projesi, Schedule B, C. 13, Vaka 359, 3. Widener Library, Harvard University.

98 Stalin'den 17. Parti Kongresi'ne, *XVII s"ezd Vsesoiuznoi Kommunisticheskoi Parti (b), Stenograficheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1934), 33, 34-35.

de veya daha alttaysa bu anlaşmazlıkları çözebilirdi. Daha ciddi olan veya daha üst rütbeden katılımcıların bulunduğu anlaşmazlıklar, doğruca Orgbüro'ya giderdi. Kimi zaman, rakiplerin gücü veya anlaşmazlığın çetrefil olması yüzünden, bazı meseleler "yüce mahkeme", yani Politbüro işe karışmaksızın çözülemezdi ve bu kurulun protokolleri, temel faaliyeti olan anlaşmazlıkları yargılayan oturumlarla doludur.[99]

Aşağıdan arz edilen anlaşmazlıklara hakemlik etmek, kuşkusuz Rusya'ya özgü değildir; çağdaş iş dünyasındaki yöneticiler de aynı şeyi yapar. Fakat modern sistemlerde, prosedürler ve siyasa yapım süreci, gerek eski gerek modern Rusya'da olduğundan çok daha geniş ölçüde, yerleşmiş gayrişahsi kural kalıplarını izleme eğilimindedir; Rusya'da ise anlaşmazlıkların çözümü, yetkilileri başka her yerdekinden çok meşgul etmişe benziyor.

Muhakeme etme, kuşkusuz siyasi liderliğin en kadim biçimidir. İdareciler veya valiler haline gelmelerinden önce, kadim kabile reisleri ve sonra da krallar, temel olarak yandaşlarının arasındaki anlaşmazlıkları çözen yargıçlardı. Daha sonraları, soylu adaletin dağıtılması davacıların mevkilerine ve yargıcın gücüne dayanmaya başladı. İlk Rus kanun derlemesi olan Bilge Yaroslav'ın *Russkaia Pravda*'sı, yargılama için bir kılavuz, çeşitli mevkilerdeki davacılar arasında ve içinde çözülmesi gereken uygulamaların yazıya dökülmesiydi. Max Weber'in daha erken bir çağ için belirttiği gibi, "idari yetkililer aynı zamanda yargıçlardı ve idareye dilediği zaman müdahale eden hükümdarın kendisi gibi. ... O takdirde hukuk ile ahlâk arasındaki sınırlar, tıpkı yasal zorlama ve babacan ihtarla yasama güdüleri, amaçları ve teknikleri arasındaki sınırlar gibi yıkılır."[100] Eski tüfek Bolşeviklerin benzer bir anlaşmazlık çözüm sistemini benimsemeleri, yine aristokrasiler ve soyluluklar ile aralarındaki koşutlukları düşündürür.

---

99 Hakemlik tartışması için bkz. J. Arch Getty ve Oleg V. Naumov, *Yezhov: The Rise of Stalin's "Iron Fist"* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2008).

100 Max Weber, *Max Weber on Law in Economy and Society* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1954), 43-44, 264, 266.

Kişisel ve personelle ilgili anlaşmazlıklar, hakemliğine veya yargıçlığına başvurulacak üst düzey politikacılar ağında yukarıya doğru ilerliyordu. Gayri resmî "Parti Mahkemeleri" eski tüfek Bolşevikler arasındaki hakaret, aşağılama ve iftiraları kararara bağlıyordu. Göreceğimiz gibi, (bir astını göndermeye yanaşmayan) bir amir ile o kişinin yanında görevlendirileceği gelecekteki amir arasında personel anlaşmazlıkları doğuyordu. İlgililerin rütbelerine bağlı olarak, bu tür anlaşmazlıklar uygun bir düzeye kadar sızıyor, burada ilgililerin rütbelerini göz önüne alan uygun bir kıdemli eski tüfek Bolşevik tarafından anlaşmazlık çözülüyordu.

Lenin'in *Ne Yapmalı?* adlı kitabındaki ünlü planına karşın, işin gerçeği, Bolşeviklerin –özellikle üst düzey olanların– daima az çok bağımsız veya özgül görevlerdeki belirli bir amaç için oluşturulan militanlar topluluğu gibi çalışmış olmalarıdır. Devrimin şövalyeleri istediklerini veya gerekli gördüklerini, diledikleri zaman yapıyorlardı. Birinin emriyle hazır bulunmaya veya aristokratik muadillerinin uzaklardaki bir komitesinin resmî tebliğlerine itaat etmeye alışkın değillerdi. Emirleri rica veya öneriler olarak görüyor ve yeni görevleri ancak beğenmeleri halinde veya sevdikleri, saygı duydukları, güvendikleri birinin ricasıyla kabul ediyorlardı. Bu kişisel imtiyaz anlayışı, parti personel tayin sisteminin içine işlemişti.[101]

Yukarıda Troçki'nin kendi mevkisi altındaki bir konumu nasıl reddettiğini görmüştük. Başından itibaren, parti üyeleri, özellikle en yüksek rütbeliler (fakat yalnız onlar da değil) "reddetme hakkına" sahip oldular. Aslı aranacak olursa, personel dairesinin cetvelinde her bir atama için "Yoldaşın tayin konusundaki onayı" başlıklı bir bölüm vardı.[102] Yoldaş ise genellikle onaylamıyordu.

Muhalifler en çok TsK'nin atamalarına karşı çıkmaları ve bunları reddetmeleriyle tanınır. Troçki, Politbüro toplantılarında roman okuyarak tartışmalara katılmayı reddetmesiy-

101 Bkz. Bu kitabın 3. Bölüm'ü.

102 Bir örnek için bkz. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 236, l. 72.

le ünlüdür.[103] 1921'de İşçi Muhalefeti'nden Aleksandr Şlyapnikov "Orgbüro'ya teslim olmayacağını, gıda üretiminde çalışmaya gitmeyeceğini" Orgbüro'ya ifade etmişti.[104] Alt düzey komünistler, atamaları reddeden ve mevcut konumlarında kalıcı mevki [*nesmeniaemost'*] ümit eden bu üst düzey muhalefetçi prenslere içerliyorlardı. 1923'te, Troçki'nin bir vekâlet konumunu bir Sovyet işçisi olarak işini bitireceği gerekçesiyle reddedişine ilişkin anlatısında Stalin onlardan yana çıktı:

> Kuşkusuz, yoldaşlar, bu bir beğeni meselesidir, fakat ben Rikov, Tsiurupa, Kamenev yoldaşların, Sovnarkom vekilleri oldukları zaman Sovyet işçileri olmaktan çıktıklarını düşünmüyorum, ama Troçki Yoldaş tersini düşünüyor ve her durumda, bunun sorumlusu TsK değildi [*ni pri chem*]. Açıktır ki, Troçki Yoldaş'ın, ne denli zorlu olursa olsun, askerî olmayan işleri kabul etmesini alıkoyan bir güdüsü, bir anlayışı var. Tekrarlıyorum, sorun TsK değildir.[105]

Moskova dışına tayin edilmeyi reddeden Troçkist Ivar Smilga, kentin Gosplan'ında kaldı. Troçki Ulusal Ekonomi Meclisi'ndeki toplantılara her ay iki defa katılmakla yetindi. Daha sonraları, Baş İmtiyazlar Komitesi başkanlığı döneminde, evde kalıp "komite sekreterliği görevini, Muhalefet için malzeme toplamakta kullandı."[106] Stalin, 12. Parti Kongresi'nde muhalefetteki kodamanların yeni konumları kabul etmezlerse, TsK'nın bu konuda yapabileceği pek az şey olduğunu belirtti.[107]

Stalin Devrimi 1930 başlarında alıp yürüdüğü zaman, modernleşme dürtüsünün coşkusu ve militanlığı, parti görevlerinin gitgide daha çok vurgulanmasıyla görev retlerini azalttı.

---

103 Boris Bazhanov, *Vospominaniia byvshego sekretaria Stalina* (Saint Petersburg: Vsemirnoe slovo, 1992), 73.

104 7 Ekim 1921 tarihli Orgbüro protokolü. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 177, ll. 2-3, 57-58.

105 *Dvenadtsatyi s"ezd*, 198-199.

106 TsK çalışanı E. I. Kviring'in, Saratov Guberniia Parti Konferansı konuşması, 21 Kasım 1927. RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3749, ll. 20-21.

107 *Dvenadtsatyi s"ezd*, 198.

Fakat görev retleri büsbütün ortadan kalkmamıştı, hâlâ görülüyordu, zira deneyimli kadrolardaki yetersizlik, bürokratik kıdemlilere tipik olarak reddetme hakkıyla birlikte, mevkiler için seçim hakkı sunmayı gerektiriyordu.

Genelde, eski tüfek Bolşevikler, kendilerini en modern ve en demokratik olarak gören halkın gözüne biraz anakronik görünebilecek şekilde, taarruza geçmekte olduğu kadar onurlarını savunmakta da hızlı davranan kibirli kimseler idi. Kasılırlar, tavır koyarlar, başarılarının ve görüşlerinin neden önemli olduğunu, çeşitli kişilerin veya komitelerin emrine neden girmemeleri gerektiğine veya diğer yoldaşlardan tahammül edilemez hakaretlere ve kaldırılamaz aşağılamalara nasıl maruz kaldıklarına dair abartılı ve cafcaflı mektuplar yazarlardı. Bu parti kültürüydü; her şey kişiseldi. İç Savaş'ın en dağdağalı zamanında, rejim tehlike altında olduğunda bile, daha eski bir çağda düelloyla sonuçlanabilecek hakaretler ve aşağılamalar, Bolşevik ileri gelenlerin onurlarını savunması ve onurlarına yönelmiş hakaretlere şiddetle direnmesi nedeniyle, üst düzey parti kurullarının fiilen zamanını işgal ediyordu.

Üst düzey parti komitelerinin zamanının çoğu, bu ağız dalaşları hakkında hüküm vermekle geçiyordu. Sırf parti üyelerinin arasındaki bu kan davaları ve kişisel hakaretleri çözmek için koca koca parti örgütlerinin kurulduğu oluyordu. Bir yandan gerçek bir ölüm kalım mücadelesi olan iç savaş devam ederken, üst düzeylerde bu kan davaları, örgütün en üst düzeylerinde kişisel ve itibara yönelik arabuluculuk faaliyeti için en üstteki parti kurullarının gündemine oturmayı başarıyordu.

Yakov Sverdlov, karısı Klavdiia Nogorodtseva, N. Krestinski ve M. Vladimirski, Ocak 1919'da bir "örgütlenme bürosu" olarak gayri resmî toplantılara başladı. Daha ikinci toplantılarında, Piliaev ve Rapoport yoldaşlar arasındaki "kişisel bir çatışma"yla uğraşmak zorunda kaldılar. Krestinski mesele hakkında bir rapor ve mektup hazırlamakla görevlendirildi.[108]

1919 Nisan'ında, bir Polonya taarruzu Kızıl Ordu'yu Vilnius'tan sökûp attığı sırada, A. I. Rikov, aldığı tahliye talimatı-

108 Orgbüro protokolü, 24 Ocak 1919. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 1, l. 5.

na karşın, yenisinin tadilatı tamamlanana kadar şu anda oturduğu daireyi muhtemelen boşaltamayacağı konusunda Orgbüro'yu bilgilendirmekle meşguldü. Konuyu gözden geçiren Orgbüro, Malkov Yoldaş'a Rikov'un dairesinin pencere ve kapılarını onarması talimatını verdi.[109]

1920'de, Vrangel'in kuvvetleri Kızıl Ordu'yu hâlâ sıkıştırmış durumdayken, Elena Stasova, Bakü'den tayinini kişisel olarak tahkir edici bularak, Orgbüro'yu "Yoldaş Stasova'yla TsK'nın Bakü'den tayinin herhangi bir güven eksikliğini göstermediğini bildirmek" için zaman ayırmakla yükümlendirdi.[110] Aynı yaz, Polonyalıların bir kez daha Vilnius'a girmesinden birkaç gün sonra, Orgbüro, bir trende üzerlerinin aranması rezaleti yüzünden "manen aşağılandığını" hisseden Mihail Frunze'nin asistanlarından bir gruba "duyduğu güveni ifade etmeye" zaman ayırmak zorunda kaldı.[111] Tam da köylü ayaklanmaları ve Kronstadt deniz üssündeki karışıklığın yeni rejimi tehdit etmekte olduğu sırada, Yoldaş Angarski bu acil durumlara rağmen, bir söylevinde Buharin'in, yeniden kabul edilmiş olmasına karşın Angarski'nin partiden önceki ihracını zikretmesini, tahammül edilemeyecek bir hakaret olarak kabul etti. Buharin'in konuşmasına ve Angarski'nin sicilini incelemeye hatırı sayılır zaman harcayan Orgbüro, Buharin'in gerçekten de "densizce" hareket ettiğine karar verdi.[112]

Orgbüro ve Politbüro'da olduğu gibi, Merkez Denetim Komitesi'nin (TsKK) 1920-1924 arası dosyaları kişisel hakaret, incitme, şikâyet ve karşı şikâyet suçlamalarıyla doludur.[113] 1921 Nisan ve Mayıs'ında, pek çok diğer vaka arasında, TsKK Prezidyumu, Malişev Yoldaş'ın Avanesov Yoldaş hakkında "kaba sözler" sarf ettiği, "Kaydanovski Yoldaş'ın, Mraçkovski Yoldaş'ın kendisine iftira attığı ifadesi" ve "Kuziakov Yoldaş'ın kaba göndermeleri hakkında birçok yoldaşın ifadesi" gibi sorun-

109 Orgbüro protokolü, 24 Nisan 1919. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 3, l. 43.
110 Orgbüro protokolü, 6 Ocak 1921. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 110, l. 4.
111 Orgbüro protokolü, 15 Ekim 1921. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 78, l. 4.
112 Orgbüro protokolü, 8 Şubat 1921. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 127, l. 4.
113 Bkz. RGASPI, f. 613, op. 1, dd. 1-10.

larla uğraşmak zorunda kaldı.[114] Yoldaş Smilga, Yaroslavski'nin bir söylevindeki sözleri hakkında şikâyetini geri almak zorunda bırakılırken, Yaroslavski de Smilga hakkındaki sözlerinin "çok keskin" olduğunu kabul etmek zorunda kaldı.[115]

Melniçanski 1924'te Semkov'u "siyasi kariyercilik"le suçladı, fakat TsKK oturumunda buna dair hiçbir kanıt bulunamadı. Yoldaş Bogaşevskaya, "komünistliğe yakışmayan hal ve tavır" yüzünden Meşçeriyakov'u kınadı, fakat TsKK oturum kurulu "bunu destekleyen olguları" bulamadı.[116] 1923'te, ulusal çaptaki gazete *İzvestiya TsK VKP(b)* bütün bir sütunu, Tula'da Parti Sekreteri Sorumlusu Meerzon Yoldaş'ın partiye "tesadüfen" girdiğine ilişkin Sosnovski Yoldaş'ın iddiasına ayırdı. Sonunda üç üst düzey komite iddiayla ilgilenerek, nihayet Meerzon'un "partinin güvenini hak ettiği ve partinin dürüst bir üyesi olduğu" sonucuna vardı.[117]

Eski tüfek Bolşeviklerin çoğu alabildiğine güçlü bir onur ve gurur anlayışına sahip olmakla birlikte, bazıları daha alınganken, diğerlerinin tutumu düpedüz yapmacıktı. 1920'de Karl Radek, *Vestnik propagandy i agitatsii*'nin editörlüğünü, derhal Kremlin'de bir büro ve bir sekreter alınmadan üstlenemeyeceğini söyleyerek Orgbüro'nun vaktini aldı.[118] Ertesi yıl, ticari temsilci Stomonyakov'u döviz spekülasyonu, kişisel amaçlı iş yapmak ve "15 yıldır işçi hareketiyle hiçbir ortak yönü olmamakla" suçladı. Radek, Stomonyakov ve diğer üst düzey Bolşeviklerin ifadelerini dinledikten sonra TsKK Prezidyumu, Stomonyakov hakkında şaibeli hiçbir şey bulunmadığı ve "Radek'e gelince, kendisinin yanlış bilgi yaymak ve tümüyle asılsız suçlamalarda bulunmak konusunda tümüyle ölçüyü aştığı" hükmüne vardı.[119] Nisan 1921'de, Radek yine TsK Sekreterli-

114 TsKK Prezidyum protokolü, 29 Nisan 1921. RGASPI, f. 613, op. 1, d. 2, ll. 58, 84.

115 TsKK Prezidyum protokolleri. RGASPI, f. 613, op. 1, d. 14, l. 145.

116 TsKK Partkollegia protokolü, 5 Temmuz 1924. RGASPI, f. 613, op. 1, d. 30, l. 92. TsKK Partroika protokolü, 21 Temmuz 1925. RGASPI d. 37, l. 68.

117 *Izvestiia TsK VKP(b)*, Sayı: 1 (Ocak 1923), 75.

118 Orgbüro protokolü, 11 Ekim 1920. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 76, l. 429.

119 TsKK Prezidyum protokolü, 19 Temmuz 1921. RGASPI, f. 613, op. 1, d. 2, l. 137.

ği'nden yeni bir büro, sekreter ve stenograf talebinde bulundu; bunları almadığı takdirde TsK'nın emirlerini yerine getirmeyecekti. Sekreterlik ona bir büro bulmaya razı oldu, fakat "Radek Yoldaş'ın talebinin izin verilemez bir ültimatom" olduğunu bildirmekten de geri kalmadı.[120] Aynı yıl daha sonra, TsKK, Zinovyev'in Alman İhtilali üzerine bir konuşması hakkında iftirası yüzünden Radek'ten "yazılı açıklama" talep etti.[121] Aleksandr Şlyapnikov'un siyasi polisin (GPU) yöntemlerini, çarlık Ohranka'sınınkilerle karşılaştırması, GPU başkanı Feliks Dzerjinski'ye karşı kişisel bir iftira olarak kabul edildi ve Şlyapnikov özür dilemek zorunda bırakıldı.[122]

Bazen soylu bir yoldaşın değil, bütün bir örgütün sözleri onur kırıcı kabul ediliyordu. 1919'da, Orgbüro "Yoldaş Roslavets'in Moskova Komitesi'nin Moskova Çeka kolegyum üyesi olarak kendi adaylığını geri çevirmesi gerçeği ışığında, Moskova Çeka için çalışmayı sürdüremeyeceği şeklindeki beyanını" gözden geçirdi. (Orgbüro, Roslavets'e "tam güvenini" ifade etti ve görevine devam etmesini rica etti. O da böyle yaptı.)[123] 1921'de, Orgbüro, Samara Gubkom'unun, Yoldaş Hatayeviç'in azledilmesi dileğine hakemlik etti ve Hz. Süleyman bilgeliğiyle şu kararı aldı:

a. Yoldaş Hatayeviç'e, Gubkom'un çalışmasına yaptığı eleştirisinde, tam olarak parti kuralları ve disiplininin sınırları içinde kalmadığını açıklamak;
b. Samara Gubkom'una da, TsK'nın, parti örgütü içinde Gubkom'u eleştirmesinin, Hatayeviç'i azletmek için yeterli gerekçeye sahip olmadığını açıklamak.[124]

Devrimin geleneksel kalelerinden biri olan İvanova-Voznesensk'te, yeraltında çalışmış kıdemli yerel eski tüfek Bolşevikler, gubkom parti sekreteri Zorin'in, içlerinden biri olan Yoldaş

120 Sekreterya protokolü, 4 Nisan 1921. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 146, l. 20b.
121 TsKK Prezidyum protokolü, 27 Aralık 1923. RGASPI, f. 623, op. 1, d. 13, l. 77.
122 TsKK kararı, 31 Ekim 1923. RGASPI, f. 613, op. 1, d. 13, l. 16.
123 Orgbüro protokolü, 31 Mayıs 1919. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 4, l. 108.
124 Orgbüro protokolü, 6 Ocak 1921. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 110, ll. 2-3.

Balaşev'in cenazesini yeterince iyi yapmamasından rahatsız oldu. Sonunda, düzinelerce üyenin imzaladığı bir mektupla Zorin'i "İvanova-Voznesensk örgütünün tarihsel ve ananevi geleneklerine uygun düşecek şekilde... Eski tüfek Bolşeviklere gereken özeni göstermemekle" suçladılar. Kaganoviç başkanlığındaki üç kişilik bir heyetin, konuya hakemlik etmek üzere Moskova'dan gelmesi gerekti. Hızla ve sessizce, sorun alt düzeylere yansımadan Zorin'in görevinden alınmasını tavsiye etti. Orgbüro bu tavsiyeyi onayladı.[125]

Partinin Kafkasya Bürosu'nun, Rostov-na-Donu Sorumlu Sekreteri Aleksandr Beloborodov'un bir kararını geri çevirmesi, gururunu öylesine incitti ki, Beloborodov ısrarla başka yere tayinini istedi: "Böyle bir durum, eğer Rostov'da çalışmaya devam edersem beni inanılmaz zor bir duruma sokacak. ... gelecekte atacağım her adım, önceki hataların bir devamı olarak kabul edilecektir. Doğal olarak, böyle bir durumda parti çalışmaları için Rostov'da kalmamın hiçbir anlamı olmayacaktır." Aynı mektupta, müzmin müşteki Beloborodov, idaresinde görevlendirildiği Sovyet İşçi Ordusu hakkındaki bir konuşmasında yaptığı hakaret yüzünden Zinovyev'i suçlama fırsatını da kaçırmamıştı:

> Tümüyle yanlış bilgiye dayanan bu nitelendirme, şu ana kadar tekzip edilmedi ve görünüşe göre edilmeyecek. Açıktır ki, İşçi Ordusu Başkan Yardımcısı olarak görevimde daha fazla kalmak benim için imkânsızdır... Bütün bunlara dayanarak, TsK'dan beyanımı yeniden incelemesini ve beni herhangi bir yararlı görevi almaya hazır olduğum Vrangel cephesine göndermesini rica ediyorum.

Orgbüro bunun yerine Beloborodov'a bir aylık izin vermeye karar verdi. Geri döndüğü zaman, Beloborodov Urallar'a gönderilmeyi isteyerek bir kez daha Rostov'dan uzaklaşmaya çalış-

125 Üst düzey ileri gelenlerin, karşılıklı tahkirleri ve düellolarını alt kademelerden saklamaları alışılmadık bir durum değildi. Bkz. Kaganoviç'in rapor ve Orgbüro kararnamesi: RGASPI, f. 82, op. 2, d. 149, ll. 105-109 ve f. 17, op. 112, d. 640, l. 4 içinde.

tı. İki ay sonra, Kırım'a tayinini istedi. Orgbüro her iki dileği de geri çevirdi ve onu Rostov'da tuttu. Mart 1921'de Rostov'dan uzaklaşma girişimini yeniledi ve ancak sekiz ay sonra tayinini çıkartmayı başardı.[126]

Eski tüfek Bolşevik kodamanların pek narin olan hislerine eşlik eden bir özellikleri de hastalık hastası olmalarıdır. Beloborodov bu tür şikâyetleriyle nam salmıştı. 1924'te, tercih ettiği bir konuma atanmamasının sağlığına zarar vereceğine dair bir doktor raporu almayı bile başardı.[127] Troçki'nin, tıpkı Beloborodov'un şikâyetleri gibi, kendisini kritik parti toplantılarına katılmaktan alıkoyan "sinir" krizleri belki sadece diplomatikti, belki de değildi. Yine de, eski tüfek Bolşevikler arasında "karaciğer sancıları", anjin, siyatik ve daha nice hastalık yakınmaları çok yaygındı.

Üst düzey eski tüfek Bolşeviklerin kendilerini yıpratırcasına, gece gündüz çalıştıkları da doğrudur. Bu nedenle, böyle kodamanların her örnekte Orgbüro veya Politbüro tarafından onaylanan her yıl bir iki ay izin kullanma haklarının olmasına şaşmamak gerek. O kadar çok eski tüfek Bolşevik yurtdışında "tedavi" ve "kür" almak istiyordu ki, nihayet Orgbüro, hiçbir istisna olmaksızın bu tür tedaviler için TsK onayının ancak gerçekten hasta olanlara verilmesini emretti.[128]

Yine de, sağlıkları hakkındaki şikâyet eğilimleri göz önüne alındığında, gerçeği bilmek zordur. Bir yoldaş teşhisi kendisinden menkul "en ağır hastalıklar (Sibirya ülseri, büyümüş karaciğer ve büyümüş bir dalak)" yüzünden işini yapamıyordu.[129] Çalışkanlığıyla ve şikâyet etmez biri olarak tanınan N. I. Yejov, gene de "neredeyse [?] yedi hastalıktan" çektiğini söylemekteydi.

---

126 Orgbüro protokolü, 27 Eylül 1920. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 72, ll. 3, 14-15, 30-32. 26 Aralık 1920 ve 1 Ocak 1921. RGASPI, f. 17, d. 108, ll. 6-7. 3 Mart 1921. RGASPI, f. 17, d. 132, l. 6. Beloborodov, sonunda Ekim 1921'de Rostov'dan kurtarıldı. Orgbüro protokolü, 10 Ekim 1921. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 224, l. 4.

127 Sekreterya protokolü, 16 Şubat 1924. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 520, ll. 214-215b.

128 Orgbüro'nun 24 Haziran 1925 tarihli emri. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 681, l. 15.

129 Orbüro dosyaları, Kasım 1919 sonrası. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 35, l. 700b.

di. Çeşitli zamanlarda verem, kansızlık, beslenme yetersizliği, anjin, siyatik, bitkinlik ve kolit tedavileri gördü.[130]

1934'te, Viyana'da tatilde bulunduğu sırada Yejov, çeşitli hastalıklar için radyoaktif banyo kürleri tavsiye eden Dr. Noorden diye bir hekimden tedavi aldı. Yejov tedaviden sonra başlangıçta pek bir değişiklik olmadığını, fakat daha sonra kendini daha iyi hissettiğini bildirdi.[131] Bir şarlatan olarak damgalanmak yerine, Dr. Noorden ansızın sağlık düşkünü Politbüro üyelerinin gözdesi olup çıktı. 1936'da sağlıkları bozulmuş kodamanları tedavi etmek için bu kürü Moskova'ya getirmek üzere davet edildi.[132] Çubar, Orconikidze, Yejov, Koior, Dmitrov, Gamarnik, Badaev, Piatnitski ve diğerlerine Politbüro, Noorden terapileri için ödenek verdi.[133]

Alıngan eski tüfek Bolşevikler arasındaki tartışma ve anlaşmazlıkların yaygınlığı, sistemin o kadar ayrılmaz parçasıydı ki anlaşmazlık mekanizmaları bir örgütün tüzüğüne her zaman eklenen bir maddeydi. Orgbüro, Sekreterlik, TsKK, Orgraspred ve diğer kurumların (çoğu zaman *polozhenie* denilen) kuruluş tüzüklerinin, anlaşmazlıkların nasıl çözüleceği ve daha yüksek mercilere hangi şartlarda başvuru yapılacağıyla ilgili kuralları içermesi zorunluydu. Bu anlamda, tartışmalar kaçınılmaz, bunlar hakkında karar verme kuralları da örgütün kuruluşunun temel bir parçası olarak kabul ediliyordu. Bolşevikler bu anlaşmazlıkların hacmiyle başa çıkabilmek için Çatışma Dairesi adında özel bir kurum bile oluşturdular.

Ne Politbüro ne Orgbüro, eski tüfek Bolşeviklerin yaralı gururuna hakemlik etmek için kurulmuştu, ama çok geçmeden kendilerini tastamam bunu yapar halde buldular. O kadar ki, 1921'deki 10. Parti Kongresi'nde tartışmalar, suçlamalar ve etik

130 Marc Jansen ve Nikita Petrov, *Stalin's Loyal Executioner: People's Commissar Nikolai Ezhov, 1895-1940* (Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, 2002), 196 [*Stalin'in Baş Celladı Halk Komiseri Nikolay Yezhov*, çev. Önder Seçkin, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2014].

131 Dvinski'den Stalin'e, 26 Ağustos 1934. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 84, l. 14.

132 Politbüro'nun 27 Haziran 1936 kararnamesi. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 978, l. 75.

133 Politbüro'nun 29 Haziran 1936 kararı. RGASPI, f. 17, op. 162, d. 20, l. 1.

ihlal iddialarını ele almak üzere bir Merkezî Denetim Komisyonu'nun (TsKK) kurulması gerekti. Tüzüğüne göre,

> Denetim komiteleri partinin birlik ve otoritesini pekiştirmek üzere kurulmaktadır ve kırtasiyecilik ve kariyercilikle ... parti üyelerinin partiyi ve Sovyet konumlarını istismar etmeleri, partideki yoldaşça ilişkilerin ihlali, üyelere yönelik temelsiz ve asılsız söylentilerin ve utanca yol açacak imaların yayılması ... ile savaşmak da görevleri arasında bulunmaktadır.[134]

TsKK, en çok Stalin'in, 1920'lerin ilerleyen yıllarında soldaki ideolojik hasımlarına karşı kullandığı bir silah olmasıyla bilinir: Troçkistler, Zinovyevciler ve diğerleri. Fakat tüzüğünün işaret ettiği gibi, aynı zamanda başlangıçtan itibaren suç işlemek veya arkadaşlarını küçük düşürecek rivayetler yaymak yahut suçlamalar yapmak yoluyla kişisel çıkarlarını yoldaşça ilişkilerin üstüne çıkaran parti üyelerinin durumunu ele almak üzere kurulmuştu. Gelgelelim, aşağıda göreceğimiz gibi, bu ikisi arasında hiçbir çelişki yoktu. O dönemde parti üyeleri "muhalefeti", ilkesiz kişisel saldırılar ve entrikalarla eş görüyordu.

En baştan itibaren, Politbüro, Orgbüro ve TsKK'nın gündemleri, onuru hedef alan hakaretlerle dolup taşmaktaydı. Bu olayların hacmiyle baş edebilmek için, TsK 1920'de kişisel suçlamalarla ilgilenmek üzere, bölge şubeleriyle birlikte ayrı bir daire olarak, Örgütlenme Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir Çatışma Müdürlüğü (*Konfliktnyi pod/otdel* veya Kp/o) oluşturdu.[135] Nitekim Yoldaş Kaydanovski'nin, Yoldaş Mraçkovski'nin iftirasına uğradığına dair suçlaması, TsKK tarafından Kp/o'ya gönderildi. Kovylkin Yoldaş'ın, Smilga Yoldaş'ın kendisini haksız yere tutuklamasını "protestosu" da o daireye sevk edildi.[136]

Elimizde 1920-1921'in birkaç ayıyla ilgili mevcut verilerden, Kp/o'nun iş yükünün kaldırılamayacak derecede olduğu açıkça anlaşılır. Her ay yüz ila iki yüz yeni olay gelerek, hâlâ çözüme kavuşturulamamış iki ila üç yüz vakalık birikmiş davalara ek-

134 Gill, *Origins of the Stalinist Political System*, 84.

135 RGASPI, f. 17, op. 11, d. 505, l. 31.

136 RGASPI, f. 613, op. 1, d. 2, l. 12; f. 17, op. 112, d. 138, l. 20b.

leniyordu. Kp/o, her ay yeni vakaları işleme almayı bile başaramaz, her geçen gün biraz daha geri kalır oldu.[137]

Fakat Çatışma Daire Başkanlığı'nın asıl sorunu, yetki alanındaki karmaşa ve statü bilinciydi. Bir yığın onuru hedef alan suçlamaları ve ihlalleri tek başına üstlenmekten çok, Politbüro, Orgbüro ve TsKK ile birlikte, bu sorunlarla ilgilenen dördüncü bir kuruluş haline geldi. Bu kuruluşların yetkileri arasındaki ve içindeki çizgiler hiçbir zaman açıkça belirtilmedi. Kaydanovski ve Kovylkin'in suçlamaları Kp/o'ya sevk edilirken, daha üst düzey ileri gelenler dosdoğru daha üst düzey kuruluşlara giden sorunlarla meşgul oluyordu. Sözgelimi, Beloborodov ve Zinovyev'in karşılıklı ithamları doğruca Orgbüro'ya gitmişti.

Bu, parti üye ve örgütlerinin düpedüz Kp/o'yu görmezden gelmelerini kolaylaştırdı, zira kişisel hakaret ve suçlarla ilgilenen kuruluşların en az yetkili olanı gibi görünüyordu. Alıcıları etkilemek için TsK antetli formlar basılıyordu:

İkinci İhtar

____ tarihli _____ no'lu emrin neden uygulanmadığı hakkında Derhal _____ Yoldaş'la irtibata geçiniz.

[İmza] Orgotdel Başkanı

[İmza] Kp/o Başkanı[138]

En üst parti kurumlarının bile hangi şikâyet, başvuru veya hakaretin nereye gideceği konusunda kesin bir fikri yoktu.

Şüphesiz Krasnodar krayı yakınlarındaki Yeyskli "Vanya Dayı"nın başvurusunu TsKK Prezidyumu'ndan başkasının dinlemesi gerekirdi. Vanya Dayı ("gerçek adı Dobrei"), Yeysk parti örgütünün kendini haksız yere hırsızlık suçlamasıyla ihraç ettiğinden yakınıyordu. Yeniden kabul edilmeyi istiyordu. Bunun yerine, TsKK Dobrei'yi ("Vanya Dayı'dır") yeniden başvuru yapma hakkı olmaksızın temelli ihraç etti ve onu polis gözetimi altına aldı.[139]

Kasım 1920'de Orgbüro, TsKK'ya "Orgbüro, Kp/o ve Ts-

137 RGASPI, f. 17, op. 11, d. 502, ll. 101-110b.

138 Örneğin bkz. RGASPI, f. 17, op. 11, d. 505, l. 31.

139 TsKK protokolü, 24 Ekim1921. RGASPI, f. 17, op. 1, d. 3, l. 166.

KK'nın görevi arasındaki ayrım çizgisine dair izlenimleri hakkında bir yazı" gönderdi ve aydınlatma istedi. Bu yazısıyla birlikte, Orgbüro konuyu tartışmak üzere Preobrajenski Yoldaş'ı gönderdi. TsKK'nın müphem olan nihai cevabı, "TsK veya TsKK'ya gönderilen tüm şikâyetler doğruca TsKK'ya gitmek zorundadır. Geri kalan tüm malzemeler TsK RKP(b)nin Kp/o'suna gönderilir." Bu cevabın pek faydası olmadı, zira şikâyetler neredeyse tümüyle TsK veya TsKK'ya gönderildiğinde, "geri kalan malzemelerin" ne olabileceği hakkında bir fikir vermiyordu.

Kaldı ki, TsKK'nın kendisi de sık sık şikâyetleri bariz bir uyum veya neden olmaksızın Kp/o'ya gönderiyordu.[140] 1921 başında, TsKK'nın "Çatışma Müdürlüğü'nün faaliyetleri hakkındaki" emri, TsKK müfettişi Çelişev'e, Kp/o yetkisi içindeki ve dışındaki dosyaları öğrenme talimatını vermekteydi.[141] Bu kargaşa, neredeyse bundan bir yıl sonrasına, Orgbüro'nun Kp/o'nun süregiden varlığını araştırmak için bir komisyon kurduğu Ocak 1922'ye kadar devam etti. Komisyon, Kp/o'nun bölgelerde lağvedilerek tartışmaları parti komiteleri ile denetim komisyonlarının çözdüğü eski sisteme dönülmesini tavsiye etti.[142] Bunun üzerinden çok geçmeden, Kp/o dağıtıldı.

Kp/o, soylu eski tüfek Bolşevik kültürünün kişiselleşmiş doğası nedeniyle başarısız oldu. Hiçbir kodaman, kimin nesi olduğu bilinmeyen bir komite tarafından yargılanmaya yanaşmıyordu. Üst düzey boyarlar, kendi eşitleri tarafından yargılanmakta ısrar ederlerdi ve hiçbir kurum onlara ne yapacağını söyleyemezdi. Bu da, söz konusu sorunların Sekreterya, Orgbüro ve Politbüro'nın yanı sıra, en üst kuruluşlarında (Prezidyum ve Kolegyum) kendi denklerini yargılayacak rütbede kodamanları içeren TsKK'ya gönderilmesinin devam edeceği anlamına gelmekteydi.

* * *

140 TsKK protokolü, 3 Kasım 1920. RGASPI, f. 613, op. 1, d. 1, l. 17.

141 TsKK protokolü, 22 Mart 1921. RGASPI, f. 613, op. 1, d. 2, l. 12.

142 Orgbüro protokolleri, 6 ve 13 Ocak 1922. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 273, ll. 2, 6-6, 13-140b.

Sovyet komünizminin geçmişe olan borcu yeni bir fikir değildir. Nikolai Berdyaev ve diğerleri, komünist ideolojinin din ve özellikle Rus Ortodoksluğuyla bağlantısını betimlemiştir. Berdyaev'e göre, komünistler "düşünceler dünyasına ait dürtülerin etkisi altında" olmalarına karşın, "kendilerine özgü dinsel imandan ilham alırlar. ... En iyi komünist ... ancak insan ruhunun Hıristiyanca bir eğitiminin sonucu olarak gerçekleşebilecek bir ihtimaldir."[143] Dini olanca şiddetiyle yadsımalarına karşın, komünist bir din yarattılar.[144] Aynı şekilde, Stephen White, iktidara geldiğinde "yeni Bolşevik hükümetin liderlerinin hayatı tehlikede, kendi varlığı risk altında olduğu sırada, selefinin geniş denetimlerinden nadiren vazgeçtiğini" ileri sürdü.[145]

Kuşkusuz, süreklilikleri aşırı vurgulamak tehlikelidir. Birçok Sovyet uygulamalarının Rus tarihinde öncelleri yoktu ve birçok geleneksel uygulama 1917'den sonra yok olup gitti. Yves Cohen uyarmakta haklıdır:

> İster dinsel olsun, ister siyasi veya her ikisi birden, çarlık döneminde zaten var olan kadim biçimlere gönderme yaparak, eksiksiz bir yoruma ulaşmak imkânsızdır. Hükümet edimleri ile yaygın uygulamaların kesişme yeri ... özgül bir tarihsel anda ortaya çıktı. Her uygulama başlı başına, kısmen geleneğin bağlam içindeki siyasi yorumuydu. İnsanlar geleneksel biçimlerin bazı yönlerini ödünç alırken, diğerlerini reddettiler; yaptıkları seçime hükmeden ise, önlerindeki durumun fiilî acil gereklilikleriydi.[146]

Öte yandan, Stalinistlerin bir geleneksel uygulamalar mönüsünden bilinçli olarak bir şeyler seçtiklerini hayal etmek de en

---

143 Nikolai Berdyaev, *The Origin of Russian Communism* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1966), 169-170. Ayrıca bkz. Ernst Troeltsch, *Making of the Soviet System* (New York: Pantheon, 1985).

144 Bkz. Igal Halfin, *From Darkness to Light: Class, Consciousness, and Salvation in Revolutionary Russia* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2000), xii, 474; Halfin, *Terror in My Soul*.

145 White, *Political Culture and Soviet Politics*, 65.

146 Yves Cohen, "The Cult of Number One in an Age of Leaders", *Kritika* 8, Sayı 3 (2007), 619.

az bu kadar olanaksızdır. Açıktır ki, Stephen White'ın ileri sürdüğü gibi, yeni Bolşevik rejim, imparatorluk siyasi aygıtlarından bazılarının (merkeziyetçi bir devlet ve bir gizli polis gibi) yararlı olduğunu anlamıştı. Fakat eski tüfek Bolşevikler Rus soyluluğunun mirasçısı olmayı seçmediler; üstelik sorulsaydı, bunu yaptıklarını hararetle inkâr ederlerdi. Kişiselleşmiş sistemin Rus tarihine gömülü olması ve onların bu sisteme bağlı olması özdüşünümsel değildi.

Elit misyonunu gözeten ve kaostan korkan bir oligarşinin, hele hele aşina bir kültüre mensupken, belirli bir yöntemle kendini örgütleme eğilimi göstermesi kaçınılmazdır. Bu düpedüz hükmetme yöntemiydi; bu yüzden Bolşeviklerin aralarında tercih yapmak için bilinçli olarak düşünmeden sürekliliklerı izlediğini tasavvur etmek kolaydır. Açık bir ovayı askerî olarak savunmak ve kodamanlar arasında huzuru korumak için oligarşi+çarlık uygulamasının başlangıçtaki işlevsel amacı artık yoktu. Fakat uygulama Rus siyasi kültürüne iyiden iyiye gömülmüştü. Bolşevikler için, bir aygıt seçmek o kadar önemli bir mesele değildi. Bourdieu'nün söylediği gibi, "Temel olan *söylemeyi bile gerektirmez, zira söylemeden gelir*: Gelenek sessizdir, özellikle de, bir gelenek olarak kendi hakkında."[147]

Eski tüfek Bolşeviklerin pek azı, geleneksel uygulamaları barındıran Rus köyünden çıkalı bir kuşağı geçmişti ve metinlerinin dili ve tarzı, ödüllere verdikleri önem ve bu konuda uyguladıkları denetim, kolektif sorumluluk ve seçkinlerin rolleri konusundaki anlayışları, çoğu zaman bilinçdışı tevarüs ettikleri miraslardı. Şu ya da bu şekilde, bu toplumsal örgütlenme uygulama ve biçimleri de, bu yüzden bilinçdışı olarak işlevseldi. Patrimonyalizm, oligarşik imtiyaz ve benzerleri, aslında onların iktidarı kaybetme korkusuna olduğu kadar, kaos korkusuna gösterdikleri mantıksal bir tepkiydi.

Aslına bakılırsa, Bolşevikler (ve Ruslar) bin yıllık kültürlerini ve işlevsel uygulamalarını bir yana atıp kendilerine dışarıdan

147 Pierre Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), 179 [*Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Adıyaman: Hil Yayınları, 2013]. Vurgu orijinalindedir.

bakarak 1917'de ansızın tamamen dönüşüme uğrasalar, bir antropolog bu duruma çok şaşardı. Sırf fütürist siyasi bakış açıları nedeniyle, bu uygulamalardan vazgeçebilecekleri veya bunu yapmayı tercih edebilecekleri sonucuna varamayız. Onlar, aralarında kişisel bir siyaset anlayışının –ve aslında devletin kendisinin de– bulunduğu asırlık ön kabullerin esirleri değilse de, mirasçılarıydı; işte, şimdi dönüp bakacağımız yer de orası.

2

Kültler ve Kişilikler, Siyaset ve Kurumlar

> Söylemeye bile gerek yok ki, ne biz ne yoldaşlarımız, Vladimir İlyiç'in anısını popülerleştirmek ve sürdürebilmek için V. İ. Lenin'in kalıntılarını bir kutsal yadigâr haline getirmek peşindeyiz.
>
> – Avel Enukidze, 1924[1]

> Ben Stalin değilim. Stalin, Sovyet devletidir. Stalin, gazetelerdeki ve portrelerindeki kişidir; sen değilsin, hayır, doğrusu ben bile değilim.
>
> – Stalin'den oğluna[2]

Gerek Lenin gerek Stalin kültleri, hükümdarın bedenini devletin dolaysız tecessümü olarak gören Rus geleneklerine uygundu. Fakat bunları karşılaştırınca, bazı önemli farklar görüyoruz. Lenin kültü kendiliğinden başlarken, Stalin'inki daha baştan itibaren liderliğin planlanmış bir siyasi aygıtı oldu. Gelgelelim, her iki kült de halk tarafından çabucak benimsendi. Bunlar Sovyetler Birliği'ndeki yegâne kültler de değildi; liderliğin "kültçülüğü" seçkinlerin her düzeyine nüfuz etti. Bu nedenle, dikkatimizi çeken yalnız kültlerin imali ve kabulü değil, "yöneten ile yönetilen arasında iletişim" olarak rolleri ve özellikle bunların Rus tarihinde bir "pederşahi kültürü" nasıl simge-

1 Lenin Cenaze Komitesi protokolü. RGASPI, f. 16, op. 1, d. 491, l. 12 (Enukidze).

2 Simon Sebag Montefiore, *Stalin: The Court of the Red Tsar* (Londra: Vintage, 2003), 4 (Stalin) [*Stalin: Kızıl Çar'ın Sarayı*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: İthaki Yayınları, 2013].

leştirdikleri oluyor.[3] Şahsiyet kültlerinin siyasetin kişiselleşmiş bir anlayışının simgesi ve yansıması olmakla kalmayıp, onlarda içkin ve onların kaçınılmaz bir ürünü olduğunu da göreceğiz. Bu bölüm, liderliğin siyasi kültlerinin Rusya'da neden bu kadar bereketli bir toprak bulduğu sorusuna cevap arayacak.

* * *

Lenin'in bedeninin kalıcı olarak muhafaza edilerek halka açılmasıyla başlayabilirdik. Bolşevik düşüncede bunun bir emsali yoktu. Bu durum, bir parti geleneği olarak, eski tüfek Bolşevik M. S. Olminski tarafından dile getirildi:

> Parti'nin desteklediği cenaze törenlerini uzun zamandır takip ederim. Dinsel uygulamanın tüm canlı örneklerinin (tabutlar, cenazeler, cesetle vedalaşma veya törenle yakma, bütün bunların) saçmalık olduğu kanaatindeyim. Cesedimin daha rasyonel kullanılacağını düşünmek beni daha çok hoşnut ediyor. Hiçbir tören yapılmaksızın bir fabrikaya gönderilmeli ve fabrikada çıkarılan yağ teknik amaçlarla, geri kalanı ise gübre olarak kullanılmalı. Merkez Komite'ye bu konuda ciddi olarak dileğimi bildirdim.[4]

Olminski'ye katılan başka bir yoldaş bedeninin bir sabun fabrikasına gönderilmesini vasiyet etti.[5] Rus Ortodoks geleneği ise yakmayı reddederek, toprağa defni öngörüyor, ama azizlerin beden kalıntılarının kalıcı olarak sergilenmesine izin veriyordu. Kiliseye ve ruhbana karşı olmalarına rağmen, Bolşevikler Lenin'i toprağın altında görmeye tahammül edemediler.

Öyleyse Bolşevikler bugün gördüğümüz bu biricik çözüme nasıl ulaştılar? Vardıkları nihai sonuç, küller veya sabun fabri-

---

3 Jan Plamper, "Introduction: Modern Personality Cults", *Personality Cults in Stalinism - Personenkulte im Stalinismus* içinde, (ed.) Klaus Heller ve Jan Plamper (Göttingen: V&R Unipress, 2004), 5, 35.

4 Alıntı için bkz. Catherine Merridale, *Night of Stone: Death and Memory in Russia* (Londra: Granta, 2000), 47.

5 Richard Stites, *Revolutionary Dreams: Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution* (New York: Oxford University Press, 1989), 114.

kalarından, hatta genelde anıtsal yapılardan ziyade, Rus geleneğine borçlu olmalarıdır. Burada, arkaik geçmiş âdeta davetsiz içeri dalar. Rus Ortodoks (ve daha eski pagan gelenekleri) bozulmayan cesedi, kutsallığın büyülü bir işareti olarak görüyordu. Vladimir Putin, Lenin'in cesedinin tahnit edilmesinin Rus gelenekleriyle tutarlı olduğunu söylemiştir: "Kiev Mağara Manastırı'na gidin veya Pskov Manastırı yahut Aynaroz'u düşünün. Oralarda kutsal kişilerin kalıntıları durur ve bu anlamda komünistler de geleneği yakalamıştı."[6] Ortodoks azizlerin cesetleri bozulmaz ve yüzyıllar boyunca bozulmamış bir cesedin tesadüfen bulunması o kişinin azizlik mertebesine yükseltilmesi için yeterli nedendir. Bu nedenle, geleneksel Rus bilinçdışına, Aziz Lenin'in bozulmamış kalıntıları da doğal ve bilinçdışı olarak aşkıncı –ve siyasi– bir güçle bağlantıyı temsil ediyordu.

Lenin'in mozolesi kadim ile modernin tuhaf bir bileşimidir. Kuşkusuz, bir azizin ve özellikle bir devlet başkanının kalıntılarının doğru dürüst yerleştirilmesi gerekir ve Sovyet dönemindeki mozole ziyaretçileri alabildiğine saygın atmosferi gayet iyi hatırlayacaklardır. SSCB'de daha kutsal bir mekân ve geleneksel bir Ortodoks Kilisesi'ni daha fazla hatırlatan tek bir yer daha yoktu. Kutsal uzamın, tıpkı bir katedraldeki gibi köşelerini –dolayısıyla sınırlarını– göremediğiniz genel olarak loş bir salonda, bir tapınaktaki kutsal ikonlara solgun ışığını veren kadim mum aydınlatmasına tekabül eden modern projektörler cesedi aydınlatıyordu.

Önceleri mozolenin cümle kapısı biraz aralık dururdu. Kasıtlı olarak bir parça aralık bırakılan diğer Rus kapı türü ise, kutsal günlerde bir kilisenin ikonalarının bulunduğu, sadece rahiplerin girebildiği kutsal mekâna açılan kapıdır. Kaldı ki,

---

6 Putin ayrıca komünist düşüncenin büyük bölümünün dinden alındığını söyledi. "Komünizmin kurucularının kodunun tamamı İncil'dendir. Bakın, öldürmeyeceksin, çalmayacaksın, arkadaşının karısına kötü gözle bakmayacaksın, hepsi orada yazar." Bu, milliyetçi ve dindar kesimden derhal düşmanca bir tepkiye yol açtı. "Putin: Mavzolei Lenina sootvetstvuet traditsiiam", *BBC Russkaia Sluzhba*, 10 Aralık 2012, http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2012/12/121210_putin_trustees_heroes.shtml.

bir çocuğun bana söylediği gibi, "Lenin dışarı çıkmak isteyebilir," idi. Aslına bakılırsa, (müteveffa I. Aleksandr hakkındakine benzer bir rivayete dayanan) "Akıllı Lenin" mitine göre, Lenin dönemsel olarak uyanıp işlerin nasıl yürüdüğüne göz atmak için Rus topraklarını dolaşmaktadır.[7]

Köktenci modern Bolşevikler dini ve ruhani inancı yadsımalarına karşın, ölümsüzlük hakkında kadim bir bildirimde bulunuyorlardı. Cesedi tahnit ve teşhir etmek, bir bakıma zamanı, bu anlamda ölümü olumsuzlamaktı. Her Sovyet okul çocuğuna "Lenin Yaşadı, Lenin Yaşıyor, Lenin Hep Yaşayacak" sözleri öğretiliyordu. Bu yüzden, ölümüyle, Lenin metafizik ve ölümsüzlükle bağlantılı karizmatik bir figür haline geldi.[8]

Cesedin kendisine gelirsek, burada geleneksel yerini moderne bırakmıştı. Azizi yerleştirmek için seçilen yapısalcı mimari bir yana, modern güvenlik gerekleri dinsel huşu ve hürmeti hiç sorunsuz harmanlamaktaydı: Tıpkı kilisede olduğu gibi, burada da kişinin ellerini ceplerine sokması akla bile getirilemezdi. Fiziksel korumanın geleneksel sihrinin yerini, bir laboratuvarda icat edilen kimyasal bir süreç almıştı. Azizin bozulmamış bedeni, çağının en modernist yapısına yerleştirilmekle kalmamıştı; en yeni donanıma sahip bir yeraltı patoloji laboratuvarının tam üzerinde duruyordu.

Bu semiyotik karışım nasıl ortaya çıkmıştı? Bolşevikler kadim ve modern arasındaki bu uyumsuzluğun farkında mıydı?

Lenin'in ölümü üzerine –başta Stalin olmak üzere– haleflerinin, derhal arka odada toplanıp cesedinin tahnit, teşhir ve perestişini başlatmanın faydasını derhal idrak ettiklerini hayal etmek kadar kolay ve bariz bir şey olamaz. Yönetimin tepesinde imal edilmiş Lenin kültü, daha sonraları köylüler için, o yönetimin ortadan kaldırmak istediği Rus Ortodoksluğunun yerini

7 Nina Tumarkin, *Lenin Lives! The Lenin Cult in Soviet Russia* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1983), 198-199.

8 "Yadigârların ... onları başka maddi nesnelerden ayıran ilginç bir özelliği vardır ki, bu onların bir iktidar odağı ve kanalı olarak işlemesini sağlar. Bu güç çeşitli biçimler alabilir. Doğaüstü, dinsel kurtarıcı, kötülükten koruyucu ve büyülü olabilir." Alexandra Walsham, "Relics and Remains", *Past and Present* 206 (2010), Ek. 5, 13.

alacak, kurucunun kutsal kalıntılarıyla tamamlanmış ikame bir din sağlayacaktı. Rejimin soy çizgisini, ardılı olan çömezlerinin bu şecereyi gösteren piramide sıralanarak en üstteki kurucuya götürmesiyle, Lenin'in ardıllarının ve genel olarak rejimin meşruiyetini pekiştirecekti.

Nihai sonucun bu olduğu su götürmez; evet, Lenin rejim tarafından faydalı bir sembol olarak markalaştırılıp pazarlandı.[9] Fakat bu sonuç, Bolşeviklerin en baştan itibaren faydalı bir amaç için kadim ve modern semboller arasından diledikleri gibi seçme yaptıkları anlamına gelmez. Böyle bir iddia, güttükleri fütüristik dönüşümcü amaçlar ile kullandıkları kadim araçlar arasındaki uyumsuzluğun farkında olup bu duruma aldırış etmediklerini varsaymak olur. Bilimsel literatürde hiç de nadir sayılamayacak bu görüş, Bolşeviklerin bir planı olduğunu varsayar. Bu soru –modernist amaçlar için kadim uygulamaları kullandıkları zaman ne yaptıklarını biliyorlar mıydı?– buradaki analizimizin akışı içinde tekrar soracağımız bir soru. Ve tarihsel şahsiyetlerin niyetlerine ilişkin tüm sorularda olduğu gibi, kolay veya kesin yanıtlar yok. Burada, görünüşe göre, bir plan veya Stalin'in önemli bir rolü olmaktan çok, hem aşağıdan hem yukarıdan çeşitli katkıları yansıtan bir dizi çelişkili, geçici ve çekişmeli öneriler var gibidir. Lenin'in ardılları, onun bedeniyle ilgili ne yapmak gerektiği konusunda uzun bir süre tereddütlü ve sarsak adımlarla ilerlediler.

Her şeyden önce, görünüşe göre, Lenin'in kalıcı olarak teşhir edilme kararıyla Stalin'in, bilinenin aksine, çok az ilgisi vardı. Bu tür kararların alındığı, başkanlığını Feliks Dzerjinski'nin yaptığı ve üyelerinden biri olan arkadaşı Kliment Voroşilov'un bu fikre şiddetle karşı çıktığı Lenin Cenaze Komitesi'nde Stalin yer almadı. Stalin, komitenin tüm tavsiyelerini onaylayan Politbüro'nun üyelerinden biriydi; fakat öyle görünüyor ki, bu kararın alınmasında da faal bir rol oynamadı. Onlarca yıl sonra (1960'larda) su yüzüne çıkan şayiaya göre, Stalin, 1923'te gayri resmî bir Polit-

9 Lenin kültünün topyekûn gelişimi üzerine bkz. Benno Ennker, *Formirovanie kul'ta Lenina v Sovetskom Soiuza* (1997 tarihli Almanca baskısından çeviri), (Moskova: Rosspen, 2011); Tumarkin, *Lenin Lives*.

büro toplantısında Troçki'nin hararetli itirazına karşın, henüz ölümünden önce Lenin'in bedeninin mumyalanması fikrini ilk ortaya atan kişiydi. Bu hikâye en baştan ihtimal dışıdır. Stalin kadar ihtiyatlı bir siyasi taktisyenin, henüz sağken hem de baş rakibi Troçki'nin de bulunduğu bir ortamda İlyiç'in cesedinin ne yapılacağı hakkında fikir yürüteceğini düşünmek, saçmalık sınırlarına varan bir fikirdir. Üst düzey liderler, sevgili Lenin'leri hayattayken böyle bir tartışma yapmayı bağışlanamaz bir densizlik kabul edecekleri gibi, Stalin'in de böyle bir gaf yaparak Troçki'nin eline koz vermesi olacak şey değildi.[10]

Daha sonraki yıllarda Lenin kültünün kasıtlı ve araçsal olarak Stalin ve başkaları tarafından işlerine geldiği gibi geliştirilip yerleştirildiği açıktır. Fakat Lenin'in öldüğü dönemde, bu kültün kökenleri ve varsayılan planlı doğası arşiv kayıtlarında o kadar açık değildir.

İlk düşünceleri, Lenin'i toprağa vermek oldu. 24 Ocak 1924'te, Politbüro onu Kremlin surlarında Yakov Sverdlov'un yanı başında defnetmeye karar verdi.[11] 26 Ocak'ta, Buharin Sovyetler Kongresi'nde çok yakında Lenin'in "mezarına defnedileceği" açıklamasını yaptı.[12] Ertesi gün Lenin'in cenazesinde, başkonuşmacı G. Yevdokimov "Lenin'i toprağa veriyoruz," dedi ve törenin sonunda ülkenin dört bir yanındaki radyo istasyonları "İlyiç mezarına indiriliyor" haberini duyurdu.[13]

---

10 Onlarca yıl sonra muhaliflerin dile düşmüş derecede güvenilmez anılarında ilk kez ortaya çıkan bu tür masallara ne kadar çok tarihçinin itibar ettiğini görmek şaşırtıcıdır. Stalin'in başrol oynadığı iddiasının hiçbir belgesel temeli olmasa da, sık sık dile getirilir. Örneğin bkz. Christopher Read, *Lenin: A Revolutionary Life* (Londra: Routledge, 2005), 284; Tumarkin, *Lenin Lives*, 174-175; Robert Service, *Lenin, a Political Life* (Bloomington: Indiana University Press, 1985), 319-322; Robert Service, *Lenin, a Biorgraphy* (Londra: Macmillan, 2000), 481-482 [*Lenin*, çev. Suat Kaya, Ankara: Abis Yayınları, 2014]; Roy A. Medvedev, *Let History Judge: The Origins and Consequences of Stalinism* (gözden geçirilmiş baskı), (New York: Columbia University Press, 1989), xxi, 903. Diğer tarihçiler daha dikkatlidir: Ennker, *Formirovanie kul'ta Lenina*; Dmitri Volkogonov, *Lenin: A New Biography* (New York: Free Press, 1994).

11 Lenin Cenaze Komitesi protokolleri. RGASPI, f. 16, op.2, d. 48, l. 105.

12 Lenin Cenaze Komitesi protokolleri. RGASPI, f. 16, op. 1, d. 11.

13 Tumarkin, *Lenin Lives*, 161-162, 176; Olga Velikanova, *Making of an Idol: On Uses of Lenin* (Göttingen: Muster-Schmidt Verlag, 1996), 54-55.

Lenin'in cesedinin tahnit ve teşhir kararı, yıllar süren bir süreç içinde tedricen oluştu ve taş mozoledeki son istirahatgâhının tamamlandığı 1929-1930'a dek belirginleşmemiş olarak kaldı. Başta, 24 Ocak 1924'te Lenin, halkın ziyareti için Kremlin'in Sütunlu Salonu'na yerleştirildi. Profesör Abrikosov cenaze ve defin töreninin tamamlanacağı üç gün boyunca dayanması için, naaşı alışılageldiği üzere tahnit etti. Hiç kimse daha uzun bir teşhir dönemini aklından geçirmiyordu. İki gün sonra toplanan muazzam kalabalıklar, Politbüro'yu, bu teşhiri Kremlin suru yakınında Kızıl Meydan'a taşıma emri vermek zorunda bıraktı.[14] 27 Ocak'a kadar yapılacak bir teşhir mekânının inşası için alelacele mimar A. V. Şçusev görevlendirildi. Kalabalıklar gelmeye devam etti ve çok geçmeden Şçusev'e, birkaç hafta sonra tamamlanan daha büyük bir yapı tasarlama görevi verildi. Fakat bu da uzun süre dayanacak bir yapı değildi. "Geçici mozole" adı verilen ahşap bir yapıydı.

Bu arada, ister istemez uzayan bu teşhir dönemi boyunca, "zaman akıp geçti"[15] ve Lenin'in naaşı çürümeye başladı. Sonuç olarak Dzerjinski Komitesi naaşla ilgili daha uzun vadeli bir karar almak zaruretiyle yüz yüze kaldı.[16] Şubat'ta, komite üyesi ve mühendis Leonid Krasin, naaşı dondurarak muhafaza edebileceğini iddia etti ve ayın yedisinde komite ona bu amaçla pahalı Alman makinelerini satın alma yetkisi verdi.[17] 14 Mart'a gelindiğinde, naaş hâlâ çürümeye devam ediyordu ve Krasin dondurma işlemi fikrinde üstelemesine karşın, komite uzun dönemli muhafazaya yönelik yeni bir kimyasal işlem için Profesör Zbarski ile Profesör Vorobev'e baş-

14 Lenin Cenaze Komitesi protokolleri. RGASPI, f. 16, op. 2, d. 48, l. 105.

15 Lenin Cenaze Komitesi protokolleri. RGASPI, f. 16, op. 1, d. 522, l. 48.

16 Belgeler, Politbüro'nun Lenin'in cesedi hakkında verilecek kararları bütünüyle Dzerjinski Komitesi'ne bıraktığını gösterir. Dzerjinski, iki örgüt arasında irtibat işlevini yürütüyor, komitedeki kararları Politbüro'ya bildiriyor ve Politbüro'nun komite tavsiyelerine dair onayını aktarıyordu. Örneğin bkz. Politbüro belgeleri, RGASPI, f. 17, op. 3, d. 1505, l. 1 ve f. 17, op. 163, d. 396, ll. 55, 57, 59 içinde. Bu belgelerden Politbüro'nun komite raporlarını alıp onayladığı anlaşılır.

17 Artık ismi V. İ. Lenin'in Anısını Ölümsüzleştirme Komitesi olarak değiştirilen Lenin Cenaze Komitesi protokolleri. RGASPI, f. 16, op. 1, d. 51, l. 1.

vurdu.[18] Komitenin Lenin'in Zbarski ile Vorobev'in işlemine dayanarak mumyalanması ve ebediyen teşhir edilmesine dair nihai kararını alması ise 26 Temmuz'dan önce gerçekleşmeyecekti.[19]

Lenin henüz Sütunlu Salon'dayken, halkın baskısı ve bazı Bolşeviklerin görüşleri doğrultusunda, naaşının "bir süreliğine muhafaza edilerek bir mahzen mezar veya kemerli mezar odası inşası"ndan yana olunduğuna ilişkin söylentiler dolaşıyordu.[20] Fakat Dzerjinski Komitesi'nin önüne, ilk etapta açık bir tabut olup olmaması sorusu geldiği zaman, A. Enukidze'nin sonraları hüsnütabirle gizleyecek şekilde, "V. İ.'nın naaşının muhafazası hakkında bocalama" olarak adlandıracağı şiddetli bir tartışma baş gösterdi: "... Komite üyeleri arasında pek çok tereddüt ve kuşku vardı."[21] Nitekim 23 Ocak toplantısında, üst düzey Bolşevikler olan T. Sapronov ve K. V. Voroşilov, N. I. Muralov'un naaşın teşhiri önerisine hararetle karşı çıkmışlardı. Voroşilov'a göre, "Azizleştirme yoluna gitmemeliyiz. Bu fazlasıyla SD-tarzı olur. ...[22] Marksist-Leninist olmayı bırakmış gibi oluruz. Eğer Lenin, Muralov'un konuşmasını işitseydi, ona iltifat etmezdi. Aslında, kültürlü insanlar naaşı yakar ve küllerini bir kupaya doldururlar." "Aksi halde," diye devam etmişti Voroşilov, "bizler de ikiyüzlü kişiler oluruz: Köylüler onların tanrısını yok ederek, yerine kendi kutsal yadigârlarımızı koyduğumuzu anlayacaklardır."[23]

Lenin'in bedeninin muhafazası konusunda kesin bir karar almak yerine, komite üyeleri olan Dzerjinski ve K. Avanesov ilkeli bir duruş almaktan kaçındılar. Dzerjinski'nin dile getirdi-

---

18 Bu, günümüzde hâlâ kullanımda olan bir işlemdir. V. İ. Lenin'in Anısını Ölümsüzleştirme Komitesi protokolleri. RGASPI, f. 16, op. 1, d. 51, l. 1.

19 Komite protokolleri. RGASPI, f. 16, op. 1, d. 492, ll. 1-3.

20 T. Sapronov'un komiteye raporu. RGASPI, f. 16, op. 1, d. 109, l. 1.

21 Enukidze'nin komitede yaptığı konuşma. RGASPI, f. 6, op. 1, d. 522, l. 53.

22 Tarihte bireylerin önemine inanan ve devrimden önce kilit bireylere suikast yaparak değişimi gerçekleştirmeye çalışan Sosyalist Devrimciler'e bir atıf. Oysa Lenin belirleyici olanın bireyler değil, toplumsal güçler olduğunu katiyetle ileri sürmüştü.

23 Voroşilov'un komitede yaptığı konuşma. RGASPI, f. 16, op. 2 d. 49, ll. 1-5.

ği gibi, "Böyle bir meselede ilkeli olmak, tırnak içinde ilkeli olmaktır." Lenin onaylar mıydı? "Muhtemelen hayır," diye itiraf etmekteydi Dzerjinski, "zira kendisi istisnai ölçüde mütevazı bir kişiydi. Fakat şimdi burada değil; durumu değerlendirmek üzere burada olmayan tek bir Lenin'imiz var ve önümüzdeki soru, onun naaşı konusunda ne yapacağımızdır." Herkesin Lenin'i sevdiğini belirterek, derin soruları bir kenara itti. Onun fotoğraflarına değer veriliyordu; herkes onu görmek istiyordu. Lenin gerçekten çok değerli bir insandı. "Bizim için öylesine değerlidir ki, bedenini muhafaza edebilecek ve onu görebilecek durumda isek, bunu neden yapmayalım ki?" "Eğer bilimsel yöntemler gerçekten naaşı uzun süreliğine koruyabiliyorsa, neden bunu yapmayalım?" "Ama imkânsız ise, o zaman yapmayız." Dzerjinski'ye göre, soru "Neden?" değil, "Neden olmasın?" idi.[24] Voroşilov hizbinin hâlâ mutsuz olmasına karşın, Dzerjinski grubu tartışmayı kazandı ve "neden olmasın" tavsiyesini ilettiği Politbüro da bunu onayladı.

Dzerjinski'nin ilkeli bir duruştan kaçınması, Lenin'in naaşının muhafazasına ilişkin kararın alındığı ve haklılaştırıldığı özgül zaman ve mekâna en yakın şeydir. Bu aslında tedrici bir süreçti. Bolşevikler adım adım, arkaik değilse bile geleneksel araçları benimseyerek, bunları modern bakış açısı ve amaçlarla birleştirdiler. Bu uyumsuzluğu sezmişler miydi? Bazen evet. Bu, âdeta partinin kendi kendisiyle tartıştığı, kendi kendine rasyonelleştirdiği, kendi kendini rahatlattığı ve kendinden ödün verdiği, neredeyse şizofrenik bir süreç oldu.

Ve tartışmalar kesilmedi. Bu arkaik uygulamalara karşı protestolar, uzayıp gitmiş izlenimi veren karşı argümanlarla çatıştı. Bir kişiliğe SD-tarzı odaklanmadan kaygılananlara yanıt olarak, Dzerjinski "Bu bir kişilik kültü değil, bir dereceye kadar Vladimir İlyiç kültüdür," şeklinde, çok ince bir ayrım yapan iddiayı öne sürdü. Yukarıda gördüğümüz gibi, Voroşilov, naaşın muhafazasının getirebileceği ikiyüzlülükten ve şahsa has bir perestişten endişeleniyordu. Dinsel "yadigârlar" yaratılmasından korkuyordu. Dzerjinski, bunların "sihir ve muci-

24 Dzerjinski'nin komitede yapığı konuşma. RGASPI, f. 16, op. 2, d. 49, ll. 1-5.

zelerle ilgili yadigârlar olmadığı ve farklı olduğu" için dinsel anlamda yadigâr sayılamayacağı yanıtını verdi.[25] Ama gerçekten öyle miydi?

Muralov, naaşın muhafaza ve teşhirinin rejim açısından avantajlı (*vygodno*) olabileceğini ileri sürdüğü zaman, Voroşilov tam anlamıyla patladı. Muralov'un fikri "saçmalık" (*chepukha*) ve "utanç verici" (*pozor*) idi.[26] Voroşilov, Londra'ya gidip Marx'ın mezarını görmüş, "hiç kimsenin, zaten hiç gerekmediği üzere, onun yüzünü görmemiş olmasına" karşın çok etkilenmişti. Biri böyle bir anıtın Lenin'in anısını büyüteceğini ileri sürdüğü zaman, Enukidze inatla şu yanıt verdi:

> Ne *bizim* ne de yoldaşlarımızın, popülerleştirmek veya Vladimir İlyiç'in anısını korumak için V. İ. Lenin'in kalıntılarından bir aziz yadigârı yaratmak isteyebileceğini söylemeye bile gerek yok. Bu büyük adamın anısı bütün dünyada zaten yeterince büyüktür. Lenin'i, basitçe adını popülerleştirmek için değil daha çok bu büyük liderin yüzünü, imgesini (*oblik*), onun yüzünü görmekten mutluluk duyabilecek bir sonraki ve gelecek kuşakların yanı sıra, yüz binlerce ve belki milyonlarca insan için muhafazasının büyük anlamını göz önüne alarak korumak istiyoruz.[27]

Başka Bolşevikler, Dzerjinski gibi, çelişkilere çok fazla kafa yormamayı yeğlediler veya daha çok Lenin'i, bu tür düşünceleri kışkırtmayacak kadar özel bir örnek olarak gördüler. O anda içgüdüsel olarak doğal görünen şeyi yaptılar: "Neden olmasın?" Sonunda kutsal yadigâr ve anıtsal mezarla birlikte dinsel bir mekân yarattılar, fakat gizli oturumlarında, yaptıklarının düpedüz bu olduğunu birbirlerine karşı hararetle inkâr ettiler. Bazıları durumu böyle gördüğü zaman bile, elit, olayın dinsel yönünü yadsımayı sürdürdü.

---

25 Dzerjinski'nin komitede yaptığı konuşma. RGASPI, f. 16, op. 2, d. 49, ll. 1-5.

26 Bu, gerek komite gerekse de Politbüro'nun politik yararlılık sorununa değinilmiş tek belgesidir. Voroşilov'un komitede yaptığı konuşma. RGASPI, f. 16, op. 2, d. 49, ll. 1-5.

27 Komite protokolü. RGASPI, f. 16, op. 1, d. 491, l. 12 (vurgu bana ait).

Komitenin on üyesinden sekizi, tıpkı Merkez Komitesi'nin üyelerinin yarısı gibi, köylüydü. Yeni edinilmiş pozitivizm ile içinde büyüdükleri kültür arasındaki iç çatışmayı tasavvur etmek pek güç olmaz. En azından içlerinden bazıları, doğal gibi görünenin, aslında rejimin iddiası olan bilimsel rasyonalizmle çeliştiği kuşkusuna kapıldığı zaman bile, doğal olanı, sezgisel olanı yapmaya devam ederek bilim ve batıl itikadı birleştirdiler; ancak, bir yandan da –kendi kendilerine bile– bunu yaptıklarını inkâr ettiler. Zihinlerinin gerisinde bir yerlerde, Lenin bir azizdi.

Çelişkili bir diğer örnek, onlarca yıl Politbüro'nun Lenin'in mezarının –sözcüğün gerçek anlamıyla naaşının– üstünde durarak kamusal törenlerde halkın önüne çıkması şeklindeki tuhaf uygulamaydı. Burada, naaş (âdeta) geri plana çekiliyor ve söylem, naaşlar değil toplantılar hakkında oluyordu. Bolşevikler için mozolenin ölü bir karakterdense (âdeta) "canlı bir duygu" olduğu ve mozolenin bir "proleter tribün", "devrimin bir *place d'armes*'i"* ve Kızıl Meydan'daki kitlesel mitingler için bir prezidyum olduğu söyleniyordu.[28] Naaşın üstünde dikilirken, orayı başka herhangi bir konuşmacı kürsüsü olarak düşünmeye çalışıyorlardı. Unutmayı gerçekten başarıp başaramadıklarını merak etmemek elde değil.

"Geçici" ahşap mozole, bugün bildiğimiz nihai kalıcı yapının inşa edildiği zamana dek, yani 1924 baharından 1929'a kadar yerinde kaldı. Hiç kimse ne yapılacağına karar veremedi. Peş peşe kurulan mimarlar, sanatçılar ve Aydınlanma Komiserliği yetkililerinden oluşan çeşitli komiteler, taslakları ve önerileri yıllar boyunca inceleyip tartıştı.[29] Mimar Şçusev'in nihai projeyi seçen jürinin bir üyesi olduğuna dair bir skandal ortaya çıktı.[30] Bir karara varılabilmesinden önce, jürinin kompozis-

(*) (Askerî) merasim alanı – yay. haz. n.

28 A. V. Lunacharski ve L. B. Krasin, "Draf Report on the Commission to Build an Eternal Mausoleum to V. I. Lenin". RGASPI, f. 16, op. 1, d. 129, ll. 11-12.

29 Projeler ve bunların değerlendirmelerinden bazıları için bkz. RGASPI, f. 16, op. 1, dd. 146-156.

30 Bkz. Komiteye "Vsevolodoviç" mektubu, 15 Kasım 1925. RGASPI, f. 16, op. 1, d. 134, ll. 4-5.

yonu sürekli değişti. 6 Mayıs 1929 gibi geç bir tarihte, liderlik ilk üyelerinden birçoğu öldüğü veya başka yerde çalıştığı için, jüriyi yeniden oluşturmaya karar verdi.[31]

Naaş hakkındaki düşüncelerine damgasını vuranla benzer bir şizofreni, "anıtsallığın" kendisi hakkında da yaşandı. Birçokları, bireyler için büyük paralar harcanarak yapılacak anıtların bir proleter devlete yakışmayacağı kanaatindeydi. Lenin'in dul eşi N. K. Krupskaya bile, *Pravda*'daki ünlü yazısında, "Onun için anıtlar inşa etmeyin, onun adını saraylara vermeyin" diye yazmıştı. "Onun anısına anmalar yapmayın... Eğer Vladimir İlyiç'in adını onurlandırmak istiyorsanız, kreşler, anaokulları, yuvalar, okullar inşa edin ve en önemlisi, her şeyi onun mirasını tamamlamak için yapmaya çalışın."[32]

Naaşın muhafazasında olduğu gibi, geleneksel anıtlara direniş güçlü ve Bolşevik nitelikteydi ve bunlara karşı argümanların da epey yaratıcı olması gerekiyordu. Üst düzey iki Bolşevik, Lunaçarski ve Krasin, Ekim-Kasım 1924'te anıtları savundular. "Anıtlar sorununun, devrimci halkın taleplerinin bakış açısından görülmesi gerekiyor." İddialarına göre, proletaryanın güçlü bir tarih anlayışı ve geçmişle bağlantısı vardır. Proleter anıtlar, burjuva muadillerinin tersine, sadece idol veya işaret direği değildir. Proleter anıtlar, "Devrimci kitlelerden gelen gücün kaynaklarıdır. ... Devrimci bir anıt aktif bir şeydir; toplumsal gücün birleştiricisi ve dönüştürücüsüdür. ... Devrimci toplum büyük işler başardı ve bu nedenle kendini ölümsüzleştirmeye ihtiyaç duyuyor." "Lenin'in mezarı, halihazırda orayı ziyaret eden halk yığınlarının ve abartısız milyonlarca insanın sesinin kitlelerin derin bir ihtiyacına cevap verdiğini gösteren bir çekim merkezi olmuştur."

Zoraki tarihsel analojiler kullandılar. Fransa'da Napolyon çağının bir büyük anıtlar dönemi olduğuna değinen Lunaçarski ve Krasin, bunu önceki devrimci döneme bağlıyordu. Napolyon üslubu "organik olarak önceki devrimci dönemde belirlenmiş üslubu, yani, benzersiz şekilde antik olanı dönüştüren üs-

31 RGASPI, f. 16, op. 1, d. 134, l. 15.

32 *Pravda*, 30 Ocak 1924, 1.

lubu izler." Daha da geçmişe gidildiğinde, (proletaryanın pek az benzerliğinin olduğu) firavunlar ve öteki "antik despotizmler" de piramitleri ve diğer anıtları inşa etmişlerdi. Gelgelelim, ortaya çıktığı üzere, o rejimler fiilen bir yönetici sınıfın "kolektivist" [!] gruplarıydı. "Bizler büyük ve bu nedenle anıtsal işler başaran organik bir birleşik sınıfız." Tutankhamun'un mumyalanmış bedeni, Lenin'in mumyalanması hakkındaki tartışmalardan birkaç ay önce Luxor'da keşfedilmişti. Lenin'in bedenine ne yapılacağı ile kadim mumyalama arasında açık bir bağlantı yapılmadı, fakat bu mesele alabildiğine karışmış ve çatışma halindeki Bolşevik zihinleri meşgul etmiş olmalıydı. Kendilerini şahsa tapan SD'ler ile lidersiz anarşistler arasına konumlayan Bolşevikler şu sonuca vardılar: "Biz anarşist değiliz. Büyük ve parlak liderlerimiz var. O halde anıtların ve anıtsalcılığın bizim devrimci deneyimimiz açısından tamamen doğal olduğu sonucuna varabiliriz."[33] Naaşın teşhirine karşı çıkan Voroşilov, anıtların hatırayı korumak için uygun olduğunu düşünüyordu. Ne de olsa, kendisi de Marx'ın mezarını görmek için Londra'ya gitmişti.

Böylece Bolşevikler, ister kalabalıkları barındırmak için olsun, ister kendilerinin bile çözemediği çelişkili dürtülere bir yanıt olarak olsun, Lenin için bir anıt yapmanın kabul edilebilir olduğuna kendilerini inandırdılar. Fakat neden bunu bu şekilde, yani naaşı muhafaza ederek yaptılar? Niçin bir anıtla yetinmediler? Kimi zaman Lenin'in muhafaza edilmesindeki arkaik unsurların farkına varıp bundan sıkıntı duydular ama fazla da sorgulamadan öylece devam ettiler; bu sürecin her bir ânında, kendilerine doğru ve doğal görünen şeyi yaptılar.

Bolşevikler kimi zaman, modern teorileri ile arkaik uygulama arasındaki uyumsuzluğun farkına varmalarına karşın, neredeyse kesin olarak, onlara bilinçdışındaki temel itici güç gibi görünen şeyin farkında değildiler. Kararlarında yol gösteren "derin yapıların" bilincine varmadılar. O karar, Pierre Bourdieu'nün onların *habitus*'u dediği şeyin bir parçasıydı: İkinci bir doğa gibi, "habitusun tarihi öznel doğasının altında gizlendi-

33 Lunacharski ve Krasin, "Draft Report". RGASPI, f. 16, op. 1, d. 129, ll. 1-4.

ğinden, bilinçdışı olarak" işleyen "bilişsel ve harekete geçirici yapılar" idi bunlar. Söylemeye bile gerek yok ki, kararlar "failler, tam olarak söylemek gerekirse, ne yaptıklarını bilmedikleri ve yaptıkları şey kendilerinin bildiğinden daha fazla anlam taşıyarak" alınıyordu.[34]

Peki, neden her şey daha geleneksel bir anıtsalcılıktan çok, naaşa odaklanıyordu? Marx'ın mezarına yaptığı ziyareti hatırlarken, Voroşilov orada bakılacak bir naaş olmadığını ve en az bu kadar hisleri uyandıran ve anıyı taze tutan normal bir anıtın da yeterli olacağını söyledi. "Bunu yapmanın," dedi, "bir naaşla ilgisi yoktur."

Fakat yanılıyordu. Kuşkusuz ilgiliydi. Sadece o bunu kabul etmiyordu.

Bu, Lenin'in naaşı (sıkça gördükleri gibi, onu kuşatan çelişkiler) ile ilgili olmaktan çok, genel olarak Rus siyasi anlayışındaki naaşla ilgili bir durumdu.

Kuşkusuz, başlangıçta, resmî Lenin kültüne yönelik dürtü, liderliğin naaşını muhafaza ve halka ihtişamlı (ve politik olarak faydalı) anıtta sergilemeye karar verdiği zaman ortaya çıktı. Bununla birlikte, aynı zamanda, resmî eylemleri tetikleyen daha en baştan itibaren yol verilmese veya yaratılmasa bile, bir halk dürtüsü ve katkısı da vardı. Hiç talep edilmeden yazılmış binlerce mektup ve telgraf kendiliğinden yağmur gibi yağdı.[35] Lenin'in naaşının Sütunlu Salon'dan Kızıl Meydan'a taşınması kararının kendisinin bile, kalabalığa hâkim olma kaygısıyla ilgisi vardı ve halktan, özellikle naaşın ilk planlanan katafalkta ser-

---

34 Pierre Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), 167, 179 [*Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Adıyaman: Hil Yayınları, 2013]. Sherry Ortner, "aktörlerin 'bu atalarımızın yöntemi' diyerek sadece kuralları canlandırdığı ölçü haksız biçimde hafife alınmış olabilir" demekte kesinlikle haklıdır. Bkz. "Theory in Anthropology since the Sixties", *Comparative Studies in Society and History* 26, Sayı 1 (1984), 126-166. Bu, modern zihniyetli komünistler için bile doğru olabilir. Ayrıca bkz. S. A. Smith, "Bones of Contention: Bolsheviks and the Struggle against Relics 1918-1930", *Past and Present* 204, Sayı 1 (2009), 155-194.

35 Bunlar neredeyse yüz kadar arşiv klasörünü doldurur. Bkz. RGASPI, f. 16, op. 1, dd. 157-251.

gileme süresi içinde, Moskova'ya zamanında ulaşmayı başaramayanlardan gelen binlerce ricanın sonucuydu.[36] İkinci, "geçici" ahşap, derken üçüncü kalıcı taş mozolenin inşasına karar verilmesinin de benzer nedenleri vardı: İlk altı haftada, onca kış kıyamete karşın, yüz binleri aşan sayıda insan gelmeye devam etmişti.

Kültün büyük bölümü aşağıdan geldi. Liderlikten talep bile edilmeden, vilayetlerden Lenin'e adanmış yerel anıtlar veya her şeye onun adını vermeye yönelik öneriler sağanak gibi yağıyordu.[37] İzin almadan, Şupaşkar'da bir kitap satış yeri olarak mozolenin tam bir kopyasını inşa ettiler. Bu Moskova'da büyük şaşkınlığa yol açtı.[38] Halk eyleminin peşine takılarak, rejim hızla bu sürecin denetimini ele geçirmesi gerektiğini anladı ve bu tür istekleri onaylama veya reddetme hakkını sahiplendi. Sonuç olarak, Dzerjinski Komitesi'nin işinin büyük bölümü bu önerileri onaylamak (ama çoğunlukla reddetmek) oldu; bunlar arasında elektrikle donatılmış, şimşek işaretleriyle süslenmiş bir mozoleden, bir mektupta denildiği gibi, "Lenin dünya için İsa'dan çok daha büyük bir kurtarıcı olduğundan" takvimin aylarını değiştirme önerisine kadar pek çok fikir bulunuyordu.[39]

Ölümünden önce, Lenin zaten "karizmatik" bir lider olmuştu ve çalışma arkadaşları, bu bağlantıyı yapmak için rasyonel Marksist jargonlarını bir süre geri çektiler: "Marx, Musa tabletleriyle bir peygamberdi, Lenin ise ahitlerin en büyük icracısıdır" (Troçki). Lenin "güneşimiz", "Tanrı'nın gönderdiği, insanlığa bin yılda bir gelen bir liderdir" (Zinovyev). "Proletaryanın bir peygamberi" (Bonch-Brueviç).[40]

---

36 Yalnız basında değil, Politbüro'nun gizli "materyalleri"nde de açıkça belirtilmiştir. 25 Ocak 1924 tarihli Politbüro kararı. RGASPI, f. 17, op. 163, d. 396, l. 57.

37 Bkz. RGASPI, f. 16, op. 1, dd. 529-532, 561-572, 720-724; f. 16, op. 2, d. 51. Örneğin, f. 16, op. 1, d. 756, sadece Tula'dan çok sayıda eskiz ve önerileri içerir.

38 RGASPI, f. 16, op. 1, d. 156, ll. 38-46.

39 RGASPI, f. 16, op. 1, d. 720. Mozoleye yönelik bazı tuhaf öneriler için bkz. f. 16, op. 1, dd. 145-150.

40 Velikanova, *Making of an Idol*, 32-34.

Ne ki, Rus halkının Lenin'in naaşının kutsal olduğunu kabul etmesi fazla bir çabayı da gerektirmedi. Lenin'in naaşını gördükleri zaman "kimisi beline kadar eğilip selam verirken, kimisi önünde diz çöküyordu. ... Birçokları tabutun önünde ant içiyordu."[41] Komiteye mozolenin kartpostallarını satmak yoluyla bu anıtın "kutsallığının çiğnendiğinden" şikâyet eden mektuplar geliyordu. Bir işçi, Lenin'in naaşına bakmanın şifalı güçleri olabileceği kanısındaydı: "Parti muhalefetine katılmayı aklınızdan geçirecek olursanız, doğruca Lenin'in mezarına gidin, hemen doğru yola gireceksiniz."[42]

Sosyologlar, siyasi gücü insan biçimine benzetmeye yönelik evrensel bir insani eğilime değinmişlerdir. Edward Shils, bunun "insan organizmasının sinirsel tıynetinden kaynaklandığını" ve mekândan mekâna şiddetinin yürürlükteki kültüre dayandığını düşünüyordu.[43] Weber'in "karizmatik otorite" kavramı, otoritesi aşkınla bağlantısından kaynaklanan, neredeyse sihirli güçlere sahip bir lider, bir peygamberden gelir.[44] Fakat Shils modern çağlarda, rasyonel olmayan "kutsal" kavramının, yasal-ussal otoritenin karışımındaki varlığını göstermiş; ille de devrim veya krizin ürünü veya bunlarla bağlantılı olmadığını ortaya koymuştur.[45]

Lenin kültünün Rus kültüründe derin kökleri vardı.[46] Bu

---

41 V. D. Bonch-Bruevich, *Vospominaniia o Lenine* (Moskova: Nauka, 1969), 459.

42 *A.g.e.*, 59. Lenin'in naaşının dinsel çağrışımları üzerine bkz. Claudio Sergio Ingerflom ve Tamara Kondratieva, "Pourquoi la Russia s'agite-t-elle autour du corps de Lénine?", *La mort du roi: Autour de François Mitterand. Essai d'ethnographic politique comparée* içinde, (ed.) Jacques Julliard (Paris: Gallimart, 1999).

43 Edward Shils, *The Constitution of Society* (Şikago: University of Chicago Press, 1982), 111.

44 Max Weber, *Max Weber on Law in Economy and Society* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1954), 336-337, ve *From Max Weber: Essays in Sociology* (New York: Oxford University Press, 1947), 253 [*Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2011].

45 Shils, *The Constitution of Society*, 129-132.

46 Büyük Petro'nun Rusya'da başlattığı devlet ritüelinden bahsederken, Nina Tumarkin şöyle yazar: "Bu, çar ile halk arasında en büyük yakınlık anıydı; en alttaki köylü küçük babaya bakabiliyordu." Tumarkin, *Lenin Lives*, 139. Bilhas-

yeniden doğuş, yalnız Lenin kültünün yukarıdan aşağıya bu sakarca imal ve kullanımı aracılığıyla değil, Bolşevik elitin bir kesimi, yani insanlığın eninde sonunda tanrısal ve ölümsüz hale geleceği yeni bir dine inanan "Tanrı İnşacıları" eliyle yapıldı. Köylüler ve bazı Bolşevikler, Lenin'in ölümü aştığını düşünüyor veya umut ediyordu. Parti içinde pozitivist Leninciler ile Tanrı İnşacıları arasındaki kavga, 1924'te Lenin'in naaşıyla ne yapmak gerektiğine dair Bolşeviklerin iç mücadelesinin evrenini yansıtıyordu. Bütün bu bağımsız girdiler/katkılar, kültün üretimine dahil edildi.[47]

Gerek Bolşevikler gerek köylüler açısından kilit tanımlamalardan biri, kişi-bedeni ile devlet arasındaki bağlantıydı. Rus tarihi boyunca, hükümdarın fiziksel bedeni devleti simgeleştirmekle kalmıyordu; gerçek anlamda devletin kendisiydi. XIV. Louis'nin devletin ta kendisi olduğu iddiası, çarla ilgili Rus düşünüşünün yanında yaya kalır. Yüzyıllar boyunca Ruslar, ilahi onayla ömür boyu hükmeden bir şahsın yönetiminde olmayan bir devlet fikrini asla kavrayamadılar. Sıklıkla radikal reform, toplumsal adalet veya nostalji gibi kavramları taşısalar bile, yüzyıllar boyunca bu topraklardaki her isyanın ve devrimin bir "gerçek çar", tahta gerçekten layık hükümdar olan bir *şahıs* adına yapılması gerekti. Bu ilişkilendirme, çarın fiziksel bedeniyle sımsıkı sarılmıştı. Bir Rus geleneğine göre, tahtta olsun veya olmasın "gerçek çar"ın fiziksel bedeninde bir "hükümranlık işareti" bulunurdu.[48] Hükümranlık ve dolayısıyla "devletin" gerçek gücü de bu nedenle o bedenden ayrılmaz nitelikteydi.

---

sa bkz. 1. Bölüm, "Russian Roots of the Lenin Cult." Ayrıca bkz. Velikanova, *Making of an Idol*, 13-22.

47 "Bir lider kültü devlet (veya parti) yetkilileri tarafından bilinçli olarak harekete geçirilir ve kontrol edilir. Gelgelelim, girişimlerinin başarılı olabilmesi ancak önceden var olan değerlere ve psikolojik temayüllere dayanması halinde mümkün olur." Velikanova, *Making of an Idol*, 20.

48 Bkz. Boris A. Uspenski, "Tsar and Pretender: *Samozvancestvo* or Royal Imposture in Russia as a Cultural-Historical Phenomenon", *The Semiotics of Russian Culture* içinde, (ed.) Iu. M. Lotman ve Boris Uspenski (Ann Arbor: University of Michigan, 1984); Maureen Perrie, "'Royal Marks': Reading the Bodies of Russian Pretenders, 17th-19th Centuries", *Kritika* 11, Sayı 3 (2010), 535-561.

Devlet değiştirilebilecek veya rastgele yeniden doldurulabilecek bir fikir değildi; bu doğru *kişi*nin doğru yerde "oturması" meselesiydi. Adaletsizlik ya yanlış bir hükümdar ya da sahih hükümdarın şeytani saraylılar tarafından aldatılmasının bir sonucuydu. Lenin'in bedeninin muhafazası, Bolşeviklerin aynı anda feragat etmekte olduğu bir geçmişle neredeyse simgesel bir tür kesintisizlik –uygulama ve anlayış devamlılığı– olarak devletin temsili ve muhafazası demekti.

Bir heykel veya basit bir anıt uygunsuz kaçardı. Krallığın şahsi yönlerine ilişkin ünlü bir analizde, Ernst Kantorowicz "kralın iki bedeni" arasındaki ayrımdan söz etmişti. Bunlardan biri cismani bedeni, diğeri devletin başı ve simgesi olarak şahsı idi.[49] Ölümü üzerine fiziksel bedeni mezara girerken, devletlû bedeninin, belki bir heykel olarak devam etmesi gerekiyordu. Richard Wortman'ın işaret ettiği gibi, Rusya'da ise kralın biri fiziksel ve biri siyasi olmak üzere iki bedeni yoktu. Rusya'da bu ikisi tek ve aynıydı veya en azından birbirinden ayırt edilemeyecek kadar yakındı.[50] Bir çar öldüğünde, yeni bir çar hüküm sürene dek, devletin devamlılığı söz konusu bile olamazdı. Sovyet devletinin bazı amblemleri bile Lenin'in imgesini taşıyordu ve bunları birbirinden ayırmak uzun zaman aldı.

Tarihsel olarak, Rus hükümdarının bedeni/şahsı daima kutsal, iyicil babacan, devlet ve Rus ülkesinin kendine özgü bir kaynaşması oldu. Devlet bir soyutlama, çarın muhafızı olduğu başlı başına bir şey olamazdı; bunun yerine, bir nesne, çarın dilediğini yaptığı kendi mülküydü.[51] Bu karışımı Rus terminolojisi ve etimolojisinde kolayca görebiliyoruz.

Rusça *gosudarstvo*, yani "devlet" sözcüğü, *gosudar* ve ondan öncesinde de, eski Slavca *gospadar* sözcüklerinden gelir;

49 Ernst H. Kantorowicz, *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1957).

50 Richard Wortman, *Scenarios of Power: Myth and Ceremony in Russian Monarchy from Peter the Great to the Abdication of Nicholas II* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2006), 415.

51 Kharkhordin, "What Is the State? The Russian Concept of *Gosudarstvo* in the European Context", *History and Theory* 40 (2001), 214-219; Simon Dixon, *The Modernisation of Russia, 1676-1825* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 191.

bu sözcüklerin her ikisi de evin efendisi anlamına gelir. Burada bir mülk olarak hanesine sahip olan efendiyle, bariz bir sahiplik anlamı vardır. Sahibi olmaksızın bir mülkün pek bir anlamı olmaz ve bu yüzden bir şahıs olmaksızın, devleti bir varlık olarak kavramak imkânsızdı. Aynı şekilde, Tanrı tarafından kutsanmış bir hükümdar ülke ve halk olmaksızın anlam ifade etmiyordu. "*Gosudar* ve *gosudarstvo*'ya ait olmak kavramları tamamen örtüşüyordu. Devlet ve devlet çıkarı, ancak *gosudar*'ın ve işlerinin bizzat şahsında somutlaşmış olarak düşünülüyordu."[52] Çarın devrildiği ve her türlü otoritenin sorgulandığı 1917'nin devrimci dağdağasında bile, askerler *net gosudaria, net i gosudarstvo*, yani "Efendi yok, öyleyse devlet de olamaz," diyerek devlete (*gosudarstvo*) bağlılık yemini etmeyi reddettiler.[53] Rusya'da, hükümdarın bedeni yalnız kutsal değil babacıl olarak da anlaşılıyordu. Bu anlamda, hükümdarlar anlaşmazlıkları çözen ve himaye ve güvenlik sağlayan babalar gibiydi. Devlet ve aile fikirlerinin bir karışımı söz konusuydu; Sovyet devletinin başı, tıpkı çar gibi, bir "baba" idi. Rusça ülke veya vatan sözcüğü, *otets*'ten (baba) türetilmiş *otechestvo*'dur.[54] Yüzyıllar boyunca Rus köylüleri imparatoru *tsar-batiushka* veya "küçük baba çar" diye andılar ve 1936'da bir Politbüro üyesi, Stalin'e "bilge baba"ları şeklinde, oldukça arkaik *roditel* sözcüğünü kullanarak yeni bir lakapla seslenecekti.[55] SSCB, fark-

52 Khakhordin, "What Is the State?", 214-219.

53 Claudio Sergio Ingerflom, "'Loyalty to the State' under Peter the Great? Return to the Sources and the Historicity of Concepts", *Loyalties and Solidarities in Russian Society, History and Culture* içinde, (ed.) Geoffrey Hosking, Claudio Ingerflom ve Catriona Kelly (Londra: School of Slavonic and East European Studies, yakında çıkacak), 15. Ayrıca bkz. Claudio Sergio Ingerflom, "Novoevropeiskaia paradigma 'Gosudarstvennost': Teoreticheskie predlosylki i kognitivnye nesootvetsviia", *Rossiia* 21, Sayı 2 (2011), 110-127.

54 Ülke ve baba arasındaki bağlantı birçok dilde mevcuttur: *Vater/Vaterland* (Almanca), *père/patrie* (Fransızca). Fakat Rusya'da, bu bağlantı çok daha dolaysız biçimde işlevseldir.

55 Kaganoviç'ten Orconikidze'ye, 30 Eylül 1936, RGASPI, f. 85, op. 27, d. 93, ll. 12-13. Stalin'in baba imgesi için ayrıca bkz. Jeffrey Brooks, *"Thank You, Comrade Stalin!": Soviet Public Culture from Revolution to Cold War* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000), 70. Burada geçerken, Putin'in "ulusun babası" olarak adlandırıldığına da değinelim.

lı uluslardan, halklardan oluşan bir federasyondu. Fakat yaygın kullanımda, Stalin "halkların babası", patrimonyal bir devletin aile reisiydi.[56]

Çar iyiydi ve felaketler onun eylemlerinden kaynaklanmıyordu. Bu "naif monarşizm", naif olduğu kadar hakikiydi ve her yere yansıyordu. Lenin'in Bolşevik rejimine karşı ayaklanırken bile Kronstadt bahriyelileri, "Lenin'den, kötü ruhlu boyarların *narod*'dan [halk] yana olmamasını istedikleri bir çar imiş gibi bahsettiler."[57]

Tıpkı bir çar gibi, ilkin Lenin, ardından Stalin "bilge baba" oldu. Boris Mironov, bu ataerkil yönetimler ile Rus ailesi arasındaki benzerliğe dikkat çekmiştir: "Hanede bir reis vardır ve herkes ona itaat etmelidir. Bu Rus halkının belirgin niteliklerinden biridir. Bu ataerkil yönetime şöyle bir bakmakla bile, Rus halkının iktidarda olanlara, sanki Tanrı tarafından gönderilmişlercesine sorgusuz sualsiz itaatinin embriyosunu görmek mümkündür."[58] Baba hükümdar aynı zamanda geçimi sağlayan kişidir ve ekonomik ilişkiler, kişiler arasında hediyelerin alınıp verildiği bir ahlâki ekonominin parçaları olarak temsil edilir. Sovyet yurttaşları kömür, ekmek, iş veya eğitim aldıkları zaman, bunları yalnız bir devletin rasyonel faydaları olarak değil, Yoldaş Stalin'den kişisel hediyeler olarak kabul ediyorlardı.[59]

Rus hükümdarı, ister Tanrı tarafından meshedilmiş olsun ister bir şekilde ebedi ve aşkınca bir şeyle bağlantılandırılsın, zorunlu olarak kutsaldı. Kraliyet çağında, kralın Tanrı'dan aldığı yönetme hakkından kaynaklı veya başka bir biçimde, krallar ve tanrılar bağlantılıydı. Kral ya bir Tanrı'yı temsil eder ya da biz-

56 Michael Urban, bugün bile "'klan' temel bir kategoridir; kişinin kendi ekip ilişkileri, çekirdek aile ve cinsiyet olarak ayrıştırılmış rollerinin şablonuna göre yürütülür", der. Michael Urban, "Forms of Civil Society: Politics and Social Relations in Russia", *International Political Anthropology* 1, Sayı 1 (2008): 108.

57 Tumarkin, *Lenin Lives*, 109.

58 Boris Mironov, 1851'de yazan A. L. Leopoldov'dan alıntılar. B. N. Mironov, "Peasant Popular Culture and the Origins of Soviet Authoritarianism", *Cultures in Flux: Lower-Class Values, Practices, and Resistance in Late Imperial Russia* içinde, ed. Stephen P. Frank ve Mark D. Steinberg (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1994), 69.

59 Brooks, *"Thank You, Comrade Stalin!"*

zat kutsal kabul edilirdi.[60] Sovyet döneminde, bu aşkıncılık tarihin yasaları, peygamber Marx veya çömezleri Lenin ve Stalin ile onların bedenleri olabilirdi. Lenin'in mezarını ziyaret eden hiç kimse, bir mistisizm duygusundan kaçınamaz. Siyasi karizmayı simgesellikle ilişkilendiren Clifford Geertz, simgesel işaretlerin/göstergelerin gerçekliğe dönüştüğünü ileri sürmüştü. "Yönetimin simgesel işaretleri/göstergeleri ile cismi arasındaki fark, birbirine dönüşür. Üst düzey siyasetin heybeti ile üst düzey ibadetin ağırbaşlılığı aynı dürtülerden doğar."[61]

Siyasi düzenin aşkın yönleri, çarın fiziksel bedeninden ayrılmaz nitelikteydi ve bu özdeşlik çeşitli tören, icraat ve ritüellerle de teyit ediliyordu.[62] Hükümdarın suretleri bile kutsaldı. Büyük Petro'nun askerlerinden biri Petro'nun ikonasına tapınıyordu.[63] Lenin'in kutsal bedeninin fotoğraflarını çekmek en baştan itibaren yasaklandı, derken Lenin'in geçici mozolesindeki muhafızlar kutsallığın çiğnendiği hissine kapılarak mozolenin fotoğrafını çeken insanları tutuklamaya bile koyuldular.[64] Stalin'in resimleri, onun bedenini ve şahsını simgeleyen kutsal imgelerdi; öyle ki kazara yapmış bile olsalar, resme zarar vermekten tutuklanan insanlar oldu. Bugün bile, Stalin ikonaları dönemsel olarak Rus kiliselerinde boy gösterir.[65] Stalin'in resmedilişinde, gözleri ve bakışıyla ilgili, tıpkı ikonalardaki kurallar gibi, belirli bir formülü izlemek önemliydi. Bakışı "değişmez biçimde resmin dışındaki bir odak noktasına dikili

60 Daha sonra, Jan Plamper'in ileri sürdüğü gibi, modern Aydınlanma sonrası kültler meşruiyetlerini "insanın yüceltilmesi için" ölümü bir "önkoşul" olan Tanrı'dan çok, "halk"tan aldığını ileri sürer. Plamper, "Introduction: Modern Personality Cults", 19.

61 Clifford Geertz, *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology* (New York: Basic Books, 1983), 123-124.

62 Michael Cherniavsky, *Tsar and People: Studies in Russian Myths* (New York: Random House, 1969); Wortman, *Scenarios of Power*, 415.

63 Dixon, *The Modernisation of Russia*, 194.

64 Krasin, onların serbest bırakılması emrini veren Dzerjinski'ye yakınıyordu. Krasin'den komiteye. RGASPI, f. 16, op. 1, d. 156, l. 6.

65 "Moskvichi moliatsia na Stalina", *Moskovski Komsomelets*, Sayı 25481, 21 Ekim 2010; Nina Achmatova, "Controversy in Moscow: Stalin Icon Revered", *AsiaNews.it*, 22 Ekim 2010. Yazar, son beş yılda iki Moskova kilisesinde küçük Stalin ikonaları görmüştür.

olurdu."[66] Bugün, Nijniy Novgorod bölgesinde bir tarikat Vladimir Putin'in bir ikonasına tapmaktadır.[67] Bu kutsal imgeler, Rusya'da şahıs-devletin elle tutulur simgeleridir.

Hükümdarın devletle özdeşleştirilmesi, "modern" devletlerde en uzun süre burada devam ettirilmesine karşın, Rusya'ya özgü bir durum değildir. Roma'da, imparatorluk cumhuriyetin yerini aldığında, imparatorun şahsı devlet haline geldi; onun şahsına yönelik hakaretler, devlete hıyanetle denk tutulmaya başladı. Daha sonra Ortaçağ'da, Roma'daki *laesa maiestas*, *lèse-majesté*'ye dönüştü ve bu tür hakaretler hükümdarla şahsileşen ve özdeşleşen devlete karşı yıkıcılık olarak görülmeye devam etti. Kavramın şahsi parçası Batı Avrupa'da *lèse-nation*'a doğru dönüşerek yok oldu, ama sözünü sakınmayan devrimcilere ve gazetelere zulmetmenin yasal bir dayanağı olarak kullanılan Rusya'da ayak diredi. 1910 kadar geç bir tarihte, M. Purişkeviç Rus Duma'sına, kendisinin *lèse-majesté* olarak tanımladığı Çar II. Nikolay'ın şahsına hakaretlerin sekiz yıllık kürek cezasıyla cezalandırılabilecek bir suç olduğunu hatırlatmıştı.[68] Stalin döneminde, diktatöre (portresine saygısızlık yoluyla bile olsa) hakaret etmek en hafifinden "anti-Sovyet ajitasyon", en ağırından ise "terörizm" ile suçlanabiliyordu. İçinde yaşadığımız daha vejetaryen çağda, böyle gaddarca cezalar ortadan kalkmış durumda fakat özel bir suç olarak lidere şahsi hakaret kavramı olduğu gibi duruyor. Aktivistler 2004'te Putin'in kabul salonunu işgal ettikleri zaman, devleti devirmeye çalışmakla suçlanıp hapis cezaları aldılar. Aralık 2011'de, Rus yetkililerine hakaretin cezaları iki katına çıkarılırken, yurttaşlara hakaretin cezası düşürüldü.[69]

---

66 Jan Plamper, *The Stalin Cult: A Study in the Alchemy of Power* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2012), xvii. Belirlenmiş bakıştaki benzerliklere karşın, Plamper, Stalin portrelerinin varsayılan "gerçekçilik geleneği" ve Stalin portrelerinin modern tarzda üretiminin "ikonaların el zanaatını çok az andırması" nedeniyle gene de ikonaları Stalin portreleriyle bir tutmaya karşı çıkar.

67 "Ikona Vladimira Putina zamiratochila pered vyborami", *Kommersant*, 21 Ocak 2012.

68 *New York Times*, 18 Aralık 1910.

69 *RIA Novosti*, 10 Ocak 2012.

Rus tarihine dönüp baktığımızda, siyaset, iktidar ve devlet anlayışlarında, kutsal/babacıl ve devletin/mülkün sahibi olarak hükümdarın şahsına dair bir sürü kanıt buluyoruz. Başka yerlerde olduğu gibi, hükümdar veya çar bu konumunu "Tanrı'nın inayetiyle" elinde tutuyordu, fakat Rusya'da hükümdar ile devlet uzun zamandır birbirinden ayrılmaz olmuştu. Şahsı, hatta şahsi imgeleri kutsal ve güçlü, âdeta aşkıncı bir güçle devlet ile bağlantılıydı. Kiev Knezliği döneminde, Kiev'in on dört büyük prensinden onu azizdi. Daha sonraları, Riurikid hanedanının Moskova kolu, 14. yüzyıl başından 16. yüzyıl sonuna dek üç yüzyıl boyunca Rusya'ya hükmetti. On iki Moskova hükümdarından yedisi aziz yapıldı. Mikhail Cherniavsky'nin ifade ettiği gibi, devlet bağımsız bir soyutlama değildi; meşruiyetini ve gerçekliğini hükümdarın kutsal şahsiyetinden alıyordu.[70]

Riurikid hanedanı 16. yüzyıl sonunda Korkunç İvan'ın oğullarının ölümüyle ortadan kalktığı zaman, devlet fiilen varlığını kaybederek ülkeyi, ancak yeni bir şahsın, uygun bir bedenin tahta oturtulmasıyla son bulacak anarşik Musibetler Çağı'na terk etti.[71] Bu dönemi, 1953'te Stalin'in ölümünü kuşatan kargaşa ve matem karışımıyla karşılaştırabiliriz; o zaman da devletin tüm siyasi düzeninin buharlaşıp uçmuş gibi göründüğü, yetkililerin kitlesel keşmekeş korkusuna kapıldığı bir dönemdi.[72] Sokakları tanklar koruyordu. 1896'da II. Nikolay'ın taç

70 Cherniavsky, *Tsar and People*, 31-33.

71 Mihail Romanov'un 1613'te Toprak Meclisi tarafından seçilmesi, boş bir devlet mevkisinin, en uygun adayı arayan temsilî bir devlet kurulu eliyle doldurulması anlamına gelmez. Kendi kendini görevlendirmiş bir seçkin bileşimi olan meclis, tahtı ilkin yok olmuş hanedan soyunun uzak Riurik üyelerine önermiş, onlarsa reddetmişti. On altı yaşında bir yeni yetme olan Mihail Romanov, öncelikle ailesi IV. İvan'ın tükenmiş soyuyla akrabalığı dolayısıyla seçildi: Anastasiia Romanovna Zakharyna-Iur'eva, İvan'la evlenmişti ve Mihail Romanov, IV. İvan'ın oğlu Fedor'un yeğeniydi. Kan bağı ve patrimonyal kurala dayanan meşru hanedan ilkesi böylelikle sürdürülmüş oldu ve yerini bir devlet soyutlamasına bırakmadı.

72 Bu fikri şu esere borçluyum: Robert V. Daniels, "Russian Political Culture and the Post-Revolutionary Impasse", *Russian Review* 46, Sayı 2 (1987), 169. Sovyet liderlerinin, Lenin ve Stalin'in ölümleri ardından "kolektif liderlik" ilan ettiği iki örnek, kuralı teyit eden istisnalardır. Her iki durumda da bu düzenlemenin istikrarsız olup yürümeyeceği ortaya çıktı ve yeni bir en üst liderin ortaya çıktığı birkaç ay sürebildi. Her iki durumda da, bir ardılın adının konul-

giyme merasiminde olduğu gibi, 1953'te de insanlar kutsal hükümdarın şahsına yakın olabilme çabaları yüzünden çiğnenerek hayatlarını kaybettiler. Her iki durum da, yalnız şahsın tecessüm ettiği devletin devamlılığında güvenlik ve düzen arayışı meselesi değildi; bu, babanın kutsal bedeninin yakınında olma ihtiyacıydı.

Musibetler Dönemi'nde, bir dizi "Düzmece Dmitriler" peyda oldu, her biri IV. İvan'ın oğlu olma iddiasındaydı. Gerçek Dmitri, 1591'de kuşkulu koşullarda ölmüştü. Devlet, hak sahibi hükümdarın şahsının dışında hiçbir anlam ifade etmediği için, siyasi iktidarı ele geçirmeye çalışan her grubun başında böyle haklı bir önder bulunması şarttı. İlkinin peşinden ikinci Düzmece Dmitri gelmişti ve her ikisi de boyarlar, soylular ve Kazakların oluşturduğu bir koalisyon tarafından destekleniyordu. Hatta bu madrabazlara baş kaldıranların kendi "hakiki çarları" vardı ve 1608'e gelindiğinde, bunların yirmisinden fazlası devlet için hak iddia etmişti.[73] Rusya medeniyetinin toplumsal, siyasi, kültürel ve dinî alanlarının –aynı zamanda bizzat devletin– prens veya çarın şahsına tabi olduğu su götürmezdi. Hak sahibi bir çar olmadan, devlet de söz konusu olamazdı ve kaos ve felaketler alır yürürdü. Bir Rus atasözü der ki: "Çar yoksa, ülke dul, halk öksüz ve yetimdir."

16. yüzyıldan 19. yüzyıla dek, her başkaldırı "gerçek çar" sorununu göz önüne almak durumundaydı. Hak sahibi bir çarın kişiliğinde somutlaşmayan yeni bir toplumsal veya siyasi bir düzeni savunmak hayal dahi edilemezdi. En köktenci asiler bile hak sahibi bir şahıstan ayrı bir devlet tasavvur edemiyordu. Davalarının haklılığı, hakiki bir çarın şahsi liderliği olmaksızın kendi başına yeterli değildi. Ve hükümdar, tanımı gereği kutsal olduğundan, ülkede işler kötüye giderse, buna pek az çözüm vardı.

Böyle bir duruma verilen yanıtlardan biri, naif monarşizm

---

mamış olması, "devlet"in tek bir lidersiz süremeyeceği bir iktidar boşluğu yarattı.

73 Gyula Szvak, *False Tsars* (Boulder, Colo.: Social Science Monographs, 2000), 41.

idi. "Çarın asileri" kötü ruhlu boyarlar ve büyük efendilere karşı çar adına savaşıyorlardı.[74] 17. yüzyıl Kazak isyancısı Stenka Razin, tıpkı 16. yüzyılda Bolotnikov gibi, "hakiki hükümdar" için savaştı.

Bir başka yanıt, tahttaki şahsın bir düzmeceden ibaret veya gayri meşru olmasıydı. Çar kutsal olduğuna göre, ülkedeki kötü koşullar sahte bir çarın tahtta oturduğu anlamına geliyordu. Gerçi Razin tahttaki sahih çar için savaşsa da, iki düzmeceyi yedekte tutuyordu: Biri manidar bir şekilde çareviç, yani tahtın gerçek varisiydi. Diğeri bir düzmece patrikti.[75] Çeşitli nedenlerle hoşnutsuz Moskovalı askerler 1705'te Kazaklara, Çar Büyük Petro'nun aslında doğduğunda gizlice değiştirilmiş bir bebek olduğuna dair mektuplar gönderdiler. Başka bir rivayet, Petro'nun Avrupa seyahatinde ölmüş veya öldürülmüş ve yerine bir Alman'ın geçirilmiş olduğu şeklindeydi.[76]

18. yüzyılda, asi lider Yemelyan Pugaçev, kendisinin gerçek hak sahibi Çar III. Pavel olduğunu iddia etti ve yaverlerine Büyük Katerina'nın saraylılarının isimlerini verdi. Düzmecelik geleneği 19. yüzyıla kadar sürüp gitti. 17. yüzyılda yirmi üç kişi "hak sahibi çar" olduğu iddiasında bulundu; 18. yüzyılda içlerinden sekizinin Büyük Petro'nun oğlu Aleksey, on altısının da III. Petro'nun mucize kabilinden suikasttan kurtulmuş oğlu III. Petro olduğu iddiasında kırk dört "hak sahibi çar" gibi, bir sürü düzmece isim ortaya çıktı.[77] Bir çar, bir hükümranın bedeni olmaksızın, devlet filan olmuyordu.[78]

74 Daniel Field, *Rebels in the Name of the Tsar* (Boston: Unwin Hyman, 1976).

75 Paul Avrich, *Russian Rebels, 1600-1800* (Londra: Allen Lane, 1973), 309.

76 Cherniavsky, *Tsar and People*, 75.

77 Dixon, *The Modernization of Russia*, 190-191.

78 Rusya'da düzmece hak iddiaları üzerine bkz. Maureen Perrie, *The Image of Ivan the Terrible in Russian Folklore* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987) ve *Pretenders and Popular Monarchism in Early Modern Russia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995). Ayrıca bkz. Claudio Sergio Ingerflom, "Les représentations collectives du pouvoir et l'imposture' en Russie, XVIIIe-XXe siècles", *La royauté sacrée dans le monde chrétien* içinde, ed. Alain Boureau ve Claudio Sergio Ingerflom (Paris: Editions de l'E.H.E.S.S., 1992), 157-164 ve "Entre le mythe et la parole: L'action. La naissance de la conception politique du pouvoir en Russie", *Annales: Histoire, Sciences Sociales*, Sayı 4 (1996), s.733-757.

Bu patrimonyal hükümet anlayışında, prens (daha sonra çar) kalıtsal patrimonyal mülk (*votchina*) olarak ülkenin sahibiydi; dolayısıyla bürokrasi de, onun kapı hizmetkârları olarak görülen kişilerden oluşuyordu. Moskova prensleri kısmen el koyma, miras veya satın alma yoluyla edindikleri mülklerini kendi *votchina*'ları olarak gördüler ve Moskova'yı vasiyetnamelerinde böyle tanımladılar.[79] Vasili Kliuchevski'ye göre, tıpkı Rus hukukunun "evin sahibini ev ile" tanımlaması gibi, "devlet kavramı da çarın şahsıyla tanımlanıyordu". Gelgelelim Kliuchevski, Büyük Petro'nun devlet ile çarın şahsi fikirleri arasında bir ayrım yaptığına inanıyordu.[80]

18. yüzyılda Büyük Petro, çeşitli vesilelerle devlete hizmet borcu olduğunu ifade ederek kimi zaman fiilen kişisel mirası ile devlet mülkleri arasında ayrım yaptı. Fakat bu kavramı, hükümranlığın geleneksel şahsi mekanizmalarını sürekli kullanması nedeniyle baltalamaktan da geri kalmadı. Devlet hakkındaki tüm konuşmalarında, son tahlilde devleti, bağımsız bir gayrişahsi soyutlamadan çok, kendi kişisel mirası olarak gördü. Bu durum, tahtın kime miras kalacağını, kendi *votchina*'sının kime geçeceğini bizzat belirleme ısrarında açıkça ortaya çıkar.[81] Yakın geçmişteki araştırmalar, Petro'nun fark yaratmayan bir çar olduğunu düşündürüyor.[82]

Hatta çok daha sonraları, 1897 nüfus sayımı esnasında, Çar II. Nikolay meslek hanesini doldururken Rus topraklarının *khoziain* (sahip, mülk sahibi, toprak sahibi) terimini kullandı. Richard Pipes'tan Geoffrey Hosking'e varıncaya kadar, birbirin-

---

79 Robert Craig Howes (ed.), *The Testaments of the Grand Princes of Moscow* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1967).

80 Ingerflom, "'Loyalty to the State'", 15.

81 Donald Ostrowski, "The Facade of Legitimacy: Exchange of Power and Authority in Early Modern Russia", *Comparative Studies in Society and History* 44, Sayı 3 (Temmuz 2002), 544-545; Kharkhordin, "What Is the State?", 221-222. Çeşitli grupların Petro'yla yakınlığının önemi için ayrıca bkz. Paul Bushkovitch, *Peter the Great: The Struggle for Power, 1671-1725* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001) [*Büyük Petro*, çev. Berna Akkıyal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012]. Vladimir Putin, bu bakımdan Petro'ya benziyordu: O da devlet hakkında konuştu ve halefini ilân etti.

82 Ingerflom, "Loyalty to the State".

den çok farklı tarihçiler çarlık sisteminin bir "patrimonyal rejim" olduğunda hemfikirdir.[83]

Kuşkusuz, hiç kimse Lenin veya Stalin'in sözcüğün gerçek anlamıyla devlete veya o devlette yaşayan halka sahip olduğunu düşünmüyordu. Bununla birlikte, son derece gerçek bir şekilde devlet onların şahsında tecessüm ediyordu. Belki artık tortul veya mecazi anlamıyla da olsa, dilin açıklayıcılığına dönersek, Stalin'in sağ kolları çoğu zaman ona *khoziain* olarak hitap ediyorlardı.[84]

Patrimonyal sistemde, yetkililer hükümdarın adamları, âdeta onun "kapı"sının temsilcileri olarak kabul edilir. Daha önce gördüğümüz gibi, en azından Moğol döneminden beri, dilekçelerin değişmez ifadeleri *b'et chelom kholop tvoi*, yani "köleniz itaatkârlıkla yere secde eder" ibaresini içeriyordu. En azından 15. yüzyılda III. İvan döneminden beri, prensin resmî selamlanmasında, onun "efendi", –en yüksek düzeydekileri bile olsa– uyruklarının ise "köle" olarak zikredildiği düşünülürse, doğası itibarıyla patrimonyal idi. En yüksek rütbedeki aristokratların kendilerini gerçekten köle olarak görüp görmedikleri kesin değildir ve şüphesiz bu, elit açısından zamanla bir formaliteye dönüşmüştü; gene de, kesin olan bir şey varsa, o da diğer herkesin bunu kabullendiğiydi.[85]

Belki Kruşçev "gizli konuşması"nda böyle adlandırdığından, klasik Rus şahsiyet kültü Stalin'dir. Burada Stalin kültünün nerelere çıktığını (veya indiğini) betimlemeye pek gerek yok. "Halkların babası", neredeyse herkesin "en iyi dostu", ve "gelmiş geçmiş en büyük insanoğlu" gibi sıfatları, resmî olarak imal edilen şahsiyet kültünün merkeziydi. 1929'da Stalin'in ellinci doğum gününden başlayarak, ama onun öncesinde bile aşikâr hale gelmiş olan, "en büyük, en göz kamaştırıcı çağdaş insan"

83 Geoffrey Hosking, "Patronage and the Russian State", *Slavonic and East European Review* 78, Sayı 2 (2000), 301-320; Richard Pipes, *Russia under the Old Regime* (New York: Scribners, 1974), 40-78.

84 Modern çağlarda, *khoziain* terimi kadim anlamlarını korurken, bir yandan da "patron" veya "reis" gibi yeni bir anlam kazandı.

85 Marshall Poe, "What Did Russians Mean When They Called Themselves 'Slaves of the Tsar'"?, *Slavic Review* 57, Sayı 3 (1998), 585-608.

hakkındaki resmî yayınlar ve ikonografik imajlar serisi büyük bir sıklıkla ortaya çıkmaya başladı.[86] Lenin'inki gibi, Stalin kültü de geniş bir tapınma unsuru içeriyordu; fakat Lenin'inkinin tersine, iyi yönetilen siyasi bir kampanya olarak yukarıdan aşağıya doğru oluşturuldu.

"Şahsiyet kültü" teriminin tarihi ve özgüllükleri ayrıntılı şekilde analiz edilmiştir.[87] En tanınmışlarından, Stalin'in psikotarihsel araştırmasında Robert C. Tucker, Stalin kültünün kökenlerini aşağılık duygusu, megalomani ve sonuçta ortaya çıkan kendi kuşağının öteki, daha entelektüel ve başarılı Bolşeviklerinden daha iyi ve daha saygın olma ihtiyacıyla nitelenen diktatörün kendi öz-imgesinde belirlediği zaman, pek çoklarının düşüncesini dile getirmiş oldu.[88]

Öte yandan bazı araştırmacılar, Stalin'in kendi kültüyle olan ilişkisinin, Lenin'inki gibi, psikolojik olarak o kadar da derin olmadığına değinmişlerdir.[89] Stalin'in oğluyla yaptığı, çok sık alıntılansa da belki de hayali olan bir konuşmada, oğlu "Fakat ben de bir Stalin'im," demişti. Stalin'in buna cevaben, "Hayır, değilsin... Sen Stalin değilsin, ben de Stalin değilim," ve kendi portresini göstererek "işte Stalin o," diye yanıt verdiği söylenir.[90] Rivayetin başka bir versiyonuna göre, Stalin bunun yerine, "Ben Stalin değilim. Stalin, Sovyet gücüdür. Stalin gazete-

86 Stalin kültü hakkındaki en yeni çalışma: Plamper, *The Stalin Cult*. Ayrıca bkz. Benno Ennker, "'Struggling for Stalin's Soul': The Leader Cult and the Balance of Social Power in Stalin's Inner Circle", Heller ve Plamper, *Personality Cults in Stalinism* içinde, 169; Brooks, *"Thank You, Comrade Stalin!"* özellikle 3. Bölüm.

87 Bkz. Heller ve Plamper, *Personality Cults*; Yves Cohen, "Des lettres comme action: Stalin au début des années 1930 vu depuis le fonds Kaganovic", *Cahiers du Monde Russe* 38 (1997), 307-345.

88 R. C. Tucker, *Stalin in Power: The Revolution from Above, 1928-1941* (New York: Norton, 1990); Robert C. Tucker, *Stalin as Revolutionary* (New York: Norton, 1973); Robert C. Tucker, "The Rise of Stalin's Personality Cult", *American Historical Review* 84 (1979), 347-366.

89 Sarah Davies, "Stalin and the Making of the Leader Cult in the 1930's", *The Leader Cult in Communist Dictatorships: Stalin and the Eastern Bloc* içinde, ed. Balazs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones ve E. A. Rees (New York: Palgrave Macmillan, 2004), 29.

90 A. Eliseev, *Pravda o 1937 gode: Kto razviazal "bol'shoi terror"?* (Moskova: Iauza, 2008), 93.

lerde ve portrelerde olandır, sen değilsin, ben bile değilim," demiştir.[91]

Hayatına dair bir sergi önerisine Stalin, "'şahsiyet kültü'... sakıncalıdır ve partimizin ruhuyla bağdaşmaz," karşılığını vermişti.[92] Keza 1940'ta, Yemelyan Yaroslavski'ye, "liderleri aşırı ve mide bulandırıcı bir şekilde överek kendilerini yükseltmek isteyen" insanlara karşı "bizim görevimiz, bu utanç verici ve aşağılık duygulara ... bilimsel tarihle tutarsız bu dalkavukluğa ... bir son vermektir" diye yazdı.[93] Başka bir vesileyle, hayatının ayrıntılarına yönelik saplantıyı "vülger bir saçmalık" diye bir kenara itti.[94] Bir Sovyet gazeteci kendisine, annesiyle yaptığı bir söyleşiyi gönderdiği zaman, diktatör sayfanın başına şu notu yazdı: "Ben bu işe karışmam. Ne doğrularım ne de yalanlarım. Bu beni ilgilendirmez."[95] Bir keresinde, kendisi hakkında bir biyografiyi şu notla geri çevirdi: "Bakmaya vaktim yok."[96]

Büyük adamların tarihte önemli olduğunu düşünmesine karşın, Stalin birden çok kez bu tür lider tapımını (Voroşilov'un Lenin hakkında dediği gibi) bir "SD kuramı" olarak niteledi; bununla kastettiği, başat odağın sınıftan çok liderlere yönelmesiydi.[97] Çocuk Yayınevi'ne (ancak ölümünden sonra yayımlanacak bir mektupla) kendisi hakkında önerilen bir çocuk kitabının "bir sürü ihtimal dışı olgular, değişiklikler ve hak edilmemiş övgülerle dolu" olduğunu yazdı: "'Kahramanlar' ile kitleler kuramı Bolşevist bir kuram değildir. Size bu kitabı yakmanızı tavsiye ederim."[98] Bu bakımdan, etrafında geliştirilmekte olan

91 Montefiore, *Stalin*, 4.

92 RGASPI, f. 558, op. 11, d. 4572, l. 1.

93 RGASPI, f. 558, op. 11, d. 942, l. 44.

94 Davies, "Stalin and the Making of the Leader Cult", 37, 42.

95 RGASPI, f. 558, op. 11, d. 92, l. 22.

96 RGASPI, f. 558, op. 11, d. 3226, l. 1.

97 İhtilalden önce, Sosyalist Devrimci Parti'nin terör yanlısı kanadı bireysel liderlere suikast yapmanın, çarlık rejiminin sonunu getireceğine inanıyordu. Lenin, "Biz Hangi Fikir Mirasını Reddediyoruz"da, ancak sınıf temelli kitle devriminin bunu yapabileceğini söyleyerek karşı çıktı.

98 "Pis'mo v Detizdat pri Ts.K, VLKSM", 16 Şubat 1938. Stalin, *Sochineniia*, c. 1 (14), ed. Robert H. McNeal (Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, 1967), 274.

kültten rahatsız olan Lenin'in yolunu izlemişti. "Bunu okumak bile bir utanç. ... Her şeyi abartmakla kalmamışlar, beni bir dâhi, özel bir kişi olarak nitelemişler. Biz ömrümüz boyunca kişiliğin yüceltilmesine karşı ideolojik bir mücadele verdik ... çok uzun zaman önce kahramanlar sorununu çözdük. Ve ansızın burada bir kez daha karşımıza bireyin yüceltilmesi çıkıyor!"[99]

Kendi kültünden duyduğu tiksintiye karşın, Lenin, onun kullanışlılığını gördü ve profesyonel fotoğraflarının çekilmesine olduğu gibi, pazarlanmasına da izin verdi.[100] Lenin gibi, Stalin de kültün aşırılıklarına öfkelense de, aynı zamanda ona karşı işlevsel, faydacı bir tutumla yaklaştı. Alman yazar Lion Feuchtwanger'le özel bir görüşmesinde, kendi kültünü işçilere ve köylülere birleştirici bir güç verecek "aptalca" bir şey olarak bir kenara atmaktaydı.[101] Kuşkusuz, tevazu ve kültün inkârı ifadelerinin kendisi, o kült için faydalı ve umulan destekler olarak da görülebilir: "Kült bu söylemde, tam da bunun yadsıma kılıfı altında daha iyi yapılandırılabilmesi için yadsınıyordu."[102] Öte yandan, Stalin'in itirazları, geniş kamusal tüketime sunulmuyordu; bunların çoğu ancak ölümünden sonra öğrenildi. İmgeyi lekeleyecek hiçbir şeye izin verilemezdi.

Kültün rejim açısından faydacı ve işlevsel kullanımlarını görmek güç değildir. Stalin'i ("silah arkadaşı" veya "en iyi çömez") Lenin'le bağlantılandırmak yoluyla Stalin kültü, Stalin'in, maiyetinin ve ideolojisinin meşruluğunu sağladı. Bir araştırmacı, bu kültün "en iyi ihtimalle, parti çizgisinin felsefi akidelerini kavrayamayacak kadar kötü eğitimli bir toplumu harekete geçirmeye yönelik çaresizce bir girişim" olduğunu yazdı.[103] Bun-

99 Bonch-Bruevich'den akt. Tumarkin, *Lenin Lives*, 90.

100 Velikanova, *Making of an Idol*, 38-39.

101 Davies, "Stalin and the Making of the Leader Cult", 37.

102 Cohen, "Cult of Number One", 599. Ayrıca bkz. Plamper, "Introduction: Modern Personality Cults".

103 D. Brandenberger, "Stalin as Symbol: A Case Study of the Personality Cult and its Construction", *Stalin: A New History* içinde, ed. Sarah Davies ve James R. Harris (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 251; D. L. Brandenberger ve A. M. Dubrovsky, "'The People Need a Tsar': The Emergence of National Bolshevism as Stalinist Ideology, 1931-1941", *Europe-Asia Studies* 50, Sayı 5 (1998), 873-892.

dan başka, liderlikteki bölünmeleri gizleyen ve köylü nüfusa ikame bir havari, hatta eninde sonunda tapılacak bir tanrı sunan bir birlik simgesi olarak hizmet etti.[104]

Bu kültlerin inşa(ları) hakkında çokça şey bilmemize karşın, önümüzde hâlâ eksik bir tablo duruyor. Tucker'ın kültün yaratıcısı olarak Stalin'in öz-imgesine odaklanması, onun bu kült karşısındaki tiksintisini açıklayamıyor. Her düzeydeki parti liderlerinin patrimonyal kültlerinin ortaya çıkmasına bir açıklama da getiremiyor. Aynı zamanda kendi kişilik kültlerinin merkezleri haline gelmişlerdi ve bütün parti aygıtının bireysel güvensizlik komplekslerinden yakındığını hayal etmeyeceksek, izahı için başka şeylere bakmamız gerekecek.

Faydalı bir kültün, tabanda tüketimi için tepede nasıl ve niçin evrildiği veya imal edildiğine ilişkin yaklaşımlar da şu önemli soruyu içermiyor: Nasıl oldu da Rusya'da bu kadar iyi işledi? Stalin'den "halkın bir çara ihtiyacı var" alıntısını yapmak cevaplamaya yetmiyor. Asıl soru, niçin öyle olduğudur. Yukarıda gördüğümüz gibi yanıt, Rus kültüründeki hükümdarın kişi olarak kutsallaştırılmasına dair derin yapılarla doğrudan ilişkilidir. Bu 20. yüzyıl kültlerini modern olarak nitelemek alabildiğine baştan çıkarıcıdır; zira kitle siyaseti çağında kitlelere yönelmişlerdi, kitle iletişim araçlarını kullanıyorlardı ve bürokratik rejim bunları dünyevi olarak üretiyordu.[105] Fakat kadim çar kültleri de, tıpkı ikonalar gibi, sıradan insanlar içindi ve onlardaki karizmatik bağlantı da dine dayanmıyordu.[106] Tek bir portre veya ikona ressamlarındansa modern matbaalar tarafından aktarıldığı zaman bile, gönderdikleri mesajlar ve karşılık verdikleri popüler bilinç, kadim ve arkaikti.[107]

104 Bu yukarıdan aşağıya işlevsel yaklaşım için bkz. E. A. Rees, "Leader Cults: Varieties, Preconditions and Funcitons", Apor ve diğerleri, *Stalin and the Making of the Leader Cult in the 1930s* içinde, 3-28; Ennker, "'Struggling for Stalin's Soul'", 161-195.

105 Plamper, *The Stalin Cult*, xvii.

106 Shils, *The Constitution of Society*, 129'da karizmanın tümü de tanrılar gibi aşkıncı olan kurumlar, anayasalar veya fikirlere odaklanabileceğini ileri sürer.

107 Burada araç mesaj değildir ve taşıyıcı onun içeriğini değiştirmez, hatta tanımlamaz. Modern bir aktarım mekanizması kültün ne arkaik özünü değiştirir ne de toplumda karşıladığı ihtiyaçları. Hitler'in kült ile ilgili mesajı, en yeni teknolo-

Ayrıca bölgesel, hatta yerel liderlerin kültleri Lenin ve Stalin kültünün karizmatik bağlantılarını değilse bile, kişiselleştirilmiş patrimonyal yönetimi yansıtıyordu. Sovyet döneminin başlangıcında, bu yerel kültler, sanat hamileri, sıradan insanın dostları ve ataerkil koruyucular olarak yücelttikleri liderler hakkındaydı. Yerel basında doğum günleri kutlanır, ne kadar yavan olsa da yaptıkları konuşmalar hiç kesilmeden yayımlanırdı. Belirli zamanlarda, bu tür kültler eleştirilirdi; işte biz de bu eleştiriler sayesinde, onlar hakkında daha çok şey öğreniyoruz:

> Kuznetsov Yoldaş'ın da toplantıda konuşma yapacağı sanılıyordu. Dinleyicilere, kendisi ortaya çıktığı anda kuvvetle alkışlamaları ve *hurra* diye bağırmaları uyarısı önceden yapılmıştı. Bağırılacak sloganlar daktilo ettirilmişti... Saat 10.00'da, Kuznetsov'un salona gelmekte olduğunu ilk Savinov gördü ve Kutirov'a söylemek üzere prezidyuma koştu; o da sloganları dağıttı ve haykırdı: "Çok yaşa Başkan Kuznetsov Yoldaş!"[108]

Karakalpakistan'da çok ilginç ve açıklayıcı bir konuşmada, Birinci Sekreter Aliyev, tıpkı Stalin'in, portresine işaret ederken oğluna yaptığı gibi, kendisinden üçüncü şahıs olarak söz etmekteydi:

> PANKRATOV: Biz hep "Aliyev Yoldaş'a" yazarız ve "Parti örgütümüzün lideri (*vozhd'*) olarak size yazarım."
> ALIYEV: Bunun sorumlusu Aliyev Yoldaş değildir.[109]

Çoğu zaman, bu yerel ileri gelenlerin isimleri bölgenin çeşitli coğrafi mevkilerine verilir, böylece kendilerini fiziksel peyzaja kazımış olurlardı. Pankratov sözüne devam etti: "Aleksandr Lunev'in adının verildiği gemileri düşünün, sahil koruma botu Grigorii Kavaçev'i, Aliyev veya Saparov yahut Alimov ya da

jileri (radyo, kitlesel yayıncılık vesaire) kullanan bir bürokrasi tarafından iletilmekteydi, ama bu yüzden ne daha çok modern ne de daha az atavist idi.

108 "Protokol i stenogramma II Stalingradskogo oblastnoi konferentsii VKP(b) s materialami". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4226, l. 135.

109 "Stenogramma VII Kara-Kalpakskoi oblastnoi konferentsii KP(b)UZ. 19-25 amia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 27, d. 142, l. 367.

Kurbanov, Loginov ve diğerlerinin adının verildiği onlarca kolektif çiftliği ele alın. Ya sonu gelmez başarı duyurularına ne demeli?"[110]

Dağıstan'da, "Memedbekov, Tagiyev, Saidov adında kolektif çiftliklerimiz var. Partiden ihraç edilmiş adamların bile isimlerini verip sonra bunları değiştirmeyi unutuyorlar. Herkes birkaç kolektif çiftliğe kendi adının verilmesi gerektiğini düşünüyor. Bir sekreter belirli bir kazada dört yıl çalışırsa, neden kendi adını taşıyan dört çiftlik olmasın ki diye kuruyor."[111] Kazakistan'da, Parti Birinci Sekreteri L. I. Mirzoyan'ın kamusal portreleri Stalin'inkinden daha büyüktü. Dağcılar bir yere "Stalin Zirvesi" adını verdiğinde, onlara bir sonrakine Mirzoyan adını vermeleri tavsiye edildi.[112]

Smolenks'te, Birinci Sekreter I. P. Rumyantsev'in elinin altında, kendi reklamını yapan becerikli şakşakçıları vardı ve o da bu durumdan hoşnutmuş gibi görünüyordu:

> Kulikov bunun ismini Rumyantsev Rayonu olarak değiştirmeyi başardı. Üstelik hepsi bununla da kalmadı. İlçede yeni adı unutup da eski adı kullanan herkese 5 ruble ceza kesme uygulamasını da başlattı. Dahası, Rumyantsev'in 500 portresini 65 kapikten,* artı Leningrad'dan 20 portresini de 75 kapikten satın aldı. Leningrad'dan portrelerin gelmesiyle ödeme zamanı gelip çattığında, ilçe ispolkom** sekreterini çağırttı ve ödemeyi onun yapmasını söyledi. Sekreter bunun yasadışı olduğu belirterek ödemeyi reddetti. O zaman Kulikov yakasına yapışarak parti kartını sökercesine çekip aldı.

Geertz, güçlü karizmatik politikacılar ile yönettikleri yerler arasındaki ilişkiye de değinmişti. "Krallar kırsal kesimde seya-

---

110 "Stenogramma VII Kara-Kalpakskoi oblastnoi konferentsii KP(b)UZ. 19-25 maia 1937g". RGASPI, f. 17, op. 27, d. 142, l. 329.

111 "Stenograficheski otchet II-i Ordzhonikidzevskoi kraevoi partkonferentsii. 13-15 iiunia 1937g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3425, ll. 48-49.

112 Mikhail Shreider, *NKVD iznutri: Zapiski chekista* (Moskova: Vozrashchenie, 1995), 109.

(*) Para birimi. Rublenin yüzde biri değerindedir – yay. haz. n.

(**) Yürütme Komitesi – yay. haz. n.

hat eder, halk önüne çıkar, festivallere katılır, nişanlar dağıtır, hediyeler alıp verir veya rakiplerine meydan okurken, tıpkı bir kurdun veya kaplanın kendi arazisine kokusunu yayması gibi, neredeyse daima fiziksel bir parçası gibi, topraklarını işaretlerlerdi."[113] Stalin'in tevazusundan eser bile taşımayan Smolensk Parti Birinci Sekreteri Rumyantsev, tıpkı topraklarında ilerleyen bir çar veya mülklerini ziyaret eden bir soylu gibi, arazisini kokusuyla işaretliyordu:

> Rumyantsev ilçeye geldiğinde, Genç Öncüler onu ilçe sınırında karşıladılar. Rumyantsev yanına bozuk para olarak aldığı 25 rubleyi bu çocuklara saçtı. Çocuklar bir mahalle kavgasındaymışçasına bozuklukların üstüne atladılar. İnsanlar bunun yakışıksız olduğunu söyleyince, Rumyantsev "Yoldan kimin geçmekte olduğunu bilmeleri gerek," dedi.[114]

Parti birinci sekreterlerine dair yerel kültler, bu liderlerin "aile çevre"lerinin oluşumunun bir parçasıydı: Güçlü bir kişiliğin çevresinde toplanan ve himaye ve karşılıklı öz-korumaya dayanan siyasi klanlar ve ağlardı bunlar. Aşağıda bu yerel siyasi aygıtları biraz daha geniş olarak ele alacak olmakla birlikte, burada temelde bunların kült ile ilgili özellikleriyle ilgilenmekle yetineceğiz. Birçok örnekte, yerel ileri gelenin otoritesinin Stalin'le yoldaşlığı veya yakınlığından geldiği söylenmekteydi ve bu bağlantı çeşitli yollardan kuruluyordu. Dağıstan'da:

> Ulusal bir müzik topluluğu kurdular, dinlenecek iyi bir müzik, izlenecek başarılı bir performans, tamam iyi bir şey, fakat anlamadığım nokta, adını Samurski Topluluğu koymaları şart mıydı?.. Peki topluluk hangi şarkıyı söylüyor? Dinlemeye gittim ve "Enternasyonal", ardından "Stalin İlahisi" Buraya kadar sorun yok. Fakat "Stalin İlahisi"nin ardından, bir "Samurski İlahisi" söylediler. Bunu söylemeden edemediler.[115]

113 Geertz, *Local Knowledge*, 125.

114 "Stenogramma plenuma Zapobkoma VKP(b) ot 26 iiula 1937g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4093, ll. 10-11.

115 "Stenograficheski otchet II-i Ordzhonikidzevskoi kraevoi partkonferentsii. 13-15 iiunia 1937g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3425, ll. 48-49.

Kuşkusuz, karizmatik kişilik kültleri ile daha dünyevi liderler kültü arasında bir fark vardır. Stalin başlı başına aşkıncı olduğu kadar, Lenin ve Marx'ın havari ardılı olarak da meshedilmekteydi. Stalin'in bu diktatörün kudretinden ve yetkisinden yoksun olan Sovyet çağı ardılları, Lenin'den itibaren bir havari teselsül zincirine (Kruşçev ve Gorbaçov örneklerinde, artık gayri meşru görülen aradaki Stalin'i atlayan) ve Komünist Parti'nin onayına dayandılar.

Araştırmacılar çok uzun zamandan beri Stalin'in Lenin'in "çömezi", "sadık takipçisi", "ölümsüz Lenin'in davasının sürdürücüsü" olarak nitelenmesine değinmiştir. Bundan başka, havari imgesiyle bağdaşmaz sayılmayacak "öğretmen/mürşit" olarak da sık sık nitelenmekteydi.[116] Stalin'i Lenin'in yanı başında gösteren ünlü "kutsayıcı" fotoğrafları, II. Nikolay'ın, oğlu Aleksey'le birlikte fotoğraflarını çağrıştırır ve bugün Moskova'da satılan Putin'i kayak yaparken ve Medvedev'le hoşbeş ederken resmeden fotoğrafların habercisi gibidir.[117]

Antropologlar karizmatik otoritenin birçok zaman ve uzamdaki evrensel yönlerini anlattılar. Bütün bu şahsiyet veya liderlik kültleri, liderlik gruplarınca işlevsel hedeflerle icat edilmese bile, kasıtlı olarak denetlenip manipüle ediliyordu. Bu manipülasyon, yüzyıllar boyunca taç giyme merasimleri, çeşitli ritüeller, din, efsaneler ve rivayetler ve bizim çağımıza yaklaştıkça, markalaştırma ve pazarlama dediğimiz faaliyetlerle yapıldı. Sovyet örneğinde, kültlerin taşıdığı otorite, bireysel olarak karizmatik aşkıncı (Stalin), havari teselsülüne dayalı (Stalin ve onu izleyen Sovyet liderleri), medya tarafından imal edilmiş (Putin) ve/veya daha alt düzeylerde yeniden üretildi.

Havari kültleri gibi, tek bir kişiye dayanan Putin'inki gibi kültlerin yapısal bir unsuru da vardır: Bunlar bir dereceye kadar, yerel liderlerin otorite kaynağı olarak yüce lidere yakınlık

116 Nathan Leites, Else Bernaut ve Raymond L. Garthoff, "Politburo Images of Stalin", *World Politics* 3, Sayı 3 (Nisan 1951), 317-339.

117 "Hükümdarın kendi bedeni ile temsil ettiği bedenler dizisini, bütün siyasi gövdede zirvesine varacak şekilde birbirine bağlayan, baba soyunun göstereniydi; bu ise tekrarlanan baba-oğul ilişkisi, kalıtım, erkeklik ve ölümsüzlüğe dair aşkınlık taahhüdü idi." Julia Adams, "The Rule of the Father", 242-243.

üzerinden, sistemin her düzeyine yayılma eğilimindedir. Stalin dönemindeki bölgesel liderler için, Kruşçev için, Putin'e dek diğer liderler için, yakınlık, kişisel karizmanın yerini almıştı.

Rusya'da yetkililerin üstleri ve astlarıyla ilişkisi daima patronaj ilişkileri ve kişisel bağlantılar aracılığıyla var olmuştu.[118] Bu kadim patrimonyal siyaset, kişisel otoritesi "istikrarlı kurumsal yapılara dayanan düzenli bir otorite kavramıyla tümüyle ters düşen" Lenin tarafından yenilendi. Siyasi kurumlar aslında güçlü kişiliklerin araçları oldu.[119] Stalin döneminde de durumun böyle olduğunu söylemeye bile gerek yok.

Bu düzende politikaların belirlenme işi, çoğu zaman yüce haminin kişisel temsilcileri, onun yakınları oldukları iddiasındaki yetkililer tarafından, tutarlı yasalar yerine, oracıkta, her bir olayı bireysel olarak değerlendirmesiyle yapılır.[120] Sisteme damgasını vuran, hukuka veya onun koyduğu sınırlara bağlılık değildir pek; daha çok siyasi çıkara dayanır ve otoritenin resmî makam sahipliğiyle pek ilgisi yoktur. Rus liderlik kültleri bu nedenle siyasi iktidarı resmî, kurumsal veya devlet fikirlerine dayalı olarak görmez; daha genel anlamda iktidarın kişisel ve patrimonyal anlayışının bir tezahürüdür.

Stalin, bir siyasa uygulamaktan veya dayatmaktan bahsettiği zaman, kurumlardan değil, kişilerden söz ediyordu. Siyasa değişimleri kadroların doğru karışımını bulma meselesiydi ve ayrım gözetmeden, görünüşte fazla bol ve birbiriyle örtüşen daireler kurdu; zira esas olan, bunların ne yapmakla görevli olduğundan çok, bu dairelerde kimlerin çalıştığıydı. Bu daireler, kurumlar olmaktan çok, Stalin'in tam yetkili önemli adamlarını ve kullanacakları araçları barındıran mekânlardı. Kuramsal olarak, RSFSR Tarım Komiserliği, 1920'lerin sonunda kolektif-

118 Hosking, "Patronage and the Russian State", 303-304.

119 Gill, *Origins of the Stalinist Political System*, 108, 325.

120 Reinhard Bendix, *Max Weber: An Intellectual Portrait* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1960), 345. Stalin döneminde patrimonyal iktidara sınırlı bir atıf için bkz. Hughes, "Patrimonialism and the Stalinist System - the Case of Syrtsov, S.. I.", *Europe-Asia Studies* 48, Sayı 4, (1996), 551-568; ve tamamen Stalin merkezli bir yaklaşım için bkz. O. Khlevnivk, *Master of the House: Stalin and His Inner Circle* (New Haven, Conn. Yale University Press, 2009).

leştirmeyi yürütebilirdi, ama burası "yabancı" kişilerle doluydu. Bir SSCB Tarım Komiserliği oluşturuldu ve "bizim adamlar" ile dolduruldu. RSFSR versiyonu da varlığını sürdürdü fakat ihmal edildi. Dayatma yapmak, işleri yoluna koymak bir yere "bizimkileri" göndermeye bağlıydı. "Bir kâğıda bir şeyler yazmak işe yaramaz. İşleri yoluna koysunlar diye adamlarımızdan birkaçını göndermemiz gerek."[121] Nihayetinde, Bolşevik liderliği bir bürokrasinin kurallara bağlı işlemleri ile ilgili olmaktan çok, "adamlarımızı" göndermekle ilgiliydi.

Önemli kişilere yakınlıktan kaynaklanan siyasi iktidarın Rusya'da uzun bir geçmişi vardır. 9. yüzyıl Kiev Knezliği kadar eski bir tarihte, prensin en yakın hizmetkârları, onun *druzhina*'sının üyeleriydi; bu, "dostlar" kelimesiyle aynı kökten gelen bir Rusça sözcüktü. Prensin askerleri "onun adamları" (*svoi liudi*) idi. İktidar, prense yakınlıkları sayesinde, bu hizmetlilerden ve profesyonel askerler üzerinden yayılıyordu.

Moskova döneminde, "iktidar ve idari mevkinin ille de ilişkili olması gerekmiyordu, aslına bakılırsa, yüzyıllar boyunca özgül olarak birbirinden ayrı oldular."[122] Siyasi gücü üreten, genellikle akrabalık ve hısımlık bağlarıyla pekiştirilen hükümdara yakınlık oluyordu. Kilit bir politik olay, prensin (daha sonraları çarın) evliliğiydi. Karısının babası, amcaları, erkek kardeşleri ve erkek kuzenleri hükümeti devralıyor, kilit konumları işgal ediyorlardı. Eğer prens ya da çar reşit ise, gelinin kendisi genellikle iktidar dışında kalıyordu, ama gene de kendi klanının erkek üyeleri için bir yakınlık bağlantısı oluşturuyordu; bu bağlantı, politik anlamda bir himaye ağı olarak işliyordu.

Sovyet klan ağları akrabalıktan çok politik bağlantılarla ilgili olmasına karşın, politik güce sahip bazı akrabalık ilişkileri Sovyet döneminde de ayakta kaldı. Yukarıda Stalin'in bir düşmanın "akrabalarını, ailesini" yok etmekten söz ettiğini görmüştük ve tutuklanan bir Bolşevik'in akrabalarının da tutuklamalara maruz kaldığı veya en azından sonsuza değin mimlendiği 1930'ların terör döneminde, durum genellikle böyle oldu.

121 N. İ. Yejov, köylülerle konferans. RGAE, f. 7486, op. 79, d. 24, l. 9.

122 Keenan, "Muscovite Political Folkways", *Russian Review* 45, Sayı 2 (1986), 139.

Akrabalık ile siyasetin bu modern bileşimi, Beria'nın oğlu Sergo'nun Maksim Gorki'nin torununa yaptığı evlilik teklifine Stalin'in tepkisini de açıklıyor. Ortaçağ Moskova'sında, evlilikler bütün klanın politik yaşamını etkileyen ittifaklardı; akrabalık klanlarının reisleri önemli klan üyelerinin evliliklerini ayarlar, onaylar veya karşı çıkarlardı. Gorki'nin, ailesini kuşatan parti dışı kuşkulu tipler yüzünden, "Evliliğini muhalefetçi Rus entelijansiyayla bağ kurma hamlesi olarak görüyorum," dediği Sergo'yu bu nişanlanmada babasının parmağı olup olmadığını anlamak için sorguya çektiği sırada, aslında Stalin, tam bir boyar klan reisi gibi davranıyordu.[123]

Siyasi iktidarın bir işaretleyicisi olarak yakınlığın en belirgin tezahürü himayeciliktir ve Moskova Rusya'sına patronaj ağlarının hükmettiği pek az şüphe götürür. Ortaçağ ve erken modern Rusya'sı üzerine çalışan araştırmacılar, ister klan bağlantılarına ister yeminli sadakate dayanıyor olsun, bir himaye grubuna üyeliğin, resmî statü, işlev ve mevkiden çok daha önemli olduğunu gösterdiler.[124] "Yakınlığın –çoğu örnekte kan veya evlilik bağlarının getirdiği fiziksel erişim– siyasi faaliyetin hem garantisi hem de amacı" olduğunu ortaya koydular.[125] Öte yandan, "hükümdarın huzurundan sürgün edilmek, aynı zamanda hapis ve servet müsaderesi gibi daha elle tutulur cezayı da içeren bir gözden düşmenin simgesel ifadesiydi. Bu talihsizlerin, çarın 'ışıl ışıl gözleri'nden yoksun kaldığı söylenirdi."[126]

İmparatorluk döneminde de pek az şey değişmişti. Kişilere yakınlık ve himayeciliğin Rus siyasi sistemine hükmetmeye devam ettiği, "kanunların değil kişilerin hükümeti" şeklinde-

123 Sergo Beria, *Beria, My Father: Inside Stalin's Kremlin* (Londra: Duckworth, 2001), 192.

124 Nancy Shields Kollmann, *By Honor Bound: State and Society in Early Modern Russia* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1999); Nancy Shields Kollmann, *Kinship and Politics: the Making of the Muscovite Political System, 1345-1547* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1987).

125 Keenan, "Muscovite Political Folkways", 140.

126 Nancy Shields Kollmann, "Muscovite Patrimonialism", *Major Problems in the History of Imperial Russia* içinde, ed. James Cracraft (Lexington, Mass.: D. C. Heath, 1994), 39.

ki ünlü deyişle dile getiriliyordu.[127] Büyük Petro'nun, eski *mestnichestvo* atama sistemini "modern" bir Rütbeler Cetveli liyakat sistemiyle değiştirmesi, himayeciliğin ve kişisel üstünlüğün önemine pek az değişim getirecekti. Aslına bakılırsa, Petro döneminin başından 18. yüzyıl sonuna değin, üst konumlara yapılan neredeyse tüm önemli atamaların izi, Narişkinler ve Saltikovlar olmak üzere iki klan ağına kadar sürülebilir.[128]

Büyük Katerina'nın Aydınlanmacı rasyonel hukuka büyük hevesine karşın, "İnsanların kendilerini himaye gruplarında örgütlemeye devam ettiği ve bu grupları faaliyetlerinin başat odağı yaptığı sürece iyi kanunların tek başına adalet ve etkili hükümeti gerçekleştirmek konusunda pek az işe yarayacağını kimse açıkça kavrayamamış gibidir."

İmparatorluk döneminde, yakınlık ve patronaj siyasi sisteme hâkimiyetini sürdürdü; temel ölçü otokrata yakın olmak, "monarşik yakınlık" oldu.[129] 18. yüzyılda Büyük Katerina döneminin başında, Nikita Panin, "hükümetin faaliyetlerini belirleyenin, devlet kurumlarının gücünden ziyade, bireylerin nüfuzu" olduğunu gözlemlemişti.[130]

19. yüzyıl, rasyonelleştirme ve modernleştirme reformlarının havada uçuştuğu çeşitli dönemlere sahne oldu. Yüzyılın erken bölümünde, Mikhail Speranski, Çar I. Aleksandr'a sözünü dinletmeyi başardı ve kurallarla bağlı anayasal sistemi yaratacak bir idari reform projesi geliştirdi. Gelgelelim, tutucu muhalefet planlarını başarısızlığa mahkûm etti. 19. yüzyılın ilerleyen yıllarında, bir *Rechtsstaat*, yani kişilerden çok, kurallarla yöne-

---

127 John P. LeDonne, *Absolutism and Ruling Class: The Formation of the Russian Political Order, 1700-1825* (New York, Oxford: Oxford University Press, 1991), 21. Ayrıca bkz. David Ransel, "Character and Style of Patron-Client Relations in Russia", *Klientelsysteme im Europa der frühen Neuzeit* içinde, ed. Antoni Maczak ve Elisabeth Mueller-Luckner (Münih: Oldenbourg, 1988), 225-231; Hosking, "Patronage and the Russian State"; Dixon, *The Modernisation of Russia.*

128 Dixon, *The Modernisation of Russia,* 137.

129 David Ransel, "Character and Style of Patron-Client Relations in Russia", 216.

130 Daniel T. Orlovsky, "Political Clientelism in Russia: the Historical Perspecttive", *Leadership Selection and Patron-Client Relations in the USSR and Yugoslavia* içinde, ed. T. H. Rigby ve Bogdan Harasymiw (Londra: Allen & Unwin, 1983), 177-179.

tilen özerk bir yasal düzen yaratmaya yönelik sayısız girişimler kendini gösterdi. Bunlar da başarısız oldu veya bazı örneklerde ancak önemsiz reformlar yaratabildi, çünkü I. Petro'nun soyutlama olarak devlet adı altında, bir yandan devleti hâlâ kendi mülküymüş gibi vasiyet etmesi gibi, 19. yüzyılda kişisel otoritenin kurum karşıtlığı ilkesi tüm diğer kavramlara ağır bastı. Büyük Katerina nasıl bunu anladıysa, varisleri reformları hafife aldıkları ve ardından tutucuların bunları ezmesine izin verdikleri zaman, onlar da durumu o kadar açık anlayacaklardı.[131]

Genel olarak modern Rusya'da ve özel olarak Stalin döneminde iktidar ve otoritenin, resmî makam sahipliğinden çok, birinin daha da güçlü bir kişiye yakınlığının bir işlevi olduğuna pek az kuşku vardır. Politbüro üyeleri otorite sahibiydi, zira beraber çalışmak üzere onları Stalin'in bizzat seçtiği biliniyordu. Öte yandan, onun huzurundan, geç saatlerdeki ünlü akşam yemeklerinden ve "ışıl ışıl gözleri"nden yasaklanmak, gözden düşmek ve güç kaybetmek anlamına geliyordu.

Yakınlıkları, görsel ve simgesel olarak diktatörün yanında dururken fotoğraflandıkları resmî ortamlarla teyit ediliyordu. Bir anlığına Lenin mozolesine dönersek, önemli günlerde mozolenin üzerinde dikilmiş askerî geçit törenlerini izleyen Politbüro üyelerinin imgesi çok tanıdıktır. Sovyet hükümetlerinin politika ve uygulamaları üzerine çalışanlar hiyerarşik olarak kimin daha yukarıda, kimin daha aşağıda olduğunu tahmin etmek için Sovyet liderlerinin ayakta durdukları yerleri incelerdi. Ancak, bizim daha az aşina olduğumuz, bütün sahnenin taşıdığı semiyotik mesaj, neredeyse kesin olarak Rus kültürel bilincinde yankılanan kadim bir mesajdı: Politbüro üyeleri ayakta en modern, teknolojik olarak en gelişmiş nükleer füzeleri seyrederken, bu üyeler ve Lenin klanının ahfadı, Şçusev'in modern yapısının soğuk mermeri aracılığıyla, sözcüğün gerçek anlamıyla, yarı efsanevi atanın kutsal bedeni üzerinde duruyorlardı.

131 Bkz. Daniel T. Orlovsky, *The Limits of Reform: The Ministry of Internal Affairs in Imperial Russia, 1802-1881* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981).

Kişisel ve yakın olma anlamında, bundan daha iyi bir iktidar simgesi tasavvur edilemezdi. Stalin, Lenin'in bedeninin üstünde dikiliyordu. Politbüro üyeleri de aynı şeyi yapıyorlardı, ama bir yandan Stalin'in yanında durmaları sayesinde, kendi otoritelerini de pekiştiriyorlardı. Sovyet kahramanlarının bedenleri ve külleri sadece birkaç metre arkalarında, sahnedeki atmosfere katkıda bulunuyor ve böylelikle hem havarilere özgü hem fiziksel yakınlığın bir işlevi olarak, iktidarın sembolik uzamsal birliğini tamamlıyordu. Stalin öldüğünde, birkaç yıl boyunca mozoleyi Lenin'le paylaştı; hatta buradan çıkarıldığı zaman bile, oralardan çok uzaklaşmadı ve ardılları da tıpkı kendisi gibi, Lenin'in üzerinde dikilerek yeni bir simgesel havari zinciri yarattılar. Her iki örnekte de "devlet"in kalıcılığı kişilikler ve kişisel ilişkilerin bir takım yıldızı olarak icra edilip sergilendi.

Sembolizm dışında, belli bazı yetkili siyasetçilerin, Stalin'e yakınlık aracılığıyla halihazırda elde ettikleri kişisel gücün bir işareti ve onayı olarak, Politbüro, Orgbüro, Sekreterlik ve Merkez Komite gibi daha yüksek kurulların üyeleri haline gelmeleri de sık görülen bir durumdu. Stalin'in bürosuna sık sık uğrayan ve Politbüro üyelerinin karar merciinde işlev gören daha genç siyasetçilerin birçoğu, bir sonraki parti kongresine dek, Stalin'e yakın olmaları nedeniyle zaten kullandıkları otoriteyi teyiden, resmen gerçek Politbüro üyeleri haline gelmiyorlardı. A. A. Jdanov, N. I. Yejov ve G. M. Malenkov 1930'lardan örneklerdir. Yejov, bu statünün kendisine resmî olarak verildiği 1934'ten önce bile, zaten fiilen Orgbüro üyesi olarak çalışıyordu. Malişev, Patoliçev, Pervukhin, Saburov ve Zverev de 1940'lardaki Politbüro üyeliklerinden önce güç sahibi olmayı başarmışlardı.

Benzer bir iktidar anlayışıyla, en üst düzey siyasetçiler, başına getirildikleri örgütlerin statüsünü değiştirdiler. İktidar ve otorite, kurumdan kişiye değil, kişiden kuruma doğru akıyordu. Liderliği, bir Politbüro üyesi olan Beria'dan üye olmayan Kruglov'a geçtiği zaman NKVD'nin gücünün azaldığını herkes anlamıştı. Aynı şekilde, 1949'da bir Politbüro üyesi olan Molotov'un yerini, üye olmayan Vişinski aldığında, Dışişleri Bakanlığı da statü kaybedecekti.

Daha alt düzeylerde, politikacılar birbirleri hakkında, birisinin üst tabakadan birine "yakın" (*blizkii*) veya onunla "bağlantılı" (*sviazan*) olup olmadığına dair algılarına dayanarak hükümler veriyorlardı ve bu sözcükler resmî ve gayri resmî belgelerde sık sık kullanılıyordu. Aleksandr Radzivilovski yeni NKVD şefi olarak İvanovo'ya gittiğinde, yeni atandığı görev, otoritesini kurması için tek başına yeterli olmayacaktı. Fakat mevcut personel Radzivilovski'nin Kaganoviç'in bir yakını (*blizkii*) olduğunu tespit etti; Kaganoviç ise Stalin'e yakındı. Böylece otoritesine itaat etmeleri gerektiğine hükmettiler. Yeni atanan kişi açıkça niteliksiz olduğu zaman bile, sahip olduğu "yakınlık" ilişkisi ona güç veriyor ve astlarını itaate zorluyordu. 1937'de bir beden eğitimi öğretmeni İvonovo'ya, NKVD Gizli Siyasi Dairesi'nin başına atandı. N. I. Yejov'un onu tanıyor olması, otoritesini kabul ettirmesi için yetip de artmıştı.[132]

1937'de Stalin güçlü bölgesel parti başkanlarını uzaklaştırmaya karar verdiği zaman, bunu sadece polise tutuklanmaları emrini vererek yapmadı. Bölgesel klan liderine yakınlık, alt düzey parti üyelerinin gündelik iktidar ölçütüydü. Stalin'in yerel kültü o gücün kültürel bir simgesiydi. Dolayısıyla bu uzaklaştırma kararının, anlaşılabilir kültürel terimlerle açıklanması ve iktidar algılarının yeniden kurulması gerekti. Şüphesiz NKVD'nin yaptığı hıyanet suçlamasıyla tutuklanma önemli bir açıklamaydı. Fakat tutuklamaların her yere yayılması, fiilî suç hakkında daima bir parça kuşku yaratıyordu. NKVD'nin önceki liderliğinin yakın geçmişte toptan görevden alınmış ve kurumun kendisinin vatana hıyanetle suçlanmış olması da polisin tutuklamalarının mutlak güvenilirliğini pekiştirmekte pek az işe yaramıştı.

Ayrıca yerel liderin düşmesi, kime itaat edileceği kuşkusu da doğurdu. Bu yüzden her bir özgül olayda, Stalin (asla polis veya askerden değil ama) parti aygıtından, kendisine yakın Politbüro çalışma arkadaşlarından birini, görevden alma meselesini tartışacak yerel parti toplantısına gönderirdi. Stalin'in sırdaşları olan Kaganoviç, Andreev, Malenkov, Molotov ve Jdanov özellikle faal temsilciler arasındaydı. Daha sonra göreceğimiz gibi,

132 Shreider, *NKVD iznutri*, 45, 54.

hükümdarın *druzhina* üyelerinin ziyaretleri sayesinde, bu tasfiyeler birkaç işlev birden gördü. Merkezden bir temsilcinin, yerel bağlar veya sadakatlerle yükümlenmemiş birinin dostu düşmandan, ilgisi bile olmayanı düpedüz düşman klan üyesi olandan ayırt etmesini sağladı.

Gelgelelim bu, simgesel olarak bir yandan da kişisel iktidar ve hiyerarşik yakınlık düzeylerinin bir teşhiri işlevi görüyordu. Kente gelen kodaman, yerel ileri gelenlerin tutuklanmalarını açıklayıp onaylıyor ve onların "suçları" hakkındaki tartışmaya katılıyordu. Fakat en önemli husus, yetkili temsilcinin Stalin'e yakın olmasının ve bizzat onun tarafından gönderilmesinin bilinmesiydi. Her zamanki gibi kurum veya anayasadan çok, kişiye yakınlığa dayanan bu otorite, eski şefe açıkça ağır basıyor, onu yerinden ediyor, böylece görevden alınmasının nihai onaylaması oluyordu. Yakınlık zinciri, o zamana dek kadiri mutlak olan yerel ileri gelenin böyle apansız azledilmesiyle kesintiye uğrayabilecek iktidar anlayışının ta kendisi oluyor, artık onarılmış ve yenilenmiş hale geliyordu: Kişiselleşmiş iktidar, ardından yetkili temsilcisi aracılığıyla Stalin'e akıyordu.

Sovyet toplumunun her düzeyindeki liderlik kültleri ve Stalin'den sonraki lider kültlerinin tezahürleri, burada bir bireyin kişiliğinin gerektirdiğinden daha fazla şeyin işin içinde olduğunu düşündürür; burada kasıtlı olarak Lenin'i örnek almış veya memleketi olan Gürcistan'ın klan mirasına dayanarak bir yöntem seçmiş Stalin'i taklit eden yerel liderler olayının ötesine geçen bir şey vardır. Stalin ve çalışma arkadaşlarının sadece rasyonel olarak mevcut bir seçenekler mönüsü içinden "kült aracılığıyla yönetim" seçeneğini tercih ettiğini veya patrimonyal yönetimi bilinçli olarak yeğlediğini tasavvur etmek düpedüz hatalı olur. Stalin Lenin'i (veya Korkunç İvan'ı) taklit etmediği gibi, bölgesel parti sekreterleri de Stalin'i taklit etmemişti. Bu siyaset ve hükümet anlayışını Riurik'ten Putin'e varıncaya dek, bütün dönem ve yerlerde hiyerarşilerin her düzeyinde gördüğümüzü düşünürsek, bu tercih kaçınılmazdı. Bu, Rusya'nın ezelden beri yönetildiği derin yapıydı. Üzerinde kafa yorulacak, tercih edilecek alternatif modeller yoktu.

Uzun yüzyıllar boyunca patrimonyal yönetim, tıpkı Rus dilini konuşmak gibi, Rusya'nın bir parçası olmuştu. Mecazi olarak söylemek gerekirse, aslında siyasetin dili patrimonyalizm ve onu yansıtan kültlerdi; yani ortada, bundan başka konuşma dili yoktu. Siyasi uygulamalarında Stalin'in tüm ardılları, Kruşçev'den Brejnev'e dek bu ağızla konuştular ki elit ve halk bunu çok iyi anlıyordu. Gorbaçov devlet ve doğasının anlayışını veya siyasi uygulamayı değiştirmeye çalıştığı zaman, bunu Swahili* dilinde söylese de olurdu aslında! Hiç kimse onu anlamadı ve başarısız oldu. Putin ise aşina dile döndü ve hâlâ yerinde duruyor.

(*) Kiswahili olarak da bilinen; Kenya, Uganda, Tanzanya, Ruanda gibi ülkelerde konuşulan dil. Yazar burada dokundurma yapıyor – yay. haz. n.

3

Parti Personel Sistemi

Merkez Komite'de Yukarıdakiler

Tayin ve nakiller olarak ifade edilmedikçe, hiçbir siyasanın yürütülemeyeceği anlaşılıyor.

– Lenin, 1920[1]

Stalin dönemindeki patrimonyalizm ve kişiselleştirme ile en üst düzey parti kurumlarındaki ilintili sorunlara, parti personel tahsislerine ve Bolşevik elitin liderler olarak öz-temsillerine ayrıntılı şekilde baktığımız zaman, personel atamasının Bolşevik iktidar ve idaresinin tam kalbinde bulunduğuna ve o dönemde de bunun böyle anlaşıldığına tanık olacağız.

Burada ayrıca partinin önde gelen kurullarının, kurumların kendi kurallarını, mevzuatını ve otoritesini önemli siyasi aktörlere yansıtmalarına veya onların davranışını belirlemelerine olanak sağlayacak kurallara bağlı bir kurumsallaşmayı asla geliştiremediklerini, daima kişiliklerin geçici koleksiyonları olduğunu da göreceğiz. TsK'da "yukarıdakilerdeki" kurumsal muğlaklık daha en baştan üst düzey liderlerin işine gelmişti. Aslında, Politbüro ve Orgbüro gibi önemli kurullar, "resmî" örgütlenmelerinden önce de gayri resmî olarak mevcuttu ve ortadan kalktıkları zaman bile varlıklarını sürdürdüler. Bu kurullar, birer kurum olmaktan çok, iktidarları kişiselliğe, yakınlığa

1 V. I. Lenin, *Polnoe sohranie sochinenie*, 5. bas., 55 c. (Moskova: Gosizdat, 1968-75), 30:413.

ve keyfiyete dayalı kodaman takımının işaret ve kimlik tanımlayıcılarıydılar.

TsK'daki (bir sonraki bölümün konusu olan) "aşağıdakiler", davranışın gayrişahsi işlemler ve kurallarla yapılandırılacağı, Weberci bir rasyonalizasyon ve gayrişahsileştirilen bir bürokrasi için ısrarla çabaladı. Bununla birlikte, patrimonyalizm ve kişiselleştirilmiş iktidarın Stalin'in kişiliğinin hatırı sayılır etkisinden tamamen bağımsız olarak nasıl mütemadiyen "modern" işleyişe ağır bastığını açıkça göreceğiz.

1917'den sonra, Bolşevik parti kendini devrim yapmaktan, önceki yönetimin ya kaçtığı veya iç savaşta yok edildiği yahut yeni komünist efendilere düşman olduğu devasa bir ülkeyi yönetmeye doğru bir değişim geçirme zorunluluğuyla karşı karşıya buldu. Kaynaklar, araçlar veya deneyimleri açısından yetersizdiler.

Parti devrim ve İç Savaş esnasında muazzam şekilde büyümesine karşın (üye sayısı 1917 başında yaklaşık 24 binden, İç Savaş'ın sona erdiği 1921'e dek 700 bine çıkmıştı), yeni gelenlerin çoğu, düpedüz kazanan tarafa geçmiş, güvenilir ve kendilerini davaya adamış sayılamayacak kişilerdi. Ancak partideki herkesi saysalar bile, toplam, koskoca Rus nüfus kazanının içinde minicik bir damlacıktı. Nüfusun köylü çoğunluğu, toprak için verdiği yüzlerce yıllık toprak savaşını kazanmıştı ve sosyalist Bolşeviklerin önerebileceği her türlü millileştirme planlarına pek de iyi gözle bakmayacağı kesindi. Aynı şekilde, kentsel ve kırsal esnaf da pek sağlam müttefik olacakmış gibi durmuyordu.

Partinin kırsal kesimdeki zayıf varlığı, sorunun sadece bir kısmıydı. Rusya'nın yeni efendileri hiçbir şey yönetmemişlerdi ve bürokrasiden nefret ediyorlardı; tam tersine, profesyonel devrimciler olarak kendilerini bürokrasiyi yok etmeye adamışlardı. Bolşevik liderler, partiye düşman memurların çalıştığı çarlık bürokrasisi kalıntılarından sürekli şikâyet halindeydi.

1917 Devrimi'nden önce, Bolşevik parti örgütlenmesi bir

gerçeklik olmaktan çok, bir dilekten ibaretti. Ortada somut bir parti aygıtı filan yoktu. Amorf ve değişken üyelikleriyle parti komiteleri birbirleriyle kopuk bir iletişim halinde Rus İmparatorluğu'nun şurasına burasına dağılmıştı. Teoride, bir Merkez Komite, bir Rus Bürosu ve fiziksel bir mekâna veya anayasal bir yetkiye sahip olmayan diğer hareketli kurullar dahil, çeşitli üst komitelere bağlıydılar. Bu nedenle tutarlı ve genel olarak kabul edilmiş bir parti liderlik yapısı ve hiyerarşisi, açıkça tanımlanmış komiteler ağı, sabit yerel veya ulusal parti üyelik kütükleri, hatta eski parti emirleri veya kararları derlemesi bile bulunmuyordu.

Yazılı parti kuralları veya üyelik kartları yoktu; bireysel üyelik kişisel onay ve beyana dayalıydı. Parti üyelik kayıtlarının belirli bir dosya sistemine benzeyen bir yapıya kavuşturulması onlarca yıl aldı. Uzun yıllar, namevcut kayıtlar nedeniyle (hatta daha sonraları onlarla birlikte) kişisel referanslar, en az bir işe girmek için gereken vasıflar kadar önemli oldu. "Filanca yerde çalıştım. Oradaki bu yoldaşlar beni tanır" sözleri, tüm iş başvurularının önemli parçasıydı. Kişisel olanın ayak direyişinin bir başka örneği, SSCB döneminin sonuna kadar parti üyelik başvurularının daima kişisel referanslar eklemeyi gerektirmesiydi.

BOYARLAR VE SEKRETERLER

Bir Moskova prensinin sarayında rutin meselelerin nasıl halledildiği ve işlerin yüzyıldan yüzyıla ne kadar ve nasıl değiştiği konusunda fazla bir bilgimiz yok.[2] Fakat bildiklerimizden yola çıkarak, muhtemelen işlerin şu şekilde yürütüldüğü söylenebilir: Bir mesele hakkında hüküm vermesi için saraya bir dilek iletiliyordu. Eğer alışılmış bir meseleyse, yüksek mahkemelerdeki özel uzmanlığa sahip ruhban üyeler olan *d'iaki* sorunla ilgili karar veriyordu. Daha önemli meselelerde, bir üst düzey ileri gelen (bir boyar), boyar adına "çalışma arkadaşlarıyla birlikte" (*s tovarishchami*) hüküm bildiren ilgili *prikaz* eleman-

2 Bu bölüme dair yaptığı tavsiyeler için Nancy Kollman'a teşekkür borçluyum. Kuşkusuz, tüm hatalar bana aittir.

larına danışarak ortak bir karar veriyordu. Eğer sorun tartışmalı veya başka bir nedenle bu düzeyde hüküm verilemeyecek kadar giriftse, boyarlar meclisinde tartışılmak üzere "üst kata" gönderiliyordu. Onlar bir karara varamazsa, mesele çarın önüne geliyordu.

Eğer mesele en baştan itibaren çok daha ağır (jeopolitik, askerî, ekonomik veya yasal reform vb. konularda) ise, konu boyarlar ve çarın çeşitli topluluklarında tartışılarak karara bağlanıyordu. Bu düzeyde, süreçte hiçbir sabit işlem veya kural yoktu, fakat çara yakınlığın (akrabaları ve yakın arkadaşları en kıdemli olmak şartıyla) rütbe ölçüsü olduğu boyarların kaba bir hiyerarşik düzeni söz konusuydu. Bir sorun veya öneri karara bağlanmak üzere saraya girdiği andan itibaren, kurul yetkinliğinin resmî kuralları ve düzenlemeleri değil, sarayın salonları ve koridorlarında, çeşitli boyutlarda gayri resmî olarak bir araya gelen boyar gruplarının kişisel, hatta keyfî kararları kaderini belirliyordu.

D'iaki, bir meselenin yönlendirilmesi ve karara bağlanmasına hatırı sayılır etki yapabiliyordu. Bunlar zamanla belgelenmiş emsaller, dosyalar, kurallar ve evrak işleriyle çalışmaları kolaylaştırılan profesyonel, sürekli kâtipler haline geldiler. Çok önemli meselelerde bile, üst düzey boyarlar çoğu zaman onlara danışıyorlardı. Evrak işlerini (*deloproizvodstvo*) yürütme ve ilgili yerlere göndermedeki hünerleri de, onları soylular nezdinde elzem kılmaktaydı. Fakat bu hiyerarşik bir sistemdi; boyarlar ise iç ve dış politikada karar almada olduğu kadar makam atamalarındaki tekellerini korumaya hevesliydiler. Soylu soyluydu ve boyarlar, grup imtiyazlarına dokundurtmamakta ve keyfî olarak her işte parmaklarının olması hususunda kararlıydılar. Her bir öneri kişisel olarak onaylaması, reddetmesi veya sonuca mührünü basması için en az bir boyar ekâbirin önüne gelmeksizin, hiçbir önemli karar alınamıyordu. Bir boyarın mührünün bulunmadığı bir tek önemli karar yoktu. Kâtipler ve diğer personelde mühür bulunmazdı. Moskova saray uygulamalarının ayrıntılarına ilişkin tahminlerimiz mükemmel olmasa bile, *d'iaki* ve boyarların farklı çalışma tarzları, uzman-

laşmış bilgileri, hatta belki farklı çıkarlarının olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Boyarları parti komitelerinin üyeleriyle özdeşleştirmeden, eski Moskova ile Bolşevik uygulamaları arasındaki göze çarpan benzerlikleri fark etmemiz olası. Sonraki bölümlerin de göstereceği gibi, Bolşevik personel seçim prosedürüne göre, önemsiz atamalara, çeşitli zamanlarda Uchraspred, Raspredotdel, Orgotdel veya Orgraspred adını alan TsK personel dairesinin uzmanlaşmış memurları (bir *prikaz*'daki *d'iaki*) karar verebiliyordu. Biraz daha ağırlıklı veya tartışmalı meseleler, tek bir TsK sekreterinin (boyar) Orgraspred elemanlarına (*d'iaki*) başkanlık ettiği ve boyar-sekreter adına "s tovarishchi" karar alan bir personel konferansına gidiyordu. Ulusal öneme sahip ciddi sorunlar doğruca üst düzey soylu meclislerine (Sekreterya/Orgbüro) veya en önemli sorunlarda çarla (genel sekreter-Stalin) toplantı yapan Politbüro'ya ("çarın kayın ailesi") gidiyordu. Fakat kadim zamanlarda olduğu gibi, Bolşevik kodamanların da bir sorunu dinleyip karar verecek özgül kümelenmesi/komitesi çoğu zaman belirsizdi; gördükleri zaman biliyorlardı. Her düzeydeki genel anlayış, her düzeydeki çekişmeli veya çetin sorunların karar ve çatışma çözümü için zincirin üst halkalarına doğru çıkacak olduğuydu (ama buna dair yazılı kurallar, en azından tutarlı şekilde takip edilen hiçbir kural bulunmuyordu): Personel konferansı → Sekreterya → Orgbüro → Politbüro → Stalin.

MERKEZ KOMİTEDE YUKARIDAKİLER

Çarlık sistemini devirmek için yıllarca mücadele eden eski tüfek Bolşevikler, kendilerine miras kalan bürokrasinin bu kesimine güvensiz ve düşmanca bakıyordu. Fakat bundan da öte, genel olarak bürokrasiye düşmandılar. 19. yüzyıl çarları gibi, onlar da bürokrasilerin –kendilerininkinin bile– ellerini kollarını bağladığını ve politikaları uygulamaktan çok siyasa yapma temayülünde olduğunu düşünüyordu.

Bununla birlikte, ihtilalden sonra, parti liderliğindeki herkesin açıkça anladığı şey, yeni yönetme yükümlülüğüyle başa çı-

kabilmesi için, partinin bir tür yapıya ihtiyacı olduğuydu. Resmî olarak, en üst düzeydeki üç parti kurulu –Politbüro, Orgbüro ve Sekreterlik– Mart 1919'da 8. Parti Kongresi'nde kuruldu.

Aslında, 8. Kongre sadece mevcut bir düzenlemeyi yasallaştırmıştı; bu üç komite gayri resmî olarak bir süredir zaten mevcuttu. Daha önce 1917'de, 6. Parti Kongresi, TsK oturum halinde değilken çeşitli önemli sorunları ele alması için Merkez Komite'ye bağlı çeşitli *ad hoc* alt komiteler kurmuştu; bunlardan biri Politik Büro adını taşıyordu.

Şubat 1917'de İhtilal'in çarı devirdiğinden beri, Yakov Sverdlov, karısı Klavdia Novgorodtseva ve Elena Stasova, parti üyelerinin yerlerini ve işlerinin izini bulmak üzere hep birlikte çalışmaya koyulmuşlardı. Bu üç isme partinin "sekreterleri" veya "Sekreterya" deniyordu; Lenin'in çalışma arkadaşı Sverdlov bir tür yürütme "sekreteri", Novgorodtseva ve Stasova da onun yardımcıları olarak kabul ediliyordu.

1919'daki ölümüne dek Sverdlov personel tahsislerini kendi kişisel bağlantılarına ve geniş sayıda partilinin bilgilerine dayanarak yaptı. Kurumsal bir mekanizmadan yoksun olması nedeniyle, parti üyelerinin kendilerine önerilen görevleri kabul etmesini sağlayan, onun kişisel itibarı ve otoritesiydi. Büyük ölçüde kişisel temaslarına göre, kimi zaman günde yirmi beş parti çalışanını alıp görev vererek çalışıyordu. V. V. Ossinski'nin 8. Parti Kongresi'nde söylediği gibi, "Sverdlov Rusya'daki tüm parti çalışanlarına ve onları nerede bulacağına ilişkin bilgileri aklında tutuyordu. Her an kimin nerede olduğunu söyleyebiliyor ve onları istediği yere gönderebiliyordu. Şimdi o öldü ve parti çalışanlarının hangisinin nerede olduğunu bilen kalmadı."[3]

Sverdlov kafasında pek çok şey barındırmış olabilirdi, ama pek azını kâğıda geçirmişti. Sekreterya toplantılarının kayıtları karmakarışık, çoğunlukla kimin hazır bulunduğunun, neyin önerildiğinin ve neye karar verildiğinin kaydedilmediği düzensiz karalamalardan ibaretti. Bu dönemde genel olarak parti ka-

3 Ossinski'nin 8. Parti Kongresi'ndeki konuşması, *Vosmoi s"ezd RKP(b)mart 1919 gada: Protokoly* (Moskova: Partizdat, 1959), 165.

yıtları tam anlamıyla düzensizdi. Arşivlerde korunmuş bir avuç Sverdlov evrakı, neredeyse tümüyle günbegün aklında tutmaya çalıştığı karmakarışık bir durumu düzene sokmaya yönelik nafile çabalar gibi görünür. Pek çok boşluklarla dolu listeler, her ildeki üst düzey parti çalışanlarının kim olduğu gibi temel bilgileri tutmaya çalışıyordu. Bir noktada Sverdlov, parti örgütlerini çeşitli "gruplar" halinde kategorize eden büyük bir akış tablosu taslağını hazırlamaya çalıştı: Ayrımlar parti örgütünün boyutu, kentin boyutu, askerî cephe, liderlerin parti *stazh*'ına göre yapılmıştı.[4]

Ocak 1919'da, Merkez Komite'nin uygulamada genişletilmiş bir Sekreterya, gerçekte ise Sverdlov'un ilkel kayıt tutma operasyonuna iki yardımcı ve yeni bir isim vermekten ibaret olan kararıyla "Örgütlenme Bürosu" adını alan görev yerlerinde Sverdlov ve Novgorodtseva'ya, N. Krestinski ve M. Vladimirski de katıldı. Gayri resmî bir ön-Orgbüro olan bu "Örgütlenme Bürosu" toplam on beş kez toplandı.[5]

Mart 1919'da 8. Parti Kongresi, "Merkez Komite, siyasi çalışmalar için bir Politik büro, örgütlenme çalışmaları için bir Örgütlenme bürosu ve bir Orgbüro üyesi olan bir sekreterin başkanlığında bir Sekreterya oluşturduğuna" dair karar çıkardı.[6] Bu karar Sverdlov'un ölümü ve bunu izleyen üst düzey parti örgütlenmesini sistemleştirme kararıyla denk düşmekteydi. Sverdlov'un ölümünden sonra, Novgorodtseva, herhalde sürekliliği sağlamak ve Sverdlov'un karmakarışık notları ve uygulamalarını anlaşılabilecek bir metne tercüme etmek üzere, yeni kurulan resmî Orgbüro'nun birkaç toplantısına katıldı. Stasova yardım etmek üzere birkaç ay daha kaldı.[7]

---

4 "Skhema po uchetu partiinykh sil na 1 ianvaria 1919 g.", RGASPI, f. 17, op. 11, d. 286, l. 4vd.

5 G. M. Adibekov, K. M. Anderson ve L. Rogovaia, ed., *Politbiuro TsK RKP(b)-VKP(h): Povestki dlia zasedanii*, c. 1: 1919-1929: *Katalog* (Moskova: Rosspen, 2000), 5-6; "Predislovie k opisi, Sayı 1", RGASPI, f. 17, op.112, l. 1.

6 *Vosmoi s"ezd* 424-25. Bolşevik jargonda, "örgütsel" iş personel ataması, bir *orgvopros* ise birini belirli bir göreve atama önerisiydi.

7 26 Mart-5 Temmuz 1919 tarihli Orgbüro protokolleri. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 778, ll. 1-8.

Kâğıt üzerinde, bu kurullar değişmez ve kalıcı kurumlar gibi görünüyordu. Belirlenmiş işlevleri vardı (politik ve siyasaya dair sorunlar için Politbüro, personel için Orgbüro). Merkez Komite'nin seçtiği bilinen bir üyeliği vardı. Önceden belirlenmiş toplantı gün ve saatleri ile resmî gündemleri vardı. Gündemlerindeki maddeleri sırayla tartışıyor, oy veriyor, kararlarını kaydediyor ve bunları yazılı olarak ilan ediyorlardı. Çalışanları, gündem maddelerinin sonucu olan kararları tanımlamak için her biri numaralanmış ve alt numaralara da ayrılmış çeşitli protokol dizilerini kullanarak komitelerin faaliyetlerini takip ederdi.

Bir Politbüro toplantısı tipik olarak on beş civarında Politbüro üyesi ve üye adayından (onlarca yıl boyunca dikkat çekecek kadar tutarlı bir rakam olarak kalan), artı gündemdeki maddelerin ilgilileri veya bunları kaydetmek üzere orada bulunan kişilerden oluşmaktaydı.[8] Politbüro, perşembe günleri saat 11.00'de toplanarak, saat 14.00 olmadan toplantı sona erecekti. Eğer bazı kararların alınması uzayacak olursa, cuma veya pazar günleri ek bir toplantı yapılabilecekti. Politbüro toplantılarından önce Sekreterya, Politbüro'nun önemsiz sorunlarını, acil karar almayı gerektirmeyen ve "Sovyet ve parti düzeninde" idarenin alt düzeylerinde kararlaştırılabilecek önemsiz konular gündemini temizleyecekti.[9] TsK üyelerinin Politbüro toplantılara katılma hakkı vardı ve gündemin kendi işleriyle ilgili olması dışında, tipik olarak bunu yapmamalarına karşın, bir düzine üyenin toplantılara katıldığı da görülebiliyordu. TsK dairelerinin bir düzine, hatta daha çok şef ve ikinci şeflerinin ve Denetim Komitesi, Komsomol ve Kızıl Ordu siyasi şube temsilcilerinin yanı sıra gündem başlığına göre davet edilen daha alt düzey uzmanlar olmak üzere, birkaç düzine katılımcıyla dolu bir salonda bir araya gelirdi.[10]

8 Politbüro üye ve aday üye sayısı, sırasıyla 1920'lerde yedi ila sekiz, 1930'larda ise on ila beş arasında değişiyordu ve 1952-1953'te geçici bir fasıla dışında, 1970'e dek düzenli olarak on bir ila dört veya beş arasındaydı.

9 8 ve 21 Aralık 1922 tarihli Politbüro kararları. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 168, l. 11.

10 Bu toplantıların protokollerini içeren Politbüro toplantılarından geniş bir örnek için, bkz. RGASPI, f. 17, op. 3.

Tahmin edilebileceği gibi, Politbüro gündemleri tarım ve sanayi politikaları, askerî konular, özellikle de dışişlerine ilişkin büyük stratejik ve siyasi sorunları içeriyordu. Fakat göreceğimiz üzere, bunların yanı sıra, diğer üst düzey komiteler veya çok daha alt kurullarda ele alınması beklenebilecek personel ataması ve ufak tefek teknik meseleleri de içeriyordu.

Personel atamalarının yapılacağı Orgbüro, pazartesi ve perşembe günleri saat 21.00'de toplanacaktı. TsK sekreterleri Orgbüro toplantılarına dönüşümlü olarak başkanlık ediyordu. Politbüro'da olduğu gibi, Orgbüro'nun potansiyel gündem maddeleri, Orgbüro adına kararlar alma yetkisi de bulunan Sekreterya (bu tek bir sekreter anlamına da gelebiliyordu) tarafından dikkatle inceleniyordu. "Tüm kararlar Sekreterya tarafından alınır ve bunlardan hiçbir Orgbüro üyesinin itirazına maruz kalmayanları, Orgbüro'nun onaylanmış kararları haline gelir."[11]

Politbüro toplantıları gibi, Orgbüro oturumlarına da komite üyeleri ve adayları katılacaktı.[12] Orgraspred'in şefi (tipik olarak bu rütbeye sahip tek TsK daire başkanı) gibi, TsK'nın tüm sekreterleri Orgbüro üyeleriydi. Geri kalan üyeler sendikalar, askeriye, ulaşım ve kültür gibi çeşitli alanlarda uzmanlaşmış üst düzey Bolşevik kodamanlardı. Bu nedenle, esas itibarıyla Orgbüro, daha fazla çeşitliliğe sahip bir uzmanlıkla genişletilmiş Sekreterya'nın bir versiyonuydu.[13] Politbüro toplantıları gibi, Orgbüro toplantıları da, TsK üyeleri ve çeşitli uzmanlar da dahil, gündem sorunlarıyla ilgili veya bunlarla ilgili bilgi vermek üzere davet edilmiş çok sayıda "konuk" barındırırdı.

TsK daire başkanları katılabilir veya katılmayabilirdi, ama başkanlar, ikinci başkanlar ve Orgraspred yardımcıları daima hazır bulunurdu. Bu personel ofisi daireleri, çeşitli bürokrasile-

---

11 4 Nisan 1922 Politbüro kararları. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 168, ll. 92-93.

12 Orgbüro üye sayısı, 1919'dan, Orgbüro'nun lağvedildiği 1952'ye dek şaşırtıcı ölçüde bir tutarlılık göstererek on ila on bir, aday üyeler ise dört ila beşte kalmıştır.

13 Sekreterya kararlarının, Orgbüro üyelerinden itiraz gelmemesi halinde otomatikman Orgbüro kararları haline geldiği düşünülürse bu mantıklı görünür. Sekreterya ve Orgbüro kararları aynı dosyalarda, ikisi arasında ayrım yapılmaksızın kronolojik sırayla tutuluyordu. RGASPI, f. 17, opisi 112-14.

rin işleyişleri ve personel ihtiyaçlarında uzmanlaşmıştı, bu yüzden de atamalarda Orgbüro'ya tavsiye veriyorlardı.

1921'in sonuna kadar, Sekreterya resmî bir kurul olarak hiç bir araya gelmedi, ama İç Savaş'ın bitiminden sonra, Orgbüro gündem maddelerinin batağına o kadar saplanmıştı ki, liderlik başka yerlerde kararlaştırılabilecek sorunları elemeden geçirmenin yolunu aramaya koyuldu. Böylece Sekreterya 1921'deki 10. Parti Kongresi akabinde bir komite olarak toplanmaya başladı, zira "Orgbüro'nun işi ... Orgbüro'nun daha önemsiz sorunları incelemesinden önce TsK Sekreteryası'nın özel bir toplantısını gerektiriyordu." Sekreterya toplantılarının ilk dönemdeki gündemleri bir komite olarak düşünülmediği gerçeğini yansıtıyordu. Bunlar, sayfa kenarındaki, ara sıra bir onay imi veya el yazısıyla "kararlaştırıldı" veya "ertelendi" ibaresi dışında, kimin hazır bulunduğu veya neyin kararlaştırıldığına bile gönderme yapılmayan, gayri resmî bir görevler listesinden ibaretti. Örneğin, "Kostroma il komitesinin Yoldaş Hronin'in Moskova'daki VSNKH'ye* tayinine karşın, Kostroma'da kalıp çalışması için izin talebi" bir gündem maddesi olmuştu. Bu istek "ertelenmişti".[14]

Sekreterya toplantıları, küçük ölçekli Orgbüro toplantılarıydı. TsK'nın bir veya iki sekreteri, (bazen) bir iki TsK üyesi, Komsomol, ordu politik yönetimi ve sendika temsilcileri, artı birkaç TsK eğitmeni (çeşitli illerde uzmanlaşan gezgin temsilciler) ve TsK dairelerinin çoğu şefi veya yardımcılarından (ama Orgbüro toplantılarına katılan Orgraspred kısım şefleri hariç) oluşan bir gruba başkanlık ederdi. Elverişli hale getirilmiş boyutu ve genellikle gündemlerinin pek tartışmalı olmayan doğası nedeniyle, Sekreterya toplantıları hızla yapılarak, gerek Orgbüro gerek Politbüro toplantılarından çok daha fazla sorun ele alınıp karara bağlanabiliyordu. Sözgelimi, 1925'te tipik bir Orgbüro toplantısında, toplantıda on beş ila yirmi sorun çözülebiliyor, beş ila on beş civarında bir karar da daha sonra üyelere telefon-

(*) Vysshiy sovet narodnogo khozyaystva'nın kısaltması. Ekonomi yönetiminden sorumlu en yetkili devlet kurumudur – yay. haz. n.

14 RGASPI, f. 17, op. 112, d. 777, l. 32

la sormak yoluyla alınabiliyordu. Fakat aynı zamanda Sekreterya, toplantıda elli ila yetmiş beş sorunu incelediği gibi, yetmiş ila yüz sorunu da telefon oylaması üzerinden ele alabiliyordu.

1922 yazında, bir eleme katmanı daha eklendi: Bu yeni katman, "Sekreterya toplantıları için sorunları daha dikkat ve özenle hazırlamakla kalmayıp, gündeminden mevcut alışılmış nitelikteki önemsiz sorunlar yükünü azaltmakla yükümlü" olan TşK Daire Başkanları Konferansı'ydı.[15] Bu personel konferansı, önce Sekreterya, ardından Orgbüro ve Politbüro'nun önüne yığılmış gündem maddelerini elemekten sorumluydu. 1925'te Daire Başkanları Konferansı, yerini bir iç Orgraspred Personel Konferansı'na bıraktı.[16] TsK bölüm başkanları yerine, personel konferansı artık tek bir TsK sekreterinin başkanlık ettiği Orgraspred'in uzmanlaşmış grupları ve alt bölümleri başkanları ve yardımcılarından oluşuyordu.[17]

TsK sekreteri ve özel kalem sekreterlerinden bir ikisine ek olarak, toplantı salonu kalabalık olabiliyordu. Hazır bulunanlar tipik olarak TsK dairelerinin (Agitprop [Ajitasyon ve Propaganda], Kadın, Kırsal İşler, Personel vb.) başkanları ile yardımcıları (yaklaşık bir düzine kişi), bir Komsomol temsilcisi, iki-üç TsK eğitmeni ve Orgraspred başkanının, personel atamanın çeşitli türlerinde uzmanlaşmış birkaç asistanı olmak üzere, toplam yirmi civarında kişiden oluşuyordu.[18]

Daire başkanlarının konferansa sunduğu maddelerden birçoğu, kendi daireleriyle pek az ilgisi olan gelişigüzel bir niteliğe sahip gibi görünür; bunlar tesadüfen kendi masalarına sürüklenmiş şeyler gibidir. Personel atamalarında tavsiye vermekten sorumlu bu kurul, aynı zamanda kadro kararlarının yanı sıra, "Karl Liebknecht'in çocuklarına yardım sunmak", *Sanayimiz!*

---

15 "Predislovie k opisi, no. r", RGASPI, f. 17, op. 112, 1, 2 ve 4 Nisan 1922 Orgbüro kararı. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 168, l. 21.

16 Bkz. "Polozhenie ob Organizatsionno-raspreditel'nom otdele TsK RKP(b)", Sekreterya protokolü, 13 Mart 1925. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 646, ll. 19-21.

17 Bu konferanslardan örnekler için, bkz. Orgraspred dosyaları, RGASPI içinde, f. 17, op. 69, dd. 137 ve 138, f. 17, op. 68, d. 70.

18 Bu ve sonraki tahmin ve özetler, 1920'lerdeki Bölüm Başkanları Konferansı toplantı protokollerine dayanmaktadır; RGASPI içinde, f. 17, op. 112, dd. 542-45.

üzerine bir broşür veya "*İzvestiya*'nın en iyi tarım kolektifi yarışması" gibi meselelerle meşgul oluyordu.[19]

Şüphesiz, kurulun personel kararlarından birçoğu, görece önemsiz atamalar hakkında olmuşa benzer. Örnekler arasında Komsomol için ilçe (*volost*) örgütleyicileri, bir TsK eğitmeninin Çuvaş topraklarına yapacağı ziyaret, Yoldaş Dobjinski'nin bir konferans için Minsk'e seyahati, Komünist Talebeler Birliği için bir sekreter ataması, Yoldaş Şulman'ın (geri çevrilmiş) tatil dileği ve Yoldaş İttin'in Kafkasya'da beden eğitimi için eğitmenliğe gönderilmesi yer alıyordu.[20]

YETKİNLİK ÖLÇÜTÜNDE BELİRSİZLİK

Kuramsal olarak, 1920 başında biçimlendirilmiş bir kurumsal komiteler hiyerarşisinde en üstte Politbüro yer alıyor, onu Orgbüro, ardından Sekreterya ve en sonda Daire Başkanları Konferansı izliyordu; görünürdeki sıralama, personel atamasının veya ilgili sorunun önemine dayanıyordu. Bir sorun, nihayetinde tek bir TsK sekreteri (personel konferansı kararı olarak), iki-üç sekreter (Sekreterya toplantısı olarak), tüm TsK sekreterleri ve birkaç üst düzey eski tüfek Bolşevik (Orgbüro toplantısı olarak) veya (Politbüro toplantısında) en üstteki tüm kodamanlar tarafından belirlenebiliyordu.

En alttan itibaren, her komite konferanstaki personelden başlayarak, ya yerinde kararlar almak ya da bunları üstteki uygun kurullara sevk etmek yoluyla sorunları sınıflandırmakla yükümlüydü. Amaç, Politbüro ve Orgbüro'nun (ve nihai olarak Sekreterya'nın) tıkabasa dolu gündemlerini hafifletmek ve sorunları, uygun bir düzeyde, rasyonel şekilde karara bağlamaktı. TsK üyeleri komite kararlarına karşı çıkıp bir sonraki üst komiteye, örneğin konuyu Orgbüro'dan Politbüro'ya sevk-

19 "Zasedaniia Soveshchaniia Zavotdelami TsK ot 28/IV-23g", RGASPI, f. 17, op. 112, d. 542, ll. 2-8.

20 Bu tipik örnekler aşağıdaki toplantılardandı: "Zasedaniia Soveshchaniia Zavotdelami TsK ot 10/V-23 g", RGASPI, f. 17, op. 112. d. 543, ll. 81-85.... ot 12/7-23 g. RGASPI, f. 17, op 112, d. 547, l. 14.... ot 14/V-23 g. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 545, l. 142.

edebiliyorlardı.[21] Daha alt komiteler şeklen üst komitelere bağlıydılar. Stalin'in dediği gibi, "Doğrusu, Sekreterya ve Orgbüro'nun Politbüro'ya bağlı olması değil midir?"[22]

Fakat fiiliyatta işler bu kadar kesin değildi.

İlk olarak, komitelerin gündemleri ve yetkinliklerinde bir belirsizlik fark ediyoruz. Sorunları çeşitli üst komitelere doğru sınıflandırmakta kabataslak bir sıralama olmasına karşın (dış ve iç güvenlik sorunlarının daima Politbüro'ya gönderilmesi gibi), görünüşe bakılırsa, bir sorunun önemi her zaman ona karar veren komitenin mertebesiyle doğru orantılı olmuyordu. 1928'de tek bir haftada, gündem sorunlarının önemi, onları incelemesi gereken komite rütbesinin taban tabana *zıddı* gibi görünüyordu. En alttan başlayarak, Sekreterya Kızıl Ordu politik yönetiminden gelen askerler ve subaylar arasında parti konferansları hakkındaki önemli emirleri tartıştı. Üç gün sonra, Orgbüro –NEP dönemi ve kulakların tasfiyesi* arifesinde hayati önem taşıyan– kırsal kredi konusundaki ulusal çaplı sorunu ele aldı ve Moskova'da –anti-Stalinci "sağcıların" kalesi olan– Krasno-Presnensk ilçe parti örgütündeki duruma ilişkin bir raporu dinledi. Bu arada, Politbüro, pamuk dokuma kooperatiflerinin ülke çapında bir merkezî sendika ihtiyacını tartışmakla meşguldü.[23]

Örneğin, eski Baron Ginzberg'in kütüphanesine el koymak, neden daha aşağıdaki bir kurulun değil de Orgbüro'nun ilgilendiği bir konu olmuştu?[24] Aynı derecede belirsiz olan, eski dev-

---

21 *Dvenadtsatyi s"ezd RKP(b), 17-25 aprelia 1923 gada: Stenograficheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1960), 818.

22 *XIV s"ezd Vsesoiuznoi Kommunisticheskoi Partii (b), 18-JT dekabria 1925 g. Stenograficheski otchet* (Moskova: Gosizdat, 1926), 505-6.

(*) Metinde "dekulakization" olarak geçiyor. 1929-1932 tarihleri arasında, sınıf düşmanı olarak görülen daha zengin köylüler ("kulak") ve onların ailelerine yönelik tutuklama, sürgün ve idam gibi Sovyet tedbirlerini içeren dönemi nitelemek için kullanılır – yay. haz. n.

23 Sekreterya protokolü, 21 Eylül 1927. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 660, protokol, Sayı 66. Orgbüro protokolü, 24 Eylül 1928. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 661, protokol, Sayı 67. Politbüro protokolü, 20 Eylül 1928. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 705, protokol Sayı 43.

24 Tarihçi Mihail Pokrovski ve Dışişleri Bakanı Çiçerin'in tavsiyelerine dayanarak, Orgbüro 6 Nisan 1925'te Kudüs Üniversitesi'yle müzakereler için yetki verdi. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 653, l. 3.

rimci Evalenko'nun kütüphanesini satın almak Daire Başkanları Konferansı'nın görevi (Bubnov'un raporlandırmasıyla) olduğu halde, aynı hafta eski devrimci Rubakin'in kütüphanesine (Kamenev'in raporlandırmasıyla) el koymanın neden Politbüro'nun görevi olduğuydu.[25] Yanıtın muhtemelen kütüphanelerin başlı başına değerinden veya komitelerin derecesinden çok, Kamenev'in Rubakin'in eski bir arkadaşı olmasıyla ilgisi vardı.

Sekreterya'nın, kilit parti örgütleri, Kızıl Ordu'daki siyasi işler ve Politbüro değilse de, en azından Orgbüro'nun yetki alanında gibi görünen diğer meselelerde de önemli kararlar aldığı oluyordu.[26] Ayrıca 1920'ler boyunca, Orgbüro sık sık kendi konumunun üstünde gibi görünen kararlar aldı. Sözgelimi, I. N. Smirnov'un, Yoldaş Yakovlev adında birini Sibirya'ya atamasını onayladı. Teknik olarak bu, Politbüro'nun yetki alanına giriyordu ama Orgbüro (ve Politbüro) üyesi Molotov, Orgbüro'ya devam edip oylama yapmasını söyledi ve Politbüro açısından bunun bir sorun teşkil etmeyeceğinin garantisini verdi.[27]

Tüm bunların, ilk yılların doğum sancılarıyla bağlantılı basit bir komiteler karışıklığı olduğu söylenebilirdi ama bu durum sürüp gitti. 1934'teki 17. Parti Kongresi'nin kent parti komitelerindeki kadro dairelerini kaldırmasından sonra, pekâlâ Politbüro'nun görev alanına girebilecek bir mesele olan bunların yeniden kurulmasını bizzat Orgbüro ele aldı.[28] Üç yıl kadar sonra, 1938'de bile Orgbüro, V. E. Volkhov'u açıkça Politbüro'nun atama listesinde bir görevlendirme olan SSCB tarım ikinci komiserliğine atadı.[29] Böyle pek çok örnek vardır.

Alt düzeyde yer alan personel konferansının sadece küçük sorunları ele aldığı düşüncesi de büsbütün doğru değildir. Bu

25 TsK Bölüm Başkanları Konferansı, 10 Mayıs 1923. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 543, l. 82; Politbüro protokolü, 21 Haziran 1923. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 361, protokol Sayı 13.

26 Bkz. Ekim 1923 Sekreterya protokolleri, RGASPI içinde, f. 17, op. 112, d. 485, ll. 3-5 ve d. 487, ll. 3-7, 113

27 Orgbüro protokolü, 7 Nisan 1921. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 149, 1. 40b.

28 Orgbüro protokolü, 2 Aralık 1935. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 598, l. 2.

29 Orgbüro protokolü, 16 Şubat 1938. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 639, l. 1. Orgbüro en azından, tayinini müteakip onay için Politbüro'ya gönderiyordu.

konferansın, yetkinliğinin çok daha üstünde gibi görünen bir dizi meseleyi gözden geçirerek, Orgbüro, hatta Politbüro onayını gerektiriyor gibi görünen atamaları onayladığı oluyordu. Vergi politikası, uluslarla ilgili meseleler, kırsal kesimde parti varlığı, parti bileşimi, partide kadınların rolü, eşkıyalık, kitlelerle bağlantılar bunlar arasında yer alıyordu.[30] Meseleyi daha üst bir kurula sevk etmeden, personel konferansı Petrov Yoldaş'ın Yüksek Mahkeme yargıçlığına atanmasını onayladığı gibi, Penza ve Voronej'in yanı sıra, Grozni ve Tataristan gibi hassas ulusal bölgelere parti sekreterlerini atadı.[31] Öte yandan, bu son kararlarla aynı gün, Politbüro personel konferansının görev alanına girebilecek çok daha önemsiz meseleleri ele almıştı: nakliye işçileri için bir konferansı ve bir tarımsal sergiyi onaylamak ve Moskova'daki bir teknik okula rektör atamak.[32]

Baştan itibaren, tüm komitelerin gündemleri ufak tefek sorunlarla alabildiğine yüklüydü. Sözgelimi, Ekim 1919'da, askerî bir kriz ve gıda sıkıntılarının tam göbeğinde, Orgbüro, işçilere kitap tedariki sorununu ele aldı.[33] Orgbüro, Ekim 1920'de, yani Vrangel ve Denikin'in Beyaz ordularıyla mücadele esnasında bile, Çudnovski Yoldaş'ın parti aidatlarını ödemeyi reddetmesi (bunları ödememenin izin verilemez olduğu kendisine bildirilecekti) ve Miyaçin Yoldaş'ın (gitmesi gereken) gönüllü faaliyet ve toplantılara katılmaması nedeniyle ihracı gibi meselelere zaman harcamaktaydı.[34] Nisan 1921'de, SSCB'nin en üst siyasi kurullarından biri, üniversite talebeleri için yurtlar ve yaz tatili sorununu ele aldı.[35] O yaz, TsK sekre-

30 Bkz. gündemler, RGASPI içinde, f. 17, op. 11, d. 171.

31 Bkz. "Zasedaniia Soveshchaniia Zavotdelami TsK", 28 Nisan ve 3 Mayıs 1923. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 542, l. 5, ve d. 543, ll. 3-4.

32 Politbüro'nun 3 Mayıs 1923 tarihli toplantısı. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 349, ll. 1-2.

33 Orgbüro protokolü, 27 Ekim 1919. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 9, l. 102.

34 Orgbüro protokolü, 11 Ekim 1920. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 76, ll. 2, 6, 52. Miachin konusunu Orgbüro dikkatle inceledi ve "ihraç kararını tersine çevirmeksizin, onun partiye genel bir temelde, yani tavsiyelerle, yeni kabul anından itibaren bir parti *stazh*ıyla geri alınmasının mümkün olup olmadığının gözden geçirilmesine" karar verdi.

35 Orgbüro protokolü, 1 Nisan 1921. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 149, ll. 2, 4.

terleri Molotov ve Mihaylov'un başkanlığındaki bir Sekreterya toplantısında, trenle yapılan iş seyahatleri esnasında TsK eğitmenlerinin kullanacağı semaver boyutları ve yastık sayısından başka, üç kat çarşaf ve "dörtten az olmayan çay fincanı" temin edileceği belirlendi.[36]

Bütün bunların bir sonu gelmedi. Neredeyse on beş yıl sonra, 1935'te, kent parti komitelerinde parti kadro bölümlerini kurduğu ve muazzam parti temizliğinin sonuçlarını ("Parti Belgeleri Tetkiki") gözden geçirdiği dönemde, Orgbüro'nun Profesör Uşakov'un *Kısa Rus Dili Sözlüğü*'ndeki politik olmayan fakat "göz yumulamayacak hatalar" ile tiyatro biletlerinin düzgün dağıtımı gibi kaygıları vardı. Orgbüro, diş hekimliği eğitimini tartışarak, Sekreterya'dan bu konuda bir tüzük hazırlayarak Politbüro'ya iletmesini istemeyi kararlaştırdı.[37] Aynı ay tek bir toplantıda, yaklaşan ulusal sayımı yürürlüğe koymanın yanı sıra Temsilci Vişinski'nin bir "Troçkist grubun" idama mahkûm edilmesine dair tavsiyesini tartışan Londra Donanma Konferansı hakkında kaygılanarak ve Japonların Moğolistan'daki planlarını överek geçiren Politbüro, bir yandan da Udmurtya için bir 15. yıl kutlaması, Orenburg'daki misafirhaneler ve eski okul binalarının kullanımı hakkında endişeleniyordu.[38]

Aynı şekilde, daha alt kurullar, kendilerinin üstündeki kurulların kararlarını fiilen tersine çeviriyordu. Sekreterya, sık sık Orgbüro'nun memur atamalarını iptal ediyordu.[39] Bazen personel konferansı bile, daha üst düzey kararları iptal ediyordu. 28 Nisan 1923'te, daire başkanlarının konferansı, Orgbüro'nun "emrini 22 Mart'tan itibaren iptal etme (*otmenit*) ve Bondarev ile Rudakov yoldaşları TsK'nın Güneydoğu Bürosu'nun tasarrufuna bırakma" kararı aldı. Yaklaşık aynı sıralarda başka bir

36 Sekreterya protokolü, 10 Ağustos 1921. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 198, l. 8.

37 Orgbüro protokolleri, 14 Ağustos ve 2 Aralık 1935. RGASPI, f. 17, op. 114, 591, l. 5, ve d. 598, ll. 2-3. Orgbüro, tiyatro biletlerinin yüzde 75'inin gişelerde satışa çıkarılmasına karar verdi.

38 Politbüro protokol Sayı 36. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 974.

39 Bkz. örneğin, Sekreterya'nın 6 Mart 1925 tarihli toplantısı; Sekreterya'nın oldukça zorba bir şekilde Politbüro protokollerini alabileceğine karar verdiği bu toplantıda Orgbüro atamaları geri alındı.

toplantıda, personel konferansı, Orgbüro kararlarından beşini daha iptal etti.[40]

ÜYELİKTE ŞEKİLCİLİK

Yetkinliğin şekilciliğine ek olarak, daha en baştan itibaren bu komitelerin asla kaybetmedikleri ve en tepedeki parti kodamanlarının ihtiyaç ve meşreplerine yakışır amorf, geçici ve örtüşen bir niteliği vardı. Orgbüro ve Politbüro sürekli "iş planları" hazırlıyor ve yine neredeyse sürekli bunları göz ardı ediyordu.[41]

1939 öncesi, Politbüro, Orgbüro ve Sekreterya, sadece eski tüfek Bolşeviklere özgü alanlardı. TsK'nın Politbüro, Orgbüro ve Sekreterya'ya dahil olan en üst düzey iki düzine kadar üyesinin, bu komitelerin imtiyazları, hatta üyelikleri hakkında bile ancak belli belirsiz bir fikri vardı. İlk bakışta Bolşevikler komite üyeliği konusunda dikkatli ve titiz gibi görünmekle –örneğin, Politbüro, Orgbüro ve Sekreterya'nın tam üyesi ile aday üyesi arasında kesin bir sınır çizmekle– birlikte, gerçekte bu konuda son derece enformel idiler.

Başlangıçta, Moskova'da çok sayıda üst düzey Bolşevik'in İç Savaş'ın çeşitli askerî görevlerine gelip gittiği zaman, bu komitelerin bileşimi enformel ve değişkendi ve o sırada kimin kentte olduğuna bağlı oluyordu. Orgbüro'nun bir 1920 toplantısına, Orgbüro üyeleri Stalin, Rikov, Preobrajenski, Krestinski ve Serebriakov katıldı. Fakat o sırada tesadüfen şehirde olup da Orgbüro üyesi olmayan Troçki, Kamenev, Zinovyev, Smirnov ve Kalinin, gene de oy verenler arasında yer aldı. Sonuçta ortaya çıkan beşe beş oy eşitliğiyle kararın çıkmaza girmesi üzerine karar, oylanmak üzere daha büyük TsK'ya sevk edildi.[42]

TsK sekreterleri Molotov ve Mihaylov bir ekip halinde çalışarak 1920'lerin başında yönettikleri Sekreterya toplantıların-

40 "Zasedaniia Soveshchaniia Zavotdelami TsK", 28 Nisan ve 14 Haziran 1923. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 542, l. 4, ve d. 545, ll. 143, 144, 145.

41 Orgbüro'nun 1923 ve 1928 yıllarındaki çalışma planlarından örnekler için, bkz. RGASPI, f. 17, op. 11, d. 174, l. 2 ve op. 113, d. 620, ll. 22-24.

42 Orgbüro protokolü, 10 Aralık 1920. RGASPI, f. 17, op. 112., d. 107, l. 2.

da, gündemler arasında hızla ilerlediler. Çeşitli vesilelerle, başkalarının da işin içine girmesiyle, farklı bir "komitenin" kararını yansıtacak şekilde protokollerin yeniden yazılması gerekti. Bir keresinde, her ikisinin de Sekreterya gündemini ele aldıkları bir sırada, ansızın yanlarına, tesadüfen Orgbüro üyeleri olmuş Zalutski, Yaroslavski ve Kalinin de katıldı. Molotov ve Mihaylov da Orgbüro üyeleriydi ve toplantı aksama olmadan yürüdü, fakat o andan itibaren bir Orgbüro toplantısı olarak adlandırıldı.[43]

Yukarıda ele alınan diğer belirsizliklerle birlikte, üyelikteki bu müphemlik hiç ortadan kalkmayacaktı. 1935'e gelindiğinde, Sekreterya 1921 öncesi şablonuna dönmüştü: Büyük ölçüde resmî bir komite olarak toplantılarına son verdi ve bir ya da daha çok sayıda sekreter, kararları gayri resmî olarak almaya başladı. Nisan 1935'te Politbüro, Asya dillerinde çevirmenlerin yetiştirilmesiyle ilgili bir soruna değinmişti ama Orgbüro bir süre toplantı tarihi belirlemedi. Bu yüzden Sekreterya, bu meseleyi, kendi yaptığı 7 Nisan toplantısında (1935'in tek Sekreterya toplantısı ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar Sekreterya'nın bir komite olarak son kez toplanması) ele alıp onayladı. Toplantının tam ortasında, aynı zamanda Orgbüro üyeleri olan birkaç TsK üyesi de geldi. Toplantıya katılanlar arasından Orgbüro üyeleri artık çoğunluk olduğundan, Sekreterya toplantı protokolü, çevirmen meselesi onayını, Orgbüro'nun oylama ile belirlenen tasdiki ile kaydetti![44]

26 Temmuz 1938'de "Merkez Komite emirleri" Yoldaş A. B. Nikolayev'in yetersizlik gerekçesiyle Bakanlar Konseyi'ne bağlı Devlet İhtiyatlar Komitesi'nde daire yöneticiliği görevinden alınmasını belirtiyordu. Daktilo edilmiş kâğıt dolaştırılarak Andreev, Kaganoviç, Malenkov, Yejov ve Jdanov tarafından imzalandı. Talihsiz Nikolayev'in kovulması kararını o kadar uygun sayıda soylu vermişti ki neredeyse son anda akla gelmiş gibi, el yazısıyla "Orgbüro" ibaresi eklenmişti ve Andreev ve Ma-

43 Sekreterya/Orgbüro protokolü, 10 Ağustos 1921. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 198, l. 8.

44 Sekreterya protokolü, 7 Nisan 1935. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 581, l. 1.

lenkov'un Orgbüro üyesi olmaması gerçeğine karşın, karar, Orgbüro'nun toplantı bile yapmadığı bir günde, Orgbüro kararı olarak kaydedildi.[45]

Bu Bolşevik kodamanların gücü, unvana veya üyeliğe değil, önde gelen kişiliklere yakınlıklarına dayanıyordu. 1923 yaz aylarında birkaç kez, Orginstrukt (parti kadro tahsis) daire başkanı ve bu nedenle kodamanlar dışı bir personel olan L. M. Kaganoviç, TsK sekreterlerinden biri olmamasına karşın, Daire Başkanları Konferansı'na başkanlık etti. Aslına bakılırsa, Kaganoviç'in başkanlık ettiği ve hiçbir Sekreterya veya TsK üyesinin bulunmadığı toplantılardan birinde, personel konferansı çeşitli Orgbüro atama kararlarını geri çevirdi.[46]

Yüzeyden bakıldığında, bu durum yalnız kuralların bir ihlali değil, kararları alan personel meselesi gibi görünür. Fakat burada bir kişinin fiilî rütbe ve gücünün, kurumsal konumuyla hiç ilişkili olmamasının bir örneğine tanık oluyoruz. Kaganoviç halihazırda Stalin'in yakın çevresinden biriydi ve genel sekretere yakınlığıyla tanınıyordu. (Zaten Orginstrukt'un başkanı olmasının nedeni de buydu.) Bu nedenle de dönemin anlayışına göre, asıl görevinden bağımsız olarak, sırf Stalin'e yakın olması nedeniyle, teknik olarak bir TsK sekreterine ayrılmış rolü oynayabiliyordu. Kaganoviç bir soylu haline gelmişti ve hiç kimse onun doğru salonda veya doğru komitede olup olmadığına kafa yormuyordu.

Kuralların çiğnenme nedenini, bir sorunun niçin şu komiteye değil de bu komiteye sevk edildiğinin akla mantığa uygun çok az gerekçesinin olmasını, komitelerin açıkça kendi yetkinlikleri dışındaki sorunlar üzerinde karar vermesini ve meseleyi tartışılması için bir üst komiteye göndermeye bile gerek görmeden kendinden daha yukarıdaki bir kurulun kararlarını geri çevirmesini nasıl açıklayacağız? Ayrıca, daire başkanları konferansı düzeyinde, TsK elit mensubu olmayan personele, rütbe-

45 Orgbüro protokolü Sayı 90, 26 Temmuz 1938. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 532, l. 58.

46 Bkz. "Zasedaniia Soveshchaniia Zavotdelami TsK", 14 Haziran 1923. RGASPI, f. 17, op. 112., d. 545, ll. 143, 144, 145.

lerinin çok üzerindeki kararları ve atamaları etkilemelerine imkân verilmesini nasıl anlayacağız? Burada yanıtın, gevşek bir kişisel güç sistemi aracılığıyla grup denetimlerini korumaya çalışan eski tüfek Bolşevik soylu kodamanlarla ilişkisi vardır.

Personel konferansında bir kodamanın varlığı (kurallar gereği bir TsK sekreteri), görünürdeki kurumsal anomaliler ve kural ihlallerinde kilit önem taşıyor. Belirli bir sorunda, eğer bu kişi meselenin önemsiz veya çekişmesiz olduğuna karar verirse veya bu konuda hüküm vermesine yetecek uzmanlığa sahipse yahut meselenin hızla karara bağlanması gerekiyorsa, hazır bulunan sekreter meselenin öneminden bağımsız olarak onun "önemsiz" veya tersi olduğuna hükmedebiliyordu. Konferansın başkanlığında bir TsK sekreterinin (bizzat bir Politbüro üyesi olarak) varlığı, bir üst düzey parti soylusunun tüm diğer komitelerin dışında bütün personel tavsiyesini "kutsayabileceği" anlamına geliyordu ve soylu kastının tek bir üyesi bile bunu kendi başına yapabiliyordu. En baştan itibaren, bir TsK sekreteri, daire başkanları konferansında önerilen bir atamaya onay verirse, bu otomatik olarak bir Sekreterya kararı haline geliyor ve eğer bir Orgbüro üyesi tarafından itiraz edilmezse, Sekreterya veya Orgbüro aslında fiilen bu konuda toplantı yapmamış olmasına karşın, otomatikman Orgbüro'nun kayıtlara geçirilmiş kararına dönüşüyordu.[47] Hangi kodamanın karar verdiği bazen kararın alınması gerektiği sırada binada hangisinin bulunduğuna bağlı oluyordu ve kararın kaleme alınma biçimi (Orgbüro, Sekreterya veya Politbüro) kararın alınması esnasında salonda kimin bulunduğuna göre belirleniyordu.

Bu yüzden tek bir sekreter bile, bütün üst düzey soyluluk adına konuşabiliyordu. Daire başkanları konferansına katılan sekreter aynı zamanda Orgbüro ve Politbüro üyesi ve bu yüzden partinin en üst düzey soylularının yakın çevresinin bir mensubuydu. *Onun* rütbesi ve vasfı sayesinde, daireler arası konferans görünüşteki kurumsal yetkisinin ötesinde bir statü

47 Politbüro kararı, 31 Aralık 1922. RGASPI, f. 82., op. 2., d. 168, l. 21; Orgbüro kararı, 18 Mart 1921. RGASPI, f. 82., op. 2., d. 168, l.1.

ediniyordu. Diğer kodamanlar, o kişinin kendilerinin ve kendi kuşaklarının anladığı haliyle parti çıkarlarına uygun, doğru kararlar alacağına inanıyordu.[48]

Tablo 3.1, Politbüro, Orgbüro ve Sekreterya'nın 1920'ler ve 1930'larda gittikçe azalan toplanma sıklığını gösteriyor. 1934'e gelindiğinde, Politbüro ve Orgbüro yaklaşık ayda bir toplanıyordu ve Sekreterya toplanmayı neredeyse büsbütün bırakmıştı. Fiilî bir komitenin toplanıp ve bir salonda toplantıya benzer bir sahne yaratıp yaratmadığı, belirli bir kodamanın hazır bulunması veya imzası kadar önemli değildi. Önemli olan bir kurum veya komite değil, o kişinin rütbe ve itibarıydı. 1937'ye kadar, tek bir TsK sekreteri rutin olarak "za" ("lehte") yazarak personel tavsiyeleri ve kodamanlar ile personel arasındaki konuşmaların sonucunda önerilen atamaların "özet derleme"lerini imzalıyordu. İmzası aracılığıyla, bu atamalar hiç toplanmamış olan Sekreterya veya Orgbüro kararları olarak kaydediliyordu.[49] Komiteler hiçbir zaman rasyonel kurala bağlı kurumlar olarak işlev görmedi. Hiçbir zaman orada olmadılar veya bunu yapmadılar.[50] Bu nedenle, 1930'ların sonuna gelindiğinde, kodamanlar, personel tarafından tavsiye edilen tek bir (neredeyse asla Stalin olmayan) TsK sekreterinin birçok meselede Politbüro, Orgbüro ve Sekreterya adına sözcülük yaptığı 1920 başlarının sistemine dönmüşlerdi. Bu, seçilmişin kişiselleştirilen kullanışlı ve keyfî soyluluğuydu.

---

48 Ekâbir arasındaki bu ortak seçkin güveni, muhalefet hareketlerinin getirdiği mücadelelerle birlikte yok olacaktı. Muhalifler, kendilerini ilk kardeşlik çemberinin dışına çıkardılar ve ardından güvenilir soylular TsK çoğunluğunu destekleyenlerle sınırlı kaldı.

49 Örnekler için, bkz. Orgbüro protokolü, Sayı 65, 8 Şubat 1937. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 491, l. 77. Orgbüro protokolü, Sayı 90, 26 Temmuz 1938. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 532, l. 62. Gill çok yerinde olarak, "ileri gelenlerin" büyük ölçüde çalışan önerilerini onayladıklarını gözlemler (Graeme Gill, *The Origins of the Stalinist Political System* [Cambridge: Cambridge University Press, 1990], 158-59), fakat, ekâbirin son sözü söylemekte ısrarcı olduğunu belirtmek de önem taşır.

50 Politbüro'nun karmaşık bir kurum olarak ele alındığı daha kapsamlı bir tartışma için bkz., see J. Arch Getty, "Stalin as Prime Minister: Power and the Politburo", *Stalin: A New History* içinde ed. Sarah Davies ve James R. Harris (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 63-82.

TABLO 3.1
Orgbüro ve Sekreterya Toplantı Sıklığı, 1920-1940

	Politbüro	*Orgbüro*	*Sekreterya*
1920	haftada 1-2, ayda yaklaşık 6	3 günde bir	3 günde bir
1921	haftada 1-2, ayda yaklaşık 6 (ilk *oprosom* kararları)	haftada 2	haftada 2
1922	haftada 1-2, ayda yaklaşık 6	haftada 1-2	haftada 1-2 bazen günlük (ilk *oprosom* kararları)
1923	haftada 1-2, ayda yaklaşık 6	haftada 1 veya 10 günde 1 (ilk *oprosom* kararları)	haftada 1
1924	haftada 1-2, ayda yaklaşık 6	haftada 1	haftada 1
1925	haftada 1-2, ayda yaklaşık 6	Kasım boyunca haftada 1, sonra sadece *oprosom*	14 Aralık'a kadar haftada 1, sonra 22 Ocak'a kadar toplantı yok
1926	haftada 1-2, ayda yaklaşık 6	haftada 1	haftada 1
1927	haftada 1-2, ayda yaklaşık 6	14 Kasım'a kadar haftada 1, sonra 3 Ocak'a kadar *oprosom*	18 Kasım'a kadar haftada 1, sonra 23 Ocak'a kadar *oprosom*
1928	haftada 1-2, ayda yaklaşık 6	haftada 1	haftada 1
1929	haftada 1-2, ayda yaklaşık 6	Kasım'a kadar haftada 1, sonra 10 günde 1	Ekim'e kadar haftada 1, sonra 10 günde 1
1930	ayda 6-8	10 günde 1	10 günde 1
1931	haftada 2	Mart'a kadar 10 günde 1, sonra 15 günde 1; Ekim-Kasım'da toplantı yok	Ekim'e kadar 10 günde 1, sonra 15 günde 1
1932	haftada 2	15 günde 1. Haziran-Temmuz, Ağustos-Kasım arası toplantı yok.	10 günde 1
1933	10 günde 1	Temmuz'a kadar 3 haftada 1, sonra ayda 1	19 Ocak'a kadar toplantı yok, sonra ayda 1
1934	ayda 1-2	yılda 12	1934'te toplantı yok
1935	ayda 1-2	yılda 12	Nisan'da 1 toplantı
1936	ayda 0-1	yılda 12, fakat Nisan, Temmuz, Ağustos ve Kasım'da toplantı yok	1936'da toplantı yok
1937	yılda 7	yılda 6. Mayıs-Eylül toplantı yok	1937'de toplantı yok
1938	yılda 6	yılda 11. Nisan-Mayıs, Eylül-Kasım'da toplantı yok	1938'de toplantı yok
1939	yılda 2	yılda 12	1939'da toplantı yok
1940	yılda 1	yılda 12	1940'ta toplantı yok

Kaynak: Yazarın RGASP, f. 17, op. 112 ve 113'ten yaptığı hesaplama.

Yetki, gündem ve komite üyeliğindeki bu muğlaklık kasıtlıydı; Bolşevik oligarklarının esnekliğini, diledikleri şeyi diledikleri yoldan yapmalarını sağlayacak şekilde azamileştiriyordu. Bundan başka, kurumsallaşmaya karşı direnen çok eski bir patrimonyal kişisel keyfiliği yansıtıyordu. Gerçek komitelerin toplanıp toplanmamasının hiçbir önemi yoktu.

Partinin genel sekreteri olarak Stalin'in Politbüro, Orgbüro ve Sekreterya'nın gündemlerinin hazırlanmasında çok büyük bir rolü vardı ve bir Politbüro toplantısını kaçırdığı çok nadirdi. Fakat 1920'lerde Orgbüro ve Sekreterya toplantılarına, genellikle gündemde bir uluslar sorunu olduğu zaman, ancak fasılalı olarak katıldı. 1928'e kadar, (toplamda yetmiş beşi aşkın) Orgbüro toplantılarının sadece dokuzuna, (sekseni aşkın) Sekreterya toplantılarının ise sadece dördüne katılmıştı. 1929'un ilk Sekreterya toplantısına (4 Ocak) katıldı ve o yıl başka hiçbir toplantıya girmedi. Orgbüro toplantılarından 30 Aralık 1929 ve 6 Ocak 1930 tarihinde yapılanlarına katıldı, ama o iki yıl başka toplantıya katılmadı. Kariyerinin geri kalanı boyunca, genellikle yılın başında ekonomik planlar veya komite iş planlarının tartışıldığı yahut gündemde önemli bir parti yeniden örgütlenmesi olduğu zaman, yılda bir iki Orgbüro ve Sekreterya toplantılarına katıldı.[51]

Stalin'in yokluğu hiçbir şekilde, çoğu komite toplantıları dışında alınan kişisel kararlara dahil olmadığı anlamına gelmiyordu. Fakat burada, kişisel, kurumsallık dışı eski tüfek Bolşevik soylu sisteminin Stalin'in iktidara gelmesinden birkaç yıl öncesinde zaten başlamış olduğunu, yansıttığı patrimonyal anlayışın köklerinin ise Stalin ve kafadarlarından yüzyıllar öncesine dayandığını belirtmemiz gerekiyor. Rusya oldum olası bu şekilde yönetilmişti. Bu nedenle, Stalin bu sistemi yaratmamış veya seçmemiş, daha çok onu tevarüs etmişti. Fakat bu sistemi rakiplerinden çok daha büyük bir hünerle kullandı.

---

51 Örneğin, Stalin (ve aslında tüm Orgbüro üyeleri), şehir parti komitelerinde parti personel dairelerinin yeniden kurulmasına dair bir Politbüro emrinin uygulanmasının tartışıldığı 27 Mart 1935 tarihli bir toplantıya katıldı. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 580, l. 1.

Zaman zaman bazı kodamanların gelişigüzel tutumu, diğerlerini rahatsız ediyordu. Orgbüro toplantılarındaki bu türden ilk gündem maddesi, "Rikov ve Tomski yoldaşların gecikmesi ve Orgbüro'nun gelecek toplantısının saat tam 9'da başlayacağı gerçeğine dikkat çekildiği" Molotov başkanlığındaki 6 Eylül 1920 toplantısında baş gösterdi.[52] Molotov, dakikliğe başka herkesten çok önem veriyor gibi görünüyordu, zira 9 Mayıs 1921'de başkanlık ettiği Orgbüro toplantısında, geç kalan Orgbüro üye ve adaylarının isimlerinin çıkarılmasını ve onlara karşı "uygun tedbirler alınmasını" önerdi. "Özel bir görüşü" olan Mihail Kalinin dışında herkes öneri lehine oy verdi.[53] Fakat kayıtlara göre, hemen üç gün sonraki ilk Orgbüro toplantısında, bizzat Stalin bir saat, Djerzinski bir buçuk saatten fazla ve belki görüşünü iyice kanıtlamak için Kalinin de tastamam iki saat 12 dakika gecikecekti.[54] Stenografları herkesin geliş ve ayrılış saatlerini kaydetmeye zorladığı birkaç ayın ardından, Molotov pes etti.

Esneklik, dünyanın tüm Molotovlarına karşı, kural haline gelmişti. Lenin'in dediği gibi, "İşin esası, Orgbüro'nun başlıca görevi parti güçlerinin dağıtımı, Politbüro'nunki ise siyasi sorunları ele almaktır. Fakat açıkça anlaşılıyor ki, bu fark gayet iyi bilinen bir ölçüye kadar yapaydır. Anlaşılmıştır ki, hiçbir siyasa, tayin ve nakillerle ifade edilmedikçe yürütülemiyor."[55] Kendi soylu yuvarlak masası dışındaki Bolşevikler bu müphemliği eleştirdiği zaman, Lenin öfkeyle tepki gösterdi ve yazılı bir kurallar seti fikrinin ta kendisini açıkça alaya aldı: "Bir anayasa yazmamızı mı istiyorsunuz bizden? Politik Büro ile Örgütlenme Bürosu arasında katı ve kestirme bir yol çizmek, işlevlerini kesin olarak sınırlamak zordur. Her sorun, hatta bir binanın sorumlusunun ataması bile siyasi bir sorun haline gelebilir.

52 Orgbüro protokolü Sayı 51, 6 Eylül 1920. RGASPI, f.17, op. 112, d. 67, l. 2.

53 Uyum takıntılı Bolşevik partide, "özel bir görüş" olumsuz bir oyu kaydetmenin kibar bir yoluydu.

54 Orgbüro protokolleri, 9 ve 12 Mayıs 1921. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 170, l. 2 ve d. 172, l. 1.

55 V. İ. Lenin, *Polnoe sobranie sochinenie,* 5nci bas., 55 c. (Moskova: Gosizdat, 1968-75), 30: 413.

Eğer hiç kimsenin başka bir çözüm önerisi yoksa, lütfen bırakın da işimizi yapalım."[56] Eski tüfek Bolşevik elitin temel sorunu, denetimi elde tutmaktı ve manevra yapabilme özgürlüklerini sınırlayacak katı kurumlara karşı şüpheliydiler.[57]

DENETİMİ SÜRDÜRÜRKEN, DİZGİNLERİ GEVŞETMEK: *OPROSOM* VE *NOMENKLATURA*

Kodamanlar Politbüro ve Orgbüro'nun gündem yükünü azaltmak için çeşitli mekanizmalar denediler. 1921-1922'deki bir dizi Politbüro ve Orgbüro emirleri, Sekreterya'nın bu kurullara gelen her şeyi gözden geçirip, mümkün olursa, karara bağlamasını belirliyordu. Merkez Komite'nin daire başkanları konferansının Sekreterya'dan bile evvel gündem maddelerini önceden gözden geçirmek üzere kurulmasıyla, bir düzey aşağıda bir eleme katmanı eklenmiş oldu.[58] Gündem maddelerinin sayısı yıllar içinde arttıkça arttı ve eski tüfek Bolşevik soyluluk, bir yandan denetimi elde tutarken bir yandan da kendi yarattıkları iş yüküyle baş etmenin yollarını bulmak için deliler gibi çalışmak zorunda kaldı.

En üst kurullarca göz önüne alınması ve onaylanması gereken maddelerin sayısı neden bu kadar hızla artmıştı? Kuşkusuz en büyük etken, bürokrasinin genişlemesiydi. Sovyet devletinin karmaşıklığı, 1917'yi izleyen yirmi yıl içinde çarpıcı bir büyüme gösterdi. Aygıtın boyutu, artık devlet yönetimi sorunu haline gelmiş ekonomiyle birlikte, 1929'dan sonra muazzam ölçüde büyüdü. Komiserlerin sayısı neredeyse her yıl arttı

---

56 Lenin'in 9. Parti Kongresi konuşması. *Deviatyi s"ezd RKP(b), mart aprel' 1920 gada: Stenograficheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1960), 86. Bkz. ayrıca, Kurski'nin, "fiilen" çok büyük örtüşmeler varken komiteler arasında "ilkesel" işbölümüne dair sözleri. *Trinadtsatyi s"ezd RKP(b), mai 1924 gada: Stenograficheski otchet* (Moskova: Gosizdat, 1963), 130.

57 Bu gözlemi Graeme Grill'e borçluyum: "Kısacası, oligarşinin önde gelen üyeleri, seçkin siyasi organların faaliyetlerini yapılandıracak bir idari rejime yönelik pek az çaba gösterdi." Gill, *Origins of the Stalinist Political System*, 102.

58 Politbüro kararları, 31 Aralık 1922. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 168, ll. 1, 15-16. Orgbüro kararları, 18 Mart 1921, 4 Nisan 1922. RGASPI, f. 92, op. 2, d. 168, ll. 1, 2.0-21.

ve Politbüro'nun en üst düzey üyeleri gitgide daha fazla ekonomi yöneticilerine dönüştüler. 1924'te Politbüro üyelerinin sadece üçü ekonomi yönetimiyle ilgileniyordu. Oysa 1934'e gelindiğinde, on beş üyenin yedisi ekonomiden sorumluydu; diğer sekiz üyenin görevleri de en azından teğet geçerek de olsa, ekonomi yönetimiyle ilişkiliydi. Bu genişlemeyle birlikte, Politbüro için gitgide ağırlaşan bir iş yükü geldi. 1930'da, önüne 2.857 madde geldi; 1934'e kadar, bu sayı 3.982'ye yükselmişti.[59] 1930'un son Politbüro toplantısında (25 Aralık) 453 madde vardı.[60] Diğer kurullar gibi, Politbüro'nun da "karara bağlanacak dolu bir gündemi" vardı; "başka yerde kararlar almak için gereken mekanizmalar kurul gündeminin aşırı kalabalıklaşmasını önlemeye" yarıyordu. Bu kurullar önlerine gelen devasa sayıda sorunu "ele almak için resmî ve gayri resmî bir mekanizmalar dağarcığına" ihtiyaç duyuyordu.[61]

Lenin'in komitelerin neden böyle işlemeleri gerektiğine ilişkin Rus ulusal karakterine dayanan bir değerlendirmesi daha vardı.

> Rus entelijansiyasının işleri yürütmesinin düşüncesizce izlenen bildik yolu şu olmuştur: Önce meseleyi şöyle bir karıştırırsınız, ardından bir şey yaparsınız ve [ancak] ondan sonra üzerinde düşünür ve yürümemesi halinde, işte ancak o zaman Kamenev'e koşar ve şikâyet edip sorunu Politbüro'ya sürüklersiniz. Kuşkusuz tüm girift devlet sorunlarının Politbüro'ya gelmesi gerekir ... fakat önce düşünüp sonra hareket edin, çünkü [Politbüro'da] konuşursanız, belgelerle konuşsanız iyi olur.

Lenin'in başka yanıtları da vardı. Bizzat kendisinin, işlerin karara bağlanması gerektiği komiserlikler ile her şeye ağır basıyor gibi görünen Politbüro arasında kişisel bir bağlantı gibi

59 O. V. Khlevniuk, *Politbiuro: Mekhanizmy politicheskoi vlasti v 1930-e gody* (Moskova: Rosspen, 1996), 289.

60 Politbüro protokolleri. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 808 (Protokol, Sayı 21) ve d. 982 (Protokol, Sayı 44).

61 Thomas T. Mackie ve Brian W. Hogwood, "Decision Arenas in Executive Decision Making: Cabinet Committees in Comparative Perspective", *British Journal of Political Science* 14, Sayı 3 (1984), 311.

hareket etmek yoluyla yönetimi kişiselleştirdiğini itiraf etmişti. "Bu yüzden her şey komiserliklerden Politbüro'ya sürükleniyor. Bunun komiserlikler ile Politbüro arasındaki bağlantıların kişisel olarak benimle yürütülmesinden kaynaklanan bir kabahat olduğunu duyuyorum. ... Komiserliklerin, kendilerine gelen ve sonra otomatik olarak Politbüro'ya giden şeylerdense, kendi işlerinden sorumlu olmaları gerekirdi."[62]

Fakat bu olmadı. Sistemin özünün kendisi, kurumsallaşmayı önledi, kişiselleşmeyi temin etti ve her şeyin yukarıya, Politbüro'ya gönderilmesi için âdeta kumpas kurdu.

Lenin'in Rus entelijansiyasının alışkanlıklarını suçlamasından başka, onun sistemi bizzat kişiselleştirmesi bir yana, bu kadar çok kararın yukarıya doğru sızmasının birkaç kültürel nedeni vardı aslında. İlk olarak, İç Savaş'ın yarı askerîleştirici mirası, çok geniş çeşitlilikte sorunların hassas ve başka durumlara nazaran sadece en üst liderliğe özgü görülmesi anlamına geliyordu. Polis ve önleyici tedbirler ile ilgili sorunlar ve dış siyaset ve ticaretle ilgili her şey, hiç dile getirilmemiş bir mutabakatla partinin genelkurmayının gizli sınırlarına terk edilmişti. Daha alt düzeydeki hiç kimse, silahlı sosyalist kampın bu siyasileşmiş atmosferinde dönüp kendilerini vuracak bir karar alma riskine girmek istemiyordu. İngiliz işadamı John Urquhart, önerdiği ticaret anlaşmasının, başka bir ülkede asla olmayacağı üzere bizzat Politbüro tarafından ele alınmasına (ve veto edilmesine) hayret etmişti.[63] Bolşevik bürokratlar arasındaki genel kanı, özellikle yabancılar veya büyük paralarla ilgiliyse, hiç kimsenin bir kararı yukarıya sevk etti diye vurulmayacağı veya tutuklanmayacağı yönündeydi.

İkincisi, Politbüro ve Orgbüro'nun gündemlerini tıkayan muazzam sayıda madde tahkim ve aracılık konusundaki ricalar, itiraz ve karşı itirazlardan oluşuyordu. Alıngan Bolşevik

62 *Odinnadtsatyi s"ezd RKP(b), mart-aprel' 1922 gada: Stenogra(icheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1961), 35. Graeme Gill'in belirttiği gibi, Lenin'in otoritesi "istikrarlı kurumsal yapılara dayanan düzenlenmiş bir otorite kavramıyla taban tabana zıttı." Onun otoritesi kurumlardan "ayrıştırılmış" idi. Gill, *Origins of the Stalinist Political System*, 108.

63 *Dvenadtsatyi s"ezd*, 26, 114, 157, 209.

aristokratlar kolayca kırılıyor ve hakarete uğramış hissediyorlardı; dolayısıyla, onurları ve itibarlarının ihyası için daha üst kurullara başvuruyorlardı. Sadece bunlarla uğraşmak için bir dizi *konflikt* komitesi kuruldu. Bu protokol maddelerinden birçoğu, konu biri hakkında fiilen bir şikâyet haline geldiğinde, listelerde *protest* veya *obrashchenie* (başvuru), yahut *pros'ba* (rica) olarak yer alıyordu. Kurullar ve liderler seviyeli personel, bütçeler, işleri tamamlamak için belli süreler ve her türden egemenlik alanı için savaşıyorlardı. Varoluşlarının başlangıcından itibaren, Sekreterya, Orgbüro ve Politbüro ana tüzüklerinin temel unsuru, çatışmaların çözülmesi ve hataların düzeltilmesi ile ilgili olmuştu. Orgbüro'nun 1921'deki bir gündeminde yer alan 25 maddeden 14'ü, iş değiştirme talepleri veya amirlerle ilgili şikâyetlerden oluşuyordu; üçü de, bir başkasının çalışanlarına hücum eden bir kurula karşı protesto idi.[64]

Politbüro'nun 1921 ve 1922 kararları, bir çatışmada her iki tarafın kendi iddialarının yedi kopyasını, karşı tarafın iddiasının bir tekzibini ve nihai olarak önerilen metin veya çözümü Politbüro'ya sunmaları gereğini belirlemişti. Mağdur taraf, Sekreterya'nın çözüm veya uzlaşmasından tatmin olmadıysa, konuyu Orgbüro'nun ele almasını talep edebiliyordu. Anlaşmazlığın daha da uzaması halinde, meseleyi Politbüro karara bağlıyordu.[65] Yıllar içinde, gitgide daha çok başvurulan bu formül, pek çok çatışma tipinde tekrarlandı ve parti kongrelerinin kararlarıyla kökleşti.[66]

Bu nedenle, taraflardan birinin karardan tatmin olmaması halinde, çözülmemiş bir meseleyi en üste kadar çıkarmak pek de zor değildi. Kuşkusuz, alt düzeyden itirazcılar, ilk kararları kabul etmeye teşvik ediliyordu ama üst düzey kodamanların, sorunlarını kendileri kadar yüksek kodaman muadilleri tarafından tahkim ettirmek konusunda kabul gören bir imtiya-

64 Orgbüro gündemi, 6 Ocak 1921. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 110, ll. 2-3.

65 Politbüro kararları: 31 Aralık 1921 30 Aralık 1922. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 247, l. 6, ve f. 82, op. 2, d. 168, ll. 15-17.

66 Örneğin, "TsK üyeleri Orgbüro kararlarını protesto etmek için Politbüro'ya gidebilirler." *Dvenadtsatyi s"ezd,* 818.

zı vardı. Bu yüzden, söz konusu kurulların –patrimonyal siyasi etkinliğin kadim bir biçimi olan– hüküm verme işlevi, gündemlerinin daima kral veya maiyeti tarafından tahkim edilmeyi bekleyen şikâyet ve taleplerle dolu olması anlamına geliyordu.

En üst düzey kurulların ufak tefek sorunların ağırlığı altında ezilmesi meselesi asla ortadan kalkmadı. Çok yoğun Orgbüro ve Politbüro gündemlerinin en önemli nedeni, itiraz etseler de, kıdemli Bolşevik aristokratların aslında çok daha az önemli olsa bile birçok meselede kendilerinin atlanmasını istememeleriydi. Aşırı iş yükünden onca yakınmalarına karşın, büyük olsun küçük olsun tüm kararların en azından kutsanmak üzere masalarına gelmelerini *istiyorlardı*. Herhangi bir kararın, hatta çok az önemli olanların bile, kendi kanlarından olmayan, partiye sonradan gelen ve geleneklerini doğru dürüst bilmeyen, yeraltı mücadelesinden ve devrimin yangın ve fırtınasından geçmemiş türedilere bırakılması konusunda gönülsüzdüler.

Karşılarına dikilen devasa sayıda gündem maddesinin ele alınmasını hızlandırmak ve kolaylaştırmak için her çeşit yola başvurdular. Lenin, Politbüro toplantılarında her raportörün üç dakikadan çok konuşmamasında ısrarlıydı; özellikle karmaşık meseleler için de yedi dakikayı uygun görmüştü. Herhangi bir şekilde tartışmayı gerektiren meseleler ise derhal, konuyu ele alıp bir taslak sunacak bir çalışma komisyonuna (*delovaia komissiia*) havale ediliyordu; bu ise, Kruşçev'in "sekizli" ve "altılı" adını vereceği, onun dönemine kadar uygulamada her sorunu karara bağlamaya devam edecek "Politbüro komisyonları"nın doğumunu getirdi. Mikoyan'ın hatırladığı gibi, "Lenin'in o kadar kısa sürede o kadar çok ve çeşitli sorunlarla baş edebilmesinin tek izahı da buydu."[67] Başka durumlarda, kalıcı veya geçici komisyonlar çeşitli konularda kararları tavsiye etmekle görevlendiriliyordu.[68] Stalin bu tür grupların her bi-

67 A. I. Mikoian, *Tak bylo: Razmyshleniia o minuvshem* (Moskova: Vagrius, 1999), 201.

68 Politbüro komiteleri hakkında, bkz. Jana Howlett ve diğerleri, "The CPSU's Top Bodies Under Stalin: Their Operational Records and Structure of Command", University of Toronto Stalin-Era Research and Archives Project Working Tebliğ, Sayı 1 (Toronto: Centre for Russian and East European Studies,

rinin üyesi olabileceği gibi olmayabilirdi de; çok büyük olasılıkla (kesin olmamakla birlikte) böylece üretilen her bir kararı nihai olarak kendisi onaylıyordu.[69]

Bolşeviklere rağmen, bu aynı zamanda yapısal bir sorundu. Sosyal bilimler literatüründe "bölünmüş" veya "parçalı" adı verilen karar alma sürecinde, bu tür gayri resmî kişisel düzenlemeler pek çok modern hükümet sisteminde (ABD'nin başlıca örneğini oluşturduğu) hiç de nadir değildir.[70] "Bu anlamda, gerçek tartışmalar ya resmen oluşturulmuş ... veya gayri resmî bir araya gelen – tipik olarak iki-üç üyenin görüştüğü, en azından birçok örnekte, içlerinden birinin başbakan olduğu ... daha küçük gruplarda kendini gösterir. Dolayısıyla ... kabinenin tamamının sahici tartışmaları görece nadirdir."[71] Stalin'in uygulamalarından bildiklerimize bakarsak, Margaret Thatcher döneminde bir İngiliz kabine üyesinin aşağıda yer alan cümlelerinde "Bayan Thatcher"ın yerine "Stalin"i koymamız yanlış olmazdı:

> Veya [Thatcher'ın] aklına bir fikir gelir yahut bir başkası bir şey düşünürse, o zaman onlarla konuşur. İkinci toplantıya iki-üç kişi getirir ve bunu biraz daha tartışırız. [Thatcher] ... ardından kabinede o siyasa hakkında en ilgili olanları belirler ve daha sonra onlar konuşurlar ... böylece onlar bir karara varırlar ve sonra bu konuyu bir kabine alt komitesine devredip mutabakat sağlayabilirsiniz ve kabineye geldiği döneme kadar bu bir *fait accompli* [emrivaki] olup çıkacaktır (Lord Wakeham).[72]

University of Toronto, 1996), 7. O. V. Khlevniuk, *Stalinskoe Politbiuro v 3 o-e gody: Sbornik dokumentov* (Moskova: Airo-XX, 1995), 44-73.

69 Stalin, Politbüro'nun her daimi komitesinin üyesi değildi. Y. Gorlizki ("Stalin's Cabinet: The Politburo and Decision Making in the Post-war Years", *Europe-Asia Studies* 53, Sayı 2 [2001], 294). Bu çeşitli "komileler"in 1940'larda zaman zaman Stalin'siz toplandığını belirtir.

70 Rudi Andeweg, "A Model of the Cabinet System: The Dimensions of Cabinet Decision-Making Processes", *Governing Together: The Extent and Limits of Joint Decision-Making in Western European Cabinets* içinde, ed. Jean Blondel ve Ferdinand Müller-Rommel (Londra: St. Martin's Press, 1993), 29.

71 Blondel ve Müller-Rommel, *Governing Together*, 12.

72 Martin J. Smith, *The Core Executive in Britain* (Londra: Macmillan, 1999), 89. Gorlizki'nin formülasyonu ile karşılaştırınız: "Bu dar ve gayri resmî Politbüro toplantıları, resmî veya *meşru* kabineyi aksatan çalışma programlarından ya

Bu arada, Politbüro'ya geri dönersek, gündem maddelerine şiddetli hücumlar sürüp gidiyordu. 1929 sonunda Politbüro, alt kurullardan Politbüro'ya gelen hiçbir dilekçe veya raporun beş ila on sayfayı aşamayacağı ve bunların Politbüro toplantısından en geç altı gün önce, önceden hazırlanmış bir Politbüro çözümüyle tamamlanmış olarak gelebileceği kuralını getirdi.[73] İki yıl kadar sonra, Kasım 1931'de Politbüro gelen evrakın azami boyutunu dört ila beş sayfaya indirdi, fakat birkaç gün sonra bir düzeltmeyle azami sekiz sayfaya razı oldu.[74] Stalin, Eylül 1932'de Politbüro gündem maddelerinin on beşi aşamayacağı kararını aldı.[75] 1931 baharından itibaren, yerel parti yönetimlerinden Politbüro'ya gelen *tüm* istekler, karara bağlanmak üzere Sekreterya'ya aktarılmaya başlamıştı; bunun tek istisnası Politbüro'ya gelmesi gereken "istisnai önemde" sorunlardı.[76]

Fakat Politbüro ve Orgbüro'nun evrak dağlarının içinden çıkmak için kullandığı en önemli çare, telefon aracılığıyla üyelerin "oylarını almak" üzere yapılan *oprosom* karar alma çözümüydü. Daha 1921 baharında, geniş bir tartışma gerektirmeyen sorular, onay için Politbüro üyelerine telefonla veya olağan komite toplantı zamanları dışında oylama kartıyla iletiliyordu. Sekreterya ve Orgbüro da 1922'de aynı şeyi yapmaya başladı.[77] 1926'ya kadar, telefon veya diğer oylamayla kararlaştırılan sorunlar, toplantılarda karara bağlananların sayısını aşmaya başladı ve 1931 başında, *oprosom*da kararlaştırılan sorunlar, gündemdekileri açık arayla geride bıraktı. Politbüro, 1934 sonuna

---

da mevzuattan muaftı. Hepsi Stalin'in tanıdığı ve birbirini gayet yakından tanıyan küçük bir çevrenin eşliğinde, resmî Politbüro oturumlarının o tüketici ve zaman alan protokollerini izlemek için hiçbir neden yoktu." Gorlizki, "Stalin's Cabinet", 295.

73 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 761, ll. 11-12. Raporları şişirme çabalarına karşın bu kararname, bir sayfanın her biri 50 karakterlik otuz satır olmak üzere 1.500 karakterden fazla olamayacağını belirlemişti!

74 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 858, l. 2 ve f. 17, op. 3, d. 860, l. 2.

75 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 898, l. 8.

76 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 823, l. 9.

77 Politbüro'da oy veren ilk *oprosom* Mayıs 1921'de geldi. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 159, protokol Sayı 22. Bkz. ayrıca, Sekreterya/DB protokolleri, Nisan 1922, ilk oylamalar için: RGASPI, f. 17, op. 112, d. 358.

gelindiğinde, yılın son toplantısında, toplantıda sekiz sorunu ele almıştı; oysa protokole bakılırsa, 260 sorunun *oprosom* prosedürüyle karara bağlandığı yazılıdır.[78] 1930'ların sonuna kadar, Politbüro ve Orgbüro gündemlerinin her biri, büyük çoğunluğu tek bir üye veya daha fazlası tarafından bir toplantı dışında onaylanan ve ardından telefonla veya koridorda diğerleri tarafından oybirliği ile teyit edilen yüzlerce karar içeriyordu.

Burada önemli olan husus, Politbüro, Orgbüro ve Sekreterya'nın isteseler bütün bunları tamamen üstünden atabilecek olmasıydı. Ama bunu yapmadılar. Komiteler aracılığıyla maddeleri gözden geçirip, hatta bir kez daha gözden geçirip eleyerek, tartışma süresini kısarak, Politbüro ve Orgbüro'nun alt komitelerini kullandılar ve bu maddeleri, toplantılar dışında istişare ve görüş bildirmek yoluyla kendi aralarında onaylamayı tercih ettiler ve yetkilerinden asla vazgeçmediler: Şu ya da bu yolla, her bir karar, isterse ıvır zıvır konularda olsun, bir kodaman tarafından bakılıp onaylandı veya reddedildi.

Aynı şey, 1920'lerde başlayan *nomenklatura* sistemi için de söylenebilir. Belirli bir kurumun *nomenklaturası*, o kurumun onaylama hakkına sahip olduğu mevkilerin listesiydi. 1923'te Merkez Komite tarafından onaylanması gereken yaklaşık beş bin parti ve devlet mevkisinden üç bin beş yüzü (*Nomenklatura* No. 1) ancak Politbüro, Orgbüro veya Sekreterya tarafından önerilip onaylanabiliyordu. Fazladan bin beş yüz kadar makama (*Nomenklatura* No. 2) diğer kurullar tarafından atama yapılabiliyordu, fakat en üstteki bu üç komite tarafından teyit edilmesi ve onaylanması gerekiyordu.

Kaynaklarımız, *nomenklatura* sisteminin aslında mevcut uygulamayı sistemleştirmeyi ve Merkez Komite aygıtının atama yükünü hafifletmeyi amaçladığını düşündürüyor. Kurulmasından aylar önce, Mart 1922'deki bir parti kongresinde V. P. Nogin, Orgbüro ve Sekreterya'nın her gün yüz civarında personel sorunuyla yüz yüze olduğunu söyledi. Stalin'in sağ kolu haline gelmekte olan TsK Sekreteri Molotov, aygıtın çok fazla per-

78 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 771, protokol Sayı 112, d. 808, protokol Sayı 21; d. 955, protokol Sayı 17.

sonel atamasıyla boğulduğundan yakındı. Bir önceki yıl aygıttan gelip geçen 22.500 personel önerisi ve başvurusunu bizzat yapan günde ortalama altmış kişi, doğru dürüst ele alınamayacak kadar yüksek bir rakamdı. Bunların çoğunun üst düzey teyidinin "gereksiz" olduğunu belirterek Merkez Komite'nin atama sorumluluklarının sadece önde gelen "sorumlu işçiler" ile sınırlanmasını önerdi.[79] Gördüğümüz gibi, TsK ataması veya onayına ayrılan özgün *nomenklatura* listeleri yaklaşık beş bin makama varıyordu. Bu, mevcut uygulamayla örtüşüyordu: Sistemin kurulmasından önceki yıl, TsK 5.167 ve ondan önceki yıl 4.738 makama atama yapmıştı. 1923 *nomenklatura* sistemi bu anlamda mevcut uygulamayı ve sorumlu işçilerin atanmalarının ölçeğini yasalaştırmış oldu.

Soyluların hedefi ölçeği küçültmekti, fakat bu çabada her defasında başarısız oldular, zira bu amaç çok daha önemli başka bir tanesiyle çatışıyordu: bir grup olarak ortak denetimlerini korumak. 1925'te Merkez Komite *nomenklatura*sında yapılan bir revizyon, doğrudan doğruya TsK ataması gerektiren makamların sayısını 3.500'den 1.870'e düşürdü. Fakat TsK sekreterlerinden birinin ön onayını gerektiren 1.640 kadar bir münhal kadro ile Politbüro ve Orgbüro komisyonlarında onaylanacak başka bir 1.590 kadroyla birlikte, toplam 5.500 makamda kodamanların onayı gerekiyordu ki bu rakam fiilen 1923 sistemindekini bile geride bırakıyordu.[80]

1928 sonlarında yapılan bir başka revizyon girişimi, en üst düzey kodaman onayını gerektiren makam sayısını dört bin civarına düşürmüşe benzer; ancak, bu rakam gene de yavaş yavaş artışını sürdürdü. Her revizyon girişiminde, hikâye tekrarlandı.[81]

---

79 Bkz. Nogrin ve Molotov'un 11'inci Parti Kongresi'ne verdikleri raporlar, sırasıyla *Odinnadtsatyi s"ezd*, 81, 56. 1924 ortalarına gelindiğinde, Sekreterya her toplantısında 3 ila 4 yüz maddeyi ele almak zorundaydı.

80 "*Nomenklatura* sisteminin doğuşunu irdeleyen en iyi tartışma; "0 raspreditel'noi rabote partii", *Izvestiia TsK*, Sayı 1 (Ocak 1926): 2. Gill, *Origins of the Stalinist Political System*, 163-164. Ayrıca bkz. *Dvenadtsatyi s"ezd*, 804.

81 1925 revizyonu hakkındaki malzemeler için, bkz. Orgbüro ve Sekreterya kayıtları, RGASPI içinde, f. 17, op. 69, d. 137, op. 112, dd. 648, ve 654, op. 113, d. 436. 1928 için, malzemeler çok fazladır. RGASPI, f. 17, op. 34, d. 106 ve op. 69, dd. 141, 566 ve 620.

Personelin devasa listeleri hazırlamasının ardından iş, parti kodamanlarıyla müzakereye kalıyordu. Arşivler, süreç ilerledikçe içinden bazıları çıkarılan, bazılarının üstü çizilen veya eklenen isimlerle dolu liste taslaklarıyla doludur.[82] Personel ile Bolşevik soylular arasında sonu gelmez tartışmalar, taslaklar, pazarlıklar ve anlaşmazlıklar bu çeşit revizyonları hantal bir sürece dönüştürüyordu.

Nihayetinde, TsKK üyesi Dmitri Kurski'nin dile getirdiği üzere, merkezî *nomenklatura* sisteminin amacı "esas hâkim tepeler" üzerindeki otoriteyi alıkoymaktı.[83] Nitekim, 1929'da zahiren en üst düzey inceleme sayısını azaltmayı amaçlayan birkaç revizyonun ardından, Politbüro SSCB Mali Komiserliği için komiseri, üç yardımcısını ve kolegyumun beş üyesini atama hakkını kendine sakladı. Ulusal sigorta kurulunun iki üyesi ve mali temsilcileri bile en üst iki komiteye (sırasıyla Orgbüro ve Sekreterya'ya) ayrıldı. Rus Cumhuriyeti Mali Komiserliği'ne yapılacak dokuz atama daha, üç üst düzey komiteye ayrıldı.[84] Üst düzey kurulların, tüm merkezî daireler aygıtı ve il şefleri (46 memuriyet) dahil siyasi polis (GPU) atamalarını kontrol etmesi belki şaşırtıcı olmasa da kapsama alanları, ayrıca anonim ve ticaret birliklerinin 360 üyesini de içeriyordu.[85] O yıl, ortalama bir ilde, üst düzey komite ataması veya onayı gerektiren mevkiler arasında en üst düzey parti yetkilileri, kooperatif kurulu başkanı, gazete editörleri ve sendika yetkilileri ile gizli polis il şefleri, temsilcilik, mahkemeler ve yüksek eğitim kurumları yer alıyordu: Hepsi toplam seksen sekiz makamdı.[86]

---

82 Değişikliklerle birlikte ilk taslaklar için, bkz. RGASPI, f. 17, op. 34, d. 106, ll. 151-55. Orgraspred'in "düzeltmeler ve redleri" için, bkz. RGASPI, f. 17, op. 69, d. 141, ll. 34-42. Aralık 1925'te, Dmitri Kurski 14. Kongre'de, Orgbüro'nun karar vermeden evvel *nomenklatura* değişikliklerini yedi kez tartıştığını bildirdi: *XIV s"ezd,* 91.

83 D. Kurski'nin Muhasebe Dairesi'nin 13. Parti Kongresi'ne raporu, *Trinadtsatyi s"ezd,* 133.

84 "Dolzhnosti po nomenklature, Sayı 1." RGASPI, f. 17, op. 69, d. 620, ll. 3-4.

85 "Spisok dolzhnostei uchrezhdenii proizvodiatsia postanovleniem TsK VKP(b)." RGASPI, f. 17, op. 34, d. 106, ll. 174-77.

86 T. H. Rigby, "USSR Incorporated: The Origins of the Nomenklatura System", *Soviet Studies* 40, Sayı 4 (1988), 533.

Nomenklatura sisteminin her revizyonunun, bazı konumların incelemesini aşağıya, il komitelerine doğru kaydırmak gibi belirlenmiş bir amacı vardı. Buradaki fikir, il komitelerinin de kendi atama imtiyazlarından kimilerini aşağıya, ilçe düzeyine indirmesi, böylece atamaların yerindeki koşullara uyum sağlamasıydı. Ne ki, uygulamada, sonuçlar çok farklı oldu. Yukarıda değinilen Politbüro/Orgbüro onaylarının sürüp gitmesinin yanı sıra, il parti baronları geleneksel atama incelemelerinden kopmakta isteksizdi ve onayları aşağıya aktarmayı reddetti. İl parti komitelerinin kendi *nomenklatura*larını yüzde 25 düşürecekleri beklenirken, aslında bunu artırdılar bile. Ağustos 1926'da, Vologda İl Parti Komitesi'nin atama listesinde 393, Voronezh'in 364, Stalingrad'ın ise 374 mevki vardı. Smolensk Kenti (il olmayan) Parti Komitesi'nin denetiminde bayağı yüklü 946 atama bulunuyordu. Ukrayna'da hemen hemen hiçbir şey tevdi edilmemişti. Orada, kent ve kır ilçe parti komitelerinin *nomenklatura* listesi sıfırdı. Moskova, böyle şişkin *nomenklatura* listelerinin her tür kayıt tutma veya rasyonel planlamayı önlediğinden yakınmaktaydı.[87]

Nomenklatura konusundaki bu inatçılığın nedeni bariz gibi görünür. Niyetleri ne kadar iyi olursa olsun, en mantıklı düşünce, hatta doğrudan emirlere karşın, hiç kimse sahip oldukları atama ayrıcalıklarından vazgeçmek istemiyordu. Patrimonyal bir sistemde, iktidar patronaja dayalıydı ve rasyonel kurumsal planlama daima arka plana düşüyordu.

Kodamanlar aşırı iş yükünün ağırlığını hissetmelerine karşın, soylu imtiyazlarından kopmayı basbayağı istemiyorlardı. Partinin üst düzey oligarkları, ister Stalinci olsun ister muhalefetten, devrim öncesi yeraltı mücadelesinin kahramanları ve Lenin'in silah yoldaşlarıydı.[88] Kendilerini yeni parti üyeleri de-

87 "Rabota po raspredel'eniiu rabotnikov", *Izvestiia TsK*, Sayı 45-46 (Kasım 1926), 4-6.

88 Eski tüfek Bolşevikler kuşağı, ister doğal yollardan ister tasfiyelerle olsun, öldükçe, en üst komitelerdeki hâkimiyetleri tedricen sona erdi. "Lenin'in silah arkadaşları" nitelemesi, zamanla yerini partide geçirilen yılların hesabına bıraktı. Böylelikle, Orgbüro mensuplarının partideki ortalama üyelikleri 1936'da 25 yıl, 1946'da ise 23 yıl idi. Kıdem, artık soyluluk işareti olarak eski tüfek Bolşevik statüsünün yerini almıştı.

nizinin dalgalarında sağa sola savruluyor gibi hissediyor ve kuşaksal bir refik olarak, işlerin kendi denetimlerinden kayıp gitmekte olduklarını duyumsuyor olmalıydılar. Çoğu karar almayı personele delege etmek zorundaydılar ama elit denetimlerinden büsbütün vazgeçmek konusunda isteksizdiler, bu yüzden hazırlanmış kararlar için bir sorgulama/inceleme ve onaylama sistemi kurmak zorundaydılar. Devrimden on yıl sonra, ülkedeki bir düzineyi aşan soylu, hâlâ binlerce personel atamasına bizzat bakmakta ve komiserlerden sigorta temsilcilerine, oradan taşra üniversitesi rektörlerine varıncaya kadar herkesin işe alınmasında hüküm vermekte ısrarcıydı. Lenin'in söylemiş olduğu üzere, "Her sorun, hatta bir bina sorumlusunun ataması politik bir soruna dönüşebilir," idi.[89]

89 Lenin'in 9. Parti Kongresi konuşması. *Deviatyi s"ezd*, 86.

4

Parti Personel Sistemi

Merkez Komite'de Aşağıdakiler

Bu, sizi herhangi birinin ve kendi kaderlerine bağlı herhangi bir şeyden hoşnutsuz herkesin hedefine dönüştüren türden bir iştir.
– Orgraspred şefi L. M. Kaganoviç, 1923[1]

Aşağıdakiler arasında, işleri kadar çıkarları da kodamanlardan büsbütün farklı olan TsK personelini buluyoruz. Politbüro, Orgbüro ve Sekreterya'nın altında, TsK'nın ana personel faaliyetleri, Sekreterya'ya bağlı bir dizi dairede örgütlenmişti. Sovyet iktidarının onlarca yılı boyunca, bu daireler kafa karıştıran bir düzenlilik içinde dönemsel olarak yeniden örgütlendi, birleşti, ayrıldı, lağvedildi ve yeniden kuruldu fakat faaliyet alanları az çok aynı kaldı: personel tayini, ajitasyon ve propaganda, kırsal/tarımsal işler, sanayi, basın, kültür, okullar ve eğitim, uluslararası ilişkiler ve benzerleri. Sekreterya personelinin toplam boyutu İç Savaş ertesinde hızla büyüdü ve yıllar içinde değişim göstermekle birlikte, genelde altı ila yedi bin kişi olarak kaldı.

Çeşitli zamanlarda (1934-1939, 1948-1954) bu tür daireler kendi uzmanlık alanları dahilindeki personeli atadı ama çoğu zaman personel ("kadro" veya "örgütsel") tavsiyeleri Sekreterya'daki tek bir dairede temerküz etti. *Uchetno-raspreditel'nyi otdel* (kayıt tutma-atama), *Organizatsionno-instruktorski otdel* (örgütsel danışmanlık) adlarıyla 1919'da kurulan iki ayrı da-

1 Orgbüro konferansı, 8 Kasım 1923. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 494, l. 31.

ire, 1924'te *Organizatsionno-instruktorski otdel* adı altında birleştirildi. 1930'da devlet (*Raspreditel'nyi otdel*) ve parti (*Otdel rukovodiashchikh partiinykh organov,* ORPO) atamaları yapmak üzere tekrar ayrılan daireler, 1948'de bir kez daha bölündü. Burada, kolaylık olsun diye ve karışıklığı önlemek adına, en çok bilinen jenerik ad olarak Orgraspred'i kullanacağız.[2]

TABLO 4.1
TsK Sekreterya Personel Daireleri Boyutu, 1919-1930

1919	30-> 80 yıl sonuna kadar
1920	130
1921	602
1922	705
1923	741
1924	694
1925	767
1927	657
1930	375[1]

1 1929'da bir yüzde 50'lik tensikattan ("rasyonalizasyon") sonra. 1930 ertesi, parti kaynakları artık Sekreterya personelinin boyutu hakkında bilgi içermez.

Kaynaklar: *Deviatyi s"ezd RKP(b), mart-aprel' 1920 goda: Stenograficheski othcet* (Moskova: Partizdat, 1960), 507, 806; *Vosmala konferentsiia RKP(b), dekabr' 1919 goda: Protokhy* (Moskova: Partizdat, 1961), 221; *Izvestiia TsK VKP(b),* (5 Mart 1921), 23-24, ve (Mart 1922), 54; *Dvenadtsatyi s"ezd RKP(b), 17-25 aprelia 1923 goda: Stenograficheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1960), 79; *Platnadtsatyi s"ezd VKP(b), dekabr' 1927 goda: Stenograficheski otchet,* c. 2 (Moskova: Gosizdat, 1962), 123; *Trinadtsatyi s"ezd RKP(b), mai 1924 goda: Stenograficheski otchet* (Moskova: Gosizdat, 1963), 128; *XVI s"ezd Vsasouiuznoi Kommunisticheskoi Parti (b): Stenograficheski otchet* (Moskova: Gosizdat, 1931), 93.

Kuruluş belgelerinin gösterdiği gibi, Orgraspred'in işlevleri personel tayiniyle sınırlı değildi:[3]

1. (a) Parti örgütleriyle yörelerde örgütsel bağlantıyı kurmak ve pekiştirmek, bu örgütleri ve faaliyetlerini tanıyıp öğrenmek ve onlara tavsiyeler [*instruktirovanie*] vermek;

2 Çeşitli departman gövdelerinin işlevleri, unvanlarından kolayca anlaşılabilir. *Uchetno* kayıt tutma anlamına gelirken, *raspreditel'nyi* tayin demektir; *organizatsionno* parti ataması ve/veya merkez/çevre parti koordinasyonuna işaret eder; *instruktorski* ise TsK'nın vilayetlere tavsiye ve disiplin için tayin ettiği gezgin elçilere atıf yapar. Partinin personel tayinlerine örgütsel bir mesele olarak atıf yapması önemlidir. Onlara göre örgüt, personelin *ta kendisi* idi.

3 Orgraspred talimatının aşağıdaki betimlemesi, ""Polozhenie ob Organizatsionno-raspreditel'nom otdele TsK RKP(b)"den alınmadır. Sekreterya protokolü, 13 Mart 1925. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 646, ll. 19-21.

(b) Parti binası deneyimi araştırma ve iletişimi;
(c) Partinin örgütlenme, atama ve kayıt tutma işleri alanında liderlik emir, genelge ve yönergelerini hazırlamak;
(d) Parti direktiflerinin sistemleştirilmesi ve uyumlu hale getirilmesi;

(f) Kayıt tutmanın sistemleştirilmesi, merkezde ve vilayetlerde uygun nitelikteki parti çalışanlarının seçim ve ataması;

(h) Parti çalışanlarının nakil, terfi ve seferberlik faaliyetlerinin yürütülmesi;

(j) TsK'nın Sekreterya ve Orgbüro'sunun her türlü örgütlenme, atama ve kayıt tutma işlerindeki somut görevlerinin icrası.

3. Orgraspred başkan yardımcıları, ekonominin çeşitli kollarındaki parti kuvvetlerinin seçim ve atamalarıyla ilgili sorunları hazırlama işini yürütür.

Orgraspred, bölüm konferanslarının "Orgbüro ve Sekreterya'ya sunulacak sorunların ön hazırlık çalışmaları yapma, bu sorunlarda taslak kararları hazırlama" işlerini yürütmekle yetkilendirilmişti. Orgraspred'in "örgütsel alt dairesi" de "her türlü örgütlenme sorunlarında TsK emirleri üzerinde çalışıp taslak hazırlamak", tüm merkez ve taşra parti örgütleriyle bağlantıyı sürekli olarak yürütmek ve "parti yasamalarını sistemleştirmek" yetkisine sahipti.

Göreceğimiz gibi, çeşitlilik gösteren bu yetki alanları Orgraspred çalışanlarına hatırı sayılır güç vermekteydi. Guberniyalar ve daha sonra oblast parti sekreterlerinin Moskova'ya giderek, periyodik olarak parti çalışmaları hakkında Orgbüro'ya rapor vermeleri yaygın bir uygulamaya dönüştü. Bu raporların/kon-

feransların bazıları parti matbaasında basıldı. Ancak, taşra parti delegelerinin ilkin Orgraspred personeline rapor vermesi, ardından bu personelin de raporları değerlendirip Orgbüro tarafından tartışılması için çerçevelendirmesi tipik uygulama oldu.[4]

1920'lerin büyük bölümü boyunca, Orgraspred bütün bu çalışmaları merkezî örgütündeki yetmiş ila yetmiş beş kişiyle yürüttü. Sanayileşme ve kolektivizasyon görevlerinin artışıyla birlikte, personel sayısı 1929-1935 arasında doksan beşe çıktı. "Sorumlu çalışanlar"dan oluşan merkezî Orgraspred personeli, bir bölüm şefi (1920'lerin büyük bölümünde Ivan Moskvin), dokuz şef yardımcısı, dokuz asistan (*pomoshchnik*), on sekiz eğitmen ile arşiv elemanları, sekreterler ve benzeri teknik-idari personeli kapsıyordu.[5]

Tüzüğüne ve görünürdeki uygulamaya göre, yardımcı ve asistanların her biri birkaç konudan veya üretim dalından sorumluydu. Örneğin, 1929'da ikinci başkan N. I. Yejov, tarımsal planın uygulanması, yedi saatlik işgünü ve kırsal kadroların terfi konularını araştırmak ve tavsiyelerde bulunmaktan sorumluydu. Meslektaşı Zh. Meerzon, belirli yerel parti örgütleri, eleştiri kampanyaları, ulusların sorunları ve partiye katılanların kitlesel eğitimiyle uğraşıyordu. Asistan P. Gorbunov kredi ve finans, sovyet yönetimi ve bankacılık kadrolarının dağıtılmasında uzmanlaşmıştı.[6] İç yazışmalar ve bölüm konferans tu-

---

4 Bir örnek için, bkz. Orgbüro protokolü, 13 Mart 1928; burada Orgraspred, Sverdlovsk parti liderliği'nin Moskova ziyareti üzerine "öneriler" yapmış ve bir taslak karar hazırlamıştı. Orgraspred'in taslağı kabul edildi. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 605, l. 1. Bölgesel partinin Orgraspred'e raporlarının kapsamlı bir incelemesi için, bkz. Christopher Monty, "The Central Committee Secretariat, the Nomenklatura, and the Politics of Personnel Management in the Soviet Order, 1921- 1927", *Soviet and Post-Soviet Review*, yakında çıkacak.

5 Orgraspred personeli 1924'te yetmiş bir, 1928'de yetmiş dört kişiydi. "Nomenklatura dolzhnostei uchityvaemykh v Uchrasprede TsK", 1 Şubat 1924 - RGASPI, f. 17, op. 34, d. 256, ll. 3-5. "Shtat Orgraspred TsK VKP(b) na r5 noiabria 1928 g." RGASPI, f. 17, op. 69, d. 548, ll. 28-30. "Shtat Orgraspred Tsentral'nogo komiteta VKP(b) na rs-e ianvaria 1929 gada." RGASPI, f. 17, op. 69, d. 547, ll. 34-36. "Struktura i shtaty tdela rukovodiashchikh partorganov TsK VKP(b)", 26 Eylül 1935. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 595, ll. 59-62.

6 Mart 1930'daki uzman atamaları için bkz. Bkz. RGASPI, f. 17, op. 69, d. 547, ll. 56-59. Bkz. ayrıca RGASPI, f. 17, op. 85, d. 554, l. 1.

tanakları, bu çalışanların işlerini ciddiye aldığını ve her birinin kendi alanında ve buradaki personelin ihtiyaçları konusunda uzman hale geldiğini düşündürür.[7]

En iyi durumda, personel boşlukları aşağıdaki gibi doldurulu-yordu. Bir parti veya devlet örgütünden TsK'ya bir istek geliyordu. Orgraspred bu isteği, söz konusu alanda uzmanlaşmış olan asistana (*pomoshchnik*) veya yardımcıya havale ediyordu.[8] Ardından, o kişi isteği inceliyor; geçerli ve uygun bulması halinde (bu her zaman olmuyordu), ihtiyaç duyulan becerileri bilinen niteliklerle eşleştirmeye çalışıyor ve bir aday tavsiye ediyordu.

Dosyadaki ilk evrak, TsK personeli tarafından eylemi tanımlamak için doldurulan bir Sekreterya taslağıydı. Bu evrak, adayın adı, yaşı, partide bulunma süresi, eğitimi ve uyruğu, önceki mevkisi ve oradaki çalışmalarının değerlendirilmesine ilişkin doldurulacak bölümleri içeriyordu. Ardından,

10. Önerilen yeni mevki
11. Ayrılmasına yetki verecek mevcut örgütün onayı
12. Gitmesi önerilen örgütün onayı
13. Nakli yapacak yoldaşın onayı[9]

Dolayısıyla Orgraspred personeli, bu nakil için adayın eski patronu, yeni patronu gibi, adayın kendisinin onayını almak zorundaydı. Bundan sonra tavsiye, onaylanmak üzere üstüne (Orgraspred şefi veya şef yardımcısına) gidiyordu.

Eğer bu temel kurallar uygulandıysa (bazen tersi olsa da) önerilen mevki artık Orgraspred veya TsK bölüm başkanlarını içeren personel konferansına sevk ediliyordu. Bu konferans, atamayı, yukarıda ele alınan çeşitli etkenlere göre sınıflandırı-

---

7 Burada eski tüfek Bolşevik fabrika yöneticileri ve onların teknik personeliyle ilginç bir koşutluk vardır. Eski tüfek Bolşevik yönetici, siyasi bakımdan güvenilir bir gözlemci olarak çalışmakla birlikte, kişisel olarak pek az teknik uzmanlığı vardı. Astı olan uzmanlar işlerin nasıl yürüdüğünü biliyordu. Yöneticinin görevi ise, nezaret etmenin yanı sıra, onaylamak ve hakemlik yapmaktı.

8 Örneğin bakınız, "Svodka, Sayı 1. Postupivshikh materialov Raspredotdely TsK za 11-12 marta 1930 goda" gönderileri. RGASPI, f. 17, op. 85, d. 554, l. 1.

9 Bir örnek için bkz. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 236, l. 72.

yor ve Politbüro, Orgbüro veya Sekreterya toplantısına gönderiyordu. Eğer mesele gerçekten ufak veya tartışmasız (bu ikisi her zaman aynı anlama gelmiyordu) ise, personel konferansına başkanlık eden TsK sekreteri tarafından onaylanıyordu.

Öte yandan, personel konferansı atamayı karar için yukarıya gönderirse, tavsiyenin eşliğinde bir "açıklama notu" (*ob"iasnitel'naia zapiska*) yazılıyordu. Bu notlar, adayın deneyimi ve nitelikleri, ilgililerin onay veya itirazını içeriyor ve ardından Orgraspred'in tavsiyesi geliyordu. Örnekler arasında şunlar vardır:

> Sekreterya'ya ... Orgraspred TsK, Agrov Yoldaş'ın naklini düşünmektedir ve yerini Şiron Yoldaş'ın alması tavsiye edilebilir niteliktedir ve aynı zamanda teyit edilecektir.

Ve...

> Leningrad Oblast'ındaki duruma nazaran, Orgraspred TsK'nın, Krastin Yoldaş'ın yerine Kondrat'ev Yoldaş'ın getirilmesine itirazı yoktur.

Ve...

> Yukarıdaki duruma binaen, Orgraspred, Sibirya Bölgesi'nin isteğinin geri çevrilmesini arzu eder.[10]

1920'lerin ortasında, Orgbüro atama kararlarının yüzde 90-95'i bir TsK kodamanının kutsadığı Orgraspred tavsiyesiyle alınmaktaydı.[11] Bu konuda 1930'lara ilişkin geniş bir arşiv kaynağına sahip olmamamıza karşın, kişisel anlatılara dayalı kanıtlar, benzer bir kabul oranını düşündürüyor.[12] Orgraspred'in gözden geçirdiği birçok makam, teyit için yukarıya göndermelerini gerektirmeyecek kadar küçüktü. Görünüşe bakılır-

10 Bunlar Sekreterya dosyalarında yer alır. RGASPI, f. 17, op. 113, dd. 614, 616, 625.

11 *Dvenadtsatyi s"ezd RKP(b), 17-25 aprelia 1923 goda: Stenografi cheski otchet* (Moscow: Partizdat, 1960), 81.

12 Örnekler için, bkz. Orgbüro protokol Sayı 65, 8 Şubat 1937. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 491, l. 77. Orgbüro protokol Sayı 90, 26 Temmuz 1938. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 532, l. 62.

sa, Orgraspred yerleştirmelerinin en azından üçte ikisi TsK *nomenklaturası*nda değildi, dolayısıyla bir ya da daha çok kodamanın onayını gerektirmiyordu.[13] Gelgelelim, unutulmaması gereken bir husus, parti ve devletteki çok üst düzey mevkiler –1920 sonlarına gelindiğinde 1.500 civarında– *Nomenklatura* No. 1'deydi ve dolayısıyla atamaları doğrudan doğruya Politbüro, Orgbüro veya Sekreterya tarafından yapılıyordu; kabaca 3.500 kadar atama ise kişisel onaylarını gerektiriyordu. Şüphesiz, aşağı uçta olanların birçoğu Orgraspred tarafından öneriliyordu, fakat öyle görünüyor ki üst konumlar (taşra parti personeli, halk komiserleri, yardımcıları ve muadilleri ile sovyet yürütme komiteleri vb.) sadece en üst düzey soyluluğa ait özel alandı. Gene de, eksiksiz bir makamlar yelpazesine bakılırsa, Orgraspred'in personel atama kararlarında çok kudretli bir odak olduğu söylenebilir.

AŞAĞIDAKİLER VE YUKARIDAKİLER

Personeli, Molotov gibi titiz kodamanlardan çok yukarıdakileri imtiyazlı kılan keyfîlik rahatsız ediyordu. Göreceğimiz gibi, personel öngörülebilirlik, yöntem, kurallar ve düzen istiyordu; kodamanlar ve eski tüfek Bolşeviklerin keyfî manevra alanını küçültebilecek her şey, her dönüm noktasında sistemleştirmeye direndiler.

Kodamanlar, personelin rasyonel bir bürokratik sisteme yönelik kişisel "müdahalesi"nden rahatsız olsalar bile, buna karşı yapacakları hiçbir şey yoktu; sorun ortada açıkça tartışılamayacak kadar, tehlikeli denemezse bile, hassastı. Yukarıdakilerin çok kudretli patronlar olduğu gerçeği bir yana, bir Bolşevik'in işi, maaşı veya iş yükü hakkında yakınması yakışıksız kabul ediliyordu. Bir Bolşevik'in iyi bir asker olması gerekiyordu ve personel genellikle emirleri uygulardı. Bununla birlikte, aşağıdakilerin üstü kapalı ve dolambaçlı olsa da, yakındıklarını açıkça görebiliyoruz.

13 *Izvestiia TsK VKP(b)*, Sayı 9 (Mart 1927), 6; *a.g.e.*, Sayı 19 (Mayıs 1927), 14.

Tablo 4.2'deki personel atama görevlerine baktığımızda, Orgraspred çalışanlarının çok ağır bir iş yüküyle yüz yüze kaldığı açıktır. İç Savaş'ın askerî ve diğer seferberliklerinin kitlesel dalgaları sona erdikten sonra bile, Orgraspred her ay yüzlerce boş mevki dolduruyordu. Orgraspred çalışanları, günde 12 ila 13 saat çalışıyorlardı.[14] Yıllık atama sayısına ilişkin veriler 1920'lerde düzensizdir, fakat görünüşe bakılırsa yılda 6 bin ila 12 bin arasında değişmekteydi. *Nomenklatura*daki binlerce mevkiye atama yapılması veya incelenmesi gereğinden başka, Orgraspred'in yaptığı atamaların üçte ikisini TsK *nomenklatura* dışında kalanlar oluşturuyordu.[15]

Orgraspred'deki personel atama çalışanlarına ödenen maaşlar yüksek değildi. 1928'de, Orgraspred şefi (*zaveduyushchii*), dokuz şef yardımcısı ve yirmi iki sorumlu eğitmenin tümü aynı maaşı (ayda 225 ruble) alıyordu; personel ataması bölümündeki dokuz şef asistanının maaşı ise 200-210 rubleydi. Diğer "sorumlu çalışanlar" 150 ila 200 ruble kazanıyordu. Bu iş, bazı özel mağazalara erişim imkânı sağlasa bile, bazı Orgraspred çalışanları için, 1920'lerin sonunda bu pek de yüksek bir ücret sayılmazdı.[16]

Üstelik TsK kodamanları dur durak bilmeden maliyetleri kısmaya çalışıyordu; bu ise personeli azaltmak ve ücret artışlarına direnmek anlamına geliyordu. Daha 1922 gibi erken bir tarihte, Sekreterya'nın birkaç emrinden biri, "Sekreterya çalışanlarında ücret artışlarının imkânsız olduğunun göz önüne alınması" idi.[17] Maliyetleri kısmak ödeviyle kurulmuş daimi bir "Rasyonalizasyon Komitesi" en azından o yıldan beri çalışıyordu.[18] Ekim 1923'te, "Sekreterya VKP(b) *apparat*'ında Personeli Tensikat Komitesi"nin bir toplantısı Sekreterya'ya rapor verdi. Ko-

14 *Trinadtsatyi s"ezd.* 132-33.

15 *Izvestiia TsK VKP(b)*, Sayı 9 (Mart 1927): 6; *a.g.e.*, Sayı 19 (Mayıs 1927): 14.

16 "Shtat orgraspreda Tsentral'nogo Komiteta VKP(b) na 15 noiabria 1928 g.", RGASPI, f. 17, op. 69, d. 547, ll. 28-30.

17 Sekreterya protokolü, 11 Ocak 1922. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 272, l. 2.

18 Sekreterya protokolleri, 11 Ocak 1922 ve 11 Mart 1922. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 272, l. 2 ve f. 17, op. 112, d. 299, l. 2.

mite aracılığıyla, bölüm başkanları Sekreterya'ya, eleınanları ortalama yüzde 10 azaltmaya hazırlandıklarını bildirdiler. Bu, tüm bölümlerde, 618 ila 682 arasında bir tensikatı temsil ediyordu.[19] TsK personelinde 1929'da yapılan bir diğer "rasyonelleşme" personel sayısını yarıya düşürdü. Fakat sorun asla büsbütün ortadan kalkmadı. Orgraspred personeli, Orgbüro'nun emrettiği 1929 "rasyonalizasyon" hamlesini yumuşatmayı başardı. Aldıkları talimat gereği, personeli 97'den 90'a indirerek ayda 1.142 ruble tasarruf ettiler etmesine fakat aşırı çalışan Orgraspred personeli kendini korumaya çalıştı: Yedi kişilik tensikatın tümü yazışına işleriyle uğraşanlara yapıldı: daktilograflar, kuryeler ve benzerleri.[20] Ocak 1934'te Sekreterya, TsK *apparat*'ında, Stalin veya Kaganoviç'in kişisel onayı olmaksızın hiç kimsenin işe alınamayacağını emrederek "TsK bölüm başkanlarının bu emre kesin olarak uymakla yükümlü olduğu" talimatını verdi.[21]

TABLO 4.2
Orgraspred Personel Atamaları, 1919-1930

	Toplam atamalar	*Sorumlu çalışanlar*	*Yıllık atamalar*	*Günlük atamalar*
1919	21.500	2.726	21.500	
1919-1920	25.000		25.000	30-70
1920-1921	42.014			50
1921-1922	22.500		22.500	60
1923	10.727		10.351	70
1924	6.082	4.500	6.082	
1925	12.277	9.419	8.184	
1927	8.761	7.445	4.380	
1930	-11.000		-4.400	

Kaynaklar: *Vosmoi s"ezd RKP(b), mart 1919 goda: Protokoly* (Moskova: Partizdat, 1959), 185; Graeme Gill, *The Origins of the Stalinist Political System* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 163; *Desiatyi s"ezd RKP(b), mart 1921 goda: Stenografi cheski otchet* (Moskova: Partizdat 1963), 41-45, 56, 49, 111; *Deviatyi s"ezd RKP(b), mart-aprel' 1920 goda: Stenografi cheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1960), 34, 503; *Dvenadtsatyi s"ezd RKP(b), 17-25 aprelia 1923 goda: Stenografi cheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1960), 81, 804; *Odinnadtsatyi s"ezd RKP(b), mart-aprel' 1922 goda: Stenografi cheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1961), 65; *Trinadtsatyi s"ezd RKP(b), mai 1924 goda: Stenografi cheski otchet* (Moskova: Gosizdat, 1963), 132-33, 806; *Vosmaia Konferentsiia RKP(b), dekabr' 1919 goda: Protokoly* (Moskova: Partizdat, 1961), 30, 217, 221.

19 Sekreterya protokolü, 12 Ekim 1923. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 487, ll. 3, 5, 113.

20 "Shtat utverzhden Komis. po ratsionaliz." RGASPI, f. 17, op. 69, d. 547, ll. 24-26.

21 "O prieme rabotnikov v apparat TsK." Secretariat protocol, 17 Ocak 1934. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 392, l. 78. Keza bkz. O. V. Khlevniuk, *Stalinskoe Politbiuro v 30- e gody: Sbornik dokumentov* içinde (Moscow: Airo- XX, 1995), 138.

Kadirbilmez kodamanların yarattığı uzun çalışma saatleri, düşük ücret ve aşırı iş yükü yüzünden, Sekreterya karargâhındaki bir işin çekici olduğunu söylemek zordu.[22] Partideki görgü kuralları personeli açıkça şikâyetten alıkoyuyordu. Bir Bolşevik'ten beklenen, bencillikten uzak şekilde, kendisini verilen görevi yakınmadan yerine getirmeye adamasıydı. Bu gelenek göz önüne alındığında, Orgraspred ve Sekreterya çalışanları, geleneğe uymaktansa bu kurumlardan ayrılarak tepki vermeyi tercih ettiler. Molotov, 1922'de 11 eğitmen kadrosundan yarısının münhal olduğunu bildirirken, başkaları da aslında 21 eğitmene ihtiyaç olduğunu belirtiyordu.[23] 1925'te, son on sekiz ay içinde, Sekreterya aygıtındaki 767 çalışandan 704'ü iş değiştirmişti.[24] 1930'larda bile sürekli olarak Orgraspred ve ardılı ORPO'da çok sayıda münhal kadro bulunuyordu.

KADROLAR İÇİN REKABET: ARADA KALAN ORGRASPRED OLUYOR

Devrimden sonra onlarca yıl boyunca deneyimli ve güvenilir yönetim becerisinin partide nadiren bulunduğu ve bu durumun personel atamalarını çeşitli yönlerden renklendirdiği kadar deforme de ettiği hayatın bir gerçeği olarak kendini gösterdi. İlkin, beceri kıtlığı, personel atamasının bir talep piyasası olması anlamına geliyordu. İyi sicile sahip atamaya uygun kişiler, iyi mevkiler için manevra alanına sahip oluyor ve kötü mevkileri reddedebiliyordu. İkincisi, parti komiteleri ve üst düzey Bolşevik soyluları, iyi kadrolar için çeşitli stratejiler ve kişisel nüfuz kullanıyor, bunlar için kavga ediyorlardı.

Yetkin ve deneyimli kadroların kıtlığı göz önüne alındığında, bu istekler kimi zaman ısrarcı, hatta hüzün dolu olabiliyordu.[25] Kırgızistan'dan:

22 Orgraspred'deki çılgınca çalışma ortamının birinci elden bir anlatısı için, bkz. Boris Bazhanov, *Vospominaniia byvshego sekretaria Stalina* (Saint Petersburg: Vsemirnoe slovo, 1992).

23 *Odinnadtsatyi s"ezd RKP(b), mart-aprel' 1922 goda: Stenografi cheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1961), 52-53, 63.

24 Gill, *Origins of the Stalinist Political System*. 160.

25 Bu isteklerin örnekleri için, bkz. RGASPI, f. 17, op. 69, d. 648.

> Tarımsal yönetimimiz geçtiğimiz yıl bütün işi kavrayabilen bir tane bile Komünist olmadığı için, işleri düzene koymak şöyle dursun, hiçbir şey yapamamış durumdadır. Moskova'dan tecrübeli bir yoldaş alabilmek umuduyla, tarım komiser yardımcısı mevkimizi münhal bıraktık. Hâlâ bekliyor ve birinin gönderilmesi için yalvarıyoruz. Aksi halde işler çok kötüye varacak.[26]

Sibirya Büro'sundan:

> Moskova'da işsiz birçok komünist olduğunu duymuş bulunuyoruz. Bizim onlara ihtiyacımız var! Lütfen bize birini gönderin. Son seferberlikte, buraya ancak yetkin olmayan kişiler gönderilmişti. Bu kez, lütfen bize niteliksiz insanları, ayyaşları, kavgacıları, baş belalarını, hasta insanları veya büyük aileye sahip olanları göndermeyiniz. Lütfen onları, burada kırsal alanın iç kesimlerinde çalışacakları konusunda uyarınız.[27]

1923'te Kazakistan'da, Akmolinsk gubkomu, içinde ayrılıkçı bir çatışma yaşandığı numarası yaparak Moskova'nın kendilerine bir hakem olarak görev yapacak yeni bir lider, bir yardımcı göndermesini haklı çıkarmak için şiddetle bölünmüş görüşlerin olduğunu bildirdi.[28]

Orgraspred sık sık değerli kadrolarla ilgili anlaşmazlıklarda hakemlik yapmaya zorlanıyordu. 1926'da, devlet matbaasının (GIZ) yönetim kurulu üyesi olarak, kitap sendikasından (Knigosoyuz) transfer edilen Kantor diye biri Orgraspred'ce onaylandı. Knigosoyuz bu atamayı protesto edince, Orgraspred de arabuluculuk yapma gayretiyle, Kantor'a her iki işte birden çalışmasını önerdi. Ardından GIZ protesto etti ve Orgbüro araya girerek Orgraspred'in kararını geçersiz kıldı ve başlangıçtaki GIZ atama kararını onayladı.[29]

---

26 Kırgız Obkom'undan Molotov'a, 28 Kasım 1922. RGASPI, f. 17, op. 34, d. 55, l. 141.

27 Sibbiuro'dan Kaganoviç'e, t.y. RGASPI, f. 17, op. 34, d. 55, ll. 73-73ob.

28 Orgraspred'den Akmolinsk gubkom'a, 28 Aralık 1924. RGASPI, f. 17, op. 67, d. 87, ll. 52-53.

29 Bkz. Orgraspred tavsiyeleri, RGASPI içinde, f. 17, op. 69, d. 137, ll. 4, 28, ve Orgbüro protokolleri, RGASPI içinde, f. 17, op. 113, d. 210, l. 10, d. 219, l. 5, ve d. 221, l. 5

Aynı yıl Orgraspred, G. Grinfeld'i Ticaret Komiserliği'nden (NKVneshTorg), bu kurumdan izin almaksızın ulusal film üretim örgütü olan Sovkino'ya nakletmeye çalıştı. İtiraz eden Ticaret Komiserliği, "Bize danışılmadı. Yoldaşımızın naklini ilk olarak gittiği gün işittik!" diye patlayarak şöyle devam ediyordu: "Ona ihtiyacımız var. Yabancı diller biliyor ve Paris'teki temsilcimiz olarak çok faydalı bir çalışanımızdır. Bunun yanı sıra, hiçbir şekilde sinema tecrübesi yoktur." Sovkino başkanı Şvedçikov'un baskısı altında, Orgbüro bir kez daha Orgraspred'in tavsiyesini destekleyecekti.[30]

Viatsk, Orgraspred'in Yoldaş Çuzhkov'un Moskova'ya geri gönderilmesi talebini düpedüz geri çevirdi. "Yoldaş Çuzkhov'un kırsal kesimde sorumluluk gerektiren bir görev için seferber edildiği ve orada bir ilçe parti sekreteri olarak dört aydır çalışmakta olduğunu bildirmek istiyoruz. Bu örgütün personel yetersizliği çekmesi göz önüne alınırsa, hizmetinize göndermeyi gubkom kabul edilemez görmektedir."[31]

Orgraspred personeli, kendilerini önemli bir iş yapan profesyoneller olarak görüyor ve boyarlar tarafından göz ardı edilmekten veya bürokratlardan azar işitmekten hiç hoşlanmıyordu. Gene de bunlar oluyordu. Personel ile eski tüfek Bolşevik soyluları arasında bu eşitsiz çekişmeler çeşitli biçimler alabiliyordu. Kimi zaman, yukarıdaki bir kodamanın onları savunması gerekebiliyordu. Kimi zaman, Orgraspred kodamanlar arasındaki çekişmelere hakemlik yapıyordu ama benzer rütbe ve kişisel itibar (veya bunlara sahip olan birinin desteği) olmaksızın, ulaşılan uzlaşmalara bağlı kalınmasını sağlamak zordu. Kimi zaman, nihayetinde çalışan olduklarından, Orgraspred güvenle görmezden gelinebiliyordu; devler kendi aralarında savaşırken, onlardan uzak duruyor ve sonucu personele duyuruyorlardı.

30 Bkz. Orgbüro protokolleri, RGASPI içinde, f. 17, op. 113, d. 235, ll. 94-96.

31 Sekreterya protokolleri. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 236, lo. 112.

6 Mayıs 1921'de, Halk Tarım Komiserliği (NKZem) onlardan, Yoldaş Demin'i Simbirsk'teki geçici görevinden geri istedi. Komiserlik, Demin'in 1919'da Simbirsk'e geçici tayinini kabul ettiğini ve değerli bir profesyonel olması nedeniyle NKZem'in ondan sürekli olarak vazgeçme niyetinde olmadığını bildirdi.

10 Mayıs'ta, Uchraspred[32] personeli ve Sekreterya'nın Simbirsk'e çektiği telgrafta, "ciddi itirazlar olmaması halinde", Demin Yoldaş'ın döneceği belirtildi. İki gün sonra, Simbirsk örgütü, telgrafı aldıklarını, fakat Demin'in bir vekilinin bulunmadığı ve yokluğunun Simbirsk tarımına ciddi zarar vereceğini belirten bir telgrafla yanıt verdi. "Bu yüzden," diyorlardı, "kendisini burada bırakmanıza ilişkin dileğimizi yineliyoruz." Bu arada Simbirsk, adı geçen yoldaşın sendikalarda yararlı çalışmalar yaptığını da eklemeyi ihmal etmemişti. Bu, değerli bir çalışanı alıkoymak isteyen yerel örgütlerin yaygın taktiklerinden biriydi: Amaç, görevlerini başka bir uzmanlığa da genişletmek, böylelikle onu, artık üzerinde hiçbir hak iddiası olmayan önceki işveren örgütünün kadro çizelgesinden çıkarmaktı.

Uchraspred bu numarayı daha önce de görmüştü; bu yüzden, bir hafta sonra Simbirsk'e, "lütfen kendisinin *guberniia* tarım bölümünden *guberniia* işçi sendikasına naklini açıklayınız" diyen başka bir yazı gönderdi. Simbirsk, Moskova personelinden gelen yazıyı görmezden geldi. Hiçbir yanıt almayan Uchraspred, iki hafta sonra, 8 Haziran 1921'de aynı talebi yineledi. Simbirsk hâlâ cevap vermeyi reddedince, Uchraspred 6 Temmuz'da tekrar yazarak Simbirsk'ten "20 Mayıs tarihli mektubumuza derhal cevap" talep etti. Nihayet, 25 Temmuz'da, Uchraspred'in ilk telgrafından iki ay sonra, Simbirsk pes etmişe benziyordu; TsK'ya, Demin'in bu tayine razı olduğunu bildirdi. Bu yanıt, Orgbüro'ya iletildi.

Yaklaşık iki hafta sonra, Uchraspred, NKZem'e, Demin'in isminin Simbirsk'ten kendi maaş bordrolarına aktarılıp aktarılmadığını kontrol etmesi dileğini bildirdi. NKZem ertesi gün,

32 Orgraspred'in selefi.

Demin'in kendi bordrolarında görülmediği, fakat daha fazla bilgi için kendi bölümlerine danışılacağı yanıtını verdi. Üç gün sonra, 9 Ağustos'ta, NKZem, Sekreterya'ya, Demin'in hâlâ Simbirsk'e bağlı olduğunu bildirdi![33] Sonuç olarak Simbirsk kazanmış, Uchraspred kaybetmişti.

Demin olayının başından sonuna dek, Simbirsk çeşitli zamanlarda üç ünlü eski tüfek Bolşevik'in liderliği altındaydı: Ian Sten (1914'ten beri parti üyesi), V. N. Meşçeriyakov (1905'ten beri parti üyesi) ve A. V. Popov (1904'ten beri parti üyesi). Karşılarında ise, yine eski tüfek bir Bolşevik (1907'den beri partili) ve bir TsK aday üyesi olan tarım komiseri V. V. Ossinski vardı, ama Demin olayı esnasında artık Demokratik Merkeziyetçi muhalefetin liderlerinden biri olmuş ve parti çoğunluğu tarafından bertaraf edilmişti. Aslına bakılırsa, parti kongrelerinde Sekreterya ve personelini kınayacak kadar ileri gitmişti.[34] Bu nedenle, mevcut itibarı, peş peşe Simbirsk'i yöneten kodamanlarla yarışacak düzeyde değildi.

Bu örnekte Demin, Simbirsk'ten ayrılmayı reddetmiş, Simbirsk de onun gitmemesi konusunda işbirliği yapmıştı. Bu konuda bastıracak güçlü bir kodamanın yokluğu sayesinde, Simbirsk muharebeyi kazanmıştı. Simbirsk eninde sonunda Orgbüro'nun mektuplarına (bunlara meydan okumayarak bile olsa) cevap vermek zorunda kalmasına karşın, Uchraspred'in telgraflarına cevap vermeye bile gönül indirmedi. Bu tutumunun Uchraspred personelini öfkeden deliye döndürdüğü su götürmez.

PETRIYAKOV YOLDAŞ NEREDE?

Başka bir örnekte, personel bir boyar çatışmasının tam göbeğine düşmüştü. 29 Kasım 1926'da, A. P. Smirnov adında bir halk tarım komiseri, Ulyanovsk'ta N. M. Petriyakov adında bir tapu müdür yardımcısının Donetsk'e (Kuzey Kafkas Bölgesi) tapu

33 Orgbüro protokolleri, 25 Temmuz 1921 ve materyaller. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 193, ll. 2-21.

34 *Vosmoi s"ezd RKP(b), mart 1919 goda: Protokoly* (Moskova: Partizdat, 1959), 165-66, 303-14.

müdür şefi olarak tayinine izin verilmesini istedi.[35] Ertesi gün, hazırlık konferansında Orgraspred bu dileği kabul etti ve tavsiyesini 3 Aralık toplantısında ele alması için Sekreterya'ya iletti.[36]

Bu arada, Ulyanovsk parti sekreteri F. I. Verstonov, Petriyakov Yoldaş'ın kaybına itiraz ederek bildik bir taktik kullandı. Petriyakov'u, tarımdan alıp Ulyanovsk Gıda Tröst müdürlüğüne tayin ederek, onu NKZem'in denetimindeki *nomenklatura* mevkilerinden uzaklaştırdı. Sekreterya, 3 Aralık toplantısında NKZem'in isteğini ve Orgraspred'in onu destekleyen tavsiyesini reddederek, Ulyanovsk'un Petriyakov'u paylaşmayı reddetme tutumunu benimsedi. Bunu duyar duymaz, A. P. Smirnov büyük bir öfkeyle Sekreterya'nın kararını Orgbüro'ya şikâyet etti. "Benim ısrarlı isteklerime karşın, Ulyanovsk karşı çıktı ve teamüle aykırı olarak Petriyakov'u başka yere atadı." Orgbüro'nun sorunu ele almasını, Sekreterya kararını değiştirerek Ulyanovsk'a boyun eğdirmesini, böylelikle "yanlış eylemlerini" durdurmasını talep etti.[37]

Smirnov olsun, Ulyanovsk'taki Verstonov olsun, ikisi de eski tüfek Bolşevik soylulardı. 1896 doğumlu Verstonov, partiye 1913'te katılmıştı. Gelgelelim, Smirnov parti aristokrasisinde çok daha kıdemliydi. Daha Verstonov doğmadan, 1896'dan beri Sosyal Demokrat harekette yer almıştı ve 1898'den beri Bolşeviklerin öncüsü olan Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin üyesiydi. Bu nedenle Smirnov, kişisel itibar ve *mestnichestvo* açısından bariz bir üstünlüğe sahipti; ama gene de her ihtimale karşı, meselenin, kendisinin de bir üyesi olduğu ve kişisel nüfuzunu daha kolay kullanabileceği Orgbüro'da dinlenip kararlaştırılmasını talep etti. Elbette, 3 Ocak 1927'de, Smirnov'un da hazır bulunduğu Orgbüro, 3 Aralık tarihli Sekreterya kararını bozarak, Petriyakov'u Ulyanovsk'tan geri çekti ve TsK'nın, dolayısıyla Smirnov'un emrine verdi.[38]

Ama Verstonov pes etmedi. Ulyanovsk örgütü, Orgbüro'nun kararını *aşağıya doğru* Sekreterya'ya şikâyet etti. Bu noktada işe

35 Orgbüro protokolü, 29 Kasım 1926. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 256, l. 85.

36 Ograspred konferansı, 30 Kasım 1926. RGASPI, f. 17, op. 69, d. 137, l. 121.

37 Orgbüro protokolü, 29 Kasım 1926. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 256, ll. 83-85.

38 Orgbüro protokolü, 3 Ocak 1927. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 256, l. 4.

karışan Orgraspred, 18 Ocak günü, tüm ilgili tarafların katılacağı bir toplantı yapılmasını önerdi ve Ulyanovsk'a, tarihi 21 Ocak olarak belirlenen bu toplantıda "temsilci bulundurulması zorunluluğu" bildirilen bir telgraf gönderdi.[39] Moskova'da hiç şansı olmadığını sezen Verstonov, 20 Ocak 1927'de, yani toplantı tarihinden bir gün önce, Ulyanovsk'tan Sekreterya'ya bir telgraf çekti: "Parti konferansımız bugün başlıyor. Bir temsilci gönderemeyeceğiz. [Toplantının] ertelenmesi rica olunur." Sekreterya, Orgbüro kararının gözden geçirileceği toplantıyı bir hafta ertelemeyi kabul etti. 28 Ocak 1927, yani yeniden saptanan toplantı günü, Ulyanovsk'tan hiç kimse ortada görünmedi. Sekreterya toplantıyı bir hafta daha erteledi. Gene Ulyanovsklu yoldaşlar ortaya çıkmadı.[40]

Ulyanovsk örgütü, görmezden gelmek yoluyla TsK ve Orgraspred'e meydan okumaya karar vermişti. Ne de olsa, Demin olayında olduğu gibi, bu tutumun işe yaradığı geçmiş örnekler vardı. Hiç ortaya çıkmadılar ve 4 Şubat 1927'de, Sekreterya "Ulyanovsk *gubkom*una, Petriyakov'un görev değişimini ertelemeye izin verilemeyeceğinin bildirilmesi" kararına vardı.[41] Ulyanovsk'takiler, bir hafta daha oyalandıysa da, karşılarına hem Sekreterya hem de Orgbüro ve A. P. Smirnov'un kodaman itibarıyla inat etmesi karşısında pes ettiler ve nihayet 25 Şubat 1927'de, Sekreterya "Petriyakov'un geldiğini ve [tayini için gereken] belgeleri aldığını" bildirdi.[42]

Petriyakov olayı, özellikle yukarıdaki devler çarpışırken Orgraspred'in göz ardı edilebileceğini gösterdi. Ulyanovsk'un Orgraspred'e karşı taktiği görmezden gelmek, ayak sürümek ve yalan söylemek gibi çeşitli ayak oyunları içeriyordu. Bu olay, aynı zamanda bürokratik ilişkilerin belirsizliğini ve özellikle Verstonov ve Smirnov gibi rekabet halindeki güçlü eski Bolşevik soyluların müdahale ve ısrarıyla karşı karşıya kaldıkların-

39 Orgraspred dosyaları. RGASPI, f. 17, op. 69, d. 137, l. 164.

40 Sekreterya dosyaları. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 264, l. 98, d. 261, l. 6 ve d. 262, l. 5.

41 Sekreterya protokolü, 4 Şubat 1927. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 264, l. 6.

42 Sekreterya protokolü, 25 Şubat 1927. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 261, l. 86ob.

da, Orgbüro ile Sekreterya arasındaki sınırların net olmadığını gösteriyordu. Ulyanovsk *guberniia* sekreteri Verstonov, Orgbüro üyesi Smirnov'la kavgaya girmeye hazırdı ve üç ay boyunca sistemle oynayarak geciktirmeyi başardıysa da, sonunda kaybetti. Güçlü şövalyeler arasındaki bu tür mızrak dövüşleri, Orgraspred'in çabalarını sürekli baltalamaktaydı.

Ne ki, kendini bir kodaman çapraz ateşine tutulmuş bulduğunda, Orgraspred'in soylu gözetmenlerinin kuruluşu savunmak üzere işe karıştıkları da oldu. Kasım 1923'te, Gomel (Beyaz Rusya) parti birinci sekreterliğine yeni atanan A. L. Gilinski, Uchraspred şefi Kaganoviç'e, görevi bırakan sekreter M. M. Hateyeviç'in eski kadrolarını beraberinde Odesa'ya götürerek Gomel'i yağmaladığı şikâyetinde bulundu:

> Şimdi Uchraspred'den, çalışanların Odesa'ya nakline ilişkin iki evrak almış bulunuyoruz... Hateyeviç Yoldaş'ın, buradaki çalışanları tanıdığını, en iyi çalışanları istemeyi bildiğini anlıyorum ama böyle bir sistemin kimseye hayrı dokunmaz.

Zavallı Gilinski, yalnız Hateyeviç'le değil, Odesa gibi bir kentin çekicilikleriyle rekabet etmenin de güçlüğünün farkındaydı.

> Bu tutumu, burada genel bir hissiyat olarak, deniz kenarında bulunan büyük bir kent olarak Odesa'ya gitmek arzusu yaratıyor ve bir tanıdık olarak Hateyeviç Yoldaş, pek çok yönden Gomel'den daha baştan çıkarıcı [!]. Her yoldaşın Odesa'ya nakledilmeye razı olması için binlerce neden var.
>
> Her gün biz burada başımızı sallıyor ve bu TsK nakillerinden sonra şişenin mantarını nasıl yeniden kapatacağımızı düşünüyoruz ki bu da bizi içinden çıkılmaz bir sıkıntıya sokuyor... Uchraspred'in burada bu gibi tasfiyeci hissiyata katkıda bulunması konusunda kati surette itirazda ısrar ediyorum.

Kaganoviç, kendi Uchraspred personelini savundu:

> Saygıdeğer Gilinski Yoldaş,
>
> 1. İddiaya göre Gomel çalışanlarının Odesa'ya kaçışını teşvik eden Hateyeviç Yoldaş konusunda Uchraspred'e

yönelttiğiniz suçlama tümüyle temelsizdir. Çalışanların yerinden alınması veya nakledilmesine ilişkin istekler talep değildir; Uchraspred'in bir *gubkom*dan istekte bulunma hakkı vardır ve bunu yapmamak konusunda korkmanız yersizdir. Sizden bağımsız kesin nakillerin hiçbir örneği bulunmamaktadır.

2. Kendisi de bir *gubkom* sekreteri olan Hateyeviç Yoldaş'ın, çalışanlar konusunda Uchraspred'le müzakereye girme hakkına karşı çıkamazsınız.
3. Uchraspred'in yol açtığı tasfiye hissiyatına gelince, yukarıdaki konularla ilgili olandan daha büyük bir yanılgı içerisindesiniz, zira Gomel'e atandığınız andan itibaren, ekte bulunan listeye göre, oraya 12 çalışan göndermiş bulunuyoruz...

Bu nedenle, Uchraspred'e bu kadar hiddet ve şiddet dolu bir mektup göndermenizi haksızlık olarak görüyorum.

Yoldaşça selamlarımla, Kaganoviç

1930'larda, görev nakilleri hassas mesele olmaya devam etti ve Orgraspred personeli, özellikle nüfuzlu kodamanların işin içinde olması halinde, konuları büyük bir hassasiyetle ele almaya özen gösterdi. 1935'te, ORPO'dan N. I. Yejov, Stalin'e şöyle yazdı: "Stalin Yoldaş. Pşenitsin'i çağırttım. Sverdlovsk'ta ikinci sekreter olmaya razı. Kabakov'la [Sverdlovsk birinci sekreteri] telefonda görüştüm. Stroganov'un [görevden ayrılan ikinci sekreter] TsK'nın emrine verilmesinden çok memnun. Pşenitsin'in adaylığını onaylıyor ve hızla onaylanmasını istiyor."[43]

Nakillere ilişkin fiilî çatışmalar aynen sürüp gitti. Ocak 1936'da, Orgraspred (artık ORPO olan), TsK Basım ve Yayın Bölümü şefi B. Tal'ın, Yelizarov Yoldaş'ın, *Stalingradkaya pravda* editörlüğünden Tal'ın bölümüne şef yardımcısı olarak nakli isteğini destekledi. Yelizarov bunu onayladı ve ORPO, *Kurskaia pravda* editörünü, yerini alması için Stalingrad'a gönderdi. Fakat Stalingrad birinci sekreteri, nüfuzlu I. Vareykis buna iti-

43 Yejov'dan Stalin'e, 26 Mart 1935. RGASPI, f. 671, op. 1, d. 18, ll. 18-19.

raz etti. Tal, Vareykis'in yerini alacak çapta değildi ve anlaşıldığına göre, bu nakil kararı bozuldu.[44]

AŞAĞIDAKİLERİN HAYALİ: DÜZGÜN BİR PLANLI SİSTEM

Personel atamalarında tüm ayak işlerini yapan ve ağır bir yükü üstlenen Orgraspred'in, işlerini hem daha düzgün ve öngörülebilir hem de eleştiriye karşı savunulabilir hale getirecek düzenli, kurallara bağlı bürokratik mevzuatı tercih etmesi şaşılacak bir şey değildir. İşleri kolaylaştırmak ve sistemleştirmek amaçlı ardı arkası kesilmeyen personel toplantıları yapılıp duruyordu.[45] Fakat yukarıdaki kodamanlar ilke olarak sistemleştirmeye karşı çıkmasalar da, çoğu zaman bunun yaratılmasına yönelik girişimleri engellediler.

Eski tüfek Bolşevikler, "Kim kimi tanıyor?" veya "Kim kiminle çalıştı?" gibi ölçütlere büyük ağırlık vererek kişisel rötuşları yeğleme eğilimindeydi. Fakat çalışanlar şundan şikâyetçiydiler: "Kayırmacılığa ve eski dost ağlarına [*kumovstva*] veya hemşehriliğe dayanan personel atama örnekleri ender değildir ve çalışma hayatına uygun olmayan bir atmosfer yaratmaktadır."[46] Atamaya bu gibi kişisel bağlantılar ile yaklaşma kısmen, kişinin parti üyeliği için sağlamak zorunda olduğu zaruri kişisel referansa dayanıyordu. Bu tavsiye mektupları, aşağıdakilerden çok, yukarıdakiler için anlam taşıyordu. Aşağıdakiler bu tavsiyelere güven duymuyordu: "İnsanlar bunun için kavga ediyor, çünkü bunlar kişisel bağlantılar ve kişisel nahoşluklarla ilgili. ... Sözgelimi, bir ağız kavgası (*skloka*) yaşadığınız bir kurumda çalışıyorsunuz. Belki suçlusunuz, belki de değilsiniz, ama bu olaydan sonra, sizin için normal bir çalışma artık çok zor oluyor. ... Dolayısıyla, bir sonraki işinizde, önceden çalıştığınız yerden alacağınız referansınız pek de iyi olmadığından, sizi bir yere tayin edemiyoruz."[47]

---

44 Orgbüro protokolleri. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 455, l. 234ob.

45 RGASPI, f. 17, 68 ve 69'daki açıklamalar bunlarla ilgili muazzam sayıda belge içerir. Diğerleri ise op. 113'te bulunur.

46 Orgraspred raporu, t.y. (1927). RGASPI, f. 17, op. 113, d. 496, l. 15.

47 Orgraspred raporu, 1 Kasım 1927. RGASPI, f. 17, op. 69, d. 377, l. 8.

Orgraspred personeli, insanları işlere yerleştirmek konusunda, kuşku götürür kişisel görüşlerden çok, bilinen olgulara ve niteliklere bakmayı tercih ediyordu. Fakat hiç kuşkusuz tavsiye mektupları istenmeye devam etti.

Orgraspred'in planlama ve rasyonelleştirme (ve saygı görme) çabaları açısından, en az bu kadar hüsran yaratan başka bir şey de, tıpkı Demin ve Petriyakov'un yaptığı gibi, parti üyelerinin kendileri için öngörülen tayin ve/veya nakilleri reddetmesiydi. Ayrıca tanınmış Stalin karşıtı muhaliflerin, geleneksel Bolşevik şövalyenin bağımsızlığı ve kendi konumunun altında bir görevi reddetme hakkıyla, yeniden yapılan kimi atamaları reddettiğini, üstelik bunlardan yakındıklarını görmüştük. Fakat geri çevirme hakkını kabul eden ve kullananlar yalnız üst düzey kodamanlar veya muhalifler değildi. Yüzlerce örnek arasından sadece birini ele alırsak, Kasım 1919'da, parti üyelerinin askerî hizmet için seferber edildiği İç Savaş'ın en hummalı döneminde, "Krestinski Yoldaş, TsK'nın Klozyner Yoldaş'ın cepheye alınması nedeniyle Tambov'dan ayrılmasına dair tekrarlanan talimatına aldırış etmeyerek Tambov *gubkom*unun desteğiyle, bugüne dek hâlâ Tambov'dan ayrılmamış olduğu bilgisini" verdiğini öğreniyoruz.[48]

Sadece 1926 yılının ikinci yarısına ait Orgraspred dosyalarından yapılacak bir örneklem, bu yıllar için pek çok örnek içerir. Temmuz'da, Lisitsin Yoldaş, Kazakistan'a nakledilmeyi reddetmişti. Dört ay boyunca Orgbüro kararını görmezden gelerek, sonunda kazandı ve Kazakistan yerine Samara'ya gönderildi.

Ağustosta, N. M. Şvernik Orgbüro'ya, aldığı emir uyarınca Penza'ya gitmek yerine, "Naumov Yoldaş, çalışma yeri ve niteliği hakkında konuşmayı kesin olarak reddederek, Sekreterya'nın kararının yanlış olduğunu ifade ettiğini" bildirmek zorunda kaldı.

Aynı ay içinde, Janaya Yoldaş Molotov'a yazdığı mektupta, "Bir yanlış anlama olacağından, derhal ve doğrudan doğruya Beyaz Rusya'ya sürgüne gitmeyeceğimi ifade etmek isterim. Bu konu tartışmaya kapalıdır. Eğer bana parti görevi olarak bir ye-

48 Orgbüro protokolü, 25 Kasım 1919. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 10, l. 40.

re gitmemi emrederlerse, o zaman aksini düşünme hakkına sahibim."

Eylül'de, Kh. Kantor, kendisini isteyen ve bunun için Orgbüro onayını alan *Pravda*'ya naklini reddetti. *Pravda* vazgeçmek zorunda kalarak, Orgbüro'ya Kantor'un "buraya gelmeye isteksiz olması nedeniyle, iş için uygun olmadığını" bildirmek zorunda kaldı.[49]

1927 başında, Orgbüro, eski tüfek Bolşevik N. A. Arhangelski'nin, Yaroslavl tekstil trôstünün başına getirilmesini onayladı. Fakat Orgraspred'in şef asistanı Çujin, eylülde şöyle bir iç yazışma notu yazdı: "O zamandan beri geçen üç ay içinde, Arhangelski Yoldaş işinin başına geçmeyerek bu görevi reddetmiş durumdadır. Trôstün içinde bulunduğu zor durum nedeniyle, başka bir ismi aday göstermek durumundayız." Orgraspred ardından trôstün başına Ia. A. Rodiyonov'u önerdi. Milli Ekonomi Konseyi, Tekstil Sendikası Merkez Komitesi ve Yaroslavl *gorkom*unun hepsi bunu kabul etti ve Rodiyonov bu mevkiye getirildi. Oyalayarak onları bekleten Arhangelski de istemediği bu görevden paçasını kurtarmış oldu.

Orgraspred personeli, bu tür şikâyetlere hedef olmaktan nefret ediyordu. Orgraspred şefi Kaganoviç'in esefle belirttiği gibi, "Bir parti üyesinin, hatalı bir atamaya maruz kalması konusunda şikâyet hakkı" vardı. "Bu seni, kaderiyle ilgili herhangi bir şeyden hoşnutsuz olan herkesin hedefi haline getiren türden bir iştir."[50]

Orgraspred personelinin sistemli planlı iş yerleştirmeleri hayali, bundan başka iş bakmak için bürolarına selamsız sabahsız giren çok sayıda kişi tarafından da sekteye uğratılıyordu. Bolşevik statüsünün imtiyazları, sevmediği bir işten öylece ayrılıp başka bir iş talep etme hakkını da içeriyordu. Daha 1918 sonlarında, parti sekreteri Yakov Sverdlov'u, her gün yeni atama arayışındaki yirmi ila yirmi beş yoldaşı ziyaret ediyordu. 1919'a

49 Orgbüro protokolleri, 24 Temmuz, 10, 20 ve 26 Ağustos 1926. RGASPI, f. 17, p. 113, d. 214, l. 4, d. 223, ll. 3, 4, 6, d. 225, l. 4 ve d. 236, ll. 96-97. Janaya'nın Molotov'a mektubu, 10 Ağustos 1926. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 888, l. 62.

50 Orgbüro konferansı, 8 Kasım 1923. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 494, l. 31.

gelindiğinde, TsK'ya gidip yeni atama isteyenlerin sayısı günde altmış ila seksene yükselmişti ki bu, 1920'lerde az çok değişmeden kalan bir rakam oldu.[51] Orgraspred'in "Resepsiyon"una gelen "Misafir", bir özgeçmiş formu doldurduktan sonra, bir Orgraspred asistanına veya şef yardımcısına gönderiliyordu.[52]

Kendini bir iş görevlendirmesine bağımlı hissetmeyen ve bunu mantıksız veya nahoş bulduğunda o görevi bırakıp düpedüz çekip giden komünistlerin o kendini beğenmiş tavrı, personeli sinirlendiriyordu. TsK personeli, yeni işler talep etmek için çıkıp gelen, daha da kötüsü Moskova'ya kimseden yetki almadan yaptıkları bu yolculuk için harcırah isteyen davetsiz misafirlerden yaka silkiyordu. 1926'daki TsK (Orgraspred'in) personel konferanslarından birinde, Yoldaş Mogilnyi figan ediyordu:

> Birkaç gün önce, Ukrayna'dan bir yoldaş daireye çıkageldi. Tıpkı turneye çıkmış bir yıldız gibiydi. Acaba TsK ona Moskova'da bir iş verebilir miymiş? Biz de ona dedik ki, "Daha çok kısa bir süredir Ukrayna'dasınız ve orada çalışmanız gerekiyor." O ise, "Fakat bana orada iyi bir iş vermediler ve ben Moskova'da çalışmak istiyorum," dedi. Kendisine, Ukrayna TsK'sına başvurması gerektiğini, Ukrayna TsK'sının ona bir iş vereceğini açıkladım.[53]

Ertesi yıl, bu yetkili davetsiz misafirlerin akını daha da arttı. 1927'nin ikinci yarısında, 2.429 parti üyesi şu ya da bu iş için Sekreterya'ya başvurdu. Bunlardan 1.721'ini (tüm ziyaretçilerin yüzde 72'sini) oraya kendi inisiyatifleriyle gelenler, kentlerindeki örgütlerince gönderilmeyip bu izinsiz yolculuğun harcırahını talep edenler ve kişisel dilekle (*lichnaia pros'ba*) yeni görev isteyenler oluşturuyordu.[54]

TsK'nın kadro personelinden biri, bölüm başkanına "parti-

---

51 *Vosmoi s"ezd*, 497; *Desiatyi s"ezd RKP(b), mart 1921 goda: Stenografi cheski otchet* (Moscow: Partizdat, 1963), 49; *Odinnadtsatyi s"ezd*, 56; *Vosmaia Konferentsiia*, 221; RGASPI, f. 17, op. 34, d. 216, l. 51.

52 "Obsledovanie Raspredchasti TsK", t.y. RGASPI, f. 17, op. 69, d. 136, l. 162.

53 Orgraspred konferansı, Ekim 1926. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 226, ll. 109-10.

54 "Itogi raspredeleniia rabotnikov", *Izvestiia TsK VKP(b)*, Sayı 3 30 (Ocak 1928): 2-3.

nin birçok üyesinin, parti organlarının tüm parti üyelerine bir mevki vermekle yükümlü olduğu izlenimine sahip" olmasından yakınmıştı.

> Günler boyunca Orgraspred resepsiyonunda oturan ve daha fazla sorumluluk taşıyan bir iş arayan, tatminkâr olmayan önceki mevkisi nedeniyle nakil ihtiyacını açıklayan ve irrasyonel bir şekilde istihdam edildiklerinden yakınan "müdavim" Orgraspred ziyaretçileri var. Bu "gezgin komünistler" gerek Orgraspred gerek öteki örgütlerin çalışmalarını sekteye uğratmaktadır. ...
>
> Orgraspred ziyaretçileri iki gruba ayrılabilir: müdavimler ile arızi olanlar. "Daimi" grupta, her zaman konumlarından hoşnutsuz olan ... fakat ne istediklerini kendileri de bilmeyenler vardır. ... Ne yazık ki, bunların en çok uzun dönemli parti üyeleri arasından çıktıklarını görüyoruz.[55]

Birkaç ay sonra, Orgraspred şef yardımcısı Bogomolov, bir kurum içi personel konferansında, "Binlerce görevlendirme yapıyorum. Çoğu zaman aynı adama altı-yedi kez görev veriliyor, ama aynı kişi gene şikâyet ederek geliyor," diye anlattı. (Bir ses: "Burası sanki bir emek borsası!")[56] Bunlar, Orgraspred personelinin planlarından veya kafasındaki öz imgesinden çok farklıydı.

Bu gibi durumlarda, Orgraspred'e nezaret eden kıdemli Bolşevik, personeli destekleme eğilimindeydi. Sözgelimi, S. V. Kosior TsK Sekreteri olarak Orgraspred'e, bu davetsiz misafirlere iş vermekle, hele hele ziyaretçiyi bağlı olduğu örgütün gönderdiği varsayılırsa, bu örgütün sorumluluğu olan yolculuk harcamalarını karşılama yükümlülüğünden kesinlikle muaf olduğunu söyledi. Orgraspred bu türlü davetsiz misafirleri geri çevirdiği zaman, "âdeta kızgın bir buhar banyosundan fışkırmış gibi bir öfkeyle onları haşlıyor" ve doğruca Kosior'a koşuyorlardı; Kosior da onları tersleyip merdivenlerden aşağı yolluyordu.

---

55 Nikitin'in Bogomolov'a mektubu, 31 Mayıs 1927. RGASPI, f. 17, op. 69, d. 139, ll. 7-9.

56 Orgraspred konferansı, 20 Ekim 1927. RGASPI, f. 17, op. 69, d. 373, ll. 3-4.

Kimi zaman, Kosior ve diğerlerinin de personeli kızdırdığı oluyordu. Görünüşe göre Kosior'u tanıyan bir davetsiz misafir, taşradaki görevini bırakıp gelmiş ve Orgraspred'in işine geri dönmesi emrine karşın, Moskova'da kalma iznini koparmıştı. Kosior'un yanından "çok ciddi bir yüzle" dönmüştü. Personel onun Moskova'da kalmasına izin verdiyse de, ona kendi başına iş bulması gerektiğini söyledi. Personelin yukarıdaki amirlerinden yakınmaları tehlikeli ve uygunsuzdu, ama yine de kurum içi personele özgü kapalı danışma toplantılarında, bunu itina ile birbirlerine yapıyorlardı. Böyle bir toplantıda, bu tür örneklerin "bir yoldaşın birtakım yoldaşlara gidip kişisel tanışıklığa dayanarak isteklerde bulunduğu bir himayeciliğe [başka bir deyişle, bir hami tarafından korunmaya]" yol açabileceği kaygısıyla, onaylamaz bir tavırla Kosior'un kararına değinildi.[57]

Aynı toplantıda, Kosior'un yakın tarihli bir söylevinde, Orgraspred'in hayali olan "planlı görevlendirme"de aşırılığı sorguladığı da konuşuldu. Tartışmacılar durumun bu olmadığını ileri sürerek kendi kendilerini rahatlatmaya çalıştılar.[58] Bir başka kıdemli kodaman olan TsKK'daki Aaron Soltz'dan duydukları hoşnutsuzluk daha dolaysızdı. Bogorat diye birinin, Birinci Dünya Savaşı'nda işgalci Almanlarla işbirliği, hatta kendilerine karşı sabotaja karışmış olması nedeniyle partiden ihraç kararı alınmıştı. Dört yüz tanık çağrılarak Bogorat ihraç edilmişti. Soltz, onun derhal partiye ve önemli mevkisine geri alınmasını emretti; Bogorat'ın döner dönmez azlettiği mevcut personele yeni işler bulmak yine Orgraspred'e kaldı.[59]

Kimi zaman kıdemli kodamanların eylemleri hakkında personel hüsranı çok sivri ve tehlikeli patlamalara yol açıyordu. 1928'deki Şahtı Olayı, yerlerine derhal yenilerinin bulunmasını gerektiren eski rejimin teknik uzmanlarına karşı yaygın bir kampanyaya yol açmıştı. Bu, herhangi bir "planlı görevlendirmenin" parçası sayılmazdı ve Orgraspred çekirdek kadrosun-

57 Orgbüro konferansı, t.y. (1926-28). RGASPI, f. 17, op. 69, d. 136, l. 97.

58 Orgbüro konferansı, t.y. (1926-28 arasında bir tarihte). RGASPI, f. 17, op. 69, d. 136, l. 121.

59 Orgraspred konferansı, 14 Ağustos 1928. RGASPI, f. 17, op. 69, d. 510, l. 20.

dan biri düşüncesini ağzından kaçırıverdi: "Elbette, yüzlerce uzmana öylece tekmeyi basmak kolay, ama sonra onların yerine yenilerini koymak zorundasınız."[60]

Gelgelelim, daha sıklıkla, yukarıdaki soylular müdahale ettiği zaman, personel sessizce homurdanıyordu. Aşağıdan doğan sistemleştirme ve rasyonelleştirmeye yönelik ciddi proje ve öneriler, keyfî kişisel güçleri sınırlanacağı korkusuyla yukarıdakiler tarafından ezildiği zaman bile, durum genellikle buydu.

KURALLAR VE MEVZUAT

Yukarıdakilerin belki de Lenin'in alaycı patlamasını hatırlaması gerekiyordu: "Bir anayasa yazmamızı mı istiyorsunuz?" Bunu yapmış olsalar da olmasalar da, personel tek bir belgede parti bildirilerini sistemleştirme girişimlerinde hiç kodaman desteği alamadı. Tüm iyi bürokratlar gibi, TsK personeli de tutarlılığa değer veriyor ve yukarıda alınan kararların önceki parti kararlarıyla çelişerek karışıklığa yol açmayacağı bir sistem istiyordu.

Orgraspred'in ana tüzüğü, bu kurumu parti "yasama"sını (*zakonodatel'stvo*) sistemleştirmekten sorumlu tutmaktaydı.[61] Bunun özde değil sözde kolay olduğu çabucak ortaya çıktı. Aralık 1924'te, personelin Parti Yasamasını Sistemleştirme Komitesi ilk toplantısını yaptı ve Ekim 1917'den itibaren tüm parti bildirilerinin derlemesini ciltler halinde basmaya karar verdi.[62] Kıdemli eski tüfek Bolşevik kodamanların, önceki kararların sistemleştirilmesine Paris *Parlement*'ının benzer çabalarına karşı 17. yüzyılda Fransız kralları kadar bile ilgi gösterip göstermediği su götürürdü ki bu daha sonra bir iç savaşı kışkırtmıştı. Kararları böyle bir kanun derlemesine dönüştürme çalışmaları, sadece eski tüfek Bolşevik seçkinlerinin manevra özgürlüğünü kısıtlayabilirdi; onların son görmek istediği şey, çeşitli düzeylerdeki memurların, tartışmalarının bir parçası olarak emsale başvurmaları olurdu.

60 Orgraspred konferansı, 14 Ağustos 1928. RGASPI, f. 17, op. 69, d. 510, l. 16.
61 "Polozhenie Orgraspreda", 13 Mart 1925. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 646, l. 20.
62 RGASPI, f. 17, op. 68, d. 43, l. 14.

Sonuçta, proje en baştan itibaren üst düzey direnişle karşılaştı. Emirlerinin dahil edildiği parti örgütlerine başkanlık eden eski tüfek Bolşevik kodamanlar derhal karşı çıkmaya koyuldular. Merkez Kontrol Komitesi'nden Sistemleştirme Komitesi'ne gönderilen bir mektup, TsKK belgelerinin önerilen listesinin devasa boşluklar bıraktığından yakınarak, bu seçimin başında TsKK'nın olduğu ayrı bir TsKK bölümünün konulmasını önermekteydi.[63]

Komitenin 10 Ocak 1925 tarihli toplantısında, başkan Hateyeviç, TsK'nın tam bir başvuru derlemesi yerine, komitenin parti çalışanları için bir "kılavuz" üretmesini ve bütün kararları değil de, alt komitelerin tavsiyelerine dayanarak yapılacak en önemli karar ve genelgeleri içeren bir seçkiyi içermesine dair TsK kararını bildirdi. Bu alt komiteler derhal tartışma konusu haline gelecek şemalara dayanacaktı. Tartışmalar birçok çelişkili plana yol açtıktan sonra, kısımlar ve bölümlerin birkaç karmaşık taslağıyla sonuçlandı.[64]

Diğer sorunlar "miadı dolmuş" meseleler hakkındaki eski belgeleri veya "birbiriyle çelişen" belgeleri dahil edip etmemek konusundaki tartışmalarla ilgiliydi. Bolşevik soyluları, tarihsel gerçeğin ne olduğuna karar verme yolunda ilerlemeye zaten başlamışlardı; çıkar gruplarının ve siyasi faydanın, Engels'e ait bazı belgelerde bile olduğu gibi, bir belgenin "çelişkili" mi yoksa "faydalı" mı olduğu konusunda ölçüt haline gelmeye başladığını tasavvur etmek güç değil. En üst düzey liderlik, baştan itibaren bu personel sistemleştirmesine pek de hevesli olmadı; personelin niyet ettiği kapsam belirginleştiğindeyse, hevesi daha da söndü. 1925 ortalarında bir tarihte, Sistemleştirme Komitesi toplantı protokollerinden birinin bir kopyası Politbüro'ya geldi. Belge, "eski" ve "zamanı geçmiş" ve "çelişkili" belgelerin, alt komiteler aracılığıyla sistemli olarak işlenmesi, daha sonra onay için TsK'ya gönderilme-

63 TsKK'dan Sistemleştirme Komisyonu'na, 7 Nisan 1925. RGASPI, f. 17, op. 68, l. 42, l. 36.

64 Komite toplantıları, 12 Aralık 1924 ve 10 Ocak 1925. RGASPI, f. 17, op. 68, d. 42, ll. 32-34 ve d. 43, l. 4. Ortaya çıkacak bir kılavuzun adı, *Spravochnik partiinogo rabotnika* olacaktı.

si önerisini içeriyordu ve görünüşe göre, bir alarm zilinin çalmasına yol açtı. Belki kodamanların topyekûn aleyhine olacağı aşikâr hale geldiğinden, belki de belgeleri değerlendirme konusunda TsK'ya getireceği devasa iş yükünün heybetli (veya tehditkâr) olmasından dolayı, alt komitelerin ve TsK'nın rollerine ilişkin kesimin yanında bulunan protokolün kenarına, biri "?!" işaretini koydu ve Sistemleştirme Komitesi sessiz sedasız tarihe karıştı.[65] Yukarıdakiler, aşağıdakilerin hayalini kurduğu sistemleştirmeye yönelik belirgin bir heves eksikliği göstermişti.

HERKESİN KAYDEDİLMESİ VE GÖREVLENDİRİLMESİ

Orgraspred çalışanları, çok fazla sorunla cebelleşmeleri nedeniyle Sekreterya'da "geciktirilen" atamalar konusunda sabırsızdı; onlara göre, kararların "azami kesinlik ve hızla" alınması gerekiyordu. Çalışanlar, daha çok atamanın (personel konferansının daraltılmış bir çerçevesindeki) bir TsK sekreteri ile danışma halinde, bir Orgraspred bölümü tarafından ivedilikle yapılmasını önerdiler: "İşleri gerçekten bu kadar geciktirmek zorunda mıyız?"[66]

Çalışanlar etkililik adına olduğu kadar, belki de tahmin edilebileceği üzere, kendi güçlerini genişletmek amacıyla, daha çok sorunun kendi düzeylerinde karara bağlanması yetkisini elde etmek peşindeydi. Bir noktada, enerjik bir çalışan, Kosior'un mührünü aşırıp Orgraspred önerilerini sanki bir TsK sekreteri tarafından onaylanmışçasına damgalamakta kullandı. Kendi meslektaşları bu fikre hayranlık duymuş olsa bile, olay tam bir skandala yol açtı. "Bu asla bir daha olmamalı." Personel çalışanları eli uzun arkadaşlarını "hile" ve Sekreterya ona-

65 RGASPI, f. 17, op. 68, d. 42, l. 1. Sonunda, bu fikir iki ayrı yayın dizisiyle sonuçlandı: Sadece önemli kararların titizlikle seçilen bir derlemesi (*KPSS v rezoliutsiakh* ve ardılları) ile parti propagandaları için kısaltılmış bir gözden geçirilmiş el kitabı (*Spravochnik partiinogo rabotnika*). Bu derlemelerden hiçbiri, personelin en baştaki parti kararlarını sistemleştirme sorumluluğunun yanına bile yaklaşmıyordu.

66 Orgbüro toplantısı, 30 Aralık 1929. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 809, l. 42.

yını bir formaliteye dönüştürmekle suçlarken, bu olup bitenlere dişlerini gıcırdatmış olabilirler.[67]

Personel, kadroların "planlı" bir rasyonellikle görevlendirilmesini yeğliyordu. Ortaya çıktığı üzere, "planlı görevlendirme" fikirleri, titiz tutulan kayıtlara dayanan etkili bir sistemle merkezî olarak yapılan atamaların sayısının çarpıcı ölçüde artışı anlamına geliyordu. Burada da, yukarıdaki kodamanlar personelin hayallerine gem vurdu ve bu göz alıcı planlarını ezip yok etti.

Birkaç "plansız" atama yöntemi de vardı; ama kuşkusuz personel bunların hepsinden nefret ediyordu. Özellikle erken Sovyet döneminde, tek bir seferde binlerce yoldaşın askerî veya iktisadi işler için seferber edilmesi yaygın bir uygulamaydı. Hemen her şeyin ivediliği ve personel kayıtları veya rasyonel olarak personel atamaya yönelik herhangi bir mekanizmanın yokluğu göz önüne alındığında, işler ancak bu şekilde yürütülebiliyordu. Bir TsK üyesinin tanımladığı gibi, seferberlik, "şok" denilebilecek bir tür "dürtü" ile yapılan bir görevlendirmeydi.[68] Hem parti komite liderleri hem personel daire çalışanları bu yöntemden nefret ediyordu. Parti komiteleri değerli üyelerini kitlesel işe sürüyordu; personel ise halk adına onlarla kavga etmek zorundaydı; her halükârda personelin rasyonel bir yaklaşımla incelenmesi olanaksız hale geliyordu. İkinci olarak, bir atama bir yoldaşın özgül bir iş için bir yere gönderildiği ve çeşitli nedenlerle kalmayı başardığı zaman "yolculuk ile" (*po putevkam*) yapılabiliyordu. Üçüncüsü, Bolşeviklerin yeni bir iş (*po lichnoi pros'boi*) talep etme hakkı açıkça vardı.

Orgraspred çalışanları, bir görevin ihtiyaçlarını inceleyip, bunları bir adayla karşılaştırıp karar vermeye dayanan "planlı" atamaları sürekli savundular.[69] Söylemleri "uzmanlaşmış çalışanları hiç nedensiz yere onları bir görevden diğerine savurup durmadan, bu kesime tutarlı bir politika uygulamak"

67 Orgbüro konferansı, t.y. (1926-28). RGASPI, f. 17, op. 69, d. 136, l. 140.

68 *Desiatyi s"ezd*, 56, 111; *Vosmaia Konferentsiia*, 30.

69 "Planlı" atamaları ısrarla savunan birçok Orgraspred konferansından yalnızca bir örnek için, bkz. RGASPI, f. 88, op. 3, d. 68, ll. 5-11.

yönündeydi. Bu "bir yerden yetersizlik (*negodnost'*) nedeniyle kovulan çalışanları, sorumluluk isteyen başka bir yere atamak" istemedikleri anlamına geliyordu. Yani insanları bir göreve atamadan önce, "belirli bir örgütteki durumunu tam olarak" incelemekten yanaydılar. Son ve genel olarak bunun anlamı, "çalışanlar hakkında hatasız kayıt ve incelemeye" bağlı kalmaktı.[70]

"Planlı" görevlendirmeler yapabilmek için sağlam personel kayıtları gerekiyordu ve bunların yokluğu, sistemli ve rasyonel görevlendirmelerin önündeki en büyük lojistik engeldi. Fakat yukarıdaki bazı kodamanlar, genelde iyi kayıtları onaylasalar bile, form doldurmaya şüpheyle yaklaştıkları gibi, personelin genelde çok fazla kadro ataması yaparak kendilerini gölgede bırakmaya niyetlendiği kanısındaydılar.

Daha 1919 kadar erken bir tarihte, Moskova anket formları göndermeye başladıysa da, bunların pek azı geri döndü.[71] 1920'deki bir parti kongre kararı, komünistler için eksiksiz kayıt tutma (*uchet*) gereğine işaret etti ve yerel parti örgütlerinden, oldukça asgari denebilecek düzeyde, üyelerinin sadece yüzde 5-10 kadarının deneyim ve niteliklerini içeren bir liste göndermelerini istedi.[72] V. P. Nogin, 1922'de 11. Parti Kongresi'nde, "sonu gelmez anket formlarına" karşın, "hiç kimsenin diğerinin ne yaptığından haberi olmadığını" söyledi. Kendi dosyasında, kendisini arayan birinin mektubundan gayrı hiçbir şey bulunmadığını bildirdi!

Molotov, taşralardaki parti liderlerinin bilgileri göndermeyi düpedüz reddettiğini belirterek cevap verdi.[73] Taşra parti liderleri, en azından iki nedenle buna razı olmuyordu. İlkin, Moskova'yı kendi değerli çalışanlarının nitelikleri hakkında bilgilendirmek başka bir yerde görevlendirilmeleri yoluyla kesinlikle onları yitirmeleri anlamına gelecekti.

70 "Predvaritel'nyi proekty ob uchete i raspredelenii rabotnikov." RGASPI, f. 17, op. 113, d. 496, ll. 20-21.

71 *Vosmoi s"ezd*, 185.

72 *Deviatyi s"ezd RKP(b), mart-aprel' 1920 goda: Stenografi cheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1960), 425.

73 *Odinnadtsatyi s"ezd*, 49, 63-65, 152.

İkincisi, eski tüfek Bolşevikler genelde form doldurmayı kendi yüksek konumları açısından yakışık almaz görüyorlardı. Kıdemli bir taşra parti sekreterinin söylediği gibi: "Ne, ben sizden otlanan zavallı bir köylü parçası mıyım ki personel formu doldurayım?"[74] Çoğu zaman eski tüfek Bolşevikler, personel dairesinin kendi niteliklerini değerlendirme girişimleri karşısında güceniyor, kendilerini hakarete uğramış hissederek TsK'ya şikâyette bulunuyorlardı. Kendisi de 1920'lerde personel dairesinde çalışan Kaganoviç, "TsK onları nasıl değerlendirdiğimize ilişkin bu yerel çatışmaları, şikâyetleri ve hoşnutsuzlukları incelemek zorunda kalıyordu," diye hatırlayacaktı.[75]

Orgbüro'ya gönderilmiş 1928 tarihli bir Orgraspred raporu şunu bildiriyordu:

> İşimizin zorlukları, büyük yönetim nitelikleri ve iş bilgisini talep etmektedir ... temel ödev, yalnız işinizi nasıl yaptığınız değil, aynı zamanda kendinizi siyaset ve ekonominin karmaşık sorunlarına bağımsız olarak nasıl yönlendirebildiğinizi somut olarak bilmeyi gerektirmektedir.
>
> Geçmiş yıllardaki çalışmalar, sorumluluk gerektiren işlerdeki çalışanlar hakkında dosyaların ve yaptıkları işe dair bilginin yokluğunun, ihtiyaçlara uygun çalışanları bulmaya, işe yaramaz çalışanları kovmaya olanak vermediğini ve daha kötüsü, onları kariyer basamaklarında yükseltmek ve daha üst kademelere atamayı engellediğini gösteriyor.
>
> Personel dosyalarının yetenekler ve ihtiyaçlara dair ka-

74 "Stenogramma VIII- go plenuma Azovo-Chernomorskogo kraikoma VKP(b). 14-16 marta 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2198, l. 241. Personel kayıtlarına ilişkin genel sorun hakkında, bkz. Valerii Nikolaevich Sepelev, "Stanovlenie i razvitie tsentralizovannogo ucheta chlenov partii i rukovodiashchikh partiinykh kadrov, 1917-1927" (diss. kand. ist. nauk, Institut Marksizma-Leninizma TsK KPSS, 1988). Bkz. ayrıca, J. Arch Getty, *Origins of the Great Purges: The Soviet Communist Party Reconsidered, 1933-1938* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 25-37, 58-91, 1930 başlarında bir kayıt tutma krizi tartışması için.

75 L. M. Kaganovich, *Pamiatnye zapiski rabochego, kommunista-bol'shevika, profsoiuznogo, partiinogo i sovetsko-gosudarstvennogo rabotnika* (Moskova: Vagrius, 1996), 312.

tı bir hesaplama sisteminin olmaması, şu anda bize tümüyle yabancı kişilerin en önemli mevkilerde oturmasının temel nedenidir.[76]

Personel kayıtları, 1930'larda hâlâ bir sorun oluşturmaya devam ediyordu. Ancak 1920'lerin sonuna gelindiğindedir ki, Orgraspred bir personel dosyalama sistemi başlatmaya muvaffak oldu; ancak, 1935 gibi geç bir tarihte bile, (o dönemde TsK personel aygıtının başında bulunan) Yejov, "Merkez Komite *apparat*'ında, halihazırda bölgelerde ve ilçelerde önde gelen parti çalışanların bileşimini şimdi ancak öğrenmeye başlıyoruz," diyecekti.[77]

Lazar Kaganoviç, kendisi de bir kodamana dönüşmeden önce, 1920'lerin başında Orgraspred siperlerinde çalışmıştı. 1923 sonundaki bir Orgbüro konferansında, başkanı olduğu Orgraspred hakkında bir rapor sundu. Orgraspred'e iş aramak için 120 ila 130 ziyaretçi akın ederken, kadroların planlı incelemesinin imkânsız olduğuna işaret etti; "bu kadar insanın baskısı"nın her türlü planlı çalışma imkân ve ihtimalini ortadan kaldırdığını ve atamaların denetimine sahip olması gerektiğini düşündüğü Orgraspred tekelinin önüne geçtiğini söyledi.

Orgbüro kodamanlarından oluşan dinleyicilerin hiçbirinin, sağlam tutulan kayıtlara diyeceği olamazdı. Fakat ardından, Kaganoviç, çok ileri giderek, fazlasıyla kapsamlı bir personel önerisinde bulundu. Devlet ve parti aygıtında, "bilimsel olarak" atanacak 73.000 –yerleştirilmiş mevcut işgücünün yedi katı– kişi için merkezî "parti bütçesi" planını ortaya attı; bu, onun parti ve devleti çalıştırmak için gerekli olduğunu düşündüğü rakamdı. Böyle bir kadronun oluşturulması kolay olmayacaktı, "fakat eğer her ay, her bir örgüt ve kurumda bir parti bütçesinin temellerini adım adım kurarsak, bir süre sonra genel bir kapsamlı parti bütçesine sahip olacağız ve işte o zaman

76 "Kratkaia dokladnaia zapiska po voprosy o postanovke uchete i raspredeleniia rabotnikov v gos. i khozorganakh." RGASPI, f. 17, op. 113, d. 496, ll. 11-13.

77 Smolensk Arşivi, dosya 116/154e, 88. Yejov aynı sözleri Stalin'e de yazdı: Ağustos 1935. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 1085, l. 12.

parti, çalışanlarının, onlara ihtiyaç duyulduğu yerde görevlendirildiğini ve tesadüfen orada olmadığını anlayacaktır."[78]

Kaganoviç sözüne devam ederek, Orgraspred çalışanlarının yıllardır yaptığı gibi, kişisel tanışıklık ve tercihe dayalı görevlendirmenin yerini sistemli ve rasyonel yerleştirmeye bırakması gerektiğini ileri sürdü.

> Sözgelimi, Maliye Komiserliği'nin başında, parti üyelerini seven ve onları almaktan memnuniyet duyan Sokolnikov Yoldaş var. Fakat Dış Ticaret'in başında, komünistleri aslında hiç sevmeyen Krasin Yoldaş bulunuyor ve Dış Ticaret'te Maliye'den çok daha az komünist bulunduğu gerçeğinden bağımsız olarak, [komünist] çalışanlarımızı Dış Ticaret'e değil de, Maliye'ye veriyoruz. Oysa en yükseklere egemen olmamız için, adamlarımızı Dış Ticaret'e vermemiz gerekiyor. Dolayısıyla, sizin de gördüğünüz gibi, parti çalışanları, onlara ihtiyaç olan yerlerde çalışmıyorlar.[79]

Kaganoviç, daha az değil, daha çok kadronun merkezden atanmasına dair önerisinin tartışma yaratacağının farkındaydı. Gelgelelim, gördüğümüz üzere, Politbüro ve Orgbüro üyelerinin daha çok ilgilendikleri şey, iş yükünü azaltmak için merkezî atamaları azaltmaktı. *Nomenklatura* sisteminin amacı buydu. Kaganoviç'in, Moskova personelinin kayıtları toplayıp plan yapma ve yetmiş bini aşkın kadroyu atama önerisi, Orgraspred'in çizgiyi aştığını düşünen en üst soylulardan bazılarını telaşlandırdı.

M. Tomski araya girerek, kadroların vasıflarını inceleme ve dosya oluşturma gereği hususunda Kaganoviç'e katılmakla birlikte, bu planı aşırı merkeziyetçi olarak gördüğünü söyledi. "Evrensel kapsamda bir atama politikasına eleştirel ve dikkatli bir yaklaşım gerekiyor bu yüzden ben biraz kuşkuluyum." Molotov, "herkes hakkında bilgi edinmemiz gerekiyor" düşüncesinde kuşkusuz Tomski'ye katılmakla birlikte, iş Kaganoviç'in muazzam kadro planına gelince, "Bu kadar çok kişiyi

78 Orgbüro konferansı, 8 Kasım 1923. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 494, ll. 26-27.
79 Orgbüro konferansı, 8 Kasım 1923. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 494, l. 27.

atamamız gerektiği anlamına gelmiyor," dedi. Çok kişiyi incelememiz gerekse de, o kadar çok kişiyi atamamız gerekmiyordu diye düşünüyordu. Stalin'e göre, aşırı merkeziyetçi personel ataması, ister Orgraspred'de olsun ister başka yerde, yerel liderlerin en aşağıdan itibaren kendi adamlarını yetiştirip terfi ettirmelerini önleyecekti; bu, terfi politikasına imkân bırakmayacak bir şeydi. Kaganoviç'in planının, her durumda, uygulanamaz ve tavsiye edilemez olduğunu, zira "Kaganoviç Yoldaş'ın önerdiği kadar katı bir planın, Kaganoviç'i ulaşılmaz olana ulaşmak zorunda bırakacak bir konuma itme riskini taşımakta" olduğunu söylüyordu.[80] Tüm parti kararlarını ve diğer fikirleri sistemleştirmeye yönelik personel planları gibi, herkese uygulanacak merkezî, rasyonel, bürokratik bir atama sistemi önerisi de sessizce gündemden düşürüldü.

1936'ya gelindiğinde, TsK personeli, bazıları oldukça yüksek mevkilere olan atama önerilerinin "kısa özet"lerini (*svodki*) daktilo etmeye koyulmuştu. ORPO (Orgraspred'in yerini alan kurum) başkanı Malenkov'un 1936'da TsK Sekreteri Yejov'a gönderdiği bir atama önerileri listesi, 1920'lerde personel bölümünün yetki alanının çok ötesinde bir konum olan taşra parti sekreterlerinden birkaçını da içeriyordu.[81] Gayet düzenli daktilo edilmiş (öneri protokolünden ziyade, atamalar cetveli olan) bu listenin üstünde, tek bir TsK sekreteri "za" ("lehte") harflerini ve kendi ismini yazmıştı. Ardından bu isimler, elbette aslında hiç toplanmamış olan Orgbüro'nun bir kararı olarak kayda geçirildi. 1938'e kadar, bu tür *oprosom* listeleri, kelimenin gerçek anlamıyla bir TsK Sekreteri tarafından damgalanmaya başladı.[82] Kaganoviç, Jdanov, Yejov ve diğer TsK sekreterleri damgalarını yaptırdılar. Kaganoviç örneğinde, şöyle bir ibare vardı:

---

80 Orgbüro konferansı, 8 Kasım 1923. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 494, ll. 46, 49, 53.

81 RGASPI, f. 671, op. 1, d. 18, l. 123.

82 V. P. Nogin'in 12. Parti Kongresi'ne raporu, *Dvenadtsatyi s"ezd*, 81. Gill, observes that these "councils of or gan i za tion al notables" largely ratifi ed staff proposals: Gill, *Origins of the Stalinist Po liti cal System*, 158-59.

Kaganoviç Yoldaş – za. (bkz. *svodka* No. ____ üzerindeki özgün ıslak imzası.)[83]

İlk bakışta, 1930'lardaki bu işlemler, personele kesinlikle daha büyük bir rol ve statü veriyormuş gibi görünür. Bir sekreterin, bir atamalar listesini damgalaması, önce listedeki tanıdığı isimlere bakması ve bunlara itiraz etmeyerek listeyi onaylamış olması anlamına geliyordu. Kodamanın damgaladığı listeyi personel hazırlıyordu. Gelgelelim, aslında hiçbir şey değişmemişti. Gitgide daha çok kodaman, personel tavsiyelerine güveniyor olsa bile, daima son sözü kendileri söylemekte ısrarlıydı. Burada önemli olan bir kurum veya komite değil, soylu rütbesi ve imtiyazıydı.

1920'lerde, Orgraspred'in başında Ivan Moskvin bulunuyordu. TsK ve Orgbüro'nun üyesi olmasına karşın, Moskvin bir TsK sekreteri değildi. Bu nedenle, personelinin önerdiği adayları yukarıya, bir TsK sekreterinin başkanlık ettiği ve son söz hakkına sahip olduğu Personel Konferansı'na götürmekle yükümlüydü.

Ne ki, 1930'larda ORPO başkanı daha üst düzey bir yetkili haline geldi. 1935-1936 yıllarında ORPO başkanı olan Yejov, personel yöneten aşağılarda çalışsa bile, kendisi de o dönemde bir TsK sekreteriydi.[84] Tavsiyeleri onaylanması için yukarıya taşımak zorunda değildi. Kadro personeli başkanı olarak kendi yetkisi dahilinde, tıpkı 1920'lerde Moskvin'in yaptığı gibi, personel konferans listesinin hazırlanmasına halihazırda nezaret etmiş durumdaydı. Şimdi, bir TsK sekreteri kodaman olarak, aşağıdaki kendi tavsiyelerini damgalama yetkisine sahipti.

---

83 Örnekler için, bkz. Orgbüro Protokolü, Sayı 65, 8 Şubat 1937. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 491, l. 77; Orgbüro Protokolü, Sayı 90, 26 Temmuz 1938. RGASPI, f. 17, op. 114, d. 532, l. 62.

84 Yejov'un halefi Malenkov (1936'dan itibaren ORPO başkanı) ORPO'yu ve onun devamı olan upravlenie Kadrov'u 1936'ya kadar yönetmesine karşın, 1939'a dek bir TsK sekreteri değildi. Fakat 1924'te (bir TsK sekreteri olmamakla birlikte, gene de personel konferanslarından bazılarına başkanlık eden) Kaganoviç örneğinde olduğu gibi, kesinlikle yetişmekte olan bir sekreterdi. Gücü, resmî iş tanımından değil, Stalin'e yakınlığından geliyordu; bu damgayı elde etmesini sağlayan, Stalin'e yakın olmasıydı.

İşlevsel olarak, 1920'lerden beri değişen hiçbir şey olmamıştı: Bir TsK boyarı, hâlâ personel adaylıklarını onaylamak zorundaydı. Personel hâlâ tek bir TsK sekreteriyle yapılan bir toplantıda gözden geçirilen tavsiyeler listelerini, hâlâ hazırlamak zorundaydı. Fakat artık bir TsK sekreteri olan bir personel çalışanları başkanıyla, bu süreç bir aşama erken gerçekleşiyordu. Aşağı katta kalıyordu kalmasına, ama artık çalışanların patronu, soyluluk dışı, "bizden biri" Moskvin değildi. 1920'lerin Orgraspred stenogramlarına bakıldığında Moskvin'in çalışanlarıyla yoldaşça, eşitlikçi bir dil kurduğu izlenimi açıkça edinilebilir. Yejov'un 1930'larda çalışanlarına karşı tutumu, farklıydı: O, emirler ve talimatlar veriyordu.[85] Patron artık onları doğrudan denetim altında tutan bir kodaman olmuştu.

Böylelikle, 1930'ların değişimi aslında personel gücünde bir büyümenin tam tersi olabilir. Gösterdikleri adayların damgalanması, personelin yukarıdaki karar alma sürecine gizlice sızdığı değil, daha ziyade o yüce katın temsilcisinin şimdi kendi bölgelerini istila etmiş olduğu anlamına geliyordu. Personelin düzenli, genel onay gerektirmeyen aday listeleri, hâlâ hiçbir bağımsız güce, bir tane bile damgaya sahip olmadıkları gerçeğini maskeler.

Yukarıdaki kodamanlar ile aşağıdaki personel arasında görünürdeki fark, mikrokozmosta, rasyonel bürokratik otorite ile geleneksel patrimonyalizm arasındaki farkı yansıtır. Personel, rasyonel bürokrasi istiyordu. Seçkinler ise, tüm keyfî esnekliğiyle, patrimonyalizmin peşindeydi. Bu onların işi, iktidarlarının anahtarıydı. Ve gördüğümüz gibi, Rus ve Sovyet kültürlerine derinlemesine işlemiş bir olguydu. Patrimonyalizm galip geldi. Ne ki, bir sonraki bölümün ortaya koyacağı gibi, bu galibiyet bir bedelle geldi: çatışmalar ve politik klanlar.

85 Yejov'un ORPO toplantıları için bkz. RGASPI, f. 671, op. 1, dd. 1, 9.

5

İlkesel ve Kişisel Çatışmalar

> Bir kişi bir mevkiye terfi etmişse, bunun vasıfları sayesinde olduğunu mu sanıyorsunuz? Çoğu örneklerde durum bu değil. O kişinin tek değeri, kimin adamı olduğu, kimi destekleyeceğidir. Bu bir parti midir? Hayır, bu bir aşiret reisleri sistemidir, bir parti örgütü değildir.
>
> – Stalin, 1931[1]

Bireysel güç, gurur ve onura dayanan patrimonyal duruş, sadece başkentteki eski tüfek Bolşevik ileri gelenleriyle de sınırlı kalmıyordu. Bu öz imge ve davranış tarzı, partinin tamamını ele geçirmişti. Her düzeydeki parti üyesi kendini bir tür seçilmiş, imtiyazlı, özel bilgi ve misyon sahibi kişi olarak görüyordu. Parti üyeleri, hele hele yıllarca yeraltında faaliyet göstermiş ve/veya kişisel iktidar peşinde olanları, kişisel nüfuz kullanılacak konum kimi zaman çok mütevazı ve sınırlı bile olsa –veya belki de o yüzden– kendilerini doğal, hatta hak sahibi lider olarak görüyorlardı.

Vasıflı parti personelinin yetersizliği ve nüfus içinde parti üyelerinin nadirliği göz önüne alındığında, yerel Bolşeviklerin otoriter bir lider çevresinde takımlar halinde bir araya gelmesi doğaldı. Siyasi iktidar da zaten kişisel ve patrimonyal olarak algılanıyordu. Bunun karşısında yer alabilecek kurumların

1 RGASPI, f. 558, op. 11, d. 132, ll. 90-99.

yokluğuyla, bu tür gruplar hızla hiziplere ve patronaj gruplarına dönüştü. Ve çoğu zaman görüldüğü gibi, eğer belirli bir yerde birden çok güçlü şahsiyet varsa, bu iki kendini beğenmiş ile onlara bağlı gruplar arasında bir mücadele patlak vermesi çok sürmezdi. Bu yıllarda, yerel parti liderleri arasında bu türden anlaşmazlıklar ve "ağız dalaşları" (*skloki*) veya "sürtüşmeler" (*treniia*) yaygındı ve dönemin başından sonuna dek parti örgütlerine damgasını vurdu.

Sonu gelmez kavgalar, kişisel sürtüşmeler ve Moskova'ya yapılan başvurular bezdirici ve boldu; bu durum, bölgenin tamamında parti çalışmalarını felç ediyordu. Kişisel ağlar yerel parti örgütlerinde öylesine kökleşmişti ki, yeni gelenler Moskova direktifleriyle başkan olarak gelseler bile, her zaman dizginleri ele geçiremiyorlardı. A. I. Mikoyan Nijniy Novgorod'a gönderildiği zaman, yerel hizip tarafından tecrit edildi ve otoritesini yerleştirip yerel "klan" direnişini bertaraf etmek neredeyse bir yılını aldı.[2] Mari'de, N. I. Yejov sonuç olarak tartışılmaz bir başkan olarak kendini kabul ettirmekte başarısız oldu ve arşivler, Moskova'dan gönderilen liderlerin ya geri çağrıldığı ya da yerliler tarafından uzaklaştırıldığı çeşitli örneklerle doludur.[3]

Moskova parti liderleri, bu didişmelerden yaka silkiyordu. Arşivler gibi TsK'nın gazetesi *İzvestiya TsK*'nın sayfaları da bunların tartışmalarıyla doludur ve Krestinski'nin özellikle belirttiği gibi en ciddileri Kazan, Saratov, Voronej ve Bryansk'ta cereyan etmekteydi. TsK Sekreteri Molotov, 1921 ve 1922 parti kongrelerinde çoğunlukla *gruppirovki* olarak adlandırdığı, güçlü şahsiyetler ile mahmîleri, gençlere karşı daha yaşlı parti üyeleri, kentlilere karşı kırsal kadrolar, yerele karşı yakın geçmişte gelmiş üst düzey kadrolar arasındaki bu çatışmaların, geri dönen Kızıl Ordu komünistleri ile yerleşik liderlikler arasındaki çekişmeler ve ulus politikası konusundaki tartışmaların bazı

2 Bkz. Rigby, "Early Provincial Cliques and the Rise of Stalin", *Soviet Studies*, 33, Sayı 1 (1981): 3-28. Rigby belki de dışarıdan gelenlerin denetimi ele geçirme yetkinliğini biraz fazla abartır *a.g.e.*, 10, 13.

3 J. Arch Getty ve Oleg V. Naumov, *Yezhov: The Rise of Stalin's "Iron Fist"* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2008), Bölüm 3.

nedenlerini ele aldı.[4] Üstelik Stalin'in de değindiği gibi, ortada dişe dokunur bir ilkesel mesele bulunmuyordu.[5]

1921-1923 arası parti hayatı böyle bir şeydi. Kostroma'da, "her yere 'kendi görüşlerini' dayatmaktan hoşlanan bazı yoldaşlar işbirliği yapamamakta ve faaliyetleriyle yoldaşları 'sizinkiler' ve 'bizimkiler' şeklinde partizan gruplara bölmektedir."[6] Rıbinsk'te, içlerinden eski yeraltı devrimcilerinden bir grubun diğerini, "boş işlerle" uğraşan "yüksek eğitimli Marksistler" olarak suçladığı iki eski tüfek Bolşevik grubu iktidar mücadelesine girmişti. Bir Orgbüro personel raporu, bu kavganın hiçbir siyasi mesele içermeyip "tepeden tırnağa kişisel" olduğunu değerlendirmekteydi. İki grup arasında kişisel sürtüşmelerden çıkan aynı tür "ilkesiz" grup çekişmesi, Simbirsk'teki *skloki*'ye de damgasını vurmuştu.[7] Bir personel incelemesine göre, Tula'da "bir yandan Hodorovski Yoldaş öte yandan Tula *gubkom*unun üyeleri arasındaki çatışma hiçbir siyasi anlaşmazlığa dayanmamaktadır ve patavatsızca davranışlar yüzünden büyümüştür..."[8] Arhangelsk'te, Kulikov Yoldaş parti örgütünü idare etmek için çevresinde "mütecaviz ayyaşlardan oluşan kenetlenmiş bir grup" toplamıştı.[9]

Başka yerlerde, yerel Bolşeviklerin yarattığı kökleşmiş gruplar, dışarıdan atanan yeni parti çalışanlarının aralarına girmesine karşı direniş gösteriyordu. Astrahan'da bu ağız dalaşları, 1922'de komünistleri "Astrahan'ın özel koşulları" bilgisinden kaynaklanan otoriteye sahip "eski Astrahanlılar" ile onların verdiği adla, "her taraftan yeni gelmiş" olup da hiçbir temele veya vasfa sahip olmaksızın önde gelen konumları hak ettiği iddia-

4 Krestinski'nin Merkez Komite'ye raporları, *Vosmaia Konferentsiia*, 29-30; *Deviatyi s"ezd RKP(b), mart-aprel' 1920 goda: Stenografi cheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1960), 43, 45-46.

5 *Dvenadtsatyi s"ezd RKP(b), 17-25 aprelia 1923 goda: Stenografi cheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1960), 66. Ulus meselelerine yoğunlaşan *skloki* hakkında bkz. Terry Martin, *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2001).

6 Orgraspred personel raporu, Mayıs 1922. RGASPI, f. 17, op. 34, d. 114, l. 80.

7 Orgraspred personel raporu, RGASPI, f. 17, op. 11, d. 548, ll. 139, 144.

8 Orgraspred personel raporu, RGASPI, f. 17, op. 112, d. 91, l. 2.

9 TsK iç yazışmaları. RGASPI, f. 17, op. 34, d. 114, ll. 10, 12, 80.

sında olanlar arasında ikiye bölündü. Emeliyanov Yoldaş'ın önderliğindeki yeni gelenler ise, "eski Astrahanlıları" ayyaşlık, bürokratizm, kayırmacılık ve ahbap çavuş ilişkisi (o günlerde çok yaygın bir itham olan *kumovstvo*) ile suçluyordu. Yeni gelenler grubu, *gubernia* parti örgütünün denetimini ele geçirdi ve *gubkom* sorumlu sekreteri Liak Yoldaş'ı kovarak "temizlik" harekâtına girişti! Eski Astrahanlılar *gubernia* Kontrol Komitesi'ne çekildiler ve *gubernia* parti komitesini topyekûn feshederek karşı taarruza geçtiler. Nihayet TsK bu kavgayı çözmek üzere yetkili temsilcilerini gönderdi. Temsilciler *gubkom* ve *gubernia* kontrol komitesini toptan değiştirdi, fakat o zaman bile, yolsuzluk ve kayırmacılık devam ettiği için parti hayatında gelişmeler "hâlâ başarıdan uzaktı" ve "sükûnetin tesisi çok yavaş" ilerliyordu. Bu kavga, Astrahan parti örgütünü bir buçuk yıl boyunca felç etti.[10]

Partinin Sibirya Bölge Bürosu ile Omsk parti örgütü arasında, personel atama önkoşulları üzerine yerel basın savaşları, karşılıklı parti ihraçları ve partiden ayrılmaya yönelik kitlenin tehditlerini içeren ünlü bir savaş patlak verdi. Orgbüro tartışmaya hakemlik etmek üzere araya girdi ve sonunda Omsk örgütünü dağıtmak, önde gelen parti yetkililerinden birçoğunu ihraç etmek ve bölgedeki parti üyelerine "yeniden kayıt" zorunluluğu getirme kararını almak zorunda kaldı.[11] Bir an geldi ki, merkezî politikaları uygulamayı reddeden Ukrayna parti liderliğinin tamamı Moskova eliyle görevden alındı. Bu anılan ve diğer yerlerdeki iç kavgalar parti komitesini felç etti. Fakat TsK'nın tek kaygısı bunlarla baş etmekten ibaret de değildi. Liderlerinin kasıntılı tutumları ve birbirinin kuyusunu kazma faaliyetlerinden rahatsız olan taban, büyük bir tiksintiyle partiyi terk etmekteydi.

En sık görülen durum, lider ve hiziplerin çeşitli parti ve devlet örgütlerinin denetimini ele geçirerek tıpkı Moskova'daki kıdemli Bolşeviklerin yaptığı gibi, bunları muhaliflerine karşı

10 Orgraspred raporları, Nisan, Ağustos ve Aralık 1922. RGASPI, f. 17, op. 34, d. 114, ll. 10-14.

11 Rigby, "Early Provincial Cliques and the Rise of Stalin", 30; RGASPI, f. 17, op. 112, d. 312, l. 4, d. 288, ll. 2-3 ve d. 317, ll. 2-5. Bkz. ayrıca *Dvenadtsatyi s"ezd*, 796.

kullanmasıydı.[12] Astrahan'da olduğu gibi, bir kişisel hizip *guberniia* parti komitesine, diğeri ise Vologda ve Penza'daki *guberniia* denetim komitesine hâkimdi. Her iki taraf, parti üyelik sürelerine ve geçmiş hizmetlerine (Bolşevik *mestnichestvo*) dayanan mevki ve üstünlük için elinden geleni yaptı.[13] Her iki taraf, otoritesini kilit mevkilere yandaşlarını getirmek ve rakiplerini taciz etmek, hatta işi partiden ihraç etmeye kadar vardırarak onlara saldı ak için kullandı. Bir hizbin, diğer grup üyelerinin hatalarını yakalamak için düzenli parti üyelik incelemelerini fırsat bilip bunu onları ihraç etmek için kullanması nadir bir durum değildi.[14] Bütün bunlar olurken her iki lider de, Moskova'ya şikâyette bulunup oradan destek bulmaya çalıştı.

Mari'de, N. I. Yejov'un başını çektiği bir grup *gubkoma* hâkim olmuşken, rakibi I. P. Petrov ve yandaşları yerel sovyet yürütme kurulunu (ispolkom) denetliyordu. Elimizdeki belgeler söz konusu rekabetin kişisel mi, yoksa siyasi mı olduğunu anlatmasa da, Moskova'dan gönderilen bir parti hakemi raporunda muhtemelen her iki tarafın da suçlu olduğu belirtilmekteydi.[15] Gerek Petrov gerek Yejov, Moskova'ya birbirlerini şikâyet eden mektuplar gönderdi. Petrov'un arkadaşları vakit kaybetmeden, bunun bir "Yejov grubu" olduğu fısıltısını başlattılar. Yejov, "Biri 'Yejovcu' diğeri 'Petrovcu' olmak üzere iki grup örgütlenmesine dair rivayetlerden" şikâyet etti.[16] "Petrov, Buraya geldiğimden beri benim [siyasi] çizgime karşı mücadele etmiştir."[17]

---

12 "Benzer bir süreç, çıkan tartışmalarda liderlerinin diğerine karşı bir tarafı seçerek kurumu, desteklediği tarafın çıkarlarını geliştirmek üzere kullandığı diğer kurumsal yapılarda da baş gösterdi." Graeme Gill, *The Origins of the Stalinist Political System* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 173.

13 *Mestnichestvo* sözcüğü dönemin parti raporlarında kullanılır. Örnek için bkz. RGASPI, f. 17, op. 11, d. 548, l. 24.

14 Astrahan ve Vologda için, bkz. RGASPI, f. 17, op. 34, d. 114, ll. 10-14 ve op. 11, d. 548, ll. 46-50. Bkz. ayrıca *Odinnadtsatyi s"ezd RKP(b), mart-aprel' 1922 goda: Stenografi cheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1961), 371.

15 "Petrov Olayı hakkında". RGASPI, f. 82, op. 2, d. 153, ll. 3-4. İmzalanmamış olmakla birlikte, bu TsKK'nın bir iç raporu gibi görünmektedir.

16 Yejov'un TsK'ya raporu, Haziran 1922. RGASPI, f. 17, op. 67, d. 118, l. 146.

17 Yejov'un TSK'ya raporu, Ağustos 1922. RGASPI, f. 17, op. 67, d. 118, ll. 147, 151.

Parti komitesi (kuşkusuz Yejov'un yardımıyla) Petrov'un ispolkom başkanlığından alınmasını oyladı ve TsK'yı, onu başka bir görev için "Merkez Komitesi'nin emrine" vermeye ikna etti. Taşradaki Kontrol Komitesi, onun partiden ihracını tavsiye etti, hatta tutuklanması konusu bile konuşuldu.[18]

Gerek Yejov gerek Petrov, lobi faaliyetleri için Moskova'ya gitti. Orgbüro'da Petrov'a yakınlık duyanlar Mari'de kalmasını tavsiye eden bir komite oluşturdu. Yejov bir dostuna, "Komitedeki herkesle tek tek konuştum" diye yazdı.[19] Sonunda başarılı oldu ve Orgbüro nihayet Petrov'un görevden alınmasına ilişkin Mari kararını onayladı. Bu arada, Petrov gibi bir kişiliğe eninde sonunda Vologda'da yeni bir görev verilmesine yol açan yönetsel kadro yetersizliğinin de bir işaretiydi bu. Fakat bu aslında TsK'nın "ikinizin yüzünü de şeytan görsün" taktiğinin bir örneğiydi; kasım başındaki Orgbüro kararı Yejov'un yıllık "iznini" tam maaşla bir ay daha uzattı ve Yejov, Mari'deki makamına bir daha asla dönmedi. Ocak ayı geldiğinde, yeni bir tam yetkili sekreter görevi devralmıştı.[20]

Benzer bir kişisel savaş Penza'da, bir yanda *gubkom*dan Sorumlu Parti Sekreteri Rojnov, öte yandaysa *guberniia* Kontrol Komitesi Gorşkov Yoldaş arasında meydana geldi. Rojnov, Gorşkov'u eski bir Sosyal Devrimci ve genel anlamda zayıf bir lider olarak kınadı. Buna cevaben, Gorşkov *mestnichestvo* kartını oynayarak uzun süreli parti üyeliğiyle övündü. Sonrasında, Rojnov ve yandaşları katıksız kişisel ihtirasla hareket ettiğini ileri sürdükleri Gorşkov'un kibir ve mağruriyetini kınamaktaydı. Şubat 1922'de, Gorşkov ve Rojnov parti birinci sekreterliği için birbirlerine karşı yarışa girdiler. Görevdeki Rojnov mutlak

18 Mari OblKK protokolleri, 1 Mart ve 27 Nisan 1923. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 153, ll. 5-7.

19 Yejov'dan Pëtr Ivanov'a, 9 Mart, 1923. RGASPI, f. 671, op. 1, d. 267, l. 17.

20 Orgbüro protokolü, 10 Kasım 1922. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 385, l. 146. Ocak 1923'te, bir Mari raporunun listesinde, parti sekreteri olarak Lur'e Yoldaş'ın adı yer almıştı. RGASPI, f. 17, op. 67, d. 118, l. 42. Gene de Mari'de işler düzelmedi. Sonraki yıllarda, Yejov'un yerine gelen I. I. Ivanov da, kişisel ağız dalaşlarına ve suç içeren faaliyet ithamları ve karşı ithamlarına karışacaktı. Bkz. RGASPI, f. 17, op. 67, d. 118, ll. 21-25, 49.

çoğunlukla yarışı kazandı, fakat mücadele devam etmekle kalmayıp daha da şiddetlendi.

Yerel sovyet bölümlerinden birinin başında bulunan Selivanov, resmî polis şefi (*militsiia*) Dolgih'le bir anlaşmazlığın ardından intihar etti; bu polis şefi Rojnov'un bir müttefikiydi. Siyasi polisin (GPU) başında bulunan Martinov, Dolgih'i sevmemekle kalmayıp çoktan onun hasmı Gorşkov grubunun tarafında yer almıştı. Dolayısıyla Martinov, Selivanov'un intiharını, Sekreter Rojnov ile *gubkom*a karşı koz olarak kullandı. Martinov, Dolgih'in hakkından gelemese bile, bazı kişilere hüküm giydirmeyi başaracak bir soruşturma başlattı.

Bu noktada, Moskova GPU, Penza GPU'yu incelemesi için bir müfettiş gönderdi. Her iki taraf, karşı tarafa ilişkin suçlamalarını müfettişe anlattı. Rojnov ve *gubkom*u, GPU müfettişine Martinov'un görev başında içki içmesinin yanı sıra, devlet fonlarıyla votka alımları ve diğer malî düzensizliklerden de bahsettiler. Bir ara Rojnov, Moskova müfettişinin kalmakta olduğu misafirhaneden gelen tabanca atışlarından yakındı fakat Martinov bunların sadece çarpılan kapı sesi olduğunu ileri sürdü. Martinov ve Penza GPU'ya yönelik ithamlara karşın, Moskova müfettişi hiçbir ceza tavsiyesinde bulunmadı ve Gorşkov ve Martinov'un dostlarının denetimindeki *guberniia* Kontrol Komitesi de hiçbir şey yapmadı.

Kendini güçlenmiş hisseden Martinov, bu kez Rojnov'un adamı olan Dolgih'i tutukladı. İyice sabrı taşan Rojnov, derhal TsK'ya bir mektup yazıp henüz öğrenmiş olduğunu belirterek, Martinov'un GPU silolarından un çaldığını da ekledi. Hem kendisi hem Martinov'un görevden alınmasını önerdi.[21] Yakın gelecekte böyle bir olasılık bulunmadığı anlaşılınca, Rojnov bu kez Martinov'un tutuklanmasını tezgâhlayarak karşılık verdi. Orgbüro'nun tepkisi şu oldu:

> Penza GPU şefi Martinov'un tutuklanması yasadışıdır ve bu, Martinov Yoldaş'ın görevden alınmasıyla normal kanallardan

21 Bu, o dönemde yaygın bir nezaket kuralıydı. Rojnov, aslında Martinov'un görevden alınmasını istiyordu, ama Bolşevik tevazu gereği, kendisinin de görevden alınmasını önermekteydi.

yapılabilirdi. Soruşturma, Martinov'a yönelik rüşvet alına suçlamasının haksız olduğunu göstermiştir. ... Ayyaşlık iddiasına gelince, bu suçlama, önemli ölçüde Penza'daki birçok diğer sorumlu çalışanlara da yöneltilebilir.[22]

Bunun üzerinden çok geçmeden, gerek Rojnov gerek Martinov Moskova'ya geri çağrılarak yeni görevlere atandı.

Moskova parti merkezi, sürtüşme ve *sklok*iye son vermek için çeşitli taktikler benimsedi; bu tür çabalara "tahkim" veya "arabuluculuk" adı veriliyordu. Kimi zaman çekişen soylular davalarını Orgbüro'da savunmak üzere Moskova'ya çağrılıyordu. Bazen yetkili bir TsK temsilcisi işleri yoluna koymak üzere vilayete gönderiliyordu; bu, genellikle bu temsilcinin de hazır bulunduğu bir parti konferansının düzenlenmesi anlamına geliyordu. Bazen hiziplerden birinin lideri dışarıya tayin ediliyor, yandaşları da çeşitli yerlere dağıtılıyordu. Bazen daha zorlayıcı bir çözüm benimsenerek, rakip kodamanların her ikisi de başka yerlere tayin ediliyor ve maiyetleri dağıtılıyordu.

Merkez Komite'nin personelden sorumlu sekreteri N. Krestinski parti kongrelerinde düzenli olarak *sklok*iyi ele alarak, TsK'yı, *sklok*iye karışan klikleri dağıtmak üzere sık sık önde gelen yoldaşları ("daha az sorumlu olmamak şartıyla başka konumlara") bir yerden diğerine nakletmek zorunda bıraktığına değinmekteydi. Grigori Zinovyev TsK'ya, kadroların bir yerden başkasına düzenli nakillerinin yerel çatışmaları çözmenin iyi bir yolu olduğunu söyledi.[23] Krestinski ise, kitlesel tayinleri bir son çare olarak gördüğünden ve partinin en üst kademesinde, bunlarla nasıl başa çıkmak gerektiğine ilişkin bir tartışma hâlâ sürdüğünden, o kadar emin değildi. Parti çalışanlarının sürekli yer değiştirmesinin istikrar açısından kötü olduğu ve köklü yerel parti cemiyetine "dışarıdan" liderlerin de daima girebileceği anlamına geldiği fikrinde olan başkaları da vardı.

22 Penza menkıbesi, 1922 yazına ait TsK soruşturma belgelerinde yer alır. Orgbüro protokolü, 19 Haziran 1922. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 342 ve op. 11, d. 548, ll. 131-36.

23 Zinovyev'in Merkez Komite'ye raporu, *Vosmoi s"ezd RKP(b), mart 1919 goda: Protokoly* (Moskova: Partizdat, 1959), 287.

Saratov'dan Mgeladze gibi kimileri ise, işin her iki yönünü düşünüyordu. Sürekli yer değiştirmenin "parti çalışanlarını göçebeye çevirdiğini" ve halkın TsK'nın insanlarla kukla gibi oynadığına dair şakalar yapmasına yol açtığını belirtti. Öte yandan, "Elbette, bir kişi yerel parti örgütünde muhalefetin başına geçtiyse, onu yerinden almak gerekir. Fakat eğer suçlu yoldaşın yerel örgütle, hatalı davransa bile onu destekleyen güçlü bağları varsa, o zaman onu görevinden almayın."[24]

Molotov, personelin yeniden atanmasını *sklokiye* bir dur demek için son çare olduğu konusunda sekreterlikteki selefi Krestinski'ye katılıyordu, fakat Merkez Komite'nin yeniden atamaya başvuruncaya dek kullandığı yöntemleri sıraladı: Parti basınında çatışmayı vurgulamak, parti örgütüne gizli TsK mektupları göndermek ve barışı sağlamak üzere sahneye temsilcilerini göndermek. Ancak bütün bunlar başarısızlığa uğradıktan sonradır ki, önde gelen kadroları başka yerlere atamak doğru olacaktı; üstelik, o zaman bile çeşitli yaklaşımlar söz konusuydu: Birkaç kilit oyuncunun uzaklaştırılması ve kıyasıya kavgaya tutuşmuş gruplardan birinin görevden alınması veya daha köklü bir çözümle, her iki grubun görevden alınarak yerlerine tümüyle yeni parti çalışanlarının ikamesi.[25] Mari ve Penza'da gördüğümüz gibi, bu köklü "iki tarafın da canı cehenneme" çözümü, pek de nadir sayılmazdı.

Kavga çıkaran ve *sklokiyi* kızıştıranlar, *sklokist, gruppirovik, oppozitsionir* gibi farklı adlarla anılmaktaydı. Bunlar, hiçbir şekilde tatmin olmama, sürekli tartışmaları kışkırtma ve tamamen kendileri ve mahmîlerini iktidara getirmek amacıyla manevralara girişerek partiyi bölüp otoritesini zayıflattıklarından yerel ve ulusal düzeyde kınanmaktaydı. Bunlar, açık denizlerde olduğu halde tekneyi sallayıp duran, anlaşmazlıkları kışkırtan müzmin baş belaları olarak kabul ediliyordu.

---

24 *Vosmaia Konferentsiia,* 33.

25 Molotov'un Merkez Komite'ye raporları, *Odinnadtsatyi s"ezd,* 54-55, 155, 654-56; *Dvenadtsatyi s"ezd,* 792-98. Yoldaşların başka yerlere gönderilmesinin tavsiye edilebilirliğine dair tartışma sürüp gitti: *Desiatyi s"ezd RKP(b), mart 1921 goda: Stenografi cheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1963), 109-11; *Deviatyi s"ezd,* 43-44, 62-63.

İhtilal sonrası Bolşevik partideki ideolojik muhalefet hareketlerinin tarihi iyi biliniyor. 1918'de Sol Komünistler, Lenin'in Almanlarla yaptığı Brest barışına* karşı çıkmışlar ve devrimci savaşı Avrupa'ya taşımayı savunmuşlardı. Demokratik Merkeziyetçiler (1919-1920) parti üst yönetiminde daha yoldaşça karar almayı savunmuş ve Lenin ile birkaç kilit liderin hiçbir danışmada bulunmaksızın karar alma eğilimine karşı çıkmıştı. İşçi Muhalefeti (1920-1921), partide daha çok proleter üye istediği gibi, hükümette sendikalara önemli bir rol verilmesini savunuyordu.

Troçki 1923'ten itibaren, proleter takipçilerinden kopuk kemikleşmiş bürokratlara dönüştüklerini ileri sürerek Stalin'in "profesyonel sekreterler rejimine" karşı etkili bir eleştiri harekâtı başlattı. Troçki, Bolşevik rejiminin hayatta kalmasının, Avrupa'daki başarılı işçi devrimlerinden destek almaya bağlı olduğunu savunarak Stalin ve öteki liderleri, devrimi yaymak konusunda ilgiyi kaybetmekle suçladı.

Buharin, Zinovyev, Kamenev ve Stalin, izole etmek amacıyla her türlü kademeye erişimini kapattıkları Troçki'yi, başına geçmek ihtirasıyla partiyi bölmeye çalışmakla suçladılar. Troçki'nin "parti demokrasi"sini sadece sahte bir siyasi mesele olarak kullandığını ileri sürdüler: Kendisi İç Savaş sırasında, demir gibi bir disiplinden azına razı olmamıştı. Diğer Politbüro üyelerinin birliği, partinin (yakın geçmişteki İç Savaş'ın kargaşasına tepki olarak) birlik ve disiplin eğilimi ve Stalin'in parti aygıtı içindeki nüfuzuyla karşı karşıya gelen Troçki'nin kazanması olanaksızdı. Eleştirileri ve kararları, gençlik hücreleri ve Moskova'da belirli bir güce sahip olmakla birlikte, adayları yerel olarak adamakıllı hezimete uğradılar. Aslına bakılırsa, Yaroslavl'da Şelekhes ve Kabakov arasında, Troçkistlere karşı kimin yumuşak olduğu konusunda bir liderlik içi *skloku* bile çıktı![26] Troçki,

(*) Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nı kastediyor – yay. haz. n.

26 Troçkist adaylar Moskova vilayetinde, başta öğrenciler arasında (yarı yarıya olacak şekilde) ilçelerin yaklaşık üçte birini kazanırken, işçi seçmenler ara-

1924'te askerî konumundan azledildi ve en üst liderlikten tedricen tecrit edildi.[27]

Ertesi yıl, yani 1925'te, Zinovyev ve Kamenev, NEP'in buğday fiyatlarında sürekli artışla köylülüğe boyun eğdiğini, bu yeni ekonomik politikanın devleti sanayileşmeye yönelik sermayeden yoksun bıraktığını, sanayiyi iflas ettirdiğini, proletaryayı yüksek ekmek fiyatlarına maruz bıraktığını ve sosyalizme yürüyüşü süresiz olarak ertelediğini ileri sürerek başlattıkları kendi Yeni Muhalefet'leriyle parti çoğunluğundan koptular. 1926'da, Troçki'nin de Zinovyev ve Kamenev'e katılmasıyla Birleşik Muhalefet oluştu.

Stalin ve Buharin, Birleşik Muhalefet'i mevcut politikaya meydan okumak ve demokratik merkeziyetçiliğin merkeziyetçi yönünü ihlal ederek partiyi bölmeye yönelik yeni bir girişim olarak telin etti. Parti sekreterlik aygıtından Stalin'e bağlı olan ve parti politikasında tehlikeli bir dönüşü kışkırtmaya istekli olmayan oylar kazandı ve Birleşik Muhalefet 1927'de tam anlamıyla hezimete uğradı. Zinovyev ve Kamenev en güçlü mevkilerinden alındılar. Troçki partiden ihraç ve Orta Asya'ya sürgün edildi. İki yıl sonra, 1929'da ülkeden de sürüldü.

Stalin dışında, Lenin'in konumu için rekabete giren bu "muhalif" isimler genellikle devrimin "vicdanı" olarak sunulurlar.[28] Konumları ilkeli olarak görülür. Çoğu zaman entelektüel bir zekâyla, konumlarını parti kitlelerine sundukları konuşmaları, tarımsal ve sınai seçeneklerini, dış politikayı ve diğer büyük stratejileri ele alıyordu ve daima Marx ve Lenin'in eserleri-

---

sında daha düşük (beşte bir civarında) oy oranını elde ettiler. Oylama, parti üyeliği süresi, meslek, ikametgâh vb. dahil çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılıp analiz edildi. "Godovoi obzor partapparate i ego vnutripartiinoi orgrabote po Moskovskoi gubernskoi organizatsii RKP za 1923 g." RGASPI, f. 17, op. 11, d. 193, ll. 12-25. Yaroslavl üzerine, bkz. Andreev'in Molotov'a mektubu, 15 Şubat 1924. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 1440, ll. 64-66.

27 Troçki üzerine hâlâ bir klasik olan üç ciltlik araştırma için, bkz. Isaac Deutscher, *The Prophet Armed: Trotsky, 1879-1921, The Prophet Outcast: Trotsky, 1929-1940* ve *The Prophet Unarmed: Trotsky, 1921-1929* (New York: Oxford University Press, 1954-63).

28 Bkz. Robert Vincent Daniels, *The Conscience of the Revolution: Communist Opposition in Soviet Russia*. (Boulder, Colo.: Westview Press, 1988).

ne kuramsal referanslarla desteklenmekteydi. Bu mücadele ideolojik gibi görünüyordu ve Moskova'daki en üst düzey liderler arasında, onların ilkeli konumlara bağlılığını (en azından büsbütün) kabul etmemek imkânsızdı. Solcu muhalefet, köylülük aleyhine bile olsa, hızlı sanayileşmeye samimiyetle inanıyordu; sağcılar da en az bu kadar içtenlikle, köylüleri yatıştırmanın zaruretine kaniydi.

Bunun tersine Stalin, ilkesiz bir komplocu olarak görülür. Oportünist bir yaklaşımla hasımlarını bertaraf ederken, ideolojik konumları dönüştürmesinde itici gücü kişisel iktidar ihtirası olmuştu. Parti personel aygıtındaki hâkimiyetini kendi yandaşlarını taşra parti komitelerine yerleştirmekte kullanmış, onlar da ulusal parti toplantılarına diğerlerini değil de, onu destekleyen delegelerini göndermişti. Bu görüşte gerçeklik payı büyüktür ve Stalin'in partide tartışmasız kişisel güce yükselişini, onun personel aygıtındaki denetiminin dışında anlamak imkânsızdır.

Yine de bu anlayış eksiktir ve ciddi anlamda sınamayı gerektirir. Partide katı disipline yönelik –muhalifler arasındaki de dahil– geniş oydaşma, personel görevlendirmelerinde merkeziyetçilik ve katı bir "örgüt çizgisi" dahi, Stalin'in yükselişinin kilit yönlerini açıklayamaz.[29]

Stalin-merkezci hikâye de, Stalin'in aygıttaki kişisel yönetimini, etkililiğini, hatta mücadelenin ülkenin geri kalanı açısından merkezîliğini aşırı vurgular. Genel geçer yorum, Stalin'in taşra liderlerini atadığı, buna mukabil onların da kendi işleri ve onun desteğine karşılık olarak muhalefetle mücadelesinde Stalin'i desteklediği "döngüsel bir iktidar akışını" öne sürer.[30] Diktatörlüğü amaçlayan hırslı bir politikacı olmasa bile, Lenin'in cübbesine yönelik öldüresiye bir mücadele yapılmasa

29 Çalışmanın devamına bkz. Aslına bakılırsa, merkeziyetçi personel ataması ve tam zamanlı bir parti aygıtının yaratılması isteminin büyük bölümü, başlangıçta Stalin karşıtı muhaliflerden gelmişti.

30 Bu iddianın, yerel politikacıların bağımsız çıkarlarını vurgulayan bir tartışma ve eleştirisi için, bkz. J. Arch Getty, "Stalin as Prime Minister: Power and the Politburo", *Stalin: A New History* içinde, ed. Sarah Davies ve James R. Harris (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 63-82.

bile, "muhalefet"i bertaraf etme süreci büyük ölçüde aynı şiddetle yapılabilirdi, zira zorlu bir ortamda parti gelenekleri ile amaçların etkileşimine mantıklı bir tepkiydi bu. Aslına bakılırsa, o sımsıkı kenetlenme talebini Stalin icat etmemişti; düpedüz durumun kendisinde mündemiçti.[31] Merkezin parti geleneklerinden olduğu kadar, taşralardaki deneyimden de doğan kendinde bir durumdu.

İşin doğrusu, muhalefetle mücadele, bizim genellikle gördüğümüzün tersine, yüzünü Moskova'ya dönmüş vilayetlerden bakıldığında çok farklı görünmüş olmalıdır. Oysa Stalin'in zaferini sağlayan oyların büyük çoğunluğu taşra delegelerinden geldiği için, onların bakış açısı hayati önemdeydi. Kaynaklar dikkatle incelendiğinde, bu liderlerin konumlarını Stalin'e borçlu olduklarını, hele hele ilke olarak "muhalefet"e direnmenin Stalin dahil belirli herhangi bir politikacıyı desteklemekten daha önemli olduğunu düşünmeleri için pek az neden vardır.

Muazzam çaptaki taşra delege desteğinin, mevkilerini elde etmelerini sağlayan Stalin'e duydukları minnet veya sadakate dayandığını ileri sürmek güçtür. Tam da Troçki'nin "sekreterler rejimini" eleştirmekte olduğu o dönemde, bunların çoğu Stalin'in dairesinden atanmış veya "tavsiye edilmiş" gibi görünür. Kaganoviç'in Orgbüro'ya anlattığı gibi, "Mevcut yüz sekreterimizin yüzde 50'si doğrudan doğruya TsK tavsiyesi olmaksızın seçilmiş, yüzde 33'ü TsK tarafından tavsiye edilmiş ancak vilayetlerdeki konferanslarda yeniden seçilmiş ve sadece yüzde 15'i tavsiye edilmiş fakat henüz seçilmemiştir. Bu yüzde 15'in çoğu sınır bölgelerindedir ve buralarda sekreterleri değiştirmemizi gerektiren ulusal çatışmalar vardır."[32] Kaganoviç'in bahsettiği veriler, önceki aya ait bir Orgraspred raporundan alınmıştı; gerçek veriler onun iddiasını daha da doğrular nitelikteydi: (100 değil de) 191 *guberniia* parti sekreterinden, yüzde 53'ü aşağıdan seçilmiş, yüzde 32'si "tavsiye edildikten sonra seçilmiş" ve yüzde 15'i de merkezden atanmıştı. Fiilen, *guberniia* parti örgütlerinin birinci sekreterleri arasında *hiçbiri* düpedüz

31 Bkz. Rigby, "Early Provincial Cliques and the Rise of Stalin", 5-6, 25.

32 Orgbüro konferansı, 8 Kasım 1923. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 494, ll. 18-19.

atanmamış ve sadece yüzde 24'ü "tavsiye edilmiş ve sonra seçilmiş" durumdaydı.[33] Keza atanan sekreterlerin parti kongrelerine gönderecekleri delegeleri Stalin yanlısı üyelerle doldurduklarına dair "iktidarın döngüsel akışı" iddiasını hafifleten bir başka unsur, Kruşçev'in Sol Muhalefet'le mücadelenin zirvesinde (1925) parti kongresi "delegelerinin o dönemde demokratik olarak seçildiğine" dair sözleridir.[34]

O halde, neden taşralarda parti baronları Stalin'i desteklediler? Algı ve deneyimlerine dayalı olarak, taşra parti liderlerinin Moskova'daki kapışmayı düpedüz ilkesiz ve ideoloji dışı olarak gördüklerine inanmak için iyi nedenler vardır. Bu liderler muhalifleri açıkça *sklokist*ynin tehlikeli, baş belası son dalgası olarak kabul ediyorlardı. Muhalefet liderlerini "vicdan" için değil, tıpkı *sklokist*ynin yerel düzeyde yaptığı gibi, üstünlük için mızrak dövüşüne girmiş soylu boyarlar olarak görüyorlardı.

Muhalif rakiplerin eleştirilerinin birçoğunun, vilayetlerdeki parti çalışanlarının gündelik faaliyetleri ve kaygılarıyla pek az ilişkisi vardı. Troçki ve Zinovyev'in Çin ve Alman devrimlerine yönelik Stalin politikası eleştirileri, sürekli devrim veya "ilkel sosyalist birikime" dair kılı kırk yaran kuramları, taşradaki taraflara tümüyle konu dışı görünüyor olmalıydı. Aslına bakılırsa, bir avuç sadık parti destekçisiyle toplumsal ve dinsel kuvvetlerin o büyük düşman denizinde iş yapmaya çalışanlara, vahşi eşkıyaların hâlâ Sovyet yerleşimlerine baskınlar yapabildiği ve parti üyelerinin pusuya düşürüldüğü bölgelerde öylesine zorlu koşullar varken, bu tartışmaların çok saçma göründüğü kuşkusuzdur.

Taşradan Moskova'ya bakıldığında, tüm o anlı şanlı şövalyeler birbiriyle girdikleri mızrak dövüşünde ilkeli konumlarını sürekli değiştiriyor gibi görünmüş olabilir. Stalin'in birbirine çok zıt fikirler arasında gidiş gelişleri iyi bilinir. İç Savaş'ta burjuva uzmanların kullanılmasına karşı çıkmışken, 1920'lerin

33 "Dannye o dvizhenii i sostave sekretarei." RGASPI, f. 17, op. 34, d. 69, ll. 5-6ob.

34 N. Khrushchev, *Memoirs of Nikita Khrushchev*, vol. 1: *Commissar (1918-1945)* (University Park, Pa.: Penn State University Press, 2004), 11.

başında bunu savunmuştu, ardından 1930'ların başında bir kez daha destekledi. NEP'in tedricen karma ekonomi yaklaşımının kararlı bir savunucusuyken, ansızın on yılın sonunda sola savruldu ve sadece birkaç ay önce şiddetle hücum ettiği Troçki'ninkinden çok da uzak sayılmayacak bir konum benimsedi. 1924'te köylülüğe yönelik uzlaşmacı bir politikayı savunmuş olan Zinovyev ve Kamenev, aynı konuda 1925-1927 yılları arasında Stalin ve Buharin'e hücum etti. Troçki'nin parti yaşamı ve ekonomiye dair fikirlerine yüksek sesle ve şiddetle saldırmış olan Zinovyev, 1925'e gelindiğinde, Troçki'nin haklı olduğunu söylüyordu. Troçki 1920'lerin başına dek katı bir disiplinci ve parti hiziplerinin düşmanı olmuşken, o yıllarda açık tartışmanın aynı derecede hararetli bir savunucusu haline geldi. Buharin 1918'de Sol Komünistler'in liderlerinden biriyken, 1920'lerde sağcıların en önde giden liderine dönüştü.

Moskova'daki iktidar mücadelesinin laf kalabalığını takip eden parti çalışanları açısından, muhalif liderleri, başta parti disiplini konusunda oportünist ve ikiyüzlü kişiler olarak görmek de kolaydı. Vaktiyle, Demokratik Merkeziyetçiler'den İşçi Muhalefeti'ne, Troçkistlerden Zinovyev-Kamenev grubuna dek muhalefet hareketlerinin her biri, iktidarda oldukları vakit, merkeziyetçiliği savunuyor ve parti disiplinini çiğnediğini düşündüklerine katı cezai yaptırımlar çağrısı yapıyorlardı. Ne ki, muhalefete geçtikleri zaman, derhal hoşgörünün, parti disiplininin yumuşak bir yorumunun, eleştiri hakkının ve personel alanında cezai "örgütsel önlemlerden" muafiyet hakkının bayraktarı kesiliveriyorlardı. Geleceğin muhalifi Zinovyev, 1919'da TsK'nın hizipleri dağıtmak ve itaati sağlamak için gerektiğinde personeli dilediğince değiştirme hakkını savunmuştu, fakat Leningrad'daki hâkimiyeti aynı uygulamaya maruz kaldığında buna derhal şiddetle karşı çıktı.[35]

Troçki, rakibi Stalin uyguladığı zaman değilse de, hep katı uygulamaları hararetle savundu. 1920'de, 9. Parti Kongresi'nde partinin taşra parti komitelerinin aşağıdan seçilmesine gerek

35 Ossinski, Sapronov ve Zinovyev'in 8. Kongre'de yaptığı konuşmalar, *Vosmoi s"ezd*, sırasıyla 165-66, 169-71, 184-85.

olmadığını söyleyerek, bunun yerine taşra bürolarının merkezden atanmasını önerdi. Yandaşı Preobrajenski'yi, parti merkeziyetçiliği eleştirisi yüzünden yerden yere vurdu; partinin ihtiyaç duyduğu şeyin, taşra parti sekreterlerini yöresel seçmen ilkesinden bağımsız olarak atamaya muktedir güçlü bir "örgütsel merkez" olduğunu söyledi. Fakat Stalin'e saldırısı, büyük ölçüde TsK'nın parti demokrasisini ihlal eden "atama rejimi"nden kaynaklanıyordu.[36]

Zinovyev'in Stalin aygıtına karşı açık muhalefete geçtiği 1925 gibi geç bir tarihte, 14. Parti Kongresi'nde, karşıt görüşlü fakat dikkatle seçilmiş Leningrad delegasyonuna önderlik etti. I. P. Rumyantsev gibi yerel parti liderleri, 1925'te Lev Kamenev'i ancak çoğunlukta olduğu zaman demir disiplinden ve katı bir "örgüt çizgisi"nden yana olması yüzünden kınadılar.[37] 1932'de Stalin yönetimini sert bir dille suçlaması yüzünden 1937'de vurulacak olan Martymian Riutin, 1923'te istikrarlı bir lider grubunun bulunmasının doğal olduğuna ilişkin ifadesinden çok pişmanlık duymuş olmalıydı: "Liderlerini itibarsızlaştıran bir partinin zayıf düşmesi kaçınılmazdır. Partilere daima şefler (*vozhdy*) önderlik etmelidir."[38]

1920'lerin hizip siyasetini tümüyle kişiliğe veya siyasaya dayanıyormuş gibi nitelemek yanlış olur.[39] Kesin olarak, üstte olsun daha altta olsun, bazı Bolşevikler siyaset analizini öne koyuyor ve bu analize bağlı kalıyordu. Önemli olan, kıdemli Bolşevik kodamanların siyasaya ve ideolojiye bağlılıklarında sami-

36 Troçki'nin 9. Parti Kongresi'ndeki konuşması, *Deviatyi s"ezd,* 76-77. Preobrajenski, fikrini değiştirdi ve Merkez Komite'nin, taşra parti sekreterlerini seçmekten ziyade, atama hakkına ihtiyacı olduğunu ileri sürdü. Bkz. 12. Parti Kongresi'ndeki konuşması, *Dvenadtsatyi s"ezd,* 146.

37 Bkz. Molotov ve Rumyantsev'in 14 Parti Kongresi'ndeki konuşmaları, *XIV s"ezd Vsesoiuznoi Kommunisticheskoi Partii (b), 18-31 dekabria 1925 g. Stenografi cheski otchet* (Moskova: Gosizdat, 1926), 484-85 ve 595.

38 Riutin'in 12. Parti Kongresi'nde yaptığı konuşma, *Dvenadtsatyi s"ezd,* 181.

39 "Politika sadece hizip kaygılarının oyuncağı olmamakla" birlikte, "... farklı dönemlerde ideolojik ilkelere ve siyasi meselelere neredeyse tüm şahsiyetlerce benimsenmiş yaklaşım özü itibarıyla araçsaldı. Hiçbiri, bunun en tepede sürüp giden seçkinlerin manevralarındaki etkilerini göz önüne almaksızın bir siyasi konum almaya karşı değildi. "Gill, *Origins of the Stalinist Political System,* 184-86.

mi olup olmadıkları değil, mücadelenin taşralarda ve bir bütün olarak partide nasıl algılandığıydı. Yaban ellerde yoksullukla, yangın ve selle savaşan, hoşnutsuz bir köylülükle, ulus çatışmaları, açlık, eşkıyalık, Beyaz kuvvetlerin kalıntılarıyla ve diğer güçlüklerle boğuşan zor durumdaki parti çalışanlarının herhangi birinin nasıl olup da NEP'in doğru kuramsal değerlendirmesine dair o kadar da çok kaygılanabildiğini anlaması güçtü. Moskova'nın dışında, parti çoğunluğuna, ideolojiyle renklendirilmiş kişisel *skloki* gibi görünüyor olmalıydı.

1920'lerde parti devlerinin mücadelesi muhtemelen daha da belirgin şekilde, fakat tarafların her birinin kişisel bir siyasi aygıtı kullandığı kişilikler mücadelesi gibi görünüyordu.[40] Moskova parti üyeleri, ideolojik ve siyasi yön değişikliklerinde, peşinden gittikleri en tepedeki liderlerden birine ya da diğerine daimi olarak bağlanmışa benziyordu. Hiziplerdeki kişisel sadakatlerin az çok tutarlı olduğu görünür. En tepedeki liderlerden birinin mevcut sol veya sağ ideolojik konumundan bağımsız olarak, parti üyeleri kendilerini "Troçkistler", "Stalinistler" veya "Zinovyevistler" olarak tanımlıyordu. Siyasi yelpazede boyar liderlerini takip ediyorlardı; sadakat ve himaye bu mücadelenin büyük bir parçasıydı. Her şey kişisel görünüyordu. Kişinin önemli bir lidere bağlanma güdüleri elbette değişiklik gösteriyordu. Birinin, söz konusu hamininkiyle birlikte, kendi kariyerinde yükselme beklentisiyle o "ist"lerden biri haline geldiğini tahmin etmek kolaydır. Ne de olsa, Bolşevik *mestnichestvo* böyle işliyordu.[41]

Muhalefet mücadelelerini kişisel olarak görmek, kuşkusuz yukarıda uzun uzadıya tartışılan siyasi uygulamanın Rusya'ya özgü kişisel doğasıyla tutarlıydı. Aynı zamanda yerel deneyimle de bağdaşıyordu: Kimi zaman yereldekilere çatışma çok uzak-

40 *A.g.e.*, 94, 173; Rigby, "Early Provincial Cliques and the Rise of Stalin", 17.

41 Istisnalar da vardı. Stalin 1929'da sola doğru eğilim gösterdiğinde, göze çarpan bazı kıdemli Troçkistler Troçki'yi terk edip görüş değiştirerek Stalin'in yanına geçti. Radek, Piatakov ve diğerleri ilkelerini terk etmediler: Stalin artık Troçki'nin savunmuş olduklarından yanaydı. Öte yandan, birçoğu hapishanede bulunan sıradan Troçkistlerin yüzlercesi, Stalin'in yeni politikalarından bağımsız olarak, Troçki'ye bağlılıklarını sürdürdü.

ta, Moskova'daki ufukta düelloya girişen şövalyeler mücadelesi olarak görünse bile, kavganın görünürdeki kişisel niteliği, taşralarda partiyi felç etmiş nahoş, ilkesiz kişisel *sklok*inin öne çıktığı parti komitelerindeki yerel deneyimi hatırlatıyordu.

Bu görüş aynı zamanda taşralarda bu çatışmalar hakkındaki konuşmaları da niteler. Bölgesel parti komitelerinde durumları tartışan parti belgelerinde, Troçkist muhalefetin oluşumundan çok önce, "muhalefet" sözcüğü, ilkesiz bölücülük ve hizip faaliyetleri için kullanılan genel bir terimdi. Kendisini *oppozitsiia*, yani "muhalefet" olarak gösteren *gruppirovka* (hizipçilik, klikçilik, grupçuluk) terimi, "isimlendirilen" muhalefetlerin doğuşundan çok önce çıkmıştı. Bu belgelerde *skloki* ve *gruppirovka*ya rutin olarak "muhalefet" olarak atıf yapılıyordu. "Muhalif" basit bir biçimde dışarıdan olup da hoşnutsuz, ihtiraslı kişinin eşanlamlısıydı.

Rıbinsk'in rakip eski tüfek Bolşeviklerle arasındaki katıksız kişisel çatışması, dışarıdan olanların "muhalefete geçtiği" zaman "muhalefetin keskinleşmesi" olarak adlandırıldı. Çatışmalarda "hiçbir siyasi anlaşmazlığın" bulunmadığı Tula'da, "yerel sorumluların muhalif ruh hali, müsaade edilemez *sklok*iye girerek, örgütte bir çöküşe yol açtı." Vologda'da, önde gelen işçilerin bir kısmı "kendilerini muhalif duyarlılığın tepesine konumlandırmaya karar verdi." İç Savaş'tan dönen ve ileri sürebilecek hiçbir ideolojik görüşleri olmayan genç parti üyeleri, "muhalefete geçmek ve süratle otorite kazanmak" yoluyla önde gelen konumlarda hak iddia etmeye çalıştılar. Gördüğümüz gibi, parti komitesi ile GPU'yla ittifak kuran karşıtları arasındaki kişisel kavganın tutuklamalar ve karşı tutuklamalara kadar vardığı Penza'da, karşı tarafta olanlar parti komitesine "muhalif konuma geçtiler" ve "sadece kişisel kaygılarla harekete geçen muhalifler" olarak tanındılar.[42]

TsK'nın 1922 başında yaptığı bir "Çatışmalar Araştırması", uygun parti yetkililerinin "emrine girmeye boyun eğmeyen" gruplarda "parti disiplinin çiğnenmesinden" söz ediyordu.

42 Bkz. Orgbüro ve Orgraspred raporları, 1922 ve 1923, RGASPI içinde, f. 17, op. 11, d. 548, ll. 46, 131, 132, 139, 144, 183.

"Bütün bir grup *gubkom*da, çatışmalar ve *skloki*yi bertaraf etmekte yetersiz kalan yönetimin artırdığı *gruppirovka* söz konusudur. ... Bu durum muhalefete kadar varabilir." "Kişisel çatışmalar İşçi Muhalefeti bahanesiyle doğdu, fakat asıl sorun, parti organlarının personel bileşiminden duyulan hüsrandı. ... Tüm bu öneklerde, çatışmanın ayrıntılı incelemesi, bütün bunların ardında *gruppirovka*nın bulunduğunu gösterdi.[43]

Astrahan'da, Emelianov Yoldaş'ın liderliğindeki yeni gelenler "muhalefettekiler" olarak adlandırılırken, "eski Astrahanlılar" da onların ortaya çıkmasından sonra kendi kişisel *gruppirovka*larına bir ideoloji atfederek karşılık verdiler: "işçilerden yana olmakta, işçilerin kendilerinin bile reddedeceği kadar tek yanlı bir sendikalizm." Başka yerlerdeki gibi, Astrahan'da da muhalefet, ideolojinin sonradan bir "renk" olarak eklendiği kişisel *skloki* ve *gruppirovka*ya dayanıyordu.[44]

Parti çalışanları, müzminleşmiş kişisel ağız dalaşları ve çatışmalara karşı komitelerini bir arada tutmaya çalışırken, işlerini yürütebilmek için aralarındaki birlik ve bütünlük anlayışına öncelik veriyor ve elbirliği yapıyorlardı. Muhalefet gruplarının her biri, Stalinci çoğunluğa, çeşitli eleştirilere girişerek çok arzu edilen istikrara meydan okumuşlardı. Eleştirilerinde haklı olsunlar ya da olmasınlar, onlar karşıt olanlardı ve gemiyi batıracak şekilde sallayanlardı. Yerel muhaliflerin ilkeli eleştirileri yalnızca yerel sekreterce şekillendirilmiş birliğe ve himaye denetimine zımni bir tehlike değil, aynı zamanda bölünmekle tehdit ettikleri yerel parti faaliyetini baltalayan yıkıcı taarruzdu. Muhaliflerin eleştirilerinin değeri ne olursa olsun, yerel parti hücrelerini bölmekle tehdit eden her şey, bu zorlu koşullarda işleri yürütmeye çalışanlarca hoş karşılanmıyordu.

Stalin bir keresinde Komintern başkanı Georgi Dimitrov'a şöyle demişti: "Neden Troçki'ye ve geri kalanlara karşı biz galip

43 "Obzor konfl iktov" Ocak-Mart 1922. RGASPI, f. 17, op. 11, d. 548, ll. 24-34. İşçi Muhalefeti'nin nefret edilen *gruppirovka* sözcüğüyle nitelenmesi için ayrıca bkz. "Postanovleniia XII- go s"ezda RKP, Trebuiushchee dal'nejshei razrabotki TsK VKP(b)", 1 Ocak 1923. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 156, l. 173.

44 Orgraspred raporları, Nisan, Ağustos ve Aralık 1922. RGASPI, f. 17, op. 34, d. 114, ll. 10-14.

geldik? Troçki, bildiğimiz gibi, Lenin'den sonra memleketin en çok sevilen simasıydı. ... Biz pek az tanınıyorduk. ... Fakat orta düzey kadrolar bizi destekledi, bizim konumlarımızı kitlelere izah etti. ... işte davamızın sonucunu belirleyen, bu orta düzey kadrolar oldu."[45] O orta düzey kadroların mensuplarından biri olan Kruşçev bu görüşe katılıyor ve şöyle hatırlıyordu: "O zamanlar Stalin ve çevresindekilerle onu destekleyenlerin haklı olduğundan hiç şüphe duymuyorduk."[46]

Kaganoviç, "Politbüro'daki bir çoğunluk, Troçki'ye karşı yerel yoldaşlardan daha mutedil bir konum benimsemişti. yerel parti örgütlerinin temsilcileri ise Troçki'yi, özellikle de hizipsel müttefiklerini daha şiddetle cezalandırmaktan yanaydı," diye hatırlar. TsK Örgütsel Daire başkanı olarak yerel komitelerle iletişimden sorumlu konumdaki Kaganoviç, Stalin'e bu yerel ruh halinden söz ettiği zaman, Stalin ona şöyle dedi: "Böyle hisseden tüm yoldaşlara, Politbüro'nun asıl kaygısının TsK ve partide birlik olduğunu ve şu aşamada tartışmalarımızı TsK sınırları dışına taşırmamaya çalışığımızı anlat."[47] Dolayısıyla Stalin, birinci olarak sorunu eski tüfek Bolşevik soyluluğu içinde tutmayı, ikinci olarak da, hizipler birbirlerine var gücüyle saldırdığı zaman *sklokiye* karşı savaşın yarattığı taşra örgütlerini felç eden türden kıyımları önlemek istiyordu.

Birçok taşra lideri, savundukları Stalin Sekreterya'sının merkezî ve yerel parti görüşleri arasında kesin bir ayrım yapıyordu. Kostroma'daki Volin Yoldaş, parti kongresine, "isterik konuşmalar yapan ve asılsız isnatlarda" bulunan muhalif-

45 Ivo Banac, ed., *The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-1949* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2003), 66-67.

46 Khrushchev, *Memoirs*, 1: 22.

47 L. M. Kaganovich, *Pamiatnye zapiski rabochego, kommunista- bol'shevika, profsoiuznogo, partiinogo i sovetsko- gosudarstvennogo rabotnika* (Moskova: Vagrius, 1996), 340-41. Tarihçiler genellikle Stalin'in itidalini, onun muhalifleri bertaraf etmeye yönelik uzun vadeli sinsi planının içinde bir manevra olarak açıklamışlardır. Bu, Stalin'in liberal hamlelerinin bile karmaşık bir diktatörlük planının parçası olarak görmek şeklindeki gerçeklere aykırı eğilimin bir parçasıdır. Mantıken, eğer 1924'te böyle planları olsaydı, muhalefetin üzerine çok daha güçlü gitmek için bu yerel destek avantajını kullanması gerekirdi. Yapmadı ve Kaganoviç'in buradaki izahı çok daha anlamlıdır.

lerin Sekreterya eleştirilerinin hepsinin Moskova'dan geldiğini söyledi.

> Taşralarda çalışan, vilayetlerde ve kazalarda aralıksız sovyet ve parti çalışmalarını yürüten yoldaşlar, TsK'nın çalışmasını kayıtsız şartsız üretken görmektedir... Bunu gayet iyi biliyorum zira ben de taşrada çalışıyorum, Moskova'da değil. Birçok vilayette bulundum ve oralarda durumun ne olduğunu biliyorum. Yerel parti çalışanları, parti çalışmalarımıza önderlik ediyor ve onların direktiflerini dikkatle yerine getiren bizler, TsK'nın örgütsel-siyasi çalışmasının gerçekten gelişme kaydettiğini düşünüyoruz.[48]

Taşra liderlerinin sağlam olmayan konumundan bakıldığında, kırılgan statükoya yönelik *her türlü* meydan okuma riskli ve tehlikeli görünüyor olmalıydı. Parti, devrimci birikimi ve deneyimi olmayan yüz binlerce ham, denenmemiş üyenin eklenmesiyle İç Savaş'tan beri alabildiğine şişmişti. Troçki'nin 1924'te savunduğu üzere, partiyi tam demokrasi ve aşağıdan denetime açmak yalnız yerel liderler olarak kendi konumlarını değil, aynı zamanda parti istikrarını ve geleneklerini tehdit ediyordu. Yakın geçmişte kazanan tarafa katılmış toy, cahil gençler ve çıkar peşindeki yeni gelenler parti veya amaçları hakkında ne biliyorlardı ki? Ekonomik özgürlükleri getirmek ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylülerin konumunu güçlendirmek (1925'te Zinovyev ve Kamenev'in ileri sürdüğü gibi), riskli görünüyordu.

14. Kongre'de Zinovyev ve Kamenev, Stalin ve liderliğine yönelik saldırıda birleşmiş bir muhalif Leningrad delegasyonuna liderlik etti. Zinovyev, geleneksel birleşik Politbüro raporundan ayrıldı ve Stalin'in Politbüro çoğunluğunu şiddetle eleştiren raporuna ek olarak kendisinin "eş rapor" olarak tanımladığı raporu sundu.

Yaptığı hücum, partiyi demokrasiye çağırırken, kenti sadece muhaliflerin temsil etmesini sağlamak için seçimlerde hile yapmış bu Leningrad delegasyonunun bazı tanınmış üyeleri tara-

48 *Deviatyi s"ezd*, 64.

fından desteklendi.[49] Diğer konuşmacılar, muhaliflerin tümünün çoğunluktayken disiplin yanlısı olmasına karşın, şimdi ansızın açık eleştiriyi savunmaya başladıklarına dikkat çekti.[50] Lenin'in dul karısı Krupskaya'nın Leningradlılara anlayış gösterilmesi ricası bile, çoğu delegenin Zinovyev'in kişisel hırsları nedeniyle partiyi bölme ve parçalamaya yönelik aşikâr girişimi olarak gördükleri bu tutumuna duydukları öfkeyi ortadan kaldıramadı. Kruspskaya'nın dileğine olduğu gibi, Kamenev'in parti kongrelerinde görüşlerini dile getirme haklarını kullananlara karşı personel müeyyidelerinin uygulanmama ricasına karşı delegeler kahkahalarla güldükleri zaman, artık partide ifade özgürlüğünden geriye kalan her şey yok olup gitmişti. Mücadelenin kişiselleşmesinin bir başka işareti de, kongredeki rakip delege gruplarının "Zinovyev, Zinovyev!" ve "Stalin, Stalin!" diye tempo tutmalarıydı.

Partideki bir çoğunluk, muhalifleri kişisel ihtiraslara saplanmış *sklokist*ynin en yeni tezahürü olarak görüyordu, bu yüzden muhalifleri oylarıyla ekarte ettiler, marjinalleştirdiler ve pes etmeyenleri partiden ihraç ettiler. Kimi zaman bu muharebeler çok sert yapıldı. Kirov, Leningrad fabrikalarında TsK çoğunluğu ile Zinovyev yandaşları arasındaki 1926 taban kavgalarını hatırlıyordu: "Burada her şey savaşa girmiş durumda. Hem de ne savaş! Dün, 2.200 kişilik bir kolektifin bulunduğu Treugolnik [Fabrikası'nda] idim. Savaş (*drak*) akıl almazdı. Ekim günlerinden beri böylesine bir miting görmemiştim ve parti üyelerinin böyle bir mitingini hayal bile edemezdim. Zaman zaman mitingin belirli kısımlarında fiilî yumruklaşmalar bile oldu!"[51]

Muhalif *gruppirovki*yle mücadele partide bir miras bıraktı ve bu, muhalefetin hiç hoşlanmayacağı bir mirastı. Muhalefet, Stalin'in gücünün azaltılması gereğini savunmuştu. Fakat bunu izleyen mücadele fiilen onun iktidarını ve şöhretini pekiş-

49 Bkz. Molotov'un Leningradlıların demokratik olmayan delege seçimine yaptığı iğneleyici saldırı: *XIV s"ezd*, 482-83 and RGASPI, f. 17, op. 113, d. 362.

50 Bkz. Molotov, Şkiriyatov ve Rumyantsev'in konuşmaları, *XIV s"ezd*, 484-85, 568-71, 595.

51 Kirov'dan Orconikidze'ye, 16 Ocak 1926. RGASPI, f. 85, op. 25, d. 118, ll. 2-3.

tirdi; artık o, çoğu parti üyesinin en korkunç kâbusu olan partide potansiyel bir parçalanmaya karşı parti birliğinin baş sözcüsü olarak kabul ediliyordu.

Muhalif görüşler, parti kurullarında azınlık konumlarını –alenen dahi– savunulma hakkına çağrı yapmıştı. Sonuç bunun tam tersi oldu: Onlarla yapılan bu keskin mücadele, sadece bunun çok tehlikeli olduğu görüşünü güçlendirmeye yaradı. Muhalefetle mücadeleden önce, bu kurullardaki farklı görüşler kaydedilirdi. Bu toplantı protokolleri daha geniş parti seçkinlerine (örneğin TsK üyelerine) gönderildiği zaman, ayrılıkçı oylar bazı Bolşevik şövalyelerin veya sesini duyurma hakkına sahip olanların "özel görüşü" olarak dikkate alınırdı. Dolayısıyla, bir Orgbüro üyesinin o kurulun bir kararına muhalefet şerhi kaydedilirken, "Krestinski Yoldaş, özel bir görüşle, iddia etti ki..." gibi bir kayıt düşülürdü.[52] Yıllar içinde Politbüro, Orgbüro ve Sekreterya'da daima tartışmalar olduğunu biliyoruz. Fakat muhalefetle savaştan sonra, dışarıdakiler şöyle dursun, TsK'nın sınırlı sayıdaki seçkinlerine bile, Politbüro ve Orgbüro'nun sadece ittifak halindeki oyları bildirilmeye başladı. Artık yoldaşça "özel görüşler"in yerinde yeller esiyordu.

* * *

Stalin'in personel üzerindeki gücünü, kendi konumunu korumak ve muhaliflerin eleştirilerini baltalamakta kullandığı su götürmez. Gene de, 1920'lerde bu tür önlemler, 1930'larda uyguladığı ölümcül zorbalığın yanına bile yanaşamazdı ve daha ziyade, ölçülü ve tedricen artarak geldi. O on yılın büyük bölümü boyunca, bu tür "örgütsel önlemler" muhalifleri vurmak veya itibarsızlaştırmaktan çok, yoğunlaşmalarını dağıtmayı amaçladı. Gördüğümüz gibi, (ister kişisel kliklere ister siyasi tartışmaya dayansın) iki hizip arasındaki mücadele bir parti komitesini felç ettiği zaman, TsK araya girerek ya bir temsilci gönderdi ya da hiziplerden birini yahut her ikisini uzaklaştırdı. Aynı teknikler, karşı görüşten üyelerinin yeni görevlere da-

52 Bkz. Orgbüro protokolleri, 27 Mayıs ve 24 Nisan 1919, her bir üyenin "özel görüşleri" için. RGASPI, f. 17, op. 112, d. 4, l. 82 ve op. 112, d. 3, l. 44.

gıtıldığı parti komitelerindeki muhalif yoğunlaşmaları kırmakta da kullanıldı. Urallar ve Ukrayna'da 1920'lerin başında ortaya çıkan ünlü örneklerin de bu şablonu izlemesiyle, tümüyle muhalefete geçen parti komitelerinin üyeleri yeni görevlere dağıtıldı. Bu, 14. Kongre'den sonra Zinovyev'in aykırı görüşlü Leningradcılarının kentten başka yerdeki yeni (ama ille de daha alt düzeyde olmayan) mevkilere "sürgün" edildikleri zaman da izlenen kalıptı.

Bu yapıldığı vakit, Stalin ve destekçilerinin politik olmaktan çok, pratik gibi görünen akla uygun meşrulaştırmaları daima oldu. Parti, muhaliflerin 1920'de işlerine gelen bir çoğunluğa ulaşmak için Ukrayna'daki seçim hilelerini nasıl hoş görebilecekti?[53] Molotov, yerel muhalif liderlikle görüş ayrılığına düşen parti üyelerinin hapislere atıldığı Tula, Ukrayna ve başka yerlerdeki muhaliflerin denetimine TsK'nın nasıl müsamaha edebileceğini sordu.[54] Bu tür rasyonalizasyonların ikiyüzlülüğü muhtemelen bizim için, o dönemde çaresizce güvenilir personele ihtiyaç duyan ve yerel muhaliflerle kılı kırk yaran tartışmalara girmeye hiç de heves etmeyen yerel parti aktivistleri için olduğundan çok daha açıktır. Yerel düzeni korumaya ve kendi iktidar temellerini sağlama almaya çalışıyorlardı; Moskova'nın müdahaleleri de onların çıkarına işliyordu. Gerçekten de bazen yerel parti hiziplerinin Moskova'ya çağrılmasını talep ederek ideolojik ayrılıkçıları "kovaladıkları" da oluyordu.[55] Muhalefettekilerin daha önce yerel partideki baş belalarına karşı bizzat katı merkezî önlemler talep etmiş olmaları gerçeği, şimdiki davalarını güçlendirmediği gibi, şikâyetlerine anlayış gösterilmesini de sağlamıyordu doğrusu. Üstelik yetenekli ve çalışkan parti yöneticilerinin yetersizliği nedeniyle, başka yerlere gönderilen muhaliflere oralarda da genellikle eşit düzeyde görevler öneriliyordu ve ortalama parti çalışanına, bu tür nakiller bir ceza gibi görünmüyordu.

---

53 Robert Service, *The Bolshevik Party in Revolution: A Study in Organizational Change, 1917-1923* (Londra: Macmillan, 1979), 128.

54 Molotov'un 11. Parti Kongresi'ne verdiği örgüt raporu, *Odinnadtsatyi s"ezd*, 54.

55 Bkz. Gill, *Origins of the Stalinist Political System*, 132-34.

1922'deki 11. Parti Kongresi'nde bazı muhalifler, Sekreterya'nın daha düşük mevkilere tayin ederek hasımlarına zulmetmesinden yakındı. Fakat verilen iki örnek pek de ikna edici sayılmazdı. Muhalefetten Sergey Mraçkovski ve Timofey Sapronov, gerçekten de Urallar'ın dışına tayin edilmişlerdi edilmesine. Molotov, bu nakilleri politik olmaktan çok "çalışma dünyasının gereği" olarak savundu.[56] Aslına bakılırsa, Mraçkovski, Batı Sibirya Askerî İlçe kumandanlığından (esasen bir terfi olan) Volga Askerî İlçesi'ne; Sapronov ise TsK'nın Ural Büro'sundan, tam TsK üyeliği ve TsIK Prezidyum sekreterliğine tayin edilmişti. Doğrusu, sorun çıkaranlara ve muhaliflere karşı merkezî personel önlemlerinin kullanılması, partide büyük bir destek buldu ve Stalin'in kişisel taktiği olduğu kadar, bir grup oydaşmasıydı.

BÖLGESEL KLANLARIN OLUŞUMU

Troçki, 1923 sonundan itibaren çoğu taşra sekreterinin seçilmekten çok atanmasından yakınmaya başlamıştı. Aslında, TsK'nın sekreterleri "tavsiye" ve tayin etmesi şeklindeki yaygın uygulama, sonradan, yani Troçki'nin yenilgisinden *sonra* tam anlamıyla başlayacaktı. Gördüğümüz gibi, Troçki'nin eleştirilerine başladığı dönemde, taşranın büyük bölümünde birinci parti sekreterleri, TsK'nın tavsiyesi olmaksızın, tabandan aday gösterilerek seçilmekteydi. Kronik *skloki* (Arhangelsk, Bryansk, Viatsk ve diğer yerler) veya milliyetçi çatışmalar yaşanan yerlere yeni sekreter göndermek, TsK'nın uzun süredir başvurduğu bir taktikti ve Troçkizm de bunun bir örneği olarak kabul ediliyordu.[57] Dolayısıyla yaptığı eleştiri, kaderin bir cilvesiyle, tam da eleştirdiği olaya yeni bir soluk verdi.

Aslında, bölgesel partilerin aile çevreleri veya klanlarının her birine, muhalefetin eleştirilerinden veya Stalin'in iktidara yükselişinden çok önce, daha 1920'lerde *yerel düzeyde* doğmuş

56 *Odinnadtsatyi s"ezd.* 126, 155.

57 "Dannye o dvizhenii i sostave sekretarei." RGASPI, f. 17, op. 34, d. 69, ll. 5-6ob.

saygı uyandıran bir parti büyüğü başkanlık ediyordu. Bu, yerel parti hizipçiliğine ve didişmelerine bir tepkiydi. Moskova, 1920'lerin ikinci yarısından itibaren, gitgide daha da artan şekilde *sklok*iyi, diğer hizipleri ezmek için yerel sekreterin gücünü *pekiştirmek* yoluyla, çözme eğilimine girdi. "Sorumlu" veya birinci sekreterin, paralel sovyet liderliği üzerinde yer aldığı ve parti yapısı içinde birinci sekreterin en üstün olmakla kalmayıp, "kararların gerçekleştirilmesi" konusunda sadece Moskova'ya hesap vermekle yükümlü olduğu da belirtildi.[58] Bu, sanayideki "tek kişilik yönetim"in parti versiyonuydu.

Birinci sekreterin denetimi ne kadar sıkı olursa olsun, Rus ve Sovyet siyasetine damgasını vuran doğal kişisel çatışmaların üstesinden gelemedi ve *skloki* sonraki yıllarda da sürüp gitti – gerçi artık daha nadir görülüyordu. 1929'da, Urallar'daki bir parti çalışanı Molotov'a "bölgesel parti çalışanlarının liderlik kadrosunda büyük *skloki* tehdidi" hakkında "kesinlikle kişisel" bir mektup yazdı. Sverdlovsk'ta her iki tarafın karşılıklı birbirini suçladığı rakip hiziplere Şvernik ve Kabakov liderlik ediyordu.[59]

Stalin, 1932'de Aşağı Volga bölgesindeki bir *sklok*a hakemlik yapmak zorunda kaldı. Kaganoviç'e, "Aşağı Volga liderliğinin içindeki durumu bizzat öğrenme fırsatı buldum. Gerek Pşenitsin gerek *krai ispolkom* başkanı suçludur. Her ikisi de aklını başına toplamaya ve Ptukha'yla birlikte çalışmak zorunda olduklarını anlamaya çağrılmalıdır. Yapmazlarsa, her ikisinin de görevden alınıp yerlerine başka birinin gönderilmesi gerekiyor."[60]

Kuzey Kafkasya KPK temsilcisi Kahani, 1937'de Stalin, Molotov ve Andreev'e, Pivovarov başkanlığındaki bölgesel parti komitesi ile Birinci Sekreter Riabokon başkanlığındaki bir başka komite arasındaki bir çatışmayı bildirdi. Kahani'ye göre bir "oportünist" olan Pivovarov, Riabokon'un kentte bulunmadığı

58 1920 ortalarından önce, yerel partinin mi yoksa sovyetin mi üstün olduğu çok açık değildi.

59 Gorşin'den Stalin'e, 1 Mart 1929. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 1444, ll. 53-54.

60 Stalin'den Kaganoviç'e, 18 Haziran 1932. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 77, l. 62.

bir sırada bölgesel parti bürosuna Kabardino-Balkarski ulusal parti grubunu sansürleyen her türlü kararı geçirtmişti. "[Pivovarov'un] aklını başına toplamaya çağrılması ve çokuluslu bu bölgeyi kavga ve *skloki* arenasına çevirmesinin önünün alınması gerekmektedir."[61]

Başlangıçta, Stalin *skloki*yle çarpışmalardan iyi bir sonuç çıkacağını, parti komitelerinde "sımsıkı kenetlenmiş birleşik bir çekirdek" yaratılacağını düşünmüştü:

> *Skloki* ve sürtüşmelerin, olumsuz yönleri bir yana, iyi bir yönünün bulunduğunu da söylemem gerekiyor. *Sklokinin* ve münakaşaların temel kaynağı, *gubkom*un kendi içinde tek bir güç olarak çalışmasını sağlayacak sımsıkı kenetlenmiş birleşik bir çekirdek yaratma çabasıdır. Bu amaç, bu gayret, her ne kadar işleyiş tarzı kimi zaman bu amaca ulaşamasa da, sağlıklı ve meşrudur. ... Bu atışmaların ve sürtüşmelerin onda dokuzu, alabileceği nahoş biçimlerden bağımsız olarak, liderlik faaliyetleri için daha güçlü bir çekirdek inşasına katkıda bulunmaktadır. ... *gubkom*larda bu tür liderlik grupları bulunmasaydı, *gubkom* liderliği diye bir şey de olmayacağını kanıtlamak gereksizdir. Bu *sklokinin*, korkunç derecede nahoş (*urodliv-ye*) biçimler aldığı zaman bile, üstüne gölge düşmeyen sağlıklı yönüdür.[62]

Bu kişisel "aile çevreleri", bilimsel literatürde gayet iyi betimlenmiştir.[63] Bunlar güçlü hamilerin çevresinde toplanmış karşılıklı himaye ağlarıydı. Üyeler birbirlerini ve reislerini korurken, diğer çevreler pahasına grubun çıkarlarını geliştiriyordu. Sonunda, vilayetlerindeki yaşamın neredeyse her yönünü de-

61 Kakhani'den Stalin, Molotov, Andreev'e, 4 Nisan 1937. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 153, ll. 70-75.

62 *Dvenadtsatyi s"ezd.* 66.

63 Bkz. Gerald Easter, *Reconstructing the State: Personal Networks and Elite Identity in Soviet Russia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000); Merle Fainsod, *How Russia Is Ruled* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967); Getty, *Origins of the Great Purges: the Soviet Communist Party Reconsidered, 1933-1938* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985); James R. Harris, *The Great Urals: Regionalism and the Evolution of the Soviet System* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1999).

netlemeye başlıyorlardı: bütçeler, sanayi, tarım, eğitim, polis, yargı ve basın.[64] Liderleri gerçekten de vilayetlerinin prensleriydi. Taşra siyasi iktidarı, kişisel iktidardı.

Araştırmacılar bunun yanı sıra, çarlık döneminden Sovyet dönemine dek uygulamadaki süreklilikleri de fark etmişlerdir. Çarın çöküşüyle, "Kayırmacılık sürmekle kalmayıp, aynı zamanda muazzam siyasi sonuçları olacak şekilde çok önemli bir diriliş de yaşadı. Valilik makamı, daha sonraki Sovyet bölgesel parti sekreterlerinin erken bir örneğidir; bu sekreterler aslında, göreli bağımsızlıkları, atama gücünün denetimi, devasa ve son derece kişiselleşmiş yürütme otoritesiyle, eski çarlık rejiminin vilayet *khoziain* kavramının tam bir taklidiydi."[65]

2. Bölüm'de, bölgesel parti baronlarının kendi kişilik kültlerini nasıl yarattıklarını görmüştük. Vilayetten vilayete tayin edildikçe, güçlü Bolşevik soyluları aynı zamanda maiyetlerini de beraberlerinde götürüyorlardı. I. P. Rumyantsev, Vladimir parti örgütünden 1929'da Smolensk'e gittiği zaman, beraberinde başkalarının yanı sıra A. L. Shilman (ikinci sekreter olan) ve çeşitli kaza sekreterliklerinde bulunan ve taşra parti komite dairelerinde çalışan V. Vasilevskaya'dan oluşmuş bir "Vladimir grubu"nu da götürdü. Gittikleri zaman, yörenin önde gelen isimleri Iu. Rappoport (bir ilçe parti komite sekreteri) ve (Smolensk kent parti örgütünü yürüten) V. Arhipov ile işbirliği yaptılar.[66]

---

64 Bir vilayette en önemli klanın üyelerini belirlemek her zaman kolay olmaz. Burada kullanılan yaklaşım iki katmanlı oldu. İlkin, parti üyelerinin sık sık birbirlerini eleştirdikleri veya savundukları toplantı zabıtlarını okumaktı. İkincisi, bölgesel parti konferansları sırasında, obkomun veya obkom bürosunun seçilmiş üyelerinin, görevlerinin de kaydedildiği listeler vardı. Bkz. örneğin, Ryndin'in listesi, Cheliabinsk, "Protokol 2- i oblastnoi partiinoi konferentsii VKP(b) Cheliabinsk oblasti", RGASPI içinde, f. 17, op. 21, d. 5637, l. 3, veya Semënov'unki, Stalingrad: "Stenogramma II Sta lin gradskoi oblastnoi konferentsii VKP(b), t. 2.", RGASPI içinde, f. 17, op. 21, d. 4227, ll. 10-12.

65 Daniel T. Orlovsky, "Political Clientelism in Rus sia: the Historical Perspective", *Leadership Selection and Patron-Client Relations in the USSR and Yugoslavia* içinde, ed. T. H. Rigby ve Bogdan Harasymiw (Londra: Allen & Unwn, 1983), 187, 189.

66 "Stenografi cheski otchet V oblastnoi partkonferentsii Zapadnoi oblasti. 18-26 maia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4073, l. 43.

A. K. Lepa, 1933'te Özbekistan'dan Tataristan'a tayin edildiğinde, kendi "Taşkent kuyruğunu" da beraberinde götürdü.[67] Stalin'in ulusal dikkat ve eleştiri için seçmiş olması dolayısıyla, bunlar içindeki en tanınmış "kuyruk" B. P. Şeboldayev'in Saratov'dan 1934'te Azak-Karadeniz bölgesine beraberinde getirdiği gruptu. "Saratov Kayınbiraderler" (*svoiaki* – "kuyruk" üyelerini tanımlamakta kullanılan bir başka argo terim) iki düzine Şeboldayev sadıklarından oluşuyordu; benzerleri gibi, bu grup da kendi maiyetlerini getirmişlerdi.[68] Rostov parti üyelerinden birinin söylediği gibi, "Bunların çoğunluğu, önceki görevinden kendilerini tanıyan Şeboldayev Yoldaş tarafından kişisel olarak tavsiye edildi. Çoğunuz şu 'Saratov *svoiaiki*' terimini işitmişsinizdir."[69]

Güçlü patriarkal "aile çevreleri"nin yaratılmasına izin vermek, oblast komitelerinde düzen ve birlik için ödenen bir bedeldi. 1920'lerin ortalarına gelindiğinde Stalin, vilayetlerde her biri kendisinin desteklediği güçlü bir birinci sekreterin başkanlığında olacak güçlü klanların oluşumuna müsaade etmeye karar vermişti. Bu tür klan aygıtları, *sklok*'yi (ezmese bile) geçersiz kılacak ve partinin, yerel olarak güçlü, disiplinli bir makine olmasını gerektirdiği kolektifleştirme ve sanayileşme gibi temel politikaları yürütmesine imkân verecekti. Stalin 1930'larda her ne kadar kamusal olarak "arteller" ve "kuyrukları" şiddetle eleştirmeye başlayacak olsa da, bunu çok daha önce hayatın bir gerçeği olarak kabul etmişti.[70] Onlara kamusal eleştiriler yöneltmekten elden geldiğince kaçındı; onun görev yeri, bölgesel parti liderlerinin seçilmiş takipçilerinin atamalarını düzenli olarak onayladı. Çarlık döneminde, "Genelde, devlet kayırmacılık ve iltiması görmezden gelirdi, fakat bu tür manipülasyonlar mahkemelerin önüne getirildiği zaman, bir hukuk ihla-

67 "Protokoly i Stenogramma XVII Tatarskoi oblastnoi konferentsii VKP(b).10-15 iuniia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4248, l. 140.

68 RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2214, ll. 97ob, 98.

69 "Plenum Azovsko- Chernomorskogo kraikoma VKP(b). 6 ianvaria 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2196, l. 239. Şeboldayev ve "kayınbiraderleri" hakkında daha çok bilgi için, bkz. 8. Bölüm.

70 İhtilalden önce, bir *artel* belirli bir zanaatı icra eden, çoğu zaman aynı kentten olan, birlikte çalışan ve yaşayan bir emekçi grubu anlamına geliyordu.

li, bağlantılardan haksız ve hoş görülmez bir biçimde faydalanma eylemi olarak sunulması kaçınılmazdı."[71] Gelgelelim, nadir durumlarda Stalin bir kodamanın yeni bir göreve beraberinde büyük bir "kuyruk" götürmesine izin verilmesine karşı çıkarak, bunun yerine istenen tayinlere müdahalelerde bulundu. 1931'de kendisine bağlı olan A. A. Andreev, iletişim araçları komiseri (NKPS) olduğu zaman, beş yardımcı komiserin görevden alınıp yerlerine, Andreev'in bir yıl önce birinci sekreter olduğu Kuzey Kafkasya'dan beş kişinin getirilmesini istedi. Stalin bundan hoşlanmadı:

> Açıktır ki, Andreev NKPS'ye bütün Kuzey Kafkasya ahalisini doldurmaya çalışıyor. Bu tavsiye edilir bir şey değildir. Ona Kalaşnikov'u verebiliriz. Jukov'u da. Mejlauk'a gelince, bu konuda düşünmemiz gerek. Blagonravov'un Birinci veya İkinci Yardımcı olup olmayacağını belirlememiz gerek; en kötü ihtimalle, onu OGPU'dan alamayabiliriz. ...[72]

Her ne kadar Stalin ülkenin her yerinde "minik Stalinler" yaratılmasına izin vermek zorunda kalsa da, onların klanlarının kendisininkiyle çatışmaya girebileceğini anlaması çok sürmedi. Kendisini, bir yandan onları güçlendirirken, bir yandan da mahrem olarak onları eleştirdiği çelişkili bir durumda buldu. Örneğin, Kasım 1927'deki TsK plenumunda, *krugovaia poruka*nın karşılıklı koruma ağlarına saldırdı:

> Gerek merkezde gerek taşralarda, kararlar pek de ender denilemeyecek sıklıkla, ailevi bir şekilde, deyim yerindeyse, evdeymiş gibi alınıyor. Filanca örgütün liderlik grubunun bir üyesi olan İvan İvanoviç, korkunç bir hata yapmış ve işleri karmakarışık hale getirmiştir. ... Kim hata yapmaz ki? Bugün ben, Ivan

71 Valerie A. Kivelson, *Autocracy in the Provinces: The Muscovite Gentry and Political Culture in the Seventeenth Century* (Stanford, Kaliforniya: Stanford University Press, 1996), 176. T. H. Rigby, bu pasajın "tecrübeli sovyetologların kulağına çok tanıdık geleceğine" değinmişti. Rigby, "Russia's Clientelism, Cliques, Connections and 'Clans': The Same Old Story?" *Soviet and Post-Soviet Review* 25, Sayı 2 (1998): 110.

72 Stalin'in Kaganoviç, Molotov ve Orconikidze'ye telgrafı, 1 Ekim 1931. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 76, ll. 84-85.

Fedoroviç, onun yakayı sıyırmasına izin vereceğim. Sonradan, İvan İvanoviç de benim paçayı kurtarmamı sağlar, çünkü bir anlamda benim de hata yapmayacağımın garantisi yok. Usulet ve suhulet. Barış ve iyi niyet. Görmezden gelinen bir hatanın büyük misyonumuzu baltalayacağını kim söyleyebilir? Asla! Bir yolunu muhakkak bulacağız.[73]

19 Ekim 1931'de, Stalin, yine gizli bir oturumda, Orgbüro'ya şunları söyledi:

Transkafkasya'da gerçek anlamda hiçbir parti örgütü bulunmadığı intibasına sahibim. Reisler ve çeteler (*atamanshchina*) var. Bir kişi bir mevkiye terfi ettirildiği zaman, bu terfinin onun vasıfları yüzünden olduğunu mu sanıyorsunuz? Çoğu örnekte, değildir. O kişinin tek değeri, kimin adamı olduğu, kimi destekleyeceğidir. Buna parti denir mi? Hayır, bu bir aşiret sistemidir, bir parti örgütü değil. Kimin adamıdır? Kimi destekleyecektir? Kiminle savaşacaktır? Kiminle içki içecektir? Bir konuk olarak kimi ziyaret edecektir? ... Bu bir gerçek. ... Eğer insanları bu şekilde seçerseniz, o zaman işinizi berbat ederler. Bu iyi olmaz. Bir aşiret sistemidir, insanların seçiminde Bolşevik yaklaşıma taban tabana zıttır. ... Bu bir çete olur. ...

Nasıl ki artık aşiret rejimlerimiz varsa, iki yıl önce Ukrayna'da da feodalizmimiz vardı. Buna başka bir ad veremezsiniz. ... Böylece herkes ağzını kapalı tuttu ve birbirinden af dileyerek, güzel çözümler için birbirine hizmet etti ve her şey çürüdü. Bunun iyi olmadığını ve [Ukrayna'da] aşiret sistemini kırmamız gerektiğini söyledik. ...[74]

---

73 İ. V. Stalin, *Sochineniia,* c. 10 (Moskova: Partizdat, 1954), 329-33. Buna dikkatimi çektiği için James Harris'e teşekkür ediyorum. Stalin'in "evdeymiş gibi" referansı çok önemlidir. Boris Mironov, "Stalin rejiminin 'kitleleri korkutmadığını, protesto etmelerine yol açmadığını, daha ziyade, çocukluklarını otoriter ilişkilere alışarak ve düpedüz başka bir modeli öğrenmeden geçirdikleri için onlara çok uyduğunu'" yazdı. B. N. Mironov, "Peasant Popular Culture and the Origins of Soviet Authoritarianism", *Cultures in Flux: Lower-Class Values, Practices, and Resistance in Late Imperial Russia* içinde, ed. Stephen P. Frank ve Mark D. Steinberg (Princeton, N.J.: Prince ton University Press, 1994), 72.

74 RGASPI, f. 558, op. İ1, d. 132, ll. 90-99.

Stalin kendisininki dışında hiçbir klandan hoşlanmıyordu, hatta kendisine bağlı bir klan da yokmuş gibi davranıyordu. Kuşku yok ki, onca eleştirdiği o patrimonyal aşiret reislerinin tüm özelliklerini Stalin de taşıyordu. Grubunun en tepedeki üyeleri Molotov, Kaganoviç, Voroşilov, Kirov ve Orconikidze idi. İkinci kademede Mikoyan ve Kalinin geliyordu. Daha sonra katılan üyeler arasında Jdanov, Beria ve Kruşçev bulunuyordu. Stalin sadık bir hami olarak, klanının takipçilerini yıllar boyunca besleyip korudu.[75] Bizzat birinin başında iken, klanları adamakıllı kınaması olanaklı değildi. İçerideki üyelerle yaptığı mahrem yazışmalarında bile, onların bir klan olduğunu itiraf etmeyi reddederek, bu ikiyüzlülüğün üstesinden geldi. Bunun yerine onlara, eşzamanlı olarak bir araya gelmiş "önder grup" adını verdi. Bu gruba bir gönderme yaptığı çok nadir vesilelerden biri, 1931'de Kaganoviç'e yazdığı mektuptur; bu mektupta "tarihsel olarak her türlü oportünizme karşı mücadelede kendi kendine oluşan [*slozhivsheisia* dönüşlü yapısını kullanması nedeniyle, özgül bir aracı olmaksızın] önder grup"tan söz etmişti.[76]

Stalin, tipik bir klan lideri gibi, zamanının epeyce büyük bir bölümünü, koruması altındakilere hakemlik yaparak ve onları dengeleyerek geçirdi. Jdanov Malenkov'la; Orconikidze Kuibyşev'le; Kuibyşev Andreev'le; Orconikidze Molotov'la mücadele halindeydi.[77] Gerçi Kaganoviç bu kavgaların kişi-

---

75 T. H. Rigby, "Was Stalin a Disloyal Patron?" *Soviet Studies* 38, Sayı 3 (1986): 311-24.

76 Stalin'den Kaganoviç'e, 17 Ağustos 1931. RGASPI, f. 81, op. 3, d. 100, l. 101. Yayımlandığı yer: O. V. Khlevniuk, R. W. Davies, A. P. Kosheleva, E. A. Rees ve A. A Rogovaia, ed., *Stalin i Kaganovich: Perepiska. 1931-1936 gg.* (Moskova: Rosspen, 2001), 51.

77 Sheila Fitzpatrick, "Ordzhonikidze's Takeover of Vesenkha: A Case Study in Soviet Bureaucratic Politics", *Soviet Studies* 37, Sayı 2 (Nisan 1985): 153-72; Jonathan Harris, "The Origins of the Conflict between Malenkov and Zhdanov, 1939-1941", *Slavic Review* 35, Sayı 2 (1976): 287-303; R. W. Davies, O. Khlevniuk, E. A. Rees, A. P. Kosheleva ve A. A. Rogovaia, ed., *The Stalin-Kaganovich Correspondence, 1931-1936* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2003), 20-21, 303; O. V. Khlevniuk, *Stalinskoe Politbiuro v 30- e gody: Sbornik dokumentov* (Moskova: AIRO- XX, 1995), 79, 85, 242-45, 59-60, 63-64.

sel değil işle ilgili olduğunu anlatsa da,[78] bunların daha derinlere indiğine dair kanıtlara sahibiz. Mikoyan'ın sözünü ettiği "Sergo, Molotov'u pek sevmezdi" hatırası bir yana,[79] elimizde Orconikidze'nin Molotov'u "iğrenç" (*negodniai*) olarak tanımladığı bir yazışma var. Molotov ve Orconikidze birbirlerini görmezden gelmeye başladılar ve birbirlerinin ayağını kaydırmaya yönelik karşılıklı girişimleri hükümeti tehdit etmeye başladı. Bütün bu kavgalarda, ama özellikle bu kavgada, Stalin yatıştırma çabalarına girdi ve bir hakem olarak müdahale etti.[80] Stalin aynı zamanda bir politika olarak boyarlarını karşı karşıya getirmekten de hoşlanıyordu. Beria'nın oğluna söylediği gibi, "Bu sanatın bir ustasıydı. Birinin kulağına bir başkası hakkında kötü bir şey fısıldar, sonra aynı şeyi ötekine de yapardı."[81]

1949'da, Nikita Kruşçev "Moskova'ya gelişimin Beria ve Malenkov'un yaptığı planlarla çeliştiğini anlamam çok sürmedi. Stalin'in (her ne kadar bunu bana söylememiş olsa da), o dönemde güçlerin bu tertibini bir şekilde değiştirmek ve Beria ile Malenkov'un rollerini küçültmek istediği için, beni Ukrayna'dan getirttiği izlenimini edindim. ... Benim Moskova'ya tayinim Beria'ya âdeta bir karşı ağırlık yaratarak, ellerini bağlamış oldu."[82]

Politbüro boyarlarının önderlik ettiği kişisel ağların işleyişi, yazıya dökülmemiş ve gayri resmî Sovyet uygulamasının bir parçasıydı ve bunlar en çok hatıratlarda kendini gösterir.[83] Bu

---

78 Feliks Ivanovich Chuev, *Tak govoril Kaganovich: Ispoved' stalinskogo apostola* (Moskova: Olma Press, 2001), 130.

79 A. I. Mikoian, *Tak Bylo: Razmyshleniia o minuvshem* (Moskova: Vagrius, 1999), 324.

80 RGASPI, f. 558, op. 11, d. 779, ll. 23, 29-31, 33. Bkz. ayrıca Davies ve diğerleri, *Stalin-Kaganovich Correspondence*, 21; Khlevniuk, *Stalinskoe Politbiuro*, 85.

81 Sergo Beria, *Beria, My Father: Inside Stalin's Kremlin* (Londra: Duckworth, 2001), 145.

82 N. Khrushchev, *Memoirs of Nikita Khrushchev*, c. 2: *Reformer (1945-1964)* (University Park, Pa.: Penn State University Press, 2006), 181. Bu hususta, ayrıca bkz. Beria, *Beria My Father*, 218.

83 Bkz. Svetlana Alliluyeva, *Twenty Letters to a Friend*, çev. Priscilla Johnson McMillan (New York: Harper & Row, 1967); Beria, *Beria, My Father*; Feliks Iva-

hatıratlar epeyce tarafgirdir: Her bir Politbüro üyesi kendini kötü ruhlu komplocularla kuşatılmış erdemli kişi olarak anlatır. Stalinist liderlerin çocuklarının hatıratlarının her biri, kendi ebeveynini kahraman ve sempatik olarak betimler (Beria'nın oğlu bile, Kruşçev'in reformlarının ve Gorbaçov'un perestroykasının icadının babasına borçlu olunduğunu söyler). Her biri kendini haklı çıkarma gayretindeki bu metinler bize söz konusu kişi hakkında (yaptığı olumsuz şeyler şöyle dursun) ahlâk değerlerine dair pek az şey anlatırken, kişiselleşmiş siyaset atmosferine, saraylılar ve klanlar arasındaki mücadelelere ve Stalin'in arabulucu ve dengeleyici rolüne dair paha biçilmez sahneler içerir. Bu anlamda, elbette Beria'nın oğlu babasının inanılmaz bir resmini çizer, ama muhtemelen babasının kendisine söylediğini belirterek aktardığı şu söz gerçektir: "Politbüro üyeleri arasında dostluk filan olamaz, orası tam bir tımarhane."[84]

POLİS KLANLARI

Kişisel klanlar tıpkı partiye olduğu gibi, siyasi polise de (GPU, OGPU, NKVD) hâkimdi. Parti klanları gibi, bunlara da memurlardan oluşan çok daha büyük nüfuz alanlarıyla sarılmış, kapalı işbirlikçi teğmenler çevresine sahip saygın polis yetkilileri önderlik ediyordu.

İç Savaş'ta yaşanan yoldaşlığa, bunun ardından sorunlu bölgelerde (Kafkasya, Orta Asya, Ukrayna) paylaşılan mevkilere veya merkezî Moskova polis aygıtında uzun süreli ortak hizmete dayanan polis klanları çeşitli şekillerde tanımlanabilir. Sözgelimi, belirli bir grubun üyeleri tastamam aynı anda madalya-

---

novich Chuev, *Sto sorok besed s Molotovym: Iz dnevnika F. Chueva* (Moskova: Terra, 1991) [*Molotov Anlatıyor*, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu - Suna Kabasakal, İstanbul: Yordam, 2010] (kısaltılmış İngilizce baskısı: V. M. Molotov, Felix Chuev ve Albert Resis, *Molotov Remembers: Inside Kremlin Politics. Conversations With Felix Chuev* (Şikago: I. R. Dee, 1993); Chuev, *Tak govoril Kaganovich*; N. Khrushchev, *Memoirs*, c. 1 ve 2; A. G. Malenkov, *O moem ottse Georgii Malenkove* (Moskova: NTTS "Tekhnoekos", 1992); Mikoian, *Tak bylo*.

84 Beria, *Beria, My Father*, 159.

lar almıştı. Bir ilden diğerine beraber tayin edilerek mevkilerinde birlikte yükselip düştüler. Ve nihayet, aynı anda gruplar halinde tutuklandılar.[85]

Parti klanlarının tersine, polis klanları birbirine karşı mücadele ve muharebe ederek, entrikalar çeviriyordu. Dur durak bilmeksizin rakiplerini karalayacak manevralar ve entrikalara başvurdular. Eski kurt bir polis olan Pavel Sudoplatov'a göre, yüksek parti ve polis yetkililerinin "öznel dürtüleri ve ihtirasları" vardı; "... politik olaylarda o dönemde göründüğünden çok daha önemli roller oynadılar. ... mutlak iktidarı pekiştirmeyi veya çalışanlarını yeni simalarla değiştirmeyi amaçladılar. ... Standart kural, herkes hakkında dedikodu toplamak ve ardından bu kanıtları manipüle etmekti."[86] Polis klan entrikalarının amaçları, klan ve üyelerinin çıkarlarını yükseltmek ve merkezî polis aygıtı ile operasyonel dairelerin denetimini ele geçirmekti. Merkezin denetimi, Stalin'e yakınlığı nedeniyle iktidar anlamına geliyordu. Yüksek mevkileri dağıtmak konusunda çarpıcı ölçüde artmış bir patronaj gücü anlamına geliyordu. Ayrıca, zayıf olsa bile, politikaları etkileme kudreti demekti.

1920'lerin sonu ve 1930'ların başına kadar, kişisel temelli dört ana polis klanının yanı sıra, daha küçük birkaç tane klan baş göstermişti. Hâkim klan, merkezî aygıtın çok uzun süreli yüksek rütbeli polis yetkilisi olan Genrih Yagoda'nın çevresinde toplanıyordu. Yagoda, 1918'den beri GPU ve OGPU'nun birinci veya ikinci başkan yardımcısı olmuştu ve dairelerinden birçoğunun başında yer almıştı. 1929'dan itibaren, OGPU başkanı V. Menjinski'nin hastalığı nedeniyle, Birinci Yardımcı Yagoda fiilen siyasi polisin başkanı haline gelmişti ve o ve adamları merkezî OGPU aygıtının denetimini ele geçirmişti. Başlıca

---

85 Polis klanlarını belirleme konusundaki çalışmaların çoğu Leonid Naumov tarafından yapılmıştır. Bkz. Leonid Naumov, *Bor'ba v rukovodstve NKVD v 1936-38 gg.* (Moskova: Yauza, 2003); Leonid Naumov, *"Krovavyi karlik" protiv vozhdia narodov: Zagovor Yejova* (Moskova: Yauza, Eksmo, 2009).

86 Pavel Sudoplatov ve Anatoli Sudoplatov, *Special Tasks: the Memoirs of an Unwanted Witness, a Soviet Spymaster* (Boston: Little, Brown, 1994), 325 [*Özel Görevler: Sovyet İstihbarat Şefinin Anıları*, çev. Emrah Arıcılar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015].

yardımcıları G. Prokofev, I. Ostrovski, K. Pauker ve M. Pogrebinski idi.

Diğer büyük klan, eski anarşist E. G. Yevdokimov çevresinde toplanan "Kuzey Kafkasya" (*Severoka-vkaztsy*) klanıydı. Zaman zaman merkezdeki mevkilere de getirilmelerine karşın, görev yerleri çoğunlukla vilayetlerde, en çok da Kuzey Kafkasya'da, Rostov-na-Donu civarına odaklanıyordu. Yevdokimov'un başlıca yardımcıları M. Frinovski, I. Dagin, N. Nikolayev-Jurid, P. Bullakh ve V. Dementev idi. Yevdokimov grubu, Kuzey Kafkasya'nın zorlu çevresinde bir araya gelmişti ve Yagoda'nın klanı Moskova bürolarından yönetiliyorsa, Yevdokimov'unki de kırsal alanda eşkıyalarla çarpışarak nam yapmıştı. İç bölgelerin geniş askerî taramalarında ve silahlı gruplarla yakın muharebelerde uzmanlaştılar. Yevdokimov, Kızıl Bayrak Çarpışma Nişanı'nı üst üste dört kez alan tek polisti.[87] OGPU'yu, "'militerleşme' sözcüğünün dar anlamında, Kızıl Ordu'ya en çok benzeyen örgüt olan" bir askerî birimle karşılaştırmaktan hoşlanıyordu.[88] Yevdokimov, "kapsamlı operasyonlara" düşkündü ve 1937'de klanının kazandığı üstünlük, bu operasyonların en kanlı olanlarıyla örtüştü.[89]

V. Balitski etrafındaki "Ukraynalılar" klanı (K. Karslon, Z. Katsnelson, I. Leplevski ve diğerleri), Ukrayna'daki polis faaliyet ve kadrolarını denetliyor ve oradaki kolektifleştirme çalışmalarını yürütüyordu. L. Beria, V. Merkulov, S. Goglidze ve B. Kobulov önderliğindeki Beria grubu Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'a hâkimdi.

Polis klanları, tıpkı askeriyedeki yoldaşları gibi, profesyo-

87 Mikhail Shreider, *NKVD iznutri: Zapiski chekista* (Moskova: Vozrashchenie, 1995), 16-17.

88 Naumov, *Zagovor Ezhova*. 198-99.

89 Bkz. S. Wheatcroft, "Agency and Terror: Evdokimov and Mass Killing in Stalin's Great Terror", *Australian Journal of Politics and History* 53, Sayı 1 (2007): 20-43. Bu kapsamlı operasyonlara ilişkin çeşitli görüşler için, bkz. J. A. Getty, "'Excesses Are Not Permitted': Mass Terror and Stalinist Governance in the Late 1930s", *Russian Review* 61, Sayı 1 (2002): 113-38; R. Binner ve M. Junge, "How the Terror Became 'Great': Mass Execution and Camp Sentences on the Basis of Order 00447", *Cahiers du Monde Russe* 42, Sayı 2-4 (2001): 557-613. Bkz. ayrıca, 7. Bölüm.

nel olduğu kadar sosyal olarak da birbirine bağlı gruplardı. Yakın geçmişteki bir anlatıda belirtildiği gibi, "Yevdokimov klanının bir araya gelme sürecinde, önemli olan 'baba-reis'e (*batka-ataman*) sadakat idi. Ve bu düzende: İlk sırada profesyonelizm, ikinci sırada da kişisel bağlılık yer alıyordu. Geri kalan tüm kaygılar listenin altında kalıyor ve aslına bakılırsa pek de önemli sayılmıyordu. Bu arada Lavrenti Beria, bir ekip oluşumundakileri andıran ilkelerden yararlanıyordu."[90] Yevdokimov klanının bir üyesi olan M. Listengurt'un hatırladığı şuydu:

> Yevdokimov'un, uzun yıllar içinde bizzat yetiştirdiği (*vospital*) ve bölgede temel ve belirleyici mevkilere yerleştirdiği kendi adamları vardı. Yevdokimov'un geçmişteki anarşizmi belirgin bir baba (*bat'kovshchina*) ve fiilî reis (*atamanshchina*) niteliği almıştı. Bu, Yevdokimov'un adamlarının aşağılanmasına izin vermeme, onları besleme ve başları derde girdiği zaman koruma, terfi ettirme, onlara ödüller verme ve böylelikle kendine bağlayarak onun iradesine tabi kılma tutumunda kendini gösteriyordu.

Listengurt, Yevdokimov'un evinde adamlarına verdiği yemekleri ve davetler hatırlıyordu. Nikolayev-Jurid (daha sonra Yejov'un en acımasız avenesinden biri olan) piyano, Yevdokimov'un erkek kardeşi de balalayka veya gitar çalarken, herkes şarkılarla eşlik ederdi. "Gitgide daha çok bir aileye, daha doğrusu akrabalardan oluşan bir klana benzemeye başlamışlardı."[91] E. G. Yevdokimov gibi bazılarının kendilerine ait kültleri bile vardı; haklarında şiirler, şarkılar yazılıyordu.[92]

Yefim Grigyeviç, seninle
Koşar o heybetli birleşik aile
Kahramanca savaşlara.
Sayısız dostların...[93]

---

90 M. A. Tumshis ve A. Palchinski, *1937: Bol'shaia chistka. NKVD protiv ChK* (Moskova: Yauza, Eksmo, 2009), 190.

91 *A.g.e.*, 202.

92 Yejov hakkındaki şiirler için, bkz. Getty ve Naumov, *Yezhov*, xviii, 214-15.

93 Suleiman Stal'ski, "The Song of Bolshevik Efi m Evdokimov." Tumshis ve Palchinski, *1937: Bol'shaia chistka*, 140.

Stalin, 1936'dan önce polis klanlarını nadiren denetlemeye çalıştı. Siyasi polis, yalnız kendi gelenekleriyle kalmayıp özgül ve gizli yöntemlere sahip uzmanlaşmış bir profesyonel hizmet olarak kabul ediliyordu. Üyeleri özel bilgiye sahipti ve sınanıp kanıtlanmış yöntemleriyle operasyonları nasıl yürüteceklerini en iyi onlar bilirdi. Uzun yıllar sonra, Molotov, NKVD başkanı Yagoda'nın, parti liderliğinin kendisinden hoşlanmamasına karşın, teknik becerisi nedeniyle nasıl görevinde kaldığını anlatacaktı: "Bu tip sürüngenlerle çalışmak zorundaydık, fakat başka kimse yoktu ki. Hem de hiç!"[94]

1930'lara dek, parti klanlarının aksine, polis hiçbir zaman Stalin'in iktidarına etki etmedi, tehdit de oluşturmadı. Onun müdahaleleri, ancak savaş halindeki klanlara bir denge getirmek veya polis klan çatışmaları kurumu parçalama tehdidi yarattığı zaman meydana geliyordu. Muhtemelen 1934'teki 17. Parti Kongresi'nde, dört rakip klan reisi Yagoda, Yevdokimov, Beria ve Balitski'ye TsK'da birer sandalye verildiği zaman, Stalin'in aklındaki düşünce böyle bir dengeyi kurmaktı.

Üst düzey parti personel atamalarının tersine, polis yetkililerini belirleme önerileri çoğu zaman Politbüro tarafından onaylanıyordu.[95] Önerilen polis atamaları hakkında, Politbüro gündemlerinde NKVD liderlerinin gösterdiği adaylar konusunda hiçbir zaman "baştan savmak" veya "geri çevirmek" tutumu görülmüyordu. Varsayımları, profesyonellerin en iyisini bildiği veya en azından, partinin belirli olaylar temelinde onları sorgulayacak donanıma sahip olmadığıydı. Stalin genellikle polis şefleri Jerzinski, Menjinski, Yagoda, Yejov ve Beria'ya kendi adaylarını diledikleri gibi belirleme imkânını verdi. Siyasi poliste disiplin, verimlilik ve birliğe önem verdiği anlaşılır; üstelik bu, liderlerine kendi klanlarını kurma fırsatı tanımak anlamına gelse bile. Stalin müdahale ettiği zaman da, bunu ya bir siyasa yapmak ya da hizmetin bütünlüğünü koruyan bir denge kurmak gerektiği zaman yaptı.

94 V. M. Molotov, Felix Chuev ve Albert Resis, *Molotov Remembers: Inside Kremlin Politics. Conversations With Felix Chuev* (Şikago: I. R. Dee, 1993), 257.

95 Bkz. örneğin, Yagoda'nın, adamı G. Prokofev'i yukarıdaki bir NKVD mevkisine atama ricasına Stalin'in otomatik, tek sözcüklü onayı. Stalin'den Kaganoviç'e telgraf, 5 Ağustos 1934. RGASPI, f. 558, op. 22, d. 83, l. 20.

KLAN MÜCADELELERİ, 1927-1929: YAGODA'YA KARŞI YEVDOKİMOV'UN ZAFERİ

Yevdokimov, 1927 sonunda Donbas'ın sanayi girişimlerinde eski rejim mühendisleri tarafından yürütülen geniş bir sabotaj faaliyeti keşfettiği iddiasında bulundu. İddiasını Yagoda'ya götürdüğü zaman, Yagoda bunu Yevdokimov'un "aldatmacası" (*lipachestvo*) olarak göz ardı etti. Bunun üzerine Yevdokimov hiç alışılmadık bir adım atarak, polis emir komuta zinciri dışına çıkıp elindeki malzemeleri dosdoğru Stalin'e götürdü. Stalin ona daha fazla kanıt bulduktan sonra gelmesini söyledi. Yevdokimov da bunu yaptı ve Stalin, Yagoda'ya karşı Yevdokimov'un yanında yer alarak konuyla bizzat ilgilendi. Binlerce kişi tutuklandı veya işten atıldı ve olay Mart 1928'de ünlü Şahtı Yargılamaları'na konu oldu. Yagoda, Yevdokimov kendisinin arkasından iş çevirip Stalin'e gittiği için küplere bindi.[96]

Yagoda ve klanının birkaç üyesi 1928'de "İlkesiz Merkez" adı verilen gizemli bir davada "kişisel suiistimal" ile suçlandı.[97] Yagoda ve adamları dile düşecek derecede yozlaşmıştı: Tek bir yıl içinde, Yagoda ailesinin kullanımına yönelik apartman daireleri, *dacha*lar ve dinlenme evlerinin bakımı için bir milyon rubleyi aşkın para harcamıştı.[98]

Yagoda'nın yardımcısı Pogrebinski de şaibeli anlaşmalara karışmıştı. Görev yaptığı Gorki'de "hırsızlar çarı" lakabıyla tanınıyor ve "esir kamplarında ve şeytan bilir (!) daha nerelerde yeniden eğitip yarattığı mücrim kardeşlik toplulukları"nın dostu ve hamisi olduğu söyleniyordu.[99] Yagoda'ya bağlı biri olarak başına geleceği tahmin eden Pogrebinski, 1937'de Yagoda'nın tutuklanmasından bir hafta sonra intihar etti. Pog-

96 "Materialy fevral'skogo-martovskogo plenuma TsK VKP(b) 1937 goda", *Voprosy Istorii*, Sayı 10 (1994): 4-6. Bkz. ayrıca, Tumshis ve Palchinski, *1937: Bol'shaia chistka*, 204-8; Wheatcroft, "Agency and Terror", 30.

97 Naumov, "*Krovavyi karlik*", 203; Shreider, *NKVD iznutri*, 10.

98 V. K. Vinogradov ve diğerleri, ed., *Genrikh Yagoda: Narkom vnutrennikh del SSSR, Generalnyi komissar godsudarstvennoi bezopasnosti. Sbornik dokumentov* (Kazan: Krista, 2000), 89-93, 440-41.

99 *A.g.e.*, 89-93.

rebinski'nin Yagoda'nın "hıyaneti"ne karışıp karışmadığından emin olmayan Gorki parti lideri Pramnek, mütevazı bir cenaze törenine karar verdi fakat mezarının başında hiç müzik çalınmayacağı haberi duyulduğu zaman, Pogrebinski'nin mücrim "biraderleri"nin çıkıp geleceği rivayeti yayıldı. "Binlerce insanın toplanıp bir *shkandala* yol açacağı endişesine kapıldık." Pogrebinski'nin edepsiz dostları cesedi yakabilir ve onu kendi zevklerine göre yeniden gömebilirdi. "Aşırılıklar" ve "asayişsizlikler" korkusuyla, Gorki liderliği, Spasov ve Khaims Yoldaşların cenazeye katılarak nezaret etmesi emrini verdi. Başlangıçta korktular ve gitmeyi reddettiler, ancak Pramnek onlarla alay ettiği zaman razı oldular: "Ufacık çocuklar değilsiniz ya, gideceksiniz!" Bunun aslında düzenli polisin (*militsiia*) görevi olduğu konusunda söylendilerse de, gittiler ve hiçbir sorun çıkmadı. Birinci Sekreter Pramnek onlara şu cevabı verdi: "Kusura bakmayın, ama her işi *militsiiaya* emanet edemezsiniz."[100]

Yagoda'ya karşı 1928 yolsuzluk suçlamalarına tepki olarak, Stalin Yagoda klanının merkezî polis aygıtındaki tekelini, içine Yevdokimov'un adamlarını yerleştirerek kırmaya karar verdi. Yevdokimov'u Rostov'dan Moskova'ya getirdi ve polis şefi Menjinski'ye, Yevdokimov'un OGPU Kolegyumu'na girmesi gerektiği "önerisini" yaptı.[101] Yevdokimov merkezî Gizli Operasyonlar Dairesi'nin başına getirildi ve derhal Kuzey Kafkasya klanı üyelerini merkezî OGPU dairelerine doldurmaya başladı, böylelikle Yagoda'nın ayağını kaydırmak için elinden geleni ardına koymadı.[102]

KLAN MÜCADELELERİ, 1931: YEVDOKİMOV'A KARŞI YAGODA'NIN ZAFERİ

Nasıl ki Yagoda 1928'de ona karşı yaptıysa, şimdi Yevdokimov da onu asılsız iddialar yaratmakla ve acemilikle suçluyordu.

100 "Protokol piatoi Gor'kovskoi oblastnoi konferentsii VKP(b). 5-11 iiunia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 872, ll. 349-51.

101 Stalin'den Menjinski'ye, 16 Eylül 1929. V. N. Khaustov, V. P. Naumov ve N. S. Plotnikov, ed., *Lubianka: Stalin i VChK- GPU- OGPU- NKVD, ianvar' 1922-dekabr' 1936* (Moskova: Fond "Demokratiia", 2003), 191.

102 M. A. Tumshis ve A. Palchinski, *1937: Bol'shaia chistka*, 207.

Yagoda, yüksek rütbeli askerlere karşı bazı iddialarda bulunmuştu; Yevdokimov bunu "asılsız" olarak tanımladı. Aynı zamanda, görünüşe göre Yevdokimov OGPU'nun sorgulamalarda görevi suiistimal ettiğine dair kanıt toplamaya başladı: "fiziksel yöntemler" (işkence) kullanımı, uykudan yoksun bırakma, sahte protokoller ve benzeri. Yagoda'nın da aynı şeyleri soruşturan bir komisyonu vardı, bu yüzden Yevdokimov'un hamlesi dosdoğru kendisine yönelen bir tehdide dönüştü.[103]

Bu kez Stalin Yevdokimov'a haddini bildirmek üzere araya girdi. Politbüro, 25 Temmuz 1931'de Yevdokimov klanını merkezden uzaklaştırdı. Yevdokimov'u merkez OGPU *apparatı*ndaki görevinden alarak Leningrad'a gönderirken, çalışma arkadaşlarını beraberinde götürmesini özellikle yasakladı. Görünüşe bakılırsa, Leningrad parti patronu Kirov, Yevdokimov'u kendi örgütünde istemedi ve bir hafta sonra, Politbüro emrini değiştirerek, onu bu kez elli santigrad derecelerde seyreden çöl iklimi şartlarında haydutlarla çarpışması için Orta Asya'ya tayin etti.[104] Leningrad'da OGPU şefi ve Kirov'un bir arkadaşı olan Filip Medved oradaki en tepe mevkiye geldi. Yagoda zaferinin tadını çıkardı ve operasyonel OGPU görevlilerine derhal Yevdokimov'un ailesinin Moskova'daki apartman dairelerinden çıkarılması emrini verdi.[105] Yevdokimov klanı üyelerinin başına daha da kötüsü geldi. B. Messing ve L. Belski OGPU'dan temelli kovularak başka yerlere tayin edildiler; Ia. Olski, merkezî aygıttan alınarak başka bir polis faaliyetine kaydırıldı.

Yagoda klan üyesi Prokofev Moskova'daki Özel Daire'yi devralmasına karşın, sonucun sınırsız bir Yagoda zaferi olduğunu söylemek güçtü. Bu daha ziyade klanların dengelenmesi harekâtıydı. Yagoda, OGPU şefi birinci yardımcılığından ikin-

103 M. A. Tumshis ve A. Palchinski, *NKVD protiv ChK*. 211-13; Khaustov ve diğerleri, *Lubianka 1922-1936*, 275-76. Yevdokimov'un daha sonra aynı yöntemleri kullandığı Büyük Terör'deki rolü göz önüne alındığında, Yagoda'nın adamlarını böyle acımasızlıklarla suçlaması ironik görünebilir. Fakat Yevdokimov 1931'de de liberal değildi; polis klan mücadelelerinde, ilke meselesi işin içine girmiyordu. Asıl amaç, mümkün mertebe diğer klanı karalamaktı.

104 *A.g.e.*, 222; Khaustov ve diğerleri, *Lubianka 1922-1936*, 280.

105 Tumshis ve Palchinski, *1937: Bol'shaia chistka*, 222.

ci yardımcılığına indirildi. Birinci yardımcı olarak Ivan Akulov Moskova dışından getirildi. D. Bulatov, partinin Orginstrukt'unun yönetiminden, OGPU'da personel şefliğine nakledildi. Ne Akulov ne Bulatov, Yagoda klanına mensuptu; ikisi de daha önce polis teşkilatında çalışmamıştı. Ukrayna OGPU şefi V. Balitski, Moskova'ya üçüncü yardımcılığa getirildi.[106] Son olarak, Kafkasya OGPU şefi Beria, Kolegyum'da bir yer edindi. Yagoda'nın klanı, Yevdokimov'u Moskova dışına atmayı başarmıştı, ama bunun da bir bedeli olmuştu. Yagoda'nın Moskova aygıtına yapılan bu zorbaca müdahalelerin, OGPU'yu "güçlendirme"yi amaçladığı söyleniyordu, ama Igoda'nm bunlardan hoşnut kalmamış olduğu söylenebilir; hâlâ Moskova merkezinde bir tekel kuramamıştı. Kaldı ki, yolsuzlukla isim yapmış biri olması nedeniyle, Politbüro, OGPU'ya başta nakit ve altınla ilgili olanlar gelmek üzere, mali operasyonlar konusunda kendisine ve Devlet Bankası'na ayrıntılı rapor verilmesini emretmişti.[107]

Daha sonra Politbüro, parti liderlerine Stalin, Kaganoviç, Orconikidze, Andreev ve Menjinski tarafından hazırlanmış bir açıklama gönderdi. Açıklamada, Yevdokimov ve arkadaşlarının "OGPU liderliğine karşı kesinlikle izin verilemez bir grup mücadelesi yürütmesi" nedeniyle cezalandırıldığı belirtildi. Yagoda'nın askeriyede yürüttüğü soruşturmanın "gerçekle örtüşmeyen bir düzmece (*dutyi*)" olduğuna dair fısıltılar yaymışlardı. Bu nedenle, "OGPU çalışanları arasındaki demir gibi disiplini baltalamışlardı."[108]

Açıktır ki, Stalin Yagoda'yı da günahı kadar sevmiyordu, fakat klandan daha da fazla nefret ediyordu. 1931'deki hamleleri, Yagoda klanını desteklemekten ziyade OGPU'ya zarar gelmesini önlemeyi amaçlıyordu. Fakat Yagoda, bu "Akulov ve Balitski dönemine" içerleyen hünerli bir savaşçıydı. Çok geçmeden,

106 Balitski'nin de adamlarından bir "kuyruğu" yanında getirmesi yasaklanmıştı yasaklanmasına, fakat o gene de bunu yapmayı becerdi. Merkezî aygıta klanından en az sekiz kişiyi yerleştirdiği gibi, başka bir beş kişiyi de taşradaki OGPU dairelerinin başına atadı. Bkz. *a.g.e.*, 84-85.

107 Khaustov ve diğerleri, *Lubianka 1922-1936*, 275-76.

108 *A.g.e.*, 280.

Akulov'u merkez *apparat*tan dışlamayı başardı. Görevinde bir yıldan az kalan Akulov, daha sonraları OGPU içinde kendisine karşı "kurumsal (*vedomstvennyi*) direniş"ten yakınacaktı. İddiaların dur durak bilmediği on sekiz aydan sonra Yagoda, peşine adamlarını da takarak, Balitski'yi de gerisin geriye Ukrayna'ya göndermeyi başardı.[109]

1933-1936 dönemi, bir "ılımlılık" veya baskının "gevşeme" dönemiydi. Mayıs 1933'te, Stalin ve Molotov köylülere ve başkalarına karşı daha fazla "kapsamlı operasyonları" yasakladı. Tutuklamalar bireysel yapılmalı, her biri bir temsilci tarafından onaylanmalıydı. En önemli kurumsal değişim Şubat 1934'te, Stalin'in teklifiyle, artık yargı erkinden yoksun olmak şartıyla, eski gizli polisin (OGPU) işlevlerini yeni bir NKVD'ye (SSCB İç İlişkiler Halk Komiserliği) bırakması sonucu gerçekleşti. Yeni düzenlemelere göre, NKVD (OGPU'nun sahip olduğu) ölüm cezaları veya beş yılı aşan sürgün gibi hukuk dışı "yönetsel" cezaları verme hakkına sahip değildi.[110] Stalin'in yakın adamı L. M. Kaganoviç'in sözleriyle aktaracak olursak, "OGPU'nun yeniden yapılanması, artık daha normal dönemlere geçtiğimiz için, mahkemeler aracılığıyla yargılama yapabilecek hale gelmemiz ve şimdiye kadar olduğu üzere hukuk dışı baskıya başvurmak zorunda olmamız anlamına gelmektedir."[111]

Bu yeni yönelim, kitle operasyonlarını seven Yevdokimov ve zor kullanan Çekacılarına indirilen bir darbeydi. Daha da kötüsü, 1934'te Yagoda yeni NKVD'nin başına geçerken, Yevdokimov'un polis teşkilatıyla ilişkisi büsbütün kesilerek Kuzey Kafkasya Bölgesel Parti Komitesi sekreterliğine getirilmesi oldu. Yeni NKVD şefi Yagoda, bir gizli polis konferansında

109 "Materialy fevral'skogo- martovskogo plenuma TsK VKP(b) 1937 goda", *Voprosy Istorii*, Sayı 10 (1994): 7, 21, 15. M. A. Tumshis ve A. Palchinski, *1937: Bol'shaia chistka*, 89-90.

110 "Ob organizatsii Soiuznogo narkomata vnutrennykh del", (Politbüro kararı). RGASPI, f. 17, op. 3, d. 939, l. 2. Stalin bu düzenlemelerin hazırlanma aşamasına şahsen katıldı: Politbüro kararı, 1 Nisan 1934. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 943, l. 10. Karar 11 Temmuz 1934'te *İzvestiya*'da yayımlandı.

111 RGASPI, f. 17, op. 165, d. 47, l. 3.

(bir Yevdokimov ihtisası olan) kitlesel baskı çağının sona ermiş ve bunu yenilemeye yönelik her türlü girişimin artık bir "düşman kuram" olduğunu söylerken, yarayı daha da kanırtmaktaydı. "Birçok yoldaşın vazgeçemediği karşı devrimcilerle kitlesel mücadele döneminden kalma yöntem ve uygulamaların reddedilmesi gerekmektedir."[112] Stalin de aynı fikirdeydi. Ocak 1935'te, Vişinski'ye, polisiye önlemlerin artık "sarsıcı bir biçimde değil de, tedrici" olması ve "aşırı yönetsel şevkten uzak" bir şekilde yürütülmesi gerektiğini yazdı.[113] Yagoda klanı gücünün doruğundayken, Yevdokimov'unki en güçsüz olduğu dönemdeydi.

KLAN MÜCADELELERİ, 1936: YAGDDA'YA KARŞI YEVDOKİMOV'UN ZAFERİ, YİNE, YENİ, YENİDEN

Gelgelelim, Stalin 1936 güzünde yerine N. Yejov'u getirdiği zaman, Yagoda da tahtını kaybetti.[114] Stalin, doğrudan partiye ve kendisine bağlayarak, polisin denetimini ele geçirmeye karar vermişti. Yejov, kendisinin yoksun olduğu tecrübeye sahip oldukları için Yagoda'nın adamlarından bazılarını birkaç ay kadar değiştirmediyse de, Mart 1937'de Yagoda'nın tutuklanmasıyla, hepsi onunla beraber düştü. Aradaki bu dönemde, kendi klanı bulunmayan Yejov, Yagoda'nın merkezdeki grubunu Yevdokimov'unkiyle ikame etti (Bunu daha sonraları, kendi yargılamasında itiraf edecekti).[115] Yevdokimov'un adamlarının birçoğu, Yejov döneminde merkez ve taşra teşkilatlarında göreve getirildi.[116]

112 Yagoda'nın NKVD operasyon yetkililerine yaptığı konuşma, 1936. Vinogradov ve diğerleri, *Genrikh Yagoda*, 405-23.

113 Stalin'in Vişinski'nin iç yazışması üzerine aldığı notlar. RGASPI, f. 558, op. 2, d. 155, l. 66.

114 Bkz. Getty ve Naumov, *Yezhov;* Marc Jansen ve Nikita Petrov, *Stalin's Loyal Executioner: People's Commissar Nikolai Ezhov, 1895-1940* (Stanford, Kaliforniya: Hoover Institution Press, 2002) [*Stalin'in Baş Celladı Halk Komiseri Nikolay Yezhov*, çev. Önder Seçkin, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2014].

115 *Moskovskie novosti*, Sayı 5, 30 Ocak 1994.

116 Yevdokimov'un yakın çalışma arkadaşları M. Frinovski, I. Dagin, N. Nikolayev-Jurid, P. Bullah ve V. Dementev'den başka daha pek çokları vardı.

NKVD şefliğine atandığı zaman Yejov'un Yevdokimov'u yardımcılığına getirmek istediği, fakat Yevdokimov'un yine işi kendi kontrolüne alabileceği korkusuyla Stalin'in buna karşı çıktığı söylenir.[117] Stalin'in istediği bir polis klanını bir diğeriyle ikame etmek, hatta bunları birbirine karşı dengelemek değildi artık. Yagoda klanı görevden alındığı vakit, kaçınılmaz olarak Kuzey Kafkasya profesyonellerine ihtiyaç duyulacağını biliyordu, ama gene de Yevdokimov'u kendinden uzak tuttu.[118] Stalin, klanın reisi olmaksızın klan mensuplarını istiyordu. Yejov'u atamıştı, zira başka şeylerin yanı sıra, o bir polis klanına sahip olmayan, dışarıdan biriydi. Bu nedenle, Yejov gözden düşmüş Yagoda'nın klanının düşmanlarıyla, yani Kuzey Kafkasya grubuyla ittifak kurmak ve onları merkezî NKVD aygıtına getirmek zorunda kaldı. M. Frinovski NKVD'nin birinci şef yardımcısı oldu. Fakat klan siyaseti dinamikleri içinde, Kuzey Kafkasya'dan gelenlere göre, Yejov asla "bizden" değilken, tersi de geçerli değildi. Klanlar, onlar olmaksızın işleyemeyecek bir sistemin ayrılmaz parçaları olduğu için, Yejov da kendi klanını toplamaya koyuldu. Daha kıdemsiz NKVD mensuplarını ve parti akademilerinden yeni adamları seçti. On yıl çalıştığı parti personel dairesinden eski meslektaşlarını (M. Litvin, S. Jukovski, V. Çasarski, I. Şapiro), tedricen Kuzey Kafkasyalıların yerine yardımcılığına getirdi.

Yejov düştüğü vakit, yerini alan Beria yalnız yeni Yejov klanıyla yetinmeyerek, Kuzey Kafkasya grubunu da bertaraf etti. Denenmiş ve başarılı olmuş klan siyasetinde, NKVD personelini Kafkasya'dan kendi grubuyla baştan aşağı yeniledi.

Polisi kendi içine patlayarak çökmekten korumak için Stalin'in müdahalesini gerektiren bu muharebelerden başka, klanların birbirine daha küçük çapta, Bizans tarzı ayak oyunlarıyla saldırdıkları da oluyordu. 1936'da bir ara, bir yandan Yevdokimov'un klanı bir yandan Yejov'un müdahalesiyle kendisini

117 Tumshis ve Palchinski, *1937: Bol'shaia chistka*, 242.

118 Stephen Wheatcroft, Yevdokimov'un yine de NKVD merkezî siyasetinde ve daha sonraki Büyük Temizlik'te rol oynadığını ileri sürer. Bkz. Wheatcroft, "Agency and Terror". Fakat bunu Rostov-na-Donu'nda iken, ne ölçüde başarabileceği açık değildir.

kuşatılmış bulan Yagoda, Yevdokimov'un adamı olan ve Tataristan'a yolladığı Rud'un yerine, Rostov'a NKVD şefi olarak G. Liuşkov'u (bağımsız) gönderdi. Bu hamle, güvenilmez bir ismi Moskova'dan kurtarırken, bir Yevdokimov klan mensubunu da sürgün etmişti. Yagoda, üstüne üstlük bir de Yevdokimov'un memleketinde başını derde sokmayıp, Yevdokimov'un gazabına Liuşkov'u maruz bırakmıştı. Liuşkov'u dışlayarak tayinini çıkartmayı başarması Yevdokimov'un aylarını aldı.[119]

Klan mensupları Stalin'in veya diğer klanların verdiği hasarla karşı karşıya kaldığı zaman, liderler tutuklanmış "adamlarını" korumaya çalışıyor, bunu yapamazlarsa geride kalanları korumak için onlardan vazgeçiyorlardı. Sınır muhafızlarının tutuklanmaları arttıkça, bu dairenin başındaki M. Frinovski, kendi adamlarını korumaya çalıştı. Liuşkov, Ekim 1937'de yardımcısının tanıklığına dayanarak Uzak Doğu sınır kumandanı V. M. Drekov'u tutukladı. Frinovski, aleyhine tanıklık eden yardımcısının kendi adamları tarafından "yeniden sorgulanmak üzere" Moskova'ya gönderilmesini emrederek felaketi durdurmaya çalıştı. Elbette yardımcı tanıklığını geri aldı ve Drekov serbest bırakıldı.[120]

Yejov'un adamı olan Leningrad NKVD şefi L. Zakovski, görünüşe göre TsK'dan onay almaksızın, astlarına parti üyeleri ve liderlerine toplu tutuklama yapmaları için kotalar vermiş ve Nisan 1938'e gelindiğinde, Leningrad hapishaneleri aşırı kalabalıklaşmıştı. Bu ve diğer meselelerde, Yejov astlarının hukuk ihlalleri konusunda Stalin'le her türlü yazışmayı önlemeye çalıştı, hatta işi Stalin'e şikâyet mektuplarını durdurmaya kadar vardırdı.[121] Yejov "aşırı giden" Zakovski'yi korumak amacıyla, onu suç mahallinden uzaklaştırmak üzere Moskova'ya naklettirdi. Manevrası işe yaramadı. Stalin, Zakovski'nin görevden alınarak tutuklanmasını emretti.[122]

119 Tumshis ve Palchinski, *1937: Bol'shaia chistka*, 92.

120 V. N. Khaustov ve Lennart Samuelson, *Stalin, NKVD i repressii: 1936-1938 gg.* (Moskova: Rosspen, 2009), 230.

121 *A.g.e.*, 311.

122 Tumshis ve Palchinski, *1937: Bol'shaia chistka*, 62-77; Khaustov ve Samuelson, *Stalin, NKVD i repressii*, 242-43.

1937 sonu ve 1938'de, Yejov ve Frinovski, o yılların kitle operasyonlarındaki aşırılıkları izah edebilmek için sıklıkla adamlarından bazılarını gözden çıkarmak zorunda kaldılar.[123] Zakovski 14 Nisan 1938'de görevden alındı ve yakın çalışma arkadaşları da onunla birlikte tutuklandı. Beria'nın NKVD başkan yardımcılığına atandığı 1938 yazında, Yejov ve Frinovski, halihazırda tutuklanmış "adamları" Zakovski'yi (ve S. N. Mironov ile diğerlerini) Beria'nın sorgulamasına ve kendi klan liderlerine karşı "kanıtları" ifşa ettirmesine kalmadan çabucak idam etmeye karar verdiler.[124] Ve bu klan mücadelelerinin ne denli ahlâksız –ve ilkel– olduğunun bir örneği olarak, Beria'nın ilk işi, NKVD zehir laboratuvarı şefi Alekhin'i tutuklamak oldu.[125]

MERKEZ-ÇEVRE REKABETİ: STALİN, PARTİ KLANLARINA KARŞI

Stalin ve bölgesel parti klanları arasındaki rekabete dönersek, merkezî ve bölgesel liderler arasında ceza politikaları, ekonomik plan uygulamaları ve bütçe kaynaklarının tahsisi, personel atamaları, Parti Kontrol Komitesi'nin yetkileri, muhaliflerin cezalandırılması ve diğer meseleler hakkında, kamusal ve özel suç duyuruları, personel cezalandırmaları ve tayinler, kurumsal ve anayasal yeniden düzenlemeler, zorunlu parti seçimleri ve nihayet şiddet yoluyla yürütülen büyük çatışmalar görüyoruz.

Klanlara yönelik bütün eleştirilerine karşın, çok uzun bir süre Stalin barışı korudu ve klanların *atamanlarının* personel atama önerileri ve çoğu kararlarını onaylamayı sürdürdü. En azından kamusal alanda süren bu ateşkesin onun açısından birçok nedeni vardı. Kıdemli klan liderlerine ihtiyacı vardı; elinde yeterince adam yoktu. Sovyet iktidarının ilk yirmi yılında, üst düzey yönetsel beceri konusunda çok ciddi bir yetersizlik kendini dayatmaktaydı; bu kesinlikle arzın hâkimiyetinde bir pazardı. Üst düzey bir liderin atanması zamanı geldiğinde, deneyimli yüksek rütbeli adaylara münhal makamlar öneriliyordu ve ta-

123 Naumov, *"Krovavyi karlik"*, 216.

124 *A.g.e.*, 218; Khaustov ve Samuelson, *Stalin, NKVD i repressii*, 246.

125 Naumov, *"Krovavyi karlik"*, 219.

yin havuzuna pek az yeni ismin eklenmesi nedeniyle, sekreterlerin çok sıklıkla bir yerden diğerine gittiğini görüyoruz.

Kıdemli klan liderlerinin aynı zamanda devrim öncesi parti *stazh*ı vardı ve birçoğu bizzat TsK üyesiydi, bu yüzden sanayi veya tarım hakkında çok fazla bilgileri olmasa bile, bu muazzam kişisel itibar (ve buna eşlik eden kişisel bağlantılar) onlara çoğunlukla dik kafalı parti komitelerinde etkili patronlar olma imkânı veriyordu. Stalin'in her vilayette işlerin yürümesi için baskı uygulayabilecek birine ihtiyacı vardı.

Kaldı ki, taşradaki bir parti sekreterine fazlasıyla güçlü bir saldırıda bulunmak, rejim denetiminin bütün yapısını baltalama riski içeriyordu. Stalin ve birinci sekreterleri arasında anlaşmazlık olsa bile, bıçak kemiğe dayanınca, toplumdan ve (1936'ya dek) partinin alt kademe üyelerinden gelen zorluklara karşı safları sıklaştırıyorlardı. Stalin ve taşra sekreterleri, aynı *rukovodstvo*nun (liderlik grubu) parçalarıydı ve partinin iktidarda kalması konusunda ortak çıkar ve anlayışa sahiptiler. Stalin'e göre, bölgesel liderlik tabakasına fazlasıyla alenen hücum etmek, halka liderlikte bir bölünme olduğunu düşündürebilirdi; buysa, oldum olası ortak bir kaygı ve büyük bir günahtı. Taşra liderlerinin saygınlığını açıkça yok etmek, aynı zamanda partinin alt kademe mensuplarına liderlerine itaat etmeye gerek olmadığını düşündürebilirdi; bu da genelde istikrarı, özelde ise partinin iktidarda kalmasını tehlikeye atardı. Bunların Stalin'in çıkarına olacağı da söylenemezdi ve 1937'de tepeden bu liderleri yüksek sesle kınadığı zaman da, merkez-çevre kavgasının ne denli derin ve şiddetli hale geldiğini ve o zamana dek Stalin'e ne kadar tehlikeli göründüğünü de gösterdi.

Birinci Beş Yıllık Plan'dan başlayarak, kaynaklarımız ekonomik kotalarını yerine getirmeyen (ve bu konuda yalan söyleyen), kendilerinin ve adamlarının hatalarını gizleyen ve Stalin'in "yinelenen uyarılarını" veya "yinelenen önerilerini" görmezden gelen bölgesel parti birinci sekreterlerine sayısız göndermeler içerir: "Stalin Yoldaş kişisel olarak vilayet parti komitesini birden çok kez, oblast parti örgüt liderliğindeki bu apaçık hatalara ve hastalıklara ilişkin uyarmıştır" örneğinde oldu-

ğu gibi.[126] Ve 1937'ye kadar, bunu yapabiliyorlardı. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, 1937'ye dek Stalin bölgesel londların koruduğu büyük suçları bile görmezden gelmeye istekliydi. Onları yoldaşça bir tarzda ve çoğunlukla kapalı parti kapılarının ardında eleştirmekle yetiniyor, daha güçlü bir eylem ancak arzu edilmeyen bir son çare olarak kalıyordu. Güçlü olmakla birlikte, taşra klanlarının gücünü azaltmak için dikkatle hareket etmek zorundaydı.

Bu taşra liderlerinin kendileri de kıdemli parti kodamanlarıydı. TsK'da dostları ve eski yoldaşları vardı; orada onlara karşı düşmanca bir çoğunluğu kışkırtmaya kalkışmak, Stalin için bile tehlikeli olurdu. Kendilerini önemli parti liderleri ve Stalin'in muadili olarak gören eski tüfek Bolşevikler, Stalin'in pazarlık etmeye mecbur olduğu nüfuzlu politikacılardı.

James Harris'in gösterdiği gibi, kolektifleştirme ve planlı sanayileşmeyle başlayarak, merkez-bölge arasındaki ilişkilerin genellikle nazik olan tonu, planın gerçekleştirilmesinde ısrarlı olan Stalin'den öfkeli talep ve tehditlere doğru evrim geçirdi. Bölgesel liderlerin tepkisi, klikleriyle safları sıklaştırmak, Moskova'ya bilgi akışını kesmek ve maliyetler ve sonuçlar hakkında düpedüz yalan söylemek oldu.[127] Planlı sanayileşmenin açık kriter hedefleriyle gelen zorunlulukları, bölgesel performans ve itaati daha da öne çıkardı ve bu dönemde Stalin bölgesel oligarklara gitgide daha fazla baskı uygulamaya koyuldu.

Stalin kuşkusuz bir merkeziyetçiydi. Bölgesel şefler, Bolşevik şövalyelerden oluşan seçkin bir birlik olarak geçmişteki hizmetleri nedeniyle, kendi vilayetlerindeki meselelerle ilgili karar sürecine dahil olmayı ve merkezin işleri kendilerine bırakmasını istiyorlardı. Esas itibarıyla, gerek Stalin gerek bölgesel baronlar, devlet otoritesi üzerinde hak iddia ediyorlardı.[128] Bu çe-

126 RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3952, l. 2. See also: "Plenum Azovso-Chernomorskogo kraikoma VKP(b). 6 ianvaria 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2196, ll. 2, 5-9, 10-13, 16-17, 22-23, 32-40. "Protokol 2- go plenuma Zapobkoma VKP(b). 18-20 iiunia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4092, l. 4.

127 Harris, *The Great Urals*.

128 Gerald Easter, taşra liderlerinin "Stalin'in bürokratik mutlakıyetçiliğine karşı bir ön-korporatist seçenek" olduğuna inanır, ancak, "alternatif bir devlet ku-

kişme aynı zamanda Stalin klanı ile parti boyarları klanları arasında bir mücadele olarak da görülebilir.[129]

Gelecek üç bölümde, Stalin ve bölgesel parti baronları arasındaki maçın üç raundu betimlenecek. Her ne kadar Stalin eninde sonunda savaşı kazanmış olsa da, bunu başarmak için taşra Bolşevik soylularını fiziksel olarak imha etmek zorunda kaldı. Bundan azı yapıldığında, hücuma karşı kayda değer bir dayanıklılık ve keskin bir özsavunma sergilediler. Yukarıda sayılan nedenlerle, Stalin'in aslında Bolşevik soylularla bir meydan savaşına girme hevesi yoktu. Yavaş ve hassasiyetle hareket etti ve oyunun sonuna kadar, onları gerçekten yok etmeyi isteyip istemediği hiç de açık değildir. Açık olan husus, Stalin'in kendi iktidarını artırırken, onlarınkini dizginleme yönünde ilerlediğidir.

Bir rauntta, tıpkı erken modern dönemdeki bir Fransız kralı gibi, Stalin kendi müfettişlerini, âdeta "kralın adamlarını", taşra klanlarına yerleştirmeye çalıştı, fakat yerel parti liderleri için alışılmış şablon merkezden atanan temsilcilerle birlikte yemek içmek, rüşvet vermek ve tehdit etmek ile onları yerel klanların bir parçası haline getirmek oldu. İkinci rauntta, Stalin ve bölgesel baronlar ölümcül şiddet üzerindeki denetim ve yeni 1936 Stalin Anayasası hakkında enine boyuna tartıştılar. Taşra klan liderleri işi, bunu mahrem ortamlarda protesto etmeye ve neredeyse yürürlüğe konulmasını sabote etmeye kadar vardırdılar. Bu çatışma berabere bitti, zira 1937'de bölgesel Bolşevik soylular anayasayı hazmetmek zorunda kaldılar, fakat kendi vilayetlerinde ölümcül şiddet kullanma hakkını geri kazandılar. Bu yarışmanın üçüncü raundu sözeldi; bugün buna "ikna turları" diyoruz. Stalin bölgesel parti şeflerine "çalçeneler" ve "talimatların kendileri için değil, aptallar için yazıldığını sanan ... feodal prensler" diyordu. 1934-1937 dönemi basını, liderlerin bir görevden diğerine taşıdığı "aile ruhu", "arteller" ve "kuyruk-

manda-yönetim sistemi formüle etmediklerini" de kabul eder. "Hiçbir zaman alternatif bir bakış açısı sunmadılar." Easter, *Reconstructing the State*, 124-32.

129 Rigby, "Was Stalin a Disloyal Patron?"da, yıllar ve tasfiye dalgaları içinde, Stalin'in yakın çevresinin dikkate değer ölçüde istikrarlı kaldığına değinir.

lar" hakkında eleştirilerle doludur. Bu ikna çabaları, 1930'ların başında basın, ideoloji, polis ve yargıyı Moskova'nın elinde merkezleştirmeyi amaçlayan özgül siyasayla ve kurumsal değişimle birlikte yürüdü.[130] Bununla birlikte, astlarını güçlendirmek yoluyla bölgesel soyluları zayıflatmayı amaçlayan sözel saldırılar da başarısız oldu – en azından bir süre.

Taşra baronlarını tahtlarından indirmek, bir seferberlik daha gerektirecekti. 1936 ortasındaki ilk Moskova tasfiye yargılamasından itibaren, bölgesel liderler maiyetlerindeki Troçkistler ve diğer "düşmanlara" karşı ihtiyatsızlıkla gitgide daha çok suçlanır oldular. Bu yeni gerekçenin, "feodal prensleri" 1937'de imha edecek nihai mesele olduğu anlaşılacaktı.

130 Bu gelişmeler için, bkz. J. Arch Getty ve Oleg V. Naumov, *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1999).

6

Stalin ve Klanlar I

"Kralın Adamları"

> Moskova'ya [benim hakkımda] yazabilirsiniz dilerseniz, ama size bunu yapmamanızı tavsiye ederim. Orası pek yüksektir, bakarsınız bacaklarınız kırılıverir.
>
> – Parti sekreteri P. P. Postişev, 1937[1]

Moskova'dan gelen bir tam yetkili temsilci olan Müfettiş Frenkel, bölgesel parti aygıtı tarafından "kararların yerine getirilmesini" sağlamak üzere Kuybışev'e gönderildi. 1937'de, Moskova'ya Birinci Sekreter P. P. Postişev'in "kötü işleri" ve "katıksız olarak tek adam tarzı çalışması" hakkında rapor verdi. Güçlü bir bölgesel baron olan Postişev, nüfuz etmek, eleştirmek ve disipline etmek amacıyla Stalin'in izniyle kendi topraklarına yerleştirilmiş bir "kralın adamı" olmasına karşın Frenkel'in parti toplantılarında konuşmasına izin vermemekle kalmayıp, onu yukarıda aktarılan sözlerle tehdit etmek yoluyla misilleme yaptı. Sonunda, "kralın adamı" gerisin geri sepetlendi. Postişev değil, Frenkel görevden alınıp hizaya getirildi.

Gördüğümüz gibi, eski tüfek Bolşevik ileri gelenleri görev yaptıkları vilayetleri, devrimci saygınlıkların ve iyi örgütlenmiş patronaj ağlarının destekliği kişisel patrimonyal otoriteyle denetlemekteydi. Bölgesel seçkinlerin, kendi aygıtlarının geçirgen olmayan yerel gücü ve Moskova'dan uzak olmasıyla birle-

1 Frenkel'den Stalin ve Yejov'a, 22 Mayıs 1937. RGASPI, f. 671, op. 1, d. 89, ll. 127-30.

şen otoritesi, onlara merkezden ve bizzat Stalin'den yabana atılamayacak bir bağımsızlık sağladı.

Kolektifleşme ve erken sanayileşmeyi yürütmek için (1929-1932), Stalin bu taşra baronlarına hatırı sayılır bir düzeyde iktidar devretmek zorunda kalmıştı, fakat 1930'ların ortasında, hem kişisel despotizmini yaratan ve pekiştiren hem de en azından 16. yüzyıl kadar geçmişe uzanan tarihsel emsallere sahip bir merkeziyetçilik politikası olarak görülebilecek bir seferberlikte, otoriteyi merkezîleştirmek ve geri almak için sistemli bir şekilde çalıştı.

Korkunç İvan'ın Rusya'sı ile XIV. Louis'nin Fransa'sı kadar birbirinden ayrı yerlerde mutlakıyet yaratma sürecinin bir parçası, bölgesel temelli soyluların (Stalin'in onlara verdiği adla "senyörler") yerel bağımsızlığını azaltmak ve yok etmenin yanı sıra, eşzamanlı olarak iktidarı hem bürokratik hem kişiselleşmiş bir siyasi merkezde yoğunlaştırmayı gerektirdi. Bu süreç, bir tür merkeziyetçi bürokratik modernleşme olarak görülebilir, ama aynı zamanda iktidar ve otoritenin patrimonyal bir anlayışına dayanıyordu. Malum, XIV. Louis "Devlet benim," dediği zaman, bu sözdeki "ben", en azından devlet kadar önemliydi ve o dönemde halk, iktidarı gayri şahsî ve rasyonel bir bürokratik soyutlamaya yerleşik olarak kavramaktan çok, kişisel güç olarak anlıyordu. Bu nedenle, analitik olarak, merkezîleşme sürecinin kişisel ve bürokratik unsurları arasına kesin bir çizgi çekmek yanlış olur. Her ikisi de mevcuttu. Korkunç İvan, XIV. Louis ve Stalin, her biri benzer süreçler ve taktiklerle kişisel despotizmlerini yarattılar.

Bu taktiklerden biri, bölgesel aristokrasilerin iktidarını, bölgesel yönetimlere "kralın adamları"nı yerleştirmek yoluyla azaltmaktı. İster XIV. Louis'nin *intendant*ları* olsun, ister Korkunç İvan'ın *namesniki* veya Stalin'in temsilcileri, komiserleri ve müfettişleri, bu adamların amacı daima yerel güçlerce merkezden gizlenmiş olabilecek bilgileri merkezin edinmesini temin etmek, ekonomik suiistimali araştırmak ve merkezî kararla-

(*) Yönetim aygıtlarında kralı temsil eden ve onun adına iş gören yöneticiler – yay. haz. n.

rın uygulanmasını sağlamaktı. Ortak özellikleri, güçlü bölgesel lordların himayesinin dışında ve bu himayeden bağımsız, merkezin temsilcisi olmalarıydı. Bu yeni bir taktik değildir: "Şarlman bu sistemi, bir *missi dominici*, yani vilayetlere merkezden seçilmiş kraliyet elçilerinden oluşan bir ağla pekiştirmek yoluyla, Kutsal Roma İmparatorluğu üzerinde merkezî bir hükümetin düzenli mekanizması haline getirmeye çalıştı. ... Şarlman'ın *missi dominici*sinden XIV. Louis'nin *intendant*larına dek, bilgi toplama, suiistimalleri bildirme ve merkezî yönergelerin icrasına yardım etme göreviyle merkezden çevreye gönderilen bu tür temsilcilerin kesintisiz bir sürekliliğiyle karşı karşıyayız."[2]

Lenin'in önerisi üzerine, parti, 1920'lerin başında parti komitelerinin faaliyetlerini denetlemek üzere bir Merkez Kontrol Komitesi (Tsentral'naia Kontrol'naia Komissiia, TsKK) kurmuştu.[3] Parti liderlerinin TsKK'yı ve parti komitelerinden oluşan ağını Merkez Komite'den bağımsız kılmadaki amacı, çıkar çatışmalarını önlemek ve TsKK üyelerinin bizzat Merkez Komite'yi araştırabilmelerini sağlamaktı. Hiç kimse aynı anda hem bir kontrol komitesi hem de bir parti komitesinde üye olamazdı ve TsKK'nın bürokratizm veya disiplin ihlaliyle suçlanan, mertebesinden bağımsız olarak her parti üyesinin "peşine düşme" konusunda bağımsız yetkisi vardı. Devletteki muadili, İşçiler ve Köylüler Teftiş Komitesi (Rabkrin), devlet ve iktisadi kuruluşlarda buna benzer soruşturmalardan sorumluydu.[4]

---

2 O. Cappelli, "Pre-Modern State-Building in Post-Soviet Rus sia", *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 24, Sayı 4 (2008): 547, 561.

3 Bu bağlamda, Rusça *kontrol* sözcüğü denetim altında tutmaktan çok, denetleme, izleme veya doğruluğunu inceleme olarak tercüme edilmelidir.

4 TsKK ile İşçiler ve Köylüler Teftiş Komitesi hakkında bkz. E. A. Rees, *State Control in Soviet Russia: The Rise and Fall of the Workers' and Peasants' Inspectorate, 1920-34* (Basingstoke: Macmillan, 1987); ve Paul Cocks, "Politics of Party Control: The Historical and Institutional Role of Party Control Organs in the CPSU" (yayımlanmamış doktora tezi, Harvard University, 1968). Sovyet çağı eserleri arasında S. N. Ikonnikov, *Sozdanie i deiatel'nost' obedinennykh organov TsKK-RKI v 1923-1934 gg.* (Moscow: Gosizdat, 1971); I. M. Moskalenko, *Organy partiinogo kontrolia v period stroitel'stva sotsializma (zadachi, struktura, metody deiatel'nosti kontrolnykh komissii, 1920-1934 gg.* (Moskova: Gosizdat, 1981) ve *TsKK v bor'be za edinstvo i chistotu partiinykh riadov* (Moskova: Partizdat, 1973) yer alır.

Teknik olarak siyasi tartışmalarda tarafsız kabul edilmesine karşın, Stalinist hizip epey erken bir dönemden itibaren merkezî TsKK'yı ele geçirip denetim altına aldı: Parti üyelerinin muhalif faaliyetleri bir disiplin ihlali olarak tanımlandı. TsKK'nın 1920'lerdeki liderlerinin (Şkiriatov, Kuybışev, Orconikidze, Yaroslavski ve diğerleri) hepsi sadık Stalin destekçileriydi.[5]

Fakat TsKK aynı zamanda kişisel yolsuzluk ve ekonomik planların icra edilmemesine ilişkin politik olmayan örneklerle de meşgul oluyordu. Döneme ait bir TsKK kararı, "ana ödevleri" arasında ağır sanayi, tarım ve hafif sanayi üretiminde kaliteyi doğrulama, yolsuzluğa karşı mücadeleyi ve hükümet planlarının icrasını temin etmeyi sayar. Bu amaçlara yönelik olarak yerel ve bölgesel kontrol komiteleri, çeşitli parti liderlerinin çalışması hakkında sıradan yurttaşlardan binlerce yazılı ve sözlü şikâyet aldı. 1933'te, Batı Bölgesi (Smolensk) Kontrol Komitesi (ZapOblKK) ve İşçiler ve Köylüler Teftiş Komitesi, yirmi dokuz bini aşkın şikâyeti ele aldı. Resmî raporlarına göre, ZapOblKK şikâyetlerin yüzde 55'ini şikâyetçileri tatmin edecek şekilde sonuçlandırdı. Çoğu örnekte, partiden ihraç edilmeyi, olayın polis veya yargısal yetkililere havale edilmesi izledi.[6]

TsKK'nın başlangıçtaki niteliği, düzenli parti komitelerinden bağımsızlığı belirlemiş olmakla birlikte, uygulamada yerel kontrol komiteleri bölgesel parti klanlarının tam denetimi altına girdi. Bölgesel ve daha alt düzeydeki kontrol komitelerinin üyeleri yerel olarak "seçilmekte" idi; bu da, parti komitelerinin faaliyetlerini denetleyeceği varsayılan bu komitelerin bileşiminin bizzat parti komitelerinin denetimi altında olduğu anlamına geliyordu. Kümese tilkiler göz kulak oluyordu.[7] 1920'le-

5 Bkz. Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* (New York: Vintage, 1971), 260-62, 271-78, 323-24.

6 Ian Bauer, "Boevye zadachi kontrol'nykh komissii VKP(b): K itogam IV plenuma TsKK VKP(b)", içinde; VKP(b) Tsentral'naia kontrol'naia komissia, *Resheniia 4go plenuma TsKK VKP(b) i 3-i partkonferentsii Zapadnoi oblasti* (Smolensk; Partizdat, 1932), 3-7. Ayrıca bkz. "Rezoliutsiia III oblastnoi part konferentsii po otchetnomu dokladu ZapoblKK VKP(b)" *a.g.e.*, 25; ve M. F. Shkiriatov, *O rabote KK-RKI u raione: Doklad na IV plenume TsKK, VKP(b) 9 Fevr. 1932g*, (Moskova: Partizdat, 1932).

7 Moskalenko, *Organy*, 143-44.

rin sonuna gelindiğinde, TsKK'nın ülke çapındaki yerel şubeleri artık parti komitelerinin "ayak işlerini gören kurumlar"dan başka bir şey değildi.[8] Bu özellikle parti üyeliğinin dönemsel *chistki*si (elemeler, tasfiyeler) örneklerinde kendini gösteriyordu. Sahtekârları, beleşçileri ve komünist olmayan ve pasif "safraları" partiden uzaklaştırmak için tasarlanmış *chistki*, bunun yerine yerel klanların işlerine gelmeyen veya itaatsiz kişilerden kurtulma aracına dönüştü.[9]

KPK'nın (Parti Kontrol Komitesi TsKK'nın ardılı olan kuruluş) Smolensk'teki müstakbel temsilcisi, 1933'te Kontrol Komitesi'nin 1929'dan beri parti komitelerinde yaptığı tasfiyelere bizzat o komitelerin liderlerinin damgasını vurduğunu yazdı: "En temel eksiklik ... tasfiyenin, kendi örgütlerinden parti üyelerini (tasfiye komiteleri için) seçmek yoluyla yürütülmesiydi. Bu zaman zaman *mestnichestvo*nun tasfiye unsurlarına yerel tutumların ve nüfuzun girmesine yol açtı."[10] Daha 1922'de, Lenin şunu gözlemlemişti:

> Dahası, bu meselede karar verirken, yerel etkinin ağırlığını hesaba katmak gerekiyor. Hiç kuşkusuz, bir yasadışılık okyanusunda yaşıyoruz ve yerel etki, hukuk ve kültürün yerleştirilmesinde en büyük engel değilse bile, en büyüklerinden biridir. Parti tasfiye faaliyetinin, tasfiye sürecinde yerel tasfiye komitelerinin çoğunluğunda kişisel kin ve yerel çekişmenin hâkimiyetini ortaya koyduğunu duymayan hemen hiç kimse yoktur. Bu gerçek inkâr edilemeyecek kadar açık ve önemlidir. Parti'nin ... tümüyle yerel etkilere direnmeye muktedir on kadar güvenilir komünist bulmasının ... yüzlercesini bulmaktan daha kolay olduğunu inkâr edebilecek pek az kişi çıkar.[11]

---

8 Rees, *State Control*, 216; ayrıca bkz. Schapiro, *Communist Party of the Soviet Union*, 260-61.

9 Bkz. J. Arch Getty, *Origins of the Great Purges: the Soviet Communist Party Reconsidered, 1933-1938* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), özellikle 2. Bölüm.

10 L. Paparde, "O podgotovke k chistke partii: Doklad na plenume Zap-Sib. Kraikoma VKP(b) 22-25 iiuniia 1933 g". (Novosibirsk: Partizdat, 1933), 32-33.

11 V. İ. Lenin, *Collected Works*, c. 33 (Moskova: Gosizdat, 1965), 363-69.

1930'ların başına gelindiğinde, yerel parti aygıtları Sovyet kırsalında iyiden iyiye hâkimiyet kurmuşlar ve müfettişlerden pek az korkar olmuşlardı. 1928 Smolensk skandalında olduğu gibi, ara sıra merkezin kararlı temsilcileri yerel bir klan makinesinin denetimini ele geçirebiliyordu. Fakat o zaman bile, çok çirkin yerel saldırılar, müfettişlerin defalarca yaptığı yolculuklar ve merkezin sonuca varmaktaki kesin kararlılığını gerektiriyordu.[12] Vilayet, bölge ve ulusal cumhuriyet, kent, hatta kaza parti örgütlerinin birinci sekreterleri güçlü kişilerdi. Çoğunlukla Moskova'dan uzak olmaları, iletişimin (ve bu anlamda denetimlerin) zayıf olması[13] ve Moskova'nın çaresiz bir şekilde kırsal kesimde bir şekilde siyasi varlığa ihtiyaç duyması nedeniyle, yerel ve bölgesel yetkililer hemen hemen özerk satraplar olmuştu. Özellikle Moskova'nın kolektifleştirme ve sanayileşmeyi yürütmek konusunda onlara muhtaç olduğu 1929-1932 döneminde, bu yetkililer kendi yetki alanlarında birer "küçük Stalin" haline geldi. Moskova emirleri verirken, yerel parti kuruluş ve liderleri, başkentten çok uzaklarda, bu siyasaları bağımsız olarak ve çoğu zaman Moskova'yla anlaşmazlık halinde yürütmüşe benzer. Seferberlikler –tasfiyeler de dahil– yerel koşullara ve çıkarlara uygun yöntemlerle durdurulabiliyor, hızlandırılabiliyor, başarısızlığa uğrayabiliyor veya icra edilebiliyordu.[14] Yerel yargı kurumları, yargıla-

12 Smolensk skandalı üzerine, bkz. Merle Fainsod, *Smolensk under Soviet Rule* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1958); Daniel Brower, "The Smolensk Scandal and the End of NEP", *Slavic Review* 45, Sayı 4 (1986): 689-706; William Rosenberg, "Smolensk in the 1920s: Party-Worker Relations and the 'Vanguard' Problem", *Russian Review* 36, Sayı 2 (1977): 125-50.

13 Bkz. *XVIIs"ezd Vsesoiuznoi Kommunisticheskoi Partii (b) 27 ianvaria - 10 fevralia 1934 g: Stenografi cheski otchet* (Moskova: Partizdat, 1934), 103, Smolensk Archive, fi le WKP 362, 12, 231-32.

14 Bkz. Fainsod, *Smolensk;* Getty, *Origins*, Böl. 1-4; Gabor T. Rittersporn, *Stalinist Simplifi cations and Soviet Complications: Social Tensions and Po litical Conflicts in the USSR, 1933-1953* (Londra: Harwood, 1991); Roberta T. Manning, *Government in the Soviet Countryside in the Stalinist Thirties: The Case of Belyi Raion in 1937,* The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies, Sayı 301 (Pittsburgh, Pa.: Russian and East European Studies Program, University of Pittsburgh, 1985); Gabor T. Rittersporn, "The State Against Itself: Social Tensions Behind the Rhetorical Apotheosis", *Telos* 41 (1979): 87-104, ve "Rethinking Stalinism", *Russian History* 11, Sayı 4 (1984): 343-61; T.

maları merkezde öngörülen usullerle inanılmaz çelişkili, ama yerel aygıtların siyasi çıkarlarına uygun şekilde yürütüyor ve hükümler veriyordu.[15]

1934'e gelindiğinde, kontrol komitelerindeki parti komite hâkimiyeti önemli bir yeniden düzenlemeye yol açtı.[16] 1934'te 17. Parti Kongresi'nde konuşan Stalin'e göre, "Kararların icrasını denetleyen gerçek örgüt, bürokrasi ve kırtasiyeciliğe karşı savaşta belirleyici önemdedir. Kesinlikle söyleyebiliriz ki, eksiklerimiz ve başarısızlıklarımızın onda dokuzu, kararların (elbette, Moskova'nın kararları denilmek isteniyor) icrasını denetleyen doğru dürüst örgütlü bir sistemin yokluğundan kaynaklanmaktadır."[17] Böyle bir icrayı garantiye almak için, Stalin Rabkrin ve TsKK'nın bir Sovyet Kontrol Komitesi ve Parti Kontrol Komitesi'ne (KPK) dönüştürüldüğünü duyurdu. Bu sonuncu dönüşümü, eski TsKK'nın ana rolünün partide bölünmeyi önlemek olduğuna işaret ederek meşrulaştırdı. Artık muhalefet yenilgiye uğratıldığına göre, "acilen dikkatini esas itibarıyla partinin ve Merkez Komitesi'nin kararlarının icrasını denetleyecek bir örgüte ihtiyacımız vardır," diyordu.[18]

Yeni KPK doğrudan doğruya TsK'ya bağlanmıştı. *TsK'ya bağlı bir KPK* yaratmak, onu Stalin'in kontrolü altına sokmaktan çok (o zaten eski TsKK'nın üst düzeylerine hâkimdi), tahkikat sürecini TsKK komitelerini manipüle etmiş yerel parti liderlerinin elinden almakla ilişkiliydi. KPK'yı Merkez Komi-

---

H. Rigby, "Early Provincial Cliques and the Rise of Stalin", *Soviet Studies* 3, Sayı 1 (Ocak 1981): 3-28. 1920'lerde parti örgütlerinin "yerelleşmesine" bir bakış için, bkz. Brower, "The Smolensk Scandal and the End of NEP."

15 Peter H. Solomon, "Local Political Power and Soviet Criminal Justice 1922-1941", *Soviet Studies* 37, Sayı 3 (Temmuz 1985): 305-29; ve Gabor T. Rittersporn, "Soviet Officialdom and Political Evolution: Judiciary Apparatus and Penal Policy in the 1930s", *Theory and Society* 13 (1984): 211-31.

16 Bu yeniden örgütlenmenin ilk ipucu, Moskova'daki bir parti konferansında L. M. Kaganoviç'in yaptığı konuşmada kendini gösterdi: *IV Moskovskaia oblastnaia i III gorodskaia konferentsiia VKP(b): Stenografi cheski otchet* (Moskova: Mospart, 1934), 51-55.

17 *XVII s"ezd*, 35.

18 *A.g.e.* Rus Milli Kütüphanesi, INION, BAN ve Istoricheskaia Biblioteka'da yapılan araştırmalar sonunda, 1930'larda KPK hakkında hiçbir kitap veya makale bulunamadı.

te'ye (*pri*) bağlamak, yerel baronlarla ilişkilerde ona daha çok yetki verecekti.

Bu anlamda, 17. Parti Kongresi, yeni KPK'nın tam yetkili bölgesel temsilcilerinin (*upolnomochennye*) Moskova KPK'sınca atanarak, partinin Merkez Komitesi, yani Stalin'in makamınca onaylanacağına karar verdi.[19] Yeni tam yetkili temsilciler, yerel parti reislerinden tümüyle bağımsız olacaklar ve yalnızca Moskova'ya hesap vereceklerdi. Yeni atanan KPK başkanı olarak L. M. Kaganoviç'in açıkça işaret ettiği gibi, "Parti bu kongrede KPK'yı, Leninist Merkez Komite'mizin operasyonel bir organı olarak yarattı."[20]

Böyle bir yeniden yapılanma, KPK'daki "kralın adamları"nın, "kararların icrasını" yerel olarak sağlama almak üzere, bölgesel politik "aile çevreleri"nin içine merkezî iktidarın ajanları olarak girmesi anlamına geliyordu. Bu yeniden yapılanma, yeni bir yerleşik düşmanlığı, yerel zihniyetli parti komiteleri ile merkezci zihniyetli KPK müfettişleri arasında bir toprak savaşını teşvik ediyordu. Neredeyse hemen akabinde KPK, merkez ve çevrenin tartışmalı imtiyazlarının yanı sıra, müfettişler ve parti idarecileri arasındaki tutum ve yargı farkları konusunda bölgesel parti liderleriyle bir mücadeleye girişti. Bölgesel parti liderleri, başkentin bu yeni müdahaleciliğine karşı yabana atılamayacak bir direnç ve toparlanma yeteneği gösterecekti.

Gerek bölgesel parti hâkimleri gerek KPK "kralın adamları"nın, aygıtın her düzeyinde kendi yandaşları ve koruyucuları vardı ve sert önlemlerin alınmasının gerekip gerekmediğine ilişkin sık görülen anlaşmazlıklar söz konusuydu. Örneğin, parti komitelerinin üzerlerine düşen ekonomik hedefleri gerçekleştirmek için kolay yolu seçtikleri hemen herkesçe biliniyordu.

19 V. I. Menzhulin, *Organizatsionno-partiinaia rabota KPSS v usloviiakh bor'byza pobedy i uprochnenie sotsializma (1933 iiun' - 1941 g)* (Moskova: Partizdat, 1975), 257-59. Bkz. ayrıca Moskalenko, *Organy*, 143-44, yeni KPK'nın örgütsel ağacının eski TsKK'dan pek az farkı olduğunu düşündürür. Moskalenko, TsKK ile KPK arasındaki başlıca farkın, ikincisinin tam yetkili temsilcilerinin merkezî ataması olduğu kanısındadır.

20 L. M. Kaganovich, "O zadachakh partiinogo kontrolia i kontrol'noi rabote profsoiuzov, komsomola, i pechati", *Pravda*, 4 Temmuz 1934. Bkz. ayrıca Kaganoviç'in sözleri, *Partiinoe stroitel'stvo* içinde, Sayı 13 (Temmuz 1934): 10.

KPK tam yetkili temsilcisi Frenkel, ekonomik yapının üst düzeylerinde, hırsızlık ile pragmatik yaklaşımlar arasındaki bulanık çizginin nasıl bir yaşam tarzı haline geldiğini örnekleyen bir olayı aktardı. Bir keresinde, aşırma ve yasadışı anlaşmalara karşı bir konuşma yaptığı zaman, bir yetkili ona gelmiş ve gerçekten olan biteni duymayı isteyip istemediğini sormuş. Nasıl düzenli olarak yukarıdan inşaat planlarını ve emirleri alırken, bunları yapmak için gereken malzemeleri alamadıklarını anlatmış.

> Biz de düşündük, ne yapabiliriz diye? Tedarik örgütlerine gittik, onlara planı ve belgeleri gösterip dedik ki, bize bu malzemeleri verin. Yüzümüze boş boş bakmakla yetindiler ve ellerinde hiç malzeme olmadığını ve plandaki [inşaat malzemelerinin] çoktan dağıtıldığını söylediler. Ardından, tedarik aygıtındaki insanlar dedi ki: "İvan İvanoviç, eğer bize et, ekmek ve para verirseniz – belirli bir yük vagonunda çiviler ve camlar; her şeyi alabilirsiniz." Tekrar ne yapabiliriz diye düşündük. Bekleyecek olursak, inşaatı yapamayacağız. Kanunu çiğnersek, yapabileceğiz. Kanunu çiğnemeye karar verdik...[21]

Fakat Frenkel'e göre, çivi ve camları öneren tedarik aygıtından adamlar mücrimlerden ibaretti.

> FRENKEL: Şkiriyatov Yoldaş böyle şeyleri sevmez, fakat Stalingrad'da diyorlar ki, "Nüfuz (*blat*) çok büyük bir şeydir."
> ŞKIRIYATOV: Nüfuz ... evet ... (salonda kahkahalar)
> FRENKEL: Bu bir şaka değil. Düşmanlar bizimle açık açık kapışmıyor, bunun yerine inşaat planımızı baltalamaya çalışıyor. Mahkemeler de bu konuda fazlasıyla hoşgörülü...[22]

Ukrayna'daki KPK yetkilisi Akulinuşkin, bir KPK genel kurulunda, neredeyse tüm ekonomik kuruluşların çalışmasına damgasını vuran takas sistemini nakletti: "Vinitsa vilayet parti komitesinde kafeteryada bile takas uyguluyorlar." Bir devlet çiftliği yöneticisi çiftliğin 450 domuzunu müstakil olarak satmıştı:

21 RGANI, f. 6, op. 1. d. 5, ll. 55-56.
22 RGANI, f. 6, op. 1. d. 5, l. 58.

> Para nereye gitti? Devlet çiftliğine gitti. Paranın nereye gittiği değil, daha çok devletin domuzlarından 450'sini satma hakkını yöneticiye kimin verdiğidir. Biz [KPK] konuyu incelediğimiz zaman, ortaya çıktı ki İlçe Parti Komitesi, İlçe Sovyeti ve ilçe savcısı devlet çiftliğinden domuzları almışlar; alan razı satan razı, herkes memnun olmuş.[23]

Smolensk'te, rekabet halindeki iki otorite kutbu Batı Obkom Birinci Sekreteri Ivan Petroviç Rumyantsev ile Batı Oblastı KPK Tam Yetkili Temsilcisi Leonid Andreyeviç Paparde idi. Her ikisi de güçlü yetkililerdi, fakat görevleri, politikaları ve nihayetinde kişilikleri çok farklıydı.

Smolenskli Rumyantsev, tipik bir taşra parti soylusuydu. Proleter kökenli seçkin bir eski tüfek Bolşevik, partiye 1905'te katılmış olan bir maden işçisiydi. Bir devrim şövalyesi, uzun süreli bir TsK üyesi olarak, 1929'dan beri kişisel rötuşlarıyla Smolensk bölgesini yönetmekteydi. Smolensk bölgesinde fabrikalara, kuruluşlara, hatta bir ilçeye adı verilmişti. Onun ve yardımcılarının büyük boy fotoğrafları sık sık basında zuhur ediyor, doğum günü sıradan halktan tebrik mesajları ve astlarının dalkavukça telgraflarıyla iki günlük kutlamaları kapsıyordu. İyi huylu, fakat etkili yönetimi düzenli olarak vurgulanan özelliklerdi. Demokrat zihniyetli Rumyantsev, sıradan işçileri evinde yemeğe davet ediyor, burada en iyi kristalleri kullanmalarına izin veriyordu. Dalkavuklarının muhabbetlerinde Rumyantsev "bölgedeki en iyi Bolşevik" idi.[24] Ulusal parti seçkinlerinin imtiyazlı bir üyesi olarak, Politbüro'dan yurtdışın-

23 RGANI, f. 6, op. 1. d. 5, ll. 81, 88-89.

24 Rumyantsev hakkında biyografik bilgiler için, bkz. M. Nikitin ve M. İvanov, "Srabochei prostotoi", *Soldaty partii* içinde (Moskova: Partizdat, 1971), 201-18. Bkz. ayrıca *Rabochii put'* (Smolensk günlük gazetesi) 1-3 Ocak, 8 ve 13 Ocak 1935 (doğum günüyle ilgili haberler); 8 Ocak 1935 (yerel liderlerin biyografileri); 16 Mart ve 15 Haziran 1935 ve 2 Eylül 1936 (konuşmalarıyla ilgili haberler). Bkz. ayrıca *Partiets* (Smolensk parti dergisi), Sayı 12 (Aralık 1935): 41, 72; ve Sayı 4 (Nisan 1937): 10. Merle Fainsod, Rumyantsev'i "Smolensk'in Büyük Hâkimi" olarak adlandırır, bkz. *Smolensk*, 2. Bölüm Rus tarihinin erken dönemlerinin kişilik kültleri hakkında ilginç gözlemler için, bkz. Claudio Sergio Ingerflom, *Le citoyen impossible: Les racines russes du Léninisme* (Paris: Gallimard, 1988), 43.

daki tatillerini karşılayacak değerli Amerikan doları tahsisatları alıyordu.[25]

1935'te, Leonid Andreyeviç Paparde, Batı Bölgesi KPK tam yetkili temsilciliğine atandı. Evvelce, Batı Sibirya TsKK başkanı olarak Sibirya'da (1932-1934) ve KPK tam yetkili temsilcisi olarak Sverdslovsk'ta (1934-1935) çalışmıştı. Smolensk'teki selefi (Ian Bauer) gibi ve polis ile diğer kontrol kuruluşlarındaki pek çok yetkili gibi, Paparde de Rus değildi. Letonyalı bir köylünün oğluydu; Letonya Sosyal Demokrat Partisi'nin ilk üyelerindendi ve partiye 124 üye numarasıyla 1911'de katılmıştı. İç Savaş gazilerinden biriydi; bu savaşta Kolçak Cephesi'nde Kızıl Bayrak Nişanı almıştı.[26] Smolensk'e gelmesinden iki yıl önce, yerel parti liderlerini, kendilerini sağlama almak için nüfuzlarını ve "aile çevresini" kullanmakla açıktan açığa suçlayan bir risale kaleme almıştı. O aranıp da bulunamayacak mükemmel "kralın adamı" idi.[27]

Rumyantsev gibi bir örnekte sonuç alabilmek için, muazzam bir otoriteye muhtaçtı; fakat böyle bir otorite, onu Moskova'dan görece bağımsız bir konuma getiriyordu.[28] Stalin'in Rumyantsevlere ihtiyacı vardı, fakat aynı zamanda onların yerel olarak kullandıkları güçten korkuyor, işlerini yaparken başvurdukları gevşek yöntemlere içerliyordu. Yerel suiistimal ve merkezî kararlara itaatsizlik bir salgın gibi yayılmıştı. Bir bütün olarak rejimin itibarını sarsıyorlardı, ama bu konuda ne yapılabilirdi ki? Yerel istismar hakkında samimi bir tartışma, rejimin kendisinin de hiç demokratik olmayan temellerini arzu edilmeyen bir kamusal tartışmaya açabilirdi.[29] Bu habis yerel yetkili-

25 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 982, l. 48.

26 RGASPI, f. 589, op. 3, d. 11746, ll. 19-20; GARF, f. 3316, op. 8, d. 110, l. 3.

27 L. A. Paparde, *O podgotovke k chistke partii* (Novosibirsk, 1933), 16, 32-33.

28 Böyle bir otorite, tutuklamalar yapma ve adli soruşturmaları denetleme hakkını içeriyordu. Sözgelimi, Beyaz Rusya'da taşra parti sekreterleri yasadışı tutuklamalarla demiryolu personelini denetim altına almaya çalışmıştı. "Onlarca, yüzlercesi herhangi biri tarafından tutuklanıp hapse atıldı." Briansk Demiryolu Hattı'nda, yönetsel ve teknik personelin yüzde 75'i bir çeşit "ıslah amaçlı zorunlu çalışma"ya mahkûm edildi. Bkz. RGANI, f. 6, op. 1, d. 5, ll. 165-66.

29 Rittersporn, "The State Against Itself", ve "Rethinking Stalinism".

lerin topyekûn değiştirilmesi veya imhası, kırsal kesimde zaten pek güvenilir olmayan siyasi durumu istikrarsızlaştırabilirdi; üstelik bu, her halükârda, yerleşik yapısal-coğrafi-siyasi sorunları düzelten bir çözüm olacak diye bir kaide yoktu.

Rumyantsevlerin kudretini dizginlemek, KPK tam yetkili temsilcilerinin göreviydi. Stalin 1934'ten 1937'ye dek, Rumyantsevler ile Papardeler arasında bir tür diyalektik gerilimi sürdürmeye çalışacaktı: Kırsal kesimde partinin iktidar tabanını parçalamadan meyvesini ekonomik olarak alabilecekleri bir sistem kurabilmek için ilkin bir tarafı, sonra karşı tarafa geçerek diğerini destekledi. Bölgesel klanları dizginlemeye yönelik bu ve diğer barışçıl girişimler nasıl çöktüyse, Moskova'nın kargaşa halindeki ve hızla değişen bir sistemi –kontrole karşı kronik gerilim taşıyan bir sistem– yönetebilmeye yönelik bu girişimi de 1937'de başarısızlığa uğradı.

17. Parti Kongresi'nin son günü (10 Şubat 1934), KPK'nın yeni seçilmiş altmış bir üyesi toplanarak bir başkan (L. M. Kaganoviç), bir başkan vekili (N. I. Yejov) ve yedi üyelik bir büro seçtiler.[30] Oturumda KPK, bürosunu KPK için bir yönetmelik (*polozhenie*) hazırlamakla görevlendirdi ve KPK'nın yapısı ve çalışma yöntemleri üzerinde çalışmak üzere Yejov başkanlığında özel bir komite belirlendi.[31]

Birkaç hafta sonra, marttta, yönetmelik çıktı. KPK, Merkez Komite'nin "kararlarının icrasının operasyonel denetimini örgütleyecek" idi. Kuruluş kanunu, KPK'ya geniş yetkiler vermişe benziyordu. KPK'nın çalışmaları için parti üyelerinden yararlanma ve kendi aygıtını kırsal kesimdeki parti aygıtlarından bağımsız olarak denetleme hakkı vardı. KPK üye ve tam yetkili temsilcilerinin, Politbüro, Orgbüro ve Sekreterya toplantılarının protokollerini okuma ve Merkez Komite ile taşradaki tüm

30 RGANI, f. 6, op. 1, d. 1, ll. 1-5; "Pervoe zasedanie KPK", *Partiinoe stroitel'stvo*, Sayı 7 (Nisan 1934): 46. KPK'nın 26-28 Haziran 1934'te tüm üyelerinin katıldığı bir sonraki toplantısı KPK'nın *Vtoroi plenum*'unu belirlediği için, ilk oturumun sadece *zasedanie* olarak adlandırılması gariptir. Bir *zasedanie* ile bir *plenum* arasındaki fark bu örnekte hiç açıklanmamıştı.

31 *Pravda*, 12 Şubat 1934. Büro üyeleri Kaganoviç, Yejov, Şkiryatov, Yaroslavski, I. A. Akulov, D. A. Bulatov ve Ia. Kh. Peters idi.

parti örgütlerinin toplantılarına katılma hakkı vardı. KPK operasyon grupları liderlerinin ayrıca Politbüro toplantılarına katılma hakkı bulunuyordu.[32]

KPK tam yetkili temsilcileri, "icranın operasyonel denetimi" konusunda merkezi temsil edeceklerdi ve icranın yerel olarak ilerleyişi konusunda merkezle "sistemli iletişimde" bulunmakla yükümlüydüler. Aslına bakılırsa, KPK tam yetkili temsilcileri, Merkez Komite kararlarının açık yerel ihlalleri durumunda, "tüm sovyet ve ekonomik organlara ... ve ilçe parti komiteleri ve birincil parti örgütlenmelerine uyulması zorunlu talimatlar vermek" yetkisiyle donatılmıştı.[33]

Kuşkusuz bu ilk yönetmelik, KPK temsilcileri ve parti sekreterleri arasındaki çatışma olasılığını öngörmekteydi. KPK tam yetkili temsilcilerinin, bölgesel liderlik kanalları aracılığıyla çalışması "gerektiğini" ve "öneriler" yapacağını belirtiyordu. Fakat yönetmelik aynı zamanda yerel parti komitelerini, KPK tarafından ihlaller bildirildiği zaman, kendi üyeleri tarafından yapılan ihlalleri göz önüne alıp harekete geçmesini *zorunlu* tutuyordu. Eğer parti komiteleri harekete geçmeye yanaşmayacak olursa, KPK'nın bu durumu Merkez Komite'ye bildirmesi gerekiyordu. KPK tam yetkili temsilcileri ile yerel parti sekreterleri arasındaki anlaşmazlık halinde, KPK temsilcileri "önerilerini Merkez Komite'ye yapacaklardı."[34]

Üç ay sonra, Merkez Komite'nin haziran genel kurulunun hemen öncesinde, 26-28 Haziran 1934'te, KPK ikinci genel kurulunu yaptı.[35] Tartışılan en önemli konu, yerel parti patronları ile KPK temsilcileri arasında baş göstermeye başlamış çatışmaydı. KPK ve Merkez Komite genel kurulları Moskova'da neredeyse eşzamanlı olarak yapıldığı için, Merkez Komite'ye üye

32 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 940, l. 33; RGANI, f. 6, op. 1, d. 1, ll. 7-12; "Polozhenie o Komissii Partiinogo Kontroliia pri TsK VKP(b). Priniato Komissiei Partiinogo Kontroliia i utverzhdeno TsK VKP(b)", *Polozhenie: O komissii partiinogo kontroliia pri TsK VKP(b)* içinde (Moskova: Partizdat, 1934), 1-3.

33 *A.g.e.*, 7.

34 *A.g.e.*, III. Bölüm.

35 *Pravda*, 4 Temmuz 1934. Bkz. ayrıca "Informatsionnoe soobshenie", *Partiinoe stroitel'stvo*, Sayı 14 (Temmuz 1934): 44.

olan bölgesel parti sekreterlerinin KPK hakkındaki kendi görüşlerini duyurmak üzere Moskova'da olduğunu düşünmek de mantıklı olur.

Tam yetkili temsilciler, soruşturma rollerini ciddiye almışlar ve hiç de şaşırtıcı olmayacak şekilde, içlerinden bazıları kontrol etmeleri gereken bölgesel parti örgütleriyle çoktan papaz olmuşlardı. KPK tam yetkili temsilcileri yerel parti liderleriyle çatışmalarını anlatırlarken, kimi zaman meslektaşlarının bilgiç ve alaycı kahkahalarına meze oluyorlardı.

Tam yetkili temsilci Şadunts (Azak-Karadeniz Bölgesi'nden), nüfuzlu bölgesel Birinci Sekreter Boris Şeboldayev'den bahsederek, bölgesel parti liderliğinin KPK'nın suiistimalle suçlanan belirli parti liderlerini görevden alma önerilerini engellemiş olmasından yakındı.[36] Bir örnekte, yerel bir kırsal sovyetin başkanı yurttaşları yasadışı tutuklamış, çok sayıda kişiye para cezaları vermiş ve kolektif çiftçileri üzerlerine tabanca doğrultarak tehdit etmişti. Yerel temsilci ona karşı soruşturma başlatmış, fakat ardından, "kendi" başkanlarını korumaya çalışan Şeboldayev'in adamları tarafından kovulmuştu. Bunun üzerine KPK temsilciyi görevine iade etmek ve ilçe parti liderlerini görevden almak üzere araya girmişti.[37]

Şadunts, Şeboldayev liderliğinin KPK kararlarının yerel basında yayımını kasıtlı olarak geciktirmesinden yakınıyordu. "Bölgesel parti komitesi, KPK tam yetkili temsilcilerini eski TsKK'nın konumuna koymaya çalıştı; bunu ilkin KPK'nın tüm kararlarının komiteninkiyle uyuşması, ikinci olarak da komiteden bağımsız çalışmasını parti denetimine sokmak (kaynaklar, binalar ve benzerlerini almak için) amacıyla" yapmışlardı.[38]

Stalingrad'da görev yapan tam yetkili temsilci Frenkel, Stalingrad parti komitesini eleştirmiş olduğunu anlattı. Bir melek masumiyetiyle söylediği sözler KPK'daki çalışma arkadaşlarınca kahkahalarla karşılandı: "Ben bu azami sadakati sürdürmeye çalıştım (salonda gülüşmeler)." Bununla birlikte, böl-

36 RGANI, f. 6, op. 1, d. 5, ll. 10, 12.

37 RGANI, f. 6, op. 1, d. 5, l. 27.

38 RGANI, f. 6, op. 1, d. 5, l. 30.

gesel sovyet yürütme komitesi başkanı Frenkel'in eleştirilerini kamuoyu önünde protesto etmişti. Ukrayna'daki tam yetkili temsilci Akulinuşkin'in de benzer deneyimleri olmuştu. Bölgesel parti klanından (Vilayet Parti Komitesi) eleştiri yönelttiği zaman, Odessa Vilayet Parti Komitesi Birinci Sekreteri Veger onu desteklemişti. Sözlerine devam eden Akulinuşkin de KPK'lı arkadaşlarından dostane kahkahalar işitti: "Ardından izne çıktım. Döndüğüm zaman gördüm ki, konuşmam veya hatta [genel kuruldaki] varlığım, protokollere kaydedilmemişti bile (kahkahalar)."[39]

Bölgesel parti baronları, kendi otoritelerini koruyan ve bu gücü savunmak için argümanlar düzen nüfuzlu simalardı. Kiev'den KPK başkanı Rubenov şöyle naklediyordu: "Vilayet parti komitelerimiz, bize [nasıl] KPK müdahalesinin kendilerini, denetimin daha gevşek olduğu öteki vilayet parti komiteleriyle rekabet etmelerini önlediğini söylediler." Sorunun yasal düğüm noktasını belirleyerek sözlerine devam etti: KPK yönetmeliği, tam yetkili temsilcilere devlet ve parti organlarına doğrudan emirler vermekle yetkilendirmişti, fakat bu tür emirlerin mevcut emir kumanda zincirlerini ikiye katlayacak ekonomik alanlarda, bu durum "çetrefilleşiyordu". Dahası, yönetmelik tüm "önemli" kararların bölgesel parti liderlikleri üzerinden yürütülmesi gereğini öngörüyordu. Rubenov'un değindiği gibi, buradaki püf noktası, "en önemli sorunun" ne olduğuna dair karar vermekti.[40] Smolensk KPK tam yetkili temsilcisi Paparde'nin belirttiği gibi, vilayetlerde mevcut siyasi durum göz önüne alındığında, bir KPK temsilcisinin "gerçek bir denetim sistemi" kurabilmesi için gerçekten gözü pek davranması gerekiyordu.[41]

L. M. Kaganoviç parti basınında şunları yazdı: "Genel kurulda, tam yetkili temsilcilerin bölgesel parti örgütlerinden bağımsızlığı hakkında çok şey söylendi." Tartışmayı özetlerken, eşyanın tabiatı gereği "parti komiteleri ve tam yetkili temsilciler

39 RGANI, f. 6, op. 1, d. 5, ll. 40-41, 81.

40 RGANI, f. 6, op. 1, d. 5, ll. 90, 95, 98-99.

41 RGANI, f. 6, op. 1, d. 5, l. 133.

arasında münakaşalar olur ve olmalıdır" diye yazmıştı. Bundan başka, bu tür tartışmaların geçmiş üç ayda "önemli bir mesele" olduğuna değinmekteydi.

Tüm bu tartışmalar yakışıksız bir kamusal münakaşaya dökülmeden, Kaganoviç, sürtüşmeleri tam yetkili temsilcilere öneriler yaparak yatıştırma çabasındaydı. Onlara araştırmaları konusunda parti komitelerini bilgilendirmelerini tavsiye ediyordu: "Onlar [taşra parti komite sekreterleri] bunları basından okumak zorunda kalmamalıdır." Kaganoviç, KPK tam yetkili temsilcilerinin, araştırmalarının sonuçlarını parti komitesinin onayı olmaksızın basında yayımlamalarının yasak olduğunu yazdı. Tam yetkili temsilcilere, parti komitelerine "somut pratik sorular" sormalarını öğütledi; iki grubun her konuda kavga etmekten kaçınması gerekiyordu, zira "amaçları aynı" idi.

Kaganoviç, üç enformel denetim "yaklaşımı" olduğunu ileri sürdü. İlkin, KPK temsilcileri yetkililere telefon edip sorunları dile getirmeliydi. Eğer bu işe yaramazsa, parti sekreterleri, komiteleri ve/veya komiserlerine mektup yazmaları gerekiyordu. Nihayet ve ancak son bir çare olarak, KPK tam yetkili temsilcisi, anlaşmazlığı "Stalin Yoldaş'ın kişisel olarak" çözeceği KPK ve Merkez Komite'ye havale etmeliydi.[42]

Kaganoviç'in konuşması, tam yetkili temsilcilerin faaliyetlerini dizginlemek yoluyla iki grup arasındaki çatışmayı tavsattı. "Kralın adamları" hal ve hareketlerinde fazlasıyla amirlik taslamışlardı: Araştırmalarını parti komitelerinden saklamak, eleştirilerini taşra parti komitelerine sunmadan yerel basında yayımlamak ve genel olarak yerel liderlerle "kavgalaşma" yoluna gitmişlerdi. Parti baronları içerlemiş durumdaydılar; merkeze şikâyetler yağdırmışlardı. Seslerinin işitilmesi gerekti ve sonunda ilk raundu kazandılar. Kaganoviç, KPK tam yetkili tem-

42 L. M. Kaganovich, "O zadachakh partiinogo kontrolia i kontrol'noi rabote profsoiuzov, komsomola, i pechati", *Pravda*, 4 Temmuz 1934 ve *Partiinoe stroitel'stvo*, Sayı 13 (1934): 3-10. Gerçekten de Stalin'in KPK'yla meşgul olduğuna dair kanıtlar vardır. Bir tam yetkili temsilci, Stalin'in onların soru ve ricalarına hızla cevap verdiğini, hiçbirini cevapsız bırakmadığını belirtmişti. Bkz. RGANI, f. 6, op. 1, d. 5, l. 31.

silcilerinin yerel liderlerden bağımsızlığını yok etmeksizin, durumu yatıştırma gayretindeydi.

Bölgesel parti liderleri KPK müfettişlerinin "işlerine burunlarını sokmasına" engel olup bir puan kazanmışlardı; şimdi elde ettikleri avantajı kullanarak ilerlemek istiyorlardı.

Sverdlovsk'taki önceki işinde, KPK temsilcisi Paparde, Birinci Sekreter I. Kabakov'la dalaştı; Kabakov, Paparde'nin kabalığından şikâyet etti. Paparde başka yere tayin edildi.

Rostov-na-Donu'ndan Birinci Sekreter B. P. Şeboldayev, KPK temsilcisi Brike'nin amirâne ve gizli kapaklı faaliyetleri hakkında şikâyet etti; Şeboldayev'e göre kendi makamını es geçen Brike, dosdoğru TsK'ya boşboğazlık etmişti. "Bazen ne yaptığını ancak vilayet parti genel kurulunda konuşma yaptığı zaman öğreniyoruz!"[43] Brike başka yere atandı.

Kazakistan'da, Birinci Sekreter Mirzoyan KPK temsilcisi Şarangoviç'i şikâyet etti. Şarangoviç de görevden alındı.

Sonraki birkaç ay boyunca, hizaya getirilmiş bir KPK haberlere konu olmaktan uzak durdu. Tam yetkili temsilcilerin zamanlarının çoğunu alt düzey yolsuzluk davalarını araştırmakla geçirmişe benziyordu. 1935'in ilk haftalarında, partinin örgüt dergisindeki KPK bölümleri, tümünün yerel liderler olduğu ortaya çıkan mücrimlere ve her nevi suiistimalcilere karşı bir dizi eylemi betimlemekteydi.

Nitekim Orta Volga Sovyet Yürütme Komitesi müdürü, parti komitelerinin burnunun dibinde ve yürütme komitesinin iki sekreterinin müsamahasıyla dostlarına bedava yiyecek dağıtıyordu. Gerek sovyet gerek parti örgütlerinin liderliğinde "sistemli sarhoşluk", ona işlerini rahatça yürütme imkânı vermişti. Yerel KPK tam yetkili temsilcisi olayı ortaya çıkarmış ve suç ortaklarına karşı harekete geçmişti.[44]

Stalingrad Bölgesi'nde, İlçe Parti Komite Sekreteri Maslov, "kendi adamlarına" karşı yapılan çok sayıda şikâyetle ilgili so-

43 Şeboldayev'den Yejov'a, 6 Şubat 1936. RGASPI, f. 671, op. 1, d. 89, ll. 3-5. Kaganoviç'le sohbetler üzerine Yejov'un tarih belirtilmeyen notları. RGASPI, f. 671, op. 1, d. 52, ll. 14-20.

44 "V komissii partkontroliia: O rabote khoziaistvennogo otdela srednevolzhskogo kraiispolkoma", *Partiinoe stroitel'stvo*, Sayı 3 (Şubat 1935): 47.

ruşturmayı önlemeyi başardı. Yardımcısı Sekreter Pimenov, kırk üç suçlamayı, yetersiz kanıt gerekçesiyle geçersiz kılma becerisi gösterdi. Maslov-Pimenov grubunun yönetimi altında, yerel mahkemeler hüküm giymiş kişilerin mülkünü müsadere edip, ardından (yargıçların eşlerinin de aralarında bulunduğu!) dostlara satışını yaptıracaktı. Bu arada Maslov, Pimenov ve bir diğer sekreter dostları Leonov, Novoannenski İlçe Parti Komitesi'ni hiçbir parti toplantısı yapmaksızın bir sarhoşluk bulutu içinden yürüttüler. KPK'dan müfettişler bu çevreye sızdılar ve her üç parti sekreterinin yanı sıra ilçe mahkemesi yargıcını görevden aldılar.[45]

Bölgesel klanlarca kendi içlerinde yapılan veya himaye edilen suçlar, ülke çapında bir sorundu, fakat 1937'ye dek, Moskova bu kirli çamaşırları halkın önünde yıkamamayı tercih etti. Sözgelimi, Gorki Otomobil Fabrikası'nda Müdür Diyakonov ve yardımcılarından dördü, 257 arabayı yasadışı olarak şişirilmiş fiyatlarla çeşitli birey ve örgütlere sattılar. Bu işten üç milyon ruble gibi bir avanta topladılar.[46] Bu tip şeyler nerede olursa olsun –ve çok yaygın oldukları görülür– herkes kimin kim olduğunu ve kimin ne yaptığını biliyormuş gibiydi. Ya ayak uydurarak işbirliği yapıyorlardı ya da dışlanıyorlardı. "Bir grupta herkes diğerlerinin yıllar içinde ne yaptığını biliyor, parti toplantılarında, denetim organlarında vb. yerlerde birbirinin arkasını kolluyordu." "Eğer yaşlı veya genç bir çalışan bu *gruppirovki*ye ayak uydurmazsa ya da işin içine girmek istemezse, o zaman ne bir terfi ne de destek beklentisine sahip olabilir."[47]

Aynı şey başka yerlerde de oldu. Riazan'da, yirmi ila yirmi beş üyelik haydut çetelerinin içinde parti liderleri ve yerel polis (*militsiia*) başkanı da bulunuyordu. Soygun ve cinayetle kırsal kesimdeki köylüleri yıldırmışlardı. Köylüler silahlanarak kendi çiftliklerini kendileri korumaya başlamıştı; işlenen suçları

45 "Kalenym zhelezom vyzhech' politicheskoe i bytovoe razlozhenie", *Partiinoe stroitelstvo*, Sayı 14 (Temmuz 1935): 45-47.

46 Vişinski'den Molotov'a, 23 Ekim 1934. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 886, ll. 5-8.

47 Antseloviç'den Antipov'a, t.y. (1937). GARF, f. 3893 (7541), op. 10, d. 32, l. 8 ve f. 7511, op. 10, d. 31, l. 47. Bu suçlar nihayet duyurulduğu vakit (kamuoyu önünde değil, parti belgelerinde), kimi zaman "Troçkistlere" atfediliyordu.

bildirmeye bile korkuyorlardı. Nadir de olsa haydutlar yakalandığı vakit, çabucak serbest bırakılıyorlardı. Bu çeteleri açığa çıkarmak için Moskova'dan defalarca müfettişlerin gelmesi gerekti.[48]

Bir başka örnek, KPK'nın yerel liderliğe karşıtlık tutumunu ortaya koyuyordu. Kiev demiryolunda kondüktör olan Samurin Yoldaş, yerel parti komitesi tarafından beyaz yakalı toplumsal kökenleri ve izin almadan işyerinden ayrılması yüzünden partiden ihraç edildi. İhracını yerel KPK'ya götürdüğünde, örgüt bir soruşturma başlattı. Otuz yıldır sadık bir demiryolu çalışanı olan Samurin'in "partkom bürosunun bir üyesini itibarsızlaştırması" nedeniyle "asılsız" bir intikam oyununun kurbanı olduğu ortaya çıktı. KPK ihraç kararını bozdu ve parti klanının keyfî liderliğine karşı harekete geçti.[49]

Bu türden sessiz faaliyetle geçen bir yılın ardından, KPK 1935 ortasında partide sürüp giden tasfiyeler bağlamında daha görünür ve işitilir hale geldi. 1920'lerin elemelerinin tersine, 1930'ların ortasındaki bu tasfiyeler, denetleme komisyonlarınca değil, düzenli parti komitelerince yürütüldü.[50] Tasfiyelere nezaret etmek ve düzenli parti komiteleri ve sekreterlerinin hatalarını düzeltmek, KPK tam yetkili temsilcilerinin görevi oldu.

Mayıs 1935'te, Merkez Komite "Parti Belgeleri Doğrulaması"nın (*proverka*) yaklaştığını duyurdu. Genel görüş, parti örgütlerinin kendilerini kariyer peşinde koşanlardan, fırsatçılardan, "düşmanlardan", ayyaşlardan, bürokratlardan ve adamakıllı parti üyelik belgelerine sahip olmayanlardan temizleyeceği yönündeydi.[51] Parti şeflerine sürece şahsen nezaret etmeleri, fiilî parti kartları ve dosyalarını bıkıp usanmadan dikkatle kontrol etmeleri talimatı verildi. Bu, bölgesel parti soyluları açısından muazzam bir ilerlemeydi. 1920'lerde, elemeleri TsKK yürütmüştü; şimdiyse, kendi örgütlerindeki tasfiyeden biz-

48 Glinski'nin Orgbüro'ya raporu, 14 Kasım 1927. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 342, ll. 41-42.

49 "Delo o neobosnovannom iskliuchenii iz partii Tov. Samurina." RGASPI, f. 17, op. 113, d. 342, l. 47.

50 *Chistki* hakkında, bkz. Getty, *Origins*, 2. ve 3. Bölüm.

51 *A.g.e.*, 3. Bölüm.

zat parti şefleri sorumluydu. 24 Mayıs'ta Paparde, Smolensk'te parti yetkililerini partideki "maceracılara" karşı uyaran ve onları *proverka*yı yürütürken dikkatli ve sorumlu davranmaya çağıran bir konuşma yaptı.[52] Bunu yapmadılar. Bir ay sonra, yayımlanan bir kararda, Merkez Komite doğrulama işini yüzüne gözüne bulaştırması yüzünden Smolensk parti yetkililerine esip gürlemekle meşguldü.[53] Merkez Komite, Smolensk'te operasyonun işi aceleye getiren, çok sayıda masum üyeyi toplu halde ihraç eden önemsiz büro personeline emanet edilmesinden şikâyetçiydi. Batı Obkom İkinci Sekreteri Şilman, tıpkı birkaç diğer yerel yetkili gibi, ismen eleştiriliyor (ve partiden ihraçla tehdit ediliyordu). Merkez Komite kararından iki gün sonra, KPK *intendant*ı Paparde, Smolensk kent parti örgütünün toplanan yetkilileri önünde hararetli ve son derece eleştirel bir konuşma yaptı. Yayımlanmış karardan alıntılar yaparak, bunun Smolensk'te küçük hatalarla değil, "temel sorunlar" ile ilgili bir mesele olduğunu belirtti. Smolensk kent parti sekreteri (Rumyantsev'e bağlı) Arhipov'un yetersiz liderliğinin düşmanların *proverka*ya sızmasını sağladığı iddiasıyla, onu şahsen kınadı. Çok güçlü (parti denetimindeki gazetede yayımı geciktirilen ve kısmen budanan) konuşması, bürokratizmin kent parti liderliğinin en üst düzeylerine dek sızdığını ileri sürüyor ve Smolensk parti yetkililerini, sıradan parti üyelerine uyguladıkları temelsiz ve aceleci ihraçlarda *chinovniki* (nefret edilen çarlık dönemi bürokratları) olmakla suçluyordu.[54]

Muhtemelen Paparde'nin sözleri, Smolensk'le ilgili Merkez Komite sansürüne takılmıştı. Konuşması, vilayetin çevre-

52 *Rabochii put'*, 24 Mayıs 1935, 1.

53 "O vypolnenii zakrytogo pis'ma TsK VKP(b) 13-go maia 1935 g. v partorganizatsii Zapadnoi Oblasti", *Partiinoe stroitel'stvo*, Sayı 13 (Temmuz 1935): 46 ve *Pravda*, 7 Temmuz 1935.

54 Paparde'nin konuşması eninde sonunda yerel düzeyde aleniyet kazandı. Bkz. *Partiets* (Smolensk), Sayı 6, Haziran 1935, 9-11 ve *Rabochii put'*, 6 Temmuz 1935, 3. Fakat sözlerinin obkom denetimindeki günlük *Rabochii put'*'ta yayımlanmasının iki hafta gecikmesi, obkomun, Arhipov'u kamusal taarruzdan koruma girişiminin sonucu olabilir. Paparde 1 Temmuz 1935'teki Zapobkom genel kurulunun olağanüstü bir oturumunda işe yaramaz doğrulama süreçleri hakkında sivri bir konuşma daha yaptı: RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4087, 278-96.

sinden parti suiistimal örnekleriyle çeşnilendirilmişti; açıkçası, Merkez Komite sansüründen önce *proverka*nın acemice hataları hakkında araştırma yapmıştı. Ve aşağıda göreceğimiz gibi, diğer bölgelerdeki benzer Merkez Komite hücumları özgül olarak KPK'nın üye elemeleriyle ilgili sorunları ortaya çıkarmadaki rolüne değinmekteydi. Doğrulama örneğinde, KPK, parti görevlerinin bürokratik işleyişi konusunda Moskova'nın haber kaynağı olarak hareket ediyordu.

KPK/Merkez Komite hücumunun baskısı altında, Smolensk klan üyeleri geleneklerin gerektirdiği gibi alelacele pişmanlık nutuklarıyla, makalelerle ve yetersiz çalışmalarını kamusal olarak itiraf etmeleriyle kendilerini kurtarmaya çalıştılar. Derhal bir genel kurul toplayarak, kendilerini kınayan ve Merkez Komite eleştirisinin "tümüyle haklı" olduğunu kabul eden alışılmış ifadelerden oluşan bir karar çıkardılar.[55] Kuşatılmış durumdaki Şilman, yerel basında masumiyetine dair bir dizi yazı yazdı ve birkaç ilçe parti komite sekreteri de aynı yola başvurdu.[56] Gerek Rumyantsev gerek Şilman, ulusal parti teşkilatı dergisinde nedamet makaleleri yayımladılar ve Rumyantsev şöyle dövündü: "Tepeden tırnağa büro ve özellikle birinci sekreter olarak şahsım, çok ağır siyasi hatalar yaptık."[57]

Bu makalelerin çoğu bir yandan Merkez Komite'nin vilayet liderliğine yönelik eleştirilerini kabul ederken, suçu bölgesel klanın dışında ilçelerdeki alt düzey yetkililere atıyordu. Bir ilçe sekreteri, eleştiri "ateşinin, özellikle ilçe parti komitelerine karşı zehir zemberek" olduğunu belirtmişti.[58] Bazıları dö-

55 "Postanovleniia plenum Zapobkoma VKP(b)", *Partiets*, Sayı 3 (Haziran 1935): 25; ve RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4087, ll. 181-300.

56 Bkz. M. Malkov, "Bez uchastiia partiinykh mass", *a.g.e.*, Sayı 6 (Haziran 1935): 22; A. Shil'man, "Ulushchit' sistemu partiinogo rukovodstva", *a.g.e.*, 3-9; V. Arkhipov, "Ispravliaem dopushchennuiu oshibku v proverke partdokumentov", *a.g.e.*, Sayı 7 (Haziran 1935): 25.

57 Bkz. Rumyantsev'in Smolensk'teki kent parti aktivistlerine raporu, *Rabochii put'* içinde, 2 Temmuz 1935, 1; I. P. Rumyantsev, "Vtoraia proverka partdokumentov", *Partiinoe stroitel'stvo*, Sayı 17 (Ekim 1935): 19-21; ve A. Shil'man, "Tekushchie voprosy partiinoi raboty", *a.g.e.*, Sayı 19-20 (Kasım 1935): 49-57.

58 F. Khlopotykhin, "Vyshe uroven' samokritiki", *Partiets*, Sayı 7 (Temmuz 1935): 23-26.

vûşerek karşılık verdi: Gözü pek bir ilçe parti komite sekreteri, Rumyantsev klanının üyelerinden olmayan Fedor Bolşunov, parti basınında, kendisi ve ilçe parti yetkililerinden diğer arkadaşları ne kadar suçluysa, bölgesel liderlik üyelerinin de o kadar suçlu olduğunu yazdı: "Tüm suçu il parti komitesine yüklemek istemiyorum. Ben, ilçe parti komitesi sekreteri ve il parti komite bürosu üyesi olarak, kendi suçumu tümüyle kabul ediyorum, ama parti obkomunun da pek çok suçu vardır." *Proverka*nın bu rezil hale getirildiği sırada bir il parti komite eğitmeninin de kendi ilçesinde bulunduğuna işaret etti.[59]

Sonraki aylarda, Paparde yolundan şaşmamış gibi görünüyordu. Smolensk'teki *proverka*nın tekrarlanması gerektiği zaman, obkom genel kurulunda bir konuşma daha yaptı; bu konuşmasında, parti liderleri cephesinde çarpıcı bir özeleştiri yokluğuna değindi. Elninski, Krasinski ve Suhiniçeski ilçe liderlerini isim isim öne çıkararak, sürüp giden bürokratizmden yakındı. Bunlardan birini, Suhiniçeski ilçesinden Zimnitski'yi örnek olarak öne çıkaran Paperde, "Zimnitski Yoldaş genel kurulda pek fazla bir şey söylemedi... Belli ki *proverka*nın dersi, Zimnitski Yoldaş'ın bilincine nüfuz edememiş."[60]

Doğrulama vesilesi, bir yanda bölgesel parti klanları, öte yandaysa KPK *intendant*ları arasında kendini gösteren politik savaşı ortaya çıkardı. Paparde, elinden geldiği kadar sıklıkla Rumyantsev klanının karşısında olduğunu gösterdi. Sık sık ilçe parti komite sekreterlerini sorgulamak ve azarlamak, bazen de onları saatlerce koridorlarda bekleterek aşağılamak üzere bürosuna çağırttı. (Bir keresinde, Rumyantsev'in birkaç sekreterini bürosunda saat 01.00'de toplayarak onları şafak sökene kadar orada tuttu.) Parti klan üyeleri, Paparde'nin "parti dışı yöntemleri" ile kendilerine verdiği sonu gelmez söylevlerinden yakınıyordu; böyle bir oturumun sonunda, içlerinden biri "Haya-

59 F. Bolshunov, "Proverku partdokumentov v Rudne proveli po-biurokraticheski", *a.g.e.*, Sayı 6 (Haziran 1935): 19-20.

60 L. Paparde, "Ustav partii - nezyblemaia osnova vsei raboty", *Partiets*, Sayı 13 (Aralık 1935): 9-11. Bkz. ayrıca, Paparde'nin "Do kontsa izvlech' politicheskie uroki", *a.g.e.*, Sayı 9 (Eylül 1936): 29-38; burada Paparde, Arhipov ve Smolensk kent parti örgütünün hataları konusuna geri döner.

tımda hiç böyle baş ağrısı çekmemiştim," diyecekti. Rumyantsev, Paparde'nin hoşnutsuzların, yani her şeyden önemli "itibarı" hasar gören yönetici klanın dışındaki kimselerin tanıklığına başvurduğundan şikâyetçi oldu. Paparde ise, otoritesini savundu ve il parti komitesinin (yani Rumyantsev'in) hâkimiyetinden bağımsız olduğunun altını çizdi.[61]

Düzinelerce parti üye ve yetkilisinin katıldığı bir parti toplantısında, Rumyantsev ve Paparde açıkça birbirlerine hücum etti:

RUMYANTSEV: TsK genel kurul kararları parti denetim organlarına [yani KPK'ya] atıf yapıyor. Kişinin kendini günahsız veya hatalardan masun olarak gösterebileceği anlamına gelmez.

PAPARDE: Ne demek istiyorsunuz, somut olarak?

RUMYANTSEV: Burada yapılan eleştirilerin özüne cevap vermeniz daha iyi olurdu, örneğin, çağırttığınız ilçe parti komite sekreterlerine çektiğiniz beş saatlik nutuklar gibi.

PAPARDE: Vermediğimi mi sanıyorsunuz?

RUMYANTSEV: Sizin yerinizde olsam, ancak liderliğe güven yokluğu olarak yorumlanabilecek şekilde soruşturmalarında daima uygunsuz yöntemler kullanan müfettişlerinizin kusurlarını tartışırken, Lenin'in öğretisinden yararlanmaya kalkışmazdım. Bir parti sekreterinin, sadece benim hakkımda şikâyette bulunduğu için kendini KPK'da bulduğu sayısız örnekler var. ... Bu sadece il parti komitesinin çalışması hakkındaki bilgilerinizi, o konuda güveni hak etmeyen kişilerden almanızdan kaynaklanıyor. ... Burada il parti komitesinin saygınlığından bahsediyoruz. Evet! Saygınlık zorunludur.

PAPARDE: Rumyantsev Yoldaş beni saygısızca eleştiri yapmakla suçluyor. ... Ben eleştiriye yönelik bu tutumun yanlış olduğunu düşünüyorum. Eleştiri sistemli ve sağduyulu yürütülmesi gereken bir süreçtir.

61 Bu ve diğer örnekler için bkz. RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4091, ll. 42, 52, 71, 87 ve op. 21, d. 4087, l. 278.

RUMYANTSEV: "Sistemli ve sağduyulu" Stalin'in sözünün ne kadar da yaratıcı bir kullanımı!

PAPARDE: Kanaatimce, partiyi ikiyüzlü unsurlardan temizlemek gibi ciddi bir sorun söz konusu olduğunda, her küçük boşluğun, katıksız formalitelerin ilkesiz, önemsiz eleştirisi yolundan gitmek, düpedüz işe yaramazdır.[62]

Âdeta "çocukların önünde" böyle açıktan açığa yapılan tartışma, KPK müfettişleri ile yönetimdeki bölgesel parti şefleri arasındaki çatışmanın derinliğini gösterir.

Paparde gibi bölgesel KPK tam yetkili temsilcileri, birçoğu Merkez Komite üyesi olan nüfuzlu il parti komite birinci sekreterlerine doğrudan doğruya saldıramıyordu. Bu yüzden tam yetkili temsilciler eleştirilerini iki yoldan yürütüyordu. Birincisi, gördüğümüz gibi, ilçe parti komite liderlerine hücum etmek yoluyla, bölgesel parti örgütünün tamamının çalışmalarını şüpheli hale getirmekti. İkinci yol ise, güçlü bölgesel lordların çalışmalarını gizlice Merkez Komite'ye rapor etmekti. Smolensk'te olduğu gibi, bazen bölgesel parti liderliği geri çekiliyor ve kamuoyu önünde nedamet getiriyordu.

Fakat diğer zamanlarda, taşra parti liderleri KPK'nın, hatta Merkez Komite'nin "müdahalesi"ne karşı savaşa girişiyorlardı. 1935 *proverka* sürecinde, KPK temsilcisi Yakovlev, Krinitski'ye ve onun parti komitesine aşırı ihraçlardan yakınmıştı. Krinitski onun şikâyetlerini görmezden geldi; bunun üzerine KPK tam yetkili temsilcisi durumu Merkez Komite'ye bildirdi. Krinitski bir Merkez Komite üyesi ve Merkez Komite dairelerinden birinin eski şefiydi, bu yüzden çok büyük silahlarla işe koyulmak gerekiyordu. Politbüro, Yejov başkanlığında bir komisyon oluşturdu ve işleri yoluna koyması için Merkez Komite sekreteri A. A. Jdanov'u Saratov'a gönderdi.[63]

Jdanov, Saratov bölgesel parti komitesinin üyeler toplantısında yaptığı konuşmada, yerel liderliği parti üyelerini ihraç et-

62 "Stenografi cheski otchet II- go Zapobkoma VKP(b) ot 10-12 marta 1937 goda." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4091, ll. 170-74.

63 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 965, l. 3.

mek konusunda "kitlesel baskı" ile suçladı.[64] Krinitski'nin yirmi yedi ilçe parti komite sekreterinden yirmi altısını Merkez Komite'ye danışmaksızın alelacele kovduğunu ve teknik olarak Merkez Komite'nin *nomenklatura*sında bulunan diğer parti çalışanlarını görevden aldığını belirtti. Gelgelelim, bu yerel istismarlar dışında, bu özgül örnekte Jdanov yerel KPK temsilcilerinin eylem ve yetkilerini savundu. KPK tam yetkili temsilcisi Yakovlev'in Moskova'ya "Merkez Komite kararının dayandığı malzeme"yi bildirmekte haklı olduğunu gözlemleyerek, KPK'nın hakkını ihlal etmesi nedeniyle Krinitski'ye hücum etti. "Saratov bölgesel komitesinin ve Birinci Sekreter Krinitski Yoldaş'ın sorunu keşfeden ve bölgesel parti komitesinin hataları sorununu zaman geçirmeden Merkez Komite'ye bildiren Saratov'daki parti denetim temsilcilerine karşı tutumu, sorunun çözümüne hizmet etmemiştir."[65] Krinitski, KPK'nın kendi bölgesindeki faaliyetlerinin partiyle rekabete giren "ikinci bir merkez oluşturduğu" iddiasıyla bölgesel komitenin önde gelen imtiyazlarını savundu. Jdanov, sözlerini tamamlarken, KPK'nın yerinde önerilerini görmezden gelen bu tür yakınmaları "yersiz gevezelikler" olarak adlandırdı. "Merkez Komite'nin ülkedeki en büyük parti örgütlenmelerinden birini emanet ettiği Krinitski Yoldaş'ın bir lider olarak kişisel kusurlarından söz etmek zorunludur."[66]

Krinitski aşağılandı ama nedamet getirmedi. Birkaç hafta sonra, 1935 güzünde, her zaman peşinden önemli bir simanın ulusal çaplı kamusal bir eleştirisinin geldiği geleneksel bir haksızlık itirafı yazdı.[67] Fakat bu Krinitski'nin hata benimdir itirafı sayılmazdı. Jdanov'un ziyaretinden beri hataları düzeltmek için çok

64 "Uroki politicheskikh oshibok Saratovskogo krakoma", *Pravda*, 12 Temmuz 1935. Jdanov'un konuşması aynı zamanda *Partiinoe stroitel'stvo*'da (no. 13 ve 15 [Temmuz 1935]) ve aynı adlı ayrı bir broşür olarak da yayımlandı. Sonraki olaylar göz önüne alındığında, "kitlesel baskı" teriminin 1935'teki mutedil sayılabilecek ihraçlarla ilgili olarak kullanılması tuhaf görünür.

65 *Partiinoe stroitel'stvo*, Sayı 13 (Temmuz 1935): 45.

66 *A.g.e.*, Sayı 17 (Ekim 1935): 17-18.

67 A. Krinitski, "Saratovskie bol'sheviki v bor'be za ispravlenie oshibok", *a.g.e.*, 39-41.

şeyler yapıldığını ve bu hataların sadece ilçelerde baş gösterdiğini iddia etti. Artık her şey daha iyiydi. Krinitski öfkeliydi; makalesi, Merkez Komite'nin kendisini eleştirmekte yerden göğe haklı olduğuna dair o bildik terkipleri içermiyordu. Kendi kişisel hataları hakkında hiçbir şey, parti örgütleri ile (sözü bile geçmeyen) KPK arasındaki büyük yetki tartışması hakkında tek bir söz edilmezken, bölgesel parti komitesinin alışılmış *kritika/samokritika*yı* yürütmesi zorunluluğuna da pek az değinilmekteydi.[68]

Moskova her ne kadar Krinitski'ye karşı kendi *intendant*ı Yakovlev'i savunmuş olsa da, Krinitski onunla mücadeleyi sürdürdü. Nisan 1937'de, Krinitski, Yakovlev'i karalamak için araştırmaya girişti; Yakovlev'in geçmişte, 1923'te Troçkistlerle mücadelede bocaladığını keşfetti ve onun görevden alınmasını talep etti. Taşra parti baronlarının kendi yöntemlerini yürütmesine izin vermeye yönelik genel politikanın bir istisnası olarak, Stalin Yakovlev'i destekledi ve Krinistki'ye şunları yazdı:

> Yakovlev Yoldaş'a siyasi güven sorununu ortaya koyarak yanlış davrandınız. TsK, Yakovlev'in 1924'te düzelen 1923'teki geçmiş sapmalarını biliyor ve o günden bugüne Yakovlev Yoldaş, Bolşevik kararlılığı konusunda herhangi bir şüpheye yer verecek şekilde davranmamıştır. TsK, Yakovlev Yoldaş'a güveniyor ve [Saratov] partisinin bu meseleyi kapalı olarak gözden geçirmesini öneriyor.[69]

Merkez Komite'nin desteğinden yararlanan KPK tam yetkili temsilcileri 1935 *proverka*sında bölgesel parti liderlerinin çalış-

---

(*) Eleştiri ve özeleştiri – yay. haz. n.

68 Krinitski'nin Saratov üzerinde sıkı bir yönetimi vardı. Yerel parti dergisi, kraikom'u nadiren eleştiriyordu; hatta bölgesel parti aygıtlarının kendilerini özeleştiriye verdiği 1937'de, Saratov aygıtı başarılarıyla övünmeyi tercih etmişti. Bkz. örneğin, "Rech' tov. A. I. Krinitskogo pri zakrytii plenuma Obkoma VKP(b), 2 ianvaria 1937 goda", *Parttinaia rabota* (Saratov), Sayı 1 (Ocak 1937): 13 ve Sayı 3 (Mart 1937): 45, Krinitski'nin Şubat 1937 Merkez Komite genel kuruluna dair raporu.

69 Stalin'den Krinitski'ye telgraf, 3 Nisan 1937. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 56, l. 46. Stalin, Krinitski'nin kendisi tarafından uygulanan sansürü duyurmaması ihtimaline karşı, bu telgrafı bölgesel parti komitesinin tüm üye ve üye adaylarına göndermişti.

malarına saldırıda başı çektiler. Fakat yaltakçı Rumyantsev'den kavgacı Krinitski'ye varıncaya dek, bu parti sekreterlerinin ulusal çapta hatırı sayılır nüfuzdan yoksun olduğuna inanmak hata olur. 1936 başında, bölgesel liderler KPK'yı genel bir tımardan geçirmek için 1936 Mart'ındaki KPK Üçüncü Genel Kurulu'ndan yararlanarak karşı taarruza geçtiler.

KPK'nın Temmuz 1934'teki bir önceki genel kurulunun her üç ayda bir ulusal genel kurul kararı aldığı düşünülürse, aslında KPK'nın Üçüncü Genel Kurulu bir buçuk yıl gecikmiş durumdaydı. Ve 7-10 Mart 1936'da gerçekleştiği zaman, ancak kısa, kırk kelimelik bir "bildirim" (*soobshchenie*) ile kendini gösterdi. Genel kurulda yapılan konuşmaların hiçbiri yayımlanmadığı gibi, basında da sözü geçmedi; ayrıca bu özlü duyuruya eşlik eden alışılmış açıklayıcı başyazılar veya makalelerden eser bile yoktu. Gizlilik bulutuna sarınmış olan KPK Üçüncü Genel Kurulu'ndan sadece iki yayımlanmış karar çıktı.

Bunlardan biri, KPK parti komitelerinin çalışmasıyla ilgiliydi: çalışmaları rutin ihraçlarla ve parti üyelerinin başvurularıyla ilgili olan kesimler.[70] Kararın teknik hususları arasında gizli olansa, KPK'nın parti örgütlerinin çalışmalarını inceleme haklarını kısıtlayan son derece müphem dildi. Görünüşe bakılırsa, başvuruları işleme almak gibi rutin işlere ek olarak, KPK komisyon üyeleri, parti liderlerinin araştırmalarıyla da meşgul olmuştu ve bir sonraki husus şuna değiniyordu: "Parti komisyon üyelerinin, partinin çeşitli üyeleri tarafından parti ihlallerine ilişkin bildirimleri almak ve gözden geçirmek şeklindeki temel işleriyle doğrudan bağlantısı olmayan bir çalışmaya girmeleri yasaktır."

Başka bir deyişle, parti komisyon üyeleri, parti liderleri hakkındaki şikâyetlerle değil, kendilerine yapılan başvurularla uğraşacaktı. Fakat eğer böyle şikâyetler alırlarsa, bunları "gözden geçirebilir" veya geçirmezlerdi. Bu gibi durumlarda tek yükümlülükleri, şikâyeti uygun parti aygıtına aktarmaktı. Böyle bir işlem, ne kadar müphem de olsa, KPK parti komisyon üye-

70 "O rabote partkollegii KPK i poriadke izlozheniia partiinykh vzyskanii na chlenov i kandidatov VKP(b)", *Pravda*, 17 Mart 1936.

lerinin soruşturmasından koruyacağı, üstelik kendilerine yapılan tüm şikâyetleri bizzat almalarını sağlayacağı için, parti liderlerinin çıkarına hizmet edecekti. Kararın parti komisyon üyelerinin daima parti komiteleriyle "yakından bağlantılı" olmasında ısrar eden bir diğer paragrafı parti sekreterlerinin otoritesinin aşikâr zaferinin altını çiziyordu.

Parti sekreterleri tam yetkili temsilcilere karşı daha başka kazanımlar da elde ettiler. Üçüncü Genel Kurul'un ikinci kararı doğrudan doğruya onlarla ilgiliydi.[71] KPK tam yetkili temsilcilerinin bağımsızlığını öven ve Saratov ile diğer yerlerde yaptıkları güzel çalışmalardan söz eden giriş cümlesinin ardından, karar, faaliyetlerini eleştiren ve yetkilerindeki yasal sınırlamaları tekrar dile getiren bir ifadeyle devam ediyordu.

Bu kararın özü, KPK tam yetkili temsilcilerini bölgesel parti komiteleriyle "birlikte çalışmaya" ve "yakından bağlantılı olmaya" zorlama girişimiydi. Bunun gerçek bağımsızlıkla nasıl bağdaştırılabileceğini anlamak güçtür: "KPK Genel Kurulu, tüm tam yetkili temsilcileri vilayet ve bölge parti komitelerinin birinci sekreterlerini düzenli olarak bilgilendirmek ve çalışma planlarından ulusal partilerin Merkez Komitelerini haberdar etmekle yükümlendirmiştir..." (1934 *polozhenie* sadece tam yetkili temsilcileri bunu yapmakla görevlendirmişti.) Bunu zamanında ve tatminkâr bir şekilde yapmamak, "KPK tam yetkili temsilcilerinin yerel parti örgütlerinden bağımsızlığının doğru bir anlayışı" olmayacak ve genel çabalara zarar verecekti. Karar, "Bu önlemler hiçbir şekilde tam yetkili temsilcilerin bağımsızlığını (*nezavisimost*) veya özerkliğini (*samostoiatel'nost*) sınırlamaz" gibi, biraz da boş bir iddiayla devam ediyordu. Bir talimat olarak, KPK tam yetkili temsilcilerine, "[KPK tam yetkili temsilcilerinin] taşra parti komiteleri veya ulusal partiler Merkez Komitelerine önerileriyle ilgili herhangi bir anlaşmazlık doğduğu zamanlarda, bu sorunun çözümü KPK veya Merkez Komite'ye sunulabilir" maddesiyle bir söz veriliyordu. KPK'nın bütün bu kayıplarına adetâ tuz biber ekercesine ve hiç kuşkusuz bölgesel parti baronlarının isteklerine cevaben, karar, KPK

71 "O rabote upolnomochennykh KPK", *a.g.e.*

Moskova liderliğinden, görevlerine uygun olup olmadıklarından emin olmak üzere KPK tam yetkili temsilcilerinin kimliklerini denetlemesini istiyordu.

Bu kararlar, parti klan liderleri safında bariz bir güçlenmeyi ve taleplerini bastırma yönünde başarılarını gösterir. Sonuç, KPK denetimcilerinin açıkça cezalandırılmaları oldu; gerilemeye zorlandıkları barizdi. Dönemin basınında konuyu ele alan bir yazıda, (artık KPK'nın başında bulunan ve çok geçmeden gizli polisin başına geçecek olan) N. I. Yejov'un toplantıda konuştuğunu ve KPK tam yetkili temsilcilerinin "bağımsızlığını" vurguladığını, fakat kararın genel havasının bunun tam tersi olduğuna değindi.[72] Aslında Yejov, bağımsızlıklarına fazla önem vermeleri ve görevlerinin sadece parti örgütlerini eleştirmek olduğunu düşünmeleri nedeniyle tam yetkili temsilcileri haşlamıştı. "Bu, kuşkusuz, kesinlikle yanlıştır." Fakat Yejov daha da ileri gitti. KPK tam yetkili temsilcilerinin (ilgili parti veya ekonomik örgütlerden ziyade) ekonomik başarıdan sorumlu olduklarını ileri sürdü. tam yetkili temsilcilerimiz ve KPK gruplarımızın anlaması gerekiyor ki, onlar Merkez Komite kararlarının doğru ve zamanında gerçekleştirilmesi konusunda Merkez Komite ve KPK Büro'sunun başlıca aracıdır."[73] Yejov'a göre, KPK'nın işi eleştirmek veya "vaktini Merkez Komite'nin önüne getirilecek yeni sorunlar düşünmekle harcamak" değildi. Sadece hedeflerin gerçekleştirilmesini doğrulayacaktı; onlardan başka hiçbir şey yapmaları beklenmiyordu.[74]

Rüzgârın tersten estiğini hisseden ve üst düzey eleştiri yağmurundan zarar gören tam yetkili temsilciler, genel kurulda pişmanlık dolu ve özür dileyen konuşmalar yaptılar. Azak-Karadeniz'den Brike, artık bölgesel parti komitesinin arkasından iş yaparak Merkez Komite'ye şikâyet etmekle, il parti birinci sekreteri Şeboldayev'in nasıl haklı olarak kendisini payladı-

72 "Tretii plenum Komissii Partkontrolia", *Partiinoe stroitel'stvo,* Sayı 7 (Nisan 1936): 4 ve V. Bogushevski, "III Plenum Komissii partiinogo kontrolia", *a.g.e.*, 8, 11.

73 RGANI, f. 6, op. 1, d. 14, ll. 149-51.

74 RGANI, f. 6, op. 1, d. 14, l. 155.

ğını hatırlıyordu. Kendisini savunmak yerine, Brike KPK ile il parti yönetimiyle arasındaki düzgün ilişkileri vurguladı. Önceki genel kurulun en tavizsiz konuşmacılarından olan tam yetkili temsilci Rubenov, şimdi kendisi ve il parti komitesi arasında hiçbir sürtüşme olmadığını iddia ediyordu. Kazakistan'dan Şarangoviç ise, "işimizin somut sorunları hakkında hiçbir ciddi anlaşmazlık yoktur" diyerek KPK ile bölgesel parti örgütü arasında bir sorun olmadığı şarkısını terennüm ediyordu. Keza parti örgütleri aleyhinde hararetli konuşmacılar olan tam yetkili temsilciler Şadunts ve Frenkel, "çalışma tarzları"nda fazlasıyla "keskin" olmakla açıkça eleştirildiler.[75]

Vilayetlere geri döndüklerinde, KPK mensuplarının geri çekildiği görüldü. Smolensk'te, KPK genel kurulu parti organlarından zorunlu kabul gördü, fakat Paparde gibi yerel KPK *intendant*ları suskundu. Kararların metinleri il parti dergisinde, sorunları kesin olarak parti komitelerine ait ve genelde KPK'yı kendi sınırlarını aşıyor şeklinde değerlendirerek, temel düşüncelerinin KPK'yı parti sekreterlerinin imtiyazlarını çiğnemeyi önlemek olduğunu açıkça ifade edecek şekilde yayımlandı.[76] Çekingenlik, öfke veya korku yüzünden, bir KPK yetkilisi tarafından Üçüncü Genel Kurul hakkında yazılan tek bir makale bile Batı Oblast yerel basınında çıkmadı. Ne de olsa ulusal basın, toplantı kararlarının Stalin'in kişisel inisiyatifiyle alındığını belirtmişti.[77]

Vilayetlerdeki parti soyluları Moskova'da hâlâ önemli bir etki ve nüfuza sahipti. 1935 üyelik elemeleri esnasında dayak yemiş olsalar bile, 1936'da KPK'ya bir sınırlama ve sansür dayatmayı başardılar. KPK temsilcilerine ilçe parti komitelerine bağlayıcı talimatlar veren 1934 kuralları buhar olup uçtu; yerel parti baronlarıyla işbirliği önerisi bir yükümlülüğe dönüştü.

75 RGANI, f. 6, op. 1, d. 13, ll. 41-42, 95, 113-23, 188.

76 "O rabote upolnomochennykh KPK", *Partiets*, Sayı 3 (Mart 1936): 1-4. Bkz. ayrıca, obkom eğitmeni B. Okun'un makalesi, "O partvzyskaniiakh", *a.g.e.*, Sayı 4 (Nisan 1936): 44-49.

77 V. Boguşevski, "Vypolnenie reshenii plenuma Komissii partiinogo kontrolia", *Partiinoe stroitel'stvo*, Sayı 11 (Haziran 1936): 21. Boguşevski, KPK ulusal bürosunun sekreterlerinden biriydi.

KPK tam yetkili temsilcileri artık araştırdıkları parti sekreterlerine gelecekteki araştırma planlarını açıklamakla yükümlüydüler. Kararların uygulanmasından artık bizzat onlar sorumlu, fakat eleştiri veya çeşitli örgütler içindeki suçları açıklığa kavuşturma yetkisinden yoksundular.

Mart 1936 Üçüncü Genel Kurulu'nun ardından bir yılı aşkın süreyle, KPK ulusal ve yerel basında neredeyse görünmez hale geldi. Paparde ise yola gelmişe benziyordu. Üçüncü KPK Genel Kurulu'nun ardından Smolensk genel kurulunda, yerel parti liderlerine yapageldiği taarruzlardan kaçınarak bunun yerine Haziran TsK genel kurulundan "daha güvenli" konu başlığı olan tarımla ilgilenmeyi yeğledi.[78] Ara sıra kısa bir makale, bazı ayyaşların, zimmetine para geçirenlerin ve madrabazların partiden rutin ihraçlarını duyurabiliyordu ama parti sekreterleri ile KPK tam yetkili temsilcileri arasındaki mücadele bir süreliğine halkın gözünden uzak tutuldu.

Fakat 1937 güzünde, yerel KPK ve parti komiteleri arasındaki savaşta, Rumyantsev ile Paparde arasında çarpıcı bir kişisel karşılaşmayla doruğuna tırmanan bir canlanma baş gösterdi. Merkez Komite'nin Şubat 1937 genel kuruluydu; bu toplantıda Buharin, Rikov ve "Sağ Muhalefet"in öteki üyelerinin mahkûm edilmesine ek olarak, bölgesel parti sekreterleri de "bürokratizm" yüzünden eleştirildi. Stalin'den hemen sonraki ikinci adam A. A. Jdanov'un yaptığı çok güçlü bir konuşmaya dayanarak, genel kurul, bölgesel parti sekreterlerini böylesine nüfuzlu patronlara dönüştüren zorba, otoriter ve "demokrasi dışı" uygulamalara saldırdı. "Feodal beylere" karşı parti tabanına oynayan Merkez Komite, sekreterleri özeleştiriden yoksunlukları nedeniyle kınadı ve 1937 baharında yeni parti seçimlerinin yapılacağını duyurdu.[79] Seçim önerisi, Stalin ve liderliğinin bölgesel sekreterliğin nüfuzunu zayıflatma çabasında ciddileşmeye başladığını gösteriyordu. Seçimler, tabanın belirledi-

78 RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4090, ll. 87-91.

79 Şubat Genel Kurulu'nun ve ertesinin ayrıntılı bir incelemesi için, bkz. Getty, *Origins*, 137-53 ve J. Arch Getty ve Oleg V. Naumov, *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1999).

ği çoklu adaylar ve gizli oyla yapılacaktı ve bu nedenle bölgesel parti baronlarının patronaj iktidarına dolaysız bir darbe indirecekti.[80] Gerek Jdanov gerek Stalin parti patronlarından çok daha güçlü eleştiri ve özeleştiri bekliyordu.

Parti büyükbaşlarına hücumun canlanması, yerel KPK faaliyetinde de yansımasını buldu. Şubat 1937 TsK genel kurulu, yerel olarak "feodal beylere" saldırmak isteyenlere teşvik ve onay vermişti; ve ilk kez olarak nüfuzlu taşra parti komite sekreterleri doğrudan saldırıya maruz kaldı. Üç gün boyunca bir Smolensk genel kurulu, Şubat genel kurulunu tartıştı. Yerel parti liderlerinin raporlarını dinledikten sonra Paparde, Smolensk kent parti sekreteri Arhipov'un konuşmasını yarıda keserek bürokratizmi azaltmak için neden pratik adımlar atılmadığını sordu. Ardından, birkaç konuşmacı Arhipov ve Rumyantsev'i savunarak ve Paparde ile zorba faaliyetlerini eleştirerek karşı atağa geçtiler.

Paparde bu kez –1934'ten beri vilayet parti komitesinin bir yetkilisi ve Rumyantsev "ekibi"nin bir üyesi olan– Reznikov olayını gündeme getirerek salvo ateşini bizzat Rumyantsev'e yöneltti. KPK, Rumyantsev'e Reznikov'un aleyhine şaibeli kanıtlar olduğunu bildirmiş ve yerel temsilciden tutuklanması için onay almıştı. Bunun üzerine Rumyantsev Moskova'daki NKVD genel merkezini aradı; genel merkezin yanıtı, Reznikov hakkında suçlayıcı hiçbir şey bulunmadığı şeklindeydi; bu Smolensk NKVD yetkililerince de teyit edildi. Rumyantsev, koruması altındaki Reznikov'u kovmayı reddederek bunun yerine sorunu tartışmak üzere vilayet parti komite bürosu toplantısı için bir tarih belirledi. Bu arada, Paparde, Rumyantsev'in üzerine gitti ve Reznikov'u gene de partiden ihraç etti. Rumyantsev, yönetici klanın otoritesini bu şekilde gasp etmesi nedeniyle Paparde'yi protesto etti.[81]

---

80 Seçimler gerçekten de bu şekilde yapıldı. Bkz. Smolensk Arşivi, dosyalar WKP 110, 258-79; WKP 322, 52-57; WKP 105, çeşitli yerlerde. Ulusal seçim sonuçları için, bkz. *Pravda*, 23 Mayıs 1937. Ulusal düzeyde, seçim sonucu parti sekreterlerinin yaklaşık yarısı değişti.

81 RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4095, ll. 161-70. Özgül bir personel dosyasıyla ilgili işlemleri nedeniyle önemli bir lidere hücum etmek, 1930'larda yaygın bir tak-

Şubat 1937 genel kurulunu takip eden parti toplantılarının yerel raundunda, Paparde, yerel parti basınında sekreterlere hücum etti: "Açıktır ki, parti aktivistleri Merkez Komite Genel Kurul kararlarının temel anlamını ne tanıyor ne de anlıyor. ... Kişinin kim olduğuna bakılmaksızın, dosdoğru, gerçek bir eleştiri yapmak şart oldu."[82] Salvosunu çeşitli ilçelere yönelterek genişletmesine karşın, öne çıkan, Monastyr liderliğine hücumu oldu. Orada yapılan bir parti toplantısına şahsen katılan Paparde, yerel liderlerin tüm vakitlerini kendilerine nasıl iyi konutlar elde edecekleri hakkında konuşmakla harcadıklarından ve çalışanların önerilerini görmezden geldiklerinden yakındı. "Monastyr ilçesinde, parti talimatları ve liderliğin ağır ihlalleri" olduğundan şikâyet etti. İlçe parti sekreteri Kosykh'i ismen anarak, astlarına karşı kaba ve tepeden bakan tutumunu kınadı.[83]

Vilayet parti sekreterlerine yöneltilen eleştiri çok keskindi, ama sınırlı bir etkisi oldu. Smolensk'te Rumyantsev, yandaşlarının saflarını Paparde ve KPK'ya karşı sıklaştırdı. Yakınlarına gizlice Paparde'nin "bizden olmayan küçük çaplı bir entrikacı" olduğunu söyledi. Başka bir sefer Rumyantsev, Paparde'yle konuştu diye, kendi ilçe sekreterlerinden birini payladı: "Senin patronun kim, Paparde mi yoksa vilayet parti komitesi mi?" İç çevreden başka birinin deyişiyle, Rumyantsev artık Paparde'ye karşı açık savaşa girişmişti.[84]

Paparde'nin Monastyr'da sekreter Kosykh'e hücumu, yeniden güçlenen Rumyantsev tarafından boşa çıkarıldı. Her ne kadar Kosykh uzunca bir süre kamuoyu önünde şiddetle azarlansa bile, görevinden alınmadı (yardımcısı olan ikinci sekreter Jeltov'un *kovulmasına* rağmen). Kosykh'in klan himayesi, onun kurtarılmasına, hatta terfi ettirilmesine yetecek kadar güçlüy-

---

tikti. Bkz. örneğin, Kosior'un, TsK'nın Şubat 1937 genel kurulunda Postişev'e, Nikolayenko konusunu ele alma tarzı yüzünden hücumu. RGASPI, f. 17, op. 2, d. 612, tom 3, ll. 10-15.

82 *Rabochii put'*, 16 Mart 1937, 2.

83 "Nebol'shevistski stil' rukovodstva", *a.g.e.*, 17 Mart 1937, 2; ve "Sobranie monastyrshchinskoi partorganizatsii", *a.g.e.*, 29 Mart 1937, 2. Paparde'nin Kosykh'e ilginç hücumu için bkz. RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4091, l. 114.

84 RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4091, ll. 211, 298-99.

dü. Paparde'nin saldırısına karşın, Kosykh Mayıs 1937'de hâlâ Monastyr'da parti sekreteriydi ve o dönemde obkom genel kuruluna "seçilmiş" durumdaydı. Temmuz'da vilayet tapu idaresini (Oblzemustroi) yürütüyordu ve Ocak 1938 gibi geç bir tarihte, hâlâ vilayet parti komitesi üyesiydi.[85]

* * *

Bölgesel parti klanları KPK'dan gelen "kralın adamları"nın işgalini püskürtmeyi becerdi. Parti baronları merkeziyetçi kuruluşlara ve mağrur güçlere karşı kendilerini savunmayı başardı ve merkezî tam yetkili temsilcilerin bağımsızlığı neredeyse en baştan itibaren yontuldu. Geçmişte olduğu gibi:

> Anlatıların çoğunluğu, Şarlman'ın *missi dominici*sinden XIV. Louis'nin *intendant*larına dek ... bunların nadiren beklenen performansı gösterdiğine hükmeder: Merkezî elçiler, yetkililerin kendi performanslarını değerlendirmesi temelinde ödevlerini yürütebilmeleri için yerel işbirlikçilere ihtiyaç duyar ve bu asla bedelsiz olmaz. ... Nitekim sözde merkezî denetimin bu temsilcileri, eninde sonunda kendilerini, çözmeyi başaramadıkları ve çoğu zaman buna niyet bile etmedikleri yerel dayanışmalara ve karşılıklı himaye ağlarına yakalanmış bulurlar. ... yerel iktidar seçkinleri, merkezden gönderilen temsilcilerle işbirliği yapmaya zorunlu tutuldular, fakat çoğu zaman onları atlatmak, etkisizleştirmek, asimile etmek veya baştan çıkarmakta çok başarılı olduklarını kanıtladılar.[86]

Sonuç olarak, bölgesel klanlar ancak ve ancak Stalin'in yaratıcılıktan yoksun ve ilkel görüşünce, barbar bir terör saldırısıy-

85 Aslına bakılırsa, ömrü Paparde'ninkinden uzun bile olmuş olabilir. Rumyantsev Haziran 1937'de tutuklandığı zaman, KPK baş düşmanı Paparde geçici olarak birinci sekreter olarak yerini aldı. Bizzat Paparde Ocak 1938'de tutuklandı ve geçmişte, 1930'da Batı Sibirya parti klanının parçası olarak "yıkıcılık" ile suçlandı. *Rabochii put'*, 20 Mayıs 1937, 1; 11 Temmuz 1937, 2; 15 Eylül 1937, 1; 10 Ocak 1938, 1. Smolensk Arşivi veya yerel basında Paparde'nin adının son anılışı Kasım 1937'de oldu: *Rabochii put'*, 22 Kasım 1937, 1. Paparde, on beş dakikalık bir duruşmada her şeyi itiraf etti ve 29 Ağustos 1938'de kurşuna dizildi. Delo Paparde. RGASPI, f. 589, op. 3, d. 11746, ll. 16-18, 98.

86 Cappelli, "Pre-Modern State-Building", 561.

la ezilebildiler. Stalin, merkeziyetçi güç arayışında pek çok insanı öldürmeye ehil olduğunu gösterecekti; aslında, kafasındaki ilk plan bu olsaydı, bu serkeş baronlarını çok daha önce ve devlet düzeni açısından çok daha az tehlikeli örtülü yöntemlerle öldürebilirdi. Planının bu olmadığı aşikârdır; onlarla mücadelesi kademeli, tepkisel, hatta bazen savunmacı nitelikteydi. Belki kendileri de bir klan oldukları için, Stalin ve yandaşları, modern devletlerin hepsinde bir dereceye kadar mevcut olan içkin merkezileştirme ve koordinasyonun düzenli, yöntemli mekanizmalarını yaratmayı başaramadılar.[87] Aslına bakılırsa, en azından kendi kişisel patrimonyal iktidarını kısıtlayabilecek dereceye kadar bunu isteyip istemediği hususu da açık değildir. Bu sadece Stalin ve klanının, rakip boyar klanlarına saldırısı meselesi de olabilir ki bu raundun galibi boyarlar oldu.

87 Akademisyenler, Stalin'in kendisine atfedilen gönüllülük esasına dayalı ve şiddet yüklü sisteme karşıt, düzenli hale getirilmiş bir hukuk devleti yaratmayı hiç isteyip istemediği meselesinde ikiye ayrılır. Çeşitli görüşler için, bkz. Moshe Lewin, *The Making of the Soviet System* (New York: New Press, 1985), 281-85; J. Arch Getty, "State and Society Under Stalin: Constitutions and Elections in the 1930s", *Slavic Review* 50, Sayı 1 (1991): 18-35; O. V. Khlevniuk, *Politbiuro: Mekhanizmy politicheskoi vlasti v 1930- e gody* (Moskova: Rosspen, 1996), 128-57.

7

Stalin ve Klanlar II

Kim Oy Verebilir? Kim Ateş Edebilir?

Şiddete dayalı baskı biçimleri kullanımına talepler birtakım bölgelerden gelmeye devam ediyor.

– Stalin, 1933[1]

SEÇİMLER, LEHTE VE ALEYHTE OLANLAR

1937'ye kadar, Sovyet seçimleri her mevki için, yerel parti klanınca önceden belirlenmiş bir tek aday olmasıyla ve açık oylama kusurlarıyla maluldü.[2] Bu, bölgesel parti klanlarının seçimleri kolaylıkla kontrol edebileceği ve kendi seçimlerini garantiye alabileceği anlamına geliyordu. 1936 tarihli Stalin Anayasası yeni bir seçim sistemi getirdi; bu sistemde, sovyetlerde yapılacak seçimler artık her bir mevki için çoklu adaylarla evrensel, eşit, doğrudan ve gizli oylanacaktı. Sovyet propagandasına göre "dünyanın en demokratik" anayasası genellikle, SSCB'yi kabul edilemez bir diktatörlük olarak gören Batı ülkeleri açısından, Nazi Almanya'sına karşı daha makul bir müttefik olduğunu söyleyen bir halkla ilişkiler numarası olarak görülür.

Fakat halkla ilişkiler veya sistemin demokratikleşme ihtimali dışında, anayasanın ciddi boyutlarda iç siyasi etkileri de ol-

1 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 922, ll. 50-55.

2 Açık oylamada, kişi tercih edilen adayın üstünü çizebilir veya oyunu sandığa atmayı reddedebilirdi, ama herkes bu durumu görecek ve değerlendirecekti.

du. Demokratikleşme hakkında ne düşünürse düşünsün, Stalin, yeni anayasayı bölgesel soylularla mücadelesinde bir silah olarak görüyordu. Onlar da anayasayı bu şekilde gördüler.

Sözgelimi Stalin, başlattığı "düşman" avında, bölgesel parti liderlerinin "Troçkistlerin" maskesini düşürmeye yönelik coşkusundan kuşku duyuyordu. Şubat-Mart Genel Kurul metinleri, bu konuda şikâyetlerle doludur. Bu, Stalin'in sözlerinin ana başlıklarından birini oluşturuyordu ve ilk konuşmasını, bazı liderlerin tehlikeli düşmanlar tehdidini küçülten "çürümüş kuramlarına" ayırdı.[3] P. P. Postişev, yakın geçmişte seçilmiş "düşman" Radkov gibilerin hakkında "tabandan gelen sinyalleri" görmezden gelmesi yüzünden, önceki ay Kiev birinci sekreterliği görevinden alınmıştı; gerçek seçimlerde dışlanması sürdü:

> POSTIŞEV: Ben insanları sistemli olarak denetlemedim. ... Kanaatim, şimdi bir seçim olsaydı, Radkov'un hiçbir parti örgütüne seçilemeyeceği yönündedir.
> STALIN: Zaten ben de bunu söylüyorum.[4]

Aslına bakılırsa, Stalin, yeni seçim sisteminin genelde yerel ve bölgesel liderlere baskı yapacak bir araç olduğunu birkaç kez söyledi. Scripps-Howard gazete zincirinin sahibi Roy Howard'a, birçok Sovyet kurumunun kötü işlediğinden bahsetti. Yetkililer, sıradan yurttaşlar açısından önem taşıyan gündelik yaşamın "pratik sorunlarını" görmezden geliyordu. Howard'a, "SSCB'de evrensel, eşit, doğrudan ve gizli oy, halkın elinde, kötü çalışan iktidar organlarındaki yetkililere karşı bir kamçı olacaktır," dedi.[5] Birkaç gün sonra, *Pravda*'da çıkan bir yazıda "seçimlerde Sovyet yurttaş kitlelerinin verdiği onay, aynı zamanda her bir parti örgütünün bir onaylanması, şu ya da bu parti örgütünün kitlelerle ne kadar yakından temas halin-

3 Bkz. "Materialy fevral'skogo-martovskogo plenuma TsK VKP(b) 1937 goda", *Voprosy Istorii*, Sayı 3 (1995): 3-15.

4 "Materialy fevral'skogo-martovskogo plenuma TsK VKP(b) 1937 goda", *Voprosy Istorii*, Sayı 5-6 (1995): 4.

5 *Pravda*, 5 Mart 1936.

de olduğunun bir doğrulanması olacağı" belirtildi.[6] Yetkililerin "kamçılanması"ndan söz etmese bile, onay alması gereğini ileri sürmek, yerel liderleri gündelik yaşamla ilgili yetersizlikler ve diğer sorunlarla suçlama amaçlı popülizm açısından kullanışlıydı. Fakat aynı zamanda, 1930'ların merkez-çevre mücadelesinde önemli bir taarruzdu ve bölgesel baronlardan karşılık görecekti.

Stalin, seçim reformlarını ciddiye alıyordu; kamuoyu önünde kendini bu reformlarla özdeşleştirdi. Sovyetlerin ve partinin Merkez Komitesi'nin 7. Kongresi, Şubat 1935'te, 1924 Sovyet Anayasası'nda bazı değişiklikler ihtiyacını duyurdu. Yasallığın tahkimi olarak, eşit, doğrudan ve gizli seçimlerden söz edildi.[7] Stalin Anayasa Komisyonu başkanıydı ve bu komisyon gibi, on iki alt komisyondan ikisinin (Genel ve Yazım) başkanıydı; imzası, toplantılarının çeşitli protokollerinde birkaç yerde görülür.[8] 1936 Nisan ortasında, kaba bir taslak Anayasa Komisyon Sekreterliği'ne gönderildi; sekreterlik de gözden geçirilmiş üçüncü bir versiyonunu (*novyi variant*) kaleme aldı.[9] Daha sonra Stalin bu metni şahsen inceledi ve "düzeltti"; aslında, ilk taslaklarda bariz bir şekilde "açık" seçimlerin üstünü çizip "gizli" diye yazmıştı.[10]

Kendi yörelerindeki parti komitelerinde (Stalin'in ertesi yıl onları zorlayacağı) fazladan bir demokratik seçim tehdidi olmadan bile, bölgesel soylular açısından sovyetler için serbest oylama "iki makamdan birini, yani onların liderliğini sağlayan sovyetteki mevkiyi kaybetmek" anlamına geliyordu.[11] Bu liderler için, en alışılmış (ve en kolay) idare etme yöntemi hep cebir ile olmuştu. Stalin'in kolektifleştirme sürecinde ve hemen ertesinde kendilerine verdiği yetkiyle kullandıkları cebir ve terör iktidarla-

6 *A.g.e.*, 10 Mart 1936.

7 Duyuru ve ayrıntılı açıklamalar için bkz. *a.g.e.*, 7 ve 8 Şubat 1935.

8 GARF, f. 3316, op. 40, d. 81, ll. 1-5.

9 GARF, f. 3316, op. 40, d. 5.

10 RGASPI, f. 558, op. 1, d. 3275, ll. 1-10.

11 Iurii Zhukov, *Inoi Stalin: Politicheskie reformy v SSSR v 1933-1937 gg.* (Moskova: Vagrius, 2003), 439 [*Öteki Stalin*, çev. Orhan Uravelli, İstanbul: Lena, 2013].

rını pekiştirmiş ve 1920'lerin "aile çevrelerini" 1930'ların sağlam siyasi klanlarına dönüştürmüştü. Yerel liderler açısından zulüm bir "kırsal idare yöntemi" olmuştu.[12] Stalin'in en azından 1933'te açıkça kendini gösteren sınırsız baskıya azalan ilgisi, yeterince kötüydü. Şimdi yeni seçim sistemiyle, yerel baronların iktidarının yapısal temelinin ta kendisini tehdit ediyor gibi görünüyordu. Ellerindeki tek silahla savaşmaya devam ettiler: suskunluk.

1936 Haziran'ının ilk günlerinde, bir TsK genel kurulu, yeni anayasa metnini onayladı ve Stalin konu hakkındaki ana konuşmayı bizzat yaptı. Bu, bölgelerden gelen baronlar da dahil kıdemli parti liderleri açısından, seçim reformlarını değerlendirebilmeleri için ilk fırsat oldu. Belki de bölgesel liderlerden soğuk bir karşılama bekleyerek, Stalin taslak metni toplantının sadece ilk gününde dağıtarak TsK üyelerine sorun hakkında düşünmek, strateji oluşturmak ve örgütlenmek için hiç zaman vermemiş oldu.

Geleneksel olarak, önemli bir parti liderinin konuşması, hele Stalin tarafından yapılıyorsa, hızla prezidyum başkanlığında podyuma çıkıp her ne konuda ise "mutlak anlamda doğru" öneriyi "tümüyle onaylamak" üzere ismini kaydettiren konuşmacılar tarafından derhal övgü ve alkışlarla karşılanırdı. Gelgelelim, bu kez tek bir bölgesel lider bile konuşmak için söz almadı. Toplantıya başkanlık eden Molotov, konuşmacılar için çağrı yapmak zorunda kaldı: "Konuşacak kimse var mı? İsminizi yazdırmanızı rica ediyorum." Hiç kimse bunu yapmadı ve hiçbir bölgesel lider anayasal reformlar lehine toplantıda konuşmadı. Bunun yerine, salonda bir "ses"in "Bir ara verelim. Düşünmek gerek," dediği işitildi. Liderlikte bir bölünme, hatta TsK üyelerinin Stalin'e nasıl tepki göstermeleri gerektiğini "düşünmek" zorunda oldukları düşüncesi bile, kamuoyuna veya bir bütün olarak partiye duyurulabilecek bir davranıştı, bu yüzden toplantı tutanaklarının nihai metninde, "ses"in şöyle söylediği kaydedildi: "Sorun açıktır. Tartışmaya lüzum yoktur. Bir ara verelim."[13]

12 Peter Solomon, *Soviet Criminal Justice under Stalin* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 127.

13 RGASPI, f. 17, op. 2, d. 563, ll. 4-5.

Sorun kesinlikle açık değildi ve tartışılması gereken çok şey vardı, fakat mevcut kültür içinde bunu yapmanın hiçbir yolu yoktu. O dönemde "demir birliği" vurgulayan parti kuralları göz önüne alındığında, bir liderlik önerisine karşı açıkça konuşmak imkânsızdı. Gerçek bir tartışma nahoş olabilir ve 1920'lerin muhalefetiyle çarpışmaları hatırlatabilirdi. Herkes lafını ölçülü biçili söylemeli, övgüden isteksiz desteğe kadar her türlü fikri ifade eden dildeki coşku düzeyini ayarlamalıydı; çoğunlukla yapılan da bu oldu. Fakat bölgesel liderlerin bir öneriye fiilen itirazlarını ifade edebilmelerinin tek yolu, örf ve âdet konuşmalarını gerektirirken, suskunluklarını korumaktı. Toplantı salonuna bomba gibi düşen bu suskunluk, bir tarihçinin verdiği adla, bir "boykot" gibiydi.[14]

Anayasa taslağı 12 Haziran 1936'da Sovyet basınında yayımlandı ve "ülke çapında bir tartışmaya" açılmak üzere halka sunuldu. Yaz aylarından güze kadar sarkan dönemde, basın belgenin iyi tarafları ve eksiklikleri üzerine makaleler, raporlar ve Sovyet yurttaşlarının görüşlerini aralıksız olarak yayımladı. Kanıtlar, Moskova liderliğinin konuyu ciddiye alarak bu süreci çok dikkatle takip ederken, bölgesel liderlerin göz ardı veya sabote ettiğini düşündürür. Haziran 1936 Genel Kurulu'nu (Stalin ve Yejov'un aynı zamanda son parti üyelik elemelerinde aşırı, yetkinlikten uzak ve baskıcı şekilde yürütmeleri nedeniyle bölgesel liderlere hücum ettiği ve bu çatışmayı gizlemek için tutanakların bu kesimlerinde de tahrifat yapılmasının gerekli olduğu)[15] izleyen haftalarda, bölgesel liderler anayasa hakkında basında alışılmış olumlu makaleler kaleme almadılar. Makaleleri ve parti dergilerindeki başyazıları yeni belgeyi onaylamaktan kaçınarak, bunun yerine dikkati, söz ettikleri ekonomik başarılara çekiyordu. Yeni seçim sistemi lehine yazanlar sadece merkezî liderler oldu.[16]

14 A. Eliseev, *Pravda o 1937 gode: Kto razviazal "bol'shoi terror"?* (Moskova: Iauza, 2008), 82.

15 J. Arch Getty ve Oleg V. Naumov, *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1999), 229-44.

16 Cumhuriyet ve vilayet komitelerinin yetmişi aşkın birinci sekreterlerinden sadece ikisi yeni anayasa hakkında yazı yazdı: Vareikis ve Beria. Fakat onlar da,

Merkezî yetkililer, yerel liderlerin suskunluklarının yanı sıra, anayasanın ulusal tartışmasını örgütlemekte gösterdikleri gevşeklik karşısında küplere bindiler. TsIK'tan I. A. Akulov, yerel kuruluşlara bir sürü öfkeli ve tehditkâr resmî yazı gönderdi. Tartışma toplantılarının örgütlenmesine ve bu toplantıların sıklık ve boyutlarına ilişkin yerel tedbirler konusunda ayrıntılı dosyalar tutuldu.[17] Kampanyada ilerleme kaydedilmediği görüldüğünde, TsIK Başkanı Mihail Kalinin, ülkenin dört bir köşesindeki tüm yerel sovyetlere ve yürütme komitelerine 14 Ağustos 1936'da bir telgraf gönderdi. Telgrafta Kalinin'in şikâyetleri şöyleydi:

> Birçok sovyet ve yürütme komitesi yardımcı olmuyor ve ulusal çapta tartışmaların gelişmesini sağlamıyor ... öneriler ve değişikliklerin kaydını tutma veya tamim çalışmalarını yürütmüyor. ... Bu durum kabul edilemez. Sovyetlerin ve ispolkomların başkanları, Anayasa taslağının tüm yurttaşlarca gerçekten tartışılmasını sağlamakla yükümlüdür. ...

Yerel sovyet yetkililerine, tartışmanın ilerlemesi hakkında raporlar hazırlayıp, bunları halktan gelen önerilerin özetleriyle birlikte ayda iki kez TsIK Prezidyumu'na göndermesi emredildi.[18] Bunu yapmadılar. 23 Eylül 1936'da, Akulov yerel liderlere tekrar yazarak onları uyardı: "Kalinin Yoldaş'ın telgrafına karşın, sonuçları bize iletmekte zayıf kaldınız." Yerel bürokratlara karşı merkezî eleştirinin davul sesleri, 1936 güzü boyunca hem basında hem de gizli yazışmalarda devam etti.[19]

---

bölgesel liderlerin suskunluk şeklindeki muhalefetine alternatif olarak, "düşmanların" seçimleri Sovyet gücünü zayıflatmakta kullanabileceklerini söylediler. Zhukov, *Inoi Stalin*. 237 [*Öteki Stalin*, çev. Orhan Uravelli, İstanbul: Lena, 2013].

17 Akulov'un TsIK'tan gönderdiği iletiler ve cevaben gelen çeşitli telgraflar için, bkz. GARF, f. 3316, op. 8, d. 222, ll. 37-39, 51-52, 94-106. 92 numaralı liste, yerel yetkililere gönderilmiş, onları tartışmayı "zayıf şekilde örgütlemek" ile suçlayan bir muhtıradır. Fond 3316, op. 114, birçok örnekten biridir. TsIK Orgotdel'inin, ulusal tartışmanın *oblast* tarafından engellenmesine ilişkin kayıtlarından bir kısmını içerir. Fond 1235, op. 114, d. 35, Batı *Oblast*'ındaki (Smolensk) tartışmaların bazılarını içerir.

18 GARF, f. 3316, op. 8, d. 222, l. 36.

19 GARF, f. 3316, op. 8, d. 222, l. 92. Başka örnekler için, bkz. GARF, f. 3316, op. 8, d. 222, ll. 51, 110-12, 135-36 ve f. 3316, op. 41, d. 105, l. 1.

Liderlerin Moskova'ya göndermedikleri ulusal tartışma hakkındaki bilgiler, seçim reformlarına yönelik, belki bölgesel yetkililerin hazırladığı özetlere kasıtlı olarak yerleştirilmiş kuşkulu bir halk tutumunu yansıtıyordu. Kırsal bölgelerde, aslında SSCB'nin her yerinde, tüm önerilerin yüzde 17 civarında bir kısmı, eskiden oy kullanma hakkından mahrum edilmiş kişilere (kulaklar, din adamları, eski Beyaz Ordu subayları ve benzerleri) oy hakkı verilmesini protesto ediyordu; bu, Smolensk'te en popüler ikinci öneriydi. 15 Kasım 1936 tarihli bir TsIK iç yazışmasında, Madde 135 (oy verme sistemi) hakkındaki şikâyetler, yurttaş hak ve menfaatleri hakkında olan madde dışında, tüm diğer hususları geride bırakmıştı.[20]

Pavlovski ilçesi (Gorki bölgesi) ile Belarus'taki Orshanski ve Borisov ilçelerinde konuşanların büyük çoğunluğu, rahiplerin oy vermesini istemiyordu. Kalinin vilayetinden bir köylü, rahiplerin ve kulakların çocuklarının belki oy verebileceğini, ama "kulaklar ve rahiplere seçme hakkı verilmemesi gerektiğini" düşünüyordu. Çeliabinsk vilayetinde, Ognego'dan huysuz bir köylü, "Biz, *kolhozniki,* yeni Anayasayı selamlıyoruz. Fakat bazı sorularımız var. Rahipler ne olacak? Onlar oy verebilecek mi, veremeyecek mi?"[21] Bütün bu kaygılar, bu duyguları "kitleler"den Moskova'ya ileten bölgesel aile çevrelerinin liderlerinin kulağına müzik gibi geliyordu.

Yeni seçim sistemi tartışmasının bir sonraki elit forumu Kasım 1936'da toplandı; Stalin, Olağanüstü 8. Sovyetler Kongresi'nde yaptığı konuşmada, özgül olarak anayasayı onaylama çağrısı yaptı. Stalin, "yabancı sınıflar"dan üyelerin oy vermesinin reddedilmesine dair her türlü öneriye karşı çıkarak Lenin'in evrensel oy hakkının günün birinde geri getirileceğine dair ifadesini aktardı ve "Beyaz muhafızlar, kulaklar, rahipler vb." oy kullanmasına izin vermenin tehlikesini küçümsedi. Yeni seçimlerden şikâyet etmek veya baskı kullanmak yerine, halklarını ikna etmek için işe koyulmaları gerekiyordu. Stalin eleştirenlerle alay etti:

20 GARF, f. 3316, op. 8, d. 222, ll. 158-62.

21 GARF, f. 3316, op. 8, d. 222, ll. 26, 50, 62 ve op. 41, d. 207, ll. 173-202, 230.

> Bu tehlikelidir, beyaz muhafızlar, kulaklar, rahipler ve benzeri düşman unsurlar, Sovyet gücünün yüksek organlarına sızacaklar, diyorlar. Fakat aslında korktukları şey nedir? "Kurtlardan korkan, ormana girmez." Öncelikle, tüm eski kulaklar, beyaz muhafızlar veya rahipler Sovyet gücüne tehlike oluşturmuyor. İkinci olarak, eğer halk gerçekten de tehlikeli unsurları seçerse, o zaman bu, bizim ajitasyon çalışmalarımızın kötü yürüdüğünün ve bu utancı tamamen hak ettiğimizin bir işareti olacaktır.[22]

Tıpkı Haziran 1936 Genel Kurulu ertesinde yaptıkları gibi, bölgesel liderler öneriye karşı olduklarını ortaya koydular. Bu kez, düşünecek zamanları olmuştu ve sessiz kalmak yerine, ya seçimlerin "düşman unsurlara" yardım ve rahatlık sağlayabileceği konusunda uyarıda bulunmayı tercih ettiler ya da ekonomik başarıları hakkında övünerek konuyu büsbütün göz ardı etmeyi yeğlediler.[23]

Fakat yaklaşan seçimler hakkında açık bir tartışmaya ve gizli oyu parti komitelerine kadar genişletmeye yönelik yeni bir öneriye sahne olan toplantı, Şubat-Mart 1937 TsK Genel Kurulu oldu. Bu, Buharin ve Rikov'un itham ve mahkûm edildiği toplantıydı ve tarihçilerin dikkatlerini bu önde gelen ve trajik kurbanlara odaklamış olmalarından ötürü, yürürlükteki parti faaliyetleri açısından önemli bir diğer gündem maddesi fark edilmeden kaldı. Bu, Stalin ve Jdanov için "Merkez Komite'den bir ölçüde bağımsızlığı sağlayabilmek" uğruna himayeden yararlanmaları nedeniyle bölgesel parti liderlerini eleştirdikleri bir forum oldu. A. A. Jdanov, seçimler hakkında ana raporu vererek, yeni Yüksek Sovyet için yaklaşan 1937 oylamasına ve parti komiteleri seçiminde yeni tartışmalı, gizli oy sisteminin genişletilmesi çağrısına değindi.[24] Aslına bakılırsa, Buharin ve Rikov'a ilişkin haberlerden günlerce önce, hatta Sta-

22 İ. V. Stalin, *Voprosy Leninizma* (Moskova: Partizdat, 1939), 531-532 [*Leninizmin İlkeleri*, çev. Muzaffer İlhan Erdost, Ankara: Sol Yayınları, 1992].

23 Kasım toplantısındaki konuşmaları için bkz. *Pravda*, 27-30 Kasım 1936.

24 "Materialy fevral'skogo-martovskogo plenuma TsK VKP(b) 1937 goda", *Voprosy Istorii*, Sayı 5 (1993): 3-14.

lin'in genel kurula yaptığı konuşmaların yayımlanmasından bile önce, basında genel kurulla ilgili ilk haber, Jdanov'un bildirisi hakkındaydı.[25]

Jdanov, artık büyük bir dönüm noktasının (*povorot*) zamanının geldiğini söyledi. "Halkın biz Komünistlere güveni," dedi, "eski hizmetlere dayanan bir armağan değildi." Parti organlarının en alttan en tepeye kadar demokratikleştirilmesiyle kazanılması gerekiyordu. Bu, parti organlarında özgür ve gizli seçimler, sıkı disiplin ve her düzeydeki parti komitelerinin daha üst kuruluşlara tabi kılınması ve komünistlerin önde gelen komitelere seçimle değil, kuruluşların kendi kararıyla atandığı "oybirliği" uygulamasına son verilmesi anlamına geliyordu.

Jdanov, tüm kararların, aralarında kendini korumak da bulunan ortak çıkarlara sahip küçük gruplarca kapalı kapılar ardında alındığı "aile gibi" (*semeistvennost'*) ilişkileri kınadı. Stalin ona katıldı.[26] Çoğu klan lideri, bürolarını ve iç komitelerini, seçimden çok, oybirliğiyle toplamıştı. Jdanov, iki büyük reform çağrısıyla sözlerini bitirdi. İlkin, parti, oybirliği uygulamasına "kayıtsız şartsız son verecek" ve tüm önemli kuruluşlara seçimle gelinmesine dair parti kurallarına uyacaktı. İkincisi, partinin listelerle oylamayı yasaklaması ve "parti üyelerinin herhangi bir adaya itiraz edebilmekte 'sınırsız hakka' sahip olmasıyla, bireylerin açık oylamadan gizli oylamaya geçmeye" ihtiyacı vardı. Bu, merkez-çevre çatışmasında önemli bir tırmanmaydı. Gizli oyun ve soyvetten tutun da parti örgütlerine kadar olan çekişmeli mevkilerin genişletilmesi klan liderlerinin himayeyi kullanabilme yeteneğine bir saldırı olması bir yana, bunun kamuoyuna açık şekilde duyurulması olayların daha da tırmanmasının bir işaretiydi.

Jdanov'un konuşmasının kapanışına afallamış bir suskunluk damgasını vurdu. Kimi zaman kıdemli bir liderin konuşmasının ardından gelen "uzayan alkışlar" yoktu. Kodaman izleyi-

25 *Pravda*, Jdanov'un konuşmasındaki bildiriyi 6 Mart'ta sayfalarına taşıdı ve konuşmasının tamamını 11 Mart'ta yayımladı. Düşmanlar hakkındaki konuşmalar gazetenin bundan sonraki nüshalarında yer aldı. Stalin'in iki konuşması 29 Mart ve 1 Nisan'dan önce basılmadı.

26 "Materialy", Sayı 5 (1993): 12.

ci topluluğunun hoşnutsuzluğunun bu tezahürü, bir kez daha, hiç kimsenin konuşma yapmak üzere adını yazdırmaması gerçeğiyle bir kat daha ağırlaştı. Toplantıya başkanlık eden A. A. Andreev, canı sıkkın bir ruh haliyle şöyle konuştu:

ANDREEV: Konuşma yapmak için kayıt yaptıran olmadı. Kayıt yaptırmak zorunludur.
ŞKRIYATOV: Konuşmacıların hazırlık yapmaya ihtiyacı var.
ANDREEV: Eikhe Yoldaş, devam ediniz.
EIKHE: Edemem. Hazır değilim. Yarın konuşacağım.
YAROSLAVSKI: Sizden ismimi kaydetmenizi rica ediyorum.
STALIN: İşte, Yaroslavski!
ANDREEV: Yaroslavski Yoldaş, söz sizindir.[27]

Yaroslavski, sonraki konuşmaların ruhunu belirledi: Jdanov'un duyurmuş olduğu *parti* seçimleri hakkında fazla konuşmamak, bunun yerine *sovyet* seçimlerine ve bunların ortaya koyduğu tehlikelere odaklanmak. Yaroslavski'yi, alışılmış olandan çok daha az olmak üzere sadece on beş konuşmacı izledi; hemen hepsi de ekonomik başarılara (ve sorunlara), dinin tehlikeli yükselişine, "düşman unsurlardan" gelen tehlikeye (özellikle sürgünden dönen anti-Sovyet kulakların yarattığı sorunlara) ve parti çalışmalarındaki başarısızlıklara yoğunlaştılar. Hiçbiri yeni seçim sistemini açıkça övmedi ve çoğu Jdanov'un parti sekreterlerinin seçimden çok, "aile gibilik" veya oybirliği sistemiyle atanmasına ilişkin sözlerinin üzerinde pek durmadı. Stalin, birkaçının konuşmasına, konuyu oybirliğine geri döndürmek üzere müdahale etti: "Peki oybirliği konusunda işler ne âlemde?" "Oybirliği hâlâ devam ediyor mu?" Vareikis'in sözünü iki kez kesmek zorunda kaldı: "Vareikis Yoldaş, oybirliği olmadan yapamıyor musunuz?" Ve birkaç dakika sonra, Vareikis'in onu duymazdan gelmesi üzerine, Stalin tekrar araya girerek, "Mamafih oybirliği olmadan yapamıyor musunuz? (salonda gülüşmeler)"[28]

27 *A.g.e.*, 14. Eikhe'nin, hem bölgesel bir lider hem de Politbüro aday üyesi olarak konuşma yapması bekleniyordu.

28 *A.g.e.*, 17, 18, 27.

Başkanlık sandalyesinden, Andreev, düşmanlara odaklanan konuşmacıların, bunun yerine konuya bağlı kalması konusunda ısrar etmek zorunda kaldı:

> Yoldaşlar, başka bir yoldaşa söz vermeden önce, sizi şu konuda uyarmam gerekiyor: Konuşmacıların bazısı konu hakkında konuşmamaktadır. Gündemimizin üçüncü ve dördüncü maddesi var, fakat seçimler hakkındaki ikinci husus konusunda, konuşmacılarımız parti içindeki demokratikleşme meselesini görmezden geliyor ve bu yanlıştır.[29]

Son sözlerinde Jdanov, Sverdlovsk birinci sekreteri I. Kabakov'un konuşmasını öne çıkardı:

> Kabakov Yoldaş her şey hakkında konuştu. Film mekaniği hakkında, maddi malzemeler hakkında, radyo hakkında söz söyledi; bütün bunlar önemli ve temel şeyler. ... Fakat Molotov Yoldaş, Kabakov Yoldaş'a oybirliği konusunda işlerin nasıl olduğu sorusunu sorduğunda, cevabı, "Bu konuda daha sonra konuşacağım," oldu. Sonra yine en sevdiği konulara döndü ve onlar üzerinde durdu, fakat sorulan asıl soru, anlaşılan, dönülmesi gerekecek kadar temel veya önemli değildi.[30]

Stalin, Kiev parti örgütünün liderliğinden yakın geçmişte atılan P. P. Postişev'i bizzat sigaya çekti:

> STALIN: Peki, genelde [Kiev'de] herhangi bir yerde seçimler yapıldı mı?
>
> POSTIŞEV: Evet, Stalin Yoldaş, bir parti kongresi arifesinde hemen her zaman yeni seçimler yaptık.
>
> STALIN: Ancak bir parti kongresi arifesinde, yani ancak buna bağlı olarak mı? ... Niçin bunlar hiç gerçekleşmedi?
>
> POSTIŞEV: Yukarıdan talimatları bekledik (salonda yoğun uğultular). Evet, evet, yukarıdan bir şeyler bekledik.

29 "Materialy fevral'skogo-martovskogo plenuma TsK VKP(b) 1937 goda", *Voprosy Istorii*, Sayı 7 (1993): 10-11. Gündemdeki üçüncü ve dördüncü maddeler, aygıta düşman sızmasıyla ilgiliydi. Bu maddeler yıkıcılık, Troçkistler ve düşmanlarla ilgiliydi.

30 "Materialy fevral'skogo-martovskogo plenuma TsK VKP(b) 1937 goda", *Voprosy Istorii*, Sayı 7 (1995): 18.

STALIN: Ya kurallar?

POSTIŞEV: Kuralları unuttuk, Stalin Yoldaş.

STALIN: Yani şu söyledikleri gibi oluyor: Partimizin çizgisi doğru, Merkez Komite fena değil, başarılar var, daha ne olsun? Ne seçimiymiş o? Asla![31]

Şubat-Mart Genel Kurulu'nda merkez ve çevre arasındaki retorik çatışmaya damgasını vuran sadece kaçınma ve sapturma taktikleri olmadı. Parti disiplin, söylem ve adap sınırları dahilinde ve kimi zaman da bunların dışında, bölgesel liderler neredeyse isyan halindeydi. TsIK başkanı M. Kalinin ile birkaç bölgesel sekreter arasında, seçimlerin teknik yönleri hakkında yakışıksız bir tartışma patlak verdi. Sekreterler, bu sürece dahil edilmeyi talep ettiler. Bölgesel sekreterler Eikhe, Mirzoyan, Liubçenko, Postişev, Kosior, hatta Beria, Kalinin'e karşı sert konuşmalar yapıp onunla alay ettiler; her iki taraf yoldaşlığa yakışmayan bir "biz" ve "siz" söylemi benimseyerek anlaşmazlıklarının derinliğini ortaya koydular. Birleşik bir liderlikte sadece "biz" olması gerekiyordu.

Bu radikal söylemdi. Son kez, Aralık 1930 tarihli TsK Genel Kurulu'nda, Buharin'in liderliği "siz" olarak nitelediği zaman baş göstermişti. Molotov ve Şkiriyatov öfkeyle sözünü kestiler, zira böyle bir ayrım, liderlikteki bir bölünmeyi ima ediyordu. Şkiriyatov "Neden bunu söylüyorsunuz?" diye sordu ve Molotov öfkeyle "Hey, bana baksana sen!" diye araya girdi. Kullanılan dil önemliydi.[32]

KALININ: Eikhe Yoldaş bir seçim kanunu istiyor. Fakat kanun sadece Yüksek Sovyet'e işaret ediyor ve şu an düzenlenmekte.

EIKHE: Biz, bu çalışmaya *bizim* de dahil edilmemizi istiyoruz.

KALININ: Kanun bütün yanıtları vermez. Tek ihtiyacınız Anayasa'dır.

MIRZOYAN: Bir seçim bölgesinde tek bir aday mı olabilir, yoksa 2 veya 3 olmasına izin verilebilir mi?

LIUBÇENKO: Bir oblast'a hangi [seçim bölgeleri] dahil edilecek?

KALININ: Bir okrug'un bir oblast'ın ötesine genişletilmeyeceğini zaten söyledim. *Siz* bunu anladınız mı, anlamadınız mı?

31 "Materialy", Sayı 7 (1993): 13.

32 Getty ve Naumov, *Road to Terror*, 49.

LIUBÇENKO: [Bir oblast'ta] birkaç tane [seçim bölgesi] olabilir mi?

KALININ: Her aday sadece bir okrug'u temsil edecek ve yalnız o okrug'da oy kullanacak. Başka bir deyişle, Fransız seçim sistemi.

POSTIŞEV: Şimdi her şey açıkça ortaya çıktı, burada birçok Fransız var! (salonda gülüşmeler). ...

KALININ: Yani, *siz* seçim kanunu olmadığını söylerken...

KOSIOR: *Biz* öyle demiyoruz.

KALININ: Eikhe Yoldaş öyle söyledi.

KOSIOR: *Siz* neden bizi suçluyorsunuz?

KALININ: *Size* diyorum ki, bütün bu sorular tasarı tartışılırken yanıtlanacak ve *siz* de o zaman konuşacaksınız. ...

BUDENNYI: Eğer *siz* [tasarıları] önceden dolaşıma sokarsanız?

KALININ: Fakat onaylanmamış bir taslağı *biz* nasıl dolaşıma sokabiliriz?

EIKHE: Sadece parti örgütlerine.

KALININ: Mümkündür.

POSTIŞEV: Bu fena olmazdı.

KALININ: Eğer Eikhe ve Postişev'le diğerleri taslağı almak istiyorlarsa, o halde derhal birer tane alabilirler.

BERIA: Dolaşıma sokulması zorunlu.

LIUBÇENKO: Ve bunun da vakitlice yapılması gerekiyor.[33]

KALININ: Eikhe Yoldaş buraya geldi ve bazı şeyleri suçlamak (*svalit*) için ortaya attı: "Hayır, seçim kanunu filan yok."

EIKHE: Bu baskıdır, Mihail İvanoviç [Kalinin'e söylüyor – yay. haz.].

KALININ: Elbette *size* baskı yapıyorum. Tam hazırlanmanız için *size* bütün imkânlar olduğuna kaniyim.[34]

Bazı merkezî yetkililer bile, gizli oylama sistemi hakkında kuşkuluydu. Sendikaların başında bulunan N. M. Şvernik, savunmasız yakalandı:

33 Yeni anayasa metninin, ancak tartışılacak olduğu toplantıda dağıtıldığı Haziran 1936 Genel Kurulu'nu hatırlatıyor.

34 "Materialy fevral'skogo-martovskogo plenuma TsK VKP(b) 1937 goda", *Voprosy Istorii*, Sayı 6 (1993): 16-17. İtalikler bana ait.

ŞVERNİK: Sanıyorum bu yeniden seçimleri sendikalarda yürütmek zorunlu.

KAGANOVİÇ: Gizli oylamayla mı?

ŞVERNİK: Gizli oylama kısmını bilmem.

(Gülüşmeler. Bir ses: Korkuyor!)

ŞVERNİK: Gizli oylama hakkında *biz* bir öneri getirdik. Fakat Stalin Yoldaş'ın bunların sendikalara da uygulanması gerektiğini açıklayıp açıklamadığını bilmiyorum. Kötü olmayacağını düşünüyorum. Belki gizli oylamayla seçimleri yürütebiliriz (salonda gülüşmeler).[35]

Bölgesel parti sekreterleri, bu mücadele sonunda Stalinci merkezî liderlikten bir imtiyaz elde ettiler: Parti seçimleri ertelendi. Ukrayna parti sekreteri S. V. Kosior, önerildiği gibi parti seçimlerinin nisanda yapılmasının, bahardaki ekim-dikim zamanının tam ortasına denk geleceği ve tüm parti örgütünün bu faaliyet için seferber edileceği için çok güç olduğunu söyledi. Seçimlerin mayısa ertelenmesini talep etti. Jdanov, Kosior'un sadece işi savsakladığını düşünüyordu: "Stanislav Vikenteviç, bahardan sonra yaz, ardından da güz gelir." "Hayır," diye yanıtladı Kosior, "mayıs gelir; o ay zaten vilayet parti konferanslarımızı yapacağız." "Fakat bunu nisanda yapmamız kesinlikle imkânsız. Nisan'da bunu yapmamızın imkânı yok."[36] Parti sekreterleri olan İkramov, Hatayeviç, Mirzoyan ve diğerleri de Kosior'un önerisini destekledi ve Jdanov nihayet bildiriyi, seçimleri mayısta yapılacak şekilde tadil etmeye razı oldu.[37]

Genel kurulun ardından, bölgesel parti patronları gerek parti gerek sovyet kuruluşlarında gizli oylamayla yapılacak seçimleri baltalamaktan vazgeçmediler. Hatta Stalin grubunun genel kurulda durumu açıkça ortaya koymasının ardından, iki hafta sonra Kosior halihazırda kararlaştırılmış belirli bir husus konusunda Stalin'in başının etini yemekteydi: "Şu anda belirsiz

35 "Materialy fevral'skogo-martovskogo plenuma TsK VKP(b) 1937 goda", *Voprosy Istorii*, Sayı 10 (1995): 21.

36 "Materialy fevral'skogo-martovskogo plenuma TsK VKP(b) 1937 goda", *Voprosy Istorii*, Sayı 6 (1993): 12.

37 "Materialy", Sayı 7 (1993): 20.

kalan konularda talimatlar verilmesinin hızlandırılmasını istiyorum: Parti örgütleri seçimleriyle parti konferansları ve büroları için delegelerin seçimleri açık mı yoksa kapalı oylamayla mı yapılacak?" Stalin bir kez daha, hızla yanıtladı: "Tüm seçimleri gizli oylamayla yürütün."[38] Cevabının ağırlığını hissettirmek için, Stalin ardından bir Politbüro kararını tüm bölgesel parti sekreterlerine gönderdi: "Parti örgütleri seçimlerinde liste oylamasını yasaklayın. Oy verme, adayların her biri ile işleyecek, böylece partinin tüm üyelerine adaylara itiraz etme ve onları eleştirme konusunda sınırsız bir hak sağlayacaktır. Parti örgütleri seçimleri için kapalı (gizli) oylama tesis edilsin."[39] Bu demokratik seçim kuralları Temmuz 1937'de yayımlandı.[40]

Merkez, Yüksek Sovyet seçimlerini yeni yöntemler doğrultusunda yürüten bölgesel yetkililer hakkında hiç iyimser değildi. Seçim kanunu metni, oy vermeyi güvenceye alan ve onu açık sahtekârlıklara karşı koruyan ayrıntılı işlemleri içeriyordu. Yuri Jukov'un belirttiği gibi, "Seçim sonuçlarında olası sahtekârlıklara karşı bu önlemlerin kimlere yönelik alındığı pek su götürmez. Sadece ilçe, kent, vilayet ve bölge parti komitelerinin birinci sekreterlerinin bunlara izin verme, gerekirse şu ya da bu adaya karşı veya ondan yana oyların sayısını değiştirme olanağı ve gayri resmî hakları vardı."[41]

Moskova gerçekten bölgesel yetkililerin seçim sonuçlarında hile yapmasından kaygı duyuyordu. Daha sonra, Aralık 1937 Yüksek Sovyet oylamasından önceki haftalarda, Yejov'un kilit adamlarından ve Merkez Komite'nin faal isimlerinden biri olan G. M. Malenkov, bundan önce partiden çok oldum olası TsIK'ın ele aldığı konunun sorumluluğunu sessizce üstlendi. Merkezî Seçim Komisyonu'na yeni atanan Malenkov, tüm yerel seçim komisyonlarına gizli bir telgrafla, seçimlerde özel

38 Kosior'dan Stalin'e, ve yanıt, 20 Mart 1937. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 56, ll. 31-32.

39 "Ob organizatsii vyborov partorganov (na osnove resheniia plenuma)", 20 Mart 1937. RGASPI, f. 17, op. 163, d. 1141, ll. 68-69.

40 *Bol'shevik*, Sayı 7 (1937): 28-30.

41 Zhukov, *Inoi Stalin*, 424 [*Öteki Stalin*, çev. Orhan Uravelli, İstanbul: Lena, 2013].

yöntemlerin izlenmesi emrini verdi.[42] Oy pusulalarını alıp sayar saymaz, yerel yetkililer, seçilen adayın ismini, adayın aldığı oy sayısını, karşı oyların sayısını ve ismi bulunmayan adaylara verilen oy sayısını Merkezî Seçim Komisyonu'na derhal telefon veya telgrafla bildireceklerdi. Bu bilgiler, resmî yerel seçim protokollerinin doldurulmasından *önce* Moskova'ya iletilecek ve yerel liderler (kazanan adayın ismi dışında) basına oy sayımı hakkında hiçbir bilgi vermeyeceklerdi. Oy pusulaları, oy sayılarının kaydedildiği cetvel ve protokoller NKVD kurye servisiyle Moskova'ya gönderilecekti.[43]

Taşra yetkilileri, düpedüz hileye başvurmaksızın, seçim sürecini fiilen bir şekilde devre dışı bırakmaya çalıştılar. Parti seçimlerinde, yerel sekreterler bazen belirli adaylara karşı kaç "hayır" oyu verildiğini ifşa etmeyi reddettiler. Politbüro, özel bir kararda bu uygulamayı sert şekilde kınadı.[44] Bazı yerlerde, "soruşturma altında olanların" (yerel halkın bütün kategorilerini içerebilen) oy veremeyeceklerini ileri sürerek, sovyet seçimlerinde üyelik hakkını yasadışı olarak kısıtladılar. Seçmen listelerinde hile yapıldı, seçim bölgelerinin sınırları hâlâ sabit değildi ve birçok kişi Anayasa'ya aykırı olarak seçmen listelerinden ihraç edildi. Genelge, yerel hukuk temsilcilerine ve mahkemelere bu uygulamayı soruşturma çağrısı yapıyordu. Amacını daha da vurgulamak için, Başkan Kalinin, ertesi gün, açıkça seçme hakkından yoksun bırakılmış olma hali dışında, tüm bireylerin oy verme hakkı bulunduğunu belirten bir emir (*postanovlenie*) çıkardı.[45] Başka bir "acil" telgrafta, Kalinin, derhal itaat çağrısı yaptı ve seçmen listelerinin yapılması, seçim bölgelerinin oluşturulması, sandıklar ve listeler için kâğıt ve baskı imkânlarının sağlanması ile seçmen toplantıları hazırlanmasındaki "yetersiz çalışmalar"dan şikâyet etti. Ara sıra,

---

42 GARF, f. 1235, op. 76, d. 161, ll. 58-59.

43 GARF, f. 1235, op. 76, d. 161, ll. 60-65.

44 "O narusheniiakh poriadka oglasheniia rezul'tatov zakrytogo (tainogo) golosovaniia", Politbüro postanovlenie. RGASPI, f. 17, op. 163, d. 1147, l. 98. Bkz. ayrıca, 5 Ağustos 1937 tarihli Politbüro emri. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 987, l. 31.

45 GARF, f. 1235, op. 76, d. 157, l. 92: "Delo, Sayı S-52/20." GARF, f. 1235, op. 78, d. 159, l. 74.

yerel sovyet yetkililerinin itaat etmeyi reddettikleri veya bunu dürüstçe yapmadıkları zaman yerel temsilciler tarafından tutuklandıkları oldu.[46]

Sovyetlerin RSFSR TsIK'ı, Nisan 1937 tarihli gizli bir raporda Kalinin'e, "Birtakım yerlerdeki yerel ispolkomlar ve sovyetler, Prezidyum'un kararlarını yerine getirmemekle kalmayıp, aynı zamanda TsIK'nın soruları ve hatırlatmalarını da görmezden" geldiklerinden yakınmaktaydı. Aynı raporda, Batı Oblast (Smólensk) ispolkomunun rutin bir TsIK ricasını iki yıldır yerine getirmediğine dair bir hikâye yer alıyordu. On bir adet ek hatırlatmaya rağmen Moskova hiçbir cevap alamamıştı ve şöyle diyordu: "Ancak oraya bir eğitmen göndermemizden sonradır ki, bu emrin yerine getirilmesi için HİÇBİR ŞEY YAPILMAMIŞ OLDUĞU tespit edilmiştir. ... Bu tür bir keşmekeşe hoşgörü gösterilemeyeceği açıkça bilinmelidir."[47]

Bizim genel düşüncemizin tersine, her düzeydeki yetkililer ve yurttaşlar 1937'de seçimleri ciddiye alıyordu. Merkez ve bölgelerdeki yetkililer arasında bu konudaki çekişme yetmiyormuş gibi, Merkez Komite toplantı tutanaklarının gizlenmesi için tahrif edilmek zorunda kalınacağı kadar şiddetli bir başka çekişmede, merkezî yetkililer seçimdeki gelişmelere başka nedenlerle de yakından dikkat göstermek zorunda kaldılar. Bölgelerde, köylüler de işleri ciddiye alıyordu. İhlaller en tepeye kadar çıkıyordu. Saratov vilayetinde, biri seçim komisyonunun toplandığı salonu ateşe verdi.[48] Odesa'da bir kolhoz aktivisti, iki yerel ismin adaylığına itiraz etti. Adaylar tarafından öldürüldü.[49] Sahadaki bu tür olaylar, SSCB Temsilcisi Vişinski'nin dikkatini çekiyordu. Daha yüksek bir düzeyde, RSFSR Orman Komiseri İvanov, oy pusulaları için yeterli kâğıt tedarikinde başarısız oldu. "Bu önemli görevin cürüm derecesinde baştan savma yapılması" anlamına gelecek şekilde,

46 GARF, f. 1235, op. 78, d. 159, l. 4. Bkz. ayrıca, Kalinin'in seçim bölgelerinin belirlenmesi hakkında 29 Eylül 1937 tarihli tehditkâr mektubu: GARF, f. 1235, op. 76, d. 162, ll. 1-2 ve f. 1235, op. 78, d. 159, ll. 121-22.

47 GARF, f. 1235, op. 76, d. 149, l. 13 (vurgu özgün metne aittir).

48 Vişinski'den Stalin ve Molotov'a. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 888, l. 39.

49 Vişinski'den Stalin ve Molotov'a. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 888, l. 17.

yüz on bir adet kâğıt sevkıyatı nakliye esnasında kaybolmuştu. İvanov kovuldu ve onunla birlikte yardımcıları "cezai sorumluluk altına" alındı.[50]

Merkez Komite'nin Şubat-Mart Genel Kurulu'nda, gördüğümüz gibi, birçok konuşmacı dinsel gruplar, eski Beyaz muhafızlar ve özellikle sürgünden dönen kulaklar dahil, anti-Sovyet unsurların "yeniden faaliyete geçme" ihtimaline karşı uyarıda bulunmuştu. Bölgesel şefler fiilî oylama hakkında (kuşkusuz sayım esnasında "idare edilebilecek") olduğundan çok, "düşmanlara" seçim için örgütlenme hakkı ve açıkça parti listesine ve liderliğe karşı arkasından konuşabilecekleri seçim öncesi kampanyası hakkında endişe duyuyorlardı. Bu, eninde sonunda Stalin'i de kaygılandıran bir krize yol açtı.

Aylar öncesinden başlayarak, 1936'daki ulusal Anayasa tartışmaları sırasında, belirgin şekilde anti-Sovyet yorumlar pek de nadir sayılmazdı. Ukraynalı bir köylü ve eski bir SR olan Grigori Gorbunov şunu söylemişti:

> Gizli oylama yaparsak, istediğimizi seçeceğiz. Umarım beni seçerler. Yeni anayasa, bir Yüksek Sovyet olacağını söylüyor: Sanırım o zaman artık Parti olmayacak veya Yüksek Sovyet'le birleşecek. Anayasa, VKP(b) dışında partilerin örgütlenmesine izin veriyor. Buna göre, kendi partimizi, kendi basınımızı örgütleyeceğiz ve kendi çizgimizi izleyeceğiz.[51]

Gorbunov'un komşularından birçoğu onunla aynı fikirdeydi. Başkaları, yeni anayasanın, özel girişimci köylülerin "eskisi gibi yaşayabileceği" anlamına geldiğini düşünüyordu. Kulaklar sürgünden dönüyor, seçimlerin sosyalizmin yenilgiye uğratılacağı ve herkesin eski mülklerini geri alabileceği anlamına geldiği rivayetleri yayılıyordu. "Rahipler ve İncilciler" tapınakların yeniden açılmasını talep ediyor, köylüler ise kapanan kiliselerin açılmasını istiyorlardı. Yoksul köylüler ve *kolhozniki* bile bazı bocalama işaretleri gösteriyordu: Leningrad vilayetinden *kolhoznitsa* (kolektif çiftlikten bir kadın) Kaniuşina, "Kulaklar

50 Vişinski'den Stalin ve Molotov'a. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 888, l. 21-23.

51 GARF, f. 3316, op. 8, d. 222, ll. 72, 73.

bizi hiçbir zaman ezmediler. Bize yardım ettiler ... şimdi en iyi kalite ekmeğimizin çoğunu devlete veriyoruz ... ve çok az para alıyoruz," dedi.[52] O dönemin anayasal tartışmalarında diğer yorumlar da Sovyet gücüne en az bu kadar düşmanca yaklaşıyordu. Sözgelimi, *kolhoznik* (yorumunu kaydeden görevli tarafından "boş gezenin boş kalfası" şeklinde betimlenen) P. Kalinin, "Anayasayı tartışmak bize kalmadı. Onu biz yazmadık ki!" dedi. Anonim bir *kolhoznik* şöyle diyordu: "Ukrayna, SSCB'den ayrılmayı başarabilirse, yeniden zengin olabilir."[53]

Yerel yetkililerin kafası karışıktı ve kolektifleştirme sürecinde sürgün edilmiş köylülerin dönüşü bazen gözlerini korkutuyordu. Kursk vilayetinde, bir kırsal ilçe sovyeti prezidyumu "eski kulak Zuzul'un evinin derhal kendisine iadesini" önerdi. Başka bir Kursk ilçesinde şöyle bir durum vardı:

> Sürgünden dönen eski kulak Rogozin, vaktiyle kendisinden müsadere edilmiş evdeki kolhoz kreşini tahliye ettirerek, evi kendi başına işgal etti. Kırsal sovyet durumu öğrendiği halde, bu konuda hiçbir şey yapmadı.[54]

Ocak ayında, bölgesel polis yetkilileri sorular soruyordu. Tataristan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti NKVD şefi Moskova'ya gönderdiği yazıda şunları söylüyordu:

> Bize göre, idaremizde izlenecek çizgi, yeni anayasayla bağlantılı olarak izlenecek çizgi açık değildir. Sizden, SSCB NKVD'nin bu konudaki [kulak sürgünler] bütün eski emirlerinin yürürlükte mi kalacağı, yoksa Anayasa'nın ilgili maddelerine dayanarak, bu kişileri tüm yurttaşlık haklarından yararlanan SSCB vatandaşı olarak mı kabul etmemiz gerektiğinin açıklanmasını rica ediyoruz.[55]

---

52 GARF, f. 3316, op. 8, d. 222, ll. 139-41 ve f. 3316, op. 41, d. 126, l. 11.

53 GARF, f. 3316, op. 8, d. 222, l. 73. Cumhuriyetlerin SSCB'den ayrılma hakkı, Anayasa'ya dahil edilmişti.

54 V. Danilov, R. Manning, L. Viola, ve diğerleri, ed., *Tragediia sovetskoi derevni: Kollektivizatsiia i raskulachivanie. Dokumenty i materialy v 5 tomakh, 1927-1939*, 5 c., içinde 6 (Moskova: Rosspen, 2004), 5.1: 247.

55 *A.g.e.*, 83.

Yerel yetkililer, kendi zorba davranışları ve suiistimallerinin, onlara yerel seçmenler arasında pek fazla dost kazandırmayacağını biliyorlardı. Kalinin'e gönderilen Nisan 1937 tarihli bir TsIK raporunda şöyle deniyordu: "Birçok kez çeşitli iktidar organları ile merkezdeki ve yörelerdeki çeşitli çalışanlarca gerçekleştirilen suiistimal (*proizvol*) ve kanunsuzluk, sınıf düşmanlarının eline bizim devlet sistemimizi itibarsızlaştırmak ve ülkenin gücünü zayıflatma fırsatı" veriyor.[56] Smolensk yakınındaki Belyi ilçesinde, İvanov Yoldaş biriminin alışılmış kırsal parti çalışmasından bahsetti: "Eğer seçimlerde bu şekilde hareket edersek, hiç kuşkusuz yenilgiye uğrarız." 1937 yazı boyunca, yerel yetkililer, üstü kapalı olarak "Ya biz yerel yetkililer yeniden seçiliriz veya açıkça antikomünistler kazanır," diyerek, Moskova'yı çekişmeli seçimlerin tehlikelerine ikna etmeye çalıştılar. Smolensk'te, aktivistler "yabancı unsurlar", "düşmanlar", rahipler, hatta "Hitler dostları"nın seçilebileceği uyarısı yaptılar.[57]

Ekim 1936'da, NKVD şef yardımcısı G. A. Molçanov Politbüro üyelerine, kulakların ve anti-Sovyet unsurların seçim mitinglerini nasıl engellediğinden söz etmişti. Kulak ve Müslüman unsurların, "yeni Anayasa'nın yayımlanmasıyla bağlantılı olarak" kolektif çiftliklerin dağıtılacağı ve kiliselerin yeniden açılacağı hakkında kışkırtıcı rivayetler yaydıklarını bildirdi. "[Yüksek Sovyet] Kongresi'ni beklemek zorundayız. Onlar yeni yasayı onaylar onaylamaz, herkes kolhozları terk edecek, zira yeni anayasa herkesin dilediği gibi yaşayabileceğini söylüyor," diyen bir *kolhoznik*in sözlerini alıntıladı. Bir başkası da, "Çok yakında kolhozları terk edebileceğimiz bir düzene kavuşacağız. Bu, komünistlerin sonu olacak," demişti.[58]

Ocak 1937'de özel bir NKVD raporu, "tehcir ettirilenler arasında memleketlerine dönme ve kolektifleştirme esnasında müsadere edilen mülklerinin kolhozlardan iadesini talep etme

56 GARF, f. 3316, op. 8, d. 222, l. 11.

57 Smolensk Arşivi dosyaları: WKP 111, 14, 33, 75 ve WKP 321, 97, 216.

58 V. N. Khaustov, V. P. Naumov ve N. S. Plotnikov, *Lubianka: Stalin i VChK-GPU-OGPU-NKVD, ianvar' 1922 - dekabr' 1936* (Moskova: Fond "Demokratiia", 2003), 775.

şeklinde eğilim... Belirli özel göçmen [sürülen kulaklar] sürgünlerinde rol oynayan kırsal aktivistlerle ilgili olarak terörist hissiyatlarını ifade" ettiklerini belirtiyordu. Rapor, "Yeni anayasa bize SSCB yurttaşları olarak özel göçmen hakları veriyor. Birkaç güne kadar, herkes memleketine dönecek. Yapacağımız ilk iş, kulakları yok eden ve bizleri sürgün eden aktivistlerle hesaplaşmak; ve işte o zaman bizi bulamayacakları bir yerlere gideceğiz," diyen biri de dahil, bazı köylülerin sözlerini aktarıyordu.[59] Omsk'ta, Birinci Sekreter Bulatov, kuzeydeki elli bin sürgün köylüden bahsediyordu:

> Hepsi memleketlerine dönme iznini bekliyor. Bazıları Sovyet gücüne karşı iyi niyetli, bazıları düşman. Bazılarında terörist bir hissiyat var ve örneğin, "artık yeni Sovyet Anayasası ile beni sürgün ettikleri memleketime döneceğim ve orada beni kovanlarla hesaplaşacağım," diyorlar (ses: bazıları izni bile beklemiyor ve öylece çıkıp gidiyor).[60]

Stalingrad'dan gelen Ocak 1937 tarihli bir rapor, karşıdevrimci grupların seçim mitinglerini kontrol altına almaya çalıştığını söylüyordu. Alışıldık şekilde kulak olarak adlandırılan anti-Sovyet köylüler, köylerde yasadışı toplantılar yapıyorlardı. Omsk'ta, "karşıdevrimci unsurlar Sovyet seçmenlerimizi bizden çalarak bize karşı kullanabilir" deniyordu.[61] Sekterler köyden köye giderek fitne çıkarmaya çalışıyorlardı.[62] "Amaçlarına ulaşmak için, karşıdevrimci düşman unsurlar komünistlere karşı oy versinler diye sovyet organlarının seçimlerine sokmak için ön adayları kendi aralarından belirlediler."[63] Ertesi ay Leningrad da, kentteki tehlikeli hissiyatı bildirdi. "Hiç ekmek yok ve aç açına oturuyoruz. Bu halde Sovyet iktidarının ve Stalin'in kabahati var."

---

59 Danilov ve diğerleri, *Tragediia*, 5.2: 84-85.

60 "Protokoly i stenogramma IX plenuma Omskogo obkoma VKP(b)", 14-15 Mart 1937. RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3294, l. 33.

61 "Protokoly i stenogramma IX plenuma Omskogo obkoma VKP(b)" 14-15 Mart 1937. RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3294, l. 37.

62 Danilov ve diğerleri, *Tragediia*, 5.1: 524.

63 *A.g.e.*, 90.

Toplatılan bir broşürde işçi ve köylülere hitaben şunlar yazıyordu:

> Uzun bir süre ekmek için isyan etmekten uzak durmaya razı oldunuz. Köylü ve emekçi yoldaşlar, hepimiz açız. Şimdi ayaklanma, kırsal sovyetleri, mağazaları ve ekmek ambarlarını yok etme zamanıdır. 1905'teki gibi, eğer ekmek yoksa, yiğitçe ayağa kalkacağız ve kazanacağız. ... Leningrad'ı alacağız. Erkek ve kız kardeşler, babalar ve oğullar olarak hep beraber orada olacağız. Kızıl Ordu bizimdir, içinde kendi kardeşlerini ve oğullarını dövmeyecek bizim kardeşlerimiz ve oğullarımız vardır. Başkaldırın, yerle bir edin! Bize ekmek verin! Cesurca, yoldaşlar, kendinizi her şeye hazırlayın.[64]

Yerel parti liderleri, kırsal kesimlerdeki açık seçim kampanyaları karşısında paniğe kapılmış durumdaydı. Smolensk'ten Vladivostok'a kadar, parti toplantılarında parti sekreterleri tehlikeye karşı uyarıyorlardı. Bir tek örnekten bahsetmek gerekirse, Karakalpak Oblast'ında, İlçe Parti Komite Sekreteri Pankratov bir oblast konferansında şunları söylüyordu:

> Ve şimdi eskiden seçme hakkı kaldırılanlara oy hakkını iade etmekle bağlantılı olarak, cumhuriyetin her yanında bu kimselerin ajanları dizginlerinden boşalmış durumda. Bizim parti örgütünde sahip olduğumuz üyelerden daha çok sayıdalardır.[65]

Kırsal bölgelerdeki tehlikelere dair polis raporları yeni değildi. Ne de olsa polis, varoluşunu haklılaştırmak kadar, bütçe ve yetkilerini artırmak için olabildiğince fazla tehlike bulmak ve gerçek olanları abartmaktan çıkar sağlıyordu. 1920'lerin başından beri polis, halkın ruh hali hakkında kısa özetler (*svodki*) hazırlıyordu ve raporlarının çoğu olumsuz olmuştu. Öte yandan, hangi yılda olduğuna bağlı olarak, ciddi muhalefet ve direniş de olmaktaydı ve polisin ne kadar iyi görev yaptığını gös-

64 *A.g.e.*, 150.

65 "Stenogramma VII Kara-Kalpakskoi oblastnoi konferentsii KP(b)UZ", 19-25 Mayıs 1937. RGASPI, f. 17, op. 27, d. 142, l. 369.

termek için bunları asgariye indirmekte çıkarı vardı.[66] Ancak, 1937 ortasında artık polis metinleri daha acil nitelik taşımaya başlamıştı. Yeni anayasa, geri dönen kulakların gitgide daha az zemin oluşturmasıyla, yaygın husumet zeminine yol vermeye ve onu ifade etmeye tehdit oluşturmaktaydı. Hem serbest seçimlerin işleri nereye götüreceğini kim bilebilirdi?

17 Haziran 1937'de, Batı Sibiryalı NKVD şefi S. N. Mironov, patronu N. I. Yejov'a "Batı Sibirya'da bir SR-Monarşist Komplosu Olayı hakkında Muhtıra" gönderdi. Mironov, kendisine bağlı NKVD görevlilerinin, sürgün prensler, soylular ve eski Beyaz subayların sürgündeki kulaklarla birlikte bir başkaldırı hareketi oluşturmuş olduğunu, "silahlı bir yıkıma ve iktidarı ele geçirmek için silahlı bir harekete hazırlandığını" ortaya çıkardığını yazdı. Ayrıca, sağcılar ve Troçkistlerden de söz etti. "Ve eğer Narym ve Kuzbass bölgesinde 208.400 sürgün edilmiş kulak ve 5.350 sürgün edilmiş eski Beyaz subay, artı faal durumdaki eşkıya ve tecziye birlikleri bulunduğu göz önüne alınırsa, isyancı çalışmaların ne kadar geniş bir taban üzerine inşa edildiği açıkça anlaşılır."[67]

Mironov, iki önlem için izin istedi. İlk olarak, "büyük bir operasyonel grupla birlikte" tam bir NKVD tümenini Narym'e göndermek niyetindeydi. İkinci olarak, Moskova'dan, Askerî Mahkeme'de davaları "çok yakında tamamlanacak" beş yüz kadar kişi hakkında kapalı bir oturumda yargılanmasını ve diğerlerinin de "basitleştirilmiş bir prosedür ile" (*v uproschennom poriadke*) mahkûm edilmesi için mahkeme dışı bir troyka oluşturma izni istiyordu; kullanılan bu dil, aşağıda tartışacağımız yaklaşmakta olan 447 Numaralı Emir'in dilini yansılıyordu. Sözlerini, Batı Sibirya Birinci Sekreteri Eikhe'nin kendi önerilerini desteklediğini ve "troykaların oluşumunu kabul etmek için yetkilendirici örnekleri [yani Politbüro'dan] istemeye hazır olduğunu" belirterek tamamlamıştı.

---

66 Bu *svodki* ve haklarındaki eleştirel değerlendirmeler için, bkz. *"Sovershenno Sekretno": Lubianka-Stalinu o polozhenii v strane (1922-1934 g.g.)*, ed. A. N. Sakharov ve diğerleri (Moskova: Akademiia Nauk, 2002).

67 "Spravka po delu esero-monarchicheskogo zagovora v zapadno Sibiri", V. N. Khaustov ve Lennart Samuelson, *Stalin, NKVD i repressii: 1936-1938 gg.* (Moskova: Rosspen, 2009), 333-35.

Türünün tipik örneği olarak, Mironov'un ricası, bazı özgül komplocular ve tehlikeli kulaklarla birlikte her şeyi ve herkesi kapsayabilecek klişe bir ifade tarzından dem vurarak, bir idareci veya yargısal inceleme olmaksızın halk kitlelerine ateş açmak üzere Moskova'nın iznini istiyordu. Tüm başarılı Stalin çağı bürokratları gibi, Mironov da Moskova'nın nelere karşı hassas olduğunu çok iyi biliyordu. Bir kulakın ihaneti ve sabotajı, başkaldırı, sınıf düşmanları ve eşkıyadan oluşan bir zehirli havanın tepki doğurma ihtimali yüksekti ve bunu izleyen "kitle operasyonu" 447 Numaralı Emir, bu genelleştirilmiş "düşmanı" yansıtacaktı.

Düşmanların aynı şekilde harmanlanması başka yerlerde de baş gösterdi. Omsk'ta, daha Şubat 1937 gibi erken bir tarihte, parti liderleri eşkıya, asi unsurlar, soylular, tüccarlar, eski Beyaz Ordu subayları, rahipler ve bağnaz kimseleri birleşik bir "karşıdevrimci aktivistler yuvası"nda bir araya yığmakla meşguldü.[68] Haziran'da, Omsk NKVD şefi Salyn, eşkıya, faşistler, Beyaz Muhafızlar, kulak sürgünler, SR'ler, Menşevikler, anarşistler, Zinovyevciler ve Troçkistleri düşmanlardan oluşmuş "birleşik bir cephe"de toplamıştı.[69] Hemen hemen aynı dönemde, Voronej ilçe parti komite sekreteri Krugov şunları söyledi: "20 kilise mensubunun, bağnazların ve rahiplerin eski keşişler, tüccar, kulak ve Troçkistlerin de yardımıyla karşıdevrimci faaliyetlerini başlatmış olması önemlidir."[70]

Mironov, kitlesel bir operasyon başlatmak için izin istiyordu. Bu tür operasyonlar, Stalin'in emir vermesinden önce, bazı vilayetlerde başlamıştı bile. Batı Sibirya'da, 382 kişi halihazırda tutuklanmıştı ve 1.317 kişi de, gizli NKVD ajanlarının soruşturmalarıyla mimlenmiş durumdaydı. Omsk'ta, NKVD şefi (çoğu zaman yanlışlıkla kitle operasyonlarının muhalifi olarak kabul edilen) Salyn de, kendi operasyonunu başlatmıştı. Bir oblast

68 "Protokoly i stenogramma IX plenuma Omskogo obkoma VKP(b)" 14-15 Mart 1937. RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3294, ll. 34-37.

69 "Protokol II Omskoi konferentsii VKP(b)", 1-4 Haziran 1937. RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3277, ll. 206-8.

70 "Stenogramma zasedaniia pervoi oblastnoi partiinoi konferentsii g. Voronezha", 6 Haziran 1937. RGASPI, f. 17, op. 21, d. 741, l. 210.

parti konferansında, "Geçen yıl kapsamlı isyancı örgütleri ortaya çıkardık," demişti.[71]

Yejov, Mironov'un isteğini, "Anti-Sovyet isyankâr örgütün imhası için davaların mahkeme dışı incelenmesine yönelik troykaların oluşumuna izin verilmesini gerekli görüyorum," şeklindeki tavsiyesiyle birlikte, Stalin'e beş gün sonra iletti.[72] Stalin, Yejov'un gönderisini 22 Haziran'da almasına rağmen, Politbüro'nun Mironov'un isteğini onaylaması ve Batı Sibirya'ya bir troyka yetkisi vermesi 28 Haziran'dan önce gerçekleşmeyecekti.[73]

Bu noktadan başlayıp yaklaşık 1938 sonunda bitmek üzere, Sovyet gizli polisi sıradan yurttaşlara karşı bir kitle terörü yürüttü.[74] Bu kitle operasyonu, 1937-1938 Büyük Temizlik sürecindeki idamların yaklaşık yarısını oluşturdu. Kasım 1938'de sona erdiği döneme kadar, 767.397 kişi troykalarca alelacele yargılandı; içlerinden 386.798'i idama, geri kalanlarıysa GULAG kamplarında hapse mahkûm edildi.[75] Süreç, barbarca nitelik ve ölçüde (bizzat Stalin'ce onaylanmış) sistemli fiziksel iş-

71 "Protokol II Omskoi konferentsii VKP(b)", 1-4 Haziran 1937. RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3277, l. 206.

72 Khaustov ve Samuelson, *Stalin, NKVD i repressii*, 332.

73 Arada geçen zamanda, görünüşe bakılırsa Stalin Batı Sibirya parti birinci sekreteri ve aday Politbüro üyesi Eikhe'nin Mironov'un isteğini destekleyen telgrafını beklemişti; bu resmî olarak parti yerine, NKVD üzerinden gelmişti. Politbüro kararı için, bkz. V. N. Khaustov, V. P. Naumov ve N. S. Plotnikov, ed., *Lubianka: Stalin i glavnoe upravlenie gosbezopasnosti NKVD, 1937-1938* (Moskova: Rosspen, 2004), 232. Eikhe'nin telgrafı arşivlerde bulunmamaktadır. Telgrafın dolaylı kanıtları için, bkz. "O vskrytoi v Zap. Sibire k.- r. Povstanicheskoi organizatsii sredi vyslannykh kulakov." RGANI, f. 89, op. 43, d. 48, l. 1.

74 1937-1938 kitle operasyonunun belgesel temeli, NKVD 447 Numaralı Emir oldu: "Ob operatsii po repressirovaniiu byvshikh kulakov, ugolovnikov i drugikh antisovetskikh elementov", 30 Temmuz 1937. TsA FSB, f. 100, op. 1, por. 1, ll. 203-17. 447 Numaralı Emir ve Stalin'in telgrafının ilk olarak düzenlenmiş bir şekilde yayımlanması: *Trud*, 4 Haziran 1992, 1, 4. 447 Numaralı Emir'in bütünüyle yayımlanması, *GULAG (Glavnoe upravlenie lagerei), 1917-1960* içinde, ed. A. I. Kokurin ve N. V. Petrov (Moskova: Fond "Demokratiia", 2000), 96-104. Kısmî bir İngilizce tercümesi, Getty ve Naumov, *Road to Terror* içinde, 473-80.

75 J. Arch Getty, Gabor T. Rittersporn ve V. N. Zemskov, "Victims of the Soviet Penal System in the Pre-War Years: A First Approach on the Basis of Archival Evidence", *American Historical Review* 98, Sayı 4 (1993): 1017-49.

kencelere, üretilmiş komplolara, sahte suçlamalara ve kitlesel idamlara tanık oldu. Aslında, 1937-1938 operasyonu, kanlı 20. yüzyılın büyük katliamları arasında sayılmalıdır.[76] Stalin'in bir kitle operasyonunu onaylama kararının, yerel baronların hiç hoşlanmayacağı şekilde kırsal kesimde yeni anayasanın çığırından çıkarıp haklılaştırdığı muhalefete dair yerel korkulardan kaynaklandığı çok açıktır.

Stalin, Mironov'un isteğini onaylamak ve onu diğer vilayetlere genişletmekle, bu türden ölümcül kitlesel operasyonları yasaklamış olduğu 1933'ten beri bir kenara bıraktığı politikadan keskin bir dönüş yapıyordu. Gerek 1933 öncesi gerek sonrası, politik olmayan, düzenli polis (*militsiia*) tarafından yürütülmüş kitlesel operasyonlar olmuştu. Bunlar çoğunlukla kentleri sabıkalı suçlulardan, oturma izinleri ve pasaportları olmayanlardan ve diğer sıradan suçlu gruplardan temizlemeye çalışıyordu.[77] Cezalar tipik olarak sürgün veya kısa süreli bir kamp mahkûmiyetiydi. Dolayısıyla bu temizlikler ölümcül değildi ve başka her şeyden çok, sıradan polisin dönemsel olan acemice temizlikleri dışında asayişi sağlamaktaki yetersizliğini yansıtıyordu.

Mironov'un aklındaki türden operasyon ile Stalin'in onayladığı birbirinden farklıydı. Birkaç özdeş hedefi içermesine karşın, ya alelacele kurşuna dizmeler ya da katı kurallı toplama

76 Kitlesel operasyonlara ilişkin farklı görüşler için, bkz. R. Binner ve M. Junge, "How the Terror Became 'Great': Mass Execution and Camp Sentences on the Basis of Order 00447", *Cahiers Du Monde Russe* 42, Sayı 2-4 (2001): 557-613; Getty, "'Excesses Are Not Permitted': Mass Terror and Stalinist Governance in the Late 1930s", *Russian Review* 61, Sayı 1 (2002): 113-38; O. V. Khlevniuk, "Les mécanismes de la 'Grande Terreur' des années 1937-1938 au Turkménistan", *Cahiers du Monde Russe* 39, nos. 1-2 (1998): 197-207; O. V. Khlevniuk, "The Objectives of the Great Terror, 1937-1938", *Soviet History, 1917-53: Essays in Honour of R. W. Davies* içinde, ed. Julian Cooper, Maureen Perrie ve E. A. Rees (Londra: Macmillan, 1995), 158-76.

77 Bazı araştırmacılar, 1937'nin ölümcül kitlesel operasyonlarının, periyodik polis temizliklerinin mirasçısı olduğuna inanır: P. M. Hagenloh, *Stalin's Police: Public Order and Mass Repression in the USSR, 1926-1941* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2009); David R. Shearer, *Policing Stalin's Socialism: Repression and Social Order in the Soviet Union, 1924-1953* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2009). Burada benim iddiamın farklı olduğu açıktır.

kamplarında uzun süreli mahkûmiyetler gibi cezalarla, operasyon siyasi polis tarafından yürütülecekti. Bu, 1933'ten beri yasaklanmış olan türden kitlesel operasyondu ve tümüyle farklı bir tarihe ve çizgiye sahip düzenli *militia* temizlikleriyle kıyaslanıyordu. Bunu anlamak için, birkaç yıl öncesine dönerek Stalin'in taşra klanlarıyla mücadelesinin bir başka veçhesini incelememiz gerekiyor: İdamlar ve bunlara kimin karar verebileceğine dair çekişmenin tarihi.

Bölgesel parti baronları, bölgelerini seçimlerle değil, zorla idare etmeye alışmışlardı. Şimdi Stalin onları seçimlere zorluyordu. Onların yıllardır alıştıkları zor kullanma koşullarını sınırlamaya çalışmıştı.

1920'lerin başından itibaren, Stalin, yerel klanların bu yetkisini ortadan kaldırmaya çalışarak, idam cezasında tekel kurmaya çalışmıştı. İç Savaş sırasında ve hemen ertesinde, düşmanların alelacele idamları yaygındı. Fakat 1920 ortalarına kadar uzanan geçmişte bile, Stalin ve merkez, ölüm cezası kararlarını verme yetkisini, bu yetkiyi kendi ellerinde tutmak isteyen yerel parti ve polis yetkililerinin elinden almak çabalarına girişmişti. Nisan 1924 tarihli (Mart 1926'da ve bundan sonra defalarca teyit edilmesi gereken) bir Politbüro emri, yerel mahkemelerin siyasi davalarda TsK'nın ön onayı olmaksızın ölüm cezası veremeyeceğine yönelik uzun süre varlığını sürdüren bir siyasa belirledi.[78]

Daha sonra, 1926'da, Politbüro bir Siyasi-Yargısal İşler Komisyonu kurdu ve yerel sovyet ve parti örgütlerinin, idam cezaları da dahil "toplumsal-siyasi" önemdeki tüm iddianameleri bu komisyona göndermelerini emretti. Dahası, yerel parti örgütlerine, Politbüro'nun ön incelemesi olmaksızın bu konularda yargı veya soruşturma organlarına "herhangi bir talimat" vermeyi yasakladı.[79]

Fakat V. P. Danilov'un belirttiği gibi, zorunlu hububat toplamalarının 1927-1928'de başlamasından sonra, "OGPU'nun

78 Khaustov ve diğerleri, *Lubianka 1922-1936*, 113.

79 "O komissii TsK VKP(b) po polit. (sudebnym) delam." Polozhenie Politburo. RGASPI, f. 17, op. 162, d. 3, ll. 120-22.

yerel organları (ilgili parti ve devlet liderliklerinin onayıyla), tümüyle bağımsız olarak, tutuklamaları, mülk müsaderelerini yürüttüler ve hapis ve sürgün ile diğer cezaları verdiler."[80] 1929 ve 1930 yıllarında, kırsal kesimde iç savaş denebilecek hareketler, resmî kitlesel baskılar ile köylü direnişinden oluşan bir döngü baş gösterdi. Kulaklar tutuklandılar, duruma göre kurşuna dizildiler veya sürgün edildiler. Bu noktada, Stalin kırsal kesimde ölümcül şiddet kullanımını kesinlikle yasaklamadı, fakat bunu onaylama ve denetleme hakkı konusunda ısrarlıydı.

Mayıs 1928'de, Stalingrad gubkomu, TsK'ya "durumun gıda spekülasyonuna karışan kulaklara Madde 107'nin uygulanmasını gerektirdiğini" yazdı.[81] "Madde [sadece] kulaklarla ilgili olarak çok sınırlı bir ölçekte uygulanacaktır. TsK'nın onayını istiyoruz." Stalin kabul etti.[82] Eylül 1929'da, Politbüro, Aşağı Volga bölgesinin birinci sekreteri B. P. Şeboldayev'den gelen, sözde SR-kulak isyan örgütünün "50'yi aşkın lideri"nin kurşuna dizilmesi isteği için onay verdi. Gelgelelim, Politbüro'nun yanıtında, sovyet ve parti yetkililerine karşı şiddet suçları istisnasıyla, bu tür "anti-Sovyet eylemlerin" mahkemelerde, "yargı düzeninde" incelenmesinin daha iyi olduğu belirtiliyordu. Ertesi ay, Şeboldayev'den gelen bir başka telgrafa cevaben Politbüro, Aşağı Volga bölgesel parti komitesinin, kulak teröründen suçlanan kişilerin cezasını "kendi sorumluluğu altında" vermesine "izin" verdi. Fakat Şeboldayev'den bilgileri Politbüro'nun Siyasi-Yargısal İşler Komisyonu'na aktarması istendi.[83]

Kulaksızlaştırma ve kolektifleştirme esnasında, vilayetlerden troyka eliyle yargı dışı olağanüstü baskı hakkı isteyen telgraflar sel gibi aktı. Ekim 1929'da, Politbüro, "sovyet ve parti ça-

80 Danilov ve diğerleri, *Tragediia*, 1: 39.

81 Rusya Federasyonu Ceza Kanunu'nun 107. maddesi, gıda "spekülasyonu"nun tutuklama ve kişisel malların müsaderesiyle cezalandırılmasını öngörüyordu.

82 Stalingrad gubkomundan TsK'ya mektup, 25 Mayıs 1928. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 63, l. 34.

83 "'Soobshchenie tt. Sheboldaeva i Trilissera.' Postanovlenie Politburo", 23 Eylül 1929. RGASPI, f. 17, op. 162, d. 7, l. 158; "Telegramma t. Sheboldaeva ot 2.10.1929." RGASPI, f. 17, op. 162, d. 7, l. 171.

lışanlarına terörist saldırılar örgütleyen kulaklara karşı, kurşuna dizme de dahil olmak üzere kararlı ve hızlı baskı önlemleri" ihtiyacını teslim etti. Ancak, aynı Politbüro talimatı, "ilgili önlemlerin yürütülmesinin, bir kural olarak, yargı organları aracılığıyla ve [fakat] özgül örneklerde, özel olarak hızlı davranılması gerektiğinde GPU aracılığıyla ... VKP(b)'nin oblast parti komitesinin onayıyla ve daha önemli örneklerde, VKP(b)'nin Merkez Komitesi'nin onayıyla yerine getirilmesi" konusunda ısrarlıydı.[84] Altı gün sonra, Moskova'daki OGPU Kolegyumu, Politbüro talimatına bir açıklama getirerek, troykaların ancak Moskova OGPU genel merkezinin telgraflı onayını aldıktan sonra cezaları uygulayabileceği şartını koştu ve troykaların yetkilerine üç aylık bir süre sınırlaması ekledi.[85]

Aralık 1929'da, merkezî Siyasi-Yargısal İşler Komisyonu, ölüm cezalarındaki yerel işlemler konusuna daha da fazla müdahil oldu. Bir Politbüro talimatı, mahkemelere, verdikleri hükümlerin kopyalarını, temyiz sürecinden bile önce komisyona göndermelerini bildirmekteydi. Komisyon, temyiz mahkemesine kendi "emirlerini" verecekti. Mahkemenin kararından sonra, komisyon, davayı son bir kez gözden geçirmek konusunda ısrarlıydı.[86]

Politbüro'nun "özel klasörleri", 1920'lerde yerleşen kalıbın, 1930'larda da teyit edildiğini gösterir: Kitlesel ölümcül operasyonlara yönelik girişim ve istekler vilayetlerden geliyordu. Yerel parti veya polis yetkilileri, ölüm cezalarını infaz etmek için izin istiyor, TsK onaylıyor veya onaylamıyordu ve bu onay verildiği zaman da, çoğu kez sınırlamalarla geliyordu. Stalin, baskıyı denetim altına alma hakkı konusunda ısrarcıydı ve kitlesel ateş emrine resmiyet vermeye istekli olmakla birlikte, onun tercihi bu tür şeylerin "yargısal düzende" ele alınmasıydı. Bu nedenle, politikası ahlâki veya insancıl zemine değil, gücü ken-

84 "Direktiva Politbiuro TsK VKP(b) OGPU i NKIustam ob usilenii repressii", 3 Ekim 1929. Danilov ve diğerleri, *Tragediia*, 1: 714.

85 "Spravka Kollegii OGPU ob ispolnenii direktivy Politbiuro ot 3 oktiabria 1929 g", 9 Ekim 1929. *A.g.e.*, 732.

86 "Postanovlenie Politbiuro", 5 Aralık 1929. RGASPI, f. 17, op. 162, d. 8, l. 17.

di makamı ve çıkarına yoğunlaştırmak gibi ikili bir temele dayanıyordu.

Şubat 1930'da OGPU'ya, "kulakları bir sınıf olarak ortadan kaldırma seferberliği döneminde", vilayetlerdeki tam yetkili temsilcilerine davaların yargı dışı inceleme hakkı verildi. Bununla birlikte, emir, böyle bir incelemenin bir yargı temsilcisi ve yerel sovyet yürütme komitesinin katılımını da içermesi şartını koşmaktaydı.[87]

Ne ki, bu yargısal gözetim her zaman gerçekleşmiyordu; nitekim Mart 1930'da, RSFSR Yüksek Mahkeme'sinin bir talimat mektubunda şu yakınma yer almıştı: "Temyiz başvurularının incelenmesi göstermiştir ki, KR [karşıdevrimci] davalarını inceleyen mahkemeler genellikle doğru ceza-yargı siyasası çizgisinden ağır sapmalar göstererek ... orta çaplı, hatta yoksul köylülerden çok önemli sayıda insanı mahkûm etmiştir. ... Dahası, davanın olguları ve koşullarının özünün doğrulanması gerektiği bir dizi KR davasında, nihai hükmün idam olduğu durumlarda bile yargısal bir soruşturma fiilen gerçekleşmemiştir."[88]

Nisan 1931'de, Politbüro bir kez daha "siyasi davalarda ölüm cezalarının TsK onayı ve Yüksek Mahkeme ve Yargı Gözetmenliği'nin bu emrin icrası sorumluluğuna dair emirleri olmaksızın ilân edilmemesine dair önceki TsK kararlarını kategorik olarak teyit etmek" zorunda kaldı.[89] Üç ay sonra, Politbüro emri bir kez daha tekrarlamak zorunda kaldı: Tüm ölüm cezalarının, OGPU Kolegyumu'nunkiler de dahil, Merkez Komite tarafından onaylanması şarttır. Siyasi suçlardan tutuklanan yurttaşlar ne sorgulanmaksızın iki haftadan fazla gözaltında tutulabilecek ne de tutukluluk hali üç aydan uzun sürebilecekti.[90] Politbüro'nun bu kısıtlamayı tekrarlama gereği duyması, taşra klanları tarafından kurallara itaat edilmediğinin bir göstergesiydi.

87 Danilov ve diğerleri, *Tragediia.* 2: 174.

88 *A.g.e.*, 313.

89 "'O zametke Kontr'revoliutsionnaia vylaska kulakov.' Postanovlenie Politbiuro", 20 Nisan 1931. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 822, l. 7.

90 "'Voprosy OGPU.' Postanovlenie Politburo", 10 Temmuz 1931. RGASPI, f. 17, op. 162, d. 10, l. 108.

Gördüğümüz üzere, siyasi suçlara verilen tüm idam cezalarının (Siyasi İşler Komisyonu ve En Üst Toplumsal Savunma Önlemleri Komisyonu olarak başka isimler de verilen) Politbüro'nun Yargısal İşler Komisyonu tarafından onaylanmak zorundaydı. Ne yazık ki Politbüro komisyon arşivleri hâlâ kapalıdır, fakat şans eseri elimizde komisyonun, Mart-Ağustos 1932 dönemine ait bölgesel ve cumhuriyet bazlı yetmiş dokuz ölüm cezasının, komisyon kararlarını düzenli olarak onaylayan Politbüro dosyaları içinde dağınık durumdaki kararı bulunuyor. Bu davalardan, merkezî Komisyon yerel ölüm cezalarının yarısını (otuz dokuz) aşırı bularak bunları on yıl hapse çevirmişti.[91] Taşradakiler, merkezdeki yetkililerden daha haşindi.

1932 ve 1933'te, yerel ve bölgesel parti yetkilileri ölüm cezaları verme hakkını istemeye devam ettiler. Kıtlık ve kötü hasat kriziyle karşı karşıya kalan Politbüro, genellikle gıda istifleme ve isyan vakalarında bunu, yine kısıtlamalarla birlikte, onayladı. 22 Kasım 1932'de, Ukraynalı liderlerin telgrafına cevaben, Politbüro, hububat toplama faaliyetleri sırasında, ölüm cezasında nihai karar hakkını hasat dönemiyle kısıtlı olmak üzere Ukrayna'daki özel bir komisyona (Kosior, Redens, Kiselev) tanıdı (*predostavit'*). Ukrayna Komünist Partisi Merkez Komitesi, kesin sonuçları her on günde bir Moskova'ya bildirmekle yükümlü tutuldu. Bu hakkın süresi, 10 ve 20 Mart 1933'te uzatıldı.[92]

Politbüro 9 Şubat 1933'te, Beyaz Rusya Merkez Komitesi'nin bir OGPU troykasına eski karşıdevrimci örgütlerin, kulak gruplarının ve Beyaz Muhafız unsurların davalarında ölüm cezası uygulama hakkının tanınması "isteğine razı oldu" (*udovletvorit' pros'bu*).[93] Nisan'da, Politbüro aynı şekilde Orta Asya ve Leningrad troykalarının ayaklanma ve karşıdevrim vakaları-

91 "Protokol Komissii Politbiuro po Delam o vyschei mere sotsial'noi zashity", 26 Mart, 2 ve 8 Nisan, 13 Mayıs, 11 Haziran, 10 Temmuz ve 10 Ağustos 1932. RGASPI, f. 17, op. 162, d. 12, ll. 69-70, 91, 71-74, 145-46, 190 ve d. 13, ll. 27, 74.

92 "Postanovlenie Politbiuro", 22 Kasım 1932, 10 ve 20 Mart 1933. RGASPI, f. 17, op. 162, d. 14, ll. 48, 96.

93 "Postanovlenie Politbiuro", 9 Şubat 1933. RGASPI, f. 17, op. 162, d. 14, l. 61.

nı (ölüm cezası uygulamasıyla birlikte) inceleme hakkını uzattı; bunlardan Leningrad troykası Kirov, Medved ve Kodatski'den oluşmaktaydı.[94]

Belgelerin dili, merkez-çevre ilişkisine açıklık getirir. Bölgesel klan liderleri, kendi başlarına sahip olmadıkları kitlesel ölümcül şiddet uygulama hakkının peşine düşmüştü. 1930-1933'ün tahıl toplama krizlerinde, Stalin yerel liderlere bu hakkı "tanıdı" veya "isteklerini karşıladı." Kuşkusuz, Stalin'in kolektifleştirmenin hasımlarına karşı şiddetli baskıya yetki verip taraftar olduğu doğrudur. Fakat belgeler neredeyse her vakada, sorunu ilk ortaya atanın bölgesel parti baronları olduğunu gösterir. Ateş açma hakkı, yerel yetkililerin peşinde olduğu ve Stalin'in denetlemek ve korumak istediği bir şeydi.

Gelgelelim, 1933 ortasına gelindiğinde, tahıl krizi yatışmaya başlamış gibi görünüyordu ve Stalin idam yetkisinin dizginlerini kıstı. 2 Mayıs 1933'te, OGPU liderleriyle bir toplantı yaptı ve toplantıda aldığı notlar tutuklama yapmak, "hapishaneleri yasal olarak boşaltmak" ve tutuklananların büyük bölümünün hazırlıkları ve serbest bırakılmasıyla ilgilenmek yetkisi verilecek kişilerin sayısını sınırlamakla uğraştığını gösterir.[95] Beş gün sonra, Politbüro (Uzak Doğu'da bulunanlar haricinde) tüm troykaların idam cezası uygulama yetkisini iptal etti.[96]

Ertesi gün, Stalin ve Molotov bölgelerdeki kitlesel tutuklamalara bir son veren genelgeyi yayımladılar. Talimatta şu ifadeler yer alıyordu:

> Bir yandan kırsal kesimden kitlesel sürgün ve birtakım vilayetlerden gelmeye devam eden sert baskı biçimleri kullanımına yönelik talepler, öte yandan, diğerlerinin yüz bin ailenin vilayetlerinden ve bölgelerinden sürgün edilmesi dilekçeleri halihazırda Merkez Komite'de ve Halk Komiserleri Konseyi'nde bulunmaktayken, artık kitlesel baskıya ihtiyacımızın kalmadı-

94 "Telegramma Sredazbiuro TsK" ve "Postanovlenie Politbiuro", 16 ve 23 Nisan 1933. RGASPI, f. 17, op. 162, d. 14, l. 123.

95 Stalin notları, 2 Mayıs 1933. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 27, l. 63.

96 "Postanovlenie Politbiuro", 7 Mayıs 1933. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 922, l. 16.

ğı ... an gelmiştir. Merkez Komite ve Halk Komiserleri Konseyi'nin almış olduğu bilgilerden açıkça anlaşılmaktadır ki, kitlesel çapta düzensizce yapılan tutuklamalar kırsal kesimdeki yetkililerimiz tarafından hâlâ yürütülmektedir. Her önüne gelen dilediği gibi tutuklama yapmaktadır; bunlar arasında, doğrusunu söylemek gerekirse, tutuklama yapma hakkına hiçbir şekilde sahip olmayanlar da bulunmaktadır.

Stalin ve Molotov'un genelgesi, "kitlesel, kanunsuz tutuklamalar"dan, yerel yetkililerin "her türlü orantı hissini yitirdiği bir tutuklama çılgınlığı"ndan yakınıyordu. Kitlesel tutuklamalar yalnız etkisiz olmakla kalmamıştı; aynı zamanda rejime muhalefet yaratmak gibi bir eğilimi de vardı. "Yoldaşlar ... kitlesel, kanunsuz tutuklamalar yönteminin –tabii bu bir yöntem olarak kabul edilebilirse– Sovyet gücünün otoritesini küçülten engelleri temsil ettiğini anlamıyorlar. ... Tutuklamaları yapmak sınırlanmalı ve uygun organların sıkı denetimi altında yürütülmelidir." Stalin, tüm tutuklamaların bir yetkili temsilcinin ön onayıyla yapılmasını ve hapishanelerin nüfusunun 800 binden 400 bine indirilmesini emretti.[97]

Mayıs 1933 kararından sonra, Politbüro ölüm cezalarını uygulamaya yönelik yerel istekleri onaylamaya devam etti, ama bunu çok daha ender olarak ve daima kısıtlamalarla yaptı. Temmuz 1933'te, Batı Sibirya OGPU troykasının, yerel halka dehşet salan eşkıyalara karşı bu hakkını "uzattı", fakat bölgesel OGPU başkanına kişisel sorumluluk verdi. Ağustos 1933'te, Politbüro keza faal eşkıyalara karşı Ukrayna, Kuzey Kafkasya, Orta Volga, Beyaz Rusya, Urallar, Batı Sibirya ve Kazakistan'daki troykalara ölüm cezaları yetkisini "geçici olarak" verme kararı aldı.[98] Politbüro'nun Batı Sibirya bölgesi birinci sekreteri Eikhe'ye ölüm cezalarını onaylama hakkını sadece iki aylığına vermesi için bir yılı aşkın bir süre geçecek, bu hak ancak Eylül

97 TsK/SNK 3 Mayıs 1933 kararı. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 922, ll. 50-55. Yetkili temsilcinin ön onayı terörizm, bombacılar, kundakçılar, casuslar, sınırlardan kaçak çıkanlar ve eşkıyalık vakalarında aranmıyordu.

98 "Postanovleniia Politbiuro", 11 Temmuz ve 11 Ağustos 1933. RGASPI, f. 17, op. 162, d. 15, ll. 2, 27.

1934'te gelecekti. Bu örnekte, karar Politbüro üyesi V. M. Molotov'un inisiyatifiyle alınmıştı.[99]

Bu arada, yukarıda gördüğümüz gibi, 1934 baharında, OGPU lağvedildi ve polisiye işlevleri, tüm ülke çapında bir İçişleri Halk Komiserliği'nde (NKVD) birleştirildi. OGPU ve öncüllerinin tersine, NKVD, kamplarda ve hapishanelerde kendi nezareti altında bulunanlar hakkında bile ölüm cezası verme yetkisine sahip değildi.[100]

Bundan kısa süre sonra, Politbüro bir Yüksek Mahkeme Gözetim-Yargısal Kolegyumu kurdu. Ne var ki, Politbüro kısıtlamalarını tekrarlamayı gerekli görmüştü: Tüm ölüm cezaları, yeni kolegyumdan önce olanlar dahi, Politbüro'nun Siyasi Komisyonu'nun teyidine tabi olacaktı.[101]

Üç ay sonra, L. M. Kaganoviç, Çelyabinsk'ten Stalin'e bir telgraf gönderdi: "Ryndin, Çernov ve Şohin Yoldaşlardan oluşan bir troykaya bir aylığına ölüm cezalarını onaylama hakkının verilmesinin mümkün olduğu kanaatindeyim. Kararınızı bildirmenizi bekliyorum." Stalin cevap verdi: "Bunun ne hakkında olduğunu anlamadım. Mümkünse, bir troyka olmadan işi halletmeniz ve kararları alışılmış [yasal] yöntemlere göre onaylamanız daha iyi olur. Stalin."[102]

Sonraki üç yıl boyunca, ölümcül troykalar ve yürüttükleri kitlesel operasyonlar Moskova'da artık iyiden iyiye dile düşmüş durumdaydı. Nitekim Ekim 1935'te, SSCB'nin Temsilci Vekili Roginski, ceza kanununun beş ila on yıl hapis cezası öngördüğü maddeleri doğrultusunda iki kişiyi rüşvet almak yüzünden ölüme mahkûm ettiği Kuzey Kafkasya troykasının eylemlerini Kaganoviç ve Molotov nezdinde protesto etti. Cezaların gözden geçirilmesinden evvel, suçlananlar alelacele yerel yetkililer ta-

99 "'Telegramma t. Molotova ot 19.IX.' Postanovlenie Politburo", 19 Eylül 1934. RGASPI, f 17, op. 162, d. 17, l. 43.

100 "'O NKVD USSR.' Postanovlenie Politbiuro", 20 Şubat 1934. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 939, l. 2.

101 "'O rabote sudov i prokuratury.' Postanovlenie Politbiuro", 19 Temmuz 1934. RGASPI, f. 17, op. 3, d. 948, l. 95.

102 Kaganoviç'den Stalin'e ve Stalin'den Kaganoviç, Molotov ve Jdanov'a telgraflar, 9 Ekim 1934. RGASPI, f. 558, op. 11, d. 86, ll. 51-52.

rafından kurşuna dizilmişti.[103] Kuzey Kafkasya'daki polis klanları hakkında bildiklerimiz düşünülürse, bu şaşırtıcı değildir.

Bu nedenle, söz konusu dönemde alışılmış kalıp, yerel parti reislerinin çoğunlukla ölümcül kitlesel baskıya Moskova'dan çok daha eğilimli olmasıydı. Stalin, bu tür operasyonların etkisiz olduğunu ve halkı rejimden soğuttuğunu söylemekte ve kitlesel değil de her bir münferit vakaya ayrı izin verilmesi konusunda ısrar etmekteydi.

Gene de, 1937'de, Batı Sibirya'dan Mironov'un yeni bir kitlesel operasyon izni istemek için temmuzda yeni bir operasyon izni için çektiği telgrafa cevaben, NKVD'nin gelmiş geçmiş en büyük operasyonu düzenlemesini sağlayan ve onu yetkilendiren 447 Numaralı Emri'ni onayladı. Bu, ölümcül operasyonlara karşı tutumun tam bir tersine çevrilmesiydi. Yejov, çok yakın geçmişte, Merkez Komite'de yaptığı bir konuşmada bu tür operasyonları, "Kitlesel tutuklamalar ... artık zararlıdır," diyerek kınamıştı. Merkez Komite'nin, bu tür kitlesel temizliklerin gerçek düşmanları belirlemekte etkisiz olması nedeniyle 1933'ten beri eleştirmiş olduğunu söyledi.[104] Üst düzey NKVD şeflerinin 19 Mart 1937'de yapılan daha da yakın tarihli konferansında, toplu tutuklamaları "şiddetle eleştiren" 8 Mayıs 1933 kararını tekrar hatırlattı ("Hepiniz bu kararı biliyorsunuz.").[105] Gerçi o sırada, NKVD'ye icra etmesi için verilen emir tam da budur. Şefleri Yejov'un aynı ay tam iki kez kitle operasyonlarını kınadığını işittikten sonra, NKVD mensupları bu durum karşısında şaşırıp kalmış olmalıydı; fakat Stalin'in kurumu diriltmesinden memnuniyet duymuş olmaları da mümkündür.

Stalin'in fikrini değiştirmek için neden tam o anı seçtiğini bilmemizin bir yolu yok. Sonunda, bölgesel baronların kırsal kesimdeki tehlike konusunda uyarılarını kabul etmiş gibi görü-

---

103 Roginski'den Kaganoviç ve Molotov'a rapor, 5 Ekim 1935. RGASPI, f. 82, op. 2, d. 886, ll. 55-56.

104 Yejov'un Şubat-Mart 1937 Merkez Komite Genel Kurulu konuşması, 2 Mart 1937. *Voprosy istorii*, Sayı 10 (1994): 15.

105 "Doklad N. I. Yejova ob itogakh Plenuma TsK VKP(b). Stenogramma sobraniia aktiva GUGB NKVD SSSR", 19 Mart 1937. TsA FSB, kataloglanmamış klasör, ll. 40-42.

nüyor. Sonraki beş gün boyunca, troykaları tüm SSCB'ye yaymaya karar verdi. Bütün bölgelere gönderilen 3 Temmuz tarihli telgrafı, sürgün cezalarının sona ermesi nedeniyle memleketlerine dönmüş ve "her çeşit anti-Sovyet suçların baş kışkırtıcılarına" dönüşmüş "çok sayıda kulak ve mücrimleri" hedef almaktaydı. "En düşmanca" faaliyetlere girişenler idam edilecekti; "daha az aktif olsa bile, yine de düşman" olanlar uzak bölgelere sürgün edilecekti. Beş gün içinde, bölgeler troyka üyelerini belirleyecek ve her iki kategori için kişileri önerecekti.[106]

Stalin'in 3 Temmuz telgrafı ile kitlesel operasyonları fiilen başlatan NKVD 447 Numaralı Operasyon Emir'i arasında, daha bölgesel bir katkıyı yansıtan bir dizi değişim meydana geldi. Yejov, bölgesel polis yetkilileri için 16-18 Temmuz'da Moskova'da gerçekleşen bir operasyonel konferanslar dizisi düzenledi. Stalin'in telgrafı ile 447 Numaralı Emir arasındaki önemli farklar, yerel yetkililerin katkı ve çıkarlarının etkisini ortaya koyar.

Stalin'in telgrafı sadece "cezalarını tamamlayarak memleketlerine dönmüş" kulaklar ve suçluları tanımlamıştı. Oysa yerel liderlerle yapılan konferansların ardından, 447 Numaralı Emir, bu listeyi rahipler ve bağnaz kimseler, "anti-Sovyet" siyasi partilerin üyeleri, faşistler, eski Beyaz Ordu subayları, çarlık dönemi bürokratları (*chinovniki*) ve polisleri, casuslar, teröristler, eşkıyalar, sabıkalı mükerrer hükümlüler, hatta at hırsızlarını da dahil edecek şekilde genişletildi. Bu, Stalin'in açıkça ifade ettiği cezalarını tamamlayarak dönenlerden çok daha geniş kapsamlıydı. 447 Numaralı Emir, aynı zamanda firariler ve halen sürgünde veya kampta olan sabıkalı unsurlar ile "önceden cezalandırmadan kurtulmuş" olanları da hedef alıyordu. Stalin'in telgrafı "daha az tehlikeli unsurlar" için sürgün önermiş olmakla birlikte, 447 Numaralı Emir onların sıkı disiplinli çalışma kamplarına gönderilmesine işaret ediyordu.

Temmuz 1937'de, birçok bölgesel yetkili, Politbüro'nun nihai olarak kabul etmeye istekli olduğundan *daha yüksek* baskı hedefleri önerdi; öyle ki Politbüro yarısından fazlasını düşür-

106 Khaustov ve diğerleri, *Lubianka 1937-1938*, 234-35.

dü. Temmuz başında, 64 vilayet ve ulusal cumhuriyetten 40'ı, Stalin'in telgrafına cevaben hedef tutuklama sayılarını sunmuşlardı. Hepsi birlikte, bu yerel öneriler toplam 207.345 tutuklama önerisi içeriyordu. Temmuz sonunda ve yerel temsilcilerle konferansların ardından, 447 Numaralı Emir bu 40 vilayetlik toplamın yaklaşık 20 binini azaltarak, toplam 187.450 tutuklamaya düşürdü. Bu indirimlerden yüzde 95'i (18.770) idam cezası önerilerine yönelmişti. Stalin'in telgrafına cevaben hedef öneren 40 vilayetten 19'unda vurulacakların sayısı 447 Numaralı Emir tarafından azaltıldı, 17'sinde artırıldı ve 4'ünde bu sayı olduğu gibi bırakıldı. İdama yönelik yerel taleplerde bazı indirimler çarpıcıydı: Beyaz Rusya'da 3 binden bine, Azak-Karadeniz'de 6.600'den 5 bine, Batı Sibirya'da 11 binden 5 bine ve Moskova'da 8.500'den 5 bine düşürüldü.[107]

Daha önce Yevdokimov'un Kuzey Kafkasya polis klanının kitlesel operasyonları yürüttüğünü ve bunlara taraftar olduğunu görmüştük. Temmuz toplantılarında, bir Kuzey Kafkasya grup üyesi olarak tanımlayabildiğimiz her polis yetkilisi toplantıda indirilecek yüksek kitlesel operasyon hedefleri önerdi.[108]

Molotov, Moskova bölgesi birinci sekreteri olarak sahip olduğu yetkiyle Kruşçev'in nasıl "halkın düşmanları listesini Stalin'e getirdiğini" anımsar. Stalin bildirilen sayılardan kuşkulanmıştı – "Bu kadar çok olamazlar!" "O kadar çoklar – aslına bakılırsa çok daha fazla, Stalin Yoldaş. Ne kadar çok olduklarını hayal bile edemezsiniz!"[109]

447 Numaralı Emir, kotalardan ziyade limitleri (*limity*), yani asgariyi değil, azamiyi belirlemekteydi. Gördüğümüz üzere, yerel kitlesel operasyon faaliyetlerini kısıtlamak için sınırlar belir-

107 Veriler Politbüro tarafından ilk onaylanan limitler (Politbüro protokolleri, RGASPI, f. 17, op. 162, d. 21, ll. 94-99) ile 447 Numaralı Emir'de belirlenen hedeflerin (TsA FSB, f. 100, op. 1, por. 1, ll. 203-17) karşılaştırmasına dayanıyor.

108 Mirkin (Kuzey Osetya), Popaşenko (Kuibyşev), Lavruşin (Gorki), Berman (Beyaz Rusya), Lomonosov (Dağıstan), Mironov (Batı Sibirya), Bulakh (Orconikidze), Dement'ev (Çeçenya-İnguşya).

109 Feliks İvanovich Chuev, *Sto sorok besed s Molotovym: Iz dnevnika F. Chueva* (Moskova: Terra, 1991), 296 [*Molotov Anlatıyor*, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu ve Suna Kabasakal, İstanbul: Yordam, 2010].

lemenin uzun bir geçmişi vardı ve 447 Numaralı Emir, Stalin'in barbar yerel baskının dizginlerini kaçırma konusundaki çok eski endişesiyle tutarlıydı. Yejov'un emri, yerel yetkilileri, "bağımsız olarak bunları [limitleri] yükseltme hakkına sahip" olmadıkları konusunda uyarıyordu; "... Böyle durumlarda, yükseltilen rakamların uygun gerekçeleriyle birlikte bana sunulması gerekmektedir." Bazılarının ileri sürdüğü gibi, Stalin ve Yejov'un yerel yetkililerin artırma taleplerini istedikleri ve bekledikleri, Stalin'in aşırılıkları kesinlikle umduğu doğru olabilir.[110] Bu görüşü destekleyen hiçbir belge olmadığı gibi, kullanılan dille, Stalin'in sözlerinin kanun olduğuna dair bilgimizle ve merkez-çevre ilişkileri tarihiyle çelişir. Bu tarihin ışığında, eğer Stalin o anda ucu açık bir terör istiyor olsaydı, "limitler"den bahsetmenin hiçbir anlamı olmazdı. Gördüğümüz gibi, Stalin yıllar boyunca taşra liderlerinin yaptığı kitlesel operasyonlara sınırlar getirmişti. Dil, Stalin'e göre önemliydi ve eğer birçok yerel kodamanın tercih edeceği daha büyük çaplı terörü istemiş olsaydı, bu tür ifadeler amacı açısından verimsiz olurdu. Bunun yerine, Stalin ve Yejov tam tersine uyarılarda bulunmaya gerek duydular ve bu terörü denetleme hakkının kendilerinde olduğunu ısrarla vurguladılar. Stalin'in yerel yetkililerin denetimden (veya *onun* denetiminden) çıkabileceğine dair kaygısını yansıtan 447 Numaralı Emir, operasyonun yerel uygulamasında "aşırılıklara" izin verilmediği uyarısını iki kez dile getirmekteydi. Bu, keza kitlesel operasyonları yasadışı ilan eden Mayıs 1933 bildirisindeki yakınmalarını ve uyarılarını da yansıtır. Stalin kendi pastasını istiyordu ve bunu kendi başına yemek niyetindeydi: merkezî olarak yönetilen bir seferberlik yapmak ve yürütülen seferberliklerin bedelini ödemekten kaçınmak.

Şüphesiz, bu süreç uzun dönemden beri hazırlanmış bir Stalin planının basit bir dayatılmasından epey farklı oldu. 2-12 Temmuz arasındaki bir gün, Stalin kitlesel operasyonlar konu-

110 Bu alanın gizemlerinden bir tanesi, *limity*'nin nasıl olup da düzenli olarak "kotalar" diye tercüme edildiğidir. Bkz. örneğin, Khlevniuk, "Objectives", 162-63, gerçi Rusça baskıda *limity* terimi kullanılır: Khlevniuk, *Politbiuro: Mekhanizmy politicheskoi vlasti v 1930- e gody* (Moskova: Rosspen, 1996), 190-91.

sundaki görüşünü tümüyle değiştirdi ve ardından baskı kategorilerini büyük ölçüde *genişletip* cezaları artırırken, aynı zamanda önerilen tutuklama sayısını *azaltıp* bir yandan da bunlara limitler koydu. Şimdi elimizde bulunan kanıtlara dayanarak, kategorileri ve cezaları genişletmek için üsteleyenin yerel temsilciler olduğunu düşünmek için geçerli nedenler olduğu söylenebilir. Stalin de artık aynı fikirdeydi. Bu bir pazarlıktı. Daha geniş bir hedefler listesine karşılık olarak, Stalin yerel olarak önerilen limitlerin birçoğunu indirmek ve her bir vilayet için operasyonun boyutunu onaylama hakkını alıkoymakta ısrar etti. 1920'lerin başından beri bölgesel iktidar merkezleriyle etkileşiminde yaptığı tam da buydu.

Bu nedenle, 447 Numaralı Emir, 1937'nin kitlesel operasyonları için emsal teşkil etmiş 1920'ler ve 1930'ların uzun dönemli merkez-çevre dinamiğiyle tutarlıydı. 1920'lerde olduğu gibi 1937'de de, kitlesel operasyonları isteyen yerel parti ve polis yetkilileri olmuştu. Stalin bunları istisnalarla, limitlerle kabul etti ve Moskova'ya raporlar gönderilmesini ve hesap verilmesini talep etti. Gördüğümüz gibi, o dönemde Stalin kitlesel operasyonları denetlemeye, kısıtlamaya, sınırlamaya çalışmış ve nihayet yasadışı hale getirmişti. Tehlikeli, isyancı durumlar dışında, bunlar karmakarışık, denetimsizdi ve rejime faydası kadar zararı dokunuyordu. Aslında, 447 Numaralı Emir'deki hemen tüm unsurların 1930-1933 döneminde emsalleri vardı. Yerel istek ve öneriler, tutuklama kategorileri, yerel olarak seçilmiş müphem hedefler, sınırlanan tutuklama limitleri ve belirlenen dönem aralıkları gibi unsurların tümü, önceki yıllarda baskı konusundaki merkez-çevre çekişmesinin parçasıydı.

1937 kitlesel operasyonları aynı zamanda kolektifleştirme boyunca Stalin'in verdiği baskı emirlerini hatırlatıyordu. 1929'da, tıpkı 1937'de olduğu gibi, alışılmış yargısal kanalların dışında baskıcı önlemler uygulanması gerekti.[111] Kolektifleş-

111 1930'da, taşralardaki temsilcilere "acımasız mücadele" ve "yargısal politikanın kolhoz inşasına yönelik genel ödevlere tabi kılınmasını" sağlamalarına yönelik bir genelge gönderildi. "Yargısal organlar bu çalışmada azami esneklik ve sınıf teyakkuzu sergilemeye" çağrılıyordu. Danilov ve diğerleri, *Tragedija*, 2: 178-79.

tirme sırasında, merkez keza iki kurban kategorisine (vurulanlar ve sürgün edilenler) sınırlamalar getirmiş, zaman sınırlarını belirlemiş, kurban seçimini yerel yetkililere bırakmış ve şiddeti uygulayacak troykalar kurmuştu. 1929'da, keza 1937'deki gibi, hedef gruplar ancak muğlak bir şekilde tanımlanmıştı. Bir kulak kimdi? Buna yerel parti ve polis yetkilileri karar verebilirdi, verdiler de.

Terör ve şiddet, bölgesel parti reislerinin temel gereçleri arasında yer almıştı. V. P. Danilov'un kaydettiği gibi, "Gerek parti gerek devlet idare sistemi çalışanları arasında, içsel olarak buyurgan-baskıcı eylemlere eğilimli öfkeli kişiliklerin sayısı bir hayli fazlaydı."[112] Yuri Jukov bunu şöyle dile getirmişti: "On binlerce, yüz binlerce köylüye yöneltilen geniş çaplı baskı, öncelikle vilayet ve bölge parti komitelerinin birinci sekreterlerine yarıyordu."[113] Stalin'in Mayıs 1933'te yakındığı gibi, "sert baskı biçimleri kullanımına yönelik talepler bir dizi bölgelerden gelmeye devam" ediyordu; bunlar "yoldaşların kitleler arasındaki politik çalışmalarla ikame etmek istedikleri, halihazırda ikame de ettikleri ve kulakları ... yönetsel-Çekist 'operasyonlar' ile etkisizleştirmeyi amaçladıkları" yerlerdi. Postişev'in bu dönem hakkında belirttiği gibi, "Baskının o atılım yıllarında birçok parti örgütünün belirleyici 'liderlik' yöntemi olduğunu doğrudan ve tastamam söylemek gerekir."[114]

Ve sonuçta, yerel parti ve polis yetkilileri, Stalin ve Yejov'un uyarıda bulunduğu "aşırılıklara" başvurdular. 447 Numaralı Emir artı onu müteakip bilinen limit artışları, 236 bin kurbanın öldürülmesine yol açtı. Yerel yetkililer daha birçoğunu öldürdü. Hemen hemen emin olduğumuz şey, 386.798 kişinin fiilen vurulduğu, vurulan 151.716 kişinin ise gerek NKVD gerek Politbüro'dan merkezî onayının bugün kanıtlanamamış şekilde kaldığıdır.[115] Sözgelimi, tesadüfen tüm onaylar hakkında

112 *A.g.e.*, 1: 38.

113 Zhukov, *Inoi Stalin*, 438 [*Öteki Stalin*, çev. Orhan Uravelli, İstanbul: Lena, 2013].

114 Khlevniuk, *Politbiuro*, 101.

115 Politbüro protokollerinden (özel klasörler) hesaplanmıştır: RGASPI, f. 17, op. 162, d. 21-23; Kokurin ve Petrov, *GULAG*, 97-104; V. M. Samosudov, *Bol'shoi*

eksiksiz verilere sahip olduğumuz Türkmenistan'da Politbüro'nun 3.225 idamı onayladığını, fakat yerel yetkililerin, onaylanan sınırların yüzde 25 üzerinde kalacak şekilde 4.037 infaz yaptığını biliyoruz.[116] Smolensk'te, Moskova'nın verdiği limit 4 bin iken, yerel yetkililer 4.500 kişiyi infaz ettiler ve kesin bir şekilde durmaları emrini veren 1 Kasım 1938 kararından sonra bile kurbanları öldürmeye devam ettiler. Düpedüz, evraka eski tarih atarak, infazları sürdürdüler.[117]

Bazı bölgesel şefler, kitlesel operasyonlar konusunda çok hevesliydi. Parti liderleri arasında sayısız hakiki gaddarlık örnekleri vardı. Türkmenistan'da, Birinci Sekreter Çubin, toplu infazlara o kadar bulaşmıştı ki, 1938'de bunları durdurmak için yeni bir NKVD şefinin gönderilmesi isteğini geri aldırmaya çalıştı.[118] İvanova'daki Birinci Sekreter Simoçkin, infazları seyretmekten hoşlanıyordu ve bazı astlarının neden bunu yapmamayı tercih ettiğini merak ediyordu.[119] Polis içinde, hiçbir NKVD liderinin kitlesel operasyonlara karşı geldiğine dair bir kanıt yoktur; üstelik içlerinden bazıları temizlik konusunda fazlasıyla ateşliydi.[120] Sibirya'nın birkaç bölgesinde, tutuklananlar çoğu zaman hemen hiçbir evrak doldurulmaksızın işkenceden

---

Terror v Omskom Priirtysh'e, 1937-1938 (Omsk: OMGU, 1998), 160-61, 241; Nikolai Il'kevich, "Rasstreliany v Viaz'me: Novoe o M. N. Goretskom", *Kraì Smolenski* 1-2 (1994): 129-44; David Shearer, "Crime and Social Disorder in Stalin's Russia - a Reassessment of the Great Retreat and the Origins of Mass Repression", *Cahiers du Monde Russe* 39, Sayı 1-2 (1998): 139-41; *Moskovskie novosti*, Sayı 25, 21 Haziran 1992, 18-19; *Izvestiia*, 3 Nisan 1996; Khlevniuk, "Les mécanismes", 204-6. Nikita Petrov ek olarak artan izinlerin sözlü veya telgrafla verildiğine ve vurularak öldürülenlerin sayısının yaklaşık otuz bine vardığına inanır (kişisel görüşme). Bu tür kanıtlar halihazırda araştırmacılara kapalıdır.

116 Bkz. Khlevniuk, "Les mécanismes", 204.

117 Bkz. Il'kevich, "Rasstreliany v Viaz'me", 138; Roberta T. Manning, "Massovaia operatsiia protiv 'kulakov i prestupnykh' elementov: Apogei Velikoi Chistki na Smolenshchine", *Stalinizm v rossiiskoi provintsii: Smolenskie arkhivnye dokumenty v prochtenii zarubezhnykh i rossiiskikh istorikov* içinde, ed. E. V. Kodin (Smolensk: SGPU, 1999), 239-42.

118 Khlevniuk, "Les mécanismes", 203.

119 Mikhail Shreider, *NKVD iznutri: Zapiski chekista* (Moskova: Vozrashchenie, 1995), 80.

120 Khaustov ve Samuelson, *Stalin, NKVD i repressii*, 237-39.

geçirilip idam edildi. Sıcaklık, toprakta mezar kazılamayacak kadar düştüğü zaman, cesetler, insanların baharda kıyısından geçtikleri nehirlerde akıp gidiyordu. Bazı yerel Çekistler kurbanlarını boğuyor veya ölünceye kadar dövüyordu.[121] Stalin'in "aşırılık"lara karşı uyarısı da buraya kadardı işte.

Bu kanlı kararı tetikleyenlerin, yeni anayasadan umulmadık tehlikeler bekleyenlerle birlikte, ellerinin kollarının bağlandığını hisseden muhalif bölgesel parti liderliklerinin olduğu pek su götürmez gibi görünür. O dönemde, hemen herkes kitlesel operasyonlar ile yeni anayasa arasında bağlantı kurmaktaydı.[122]

Elimizde, köylülerden muhaliflere, oradan Merkez Komite üyelerine dek bu bağlantıyı kuran belgeler var. Yukarıda değinildiği gibi, geri dönen kulakların isyancı duygularının seçkinlerde yol açtığı aşikâr panik dışında, bu bağlantı o dönemde açıkça hissediliyordu. Tataristan'da tutuklanan kişiler, Bolşeviklerin, seçimlerden korktuğu ve düşmanların ilçelerdeki oyların denetimini ele geçirecekleri kaygısıyla önleyici darbeye giriştikleri kanısındaydı.[123] Orenburg'da bir *kulak*ın oğlu, "Fakat Komünistler bir darbe aldıklarını düşünmemeli. Yakında onlarla uzlaşmaya varacağız. Yüksek Sovyet seçimlerinde, onlara *kto kogo* (el mi yaman bey mi yaman) göstereceğiz," demişti.[124]

Ordzhonikidzevski bölgesinde, köylüler her şeyin farkındaydı. Bir köylü, "Toplu tutuklamalar kardeşlerimizi etkisizleştir-

---

121 "Aşırılık" örnekleri için, bkz. A. G. Tepliakov, *Protsedura: Ispolnenie smertnykh prigovorov v 1920-1930- kh godakh* (Moskova: Vozvrashchenie, 2007).

122 Bazı araştırmacılar, bu kitlesel operasyonların, savaş patlak vermeden evvel, potansiyel düşmanların ortada kaldırılması için bir önleyici tedbir olduğunu iddia ederler. Örneğin bkz. O. V. Khlevniuk, "The Objectives of the Great Terror, 1937-1938", Cooper ve diğerleri, *Soviet History, 1917-53* içinde, 158-176; ve Khlevniuk, "Les mécanismes." Elimizde kitlesel operasyonları bir dış politika dürtüsüne bağlayan tek bir arşiv belgesi bulunmadığı, oysa iç nedenlere bağlayan düzinelercesi bulunduğu için önleyici tedbir yorumunu kabul etmek güçtür.

123 A. F. Stepanov, *Rasstrel po limitu: Iz istorii politicheskikh repressii v TASSR v gody "Yejovshchiny"* (Kazan: Novoe Znanie, 1999), 14.

124 "'Ob antisovetskikh proiavlenniiakh v sviazi s vyborami v Verkhovnyi Sovet SSSR', Spetssoobshchie UNKVD Orenburgskoi oblasti", 17 Kasım 1937. Danilov ve diğerleri, *Tragediia,* 5.1: 525-26.

mek için tam da seçimle aynı dönemde yapılıyor," demekteydi. "[Bolşevikler] korkuyorlar, o yüzden sovyetlerden uzak tutuyorlar. Komünistlerin seçimlerde yıkılacağını zaten biliyorlar." Bir başkasına göre, "Geçmişte faal Beyaz Muhafız, yerel Kazak lideri ve kulak olan kişileri tutukluyorlar. Bunlar [Yüksek] Sovyet için yaklaşan seçimler yüzünden, seçimlere katılamasınlar diye hapse atılıyor," idi. Bir üçüncüsü şöyle diyordu: "Şimdi kulakları tutukluyorlar, zira yakında seçimler olacak. Yeni anayasa yüzünden onları içeri atıyorlar."[125]

Ukrayna'da, (çoğu zaman Bolşevik düşüncenin zeki gözlemcileri olan) Menşevikler aynı fikirdeydi. Biri, "Eğer bu terör olmasaydı, o zaman seçimler düzgün şekilde yapılamayacaktı," diyordu. Bir başkası, "Şimdi ülkede terör var. Masum insanları tutukluyor ve vuruyorlar. Bu bir seçim öncesi humması. Terörün, kitlelerin inisiyatifini uyuşturacağını, kitlelerin körü körüne Komünistlerin adaylarına oy vereceğini düşünüyorlar," demişti.[126] Nikolay Buharin, son mektubunda Stalin'e, bu genel temizliğin kısmen "demokrasiye geçiş" ile bağlantılı olduğunu yazdı.[127]

Son olarak, Arhangelsk'in parti baronu, Birinci Sekreter Kontorin, Ekim 1937'de Merkez Komite'ye açık açık "Merkez Komite'den seçimlere hazırlıkla bağlantılı olarak ilk kategorinin [idam] limitlerini artırmayı istedik ve istemeye devam edeceğiz," dedi.[128]

Belki tam da taşra baronlarının alabildiğine karşı çıktığı rekabete açık oy verme hakkındaki seçim kanununun çıktığı gün, Politbüro'nun o bölgesel şeflerin korktuğu şeye karşı bir kitle-

125 "'O khod operatsii po iz"iatiiu byvshikh kulakov, ugolovnikov i drugikh kontrrevoliutsionnykh elementov.' Dokladnaia zapiska UNKVD Ordzhonikidzevski krai." *A.g.e.*, 343, 355.

126 "'Ob antisovetskoi aktivnosti vrazhdebnykh elementov v sviazi s vyborami v Verkhovnyi Sovet SSSR', Spetssoobshchenie NKVD USSR", 5 Kasım 1937, *a.g.e.*, 519-21.

127 Buharin'in mektubu için, bkz. *Istochnik*, Sayı 0 [metinde böyle geçiyor] (1993): 23-25, ve bir İngilizce versiyonu, Getty ve Naumov, *Road to Terror* içinde, 556-60.

128 "Plenum TsK VKP(b) 11-12 oktiabria 1937 g., stenogramma." RGASPI, f. 17, op. 2, d. 625, ll. 1-10, 38, 49, 55, 63, 70.

sel operasyona onay vermesi bir tesadüftür. Saatler sonra Stalin taşradaki parti liderlerine, kulak operasyonu yapılması talimatını ve seçimdeki tehlikeler olarak şikâyet ettikleri aynı unsurları idam etme hakkı veren telgrafını gönderdi.[129] Stalin, bölgesel kodamanların rekabete dayalı seçimleri yapmaları konusunda ısrarlıydı, ama aynı zamanda onlara (sözcüğün gerçek anlamıyla) kendilerini savunacak cephaneyi veriyordu. Bu tesadüf olmaksızın bile, tabii bir tesadüf ise, 1937 yılının Yüksek Sovyet seçimlerinin, 447 Numaralı Emir'in çıkarılmasında can alıcı bir rol oynadığını ve bu bağlamın, Stalin'in taşra baronları ve klanlarıyla mücadelesiyle ilişkili olduğuna dair kanıtlar pek boldur.

Bölgesel parti ve polis liderlerinin geri dönen kulaklar ve anti-Sovyet unsurlar hakkında bıkıp usanmadan yaptıkları uyarılar durumun gitgide sinir bozucu ve tehlikeli gibi görünmesine yol açmıştı. Nihayet, Haziran 1937'de, Stalin kitlesel şiddet konusundaki kararından dönerek, ülke çapında ölümcül bir kitlesel operasyon kararı aldı. Yeni gizli oy seçim sistemini değiştirmedi; bu, bürokratlara baskı yapabilmek konusunda ona çok faydalı olacak bir gereçti. Fakat Temmuz 1937'ye gelindiğinde, sesi fazlaca duyulan halk muhalefetinin gerçekten de kitlesel infazlar konusundaki duruşunu tam tersine çevirmesini gerektirecek kadar ciddi olduğuna kani olmuştu.

Bölgesel baronlar kitlesel operasyonlar mücadelesini kazandıkları gibi, aylar sonra Stalin sessiz sedasız rekabete dayalı seçimler gibi tehlikeli bir fikirden vazgeçip tek adaylı seçimlere döndüğü zaman, seçim anlaşmazlığında da galebe çaldılar.[130]

Fakat bu muharebeleri kazanmalarına karşın, bir sonraki bölümün ortaya koyacağı üzere, bölgesel baronlar savaşı kaybede-

---

129 "Polozhenie o vyborakh Verkhovnyi Sovet SSSR", *Pravda*, 2 Temmuz 1937, 1. "Ob antisovetskikh elementakh", 2 Temmuz 1937 tarihli Politbüro kararı, *Trud*, 4 Haziran 1992, 1.

130 Rekabete dayalı seçimler fikrini ekimde bıraktı ve Aralık 1937'de Yüksek Sovyet seçimleri, gerçekte her sandalye için tek adaya izin verecek şekilde parti adaylarının seçimlere parti dışı adaylarla "blok" halinde girmesiyle gerçekleşti. Bkz. J. Arch Getty, "State and Society Under Stalin: Constitutions and Elections in the 1930s", *Slavic Review* 50, Sayı 1 (1991): 18-35.

ceklerdi. Stalin, tam da başka bir cephede tümüyle farklı bir seferberliğin baskılarını hissettikleri bir zamanda, onlara ve bölgesel polise baskı yapma hakkı vermişti. Stalin'in gözünde, bölgesel bir sekreteri bir troykaya atamak, ona tek bir gün içinde binlerce kişinin ölmesine veya yaşamasına karar verme hakkı tanımak ile ertesi gün aynı adamı tutuklamak arasında hiçbir çelişki bulunmuyordu. Ana fikir, bu özgül koşullarda kitlesel operasyonların, Stalin'in hiç güvenmemeye başladığı bölgenin liderlerinden ziyade –rejim için ne yazık ki kaçınılmaz gördüğü– vazgeçilmez bölgesel parti klan "hakimiyetini" savunacak ve koruyacak olmasıydı.

8

Stalin ve Klanlar III

Klanların Son Direnişi

> Gerek merkezde gerek taşralarda, kararlar, pek de ender denilemeyecek sıklıkla allevi bir şeklide, deyim yerindeyse, evdeymiş gibi alınıyor. ... Bugün ben, İvan Fedoroviç, onun yakayı sıyırmasına izin vereceğim. Sonradan, İvan İvanoviç de benim benim paçayı kurtarmamı sağlar. Uhulet ve suhulet. Barış ve iyi niyet.
>
> – Stalin, 1931[1]

1920'lerin başından beri olduğu üzere, merkez tarafından atanmış bir lider görev yerine ilk geldiği zaman, neredeyse daima kendisini mevcut bir parti örgütünün ortasında buluyordu. Yerel komünistler çoğunlukla önceden var olan dostluklar, klanlar ve sadakatlerden oluşan ağlara sahip yerliler oluyordu ve doğal olarak yeni liderden kuşku duyuyor, varlığına içerliyordu. Yeni patron, becerebilirse eğer, yerlilerin güvenini kazanana kadar veya onlardan işleyebilen kendi himaye grubunu kurmayı başarana yahut kendi dost ve destekçilerini getirene kadar dışarıdan biri olarak kalmaya mahkûmdu. 1920'lerin başından beri, başlarına dışarıdan yeni bir patron geldiği zaman yerliler kendi haklarının yendiğinden yakınmışlardı. "Hah işte, gene haddimizi bildirecek Varyaglar geldi tepemize!"[2] ve benzeri yakınmalar yerliler arasında yaygınlaşmıştı ve pasif direniş, ağız

1 İ. V. Stalin, *Sochinenıia*, c. 10 (Moskova: Partizdat, 1954), 329-33.

2 "Vareg" veya "Varyag", Rusların 9. yüzyılda Rus topraklarına giren, Slav kabileleri dize getiren ve ilk Rus devletini kuran Vikinglere verdiği isimdi.

dalaşı ve *skloki* İç Savaş'ın bitiminden beri istisnadan çok kural haline gelmişti. TsK'nın onayına karşın, tıpkı Lenin ve Stalin'in dostu olan A. I. Mikoyan gibi üst düzey bir yetkilinin Nijniy Novgorod'a geldiği zaman maruz kaldığı muamelede görüldüğü gibi, her yeni gelen dışlanabiliyordu.[3]

Stalin'in yerel liderlik konusunda, TsK'nın ekonomik ve siyasi taleplerini gerçekleştirmek ve makul bir birlik içinde çalışabilmek için belirli bir düzenlemeye ihtiyacı vardı. Fakat yerel *skloki* (ve bağlantılı muhalefet hareketleri) gelenekleri göz önüne alındığında, bunun yapılması, söylendiği kadar kolay değildi. Çoğu kez, belirli bir yörede yetişmiş yerel Bolşeviklerin bir vilayeti yönetmekte itibarı veya deneyimi vardı. Stalin'in 1920'lerde aşağıdan terfilerle ilgili tecrübeleri yerel bir klanın gözde oğlunu vilayet liderliğine yükseltmenin, daha da şiddetli memleketçiliğe yol açtığını ve mevcut yerel kayırmacılık ağlarını desteklemesi nedeniyle, yaygın suçluluğa neden olduğunu apaçık görmesini sağlamıştı.

Smolensk'teki 1928 skandalı klasik bir örnekti. Yerel komünist Pavliyuçenko'ya birinci sekreter olarak vilayetin yönetimi verilmişti; çok kısa bir süre içinde dostları ve akrabalarıyla birlikte, vilayet çapında abartılı özel ziyafetler, rüşvet, zimmet, düpedüz hırsızlık ve devlet mülkiyetinde olan kır evlerindeki çılgınca partilerle tamamlanan müstakil bir yolsuzluk mafyası kurdu. Stalin "yerelciliği"nin bir hata olduğunu anladı ve Smolensk ailesini dağıttı. Üst düzey vilayet yetkilileri arasında, en ağır suçluların dokuzu tutuklandı ve aralarında Pavliyuçenko'nun da bulunduğu diğer on suçlu da görevden alınarak, "üretime döndürüldü."[4] Bazıları, daha fazlasının cezalandırılması gerektiği kanısındaydı, ama boş mevkileri dolduracak güvenilir kadrolardaki kronik yetersizlik buna engel oldu.[5]

Daha sonra, yerelciliği ve ona eşlik eden yolsuzlukları ön-

---

3 T. H. Rigby, "Early Provincial Cliques and the Rise of Stalin", *Soviet Studies* 33, Sayı 1 (1981), 3-28.

4 TsKK/Orgbüro ortak kararı. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 622, l. 9.

5 Orgbüro'nun 14 Mayıs 1928 zabıtları. RGASPI, f. 17, op. 113, d. 622, ll. 80-163. Özellikle bkz. Soltz'un sözleri, ll. 154-55.

lemek için yeni uygulama (özellikle ekonomik açıdan önemli vilayetlerde), üst düzey bir yetkili getirmek ve onu sonuna dek desteklemek oldu. Yeni atananın yörede dilediği gibi davranmaya terk edildiği "Mikoyan hatası"na bir daha düşmemek üzere, bu, yeni patrona uygun gördüğü şekilde vilayetinin kadrosunu oluşturmada, sovyetin ve tecziye aygıtlarının denetiminde, her yerel *skloki* ya da direnişi bastırmada tam yetki vermek ve sonuç almayı başardığı sürece onu görevinde tutmak anlamına geliyordu. Kuşkusuz, gördüğümüz gibi, *skloki* Bolşevik partide bir yaşam tarzıydı; dolayısıyla yerel hizipçilik ve vilayet patronları ve kurdukları ekiplerine direniş devam etti.

Stalin ile Moskova'daki personeli atayan yetkililer, atadıkları kişilerin arkasında kararlılıkla durdular; öyle ki bazen yerel ortam, artık savunulamaz derecede çatışmalı bir hale geldi. Bazen birinci sekreterlerin belirli münhal yerleri ve ihtiyaçları karşılamak üzere başka yerlere gönderilmesi, ikame edilmesi ve başka işlere kaydırılması gerekti. Bir oblastta işler iyiden iyiye kızıştığında ve her iki taraf da TsK'ya şikâyette bulunduğunda, Stalin her iki tarafı da Moskova'da bir konferansa çağırıyor, burada o ve klanının başka bir üst düzey üyesi arabuluculuk yapıyordu.[6] Neredeyse her defasında, atadığı birinci sekreterin tarafında yer aldı, ama taşra liderlerinden birini baltalamaya çalıştığı zaman, göreceğimiz gibi, daima bastırılmış olmakla birlikte hâlâ güçlü yerel hizipçilikten yararlanabiliyor ve onu bölgesel patrona karşı seferber edebiliyordu.

* * *

Merkez Komite, Mart 1936'da İvanovo Sanayi Oblastını ikiye böldü: İvanovo Oblastı ile yeni bir Yaroslavl Oblastı. Yeni oluşturulan Yaroslavl bölgesi için yeni bir başkanın bulunması gerekiyordu ve Anton Romanoviç Vaynov, "Yaroslavl Oblastı Merkez Komite Örgütsel Bürosu"nun başına getirildi.[7] Ya-

6 Bir örnek için, bkz. James R. Harris, *The Great Urals: Regionalism and the Evolution of the Soviet System* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1999), 82 vd.

7 Genellikle yeni bir oblast veya kray oluşturulmadan önce, bölgesel parti örgütlerini kurup örgütlemek ve içinden yeni liderler çıkarmak üzere geçici bir "örgütsel büro" kuruluyordu.

roslavl'da bir yıllık hazırlık çalışmasının ardından, Vaynov yeni kurulan VKP(b)'nin Yaroslavl Oblast Komite birinci sekreterliğine atandı.

Otuz dokuz yaşındaki Vaynov, Moskova üzerinden Donetsk'ten gelmişti. Nikita Kruşçev'den dört yaş küçük olan Vaynov da partiye 1918'de katılmıştı. 1930'ların başında, Donetsk Oblastı Parti Komitesi'nin metalürjiden sorumlu ikinci sekreteri olmuştu ve 1934'ten beri de Ukrayna parti TsK'sının üyesiydi. Yaroslavl'a atandığı 1936'ya gelindiğinde, Moskova'da TsK'nın Sınai Dairesi'nde A. A. Andreev'e bağlı ikinci başkan olarak çalışıyordu. Yeni oblastın otuz altı ilçesiyle birlikte üç büyük kenti olan Yaroslavl, Kostroma ve Rıbinsk, Beş Yıllık Planlar'ın ilk ikisinde önemli sınai genişlemeden yararlandı ve bu üç kent aynı zamanda Volga üzerinde olduğu gibi, kuzey nehir ulaştırma güzergâhlarını oluşturan yeni kanallar ve göller ağının önemli yükleme merkezleri idi. Sanayi uzmanı Vaynov, bu iş için mükemmel görünüyordu.

Böylece Vaynov Yoldaş 1936'da Yaroslavl'a gittiği zaman, görev kaftanını kendisi için biçti. Vilayeti ve buradaki komünistleri hiç tanımıyordu ve çok yakın geçmişe dek I. P. Nosov'un İvanovo aygıtının bir parçası olan mevcut bir parti örgütüyle yüz yüze kaldı. Artık yeni Yaroslavl Oblastı'na bağlanan bu "İvanovtsy", en azından 1932'den beri bölgede çalışmış olan I. A. Nefedov'un çevresinde toplanmıştı. Vaynov'a göre, tıpkı çarlık döneminde olduğu gibi, "'Kendi' vilayetine gittiği anda bir vali, vaktiyle selefinin himayesi altında olan veya tasfiye edilmesi ya da yeni valiye sadık yeni bir ağ içinde dönüştürülmesi gereken yetkililerle çalışmak zorundadır. Bundan dolayı, başlangıçta yeni bir vali ile yerel memurlar topluluğu arasında şiddetli güvensizlik ve düşmanlık baş göstermesinin nedeni budur. Yeni valinin ayrıca yerel soyluların temsil ettiği ve soyluluğun şefinin başında bulunduğu rakip ağla karmaşık ilişkiyi yürütmesi gerekiyordu."[8]

---

8 Susanne Schattenberg, *Die korrupte Provinz? Russische Beamte im 19. Jahrhundert* (Frankfurt am Main: Campus, 2008), 165-68, akt. Alexander Martin, "History, Memory, and the Modernization of 19th- Century Urban Russia", *Kritika* 11, Sayı 4 (Güz 2010): 856.

Muhtemelen yeni gelen "Varyag"a karşı yerel içerlemenin önünü alma çabasıyla, Vaynov, yerel "soyluluğun reisi" Nefedov'u yeni Yaroslavl Oblast parti örgütünün ikinci sekreterliğine getirdi. Böylelikle Nefedov'la işbirliği yaptı ve onu bir hasım yerine müttefik haline getirdi. Başlangıçta, Nefedov Vaynov'a karşı temkinli ve kinci davrandı. Bir parti yetkilisi, Nefedov'un, Vaynov'un gelişine nasıl tepki verdiğini hatırlıyordu. "Burada, Yaroslavl'da, oblast örgütünden önce TsK'nın çok uzakta olduğunu düşünen feodal bir beylik vardı. ... Onlar [Nefedov], aktivist toplantılarına gittikleri zaman sıcak alkışlar toplayarak refah içinde yaşadılar ve ansızın feodal beyliğin barışçıl yaşamı, Yaroslavl Oblastı örgütünce yerle bir edildi." Bundan önce Nefedov, Vaynov'un gelişi konusunda hep çok aksi ve alaycı konuşmuştu. "Şimdi Donbas'tan bir sekreter geliyor, bırakalım da buradaki işleri bir ters yüz etsin, Yaroslavl Oblastı'nda neler yapabileceğini göstersin."[9] Fakat Vaynov onu kendi safına çekti. Nefedov'u, vilayet parti komite bürosunun iç halkasına aldı ve ideoloji gözetimi de dahil önemli sorumluluklarla, itimat gerektiren bir konuma getirdi. Daha sonra, Nefedov, gerek yerel parti üyeleri gerek bizzat TsK'nın eleştiri bombardımanına uğradığı zaman, vefalı bir hami olarak Vaynov onu korumaya çalışacaktı.

Nefedov'un Vaynov'a olası direnişi tümüyle etkisizleştirildi. Patronuna sormadan herhangi bir konuda karar veremeyen bir insan olarak şöhret olacak sadık bir mahmî haline geldi. İlçe sekreteri Repkin, Nefedov'la yaptığı bir konuşmayı aktarmıştı: "Komünistleri yönlendirmek için bir parti toplantısı yapmamız gerekmez mi [diye sordum]. Yanıt vermek yerine Nefedov, 'Siz nasıl bakıyorsunuz? Nasıl cevap vermemiz gerektiğini düşünüyorsunuz? Ne yapmalıyız?' dedi. Bu nasıl bir liderliktir?"[10] Yönetimdeki ekâbirle ters düşmemek için karar almaktan kaçınan klan üyeleri taşra klanlarında sıklıkla görülüyordu. Sözgelimi, Dağıstan'da bir parti üyesi Dağıstan Sovnarkom başkanını şöyle tanımlamaktaydı:

9 "Protokol zasedaniia biuro Iaroslavskogo oblastnogo komiteta VKP(b). 19 aprelia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5985, l. 32.

10 "Stenogramma II plenuma Iaroslavskogo obkoma VKP(b) 14-15 marta 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5965, l. 19.

> Dağıstan Sovnarkom başkanı Mamedbek'e, ne gibi önlemler aldığını sorduk, bize yamtı, "Bölgesel parti sekreterliğine bildirdim, bölgesel parti her şeyi göz önüne aldı da, ben de rahatladım," oldu. Mamedbek işaret ediyor, bilgi veriyor, sonra da rahatlıyor. Orada ellerinde tam bir dilsiz (gülüşler), asla konuşmayan ve işaret bile vermeyen bir başkan var. En azından Mamedbek, gördüğünüz gibi, işaret ve bilgi veriyormuş (salonda gülüşmeler).[11]

Vaynov da yeni bir vilayete giden tüm üst düzey liderlerin yaptığını yaptı: Önceki görevlerinde birlikte çalıştığı ve güvendiği arkadaşlarını ve adamlarını getirtti.[12] Onun "artel" veya "kuyruğu", aralarında dokuzu 1936'ya kadar çalıştığı Donbas'tan olmak üzere yirmi üç üst düzey liderden oluşuyordu. Büyük bir parti örgütünde bu sayının çok fazla değil gibi görünmesine rağmen, Vaynov'un artelinin her bir üyesinin beraberinde getireceği kendi "kuyruğu" olduğunu da hatırlamak gerekiyor. Bir fabrika parti örgütleyicisinin söylediği gibi, "Vaynov Yoldaş oblast aktivistlerini buraya getirdi, onlar da, Vaynov'u örnek alarak, parti çalışanlarını getirmeye koyuldular. Bizim fabrikada bile, müdür, daha önce beraber çalıştığı vasıflı işçilerden beş-altı kişi getirdi."[13] Gorki'de, küçük bir ilçenin parti komite sekreteri "Kologriv'den koca bir grup insanı beraberinde sürüklemeyi becerdi. Ve neden onları peşinden sürükledi dersiniz? Elbette çevresinde, zor bir ânında onu yüz üstü bırakmayacak kendi adamlarından oluşan bir destek grubu kurmak için."[14] Yine Gorki bölgesinde "Stalinsk Raisovyet* başkanı Dodonov Yoldaş, raisovyette 30 kişiye iş vermediğini ve akrabalarına hiçbir ayrıcalık tanımadığını söylüyor.

---

11 "Stenografi cheski otchet II- i Ordzhonikidzevskoi kraevoi partkonferentsii. 13-15 iuniia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3425, l. 50.

12 "Kuyruklar" hakkında daha fazla bilgi için, bkz. 4. Bölüm.

13 "Stenogramma II plenuma Iaroslavskogo obkoma VKP(b), 14-15 marta 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5965, ll. 72-73.

14 "Zasedaniia 12- go plenuma Gor'kovskogo obkoma VKP(b), 13-15 marta 1937 g. Stenografi cheski otchet." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 878, l. 108ob.

(*) İlçe konseyi – yay. haz. n.

Yoldaşlar, Dodonov Yoldaş böyle diyorsa, bu doğru olabilir ve ben hiçbir şekilde hak ettiğinden fazla üzerine gitmek istemiyorum. Fakat şurası da bir gerçek ki, orada akrabalardan oluşan büyük bir aile var. Bunu sadece adil olmak adına belirttim (kahkahalar)."[15]

Dönüp Yaroslavl'a bakarsak, Vaynov operasyonel bir klanı devralmak ve oluşturmak için hiç vakit kaybetmemişti. Nefedov'la başarılı bir şekilde işbirliği yürütmek yoluyla, "İvanovtsy"nin gücünü köreltiyordu. Vilayet parti komite bürosuna, vilayet parti komite dairelerine ve en önemli ilçe liderliklerine kendi adamlarını yerleştirdi.

Klan, oblast partisini demir bir yumrukla yönetti ve hiçbir şekilde eleştiriye müsamaha etmedi. Klan üyelerinin astlarının yanı sıra, klana karşı tepkiler konusundaki haşin tutumu, çalışanların ta 1917'ye kadar geçmişe uzanan şikâyetlerini hatırlatıyordu. Naumov Yoldaş daha sonraları bir parti toplantısında şöyle dedi: "Biz ilçe parti komite çalışanlarının liderlerden aldığı en iğrenç sözcükler yelpazesindeki isimleri hatırlamayan var mı aramızda? ... Bize 'holiganlar' ve 'tembel mıymıntılar' diyorlardı."[16] Vaynov'un klanının dışından bir ilçe parti komite sekreteri olan Federov diye birinin sözlerini aktarırsak:

> Vilayet parti komitesi seçkinlerinin ilçe çalışanları hakkında "sabotajcılar", "dedikoducular", "oportünistler" gibi nahoş sıfatları hatırlamaktan kendimi alamıyorum. ... Ve bir keresinde ilçe parti komite sekreterlerine ve özellikle bana yönelik istismar ve küfürlere itiraz etmeye kalkıştığımda, ilçe parti komite sekreterleri konferansında bana adamakıllı küfrettiler. Zarjitski, Vaynov'la sessiz bir anlaşma halinde, benim insanların sürekli küfretmemesine dair ifademi, parti liderliğine karşı iftira olarak niteledi.[17]

---

15 "Protokol piatoi Gor'kovskoi oblastnoi konferentsii VKP(b). 5-11 iiunia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 872, l. 342.

16 "Stenogramma II laroslavskoi oblastnoi konferentsii VKP(b), 7-8 iuniia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5954, ll. 130-31.

17 "Stenogramma II plenuma laroslavskogo obkoma VKP(b), 14-15 marta 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5965, l. 41-42.

Bunlar her yerde oluyordu. Gorki bölgesinde, Ardatsk ilçesinde öncelikli bir parti örgütü, parti örgütleyicisi Kolesov'dan yakınmaktaydı: "Kendisinden yardım yerine küfür işitiyoruz, patronun kendisi olduğunu haykırıyor ve konumuyla övünüyor." Valukhin Yoldaş'ın "birden çok kusuru var, fakat ben bir tanesinden söz etmek istiyorum. Çok kaba. Şaşırtıcı ölçüde kaba. ... Eğer bir parti örgütleyicisi böyle bir kabalığı kendisine yakışır bulursa, halkı da kaba olmaları için eğitir. Ve gerçekten de durum hızla bu yöne ilerliyor." Yine Gorki'de, "halk Rabotkinski İlçe Parti Komitesi Sekreteri Puşkov'un kabalığından, inanılmayacak kadar, akıl almayacak kadar kaba olmasından yakınıyor. Puşkov'un kendisi, herkese karşı kaba olmadığını, farklı bir yaklaşıma sahip olduğunu söylüyor (salonda gülüşmeler)."[18]

Smolensk'ten: "Vilayetlerden biri gelip, Makarenko Yoldaş'a ORPO dairesinin nerede olduğunu sordu. O da eliyle genel bir yöne doğru işaret ederek 'Orada,' deyip gözlerini devirdi."[19] Başka bölgelerde de kibirli ve zorba parti liderlerinden şikâyetçi parti çalışanları vardı. Rostov'dan: "Şarikyan'a gittiğim zaman, bilirsiniz işte, Napolyon gibi poz verip kararları ne kadar saygısızca aldığımızdan ve bize nasıl çalışılacağını öğretmek ve benzeri için ne kadar uğraşması gerektiğinden dem vurup uzun bir nutuk çekti."[20] Krasnodarsk'tan: Uvatsan Yoldaş bir toplantıda şöyle söyledi: "Berezin, Krasnodarsk gorkom sekreteri olduğunda, açıkça hakkında hiç personel dosyası bulunmadığını söyledi. Çalışanlar ondan bir personel dosyası hazırlanması için yardım istedikleri zamansa, 'Ne, siz beni aylak bir köylü filan mı zannettiniz, size bir personel dosyası doldurtacağım?' dedi."[21]

---

18 "Zasedaniia 12- go plenuma Gor'kovskogo obkoma VKP(b), 13-15 marta 1937 g. Stenografi cheski otchet." RGASPI, f. 17, op. 21, 878, l. 108, 108ob.

19 "Stenogramma VIII- go plenuma Azovo-Chernomorskogo kraikoma VKP(b). 14-16 marta 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2198, l. 241.

20 "Stenografi cheski otchet IX plenuma Ordzhonikidzevskogo kraikoma" (1937 Ocak sonrası ve Nisan öncesi) RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3319, l. 218.

21 "Stenogramma VIII- go plenuma Azovo-Chernomorskogo kraikoma VKP(b). 14-16 marta 1937 g. RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2198, l. 241.

Kibre doğal olarak aşağıdan gelen her türlü eleştiriyi (*kritika/samokritika*) bastıracak önlemler eşlik ediyordu. Yaroslavllı Repkin Yoldaş'a göre, "Vaynov Yoldaş'ın ... yoldaşları yeni oblasta geldiler ve ... yerli halka karşı nahoş idari önlemlerle ... ve her türlü dayanışmadan yoksun olarak durumu düzeltmek için dışarıdan getirildiklerini sandılar. Durum çalışanlara karşı öylesine dehşet verici boyutlara vardı ki, öne çıkıp oblast parti örgütünün kusurlarından söz etmeleri imkânsız hale geldi."[22]

Dağıstan'da bir parti üyesi, "Dağıstan'da hançerlilerden korkuyorlar, ama hançerlilerden bile daha çok korktukları şey özeleştiri," diyecekti.[23] Stalingrad'da, "Komünist eleştiri hizipçilik [*grupirovshchina*] ve kumpas kurmak olarak adlandırılır olmuştu."[24] Rostov-na-Donu'nda bir aktivist şunları hatırlıyordu: "Ara sıra bunu yapmaya [eleştirmeye] çalışıyorduk fakat hoyratça susturuluyorduk ve bazı durumlarda kendimizi bir mengenede ezilir halde buluyorduk."[25] "Eleştirdiğim zaman, beni hizipçi [*sklochnik*] diye adlandırdılar. Bu eleştiriden çok sıkıntı çektim ve bu, başıma çok şey getirdi."[26]

Vaynov'un klanı öylesine güçlüydü ki, ülkenin her yerindeki birçok öteki klan gibi, kendisini Moskova'dan gelen siyasi sinyalleri görmezden gelebilecek, Stalin'in sözleriyle, "Merkez Komite'den belirli bir bağımsızlığı sağlama alacak" kadar güvende görüyordu.[27] Moskova'nın Troçkist düşmanları ortaya çıkarmaya dair açık çağrıyı çoktan yapmış olduğu, tabandan gelen eleştirinin genişlediği ve parti toplantılarında siyasileşmenin arttığı Ocak 1937 sonu gibi geç bir tarihte, Vaynov'un Birinci

22 "Stenogramma II laroslavskoi oblastnoi konferentsii VKP(b), 8-10 iuniia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5955, l. 45.

23 "Stenografi cheski otchet II- i Ordzhonikidzevskoi kraevoi partkonferentsii. 13-15 iiunia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3424, l. 88.

24 "Materialy k otchetu Sta lin gradskogo obkoma VKP(b) na II oblastnoi konferentsii VKP(b)." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4225, l. 40.

25 Stenotchet plenuma Azovsko-Chernomorskogo kraikom VKP(b). 6 ianvaria 1937 g. RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2196, ll. 48-49.

26 "Stenografi cheski otchet II- i Ordzhonikidzevskoi kraevoi partkonferentsii. 13-15 iiunia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3425, l. 207.

27 Stalin'in Şubat-Mart 1937 TsK Genel Kurulu'nda yaptığı "Kapanış Konuşması". *Voprosy istorii*, nos. 11-12 (1995): 13-14.

Yaroslavl Oblast Parti Konferansı'na raporu, sadece "Stakhanov hareketine önderlik" ve "Sovyet ticareti: yurtsever Bolşevik görevimiz" gibi geleneksel başlıklar içeriyordu. Vilayet parti komite liderliğinin "seçimi"nde, Vaynov Moskova'nın demokrasi ve adayların gerçek tartışma çağrılarını görmezden geldi. Ocak 1937'de yeni vilayet parti komitesinin seçim zamanı geldiğinde, işlemleri alelacele yürüttü. Tümü baştaki grup tarafından belirlenmiş her bir aday için, Vaynov şunları söyledi:

> "Sıradaki."
>
> "İtiraz var mı? Soru veya yorum? Yok. Oylayalım. ____ Yoldaş'a oy verenler lütfen kartlarınızı kaldırın."
>
> "Sıradaki."

Vaynov'un adaylarından biri olan Khlybov Yoldaş, kuşku uyandıran akrabaları ve geçmişte şüpheli kişileri savunması nedeniyle bazı gözüpek yoldaşlar tarafından şiddetle eleştirildi. Vaynov ve klanı adayı korumak için safları sıklaştırıp lehinde konuştular. Khlybov, tüm adayların en düşüğü olacak şekilde yüzde 50'den az oy aldı, fakat Vaynov'un adayı olarak yine de seçildi.[28]

Aynı şey ülkenin her yanında olmaktaydı. Rostov-na-Donu'nda, İvnitski Yoldaş Birinci Sekreter Şeboldayev'in kendi adayını seçtirmek için bir ilçe parti komitesine nasıl baskı yaptığını unutmayacaktı. Komite sekreterlerinden biri olarak hatırladıkları şöyleydi:

> Bu kararı verdik ve Boris Petroviç Şeboldayev bunu öğrendiği zaman beni ve Vilayet Komitesi eski sekreteri Gureviç'i çağırtıp şunları söyledi: "Sizler ne biçim liderlersiniz ki, Ovçinnikov'un seçimlerde oy almamasına izin verdiniz?" Ona, belki seçilmesinin iyi olmadığını söyledim ama bunu yeterince güçlü, vurgulu söylemedim. Ardından, konferans çok kısa süre sonra başlayacağı için delegasyon alelacele arabalarla taşındı. Boris Petroviç Şeboldayev şahsen bizim delegasyon toplan-

28 "Stenogramma 1- i Iaroslavskoi oblastnoi konferentsii VKP(b) i otchetnyi doklad o rabote Orgbiuro TsK VKP(b) s materialami. Tom 3. 30 ianvariia - 4 fevraliia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5951, ll. 88-108, 127.

tımıza geldi ve bir saatten uzun bir konuşma yaparak Ovçinnikov'u savundu.[29]

Şeboldayev klanının hamisi olarak nam salmıştı. Haziran 1937'de, koruması altındakilerin şüpheli geçmişleri yüzünden saldırıya uğradığı bir parti toplantısında, "Babalarımız ve büyükbabalarımızın yaptıkları yüzünden burada birbirimize saldırmayalım. Yoldaşlar, bunu yapamayız. Temel sorunları tartışmak zorundayız," demişti.[30]

Rostov-na-Donu'nda, "bir parti üyesi şu ya da bu parti toplantısında kalkıp eleştiri yaptığı veya partinin falanca düşmanını açığa çıkardığı zaman, ertesi gün [liderlik], daha üst parti mercilerinde kendisini savunabilsin diye düşman hakkında olumlu bir tavsiye verirdi."[31] "Birincil parti organları birilerini ihraç ettiğinde, gorkom onları geri alıp ihraç ettiğimiz için bizi kınardı."[32]

Voronej'de, güçlü I. M. Vareykis de kendi adamlarını var gücüyle koruyordu. Ostrogojski İlçe Parti Komitesi'nden Çernikov Yoldaş, Vareykis Yoldaşa, politotdel başkanı olduğu sırada devlet karşıtı eğilimleri bulunduğu, hatta bu konuda bir vilayet parti komite kararı bulunduğu için Alferov'un oradaki çalışmaya uygun olmadığını söylediği zaman, Vareykis Yoldaş şöyle yanıt verdi:

> Sen de kim oluyorsun, Çernikov? Açıkça görülüyor ki, kendini kişisel didişmelere kaptırmışsın. Kendisi çalışanlarımızın okulunda (*rabfak*), bir enstitüde çalıştı ve biz hakkında yeterince araştırma yaparak onu parti örgütüne önderlik etmeye güvenilir bulduk.[33]

29 "Stenografi cheski otchet plenuma Azovsko-Chernomorskogo kraikoma VKP(b)." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2196, ll. 48-49.

30 "Stenografi cheski otchet pervoi Kurskoi oblastnoi partiinoi konferentsii. 4-14 iiuniia 1937 g." RGASPI, f. 17, op 21, d. 2607, ll. 54-55.

31 "Stenografi cheski otchet II- i Ordzhonikidzevskoi kraevoi partkonferentsii. 3-15 iiunia 1937 g." RGASPI, f. 17, op 21, d. 3416, l. 20.

32 "Stenografi cheski otchet plenuma Azovsko-Chernomorskogo kraikoma VKP(b)." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2196ll. 100-101.

33 "Stenogramma zasedaniia pervoi oblastnoi partiinoi konferentsii g. Voronezh.6 iiunia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 741, l. 189.

Daha sonra, Uzak Doğu bölgesi birinci sekreteri olarak yeni mevkisinde Vareykis, yine mahmîlerini korumaya koyulmuştu. Bir fabrika müdürü olan Kuznetsov Yoldaş, plan hedeflerini gerçekleştirememesi ve tatsız ("kitlelerden kopuk") tutumu nedeniyle bombardımana tutuldu. Vareykis, bölge parti konferansına, "Hiç kuşkusuz, Kuznetsov önemli, bölgenin en iyilerinden biri olan işinin ehli bir ekonomi çalışanı izlenimi verir," sözleriyle başladı. Vareykis'in tavassutuna karşın, Kuznetsov bölgesel parti komitesine, 217 karşı oy ve 222 lehte oy alarak kıl payı girebildi.[34]

Yaroslavl'da Ocak 1937 seçim toplantısının üzerinden çok geçmeden, bir *Pravda* başyazısı kamuoyu önünde Vaynov ve klanının eleştiriye yönelik baskısını, "dalkavukçuluğunu" ve özeleştiriden yoksunluğunu eleştirdi. Vaynov ve hizbi, alışılageldik, pişmanlık göstererek alttan alma tutumunu reddederek bu makalenin parti toplantılarında tartışılmasını engelledikleri ve *Pravda*'nın başyazısının âdet gereği oblast gazetelerinde yeniden basılmasını yasakladıkları zaman, neredeyse ölümcül bir politik hata yaptılar. İktidarlarının temelinin çok güçlü olduğunu düşünüyorlardı, fakat bu kararları dönüp dolaşıp haklarından gelecekti. Belki Şeboldayev'in "Saratov Kayınbiraderler" (*svoiaki*) tavsiyesini izleseler daha iyi ederlerdi: "Eğitmenleri, 'İşleri öyle yürütün ki, gazetelere düşmesin,' demişti."[35]

* * *

Stalin, 1936'nın son ve 1937'nin ilk günlerinde, üst düzey parti şeflerini taraftarlarından ayırmayı amaçlayan, personelin "oradan oraya" savrulduğu tayinlerle klanlara karşı harekete geçti. I. M. Vareykis, Stalingrad'dan Uzak Doğu'ya tayin edildi. B. A. Semenov Kırım'dan gelerek Stalingrad'daki yerini aldı. Vareykis geldiğinde Uzak Doğu'dan gönderilen L. I. Kartvelişvili, Kırım'da boşalan yeri doldurdu. S. A. Kudriavtsev, Har-

34 "Stenogramma zasedanii XII Dal'nevostochnoi kraevoi konferentsii VKP(b) 29 maia - 5 iiunia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5383, l. 5.

35 "Stenografi cheski otchet plenuma Azovsko-Chernomorskogo kraikoma VKP(b). 6 ianvaria 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2196, l. 241.

kov'dan Ukrayna'ya nakledildi ve Harkov'daki yerini, Beyaz Rusya'dan tayin edilen N. F. Gikalo aldı. Bu ve diğer örneklerde, klan liderlerine artık açıkça "kuyruk"larını peşlerinden getirmeleri yasaklanmıştı.

Stalin'in ibret olsun diye kamuoyuna duyurduğu en ünlü tayinler, B. P. Şeboldayev'in Azak-Karadeniz'den Kursk'a ve P. P. Postişev'in Kiev'den Kuybişev'e gönderilmesiydi. Kursk'ta İ. U. İvanov, Şeboldayev'le vilayetleri değiş tokuş ederek, ikinci sekreter olarak Azak-Karadeniz'e giderken, Şeboldayev'in tutuklanan mahmîsi M. M. Malinov'un yerini aldı. Postişev, Kuybişev'e gittiğinde, Batı Sibirya'ya gönderilen V. P. Şubrikov'un yerini aldı. Bu ve diğer yeni atamalar, her zaman açıkça "artelleri" yıkmakla ilgili değildi: Şeboldayev'in ve Postişev'in günahları, maiyetlerini dikkatsizce, artık düşman olarak maskeleri düşürülen Troçkistlerle doldurmaktı. Fakat bu tayinlerin (ve "kuyruklar"dan yoksun olarak yapılma tarzlarının) genel olarak klanlara karşı Stalin'in ciddi bir saldırısı olduğunu anlamak için büyük bir hayal gücü gerekmiyordu: Yaptığı şey, klanları liderlerinden koparmaktı.

Kaynaklarımızdaki bir sorun, bizim genellikle merkeziyetçiler ile bölgesel parti liderleri arasındaki konuşmaların ancak yarısına sahip olmamız. Feodal beyleri eleştiren Stalin ve diğer Moskova merkeziyetçilerinin sözlerinden yana hiç eksikliğimiz yok, fakat tutuklanmalarından sonra üretilmiş tanıklıkları bir yana bırakılırsa, pek az istisnayla, bölgesel soyluların sesleri kısılmış durumda. Bunun bir nedeni, eninde sonunda Stalin'in bölgesel liderlerin hakkından gelmesi ve tarihi daima kazananların yazmasıdır.

Fakat daha önemli bir nedenin, parti disiplini gelenekleri ve kültürüyle ilgisi var. Sol ve Sağ Muhalefetlerle 1920'lerde yapılan mücadelelerden beri, kamuoyunun (yani sıradan parti mensuplarının) TsK (ve Stalin) eleştirileri, sadakatsizlikle eşanlam kazanmıştı. Ne de olsa, bu Sol Muhalefetin'in günahıydı ve ulusal olarak –bölgesel parti liderlerini de içeren– Stalin koalisyonu TSK çevresinde Sol'a karşı saflarını sıklaştırarak oluşmuştu. Gelgelelim, biliyoruz ki, yakın destekçileriyle mah-

rem görüşmelerinde, bölgesel şefler Moskova merkezini gerçekten de eleştiriyordu. Örneğin, Smolensk Vilayet Parti Komitesi'nin çabuk öfkelenen birinci sekreteri I. P. Rumyantsev'in, "TsK çizgisine saldırılar" olarak anlaşılan "parti aleyhine sözleri ve sloganları" işitilmişti. Hatta yardımcısı Şilman'ın tutuklandığı 1937'de, Rumyantsev "suçlamaların asılsız olduğunu kanıtlama" çabası içinde "Şilman'ın tutuklanmasına parti karşıtı bir tutum" almıştı.[36] Böyle ifşaatlar, yerel ve bölgesel parti toplantı belgelerinde bulunabilir ve şimdi biz de, Vaynov Yoldaş'ın 1937'de Yaroslavl'daki düşüşünün detaylı anlatısı için bunlara bakacağız.

Yukarıda ele alınan ve gayet ayrıntılı dökümü bulunan Yaroslavl parti konferansının hemen ardından, Vaynov'un banal ve apolitik konuşma temaları ve uygun biçimde denetlenen seçimleri karşısında, *Pravda* Vaynov'un külte dayanan ve patrimonyal rejimine keskin bir eleştiri yayımladı. Vaynov'un ana konuşmasının dalkavukça irdelenmesi sırasında, "parlak raporunda", "oblastın başarıları", "Vaynov Yoldaş'ın liderliğinde özel başarılar olmuştur" ve "Vaynov Yoldaş'ın liderlik döneminde daha da büyük başarılara ulaştık" tarzında sözler olduğunu belirten *Pravda*, yazısında konferansta özeleştiri olmamasından duyulan esefi dile getiriyor ve konuşmacıların ne vilayet parti komite savunucularının kuyruk sallamalarını ne de vilayet parti komite ve dairelerinin kötü performansını eleştirmiş olduğuna işaret ediyordu. "Her şey Vaynov hakkındaydı." Evet, konuşmasının sonunda Vaynov kendisine karşı zayıf bir eleştiri olduğundan bahsetmiş, hiçbirinin vilayet parti komite bürosu hakkında olmadığını söylemişti. Fakat *Pravda* "bu haklı hususun tartışmanın başında değil de, sonunda dile getirilmesinin üzücü" olduğu kanısındaydı.[37]

Vaynov'un yakın çevresi, oblast parti komite bürosu, derhal toplandı ve hiçbir şey yapmadı. Parti nezaket kuralları ve uygulaması, büronun *Pravda* makalesini tartışmasını, onun "ke-

36 "Protokol 2- go plenuma Zapobkoma VKP(b) ot 18-20 iiunia 1937 goda." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4092, l. 4.

37 "Iaroslavskaia Oblastnaia Partiinaia Konferentsiia", *Pravda*, 5 Şubat 1937, 2.

sinlikle haklı" olduğunu ilan etmesini, yazıyı ve büronun kabahatini itiraf etmesini, bölge gazetelerinde yeniden yayımlamasını ve konuyu bölgedeki tüm parti komitelerinde eleştirel bir biçimde ele alan tartışmaların organize edilmesini gerektiriyordu. Bunun yerine, büro konuyu mahrem olarak tartıştı ve sessiz kaldı. Şubat'ta yapılan üç toplantıda çalışma plan taslağı hakkındaki kararları, ekmek ticaretinin tatminkâr olmayan durumu, kolhoz üyelerinden gelen şikâyetlerle ilgili nasıl tavır alınması gerektiği, Uluslararası Kadınlar Günü ve diğer rutin sorunlarla ilgili duyurular yaptıysa da, *Pravda*'nın olumsuz yayını hakkında hiçbir açıklama yapmadı.[38] Bu kibirli ve aptalca bir karardı. *Pravda* oblastın büyük kasabalarında her halükârda yaygın şekilde dağıtılan bir gazeteydi, dolayısıyla üyeler nasılsa bu eleştirileri okuyabilecekti. Vilayet parti komitesinin suskunluğunu kolayca fark edecek ve bu sessizlikten yalnız kibrini değil, Vaynov klanının TsK'ya direnişinin ipucundan fazlasını göreceklerdi. Üstelik *Pravda*'nın Yaroslavl'la işi henüz bitmemişti.[39]

Çok geçmeden, TsK'dan daha kapsamlı bir hücum geldi. *Pravda* 6 Mart 1937'de, A. A. Jdanov'un Şubat Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmayı, (Stalin'inkinden bile önce) toplantıda yapılan konuşmalardan ilk olarak onun sözlerini yayımladı.[40] Bu konuşma 26 Şubat'ta yapılmıştı ve iki haftalık gecikmenin en iyi açıklaması, bölgesel komite şefleri ile merkez arasında kışkırttığı utanç verici kavga olabilir. Yukarıda gördüğümüz gibi, Jdanov bölgelerdeki parti örgütlerini "demokratikleşmeye" çağırdı. Bu, en tepeden en alta dek parti organlarının gizli oyla yeniden seçilmesi, parti organlarının örgütlerine peri-

38 "Protokol biuro Iaroslavskogo oblastnogo komiteta VKP(b)", 2 Şubat - 2 Mart, 1937. RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5984, ll. 2-49.

39 Taşra sekreterleri sık sık merkezin azarlarını kendi parti örgütlerinden saklamaya çalışıyordu. Örneğin, Karakalpak bürosu, TsK'nın "Tüm parti örgütlerine..." diye gönderdiği (Zinovyev ve diğerlerinin yaklaşan ilk temizlik yargılamaları hakkındaki) önemli mektubunu ilçe örgütlerine iletmeyi reddetmişti. "Stenogramma VII Kara-Kalpakskoi oblastnoi konferentsii KP(b) UZ. 19-25 maia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 27, d. 142, l. 344.

40 "Materialy fevral'skogo-martovskogo plenuma TsK VKP(b) 1937 goda", *Voprosy Istorii*, Sayı 5 (1993): 7-13.

yodik rapor vermesi, katı parti disiplini ve azınlığın çoğunluğa tabi olması ile tüm parti üyelerinin daha üst kurulların kararlarına kayıtsız şartsız uyma yükümlülüğü anlamına geliyordu.[41]

Jdanov'un konuşmasının yayımlanmasının ertesi günü, *Pravda* yine Yaroslavl'ı eleştirdi. "Bir Parti Üyesinin Haklarını İhlal Etmeyin!" başlıklı bir makalede, gazete bizzat Vaynov'a çıkıştı:

> Örneğin, Yaroslavl Vilayet Parti Komitesi sekreteri Vaynov Yoldaş'ı ele alın; kendisi yeni bir oblasta, ülkenin dört köşesinden ahbap ve dostlarını bir araya getirerek geldi. Birçok vilayet parti komite dairelerinin başkanları, Yaroslavl gorkom sekreteri ve birçok ilçe parti komite sekreterleri, onun parti örgütünü tanımayan ve sadece dostluk ve eski bağlantıları temelinde atanan ve terfi ettirilen adamlarıdır.[42]

Şimdi Moskova'dan gitgide tırmanan bir eleştiriyle yüz yüze olan Vaynov'un Yaroslavl klanı, artık durumu görmezden gelme tutumunu sürdüremez hale gelmişti. İkinci *Pravda* makalesinin ertesi günü, kent parti aktivistleri ve ilçe parti komite sekreterlerini bir hafta içinde "TsK Şubat Genel Kurulu'nu tartışmak üzere" toplantıya çağırdı. *Pravda* saldırısına karşı çok gecikmiş bir kararı en sonunda geçirdi:

> *Pravda*'nın 7 Mart tarihli nüshasının, yağcılık, rütbeye tapma (*chinopochitanie*), yerel kadroların gelişmesini geriletme, liderlerle kitleler arasında bir uçurum yaratmaya yol açan ve parti kurallarının ihlallerini teşvik edecek şekilde parti kadrolarını seçme ve terfi ettirmeye yönelik Bolşevikliğe yakışmayan uygulamanın tehlikesi hakkındaki yazısı kesinlikle doğrudur. Büro, *Pravda*'nın 5 Şubat raporuna karşı hatalı ve gecikmeli bir tutum geliştirdiğini, bunun da oblastın parti örgütlerinin parti konferansında çalışmaları tartıştıkları zaman eleştiri ve özeleştiri yapamamalarıyla sonuçlandığını kabul etmektedir.
>
> Vaynov Yoldaş'ın, özellikle yerel çalışanları yetiştirme alanında kadroları seçmeye ilişkin Bolşevik ilkeleri ihlal etmek

41 Jdanov'un konuşması ve körüklediği çatışmalar için, bkz. 7. Bölüm.

42 "Ne ushchemliat' prav chlena partii!" *Pravda*, 7 Mart 1937, 1.

ve dalkavukluk tezahürlerine tepki göstermekte geç kaldığı konusundaki hatalarını kabul ettiğine ilişkin ifadesini aktarmak zaruridir.[43]

Üç hafta sonra, Stalin'in Şubat Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma yayımlandı; konuşmada, o da vilayet parti sekreterlerini personel seçiminde "ailevi" bağlara dayanmaları nedeniyle azarlıyordu. Vaynov'un (L. I. Mirzoyan'la birlikte) öne çıkartılmasından çok rahatsız olduğu tahmin edilebilir:

> Vaynov diğer oblastlardan insanları beraberinde getirdi ... 23 kişi. Birçoğu sovyet aygıtından olduğu için sayıları pek çok. Donbas'tan 9 kişi: Juravlev, Vaysberg, Krimer, İvanov, Kats, Konukalov, Yurlov, Aleksandrov ve İsayev. ... Düpedüz onlarsız yapamıyordu. Ve bu insanlar önemli makamları işgal ediyorlar. Vaynov niçin bunu yapmak zorunda kaldı? Yerel kadroların, dışarıdan gelen bu insanlara karşı tutumu ne olmalıydı? Elbette ihtiyatlı davrandılar. Kendi adamlarınızın dışarıdan gelmiş kişisel olarak sadık kişilerden oluşan bir grup olması ne anlama gelir? Bunun anlamı, yerel kadrolara inanç eksikliğidir. Mirzoyan veya Vaynov'un ifade ettiği yerel kadrolara yönelik bu itimat yokluğunun temeli nedir? Bırakalım da kendileri bize açıklasınlar.[44]

Pravda meselenin peşini bırakmadan, üç gün sonra Yaroslavl'daki *artelnost* ve kötü kadro seçimi hakkında, bu kez bu konuda konuşan sıradan çalışanların sözlerini aktarıp bir makale daha yayımladı.[45]

Pravda'dan olduğu gibi Stalin ve Jdanov'un konuşmalarından güç alan Yaroslavl'daki klanın dışında olanlar, artık misilleme korkusu olmadan klana hücum etme fırsatını bulmuşlardı. Vaynov, tüm Yaroslavl Vilayet Parti Komite Genel Kurulu'nu kapsayan bir toplantı yapmak zorunda kaldığında, çeşitli

43 "Protokol biuro Iaroslavskogo oblastnogo komiteta VKP(b), 8 marta 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5984, ll. 110-11.

44 *Voprosy istorii*, nos. 11-12 (1995): 14 ve *Pravda*, 1 Nisan 1937, 1.

45 "O nepravil'nom podbore kadrov, podkhalimstve i chinopochitanii", *Pravda*, 10 Mart 1937, 2.

taktikler kullanarak kendilerini savunma gayretine giren Vaynov'un ekibindeki liderlere karşı adamakıllı bastırılmış bir öfke çağlayan halinde patladı. Tabandan ve dışarıdan gelen bu eleştiriler, yirmi yıl veya daha gerilere giden meselelerden doğmuştu: dışarıdan gelenlerin yerlilere dayatılması, kayırmacılık ve liderlerin mağrur ve kaba tutumu. Stalin, parti üyelerinin eleştirel sözlerinin dizginlerini serbest bıraktı ve bunlara izin verdi, ama bunları ne kendisi icat etti ne de partililerin ne söylemesi gerektiğini o söyledi. Bu bakımdan, aşağıdan gelen eleştiriler, Stalin tarafından manipüle edilmekle birlikte, onun yaratmadığı özerk bir siyasi süreçti.

Eleştiriler başladığında, köşeye sıkışmış klan, çeşitli taktiklerle kendini savunmaya çalıştı. Bu taktiklerden biri, liderler için kendilerini liderlik eleştirilerinin ön cephesine koymaya çalışmaktı. Oblast Ulaştırma Dairesi Başkanı (ve Vaynov'un "kuyruğu"nun mensubu olduğu Stalin tarafından belirtilen) Juravlev Yoldaş, yavuz hırsız misali üste çıkarak –kendisi o dalkavukların önde gidenlerinden biri olduğu halde– "önceki konferanstaki methiye (*voskhvalenie*) ve yağcılıktan (*podkhalimstvo*)" söz etti. Klan dışı üyeler onun bu işten paçayı kurtarmasına izin vermedi. Juravlev'in sözü kaba bir tavırla kesildi:

> SES: "Orada [son konferansta] sen de konuştun. Neden şimdiki gibi konuşmadın?"[46]

Şehanov Yoldaş, "Vaynov Yoldaş'ın kuyruklarından Juravlev, daima belirli bir tavrı sürdürüyor, onun gözünde yağcılık ve köle ruhluluk onun insani doğasıdır: 'Vaynov Yoldaş böyle dedi, Vaynov Yoldaş şöyle buyurdu, Vaynov Yoldaş şunu belirtti' vesaire. ... bu lidere tapınmadır (*vozhdizm*)."[47]

"Yağcılık" suçlaması, ayrıca yerel liderler veya astlarının yaratmış olduğu kişilik kültlerini hedef alıyordu. Bölgesel basın kuşkusuz yönetici klanın elindeydi. Bir partinin alaycı bir dille söylediği gibi: "*Dagestanskaia pravda*, Samurski Yoldaş'ın Hun-

46 "Stenogramma II plenuma laroslavskogo obkoma VKP(b), 14-15 marta 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5965, ll. 10-11.

47 *A.g.e.*, l. 79.

zahski'de, oradaki karışıklık hakkında bir konuşma yaptığını ve köylülerin tarif edilemez bir sevinçle konuşmayı dinlemeye geldiğini bildirdi. Yazı işleri müdürüne, orada öyle zor bir durum varken, köylülerin nasıl olur da sevinçle gelebileceklerini sordum."[48]

İkinci bir savunma taktiği ise, klan üyelerinin safları bozarak, eleştirileri öteki üyelere yönlendirme çabası olmuşa benziyor. Eleştiriler hararetlendikçe, klan üyeleri birbirleri aleyhine döndüler ve İvanovtsy-Donetsk klan bölünmesi yeniden baş gösterdi. Juravlev, Nefedov'a çullandı: "Nefedov, ilçelerdeki sorunlar konusunda hiçbir şey yapmadı. Bir devekuşu gibi, başını kanadının altına gömdü ... bu kusurlu bir liderliktir. ... Nefedov'a, (bir fabrika müdürü olan) Siper'in bir Troçkist olduğu bilgisinin varlığından söz ettim. Ama o, 'Senin neyin var, delirdin mi? O, İvanov Vilayet Parti Komitesi'nin aday üyesi, örgütümüzün en iyi Bolşeviğidir,' dedi." Konuşmacılar, Juravlev'in bununla paçayı kurtarmasına izin vermediler. Sözü dinleyiciler tarafından kesildi:

SES: Bunu parti konferansında niye açıklamadınız?
SES: Artık çok geç.
JURAVLEV: Doğru, ama hiç olmamasındansa geç olması yeğdir.
SES: Hiçtense geç, pek bilindik bir bahane.[49]

Bir fabrika parti komitesinin sekreteri olan Telegina Yoldaş da aynı fikirdeydi: "Juravlev Yoldaş'ın konuşmasında zekice bir manevra yaptığını söylemeliyim. Eleştirileri Vaynov Yoldaş ile vilayet parti komitesinin üzerinden saptırmak için dikkatleri Nefedov'un hatalarına çekti."[50]

Pek çok konuşmacı, Şubat ayında çıkan ilk *Pravda* makalesini gizlemeye çalışmaları nedeniyle Vaynov'u ve astlarını kınadı. Vaynov klanı dışındaki bir raikom sekreteri olan Repkin,

48 "Stenograficheski otchet II- i Ordzhonikidzevskoi kraevoi partkonferentsii 13-15 iiunia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3425, ll. 48-49.

49 "Stenogramma II plenuma Iaroslavskogo obkoma VKP(b), 14-15 marta 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5965, ll. 10-11.

50 *A.g.e.*, l. 84.

"*Pravda* makalesi 5 Şubat'ta çıktı, ama vilayet parti komitesinin bir kararla tepki göstermesi 8-10 Mart'a kadar sürdü; o zaman bile yerel parti basınında hâlâ hiçbir şekilde sözü edilmedi. Bu, *Pravda*'da yayımlanan malzemeleri oblast parti örgütünden saklama çabasıydı," dedi.[51]

Vilayet Parti Komitesi'nin ticaret dairesi başkanı Guliaev ile klanın bir başka üyesi, "Büroda neden bir toplantı çağrısı yapmadık? *Pravda*'ya hatalı bir tepki gösterdik," diye cevap verdi. Onun sözü de kaba bir şekilde kesildi:

> SES: Bürodan sanki 100 kilometre uzaktaymışsın gibi konuşuyorsun.
>
> BAŞKA BİR SES: Küçücük masum kuzucuk![52]

Bir ilçe parti komitesi sekreteri lafa karıştı: "Vilayet parti komitesi parti örgütü, *Pravda* makalesini tartışmadı bile." Vilayet Konsomol sekreteri ve *Pravda* yazısını saklayan büronun bir üyesi olan Pavlov, "Vilayet parti komite bürosunda bizler *Pravda* makalesini tartıştık ve anlaşmazlık doğdu, hatalarımız konusundaki anlaşmazlıklarımızdan söz edemedik," dedi. Rıbinsk gorkom birinci sekreteri Busiankov şöyle söyledi:

> BUSIANKOV: Her şeyden önce, vilayet parti komitesinin en büyük hatasının, büronun *Pravda* makalesiyle ilgili anlaşmazlığını vilayet parti komite genel kurul üyelerinden [büro tarafından] gizleme kararı olduğu, ve ne yazık ki, Vaynov Yoldaş'ın bu yazıyı genel kurulda ifşa etmeyi gerekli görmemesinde olduğu kanısındayım.
>
> VAYNOV: Büronun bir kararı yoktu.
>
> BUSIANKOV: Bu da, *Pravda*'nın eleştirilerine katılmamak gibi özel bir hedefle kasıtlı olarak yapıldı.[53]

Gerçek mesele, kuşkusuz, Vaynov'un kapalı hizbi, klanı ve bunlar aracılığıyla oblastı demir yumrukla yönetmesiydi. Artık Moskova'nın ruhsat ve korumasını hisseden konuşmacılar, ki-

51 *A.g.e.*, l. 19.

52 *A.g.e.*, ll. 34, 94, 97.

53 *A.g.e.*, l. 147.

şisel olarak Vaynov ve adamlarına taarruz halindeydi. Klan dışındaki bir ilçe parti sekreteri olan Diyakov, "Buradaki ana sorunun, oblast liderliğinde ve temelde Vaynov Yoldaş'ta olduğunu düşünüyorum, eleştiriler gizlenmiştir," dedi.[54]

Üst düzey klan liderleri, yerel kadroları terfi ettirmedikleri, dolayısıyla aşağıladıkları için bizzat suçlanıyordu. Bir diğer klan dışı isim olan Federov, İvanovtsy lehine konuştu: "[Yönetim mevkilerinde] daha fazla yerel kadroların olmayışı bir tesadüf müdür? Hayır. Bazıları, bizim kadrolarımızın güneyden gelen kadrolarla aynı zorlu okuldan geçmemiş olduğu teorisini destekliyor. Sözünü ettiğim, Vaynov Yoldaş'ın ilçe parti komite sekreterleri konferanslarından birindeki konuşmasıdır," dedi.[55] Rostov-na-Donu'nda:

> İşçiler, bölgesel parti komitesine üretimden, bizim birincil parti örgütlerimizdeki sanayi işçilerinin en iyi kısmından seçildi. Peki onlara ne oldu? Bölgesel komiteyle tek irtibatları, büyük toplantılara her zaman değil ama bazen çağrılmaktan ibaret kaldı. Başka hiçbir şey yok: Ne görev, ne sorumluluk, ne de onlardan yararlanmaya yönelik bir girişim. ... Yeni insanları yetiştirip geliştirmediler, yerli halkı eğitmeye çalışmadılar.
>
> SES: Peki siz onları niye yetiştirmediniz?
>
> SES: Veya daha doğrusu, onlara kol kanat germediler (*vyrashchivat'sia*). Neden? Şeboldayev Yoldaş'ın, ister kasıtlı olsun ister kasıtsız, bölgesel parti politikası yüzünden.[56]

Liderler, yerel becerinin nadir olmasından yakınmayı sürdürdüler ve yeterince aramamakla suçlanarak azarlandılar. Gorki'de, İlçe Parti Komite Sekreteri Ostrovski, yerel seçenekler olduğunu kabul etmek zorunda kaldı:

> OSTROVSKI: Bugünlerde ilçe sovyet yürütme komiteleri olası başkanları için yedek gücümüz yok. Elimizde bu tür çalış-

54 *A.g.e.*, l. 52.

55 *A.g.e.*, l. 41.

56 "Stenograficheski otchet plenuma Azovsko-Chernomorskogo kraikoma VKP(b). 6 ianvaria 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2196, ll. 232, 249.

malara atanacak deneyimli insanlardan oluşan bir grup olmadığından değil. ... Baktık fakat kimseyi bulamadık, bu yüzden Moskova'ya çağrı yaptık; onlar da birini gönderdiler. Bu adamla konuştuk, biraz araştırdık ve onunla ilgili pek de şanslı olmadığımızı büyük bir hayretle gördük. Neyse ki Moskova'ya geri döndü ve buraya dönmeyi reddetti. Böylece biz de kendi adamımızı (*nash chelovek*) atadık. "Bizim adamımız" (*svoi paren'*) olması anlamında değil, Gorkili biri olması anlamında.

SES: Ostrovski Yoldaş, öyleyse anlaşıldı ki, kadrolarda bir eksiklik yokmuş, yani burada birileri varmış.[57]

Uzak Doğu'da, Moskova'nın bir temsilcisi, ilçe parti komite sekreterlerini haşlarken Ezop'tan alıntı yapacak kadar ileri gitti:

BUKAU: Şkriyatov Yoldaş'ın *apparatı* doldurmak konusunda bize yardımcı olacağını düşünüyorum.

ŞKRIYATOV: Her şeyi Moskova'dan bekleyen ne de çaresiz insanlarmışsınız siz? Nasıl yani, yerli insanları atayamıyor musunuz?

BUKAU: Elbette buradaki insanları da seçebiliriz, fakat bölgesel komiteden bize 5 isim vermesini istedik, ama sadece 1 isim alabildik. Bölgesel komitelerin yardımına ihtiyacımız var; ancak o zaman ağlamadan bunu yapabiliriz. Vareykis Yoldaş'ın bize yardım edeceğini ve bu durumdan kurtulabileceğimizi düşünüyorum.

ŞKRIYATOV: Eski bir dinsel deyişi din dışı bir anlamda söylersek: "Tanrı sadece kendine yardım edenlere yardım eder." Vareykis Yoldaş, elbette, Vareykis Yoldaş, fakat eğer sizler kendiniz hiçbir şey yapmazsanız, bundan da bir şey çıkmaz.[58]

Parti liderlerinin yerli üyeleri yönetim mevkilerine atamayı reddetmesi, sıradan üyelerin uzak ve ulaşılamayan veya parti jargonuyla söylemek gerekirse "kitlelerden kopuk" parti lider-

57 "Zasedaniia 12- go plenuma Gor'kovskogo obkoma VKP(b), 13-15 marta 1937 g. Stenografi cheski otchet". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 878, l. 154.

58 "Stenogramma zasedanii XII Dal'nevostochnoi kraevoi konferentsii VKP(b). 29 maia - 5 iiunia 1937 g". RGASPI, f. 17, op 21, d. 5382, l. 171.

lerine yönelik daha genel içerlemesinin bir parçasıydı. Azak-Karadeniz'de, Ostrovski Yoldaş şunları söyledi:

> Kitlelerle sadece telefonla temas kuran parti sekreterlerimiz var. ... Konsomol, İlçe Parti Komite Sekreteri Ovsiyannikov Yoldaş'm konferanslarında konuşma yapmasını hararetle rica etti. Ovsiyannikov Yoldaş bunu yapmanın çok orijinal bir yöntemini buldu: Ofisinde bir kutlama mesajı yazdı ve bunu konferansa telgrafla gönderdi; oysa konferans ofisinin hemen yan binasında yapılıyordu.
>
> KAGANOVİÇ: Birkaç adım mesafede.[59]

TsK temsilcisi G. M. Malenkov, Azak-Karadeniz parti örgütüne şunları söyledi:

> İlçe komitelerinin sekreterlerinden birçoğu, astlarıyla tam 3-4 yıldır konuşmayı imkânsız görmüştür. Bir Bolşevik *apparat*ın işleyişi böyle mi olur? Şeboldayev Yoldaş'a bölgede partinin başlıca temsilcisi olarak, Merkez Komite'ye geldiği zaman hiç kimseyle konuşamaz mıydı, kendi sorunlarını çözemez miydi diye sorma cesaretini buluyorum. Ve burada birileriyle konuşabilmek için çok çalışan ama 3-4 yıldır bunu başaramayan pek çok kişi vardır.
>
> SES: 5-6 yıldır![60]

Gorki'de, Birinci Sekreter Pramnek yörelere yaptığı yolculukları savundu:

> Birçok yoldaş liderlerin yolculukları ve fabrikalara, ilçelere ve benzeri yerlere yaptıkları ziyaretler hakkında konuştu. Birçoğumuz ilçelere gidiyoruz ve yörelerde hatırı sayılır zaman geçiriyoruz. Kendimi bu konuda serzenişten muaf tutarım. Belki başkaları o kadar alçakgönüllü değildir, fakat şahsen onların da epey yolculuk yaptığını ve ilçeler ve fabrika-

59 "Zasedaniia 12- go plenuma Gor'kovskogo obkoma VKP(b), 13-15 marta 1937 g. Stenografi cheski otchet". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 878, l. 236ob.

60 "Stenografi cheski otchet plenuma Azovsko-Chernomorskogo kraikoma VKP(b). 6 ianvaria 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2196, ll. 266-70.

larla her türlü yoldan iletişim yöntemini kullandığını açıkça söyleyebilirim. Kendimizi masabaşı çalışanı olarak görmüyoruz. ... Kaldı ki, liderlerin her yerde olamayacağı kanısındayım. ... Partinin vilayet komitesi ne olacak? Gelecek konferansta, liderlerin daima yolculuk ettiğini, ofis dışında çok zaman geçirdiğini, hiçbir zaman parti komitesinde bulunmadıklarını, bu yüzden orada bir sürü sorunun biriktiğini ve bürokratizmin olduğunu söylemeyecek misiniz o zaman da? Olacak olan budur.[61]

Dağıstan'da bazı konuşmacılar Birinci Sekreter Samurski'nin yanı sıra sistemi de suçladılar:

> Obkom daireleri boş bir yerdir. İnsanlar orada halkı hiç ama hiç görmeden günlerini doldururlar. ... Samurski Yoldaş'ın nasıl çalışılması gerektiğini bilmediğini veya bilmek istemediğini söylemiyorum. O samimiyetle, gayretle çalışıyor, fakat etrafını çevirmiş öyle bir kâğıttan örümcek ağı var ki, her şeye berrak bir pencereden bakmak yerine evraktan bakabiliyor.[62]

Yaroslavl'a dönüp baktığımızda, Nefedov, kısmen Juravlev'in çabaları sonucu eleştirilerin paratoneri haline gelmişti. Hizip dışı bir sekreter şöyle dedi: Nefedov, "Yaroslavl'da afişe edilmeyen bu karşıdevrimci yuvayla bağlantılı her siyasi hatayı fiilen gizledi. ... Siper ve Leonov ile diğerlerinin faal bir savunucusuydu. Vaynov Yoldaş bunu biliyordu fakat bu konuda tek bir kişiye tek bir söz etmedi."[63]

Nefedov eleştirisini belki de kendi Donbas "artel"inden beklediği için Vaynov, Nefedov'un görünüşte tıbbi tedavi nedeniyle kentten ayrılmasına ve böylelikle yapması gerektiği üzere toplantıya katılmaktan kaçmasına izin verdi. Vaynov da sadık değilse, hiç kimse olamazdı. Bu yüzden hücuma uğradığın-

61 "Protokol piatoi Gor'kovskoi oblastnoi konferentsii VKP(b). 5-11 iiunia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 872, l. 345.

62 "Stenografi cheski otchet II- i Ordzhonikidzevskoi kraevoi partkonferentsii. 13-15 iiunia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3424, l. 88.

63 Stenogramma II plenuma Iaroslavskogo obkoma VKP(b), 14-15 marta 1937 g. RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5965, l. 149.

da, Vaynov'un cevabı "Burada Nefedov'un yokluğu konusunda bir parça demagoji yapıldığı kanısındayım. ... Geçmişte bir kalp krizi geçirmişti. Onun hatalarını gizlemeye çalışmıyorum, fakat demagojik ifadelerden uzak kalacak kadar ciddi insanlarız," oldu. Kostromo gubkom sekreteri ve Vaynov'un maiyetinin mensubu Polumordvinov, gene Busiankov'a saldırdı: "Parti konferansında hazır bulunan ve orada büronun çalışmasının tatminkâr olduğunu söyleyen Busiankov Yoldaş, şimdi, bir ay gibi süre sonra, ansızın bir şeyler buluyor ve sekreterleri görevden almak istiyor. ... demokrasi istiyorsunuz, fakat burada bulunmayan bir sekreteri görevden almaya kalkışarak kendiniz onu ihlal ediyorsunuz." Klan üyeleri hakkındaki kararları klan içinde tutmaya çalışan Vaynov şöyle dedi: "Burada bulunmadığı sırada hakkında sunulan olgulara dayanarak Nefedov'a karşı harekete geçmemiz gerektiğini düşünen yoldaşlarla aynı görüşte değilim. Vilayet parti komite bürosu bunu kontrol edip bir rapor vermeli."[64] Bu, her taraftan kuşatılmış Nefedov'un ismini son kez duyuşumuz olmayacaktı.

Vaynov aynı zamanda klan sorununu da ele aldı. Bizzat Stalin'in öne çıkarması nedeniyle, ilke olarak kabul etmekten başka çaresi yoktu. Yanlış yaptığını açıklarken, "Buraya beraberimde uzun bir süre çalıştığım Donbas'tan, kuyruk adı verilen ve benim tavsiyem üzerine parti liderlik konumlarına yerleştirilen bazı çalışanları (ki gerçekten alt düzey değillerdi) getirdim," dedi. Stalin'in söylediği gibi, bunu yapan liderler TsK'dan ve geniş parti kitlesinden bağımsız olmak istediklerini belirterek devam etti. "İvanova, Moskova, Donbas ve Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerinden gelen çalışanların bir tek kötü hastalığı olduğunu söylüyorum: Kendilerini kurtarıcılar olarak gördüler. Başka bölgelerden gelerek, 'Buraya sizi kurtarmak için geldik,' dediler (Sesler: 'Doğru')." Aynı zamanda Juravlev'in kabalığının ve kendisine yaptığı yalakalığın sorumluluğunu da üstlendi: "Neden Juravlev öylesine yağcı? Sadece yıllarca benimle birlikte Donbas'ta çalıştığı için. Kaba veya değil, benim kuyruğumun bir parçası. Onun konumunda başka biri, yanım-

64 *A.g.e.*, ll. 150, 156, 200.

da getirmediğim ve kuyruğumdan olmayan biri çalışsaydı, dalkavukluk olmazdı."[65]

Vaynov, iş toplantının karar taslağına geldiğinde sorumluluğu üstlendi. O taslak belirli liderlerden çok vilayet parti komitesini genel olarak suçlamıştı. Vaynov klanından olmayan bir ilçe parti komite sekreteri Organov'un söylediği gibi: "Açık olmamız gerekiyor. *Pravda* Vaynov Yoldaş'ı eleştirdi. *Severnyi rabochi* gazetesi, Juravlev Yoldaş'ı eleştirdi, fakat genel kurul, tüm bunların [sadece] vilayet parti komitesinin hataları olduğuna ilişkin bir karar taslağı önerdi. eğer bu dalkavukluk değilse bile, her halükârda durumun gerektirdiği keskin eleştiri hiç değildir." Vaynov bu görüşe katıldı ve karardaki ifadeyi "Vilayet parti komite genel kurulu *Pravda*'nın Vilayet Parti Komite Sekreteri Vaynov Yoldaş'a yönelik eleştirisini tümüyle haklı bulmaktadır" şeklinde değiştirmek üzere harekete geçti.[66]

Fakat aynı zamanda kendisini savunmaya geçti ve herkesi takip edemeyeceğini öne sürerek, sorunun belirli kısmının sorumluluğunu üzerinden atmaya çalıştı: "Bildiğiniz gibi *Pravda*, [benim kuyruğumdan] bir dizi çalışandan bahsediyor. Basit aritmetikle, bunlar sadece 7 veya 9 kişiden ibarettir. Fakat mesele bu değil. Yaroslavl yeni bir oblasttır. Buraya Sovyetler Birliği'nin dört bir köşesinden düzinelerce insan geldi. ... dolayısıyla TsK'nın buraya gönderdikleri de dahil, bunların [tümünün] çalışmasından sorumlu mu oluyorum? Bu zor durumdan bir çıkış yolum var mı? Hiç yok."[67]

Diğer vilayet klan liderleri ve üyeleri de kendilerini başka şekillerde savundular. Bazıları, maiyetlerinin düşmanları barındırdığı eleştirisiyle yüz yüze geldiklerinde, ihtiyat uyarısı yaptı. E. K. Pramnek'in Gorki'de söylediği gibi, "Luçinin Yoldaş, parti saflarını düşmanlardan koruması gerekenin vilayet parti komitesi olduğunu söyledi. Bu doğrudur. ... Fakat Stalin Yoldaş'ın uyarısını *unutmayın*: Bir Troçkist veya sağcıyla tokalaşan herkesi düşman olarak görmeyin. ... İşte bu yüzdendir ki, biz da-

65 *A.g.e.*, ll. 175, 176, 184.

66 *A.g.e.*, ll. 23, 198.

67 *A.g.e.*, l. 181.

ha iyi sonuç almak için bu soruna daha özenli, dikkatli ve seçici yaklaşıyoruz."[68]

Tataristan birinci sekreteri Lepa gibi bazıları ise, tıpkı Vaynov gibi, genel olarak nedamet getiriyor ve sorunu gelecekte düzeltmek için vaatlerle çözmeye çalışıyordu: "Benim sözüm ona Taşkent kuyruğuma gelirsek. Oblast genel kuruluna Kazan parti örgütü aktivistlerinin hatalarını anlattım. Kendi hatalarımı kabul ettim. Aynı konuya burada geri dönmeye gerek yok. Artellere ve aileviliğe karşı bir seferberliğe girişmiş durumdayız. TsK genel kurul talimatlarının öncülüğünde, çalışanların kararlı, cesurca terfisi yoluna girmiş durumdayız."[69]

Başka klan liderleri bir "haberim yoktu" savunmasına başvurdu. Şeboldayev'in Rostov'daki adamlarından biri olan Malinov, "Yoldaşlar, Saratov *svoiaiki*yi bilmeyen var mı? Örgütteki herkes onun hakkında konuşuyor. ... Gerçekten ben bizim *apparat*ımızın bu kadar kapalı ve dışlayıcı olduğunu, parti üyeleri ile parti dışı üyelerin bölgesel komite sekreterlerine yaklaşamadığını bilmiyordum ve bir Bolşeviğin yapması gerektiği gibi bu konuya bir göz attığımda, hiçbir şey yapmadım," dedi.[70]

Voronej'de, klanın tetkik komisyonundan Temnikov Yoldaş'ın aynı zamanda çok zayıf bir belleği olduğu anlaşıldı, fakat onu dinleyenler bu şekilde yakayı kurtarmasına izin vermedi:

> TEMNIKOV: Ve bunlar arasında Ançikov'un apartman dairesini, "eğlenmek" için bir araya gelen Ançikov'un tüm arkadaş grubunun bir tür sosyal kulübüne dönüştürenler olması tesadüfi değildir.
>
> (SES: İsimlerini ver.)
>
> Yevgeni İvanoviç dün raporunda, Ançikov'un evinde, sorumlu çalışanların tamamından oluşan bir grubun toplandığını söyledi. ...

68 "Protokol piatoi Gor'kovskoi oblastnoi konferentsii VKP(b). 5-11 iiunia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 872, l. 348.

69 "Protokol i stenogramma XVII Tatarskoi oblastnoi konferentsii VKP(b). 10-15 iiunia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 1, d. 4348, l. 140.

70 "Stenogramma VIII- go plenuma Azovo-Chernomorskogo kraikoma VKP(b). 14-16 marta 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2198, l. 456.

(Salonda gürültüler. SES: Hepsinin ismini ver.)

Ançikov'un vilayet parti komitesinden insanları kendi apartman dairesinde topladığını söyledim.

(SES: Kimler?)

Listeyi hatırlamıyorum.

(SES: Sen ne diyorsun? Hatırlaman gerek.)

Uzun bir liste.

(Salonda gürültüler. SES: İsimlerini ver.)

Yoldaşlar, dedim ki, Ançikov önde gelen çalışanlardan oluşan bir grubu evinde toplamış.

(SES: Kimler?)

Bazı üst düzey vilayet parti komite çalışanlarının Ançikov'un evinde olduğunu söylüyorum.

(SES: İsimler!)[71]

Kimisi, bir "kuyruğu" olduğunu bile inkâr veya var idiyse bile, artık işlemediğini ilan etti. Kuzey Kafkasya'dan Riyabokon şöyle konuştu: "Burada söyleyebilirim ki, benim hiç kuyruğum olmadı ve ben asla kadroları bir artel yaklaşımıyla seçmedim. Yoldaşlar hiçbir fiilî kanıt göstermemiş olmalarına karşın, herkes benim burada, Kuzey Kafkasya'daki görev dönemimde, Rostov'dan veya çalıştığım başka herhangi bir yerden hiç kimseyi getirmediğimi ileride öğrenecektir."[72] Tataristan'da Lepa, "Zaytsev Yoldaş genel kuruldan sonra neyin değişmiş olduğunu sordu. Baskin, Anderson ve Kurnikov hâlâ görevlerinde duruyor. Özellikle benim TsK'nın kararlarını uygulamadığım sonucuna niçin varıyor? TsK dokümanlarında bu insanları uzaklaştırmamız gerektiğine dair hiçbir şey var mı? Hayır. Tutarlı olun. Bize şu anda bir artelin varlığına dair veya onlara karşı diğerlerinden daha nazik olduğumu, onlara baskı yapmadığımı kanıtlayan maddi bir delil gösterin," dedi.[73]

---

71 "Stenogramma zasedaniia pervoi oblastnoi partiinoi konferentsii g. Voronezha. 6 iiunia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 741, l. 149.

72 "Stenograficheski otchet II- i Ordzhonikidzevskoi kraevoi partkonferentsii. 13-15 iiunia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3425, ll. 277-78.

73 "Protokoly i stenogramma XVII Tatarskoi oblastnoi konferentsii VKP(b). 10-15 iiunia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4349, l. 177.

Bazıları Vaynov'un yaptığı gibi "kuyruklarının" boyutunu küçültmeye çalıştı: "Basit aritmetikle, sadece 7 veya 9 kişiden ibarettir." Fakat yerliler kimin kim olduğunu biliyorlardı ve bu aritmetiği kabul etmeye yanaşmadılar. Şeboldayev "Saratov Kayınbiraderler"in sayısını asgarileştirmeye çalıştığı zaman, Brike Yoldaş "Dün akşam Şeboldayev Yoldaş, güçlükle 8-10 kişiyi hatırlayabildiğini söyledi. Bu doğru değil, Şeboldayev Yoldaş. Benim elimde 22 kişilik bir liste var, üstelik bu liste eksik. İkinci düzey insanların bile dışarıdan getirilip çeşitli mevkilere yerleştirilmesi... bürokratik bir inanç eksikliğini, en iyi yerel kadroların kovulduğunu (ses: 'Bu doğru!') gösteriyor."[74] Bazı klan liderleri eleştirilere, en iyi savunma hücumdur gibi sınanmış ve geçerli yöntemle karşılık verdi. Tataristan'da klan mensubu olmayan Ayvasov ve Gafurov yoldaşlar, vilayet parti komitesini eleştirdiler, fakat komite üyelerinden biri tarafından azarlandılar:

AYVASOV: Böylelikle bize Stalin Yoldaş tarafından verilen ödevi yerine getirmedik. Açıkça söylemeliyim ki, vilayet parti komitesinin ajitasyon-propaganda dairesi ve genel olarak vilayet parti komitesi ne yazık ki bu yönde hiçbir şey yapmadı.

BEILIN: Peki, siz niye bir şey yapmadınız? Neden suçu daima vilayet parti komitesine isnat ediyorsunuz?

AYVASOV: Kendi hakkımda zaten konuştum.

BEILIN: O durumda, neden sürekli vilayet parti komitesi hakkında konuşma ihtiyacı duyuyorsunuz? Kendi başınıza çalışmanız gerekir...

BEILIN: Dinleyin, Gafurov, vilayet parti komitesi ve Lepa Yoldaş'ı pek güzel eleştiriyorsunuz, ama bu arada kendinizle ilgili özeleştiri mahiyetinde hiçbir şey söylemiyorsunuz.

GAFUROV: Bugün özeleştiri için sadece 10 dakikam var. Bunu bir sonraki sefere bırakacağım.

(Salonda gülüşmeler.)[75]

74 "Stenografi cheski otchet plenuma Azovsko-Chernomorskogo kraikoma VKP(b). 6 ianvaria 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2196, l. 239.

75 "Protokoly i stenogramma XVII Tatarskoi oblastnoi konferentsii VKP(b). 10-15 iiunia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4349, ll. 110, 137.

Kuzey Kafkasya'da, Riyabokon bir konuşmacı kendi artelini eleştirdiğinde son derece içerledi ve böyle bir şeyin varlığını inkâr etti:

> Pivovarov Yoldaş'ın konuşmasından hemen sonra ... Pivovarov Yoldaş'ı harekete geçiren şey hakkında haklı kuşkular doğuyor. Bunu çözmek zorundayız ve bunu siyasi olarak çözmemiz gerekiyor. Ve ben, siyasi olarak çözebilmek için, bunun [Pivovarov'un] *samokritika* darbesinden kaçma girişimi olduğunu söylememiz gerektiği kanısındayım. İşe yaramayacak, Pivovarov! İşe yaramayacak! Neden Pivovarov buna kalkıştı? Siyasi nedenleri neydi? Nedenler, onun geçmişteki kendi ciddi siyasi hatalarından bahsetmek istememesine dayanıyordu. Pivovarov Yoldaş'ı eleştirmekle yükümlüyüz ve eğer yapmayı becerebilirse, hatalarını düzeltmesine yardım etmek için onu daha da eleştireceğiz. Kimin kimi sevdiği gibi faydasız muhabbetlere gelince, parti işlerinde bunları işe yaramaz çöp olarak sessizce bir kenara atabiliriz. (Sesler: Doğru! Doğru!) Hatalarınızı eleştireceğiz, Pivovarov Yoldaş, bir Bolşevik lider olarak siz bunları itiraf etmediğiniz sürece. (Sesler: Doğru! Doğru!)[76]

Vaynov "artel" sorununu ve onun yereldekiler üzerindeki etkisini kabul etmişti ve şimdi de, bununla başından beri gizlice mücadele ettiği iddiasındaydı: "Bu konuda asla konuşmadım, ama çalışanlar geldiği zaman, benim kuyruğum ve diğerlerinin İvanovcular denilenlerle ilişkileri hakkında en baştan itibaren doğan [dargınlığı] ortadan kaldırmak için çok fazla gayret sarf ettiğimi söylemem gerekiyor. ... İvanovcular gelip İvanovcu olmayanlar hakkında yakındılar, Kamenski, Rudnev ve Juravlev ise İvanovcular hakkında yakındılar. Bu meseleyi ortadan kaldırmak için çok zaman harcadım."

Vaynov'un klanı, marttaki bu vilayet parti komite genel kurul toplantısından yaralanmış fakat dağılmamış olarak çıkmayı başardı. Vaynov, büronun daha fazla bilgi toplaması ve bir karara varması önerisinde bulunarak Nefedov'u kurtarmayı ba-

76 "Stenografi cheski otchet II- i Ordzhonikidzevskoi kraevoi partkonferentsii. 13-15 iiunia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 3425, ll. 295-98.

şardı. Üç haftayı aşkın bir süre sonra, 19 Nisan'da, büro tekrar toplandı. "Vaynov Yoldaş'ı, hataları nedeniyle Yaroslavl Vilayet Parti Komite VKP(b) ikinci sekreteri olarak kalmasının mümkün olmadığına dair TsK'ye bir yazı hazırlamakla görevlendirmeyi" kararlaştırdı.[77] Nefedov, işine gelmeyen sorulardan kaçmak ve aylaklık, afişe olan düşmanları himaye etmek, dalkavukluk, makama tapma ve özeleştiriyi reddederek "keskin köşeleri yontmayı sürdürmek" ile suçlandı. KPK temsilcisi Gruzel, "Orgbüro Nefedov'u atadığı zaman, burada tecrübeliydi ve onun yardım edebileceğini düşündüler. Beklentileri karşılayamadı," dedi. Gruzel, her türlü yetkinlikten yoksun olması nedeniyle Nefedov'un ikinci sekreter olarak kalmasının imkânsız olduğunu söyledi. Bir ilçe parti komite sekreteri olan Rudnev, büroya "Nefedov Yoldaş'ın hataları meselesi önümüze kendi inisiyatifimizle değil, tabandan geldi ve biz ancak ondan sonra tartışmaya başladık," şeklinde hatırlatmada bulundu.

Vaynov bu gidişe direndi ve Nefedov'u savunmayı sürdürdü: "Belirtilen her şeyin doğru olduğunu söylemek istemiyorum." Birçok yoldaş, Nefedov konusunda ne yapacağını sordu, fakat o "Konuyu erteledim ve her şeyden önce bu meseleyi tartmak üzere tüm yoldaşlara zaman vermek gerektiği kanısındayım," demekle yetindi. Aynı zamanda Nefedov'a vilayet parti komite genel kurul toplantısına gelmeme izni vermesini de savundu: "Nefedov'un gerek aktivistler gerek genel kurul tarafından böylesine şiddetle eleştirileceğini asla düşünmemiştim, aksi halde onun izne çıkma isteğini kabul etmezdim." Vaynov'un bağlılığı sayesinde, Nefedov'un 20 Nisan ve 8 Mayıs tarihlerinde yapılan sonraki büro toplantılarında hâlâ yerinde olduğunu görüyoruz.[78]

Çoğu taşra baronu, hummalı eleştiri bombardımanına tutulduğu zaman bile maiyetlerini ısrarla himaye etti. Smolensk'te Rumyantsev, adamı Şilman'ı, onun tutuklanmasından sonra bi-

77 "Protokoly zasedaniia biuro Iaroslavskogo oblastnogo komiteta VKP(b), 19 aprelia 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5985, l. 19. Büro toplantısı zabıtlarının alışılmadık ölçüde uzun dökümü, 19-76.

78 "Protokoly zasedaniia biuro Iaroslavskogo oblastnogo komiteta VKP(b), 19 aprelia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5985, ll. 87, 128.

le savundu. Niçin? Her şeyden önce, sağlam bir klan, bir reisin, kendisini yandaşlarına sadık bir hami, gelecekte klanına katılmak isteyebilecekler için güvenli bir seçenek olarak sunmasını gerektiriyordu. İkincisi, eğer maiyetinden birinin çürük elma ya da daha kötüsü bir "düşman" olduğu ortaya çıkarsa, hami olarak o da, düşmana bir iş vererek şüpheli veya suç niteliğindeki faaliyete karışmış oluyordu. Üçüncüsü, eğer astı ihraç edilir veya tutuklanırsa, hamisine karşı tanıklığı da zorlanabilirdi. Son olarak, oyuncuların kendi içlerinde oynadıkları bir oyun olmasına karşın, gene de yalın dürüstlüğün, bir adalet anlayışının ve kişisel bağlılığın bir haminin kendi koruması altındakileri savunmasında rol oynaması ihtimali olan bir oyundu.

Bunu izleyen birkaç hafta boyunca, Yaroslavl parti örgütü, yeni seçimleri, Jdanov'un Şubat Genel Kurulu'ndaki konuşmasında dikte ettiği gizli oylamayla yürüttü ve sonuçlar Vaynov klanı açısından karmaşık oldu. Oblastın 1.272 birincil parti örgütünden 726'sında (yüzde 57), seçim toplantıları parti çalışmalarını "tatmin edici" bulmadı ve Yaroslavl'da oran daha yüksek oldu (yüzde 67). Oblastın her yerinde, önerilen adayların yüzde 26'sına itiraz vardı (Yaroslavl'da yüzde 32 idi). Bununla birlikte, Vaynov klanı en üst mevkilerdeki hâkimiyetini korudu. Büyük parti örgütlerindeki yeni parti sekreterlerinin yüzde 36'sının ilk kez seçilen yeni kadrolar olmasına karşın, "büyük parti örgütlerinde, eski kadro partkom sekreterleri yerlerini korudular."[79] Vaynov, önde gelen parti örgütlerinde yalnız altı sekreterin değiştirildiğini daha sonra itiraf edecekti.[80]

79 "Protokol II Iaroslavskoi oblastnoi konferentsii VKP(b) s materialami. 7-12 iuniia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5953, ll. 24-35. Dikkatle hazırlanmış bu raporun oblast liderligi tarafından kaleme alındığı için, belgeden burada ve diğer vilayetlerde raikom sekreterlerinden azledilenlerin sayısını tam olarak anlamak mümkün değildir.

80 "Stenogramma II Iaroslavskoi oblastnoi konferentsii VKP(b), 7-8 iuniia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5954, l. 52. Yaroslavl seçimleri, ülkenin tamamındaki seçimlere ayna tutuyordu; ülke çapında birincil örgüt düzeyinde komitelerin yüzde 50-70 arası kadar bir kısmı değiştirilmişti, fakat bunun ötesinde, önde gelen kadroların etkilendiği pek söylenemezdi. Bkz. *Pravda*, 23 Mayıs 1937 ve şuradaki bir tartışma. J. Arch Getty, *Origins of the Great Purges: the Soviet Communist Party Reconsidered, 1933-1938*'deki (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 157-60.

Vaynov'un son parti konferansı 1937 Haziran başında yapıldı. Yılın başından beri aralıksız taarruz altında kalmış, ama iyi günde kötü günde iktidarını korumuştu. Ne ki, bu kez toplantıya Moskova'dan iki üst düzey konuk da gelmişti: L. M. Kaganoviç ve G. M. Malenkov. Vaynov toplantıya, kadroları seçmekte yaptığı hatalar ve kişisel ilişkiler üzerinden bu seçim ilkesinin Troçkistlerin nasıl önünü açtığı konusunda bir özeleştiri konuşmasıyla başladı. "Bölge ve kentin önde gelen kadrolarından Yaroslavl yerlilerinin bu kadar az olması tesadüf değildir." Ve "Örneğin, halk düşmanlarıyla mücadelede daima pasif kalmış çürümüş bir liberal olan Nefedov Yoldaş'ı ele alalım. ... Neden daha evvelden bu gerçeklerle ilgilenmedik?"[81]

Klan dışında bir parti sekreteri olan Naumov, Vaynov'un klanının, yerel kadroları en baştan itibaren itip kakan ve kendilerinin görevlendirmediği ilçe parti komite sekreterlerine baskı yapan "kokuşmuş bir artel" olduğunu söyledi. Ses: "Doğru!"[82]

Son toplantıdan itibaren, bahtsız Nefedov doğrudan doğruya düşmanlara yataklık etmekle suçlanmıştı. Üç ay önce onu azletmeye yönelik karara karşın, Vaynov'un himayesi altında hâlâ makamında duruyordu. Ardından sahneye çıktı ve 1933'te İvanovo'da çalışmaya başlamasından itibaren "yaptığı hamhalat siyasi hata"ları itiraf etti.[83] İşe yaramadı. Vaynov ertesi gün Nefedov'un NKVD tarafından tutuklanmış olduğunu duyurdu.[84]

Konuşmacı ardına konuşmacı Vaynov'un "artel"ine hücum ederek, bu klanın yerel çalışanları nasıl bertaraf ettiğine değindi. Alt düzey bir fabrika parti çalışanı Krilov, eleştiri sağanağını sürdürdü:

> KRİLOV: Fabrikamızda, fabrika komitesi başkanını biz seçemiyorduk. Neden? Çünkü bize tanımadığımız, nasıl çalıştığını bilmediğimiz birini gönderdiler. Gerçekten, yoldaşlar, bu

81 "Stenogramma II laroslavskoi oblastnoi konferentsii VKP(b), 7-8 iuniia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5954, ll. 16-35.

82 *A.g.e.*, l. 130.

83 *A.g.e.*, ll. 150-51.

84 "Stenogramma II laroslavskoi oblastnoi konferentsii VKP(b), 8-10 iuniia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5955, l. 127.

denli büyük bir genç çalışanlar topluluğuna sahip büyük bir fabrikada fabrika komite başkanlığı gibi bir görev için insanları yetiştirmek olanaksız mıydı? Bunu yapmak için uğraşmadık.

KAGANOVİÇ: Başkanı nereden gönderdiler?

KRILOV: Sendika TsK'smdan.

KAGANOVİÇ: Kendi aranızdan bir başkan seçmeniz mümkün değil miydi?

KRILOV: Elbette mümkündü.[85]

Birçok birinci sekreter de yerli halkı görmezden gelmek ve terfi ettirmemekle suçlanıyordu. Gördüğümüz gibi, 1937 başında, önde gelen bazı taşra soylularının "oradan oraya yollanarak" yapılan rotasyonda, "kuyruk"larını beraberinde götürmeleri yasaklanmıştı. Şeboldayev Kursk'taki yeni görevine gittiği zaman, yerli isimleri terfi ettirmek yerine derhal TsK'dan otuz yeni sekreter talep etti. Bu, onun "Kursk Oblastı'nı karalamak ve lekelemek" yönündeki girişimi olarak görüldü.[86]

Vaynov'un son Yaroslavl genel kuruluna geri dönersek, cesur Kaganoviç özellikle kadınları konuşmaya yüreklendirdi. Valeva Yoldaş kürsüye geldiğinde, sözüne şöyle başladı: "Yoldaşlar, ben ilk kez söz alıyorum, dolayısıyla bunu göz önüne alınız." Kaganoviç araya girdi: "Kadınlar, erkeklerden daha iyi ve daha sivri konuşur."[87]

Genel kurulun kararı, Vaynov'a şiddetle yüklendi. Onun "hamhalat siyasi hatalarına" ve kadroların "tahammül edilemez ailevi seçimine" değiniliyordu. Şubat Genel Kurulu'ndan sonra "Vaynov Yoldaş çalışmasını TsK genel kurul kararlarına göre inşa etmedi ve Bolşevik seferberlik yerine, parti örgütlerinde küçük burjuva kafa karışıklığına izin verip parti faaliyetinde yeni başarısızlıklara fırsat verdi," deniliyordu.[88]

85 *A.g.e.*, l. 80.

86 "Stenograficheski otchet pervoi Kurskoi oblastnoi partiinoi konferentsii VKP(b), 4-14 iuniia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2607, l. 147.

87 "Stenogramma II laroslavskoi oblastnoi konferentsii VKP(b), 8-10 iuniia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5955, l. 92.

88 "Rezoliutsiia vtoroi laroslavskoi oblastnoi partiinoi konferentsii po otchetnomu dokladu obkoma VKP(b)." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 5957.

O zaman bile Vaynov dövüşmeden pes etmedi. Karardaki ifadeye, taslak komisyonunun önerdiği haliyle itiraz etmek için söz istedi. "'Vilayet parti komitesinin bir bütün olarak tüm politik ve pratik faaliyet ve liderliği yetersizdir' denilen ifadeyle ilgili bir ... düzeltme yapmak istiyorum. 'Tümüyle' kelimesinin çıkarılmasını ve 'vilayet parti komitesinin liderlik ve çalışmalarının yetersiz olduğunun kabulü' denilmesini öneriyorum." Bu işe yaramadı:

> ZİMİN YOLDAŞ: Komisyon hiçbir şeyi değiştirmedi. Bu önerilen ifadenin özgün halidir.
>
> PAVLOV YOLDAŞ: Komisyonun bu önerisini kabul edenler, kartlarını kaldırsın. Vaynov Yoldaş'ın önerisinden yana olanlar, sizden de kartlarınızı kaldırmanızı istiyorum –iki üye. Komisyonun önerisi kabul edilmiştir.[89]

Genel kurulun son günü olan 8 Haziran 1937 toplantısında, Vaynov birinci sekreterliği görevinden ve Yaroslavl Vilayet Parti Komitesi üyeliğinden azledildi.

* * *

Parti klan liderlerini disipline sokmak zordu, Stalin gibi bir diktatör için bile. Stalin, 1937'den önce bir dizi farklı taktik denedi: Mahrem, ardından aleni eleştiri, baronları rotasyon halinde yeni yeni makamlara göndermek, gruplarına "kralın adam"larını sızdırmak ve (tıpkı Kruşçev döneminde yapacakları gibi) patronaj ağlarını tehdit eden seçim kampanyaları ve parti komite seçmeleriyle onları boyun eğmeye zorlamak. Sondan bir önceki taktik, (tıpkı Mao'nun 1960'larda yapacağı gibi) tabandan gelen açık eleştiriyi teşvik ve himaye ediyordu. Bu özellikle tehlikeliydi –ve Stalin onu şiddete başvurmadan önceki son çare olarak kullanıyordu– çünkü yalnız özel olarak soylu liderleri değil, genel olarak liderliği eleştiren söylemlere varma, rejimin istikrarının ta kendisini (Mao döneminde olduğu gibi) tehdit etme olasılığı da vardı.

Fakat klan liderleri dayandılar. Yetki bölgeleri dahilinde güçlüydüler, kendi örgütlerini sıkıca kontrol edebilecek ve yukarı-

89 *A.g.e.*, l. 101.

dan ve aşağıdan gelebilecek hatırı sayılır ölçüde baskıya dayanacak güçteydiler.

Onlarınki, şahsi itibarın kurallardan veya görünürdeki rütbe sisteminden daha önemli olduğu kişiselleşmiş, patrimonyal bir liderlikti. Vaynov gibi kudretli bir prens, kuşkusuz öylece tutuklanabilirdi de. Fakat patrimonyal açıdan, onun (vilayetteki takipçileri ve TsK'daki muadillerinin gözünde) ancak daha da kudretli bir kişilik huzurunda ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bir feodal beyin şahsiyeti ancak daha büyük bir kişinin, Kaganoviç gibi bir "kralın adamı" eliyle alaşağı ve yerinden edilebilirdi. Tıpkı Yaroslavl'a çıkageldiği gibi, Kaganoviç, Rumyantsev'in azline başkanlık etmek üzere Smolensk'e de gitti.[90] Malenkov, Şeboldayev'i görevden almak üzere Kursk'a gitti. A. A. Andreev, (İkramov'u görevden almak için) Taşkent'ten (Krinitski'yi alaşağı etmek için) Saratov'a ve oradan Çelyabinsk, Sverdlovsk ve Voronej'e kadar uzanan bir güzergâhı katetti.[91]

Şüphe götürmeyen yerel otoriteye hükmetmiş sağlam bir klanın kellesini almak, zorlu bir işti. Bir klan liderinin azledilmesinin ardından, klan üyeleri eski patronlarına ve birbirlerine sırt çevirmek yoluyla kendilerini savunmak, klan dışı üyeler ise kan kokusu almış çakallar gibi yenilgiye uğrayan hiziple belli belirsiz bağlantılı herkesi bertaraf etmek istediğinden, vilayet parti toplantılarında kargaşa ve karşılıklı suçlamalar patlak veriyordu. Güçlü Moskova ziyaretçisinin görevlerinden biri de, bu süreci dizginlemekti.

A. A. Andreev'in, Şeboldayev'in tahtından indirilmesine nezaret etmek üzere gittiği Kursk'ta, elçinin linççi güruhu dizginleme çabasını görebiliyoruz:

> ANDREEV: Bana öyle görünüyor ki, aranızdaki yoldaşlarımızdan bazıları fazla acele ediyor. Kınananlardan bazıları TsK'da tanınmış ve güvenilir kişilerdir, fakat şimdi bazılarının onların da düşman olarak listelenmesini öneriyor. Bunun bir temeli var mıdır?

90 RGASPI, f. 17, op. 21, dd. 3966-4092.

91 RGASPI, f. 73, op. 2, d. 19, ll. 1-106.

SES: Hayır.

ANDREEV: Herhangi bir kanıt var mı?

SES: Hayır.

ANDREEV: Eğer yoksa, o zaman hangi temele dayanarak bunu yapıyorsunuz? Bu imkânsız. ... Eğer elinizde bir gerçek varsa, o zaman bunları bana verin ve bu kanıtları bizim en az bu konferansta yaptığımız kadar adamakıllı soruşturacağımızdan eminim. ...[92]

Malenkov da Rostov'da aynını yaptı:

KAMENSKI: [KPK'dan] Brike Yoldaş işleri güven altına almakta başarısız olduğundan, görevlerinden alınmalıdır...

MALENKOV: Yoldaşlar, karar taslağı KPK Tam Yetkili Temsilcisi'nin faaliyetlerinin bir değerlendirmesini içeriyor. Merkez Komite bu meseleyle ilgilenmelidir ve bu konu bundan böyle Merkez Komite'nin meselesi haline gelmelidir.

SESLER: Fakat bu konuda soru sorabilir miyiz? (Gülüşmeler)[93]

Stalin'in bölgesel prensleri bertaraf etmek için neden 1937 yazını seçtiğini bilmiyoruz. Belki kendisine yönelik bir komplodan korkuyordu. Genelde, Stalin daha genç yetkilileri terfi ettirdikçe eski tüfek Bolşevikler kendilerinin ekarte edildiği ve gereğince yetkilendirilmediği hissine kapılmışlardı. Bazı TsK üyeleri "bu konuda dilini tutamamaya" ve Stalin'in tartışmasız tek lider olup olmadığını merak etmeye başlamıştı.[94] Karşılaştıklarımız arasından Vaynov, Şeboldayev, Riyabokon ve Rumyantsev, Politbüro üyelerince ziyaret edildi ve törensel bir şekilde 6 ve 23 Haziran 1937 arasında görevden alındı. Onları, eylül ve ekimde Lepa ve Samurski, 1938 başında ise Postişev ve Pramnek takip etti. Görevden almalardan kısa süre sonra tutuklamalar geldi. Vaynov 10 Eylül 1937'de; Şeboldayev

92 "Stenografi cheski otchet pervoi Kurskoi oblastnoi partiinoi konferentsii VKP(b), 4-14 iuniia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2607, l. 147.

93 "Stenogramma Azovskogo-Chernomorskogo plenum VKP(b), 6 ianvariia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2196, l. 279.

94 V. N. Khaustov ve Lennart Samuelson, *Stalin, NKVD i repressii: 1936-1938 gg.* (Moscow: Rosspen, 2009), 141.

ve Rumyantsev 30 Ekim 1937'de; Riyabokon, Lepa, Pramnek, Samurski ve Postişev 1938'de çeşitli tarihlerde idam edildiler. 1937 ortası ve 1938 başı arasında, yetmiş bir bölgesel parti klan reisi, ikisi hariç kalmak üzere görevden alındı ve tutuklandı: Bu iki isim, işlevsel olarak Stalin'in kendi klanına bağlı olan Kruşçev ve Beria'ydı.

Stalin ve çalışma arkadaşları, kendilerini devirmeye yönelik geniş kapsamlı bir komplonun varlığına inanmış gibi görünüyor. Yıllar sonra, 1970'lerde ve 1980'lerde, gerek Kaganoviç gerek Molotov, seçkinlere yönelik terördeki sorumluluklarını itiraf etti. Fakat suçtan yan çizmemekle birlikte, her ikisi de bir darbeyi savuşturmak için bu terörün gerekli olduğunu ileri sürdü. Kaganoviç'in hatırladığı üzere:

> Bilindiği gibi, kapitalist kuşatma durumunda, pek çok [gölge] hükümet serbest durumdaydı; gerçekte hepsi de hükümet üyeleriydi. Bir Troçkist hükümet, bir Zinovyevci hükümet, bir Rikov hükümeti vardı. Bu çok tehlikeli, düpedüz kabul edilemezdi. Stalin'in muhaliflerinden üç hükümet bir anda ortaya çıkabiliyordu. ... Bir örgüt kurdular ... bir araya geldiler – Sovyet iktidarına bir ayaklanma örgütlüyorlardı ve iş oraya varacaktı.
>
> Orduda kendi adamları vardı, her yerde kendi adamları vardı. Bir örgütler şebekesi içinde hareket ediyorlardı. Birbirlerini haberdar ediyor ve iletişimi örgütlüyorlardı. ... böyle bir özgürlük nerede görülmüş? Kendilerini bir hükümet olarak, bir yasadışı yeraltı hükümeti olarak görüyorlardı.
>
> Güçlü bir grup örgütlediklerini biliyorduk. ... Böyle muhalifler terör, cinayet... her şeye başvurabilirdi. Bugün her türlü ülkede yapılan çeşit çeşit darbeleri görüyoruz.

Stalincilerin kuşkuları, varsayılan komplocularla paylaştıkları komplo mirasıyla daha da güçlenmekteydi. Eski tüfek Bolşevikler de düpedüz böyleydi.

> Bolşevik gizliliği ve Bolşevik işbirliği ile yeraltı örgütü deneyiminin tamamını kullanan bu yaşlı, deneyimli komplocuların

kendi aralarındaki bağlantıları sürdürmediklerine ve bir örgüt oluşturmadıklarına kim inanabilirdi? ... Onların hepsi eski, deneyimli Bolşeviklerdi.[95]

Molotov da aynı fikirdeydi: "Fakat hakikaten, bir kişi çıksın da bunu yapmamamız gerektiğini bana kanıtlasın. Bunu ancak devrimden önce kesinlikle Bolşevik olmayan bir insan söyleyebilir."[96]

Büyük Terör, eski tüfek Bolşevik seçkinlerinin tasfiye yargılamaları, askerî, ekonomik, polis ve diğer yetkililerin tutuklanmaları ve sıradan halka karşı kitle operasyonları dahil, çeşitli gruplara yönelik bir dizi farklı baskı harekâtından oluşuyordu. Sonuncusu hariç tümü seçkinleri hedeflerken,[97] gördüğümüz gibi, kitle operasyonları bir ölçüde seçkinler tarafından gerçekleştirildi. Yerimiz (ve bu kitabın konusu), seçkinlere karşı terörün kökenleri ve sürecinin anlatısını aktarmamıza elvermiyor; bu, çok geniş bir biçimde irdelenmiş bir literatürün konusudur.[98] Ve her ne kadar Stalin'in planlarını kesin olarak bilmemize imkân olmasa da, seçkinler arasındaki tutukla-

95 Feliks Ivanovich Chuev, *Tak govoril Kaganovich: Ispoved' stalinskogo apostola* (Moskova: Olma Bas., 2001), 187-89.

96 Feliks Ivanovich Chuev, *Sto sorok besed s Molotovym: Iz dnevnika F. Chueva* (Moscow: Terra, 1991), 296-297 [*Molotov Anlatıyor*, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu ve Suna Kabasakal, İstanbul: Yordam, 2010].

97 Her ne kadar eski tüfek Bolşevik statüsü ile seçkin rütbesi örtüşse de, ikincisinin tutuklanma riskinin daha iyi bir tahmin olduğunu gösteren bir analiz için, bkz. J. Arch Getty ve William Chase, "Patterns of Repression among the Soviet Elite in the Late 1930s: A Biographical Analysis", *Stalinist Terror: New Perspectives* içinde, ed. J. Arch Getty ve Roberta Thompson Manning (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 225-46.

98 Çeşitli yorumları temsil eden çalışmalar için, bkz. J. Arch Getty ve Oleg V. Naumov, *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1999); O. V. Khlevniuk, "The Objectives of the Great Terror, 1937-1938", *Soviet History, 1917-53: Essays in Honour of R. W. Davies* içinde, ed. Julian Cooper, Maureen Perrie ve E. A. Rees (Londra: Macmillan, 1995), 158-76; Peter H. Solomon, "Soviet Criminal Justice and the Great Terror", *Slavic Review* 46, Sayı 3-4 (1987): 391-413; Robert Conquest, *The Great Terror: A Reassessment* (New York: Oxford University Press, 1990); Robert Thurston, *Life and Terror in Stalin's Russia, 1934-1941* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1996); William Chase, *Enemies Within the Gates? The Comintern and the Stalinist Repression, 1934-1939* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2001).

malar, kesin olarak, en azından bir etkenin klanların imhası olduğunu gösteriyor.

Kaganoviç ve Molotov, nasıl yoldaşları eski tüfek Bolşevik soyluların yaratılışları gereği bir komplo kurmadıklarına inanmadılarsa, bu faaliyetlere başlıca komplocuların astlarının dahil olmadığına da inanmadılar. Tutuklamaların şekli, kişisel bağlantıların izinde ilerledi. Bir yetkiliye yapılan tutuklama, aşağıya doğru onun astlarının ve yukarıya doğru şeflerinin tutuklamalarıyla örtüştü. Smolensk'te Rumyantsev'in yardımcısı Şilman ile Rostov'da Şeboldayev'in yardımcısı Malinov'un tutuklamalarında olduğu gibi, bazen bir ast tutuklandı ve patronuna karşı tanıklık etmeye zorlandı.[99] Bazen ise, ilk giden patron oldu ve astları peşinden geldi.

Elimizde, ilk terör dalgasının baş gösterdiği 1937'de, Doğu Sibirya'da tutuklanan üst düzey liderlerin bir listesi bulunuyor. Tutuklanan parti, sovyet, ekonomi, demiryolları ve polis çalışanları için ayrı listeler belirli bir kurumun kellesinin alınmasına, başkanı için çalışan kişilerin tutuklamalarının eşlik ettiğini açıkça gösteriyor. Bir vilayet parti komitesi parti sekreterinin tutuklanması, onun ikinci ve üçüncü sekreterlerinin, vilayet parti komite daireleri (sanayi, tarım, ajitasyon-propaganda vb.) başkanlarının, vilayet parti komite eğitmenlerinin ve vilayet parti komitesine bağlı ilçe parti komite sekreterlerinin çoğunun tutuklanması anlamına geliyordu. Bir ekonomik çalışanın tutuklanması, onun yardımcılarının ve saymanlarına varıncaya dek işe aldığı tüm isimlerin tutuklanması demekti.[100] *Krugovaia poruka*, yani geleneksel Rus kolektif sorumluluğunun bir başka örneğinde, "adamları" da tutuklanan yetkili kadar suçlu ve hesap sorulabilir olarak kabul edildi.[101]

---

99 "Protokol 2- go plenuma Zapobkoma VKP(b) ot 18-20 iiunia 1937 goda". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4092, l. 4. Delo Sheboldaeva. RGASPI, f. 589, op. 3, d. 7542, ll. 1-2.

100 "Spiski arestovannykh rabotnikov Vostochno-Sibirshoi oblasti". RGASPI, f. 82, op. 2, d. 149, ll. 38-44.

101 Farklı bir *krugovaia poruka* ve Terör tartışması için, bkz. G. Alexopoulos, "Stalinism and the Politics of Kinship: Practices of Collective Punishment, 1920s-

Moskova'nın vilayet parti klanlarında kimin kim olduğuna dair bilgisi olmasına karşın, bölgelere gönderilen Politbüro temsilcisinin bir diğer amacı da, kimin hedef alınan klanın üyesi olup kimin olmadığını öğrenmek üzere parti genel kurul tartışmalarını dinlemekti.[102] Örneğin, Andreev 1937'de vilayetten vilayete yolculuk ettikçe, genel kurul tartışmalarının yerel klan üyeliğine ilişkin yeni bilgiler eklemiş olduğunu düzenli olarak Stalin'e rapor etti. Stalin ya tutuklama talimatı verdi, ya daha fazla bilgi istedi veyahut kararı Andreev veya yereldekilere bıraktı.[103] Sözgelimi, Stalin Andreev'e şu telgrafı çekti:

> Eğer genel kurul İkramov'un tutuklanmasını talep ederse, onu tutuklayabilirsiniz. Etmezse, sadece sekreterlik görevini alıp onu TsK'ya göndermekle yetinebilirsiniz. Bundan sonraki kaderi, sizin dönüşünüzü müteakiben Moskova'da kararlaştırılacaktır. Yerel parti çalışanları Segizbayev'in adaylığı hakkında ne düşünüyorlar? Bu Triurabekov kimdir? SNK [Sovnarkom, yönetim aygıtı] temsilcisi olarak kim kalıyor? Özbekistan'ın geçici birinci sekreteri kim olacak? Tacikistan'a gitmeniz gerektiği kanısında mısınız? Ne zaman?[104]

Tutuklanan yetkililerin sorgu tutanakları da, tutuklamaların nasıl kişisel bağlantıların üzerinden yürütüldüğünü ortaya koyar. Bu metinlerin okunmasından, sorguculara iki temel talimat verildiği açıktır: Sanığın çeşitli hıyanet ve casusluk fa-

---

1940s", *Comparative Studies in Society and History* 50, Sayı 1 (2008): 91-117. Alexopoulos, 1930'larda aileye yönelik bir Stalinci saldırının terörün "temel birimi" olurken, *krugovaia poruka*nın da yöntemi olduğunu ileri sürer. 1930'lardaki Stalinist politikanın geleneksel aileyi güçlendirdiği gerçeği bir yana, *krugovaia poruka*nın daha sık olarak kurbanları akraba aile üyelerinin sayısını epeyce geride bırakan siyasi klanların kökünün kazınmasının meşrulaştırması olduğuna değinmemiz gerekir.

102 Örnekler için, bkz. "Protokol 2- go plenuma Zapobkoma VKP(b) ot 18-20 iiunia 1937 goda". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 4092, l. 4. "Stenografi cheski otchet plenuma Azovsko-Chernomorskogo kraikoma VKP(b). 6 ianvaria 1937 g." RGASPI, f. 17, op. 21, d. 2196, l. 239. "Stenogramma zasedaniia pervoi oblastnopartiinoi konferentsii g. Voronezha. 6 iiunia 1937 g". RGASPI, f. 17, op. 21, d. 741, l. 149. 102. RGASPI, f. 73, op. 2, d. 19, ll. 1-106.

103 RGASPI, f. 73, op. 2, d. 19, ll. 1-106.

104 Stalin'den Andreev'e, 19 Eylül 1937. RGASPI, f. 73, op. 2, d. 19, l. 44.

aliyetlerini itiraf etmesini ve isimler vermesini sağlamak. Bazen sorgucunun elinde bir bağlantılar ("suç ortakları") listesi bulunuyordu, bazen sanıktan çevresi veya klanının isim listesini vermesini talep ediyordu. Her iki durumda da, görev kişisel bağlantılar ağacını ortaya çıkarmaktı. Sorgularda şöyle sorular soruluyordu:

> Filancayla ne zaman tanıştınız ["filanca tarafından terörist faaliyet için mi görevlendirildiniz"]?
> Filancayı ne zaman işe aldınız ["filancayı terörist faaliyet için mi işe aldınız"]?
> Filanca ile ne zaman görüştünüz ["filancayla terörist talimatlar vermek üzere ne zaman görüştünüz"]?

Yejov'un NKVD'deki yardımcısı M. Frinovski sistemin nasıl işlediğini biliyordu.[105] Tutuklanma ve sorgulanma sırası kendisine geldiğinde, suçlamaları inkâr etmek ve itiraf etmeyi reddetmek (ve işkenceye dayanmak) ile vakit kaybetmek yerine, Frinovski inisiyatifi ele alarak kendi sorgu oturumlarını kendisi yürütmeye başladı. Alışılmış soru-cevap formatı yerine, onun sorgusu kendisinin önerdiği ve kaleme aldığı uzun bir ifade ve kişisel bağlantılarının listesinden oluşur.[106]

Bütün bu tutanaklarda, daha sonra en önemli olan bu bilgiyi kolayca taramak amacıyla her ailenin ismi büyük harflerle yazılmıştır. Bu sorgular Stalin'e gönderiliyordu; Stalin bunları okuyor ve bazen kenara notlar alıyor, yorumlarını neredeyse her zaman büyük harfli yazılmış kişinin tutuklama (veya tutuklamama) emriyle sınırlıyordu. Örneğin, Frinovski'nin ifadesindeki Stalin'in kenar notları şöyleydi: "Roshal'ın tutuklanması", ve birkaç kez tekrarlanan şu sorular: "Bunlar kimdir?" "Neredendirler?" "Orada kim var?"

Stalin, yetkilileri görevden almada tepeden tırnağa, klan yaklaşımını yıllar önce açık etmişti. Çok daha erken bir dönemde,

105 Bkz. çeşitli "Spetssoobshchenie N. I. Yejova İ. V. Stalinu", V. N. Khaustov, V. P. Naumov ve N. S. Plotnikov, ed., *Lubianka: Stalin i glavnoe up ravlenie gosbezopasnosti NKVD, 1937-1938* içinde (Moskova: Rosspen, 2004); ve Khaustov ve Samuelson, *Stalin, NKVD i repressii.*

106 AP RF, f. 3, op. 24, d. 373, ll. 3-44.

klan liderlerinin hayatilik arz etmeyen bir bağlamda görevden alınması ve başka yerlere tayini hakkında yaptığı konuşmada, 1931'de Orgbüro'da şunları söylemişti: "Çeteleri imha etmek için, düzinelerce kişiyi görevden almanız gerekiyor; aksi halde onları yok etmiş olmazsınız. Eğer beylik rejimleri sona ermezse, beylikten vazgeçmezlerse, hepsini kemiklerine varıncaya kadar ezeceğiz ... beyliği ortadan kaldırmak için kemiklerini kıracağız, zira o sistemi bir arada tutan kaburgaları ezmeksizin partililiği yerleştiremezsiniz."[107] Kendi klan çetesinin beyi olarak Stalin, diğer klanlardan nefret ediyor ve onlara hiç güvenmiyordu ve 1937'de, onları bertaraf etmek için kelimenin gerçek anlamıyla kaburgalarını ezmeye karar verdi.

Stalin pek çok insanı öldürmeyi başardı, fakat sistemi değiştirmeyi başaramadı. Klan liderleri ve yandaşlarını bertaraf edebildi, fakat klan kültürünü ve sistemini ortadan kaldıramadı ki zaten bunu yapmayı istediği de kesin değildir.

Ayrıntılı tarihimiz, Stalin'in klanları imhasıyla burada sona eriyor. Fakat sonraki döneme kısa bir bakış, İkinci Dünya Savaşı sonrası dahi pek az şeyin değiştiğini düşündürür. Savaş sonrasında yapılan bir röportajda birinin söylediği gibi, "obkom [vilayet parti komitesi] oblastta önemli ve bir dereceye kadar bağımsız bir rol oynar. Oblastta geniş bir yürütme inisiyatifi vardır ve belki daha küçük ölçekte, bunun Tanrı ve Çar olduğu söylenebilir."[108] Bir başkası, "Patronaja bazı kişiler tarafından daima ve bazı durumlarda başvurulurdu; şimdi ise bu, Sovyetler Birliği'nde evrensel hale gelmiştir," demişti.[109] Yerel klikler aile çevreleri oluşturmayı ve kendilerini ayrı bir tür olarak görmeyi sürdürdü. Bir başkasının 1940'lardan hatırladığına göre, "*raion*un merkezinde bir tiyatroya girerseniz, en üst Parti mensuplarının (*verkhushka*) hepsinin bir tarafta toplanarak kendilerini diğerlerinden ayırdığını görürsünüz. Onların kendi çev-

107 RGASPI, f. 558, op. 11, d. 132, ll. 90-99.

108 Sovyet Toplumsal Sistemi üzerine Harvard Projesi, Proje B, c. 1, olay 101, 11 (sek. 9) Widener Library, Harvard University.

109 Sovyet Toplumsal Sistemi üzerine Harvard Projesi, Proje A, c. 33, örnek 338 (NY) 1390, 49.

releri veya klikleri vardır."[110] Sovyet ekonomi bürokrasisinin yabana atılamayacak kadar daha profesyonelleşmiş hale geldiği 1940'ların sonlarında bile, bu bürokrasinin parçalarına daima Stalin klanının üyeleri başkanlık etti.[111]

Brejnev yetkiyi vilayetlerde birinci sekreterlere aktaracaktı. Onun döneminde seçkinler "her biri kendi patronuna ve koruması altındakilere sahip kliklere" bölündü. "... Yaşlanıp hastalandığı zaman bile, Brejnev arabulucu rolüyle bu klikler için temel önemini korudu. ... Bunun altında yatan anlayış, 16. yüzyılda çarlara verilen görünüşte mutlak iktidara benziyordu."[112]

Sonsöz'ün göstereceği gibi, birçoğunun ömrü Sovyet döneminden de uzun olan bu uygulamalar günümüze dek varlığını sürdürdü. Bunlar bir "derin yapı" olarak Rus tarihinde mündemiçtir. Rusya'yı yönetmenin başka hiçbir yöntemi olmamıştır ve düşünüldüğünde, Stalin sadece görevdeki temsilcilerini öldürmek yoluyla bu bin yıllık yönetme pratiğini ortadan kaldırmayı başarabilseydi, asıl o zaman çok şaşırtıcı olurdu. "Stalin terörü, büyük bir ölçüde emirlerin olduğu gibi aktarılmasını engelledikleri için bu aracı ağları kırmayı amaçlıyordu. Bununla birlikte, sistem bu ağlara dayanıyordu ve bu nedenle eninde sonunda başarısızlığa mahkûmdu – tıpkı IV. İvan gibi, başta inanılmaz acılara yol açmakla ve sistemden ayrı diye birçok kişiyi yok etmekle birlikte, bunu yaptı da."[113]

Rusya'da on yüzyıl boyunca prensler, çarlar, genel sekreterler ve devlet başkanlarının her biri, idare etmelerine yardım etsinler diye etraflarını bir yakın çevre, bir klan, bir *druzhina* ile kuşattı. Kievli prensler örneğinde, bunlar prensin *liudi*si, yani birlikte dövüştüğü savaşçı adamlarıydı. Moskova dönemin-

110 Sovyet Toplumsal Sistemi üzerine Harvard Projesi, Proje A, c. 19, örnek 385, 81.

111 Yoram Gorlizki, "Ordinary Stalinism: The Council of Ministers and the Soviet Neopatrimonial State, 1946-1953", *Journal of Modern History* 74, Sayı 4 (2002): 699-736; Yoram Gorlizki ve O. V. Khlevniuk, *Cold Peace: Stalin and the Soviet Ruling Circle, 1945-1953* (New York: Oxford University Press, 2004).

112 Geoffrey Hosking, *Russia and the Russians: A History* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2001), 542.

113 Geoffrey Hosking, "Patronage and the Russian State", *Slavonic and East European Review* 78, Sayı 2 (2000): 317-18.

de, bunlar prensin akrabaları veya karısının akrabalarıydı. Sovyet ve Sovyet sonrası dönemlerinde, bunlar liderin önceki görevlerinde birlikte çalışmış olduğu yoldaşlarıydı. Benzerlikler çağları aşıyor. Stalin, Kruşçev ve Brejnev'in savaş dönemi yoldaşları, Putin'in KGB ve Leningrad'da daha önceki görev arkadaşları vardı. Fakat bütün bu örneklerde, bir kraliyet veya bağlı klanlardan oluşan bir ağa hükmeden bir yönetim klanı, hukuktan ziyade kişisel bağlantılara ve sadakate dayanarak ülkeye hep birlikte hükmettiler.

Stalin ve ardılları, iktidarlarını bazı değişikliklerle birlikte Terör'den sonra da, öncekiyle aynı tarzda yürüttüler. Kruşçev ve Brejnev'in kendi çevrelerinde kişilik kültleri inşa etme girişimleri başarısız oldu; Brejnev'in çok fazla basılan ve okunmayan hatıratı, madalyalarla dolu resimleriyle birlikte, alay konusu haline geldi. Müşfik reislere olan naif inanç dönemi geride kalmıştı, fakat patrimonyal gelenekler ve klanlar sapasağlam duruyordu. Bu iki lider çevrelerini birlikte savaştıkları veya çalıştıkları kişilerle çevirecekti; bunların her birinin de elbette kendi alt klanları vardı.[114] Gorbaçov bir kült için bile uğraşmadı, fakat 1988-1989'a kadar, Stalin'in yaptığından çok daha fazla sayıda boyarı ve alt düzey klan liderini ortadan kaldırmıştı. Bunlardan bazıları başka yerlere tayin edildi, bazıları iş âlemine girdi. Fakat hepsi, değişmez şekilde "kuyruk"larını beraberinde götürdü. Bir Moskova prensi gibi, Yeltsin, fiilen etrafını kendisinin ve karısının akrabalarıyla doldurdu. Rusya oldum olası böyle yönetilmişti.

114 John Willerton, *Patronage and Politics in the USSR* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

Sonsöz
"Yeni" ve "Eski"

Hükümet işleri, devlet kurumlarının gücünden çok, bireylerin etkisiyle belirlenir.

– Nikolay Panin, 18. yüzyılda[1]

Siyasi yaşamı yapılandırmak için tasarlanan resmî kurumların zafiyeti, siyasi ilişkinin en önemli kanallarının şahsi olması anlamına geliyordu.

– Graeme Gill, Stalin döneminde[2]

Siyasi süreç hâlâ alabildiğine kişiselleştirici ve çok zayıf şekilde kurumsallaşmıştır, ve bunun başlıca işleyiş tarzı rasyonel-bürokratik olmaktan çok, himayeci ve patrimonyaldir.

– Ottorino Capelli, Putin'li yıllarda[3]

Bu kitap, Bolşevikleri iktidara getiren 1917 İhtilalleri sırasındaki bölünmede Rus siyasi uygulamalarının ayak diremesine, kalıcılığına odaklandı. Fakat daha sonra, 20. yüzyıl dönüm noktasında bir başkası daha vardır: SSCB'nin 1991'deki çöküşü. İlk bakışta, 1917 ve 1991'deki bölünmeler birbirinden bu kadar farklı olamazdı gibi duruyor. Yetmiş yıllık modernleşme dene-

1 David Ransel, "Character and Style of Patron-Client Relations in Russia", *Klientelsysteme im Europa der frühen Neuzeit* içinde, ed. Antoni Maczak ve Elisabeth Mueller-Luckner (Munich: Oldenbourg, 1988), 216.

2 Graeme Gill, *The Origins of the Stalinist Po litical System* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 6.

3 O. Cappelli, "Pre-Modern State-Building in Post-Soviet Russia", *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 24, Sayı 4 (2008): 557.

yimi onları ayrıştırır ve 1991'de SSCB krizde olmasına karşın, gene de 1917 öncesi mevcut olandan çok farklı görünen modern bir devletti. Bürokratik bir siyasi kültürü ve sınai bir ekonomik temeli vardı. Modern teknoloji insanları uzaya gönderebilmesine ve güçlü bir savunma kurumu inşa etmesine olanak vermişti. Okuryazarlığı yerleştirmiş ve kadim mitler ve uygulamalara hemen hiç izin vermeyen, bilime dayanan ortaöğrenim hizmetini evrensel düzeyde kurmuştu. Ancak, Rus siyasi kültür ve uygulamasının pek çok geleneksel unsuru bugüne dek varlığını sürdürdü.

ÇÖKÜŞÜ ANLAMLANDIRMAK: YENİ BİR BAŞLANGIÇ MI, YOKSA DAHA ÇOK KABİLE SİYASETİ Mİ?

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün büyük bir tarihsel olay, hatta bir dönüm noktası olduğunu hiç kimse yadsıyamaz.[4] Kısa bir süre içinde çok şey değişmişti: Komünist Parti yıkıldı, ekonominin büyük bölümü piyasa ilişkileriyle özelleştirilmiş durumda, hükümetler seçimle iş başına geliyor, yurttaşlık ve insan hakları devlet politikası, ifade ve düşünce özgürlüğü kural haline geldi.

Sovyetler Birliği, dolaylı ya da doğrudan, çöktüğü zaman, çoğu gözlemci bu olayın sonunda Rusya'yı katılımcı bir demokrasi ve/veya rasyonel bürokratik bir devlete giden evrimci yola sokacağını düşündü. Bu analiz çizgisi yeni değildir. Konu ister Sovyet döneminin başlangıcı, Stalin'in ölümünün ardından "buzların çözülmesi", isterse de SSCB'nin çöküşü olsun, 20. yüzyılın önemli dönüm noktaları olarak kabul edilen olayların analizinde, araştırmacılar defalarca, ne yazık ki rasyonel bürokratik yönetimin tam tersi olarak direnen ve beklenen kurumsal evrimi geciktiren tortusal patrimonyalizm/kayırmacılık ile rasyonel bürokratik yönetime doğru varsayılan (veya umut edilen) bir evrimi mukayeseye giriştiler.

4 "Kabile siyaseti", Geoffrey Hosking'in son derece isabetli bir tabiridir, bkz. *a.g.e.*, *Russia and the Russians: A History* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2001), 593.

Tam bu sıralarda, "gerçek" kurumlar çağını işaret eden Weberci bir dönüm noktası beklentisi her zamankinden de çoktu ve hâlâ öyledir. Ne de olsa, birçok ülke sosyalizme geçiş yapmış olsa da, hiçbiri öteki yöne gitmemişti. Görünürdeki bu benzersizlik ve "reformcular" arasındaki demokratik güçlerin kuvveti nedeniyle, çoğu uzman, bir serbest piyasa, demokratik kurumlar, düzenli bir devlet ve özel sektör ile bir "sivil toplum"un doğuşunu görmeyi bekliyordu.

Bu beklentiler ve umutların çok geçmeden sınırlanması gerekti. SSCB'nin çöküşünden beri hayranlık verici devrimci değişimleri asgarileştirmeksizin, Yeltsin döneminde ilk çarpıcı zafer patlamasından sonra, bu değişimlerden bazıları sandığımızdan daha az çarpıcı veya dayanıklı olmuş gibi duruyor. Büyük sanayiler ya hükümet denetiminde ya da devlet politikalarına tabi durumda. Hükümet tarafından sevilmeyen özel sanayiciler tahrip edilebiliyor ve mülkleri müsadere edilebiliyor. Yurttaşlık hakları en azından, kısmen bir davaya bakan belirli savcıların veya mahkemelerin işlevi gibi görünüyor ve siyasi baskıdan masun bağımsız bir yargı hâlâ bir hayale benziyor. Kamusal ve özel örgütler hâlâ tutuklama veya göz korkutma için "yetkili" gruplarını ya da kar maskeleri takıp düpedüz tanınmayan silahlı adamları kullanıyor. Bu kitabın yazıldığı sırada, binlerce gösterici diğer partilere her türlü gerçek katılım imkânının engellendiği bir sistemde hileli ve gasp edilmiş Duma seçimlerini protesto ediyordu. Rusya hâlâ tek bir adam tarafından yönetiliyor: Anayasa'yı manipüle ederek, şüpheli seçimlerde kendi himayesi altındaki kişiyle görev değişimi yaparak kendi iktidarını koruyan bir hami bu. Ve kuşkusuz, yolsuzluk çok yaygın ve en tepeye varıncaya kadar sisteme nüfuz etmiş durumda.[5]

Gelgelelim, çöküş ertesi erken aşamalarda bile, daha aşina bir şey meydana gelmiş gibi görünüyordu: "Özelleştirme süre-

5 Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2010 *Yolsuzluk Algıları Endeksi'nin* "en yozlaşmış ülkeler" endeksindeki 178 ülke içinde 154. sırada yer alan Rusya, dünyanın en yozlaşmış devletleri arasında yer alıyor. Rusya bu listedeki yerini Kenya, Kongo ve Papua Yeni Gine'yle paylaşıyor.

cinde, potansiyel kazanımlar çok daha büyük olduğu için, kişisel bağlantılar eskisinden bile daha önemli hale geldi. ... Bu, Sovyet dönemlerinde *nomenklatura* seçkinlerinde çalışmış ve düpedüz eski meslektaşlarıyla temaslarını sürdüren kişilerin en kolayına gelen yöntemdi. Sovyet Komünist Partisi ortadan kalkmıştı kalkmasına, ama *nomenklatura* hâlâ hayattaydı."[6]

İktidarın Yeltsin'den Putin'e aktarımı "karakteristik olarak patrimonyal tarzda yürütüldü; Putin makamına 'otoritesini göstermeye meraklı yeni bir kabile şefi' gibi gelip oturdu."[7] Genellikle öngörülen rasyonel bürokratik devletin Rusya'nın ufkunda bulunduğu düşünülmekle birlikte, Sovyet sonrası gerçekliğinin kurumsallaşmış yasal-rasyonel (ussal) modelden bayağı farklı olduğu ortaya çıktı. Demokratik bir çoğulcu devlet yerine, Yeltsin ve Putin döneminde otorite tek bir liderin elinde yoğunlaştı. Kendine özgü bir özel sektör yerine, özel ve kamusal sektörlerin bir kaynaşmasına tanık olduk. "Rus örneğinde, seçkin ağlarında kendilerini devletle özdeşleştirmeye yönelik açık bir eğilim vardır; bu da ikisi arasında bir ayrım yapmayı son derece güçleştirmektedir."[8] Bir düzeyde, Rus tarihinde bu her zaman geçerli olmuştu.

Bazıları, birçok analizde tarihsel bakış açısı eksikliğini, "sadece iki olasılık (otoriter olana karşı demokratik seçeneği) veya tüm devletlere uygulanabilecek tek bir olası yörünge" bulunduğuna dair "yanlış varsayımı" eleştirmeye koyuldular.[9] Derken sosyal bilimciler bir dizi alternatif modeller sundular. Literatürde bu dönem "Bonapartist eğilimli Üçüncü Dünya patrimonyalizmi"nin bir türü, feodalizm veya rekabetçi otoriteryenizm olarak etiketlendi.[10]

---

6 Geoffrey Hosking, "Patronage and the Russian State", *Slavonic and East European Review* 78, Sayı 2 (2000): 319.

7 Hosking, *Russia and the Russians*, 612.

8 "Giriş", *Russia as a Network State: What Works in Russia When State Institutions Do Not* içinde, ed. Vadim Kononenko ve Arkady Moshes (Londra: Palgrave Macmillan, 2011). 2, 6-8, 10.

9 Cappelli, "Pre-Modern State-Building".

10 Bkz. örneğin, Vladimir Shlapentokh, *Contemporary Russia as a Feudal Society: A New Perspective on the Post-Soviet Era* (New York: Palgrave Macmillan,

Bourdieu'nün "sosyal sermaye" kavramını günümüz Rusya'sına uygulayan Michael Urban, bugünün Rusya'sındaki "Sivil Toplum II"ye karşı, Batı'da hâkim sivil toplumu ele aldı. Batılı versiyona, yani "Sivil Toplum I"e damgasını vuran güçlü yurttaşlık ilişkileri, sosyal sermayenin ekonomik biçimleri, zayıf kişiler arası bağlar, hukukun hâkimiyeti ve gayri şahsi yöntemlerdi. Öte yandan, "Sivil Toplum II", yurttaşlık ilişkilerinden çok enformel ağları, ekonomik sermayeden çok kişisel kültürel sermayeyi, zayıf olmaktan çok güçlü kişiler arası bağları ve kişiselleşmiş kamusal makamlar ve hukukun zayıf hâkimiyetini içerir.[11]

Bununla birlikte, rasyonel kurumsallaşma ve patrimonyalizm, ikincisinin (direnmesine karşın) piyasalar, refah, bir orta sınıf ve/veya seçimler karşısında, (şimdi söylendiği gibi, eninde sonunda) yok olup gitmeye mahkûm olarak görülmesiyle, çoğu zaman hâlâ birbiriyle ters orantılı olarak düşünülüyordu. Buna zıt bir görüş her zaman var olmuştu. Merle Fainsod'dan Joseph Berliner'e, ondan Alena Ledenava'ya varıncaya kadar, bazıları patrimonyalizm ve kayırmacılığın dışsal, gecikmeli veya yok olmaya mahkûm doğası konusunda kuşkuluydu. Bazıları, bunun sistemin çarklarının dönmesi veya en azından katlanılabilmesi için zaruri yakıt olduğunu söyledi. Başka alanlardaki sosyal bilim araştırmaları, bu ikisi arasında zaruri bir aykırılık olmadığını, bu ikisinin modern dünyada pekâlâ güzelce geçinip gidebileceğini söylediler.[12] Bununla birlikte, patrimonyalizm ile kayırmacılığın kurumsallaşmanın anti maddesi olduğu ve bu yüzden yok olmaya mahkûm olduğu görüşü, günümüz analizlerinde etkili bir akım olarak varlığını korumaktadır.

Neredeyse tüm uzmanlar kişisel klan ağlarının Putin çağı siyasetinde önemli bir güç olduğunda hemfikir olsalar da, bu

2007); ve R. D. Markwick, "A Discipline in Transition? From Sovietology to 'Transitology'", *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 13, Sayı 3 (1996): 255-76.

11 Michael Urban, "Forms of Civil Society: Politics and Social Relations in Russia", *International Political Anthropology* 1, Sayı 1 (2008): 93-111.

12 Bkz. Eisenstadt, Roniger ve diğerlerinin Giriş bölümündeki referansları.

klanların hâkimiyeti ve geleceği konusunda farklı görüşlere sahipler. T. H. Rigby, "kişisel bağlantılar ulusal çaptaki siyasette önemli bir etken olarak" kalmakla birlikte, bunların istikrarının eskiden olduğundan daha az belirgin olduğunu yazar. Piyasanın etkisi, "otoriter bir devletten demokratik bir devlete geçiş" ve "anayasal bir düzenin başlangıcı" sayesinde, günümüz klanlarının daha az güçlü ve bireylerin, çeşitli fırsatların peşine düşmeleri nedeniyle değişen üyeliklere sahip olduğunu ileri sürer. Bu nedenle gelecekleri kuşkuludur. Orlando Capelli, günümüz klanlarının Sovyet geçmişinden geldiğini kabul etse de, Sovyet sonrası dönemde nitelik değiştirdiğini belirtir: "Gelgelelim, her ne kadar aktörleri arasındaki güç dengesi gibi, içsel işleyiş tarzlarını değişime uğratmış olsa da, *demokratizatsiya*, *mestnichestvo*yu yenilgiye uğratamamıştır."[13]

Putin'in sisteminin demokratik bir devletin veya anayasal düzenin başlangıç aşamalarını temsil ettiğine dair tartışmalı kavram şöyle dursun, bazıları da, klan himayeciliğinin artık solan ve değişen doğası konusunda o kadar emin olmayıp, gücü ve öneminin kalıcılığını vurgulamaktadır. Vladimir Shlapentokh'a göre, "Sovyet Rusya sonrasında enformel, kişisel ilişkilerin rolünü abartmamak lazımdır." Shlapentokh, himayecilik şeklinde feodal bey-vassal ilişkilerine ve devlet refahı ve himayesinin özelleştirilmesine dayanan patrimonyal, bürokratik-olmayan doğası nedeniyle Putin sistemini feodalizm olarak adlandırmaktadır. Ona göre, "insanların toplumdaki yeri 'siyasi ve ekonomik konumları dahil, nesnel özelliklerinden ziyade onları koruyan klan tarafından' belirlenmekedir." Alena Ledeneva'ya göre, "Değişim işaretlerinin henüz ancak belli belirsiz olduğunu kabul etmek gerekir." Piyasalaşma karşısında klan himayeciliğinin sönüp gittiği konusunda da şüpheleri vardır: "Kamu yönetimi ve iş dünyası veya bankacılık hizmetleri arasındaki etkileşime dayananlar başta olmak üzere enformel ağlar gerek formel gerek enformel ekonominin işleyişi açısından

13 T. H. Rigby, "Russia's Clientelism, Cliques, Connections and 'Clans': The Same Old Story?", *Soviet and Post-Soviet Review* 25, Sayı 2 (1998): 119, 123; Cappelli, "Pre-Modern State-Building", 550.

temeldir."[14] Geoffrey Hosking'e göre, Sovyet sonrası "sonuç, büyük ölçüde bir patronaj sistemi tipinin kişisel bağlarıyla ve her şeye hâkim konumdaki bir başkanın otoritesiyle bir arada duran bir toplumdur."[15] Bir araştırma, ülkenin tüm zenginliğini neredeyse tamamen denetleyen yetkililer ve işadamlarına ait yirmi klanı belirlemiştir.[16]

Rigby ve diğerlerinin belirttiği gibi, klan himayeciliğinin bugün Sovyet dönemindekinden farklı olduğu kesinlikle doğrudur. Artık parti *nomenklatura*sına dayanmayan klanlar mali ve bankacılık sisteminde, sınai yönetiminde ve görünüşte devlet dışında olan birçok diğer girişimde bulunmakta ve bunlarla örtüşmektedir. Klan üyeleri ağlara daha özgürce girip çıkmakta olduklarından, üyelikleri gerçekten de daha geçirgen ve değişken görünmektedir.

Ancak, aynı zamanda bu farkları aşırı vurgulamak da ihtiyatsızlık olur. Sovyet döneminde bile, parti klanlarında, yörüngelerine girmiş partili olmayan yurttaşlar da bulunuyordu. Sanatçılar, teknik entelijansiyanın partili olmayan mensupları ve diğerleri, tıpkı onlara bağlı altlarındaki insanlar gibi sıklıkla partili hamilere sahipti. Sovyet dönemindeki himayeciliği parti *nomenklatura*sıyla sınırlamak için pek az analitik neden var gibi görünüyor. Uygulamada, elbette bir bakan veya TsK üyesi devlet konumundaydı, fakat onun ağının çok daha uzaklara kadar yayılmış olması pekâlâ mümkündü. Örneğin Başkan'ın devasa Yönetimi'ndeki "yetkili"yi Sovyet dönemindeki "TsK üyesi" ile ikame edersek, bugün de aynı durum geçerlidir.

Günümüzde bazıları devletle örtüşen, kendi ağlarına sahip bir özel sektör bulunuyor. Fakat yine, bu büyük fark yaratmayacak bir ayrım olabilir. Birçoklarının değindiği gibi, bugün devlet ve özel sektör arasındaki çizgi, varsa bile son derece bulanıktır. Sovyet döneminde, herkesin devlet tarafından istih-

14 Shlapentokh, *Contemporary Russia as a Feudal Society*, 171; Alena V. Ledeneva, "Can Medvedev Change 'Sistema'?' Informal Networks", Kononenko ve Moshes, *Russia as a Network State* içinde, 46, 58.

15 Hosking, *Russia and the Russians*, 612.

16 Marina Litvinovich, *Vlast' semei: 20 klanov, kontroliruiushchikh ekonomiku Rossii* (Moskova: Eksmo, 2012).

dam edilmesi nedeniyle, devlet ve toplum arasındaki çizginin bulanıklaştığını görürüz. Bir kolektif çiftlik başkanı bir yetkili, bir patron yoksa bir işçi miydi? Bir fabrika ustabaşısı? Yarı-zamanlı bir propagandacı? O emir veren bir devlet görevlisi miydi, yoksa emir alan toplumun bir unsuru mu? Fiilen herkes aynı anda her ikisiydi; Sovyet döneminde herkesin bir patronu olduğu gibi astları da vardı, bu yüzden kamusal/özel veya devlet/toplum ayrımları o dönemde pek faydalı olmuyordu, tıpkı şimdi de olmadığı gibi.

Bugün de, öylece yok olup gitmeyecek bir Rus himayeciliğinde pek çok şey devam ediyor. Sözgelimi, klanlara katılımın veya adam almanın nasıl olduğuna bir bakalım. "Modern" ağlar görece açık olmasına ve adam toplamanın profesyonel uzmanlığa dayanan bağımsız temsilciler tarafından gerçekleştirilmesine karşın, Rusya'da akraba ağları ve toplumsal ağlar "modern öncesi" yöntemle, sadakat ve itaat temelinde işliyor. "'Kadroların seçimi'" (*podbor kadrov*), o zaman olduğu gibi şimdi de, kişilik, uyumluluk ve takım oyuncusu nitelikleriyle sınanıyor. Duma (alt meclis) yolsuzlukla mücadele komitesinden Viktor İlyukhin, başta başkanlık ve federal yönetim yapılarının üst düzey yöneticilerinde, kadroların oluşumunun profesyonellik ilkelerine değil, tanış olma, kişisel sadakat, yazılı olmayan kurallara itaat ve kayırmacılığa (*kumovstvo*) dayandığını açıkladı. Kişisel sadakat kamu yönetiminde temel işleyiş ilkesidir. Michael Urban'a göre, tıpkı Sovyet döneminde olduğu gibi "üst düzey yetkililer münhal mevkileri rekabetçi temelde doldurmaya yönelik yasal zorunluluklardan kaçınıyor, böylelikle patronaj ilişkilerini örgütlerine yayıyorlar."[17] Stalin, sadakat ve itaate yetkinlikten daha fazla değer vermesiyle nam salmıştı. Ona göre, yetkinlik çoğu zaman emirleri sadakatle yerine getirmek anla-

17 Ledeneva, "Can Medvedev Change 'Sistema?'", 42, 44; Urban, "Forms of Civil Society", 99. Devlet bürokrasisindeki patronaj hakkında, ayrıca bkz. Eugene Huskey, "From Higher Party Schools to Academies of State Service: The Marketization of Bureaucratic Training in Russia", *Slavic Review* 63, Sayı 2 (2004): 325-48, ve *a.g.e.*, "Putin as Patron: Cadres Policy in the Russian Transition", *Leading Russia: Putin in Perspective. Essays in Honor of Archie Brown* içinde, ed. A. Pravda (Oxford: Oxford University Press), 2005.

mına geliyordu; yetkinlik sadakatin *ta kendisi* idi. Büyük ölçüde aynı şey, 1917'den çok öncesindeki Rus klanları için de söylenebilirdi.

GÜNÜMÜZ KLAN MÜCADELELERİ

Rus yüksek siyasetinin klan tarzı doğası bugünün Rusya'sında da gayet canlı ve iyi durumdadır ve günümüz yorumcuları yorulmak bilmeden Putin dönemindeki şu ya da bu klanı tartışmaktadır. Günümüz Rus hükümeti iki büyük siyasi kümelenmeye bölünmüştür. Putin gibi *siloviki* (güçlü olanlar), çoğunlukla eski Sovyet güvenlik güçlerinin kıdemli mensuplarıdır. Kendilerine verilen ismin de ima ettiği gibi, güçlü merkezî dikey kontrollerden (*vertikal'naia vlast'*), ekonomide yarı tekelci yoğunlaşmalardan yana olmak, bir güvenlik uzmanının yabancılara karşı şüphesini beslemek ve yolsuzluk ile yurttaşlık ve insan hakları konusuyla ancak naçizane ilgilenmek eğilimi göstermektedirler. Diğer eğilim olarak "reformcular" ise, serbest piyasalar, birey hakları ve daha çoğulcu ve demokratik bir siyasi sistemden yana 1990'ların Yeltsin çağı demokratlarının kalıntılarıdır. Muhafazakâr ve yarı yabancı düşmanı rakiplerinin tersine, liberal reformcular dış dünyayla işbirliğini vurgularlar. Putin'in Batı'ya karşı uyarıda bulunup ABD'de yakalanan Rus casuslarını hoş geldin türküleriyle karşıladığı ay, Medvedev caka satarak bir *iPad*'le oynadığı Silikon Vadisi'ndeydi.

Çok geniş bir anlamda, bu iki eğilimin modern Rus tarihinde tarihsel ataları vardır. Sol ve Sağ komünistler, Stalinciler ve reformcular arasındaki anlaşmazlıkları hatırlatırlar ve Stalin ve Buharin, Kruşçev ve Molotov arasındaki çatışmaları, Brejnev ve Gorbaçov, Yeltsin ve Putin arasındaki tezatları tecessüm ederler. Bundan bile önce, çok geniş bir anlamda, bu çatışma Büyük Petro'ya karşı eski Moskova boyarları ile 19. yüzyılda Rus entelektüel yaşamına hâkim olan Slavofiller ile Batılılaşmacıların anlaşmazlıklarını hatırlatır.

Rus liderler bu gerilimi çeşitli yöntemlerle idare ettiler. Çarlar, klanları ve hizipleri birbirine karşı dengeleme eğilimindey-

di. Korkunç İvan ve Stalin dûpedûz kendilerinden olmayan grupları imha etti. Modern liderler kimi zaman her iki eğilimi şahıslarında somutlaştırdı veya öyle yapıyor gibi görûndûler. Andropov, Batı cazını seven bir KGB başkanıydı. Putin, serbest piyasadan hoşlanan bir casustur.

*Silovik*inin en güçlû olanları Başbakan İgor Seçin'in çevresinde toplanan önemli liberaller (veya daha doğrusu seçkinler içinde olanları), Başkan Dmitri Medvedev'in çevresinde toplananlardı. Putin'in KGB geçmişi onu *silovik*inin doğal lideri yapmakla birlikte, Petersburg Belediye Başkanı Anatoli Sobçak dönemînde, bu kentteki günlerinde aynı zamanda bir reformcu olmuştu. Dolayısıyla tartışmaların dışında kalıyor ve barışı korumak için eğilimler ve klanlar arasında hakemlik yapıyor. Moskova büyûk prensleri de boyar klanları arasında aynı şeyi yapmıştı, tıpkı saray hizipleri konusunda çarların ve Rus siyasetinde hep olmuş ve şu anda da var olan sonu gelmez Darwinci klan mûcadelesindeki parti "aile çevreleri" konusunda komünist genel sekreterlerin yaptığı gibi. Putin'in güçlû *silovik*iye karşı Medvedev'i başkanlığa getirerek kendi geçici halefi ilan etmesi de tamamen buna benzer. Çok yakın tarihli bir çalışmaya göre, "Hûkûmet başkanı adı verilen Vladimir Putin, aslında bir çar, bir hûkûmdar (*gosudar'*), çar-babadır. Kişisel bir otokrat değildir, mutlak hûkûmdar değildir ve iktidarı anayasal da değildir. Gûcû, anayasa veya yasalarla değil, kolektif-sınıf âdetleri; karanlık nûfuz grupları, akrabalar, dostlar ve yönetsel bağlantılarıyla örtûlû anlaşmalar ile sınırlanmış durumdadır."[18]

En tepede, bugünkû Rus hûkûmetinin klan yapısı geçmiştekilere dikkat çekici bir benzerlik gösterir. Tepedeki klan liderlerine, geniş sorumluluk alanları verilir. Görevlerini yaparken, kendilerine bağlı kuruluşlarda "kendi adamlarını" istihdam etmek konusunda hatırı sayılır özgürlûğe sahiptirler. Kaldı ki, gördûğûmûz gibi, Rusya'da iktidar kadim zamanlardan beri güçlû bir kişiye yakınlıkla ilgili ve kişinin resmî unvanıyla pek az ilişkili olmuştur.

18 V. Pribylovski ve diğerleri, *Vlast'- 2010: 60 biografi i* (Moskova: Panorama, 2010).

Bu kitabın yazıldığı sırada, Rus hükümetindeki makamlar hiyerarşisinin yaygın bir anlayışına göre, bunların kabaca en tepeden aşağıya doğru şöyle sıralandığı sonucuna varılabiliyordu: Rusya Federasyonu başkanı (Medvedev), başbakan (Putin), başkanlık yürütme başkanı (Sergey Narışkin), başbakanlık birinci yardımcıları, ardından başbakanlık yardımcıları, sonra da bakanlar kurulu üyeleri. Gelgelelim, aslında fiilî rütbe kademelerinin tümüyle farklı ve seçkin grup üyelerinin gerçek sorumluluk ve güçlerinin makam unvanlarıyla pek az ilişkili olduğu konusunda, gerek Rusya gerek Batı'daki analistler arasında neredeyse tam bir mutabakat vardır.

Herkes başbakan olarak Putin'in, başkan olan Medvedev için çalışmadığını bilmektedir; Anayasa'ya rağmen, durum bunun tam tersidir. Çoğu kişi, Putin'den sonra, muhtemelen en güçlü simanın aslında İgor Seçin olduğunda hemfikirdir: Seçin, birinci yardımcı bile olmayan başbakan yardımcılığı gibi mütevazı bir unvan taşımaktadır. Sözüm ona Medvedev'in yardımcısı olarak çalışan Narışkin, fiilen Putin'in has adamlarından (ve onun KGB Yüksek Okulu'ndan sınıf arkadaşlarından) biridir. Görünüşte Federal Narkotik Polis Başkanı olan Viktor İvanov, aslında Putin'in personel atamaları konusundaki başdanışmanıdır.

Sovyet döneminde, Stalin'e bağlı büyük parti oligarklarının her birinin görev unvanlarından bağımsız, resmî sorumluluk alanları vardı. Örneğin, 1935'te Merkez Komite'nin her sekreteri ekonomi, parti ve devlet faaliyetinin çeşitli kesimlerinin "küratörü" idi. Andreev ve Yejov, Orgbüro gündemlerini hazırlamakla yükümlüydü. Andreev, Sanayi ve Ulaşım dairelerine başkanlık ediyor ve Merkez Komite kalem çalışanlarına nezaret ediyordu. Kaganoviç Moskova kent yönetimine nezaretinin yanı sıra demiryolları komiseri olarak hizmet ediyordu. Stalin Kültür ve Propaganda Dairesi'ni çekip çeviriyordu.[19]

Bugünün Rusya'sındaki üst düzey soylular arasında ayrıca gayri resmî bir sorumluluk bölüşümü vardır. Putin'in kendisi genel koordinatördür ve dışişleri bakanı (Sergey Lavrov) ile

19 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 961, l. 16.

birlikte yegâne danışman ve sözcü olarak doğrudan dış politikadan sorumludur. Viktor İvanov personel atamalarına nezaret ediyor. Medvedev yargı ve personel sorunlarına, İvanov'un onayına tabi olarak nezaret ediyor. Seçin, (finans hariç) ekonominin büyük bölümünün yanı sıra, devlet güvenlik organlarından sorumludur. Görünüşte devlet başkanının başyardımcısı olarak görünen Vladislav Surkov, fiilen ideoloji ile gençlik grupları ve siyasi partilerle ilgili sorunları denetliyor. Bütün bu isimler ve diğerleri, güçlerini, sandalye kapmaca oyunundaki gibi sürekli değişebilen makamlarından değil, Putin'e yakınlık derecelerinden alıyorlar. Bugün Rusya'da hükümetin en tepesinde yer alan önemli liderlerin hemen hepsi ya KGB ile ya da Petersburg'daki döneminden Putin'le bağlantılı kişilerdir.[20]

Bazen klanlar arasındaki entrikalar ve mücadeleler, kamuoyunun gözünün önüne geliyor. 2003'te, Putin, bir diğer FSB [Rusya Federal Güvenlik Servisi] klanına, yani Petersburg KGB'den eski meslektaşı ve eski bir federal bölgesel tam yetkili temsilci olan Viktor Çerkesov'un klanına zemin sağlamak için yeni bir Federal Narkotik Kontrol Servisi (FSKN) kurdu ve Çerkesov Moskova'ya gelerek yeni dairenin başına geçti. Ana FSB ise, Seçin'in müttefiki Nikolay Patruşev'in kontrolünde kaldı. Daha en baştan itibaren, yeni FSKN'nin gerçekte bir FSB-2, Çerkesov ve adamlarının yuvası olacağı belliydi. FSKN, eski Vergi Polisi'nin kırk bin çalışanı ve donanımını kendine kattı; bu da ona ülkede hemen her işi soruşturma yetkisinin yanı sıra, bol kazançlı sınır denetim ticaretinde bir rol verdi. Koruması altındaki Çerkesov aracılığıyla vergi soruşturmalarının kontrolü Putin'e, ayrıca Mihail Hodorkovski'ye karşı kullanabileceği dolaysız kurumsal bir silah verdi. Özü itibarıyla, bir klanı barındırmak üzere yeni bir kurum yaratıldı. Burada, kurumların klanların elindeki gelgeç aletler olduğu klan siyasetinin kurumlara hâkimiyetine bir kez daha tanık oluyoruz.

Putin'in, iki polis dostu Seçin ve Çerkesov arasında bir hakem rolüyle birlikte, iki klan birkaç yıl boyunca giriştikleri manevralarla, birbiriyle barışçıl bir rekabet yürüttü. Seçin klanın-

20 Pribylovski ve diğerleri, *Vlast'- 2010*, 1-9.

da FSB'den Patruşev ile Ulusal Soruşturma Komitesi Başkanı Aleksandr Bastrikin'den başka, eski savcı (oğlu, Seçin'in kızıyla evli olan) General Vladimir Ustinov bulunuyordu. İki klandan zayıfı olan Çerkesov'un klanı ise, Başkanlık Emniyet Servisi Başkanı Viktor Zolotov, o sırada görevli başsavcı Yuri Çayka ve daha birçok Petersburg'dan KGB yetkilisini içeriyordu.

Derken, 2007'de, iki klan birbiriyle savaşa tutuştu. Hızlandırıcı etken, Putin'in başkanlık için bir daha aday olmayacağına ilişkin ifadesi olmuş gibi görünüyor. Bir analistin söylediği gibi, "Bugün Rusya'nın siyasi sisteminin tamamı, Putin'in rakiplerinin istediğinin tersine ve kendi istedikleri senaryoya göre iktidarda kalacağını görmek için mücadele eden çeşitli klanların ve grupların mücadelesinden ibarettir."[21] Dolayısıyla Putin'in devam etmemesiyle, Rus klan oligarşisinin kadim kurallarına göre, barışı koruyacak ve ganimetleri dengeli dağıtacak bir çar-hakem kalmamış olacaktı. 15. yüzyıldan beri Rusya'da ne zaman hakemlik eden hükümdarın yerini alması beklenebilecek bir siyasi boşluk ihtimali doğsa, hizipler ve klanlar yakında başlayacak anarşi içinde konumlarını korumak ve genişletmek için açık ve vahşi bir mücadeleye döndüğünden anarşik klan iç savaşı kendini göstermiştir.

Müsademeler, Petersburg'da Rus mafyası Tambov Çetesi'yle şüpheli bağları olan karanlık işadamı Vladimir Barsukov'un polis tarafından tutuklandığı Ağustos 2007'de başladı. Barsukov, Çerkesov ve Zolotov'la ilişkileriyle tanınıyordu ve basın, savcıların bu bağları soruşturmakta olduklarını duyurdu.[22]

Açık savaş ekimde patlak verdi. FSKN'de Çerkesov'un üst düzey bir adamı olan Tuğgeneral Aleksandr Bulbov ve birkaç diğer FSKN yetkilisi, o döneme gelindiğinde Seçin'in soruşturma komitesinde çalışmaya başlamış Patruşev'in FSB ajanlarınca 2 Ekim'de Moskova'daki Domodedovo Havaalanı'nda tutuklandı. Bulbov, FSKN'nin silahlı koruma görevlilerince koruma altına alındı ve bir tanığın ifadesine göre, iki polis kuvveti arasında neredeyse bir silahlı çatışma çıkacaktı. Bulbov gözaltına

21 Mikhail Delyagin, ITAR-TASS (FRE/RL), 9 Kasım 2007.

22 ITAR-TASS, 9 Kasım 2007.

alındı ve iş dünyasıyla yasadışı etkinliklere girişme, rüşvet alma ve yasadışı telefon dinleme faaliyetleriyle suçlandı. Çerkesov yanlısı Başsavcı Çayka tutuklamayı protesto etti ve Bulbov'un serbest bırakılması talimatını verdi, fakat Moskova Kent Mahkemesi başsavcıyı aşağıladı, Seçin'in soruşturma komitesinin itirazlarını kabul etti ve Bulbov'un tutukluluğunun devamına karar verdi.

"Seçkinler arasındaki savaş artık su yüzüne çıkmış durumdadır."[23] Bunu izleyen muharebelerde, Savcı Çayka üst düzey bir FSB yetkilisini tutuklayarak onu sansasyonel bir cinayete kurban giden Anna Politkovskaya'nın ölümüyle suçladı. Seçin'in kudretli soruşturma komitesi serbest bırakılmasını sağladı. Çerkesov'un FSKN yetkililerinden beşi FSB tarafından tutuklandı, diğer ikisinin de zehirlendiği söylentisi yayıldı. Bir açık mektupta, son Sovyet KGB şefi Vladimir Kryuçkov, bir grup diğer emekli güvenlik yetkilisiyle birlikte, kavgaya son vermeleri yönünde iki tarafı da uyardı. "Bizim tecrübemize güvenin. ... Büyük sorunlar doğacaktır ve bu kabul edilemez bir durumdur."[24] Kryuçkov oyuncular hakkında muğlaktı, bu yüzden mesele, Churchill'in gizemli, anlaşılmaz Sovyet iktidar mücadeleleri hakkında söylediklerini andırıyordu: Bir halının altında kapışan buldoklara benziyorlar.

Seçin'in klanı üste çıkmışa benziyordu. Yetkilerinin büyük bölümü elinden alınan başsavcı Çayka istifaya zorlandı; yetkilerinin çoğu Seçin yanlısı bir soruşturma komitesine tahsis edildi. Çerkesov, anlaşılan, çok istediği üzere bu güçlü komitenin başkanlığına atanmadı. Fakat Putin Çerkesov'un dize geldiğini görmeye hazır değildi; bu şekilde Seçin grubuna karşı önemli bir karşı denge gücünü kaybetmiş olacaktı. Ekim sonunda Çerkesov'u, Patruşev'in Ulusal Anti-Terörizm Komitesi'yle aynı düzeydeki, nadide bir kurum olan Ulusal Narkotik Komitesi'nin başkanlığına atadı.

Bu klan savaşının göbeğinde, Çerkesov oligarşik anarşinin –tüm bu eylemlerin halktan gizli tutulması gereğine ilişkin– ilk

23 *Wall Street Journal*, 10 Ekim 2007.

24 ITAR-TASS, 9 Kasım 2007.

kuralını çiğnedi ve büyük tirajlı *Kommersant* gazetesinde halka açıkladı.[25] İsimler vererek mücadeleyi anlattı. Kendisine bağlı FSKN kuruluşunu ve onun mümtaz eski KGB yetkililerini savundu ve onların "özel servisler arasındaki bu iç kavgada" hatalı şekilde suçlanıp mahkûm edildiğinden yakındı. Uyarıda bulundu: "Bu savaşta kazanan olmayacak. Çok önemli şeyler tehlikededir." Karanlık ve muğlak bir dille FSB'den rakiplerinin yasadışı ticari bağlantılarına atıf yaptığı makalesinin başlığı şuydu: "Savaşçıların Tüccara Dönüşmelerine İzin Verilemez." Kryuçkov ve eski ahbapları gibi artık önemini yitirmiş dışlanmışların klan savaşına değinmesi bir şey, hâlâ mevcut oyunculardan birinin böyle yapması, üstelik ayrıntılar vermesi tümüyle farklı bir şeydi. Çerkesov, Rus oligarşisinin kadim kurallarından birini çiğnemişti: gizlilik.

Ortaçağ'dan beri, güçlü klan kümelenmelerinin doğal olarak birbiriyle rekabet edeceklerine dair bir anlayış vardı gerçi, fakat sistemi muhafaza etmek uğruna, bunu halktan saklamak zorundaydılar. Kargaşayı önlemek için, her şeyi kapalı kapılar ardında yapmaları gerekiyordu. Kararlar ittifakla ve gizli alınmalıydı. Ortaçağ Rusya'sından bahsederken Edward Kenan şunları yazmıştı: "hükümet ... komplocuydu: Klanlar iktidarlarını genişletmek için birbirine karşı komplo kuruyorlardı. Katılımcı olmayanların siyaset, siyasi gruplaşmalar veya anlaşmazlık noktalarıyla ilgili otantik bilgileri ortada yoktur." Rus atasözü *iz izby soru ne vynesi* bu duruma çok uygun düşmektedir: "Kol kırılır yen içinde kalır."[26]

Putin ise, bu mücadelede aleni hiçbir konum benimsemeyerek hamlelerini gizlilik içinde yürüttü; bu da, geleneksel açıdan alınması gereken tutumdu. Fakat Çerkesov'un patlaması onu

---

25 "Nel'zia dopustit, chtoby voiny prevratilis' v torgovtsev", *Kommersant*, 9 Ekim 2007.

26 Edward Keenan, "Muscovite Political Folkways", *Russian Review* 45, Sayı 2 (1986), 119, 156. Rus sosyologlar, Sovyet döneminde yasaklı bir konu olan himayecilik üzerine araştırmalara girişmiş durumda. Siyasi elitin bileşenlerinin aksine, araştırmacılar geleneksel gizlilik peçesi altında değiller. Bkz. örneğin, M. N. Afanas'ev, *Klientelizm i rossiiskaia gosudarstvennost'* (Moskova: Moskovski obshchestvenntyi nauchnyi fond, 2000).

öfkelendirdi. 19 Ekim'de, bir toplantıdan diğerine geçtiği sırada, kendisine özel servislerdeki bu iç kavga hakkında sorular soran muhabirler tarafından köşeye sıkıştırıldı. Kadim kurallara uyarak herhangi bir ayrıntı vermekten veya iki taraftan birini eleştirmekten kaçındı. Aslına bakılırsa bir çatışma olduğunu bile itiraf etmedi. Muhabirin sözleriyle aktarırsak, "Onun görüşüne göre, gene de özel servislerde savaş olup olmadığını sordum." Putin kaçamak bir yanıt verdi; bunun yerine gerçek sorunu teşhis etti: halkın önünde konuşmak. Tek yorumu, "Üniformalarının şerefini koruyan insanların yerinde olsaydım, çevremdeki insanları suçlamazdım, hele hele medyada hiç." Muhabir devam ediyordu, "Hâlâ asansöre binmemişti. Bir şey daha eklemek istedi: 'Bu tür bir sorunu basın önünde tartışmayı yanlış buluyorum,' dedi."[27]

KÜLT

Vladimir Putin kültü, liderlik kültlerinin ve bu kültlerin temsil ettiği iktidarın şahsileşmesi meselesinin ne Stalin'le ne de Sovyet rejimiyle sona erdiğini gösteriyor. Putin kültü, otoriter bir eril atlet, güçlü bir lider ve Rusya'nın ve Rusların dış mihraklara karşı sözünü sakınmayan öfkeli savunucusu olarak medya tarafından yaratılmış bir markadan oluşur. İnsanları kaplanlardan kurtarır, halk önünde çocukları ve köpekleri kucaklar, Baykal Gölü'nün derinlerinde dalış yapar, en tehlikeli yamaçlarda kayak yapar ve aynı zamanda resim ve çömlek yapar. "Putin Hakkında Peri Masalları" gibi çocuk kitapları çıktı.

Putin'in imaj ve ikonografisi hem onun kültünün tezahürleri hem de kişinin (ve suretinin) devletle uzun vadeli son ilişkilendirmesidir. 2007'ye gelindiğinde, bir Moskova kitabevinin raflarında Putin'in yirmi sekiz farklı portresi satılmaktaydı.[28] İçlerinden biri "Çizerken, sözcüğün gerçek anlamıyla ona

27 *Kommersant*, 19 Ekim 2007.

28 Bkz. Julie A. Cassiday ve Emily D. Johnson, "Putin, Putiniana and the Question of a Post-Soviet Cult of Personality", *Slavonic and East European Review* 88, Sayı 4 (2010): 681-707, ve Helena Goscilo, *Putin as Celebrity and Cultural Icon* (New York: Routledge, 2012).

âşık olduk," diyen tanınmış ressamlarca yapılmış, "Putin'in On İki Ruh hali" adıyla, onun çeşitli yüz ifadelerini betimleyen bir takvim çıktı.[29]

Nijniy Novgorod bölgesinde, 2005'ten beri bir tarikat, bir Putin ikonuna tapmaktadır; yakın geçmişte tarikat lideri Rahibe Fotina'nın ifadesiyle "Bir kralın ruhuna sahip" ve "Putin farklı bir Rusya'nın yolu!" olduğu için, yakın geçmişte bu ikon ışıldamaya ve kutsal yağ (*zamirotochila*) damlatmaya başlamıştır.[30] Putin ise, kişisel olarak tapılması konusunda biraz daha ihtiyatlıdır. 14. yüzyılda kurulmuş Valaam Manastırı'na yaptığı bir ziyarette, bir rahibin elini öpmeye davrandığı zaman irkilerek "allak bullak olmuş görünen" Putin, hızla elini çekinişti.[31]

Nasıl Stalin ve tarihte diğer liderler, yapılan yanlışları düzeltmek üzere kişisel dikkat ve lütuflarını bağışlamışlarsa, Putin de, daha modern teknolojiden yararlanarak halktan insanların şikâyetlerine çözüm bulmak üzere onlardan dilekçelerini alıp bürokratlarla direkt temas kurduğu televizyon yayınlarına çıkmaktadır. Bunu yaparak, çarınki gibi olan imgesini korumaktadır; hatalar ve adaletsizlikler için (kendi) bürokrasisini suçlamakta ve Korkunç İvan ve Stalin gibi çok farklı şahsiyetleri kuşatan folklorun ayrılmaz bir parçası olan naif bir monarşizmi teşvik etmektedir.[32] Valaam'a yaptığı ziyarette, gelişini beklerken sıraya dizilmiş yerel sakinlerden dilekçe ve mektupları kabul etti. Çar (İvan, Stalin, Putin) iyi, soylular (boyarlar, bürokratlar) kötüdür; "çar neler olup bittiğini bir bilseydi..."

Putin, geleneksel Rus naif monarşizmini desteklerken, makamında bir raporla meşgul, masasının başında elleri boş, mahzun bir yüzle, kaşlarını çatarak, bir aksaklığın suçunu üstlenmiş gibi hafifçe kendini bırakmış bir yetkili havasıyla masasın-

29 "'Twelve Moods of Putin' Hits Russia", *BBC News*, 6 Aralık 2001.

30 "Ikona Vladimira Putina zamirotochila pered vyborami", *Kommersant*, 21 Ocak 2012.

31 "Russian President Vladimir Putin Ruffled", *Reuters*, 6 Ağustos 2012. Video: http://www.guardian.co.uk/world/video /2012/aug/06/russian-president-vladimir-putin-priest-kiss-video.

32 Maureen Perrie, *The Image of Ivan the Terrible in Russian Folklore* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), 116-17.

da oturur halde, özenle hazırlanan geleneksel fotoğraf ikonografisini sıkça kullanıyor. Alınacak ders çok açık. Vladimir Vladimiroviç (Putin) sizin yanınızdadır; işe yaramazın ötesinde bir bürokrasiye sahip devleti feshedip yerlerine yenisini getirirken, sizin çıkarlarınızı kollamaktadır. Tersine, eğer Putin astını övüyorsa, yetkilinin kendisi dimdik oturur ve masadaki hiç kimse kaşlarını çatmaz.

Putin kültü, Rahibe Fotina'nın görüşlerine karşın, Stalin veya Lenin'inkinin tersine, mistik aşkıncı niteliklere dayanmıyor. Stalin sonrası Sovyet liderlerininkine de benzemeyen bu kült, saygın bir atadan (Lenin) devralınmış bir havari halefe dayanmıyor. Stalin'den sonra, lider kültünün karizmatik-aşkıncı niteliği zeval buldu. Ne kadar çabalasalar da, ne Kruşçev ne de Brejnev hiçbir şekilde kahraman olamadı. Azizleştirilmiş Lenin'le veya ihtilalle havarilere özgü hiçbir bağlantıları bulunmuyordu ve aşkın bir otorite kaynağı olarak "parti"yle olan ilişkileri yeterli olmadı. İnsanlar "parti"nin ne olduğunu ve kesinlikle mistik filan olmadığını günlük yaşamlarından çok iyi biliyorlardı. Aslına bakılırsa, Sovyet nüfusu gitgide daha kentli, daha eğitimli ve daha sofistike oldukça, genel olarak mistik-aşkın olanın cazibesi sönmüştü.[33]

Gelgelelim, büyülü olanın bütün bu yok olup gidişine karşın, Putin imgesinin gene de kültten geri kalır bir yanı yoktu. Putin devletle, devlet de onunla özdeşleştiriliyor. Günümüz Rus basınında yapılacak bir tarama, siyasi otoritenin kişisel olarak kavranmasının, bugünün Rus liderlerine tapmada ortaya çıktığını gösteriyor:

> "Putin'in varlığı için Tanrı'ya şükrediyorum!"
>
> "Vladimir Vladimiroviç [Putin]! Senin doğduğun gün ne kutlu bir gün!"
>
> "Vladimir Vladimiroviç Putin'in tavsiyesini öyle bir özen, öyle bir saygıyla dinliyoruz ki!"

33 Bu değişimin diğer etkileri için bkz. Moshe Lewin, *The Gorbachev Phenomenon: A Historical Interpretation*, (gözden geçirilmiş baskı), (Berkeley: University of California Press, 1991).

Siyasetin kişisel ve patrimonyal kavranışı, kraliyet patronajı pratiğinde varlığını sürdürüyor. 13. yüzyıl kadar gerilere giden bir prensin, çarın veya başka bir ileri gelenin kişisel patronajı, manastırların, kiliselerin ve diğer yerlerin gelişimi ve refahında hayati önem taşıyordu. Çoğu zaman, bu himmet bir bağışlama ve sürecek bir destek ve iyiliğin eşlik ettiği bir kraliyet ziyaretiyle mühürleniyor ve simgeleniyordu. Kraliyete mensup şahsiyetin iyiliğine mazhar olan yer ile olan bağlantısı halka duyuruluyor ve kaçınılmaz olarak bu tür ziyaretlerin ardından kurumun seçkin konumu ve serveti geliyordu. Bu kişiselleşmiş bağlantının sembolizmi, merasimi ve ekonomisi bugün bile devam ediyor. Bürokratik işlemlerin başarısızlığa uğradığı yerde, kraliyet patronajı hâlâ işlerin yürümesini sağlıyor.

Başkan Putin'in varlığı, patronajı ve himmeti, kaynakların öncelikleri ve dağıtılmasının belirlenmesinde etkilidir. Beş yıl boyunca, Kızıl Meydan yakınındaki yıkılmış Rossia Oteli'nin yeri, çeşitli bürokratik veya ticari kurumlar oraya neyin ve kim tarafından inşa edileceği konusunda çekişirken, terk edilmiş bir inşaat alanı olarak kalmıştı. Lujkov yeraltı otoparkıyla birlikte bir otel/iş merkezi kompleksinden yanaydı. Rus parlamentosunun iki ayrı meclisinin binalarının, buradaki boş yere inşa edilmesi düşüncesini ortaya atanlar olmuştu. Fakat Ocak 2012'de, bu alanı ziyaretinde Putin, yeni belediye başkanı Sergey Sobyanin'e şunu önerdi: "Ne düşünüyorum, biliyor musunuz? Moskova'nın merkezindeki hemen tüm park alanları geçmiş dönemlerde inşa edilmişti. Belki buraya bir park alanının inşa edilebileceği önerisinde bulunmak istiyorum." Sobyanin tam bir itaat ruhuyla şu yanıtı verdi: "Bu harika olur!" Birkaç saat içinde, yıllar süren darboğaz aşıldı ve Moskova yetkilileri bir park projesi için yarışma ve ihaleyi duyurdu.[34]

Yenilenen Rus müzelerini tekrar ziyaret edenler çoğunlukla bu yüz gerdirme operasyonunun nedenlerini anlarlar. Moskova'daki Devlet Çağdaş Tarih Müzesi'nin (eski Devrim Müze-

34 "Putin's Plan for Former Moscow Hotel Site: A Park", *Reuters*, 20 Ocak 2012; "Putin Says Replace Business-Center Plans for Rossia Hotel Site With Park", *Moscow News*, 20 Ocak 2012.

si ve ondan önce de İngiliz Kulübü) yakın zamandaki ziyaretçileri, yıllar süren resmî ihmalin ardından önemli bir gelişmeyi fark ediyorlar. Salonlar ve koridorlar yenilenmiş ve boyanmış, sergi mekânları genişletilmiş, döşemeler yeniden yapılmıştır. İlk sergi salonunda, o dönemki Başkan Dmitri Medvedev'in ziyaretinin sarf ettiği sözlerin de iliştirildiği gülümseyen fotoğrafları, müzeyi onun himmeti olarak tanımlar; yenileme çalışmaları da o ziyaretten kısa süre sonra başlamıştır.

Medvedev ayrıca Yeni Kudüs Manastırı'nı da himayesiyle ihya etti. Hatırı sayılır bir tanıtım kampanyasıyla, Ekim 2008'de manastırın yeniden inşa fonunun bir toplantısına katılarak bir konuşma yaptı. Bunun hemen ardından, manastırın (İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından tahrip edilmesinden yarım yüzyıl sonra kağnı gibi ilerlemiş olan) yeniden inşa çalışmaları âdeta uçuşa geçti. Muazzam bir arkeolojik kazı çalışması başlatıldı ve manastır katedrali sistemli bir yeniden inşa için devasa bir yapı iskelesiyle kaplandı.[35]

Muhtemelen kadim kraliyet ziyaretlerine en benzer örnek, Putin'in Novodeviçi Rahibeler Manastırı'na yaptığı ziyaretti. Mayıs 2012'de, Putin manastırı ziyaret etti ve tıpkı bir Moskova prensinin yapacağı gibi, rahibelere, İsa'nın Annesi'nin mucizeler yaratan Iviron İkonası'nı hediye etti. "Ortodoks Kilisesi bizim ahlâki değerlerimizin bekçisidir. Bu ikonayı büyük bir mutlulukla kiliseye teslim ediyorum. Artık burada halka hizmet ve yardım etsin," diyen Putin, ardından tam da Napolyon'un birliklerince tahrip edilmiş manastırın duvarları önündeki Vaftizci Yahya'nın Kafasının Kesildiği eski Kilise hakkında bilgi verdi. *Ekho Moskvy*'nin yazdığı gibi, "ardından ansızın, Putin'in Novodeviçi Rahibeler Manastırı'nı ziyaretinden kısa süre sonra, kent yetkilileri kiliseyi yeniden kurma konusunda hızla karar aldılar."[36]

35 *RIA Novosti*, 20 Ekim 2008.

36 Novodeviçi "federal önemde" koruma altına alınmış bir yer olduğu için, komplekste yapılacak değişiklikler o düzeyde bir yetkilinin iznini gerektirir. Manastır topluluğu, aynı zamanda (Rusya'nın 1992'de onayladığı sözleşme uyarınca) UNESCO Dünya Mirası değerleri arasında yer almaktadır, bu yüzden bu binalar topluluğundaki her türlü değişiklik yasaklanmıştır. Fakat ne

Ortodoks Patrik II. Aleksey, Rus patriklerin her zaman yaptığı gibi, çarın üstün dünyevi otoritesini desteklercesine konuştu. "Size hitap ederken, daima Rus halkının şerefli bir yaşam sürmesine ve Anavatanın her yönden yeniden doğmasına ne büyük samimiyetle uğraştığınıza inanmış olarak konuşuyorum," ve "Rus topraklarının hemen her yerine yolculuklar yaptınız ve Rus halkı adına kendinizi feda edercesine çalıştınız."[37]

Başkanlık Genel Sekreteri Sergey İvanov ise, Rus Ortodoks Kilisesi ile devlet arasındaki işbirliğinin benzersiz deneyimini övdü. "Devletin, Rus halkının dinî duygularına karşı her türlü saygısızlık ve küfür girişimini önlemek için hukukun tüm gücüyle savaşacağı" vaadinde bulundu: "Ne de olsa, ülkemizin yaşadığı tüm trajedilerin kaynağı ruhani temellerin erozyona uğratılması olmuştur."[38]

BÖLGESEL BARONLAR VE "KRALIN ADAMLARI"

Stalin ile ondan önceki ve sonraki Rus liderleri gibi, Putin de vilayetleri yöneten seçkin ekâbirle bir merkez-çevre çatışması yaşıyor. SSCB'nin 1991'deki çöküşünden beri, vilayet yöneticileri halk oyuyla seçiliyor. Fakat Yeltsin yıllarına damgasını vuran servetin gitgide az sayıda kişinin elinde hızla yoğunlaşmasıyla birlikte güçlü bölgesel ve merkezî ekonomik (o dönemde anıldığı ismiyle) "yapılar", yerel ve bölgesel seçimleri etkilemeye ve eninde sonunda denetlemeye başladı. Bu yapılara karşı çıkan adaylar, kendilerini taciz altında ve medya ve toplantı salonlarına erişemez buldular, hatta kimi zaman dayak yer veya öldürülür oldular. Sözde demokratik olarak seçilen taşra yöneticilerinin –çoğu değilse bile– birçoğu bu nedenle yasal veya yasadışı "mafyaların" eline geçti.

Başlangıçta nüfuzlu ekonomik çıkar çevrelerinin doğrudan

UNESCO ne Rus federal hukuku çarın patronajına karşı duramıyor; üstelik bu kuruluşların temsilcileri proje toplantılarına bile davet edilmediler. "V Moskve priniali reshenie vozvesti khram v Novodevich'em monastyre, ne postaviv v izvestnost' IuNESKO", *Ekho Moskvy*, 11 Haziran 2012.

37 "Lizost' k telu", *Vlast'*, Sayı 50 (803), 22 Aralık 2008.

38 "Patriarkh vstal na zashchitu istorii", *Moskovski komsomolets*, 2 Ekim 2012.

denetimi altında olmayanlar bile, eski tüfek Bolşevik bölgesel parti sekreterlerinin Stalin döneminde anladıkları şeyi anladılar. Rus atasözünü aktarırsak, "Tanrı cennetinde, çar ise çok uzaktadır." Kendi bağımsız siyasi aygıtlarını bölgesel çıkarlar ve yönelimler üzerine inşa ve bunları kendi himaye çevreleriyle istihdam ettiler. Zamanla, bu yöneticiler de oligarşik "yapı"ların ya etkisi altına ya da onlarla ortaklığa girdiler.

Stalin gibi, Putin de bu merkezden uzaklaşan bölgeselciliğe karşı bir taarruz başlattı. 2000'de, Rusya Federasyonu'nun seksen dokuz vilayet ve cumhuriyetine dayanan yedi "federal seçim bölgesi" yarattı ve kendi "kralın adamları"nı tam yetkili temsilciler olarak bu seçim bölgelerine gönderdi. Başlangıçtaki yedi tam yetkili temsilciden beşi, Putin'in FSB veya ordudan arkadaşlarıydı ve bu temsilcilere, bölgesel liderleri soruşturma yetkisiyle birlikte Hazine, Vergi Müfettişlik Kurumu, Adalet Kurumu ve polis kayıtlarına erişim hakkı verildi.

Fakat Putin'in atadığı "kralın adamları" Stalin'inkilerden daha başarılı olamadı. Vilayet yöneticileri, tam yetkili bu temsilcileri görmezden gelebilecek kadar nüfuzluydu ve Putin'in "yedi seçim bölgesindeki tam yetkili temsilcileri hiç mi hiç korku yaratmadı. Kremlin yanlısı *Argumenty i Fakty* gazetesi, Tataristan Devlet Başkanı Mintimer Şaymiyev'in ona, bir garsona gösterebileceği kadar nezaket gösterdiğini yazdı: 'İlkin onu dikkatle dinleyip, ardından en sevdiği yemeği sipariş ediyor.'"[39] Putin'e, bir yetkili tarafından soruşturma altında olan (yapması hiç de zor olmayan bir hamle) seçilmiş bir yöneticiyi askıya alma yetkisi veren 2000 yılındaki ek bir yasa bile, bölgesel baronları dize getiremedi.

Nihayet Putin, kendi makamının atama yetkisine sahip olmasıyla, bölgesel yöneticileri seçilmiş yetkililerden atanmışa dönüştüren yeni bir kararname çıkarmak için 2004 Beslan katliamını kullandı. Televizyonda yayınlanan bir soru-cevap programında, bu hamleyi "suçluları iktidardan uzak tutmak" olarak haklılaştırdı. Putin şunları söyledi: "Neredeyse her adayın arkasında daima, hesabı bilinmeyen kara paralarını, seçim kam-

39 *Russia and Eurasia Review* 1, Sayı 2 (18 Haziran 2002).

panya sürecini ve sonuçlarını etkilemekte bazen çok da başarılı bir şekilde kullanan suçlular bulunuyordu." Artık yönetici adayları başkan tarafından aday gösteriliyordu ki Putin'e göre, "bu da, en azından vilayet yönetiminin yüksek düzeyinde halkı suçlulardan az çok" korumaktaydı.[40]

Stalin'in 1937 ve 1938'de bölgesel liderlere uyguladığı katliam gibi, bu karar da, gerçi elbette çok daha az şiddete dayalı yöntemlerle olsa bile, bağımsız bölgesel otoriteye fiilen son verdi. Ve tıpkı Stalin'in darbesi gibi, Putin'inki de Rus siyasetinde bir şekilde yaygın görünen yerel klan iktidarı ya da merkez-çevre gerilim ve çatışmalarını büsbütün bitiremedi. Bu klan mücadelelerinin sönük bir yankısı olarak, bu satırların yazıldığı günlerde, Putin cinayetler ve diğer ağır suçlarda, "klan sadakatleri temelinde beraatleri önlemek için" sanıkların jüri yargılamalarının yerel yerine bölgelerarası düzeydeki mahkemelerde sınırlanmasını önerdi.[41]

KRALİYET REKABETLERİ

Putin'in Mihail Hodorkovski'yle mücadelesinin de geçmişle benzer yönleri vardır; Stalin'in Troçki'yle mücadelesi gibi Moskova prensleri arasındaki pek çok mücadelelerle benzerlik taşır. Her iki modern örnekte, henüz bir diktatör olmamış yeni bir lider, güçlü bir rakip ve oligarşi kurallarının belirli bir anlayışı vardı.

Lenin 1924'te öldüğü zaman, Stalin yeni bir liderdi. Troçki ise Kızıl Ordu'nun başındaydı ve Politbüro'da bir sandalyesi vardı. Peşinden gelen kitleler ve göz önünde bir şahsiyeti vardı ve 1924'ten önce, oligarşinin kurallarına göre oynadığı sürece konumunun tehdit altında olduğuna dair bir işaret bulunmuyordu. 2000 yılında ilk başkanlık seçimini kazandığı dönemde, Putin de yeni bir liderdi. Mihail Hodorkovski, güçlü Menatep Bankası ve Yukos petrol imparatorluğunun başındaydı ve oli-

40 Interfax. 16 Aralık 2010.

41 Vladimir Isachenkov, "Russian Leaders Argue about Soviet Model", *Associated Press*, 27 Aralık 2010.

garşinin kurallarına uygun oynadığı sürece, onun konumu da tehdit altında görünmüyordu.

Bu kuralların en önemli olanları arasında, 1924'te olduğu gibi 2000'de de, en tepedeki yönetici grubun ortak kararlarına bağlılık ve sıkıntıları gizlilikle çözmek bulunuyordu. Aslına bakılırsa, bu gayri resmî kuralların Rusya'da yüzlerce yıllık bir sicili vardı. Kişinin görüşleri ne olursa olsun, gizlilik de dahil kurallara göre oynadığı sürece, saygınlığı kadar yetki ve nüfuz alanlarını da koruyabilirdi. Fakat 1924-1926'da, Troçki Stalin'in parti liderlik "rejim"ine kamuoyunun gözü önünde bir hücum başlattı ve daha fazla parti demokrasisi ve katılım çağrısı yaptı. Bu, genel olarak kuralların ihlali olarak görüldü. Parti disiplini ve görgü kuralları, bunun yerine, işleri Politbüro içinde sessizce yürütmeye çalışması gerektiğini öngörüyordu. Halka, hem de bu kulak tırmalayıcı taleplerle gitmek, Bolşeviklerin parti birliği konusunda en beter kâbusu görmelerine neden oluyordu: partide bir bölünme.

Putin ve aristokratları, 2000'de benzer düşüncelerle işe koyuldular: Kırılgan rejimi tehlikeye atmamak için işlerin gizli kapaklı yürütülmesi gerekiyordu. Fakat Putin aynı zamanda yeni bir kural da koydu, daha doğrusu eski bir kuralı güncelledi: Oligark boyarlara, (muhtemelen yasadışı yollardan edinilmiş) kazanç ve makamlarını muhafaza edebileceklerini, fakat siyasette kamusal oyuncu olmamaları gerektiğini söyledi. Çoğu oligark kurala uyduysa da, bazıları bunu kabul etmedi. Bir basın ve televizyon imparatorluğunu denetleyen Vladimir Gusinski, elindeki medyayı Putin'e saldırmak için kullandı. Gusinski çabucak ezildi; yurtdışına kaçtı ve basın varlıklarına el konuldu. Mihail Hodorkovski farklı bir hikâyeydi. Nüfuzunu Putin'i alenen eleştirmekte, rakibi olan adayları desteklemekte, derken Putin'e karşı bizzat başkanlığa adaylığını koymayı düşünmeye başlamakta kullanarak, o da düşüncelerini kamusal alana taşıdı.

Gerek Troçki gerek Hodorkovski'nin, dostlarından ve himaye altında aldıklarından oluşan geniş ağları vardı; bu nedenle tehditleri bireysel değildi. Onlara karşı koyan Stalin ve Pu-

tin de, bu rakiplere karşı yenilgi durumunda, her şeylerini kaybedecek ağlara ve klanlara başkanlık ediyordu. Siyasi mücadeleleri kaybedenlerin sadece görevlerini yitireceği Batılı bürokratik sistemlerin tersine, Rusya'nın kişiselleşmiş siyaseti yenilginin daha haşin sonuçlarını talep eder. Kaybeden yalnız ibret olacak bir lekelenme ve küçük düşmeye uğramaz; her türlü iktidar manivelasından uzaklaştırılması gerekir ve kişiselleşmiş klan siyaseti nedeniyle, kendi ağlarından fiziksel olarak koparılır ve etkisizleştirilir. Yandaşlarının da tasfiye edilmesi şarttır.

Troçki 1925'te kurumsal harekât temelini yitirdi: Kızıl Ordu liderliği gibi, Politbüro sandalyesinden yoksun bırakıldı. Fakat hâlâ yandaşlarının arasında, Moskova'da bulunuyordu. Bu yüzden 1927'de Moskova'dan Orta Asya'ya sürgün edildi. Burası hâlâ konfora (ve adamlarıyla iletişime) fazla yakın olduğu için, 1929'da, nihayet ağlarıyla tüm irtibatı kesilecek şekilde Sovyetler Birliği'nden sürgün edildi. 1940'ta da öldürüldü. Hodorkovski de ilkin kurumsal temelini kaybetti. Vergi sahtekârlığı ve diğer suçlar isnat edildi. Yukos şirketine el konuldu ve satıldı. Fakat bu da yetmedi; yandaşlarından fiziksel olarak uzaklaştırıldı ve soyutlandı. Bu yüzden Sibirya'da bir esir kampında tecrit edildi.

Her iki örnekte de, sistemin fiilen nasıl işlediği hakkında âdet olmuş gizlilik uygulamasını korumak için, çatışmalar kamuoyuna dikkatle sunuldu. Kişisel rekabet ve iktidar taleplerini kapsayan mücadeleler şiddetle kişisel olmasına karşın, sistemin fiilen kişisel ve oligarşik doğasını kamuoyunun gözünden uzak tutmak için, ilkesel veya yasal meseleler gibi sunmak zorundaydılar. Hodorkovski'nin bertaraf edilişi, gerçi hiç kimse inanmasa da, sadece bir "vergi sorunu" olarak sunuldu. Benzer şekilde, I. Petro'nun Naip Sofia'ya karşı zaferi, her ne kadar her biri kendisine özgü klanlara sahip olan bir aristokratın diğer aristokrata karşı galebe çalması olsa da, kişisel bir mücadele değil de, hanedan çizgisi olarak en doğru ve yasal olduğu kadar, Tanrı'nın iradesinin tecellisi gibi sunuldu.

Stalin, mücadelenin nasıl sunulup örtüldüğüyle ilgileniyordu ve Troçki'yle kavgasının, gerçekte olduğu gibi kişisel bir

kavga veya bir klan mücadelesi olarak *anlaşılmaması* konusunda çok özenliydi. Stalin'in *Pravda* üzerindeki denetimi "pürüzsüz işleyen bir kontrol mekanizması" değildi.[42] Orada okudukları yüzünden sık sık şaşırıp öfkelendiği oluyordu. 1936'da, *Pravda*'nın ilk temizlik yargılaması gibi önemli bir konuda okuduğu yazı ve haberler yüzünden, Kaganoviç ve Molotov'a şöyle yazmıştı:

> *Pravda*... her şeyi kişisel unsura, iktidarı gasp etmek isteyenlerin kötü insanlar ve iktidarda olanların iyi insanlar olduğu görüşüne indirgemiş ve kamuyu bu bayağı püreyle beslemiş. Makalelerde, Stalin, Voroşilov, Molotov, Jdanov, Kosior ve diğerlerine karşı mücadelenin, Sovyetlere karşı, kolektifleştirmeye karşı, sanayileşmeye karşı bir mücadele, sonuç olarak SSCB'nin kentlerine ve köylerine kapitalizmi ihya etmeye yönelik bir mücadele olduğu söylenmeliydi...[43]

Ayrıca Komintern lideri Georgi Dimitrov'a da yazdı: "çalışanlar her şeyin benimle Troçki arasında bir kavgadan, Stalin kötü karakteri yüzünden olduğunu düşünüyorlar. Bu kişilerin ... partiye karşı savaştıklarına işaret etmek zaruridir."[44] Dolayısıyla taht için yapılan kişisel mücadeleyi ilkeli gibi göstermek gerekiyordu.

Putin gerçi Hodorkovski'nin suçlu bulunması gerektiği çağrısı yapmış olsa da, gerek Putin gerek Medvedev, Hodorkovski hakkındaki hükümler ile ilgili soruları tümüyle yargısal bir bakış açısından yanıtladı. Nasıl ki Stalin, Troçki'ye karşı kişisel ve klanla ilgili mücadelesini Troçki'nin yasaları çiğnemesiyle ilgili bir mesele olarak sunmuşsa, Putin ve taraftarları da Hodorkovski'ye karşı yürütülen kişisel mücadeleyi basit bir vergi kaçırma

---

42 Jan Plamper, *The Stalin Cult: A Study in the Alchemy of Power* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2012), 33.

43 R. W. Davies, O. Khlevniuk, E. A. Rees, A. P. Kosheleva ve A. A. Rogovaia, ed., *The Stalin-Kaganovich Correspondence, 1931-1936* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2003), 349-50.

44 Dimitrov'un güncesinin 11 Şubat 1937 tarihli kaydı. Ivo Banac, ed., *The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-1949* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2003), 51.

olayı gibi sunmaya çalışmışlardı. Her bir örnekte, halkın resmî hikâyeye cidden inanmış yüzdesini öğrenebilmek ilginç olurdu.

Başka bir benzerlik daha vardı. Kurumsal denetim manivelalarından yoksun bırakılan, kendi klanlarındaki yandaşlarından tecrit edilen ve resmî basında çamura bulanan Troçki ve Hodorkovski, kendilerini ezmekte olan büyük bir diktatörlük hükümetine daima direnmiş demokratik halk kahramanları olarak kendilerini yeniden icat ettiler. Troçki, bu katı diktatörlüğün kurucularından, siyasi sapkınların elimine edilmesinin taraftarlarından biri olmuş, demokratik olmayan ve son derece merkeziyetçi parti sisteminin sözcülüğünü yapmış ve sanayileşmeye gereken fonlar için köylülüğün sömürülmesini kuvvetle savunmuştu. İktidardan uzaklaştırılınca, artık parti demokrasisinden, partide bir tür ideolojik çoğulculuktan yanaydı ve Stalin'in kolektifleştirme ve hızlı sanayileşmesine keskin eleştiriler yapmaya koyulmuştu. Hodorkovski kendi finans imparatorluğunu inşa etmek ve Yeltsin'in hükümetine giden yolları parayla satın almak için her türlü hile ve desiseden yararlanmıştı. Hapishanede, yozlaşmanın amansız bir düşmanı ve insan haklarının adil, demokratik sürecinin sözcüsü kesildi. Troçki ve Hodorkovski'nin, evvelce dile getirdikleri inançlardan köklü değişimlere doğru evrilen yeni kimlikleri, Rus siyasetinin kişisel doğasına ışık tutar. Büyük Petro'yla yaptığı mücadelenin kaybedeni olan Sofia'nın Novodeviçi Rahibeler Manastırı'ndaki hücresinde kendini yeniden icat etme fırsatı veya ihtiyacı olup olmadığını bilmiyoruz.

UYGULAMANIN AYAK DİREYİŞİ

Bu kitapta, Rus siyasi kültürünün özel doğasının altını çizdim. Uygulama açısından, Rusya'yı modernitenin değil de, taban tabana zıddının bir örneği olarak görmek mümkündür: görünüşe bakılırsa, modern kurumlarla belirli, sürüp giden bir ilişki içinde var olan arkaik uygulamaların ayak diremesinin bir örneği.

Arkaik siyasi uygulamaların modern Rusya'da diğer modern devlet çerçevelerinden daha yaygın olarak görüldüğünü

de fark ettik. "Ulusal karakter" iddiasına hak ettiğinden fazla itibar göstermemek şartıyla, burada olup bitenlerin özgül olarak Rus bir şeyler, kültürel olarak gömülü bir şeyler barındırdığını söylemek kaçınılmaz görünüyor. Bugün diğer modern ülkelerde devlet başkanının ışıl ışıl ve sırılsıklam dinsel ikonlarını hayal etmek çok zordur. Geçmişteki uygulamalarla devamlılıklar, burada her yerdekinden daha az kısa ömürlü ve çok daha dolaysız gibi; ayrıca bunlar her şeye karşın yüzeyden çok da uzak olmayan muazzam yeraltı kültürel konumlarda mevcut görünüyor. Gelişmiş sanayi toplumları arasında patrimonyalizm, himayecilik ve daha bir sürü geleneksel uygulamalar başka her yerden çok Rusya'da yaygın ve dayanıklıdır ve çok daha uzun bir zaman süresince başat rol oynayagelmiş durumdadır.

Kurumlar Rus siyasetinde oldum olası zayıf kalmış, kişiler daima güçlü olmuşlardır. Fakat zayıf kurumlar bahsindeki temel soru, "Neden?" sorusudur. Rus milli karakteri hakkındaki iddiaları bir kenara bırakırsak, bakmamız gereken aşikâr yer toplumdur. Stephen White, Rus ticaret burjuvazisinin de kurum inşası için uygun bir aday olmadığını ileri sürmüştür; bu burjuvazi küçük ve gelişmemiş olduğu kadar, tahta bağımlıydı. Köylülük genelde kurumlara karşı ilgisizdi ve her halükârda bir kişisel patrimonyal toplumda hayat buluyordu. Rus soyluluğuna gelince, ne güçlüydü ne de özerk ve dolayısıyla Batı Avrupa'da olduğu gibi, tahta meydan okuyacak konumda değildi.[45] Buna, Rus soyluluğunun meydan okumak için hiçbir nedeni olmadığını da ekleyebiliriz. Moskova boyarları kendi aralarındaki iç savaşı engellemek için güçlü bir taht fikrinden zaten hoşlanıyorlardı.[46] Daha sonra, 17. yüzyıla gelindiğinde, hükümdar köylü emeğini soylu mülklere bağladı ve Stenka Razin ve Pugaçev isyanlarından sonra, devletin askerî gücünü köylü ayaklanmalarının korkunç tehdidine karşı yönlendirmek için kullandı.

Moskova döneminin başlangıcındaki kuruluşundan sonra, yönetici tabakaların işlevsel öz çıkarları bir yana, geleneksel

45 Stephen White, *Political Culture and Soviet Politics* (Londra: Macmillan, 1979).

46 Keenan, "Muscovite Political Folkways".

ve patrimonyal siyasi düzenlemeler siyasi kültür ve uygulamanın özüne sinmiş bir huy haline geldi. 20. yüzyıl sonunda, toplumsal-siyasi uygulama kalıpları, en azından genel manada fazla değişmemişti ve değişimin boyutu bugün de belirsiz ve tartışılır niteliktedir.

Bu kitapta irdelenen seçkinlerin enformel uygulamaları pek çok yerde ve dönemde bulunabilir. Himayecilik, patrimonyalizm ile kadim ve modern uygulamaların bir karışımı sadece Rusya'ya özgü değildir. Bunlara en sık olarak gelişmekte olan veya geleneksel toplumlarda rastlıyoruz. Bunlar hakkındaki sosyal bilimler literatürü çoğu zaman Afrika'ya veya kimi Asya ülkelerine odaklanır fakat bir dereceye kadar her yerde mevcuttur bunlar. Andrew Jackson döneminden beri, yeni seçilmiş bir ABD başkanı patronaj sistemini [*spoils system*]* eski bürokrasinin büyük bölümünü uzaklaştırmak ve kendi yandaşlarıyla doldurmakta kullanır.

Fakat patrimonyal uygulamalar, hâlâ mevcut olmalarına karşın aşındıkları ve anayasal kurumların güçlendirildiği tüm diğer "modern" devletlere nazaran Rusya'da çok daha hâkimdir. Peki, ama neden? Veya alışılmış soruyu sorarsak, neden Rusya modern rasyonel kurumları geliştirmedi?

Aslı aranacak olursa, saygın modern kurumlar tüm dünyada nadirdir. Toplumları bu standartla ölçmek veya onlardan bunu geliştirmelerini veya bu düzeye eriştirmelerini beklemek yerine, bu kurumların enderliği hakkında kafa yorabiliriz. Siyasi klanlar, zayıf kurumlar ve kişiselleşmiş siyaset neredeyse her yerde hâkim güçlerdir. Bugün bile, dünyanın büyük bölümü güçlü, bağımsız kurumlardan yoksundur. Çoğu topluma hukuk yerine, kişiler ve hamiler hâkimdir. Gerçekte, temsilî hükümetleri ve güçlü kurumlarıyla modernleşmiş bir toplum olarak gördüğümüz olgu, Manş Denizi'nin her iki yanındaki birkaç yüz millik bir coğrafyada başlamıştır ve bugün dünyada esas itibarıyla orada veya buradan nakledilen dokular olarak

(*) Amerikan siyasi geleneği içinde kullanılan bir kavramdır. Kabaca iktidara gelen partinin kaynakları kendi yandaşları lehine yağmaladığı durumlar için kullanılır – yay. haz. n.

başka yerlerde varlığını sürdürür. Bu nedenle, alışıldık Rus geri kalmışlık sorusunu tepetaklak etmemiz daha anlamlı olabilir: İyi ama Kuzeybatı Avrupa nasıl oldu da modernleşti?

Düşünümsel Weberciliğimiz, bizim modernleşme adını verdiğimiz şeyin bir kısmının kapitalizmle veya onun yokluğuyla ilgili olduğunu akla getiriyor. Kuzeybatı Avrupa'da yaygın olan piyasa kapitalizmi, eğer girmeyi başarabildiyse, Rusya'ya çok geç olarak, son zamanlarda girebildi. Erken modern Batı Avrupa'da büyük çaptaki uzak mesafeli ticaret bir para ekonomisine, nihayetinde geleneksel seçkinlerin dışındaki insanları kapsayan piyasaya açılmış bir sebze üreticiliği ve satmak için üreten sanayilere yol açtı. Para ve pazar ilişkileri, kırsal kesimler de dahil, tüm topluma nüfuz etti. Pazarlar paranın tedavülüyle nüfusun büyük bölümünün ekonomik katılımının yanı sıra, bu gelişmeye eşlik eden geleneksel sınıf yapılarının dışında ilerleme imkânları sundu. Para ve ticaret, kentlerin ve ticarî toplumsal grupların önünde geleneksel soylulardan bağımsızlık ufkunu açtı ve soylu sınıf dışındaki bireyler için yasal kurumlar ve iltimaslar sağladığı gibi, gayri şahsileşmiş kurumlar ve bir devlet fikri gibi geleneksel krallar ve soylulara karşı mücadelede hedef ve birleşme noktası olarak hizmet eden soyut kavramlar sağladı. Patrimonyalizmin zayıfladığı ve anayasal kurumların güçlendiği yerler işte buralar oldu.

Bu güçlü ve şümullü para kapitalizmi, yalnız Avrasya ovası istilâ güzergâhı üzerinde olmakla kalmayıp aynı zamanda Wallerstein'ın tarif ettiği tarzda kapitalist dünya sisteminin perifesinde bulunan Rusya'da mevcut değildi.[47] Nasıl ki bireycilik Batı Avrupa'daki gelişmelere bir tepki olduysa, patrimonyalizm de Doğu'daki farklı koşullara verilen bir tepkiydi.

Öte yandan, bizatihi kapitalizm modernleşmiş bürokratik veya demokratik uygulamaların teminatı değildir. Çin adamakıllı kapitalist bir sistem haline geliyor, fakat kapitalizm ne ka-

47 Bkz. Immanuel Wallerstein, *The Modern World System* (New York: Academic Press, 1974) [*Modern Dünya Sistemi* (4 cilt), çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarın Yayınları, 2010] ve *The Modern World-System in the Longue Durée* (Boulder, Colo.: Paradigm Publishers, 2004) [*Modern Küresel-Sistem*, çev. Mehmet Kürşad Atalar, İstanbul: Pınar Yayınları, 2005].

dar hâkim olursa, himaye, rüşvetçilik ve siyasi klanlar da o denli güçlenmekte gibi görünüyor. Belki Çin'in derin yapıları onun ekonomisi kadar önemlidir?

Belki de basit gelişmeci modellerden kaçınmalı ve başlı başına etkenler olarak derin yapılara duyarlı olup onlara "modernleşme" ile eşit ağırlık vererek, yahut modernleşme ile tutarsızlık bağlamına saplanıp kalmayarak her ülkeyi kendi içinde incelemeliyiz. Ne de olsa, Rusya'da patrimonyalizmin derin yapıları iki dünya savaşı, pek çok devrim, çarpıcı ekonomik değişim ile çarların ve komünist parti görevlilerinin düşüşüne rağmen, ayakta kalmış yapılardır. Bu kitabın yazıldığı sıralarda, Rusya'da kapitalizmin yayılışı bir orta sınıf üretmekteydi ve 2012 başında, yozlaşmış boyar ortaklarıyla birlikte otokratik Putin rejimini protesto etmek için sokaklara dökülenler de onlardı. Fakat iki ay sonraki bir ulusal anket, yanıt verenlerin çoğunluğunun –yüzde 59– hâlâ devlet başkanı olarak "milletin babası" fikrini "becerikli bir yöneticiye" yeğlediğini gösterdi. "Becerikli yönetici" yanıtı hali vakti yerinde olanların arasında daha popülerken, "milletin babası" kavramı yoksullar ve yaşlılar arasında başı çekiyordu; dolayısıyla, paranın nüfusun katmanlarına yayılması ve daha yaşlı kuşağın sahneyi terk etmesiyle patrimonyalizmin ölüp gitmesi mümkündür.[48] Rusya'nın piyasalaşmış bir para ekonomisine doğru süregiden evrimi, eninde sonunda klan ve himaye edilme gibi geleneksel Rus siyasi uygulamalarını aşındıracak mı? Yoksa dostum Nikolay, kapitalist bir piyasa ekonomisinin yayılmasından bağımsız olarak, Rus gelenekleri ve siyasi uygulamalarının asla değişmeyeceğine inanmakta haklı mıydı? Şimdiye kadar, soru yanıtsız kaldı.

Rusya'daki siyasi yorumcuların çoğu hâlâ bunun bir "ya o, ya bu" durumu olduğuna inanıyor. Büyük gazetelerden birinde yakın geçmişte çıkan bir başyazı, durumu, "iki kurumlar sistemi mevcut. İlki sahne arkası anlaşmalar ve yozlaşma aracılığıyla, ikincisi ise adil seçimlerle edinilen üst düzey bir meşruiyet-

48 "'Otets natsii' na dva sroka", *Nezavisimaia gazeta*, 24 Mayıs 2012 ve *Russia Today*, 23 Mayıs 2012.

le sadakati temin ediyor. Bu sistemlerin her birinin gelişimi, alternatifini feshetmeksizin olanaksızdır"[49] diye açıklıyor. Fakat aynı zamanda, Rusya uzun bir zamandır, kişi ve klan siyasi kültür ve uygulamalarıyla yönetilirken, yeni orta sınıfın adil seçimleri başardığını hayal etmek de imkânsız değildir. Neo-gelenekçiliğin kuramcıları, arkaik ve modern unsurların aynı sistemde birlikte var olabileceğini ileri sürüyorlar. Stephen Smith, Sovyet döneminin, "Marksizmin başlıca unsurlarını, ona son derece yabancı unsurlarla kaynaştırabildiğini" yazmıştı.[50]

Bazıları patrimonyal, himayeci ağların sadece Rus siyasi ve toplumsal sisteminin süregiden ayrılmaz bir parçası olmakla kalmayıp, aslında kendi amaçlarıyla devleti ayakta tuttuğunu ileri sürüyor. Bunlar sadece devlet gövdesindeki siğiller veya bu gövde için bir sorun, illet değildir; daha ziyade, yönetilecek bir devleti kullanırlar. Veya, başka bir anlamda, bunlar devletin *ta kendisi*dir: "Ekseriya ağ-temelli yönetişim, mevcut Rus devletinin, fiilen, ne olduğunu tanımlar."[51] Klan ağları açısından, devlet, halkın harekete geçirilmesini sağlayacak ve bir meşruiyet çehresi sunacak bir gereç olarak görülebilir. Aslına bakılırsa, genelde devletler "bilinenin aksine, kapsadıkları kliklere arz sağlayan örgütler olarak" görülebilir.[52] Kişisel güç, "devletleşmeye" tabi olur; devlet görünüşte vardır fakat aslında kişiselleşmiş bir siyasetin ete kemiğe bürünmesidir.[53]

Devlet kurumlarının kısa ömürlü olduğu gözlemi ne yeni-

49 "Demontazh sistemy neformal'nykh institutov", *Nezavisimaia gazeta*, 16 Nisan 2012.

50 S. A. Smith, "Bones of Contention: Bolsheviks and the Struggle against Relics 1918-1930", *Past and Present* 204, Sayı 1 (2009): 194. Neotraditionalism için bkz. Kenneth Jowitt, *New World Disorder: The Leninist Extinction* (Berkeley: University of California Press, 1992), ve T. Martin, "Modernization or Neo-Traditionalism? Ascribed Nationality and Soviet Primordialism", *Stalinism: New Directions* içinde, ed. Sheila Fitzpatrick (New York: Routledge, 2000), 348-67.

51 Kononenko ve Moshes, *Russia as a Network State*, 10.

52 Eric R. Wolf, "Kinship, Friendship, and Patron-Client Relations in Complex Societies", *Friends, Followers, and Factions: A Reader in Political Clientelism* içinde, ed. Steffen W. Schmidt, James C. Scott, Carl Lande ve Laura Guasti (Berkeley: University of California Press, 1977), 174.

53 Afanas'ev, *Klientelizm*, 85.

dir, ne de bu durum Rusya'ya özgüdür. Timothy Mitchell, devlet yapılarının gerçekte arkalarında yatan uygulamaların "sonuçları" olduklarını ileri sürer. Onun görüşüne göre, bir devlet kurumuna "fiilî bir yapı olarak değil, bu tür yapıları mevcut gibi gösteren uygulamaların metafizik etkisi olarak ... onu oluşturan gündelik faaliyetlerin toplamından çok daha fazla bir şey gibi görünmeye başlayan bir varlık" olarak bakılmalıdır.[54] Oleg Kharkhorin'e göre, devlet "ampirik gerçeklikte" mevcut olmaz; devlet daha çok bireylerin belirli eylemlerini betimleyen bir etikettir.[55] Foucault çok benzer bir şeyi savunmuştu; ona göre devlet, çok değerli ve çok çeşitli güç ilişkilerinin "bileşik bir gerçekliğinden ve mitleştirilmiş soyutlamasından ibarettir." Pierre Bourdieu'ye göre, "Devlet nosyonu, ancak az ya da çok sabit (ittifaklar, yandaş çevreleri vb.) ağlara kaydolabilen ve açık çatışmadan az ya da çok gizli çarpışmaya kadar çok farklı şekiller alan ... stenografik adlandırılma olarak anlamlıdır.[56]

Putin'in Rusya'sının (hatta Stalin'in Rusya'sının), eski Rusya'nın bir devamı olduğunu ileri sürmek her şeyi çok basite indirgemek olur. Elbette böyle değildir. Gerek Stalin gerek Putin döneminde Rusya'nın öncekinden tümüyle farklı ideolojileri, toplumsal yapıları ve ekonomileri vardı. Rusya, 20. yüzyıl boyunca dünya kültürüyle az çok bütünleşmiş, okuryazar ve eğitimli bir toplum haline geldi. Bu değişimler gerçekten çarpıcıydı. Bu açıdan bakıldığında, modern Rusya veya SSCB eski Moskova prensliğinin taban tabana zıddıydı.

Öte yandan, *uygulamaların* önemli alanına odaklanmak, şeyleri farklı bir açıdan aydınlatır. Rus tarihinde dönüm noktaları alabildiğine boldur. Belki çok daha şaşırtıcı olan, ideolojik, toplumsal ve ekonomik eğilimlerdeki geliş gidişlerin, belirli si-

---

54 Timothy Mitchell, "The Limits of the State: Beyond Statist Approaches and Their Critics", *American Political Science Review* 1 (1991): 94.

55 Oleg Kharkhordin, "What Is the State? The Rus sian Concept of *Gosudarstvo* in the European Context", *History and Theory* 40 (2001): 207-8.

56 Pierre Bourdieu ve Loïc J. D. Wacquant, *An Invitation to Reflexive Sociology* (Şikago: University of Chicago Press, 1992), 111 [*Dönüşümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, 98].

yasi uygulamaların görünüşteki dönüm noktalarında ayak direyişini ve yayılımını görmemizdir. Belki, Keenan'ın öne sürdüğü üzere, burada Rus tarihinin "derin yapıları" ile uğraşıyoruz. Belki de E. P. Thompson'ın başka bir bağlamda betimlediği kökleşmiş "düşünce ve eylem alışkanlıkları" sorunudur bu.

Gene de, Kizevetter'in bu kitabın başında serdettiğimiz görüşüyle bir düzeyde hemfikir olmamak zor görünüyor: "Kendinizi, Avrupalı Rusya'nın yıkıma uğramış geçmişin molozlarından doğuyor olduğu izleniminden kurtaramıyorsunuz. [Fakat] bu belgelerin sararmış sayfalarından, jargonun dış kabuğundan içeriye doğru girdikçe, eşiği başarıyla aşmış ve yeni çerçeveye güzelce kurulmuş o eski Moskova Rusya'sı gözlerini size dikiyor."

aile çevresi 24, 55, 297
akrabalık 56, 89, 101, 155, 156
Akulov, I. 276, 277, 298, 328
Aleksey II 28, 153, 435
Aleksey Mihayloviç (Aleksey I) 62
Alexopoulos, G. 62, 409
anayasa 28, 149, 157, 161, 165, 186, 223, 281, 284, 323-329, 334, 335, 338, 340-343, 345, 348, 364, 365, 417, 420, 424, 425, 443, 444
Andreev, A. A. 160, 180, 260, 264, 266, 276, 332, 333, 372, 404, 405, 409, 425
Anna Ivanovna 43, 84
artel. *ayrıca bkz.* klan 263, 284, 374, 381, 392, 395, 396, 398, 401
Avanesov, K. 107, 126

Balitski, V. 270, 272, 276, 277
Barsukov, V. 427
Beloborodov, A. 110, 111, 114
Berdyaev, N. 116
Beria, L. 101, 156, 159, 266-268, 270-272, 276, 279, 281, 327, 334, 335, 406
Berliner, J. 419
Beş Yıllık Planlar 372
büyük prens 41, 62, 83, 141, 424
Bilge Yaroslav 103
Birleşik Muhalefet 245
Blat 33, 34, 295
blizkii ayrıca bkz. klan 160
Bolotnikov, I. 1434
Bolşevik parti *bkz.* Komünist Parti
Bourdieu, P. 16, 48, 50, 117, 131, 419, 447
Boyarlar *ayrıca bkz.* soyluluk 42-44, 49, 54, 55, 99, 100, 102, 115, 138, 142, 143, 165-167, 210, 248, 267, 284, 321, 423, 431, 438, 442
Brejnev, L. 27, 37, 38, 59, 162, 412, 413, 423, 432
Buharin, N. I. 80-82, 89, 96, 107, 124, 244, 245, 249, 317, 330, 334, 365, 423
Bulbov, A. 427, 428
bürokrasi 12-14, 26, 30-33, 45, 49, 53, 56, 57, 63, 144, 150, 155, 164, 167, 171, 187, 233, 293, 412, 431, 432, 443
Büyük Temizlik 37, 46, 279, 347
Büyük Terör *ayrıca bkz.* Büyük Temizlik 275, 407

Capelli, O. 420
Cengiz Han 79
Cohen, Y. 116

Çarlık dönemi 35, 116, 262, 263, 306, 358, 372
Çayka, Yuri 427, 428
Çeka *ayrıca bkz.* siyasi polis 109, 277
Çerkesov, V. 426-429

Daniels, R. 40
Danilov, V. P. 349, 362
Demokratik Merkeziyetçiler 212, 244, 245, 249
"derin yapılar" 25, 49, 131, 149, 445, 448
dilek mektupları 70
dilekçeler 61, 69, 98, 145, 354, 431
Dimitrov, G. 253, 440
din *ayrıca bkz.* Ortodoks Hıristiyanlık 49, 60, 69, 95, 116, 120-123, 127, 128, 135 142, 149, 153, 248, 329, 332, 340, 390, 435, 442
druzhina ayrıca *bkz.* klan 155, 161, 412
Duma 28, 74, 75, 140, 417, 422

Eikhe, R. 332, 334, 335, 345, 347, 355
Enukidze, A. 119, 126, 128
eski tüfek Bolşevik/Bolşevikler 37, 44, 45, 54, 76, 79, 88-106, 108-112, 115, 117, 120, 167, 174, 179, 182, 185, 187, 197, 203, 205, 210, 212, 213, 217, 219, 223, 224, 228, 235, 237, 252, 254, 283, 287, 296, 405-408, 436

Fainsod, M. 11, 55, 419
feodalizm 41, 265, 418, 420
Foucault, M. 447
Frinovski, M. 270, 278-281, 410

Geertz, C. 139, 151
Gill, G. 10, 27, 54, 90, 94, 183, 187, 189, 239, 250, 415
Gorbaçov, M. 37, 38, 153, 162, 268, 413, 423
Gosplan 99, 105
GPU *ayrıca bkz.* siyasi polis 109, 196, 241, 252, 268, 269, 351
gruppirovka 252, 253
GULAG 347
Gusinski, V. 438

hami 14, 41, 100, 150, 154, 222, 251, 261, 266, 273, 373, 379, 400, 417, 421, 443
Harris, J. 9, 283
Hatayeviç, M. 109, 336
Hellie, R. 39, 48
Hodorkovski, M. 28, 426, 437-441
Hosking, G. 144, 416, 421

Ivan III 83, 85, 145
Ivan IV "Korkunç" 28, 39, 43, 44, 46, 49, 50, 54, 82, 83, 102, 141, 161, 288, 412, 424, 431
Ivanov, S. 435
Ivanov, V. 425, 426

ideoloji 28, 35, 37, 41, 44, 45, 47, 49-53, 78, 87, 94-97, 100, 101, 113, 116, 148, 244, 246, 248, 250-253, 258, 285, 373, 426, 441, 447
İkinci Dünya Savaşı 65, 78, 101, 180, 411, 434
ikona 26, 121, 139, 140, 149, 434
İşçi Muhalefeti 105, 244, 249, 253

Jdanov, A. A. 56, 101, 159, 160, 180, 231, 266, 310, 311, 317, 318, 330-333, 336, 383-385, 400, 440
Jerzinski, F. 186
Jowitt, K. 34, 54
Jukov, Y. (Iurii Zhukov) 264, 337, 362

Kabakov, I. 216, 244, 260, 303, 333
Kafkasya 29, 110, 174, 265, 268, 276, 279, 359
Kaganoviç, L. M. 56, 99, 110, 160, 180, 181, 199, 207, 215, 216, 219, 228-232, 247, 254, 260, 266, 276,

277, 293, 294, 298, 301, 302, 336, 356, 391, 401, 402, 404, 406, 408, 425, 440
Kalinin, M. 35, 60, 63, 64, 179, 180, 186, 266, 328, 329, 334, 335, 338, 339
Kamenev, L. 89, 105, 176, 179, 188, 244, 245, 249, 250, 255, 256
Kantorowicz, E. 136
karizma 25, 26, 29, 30, 34, 35, 43, 45, 52,.53, 122, 133, 134, 139, 149, 150, 151, 153, 154, 432
Katerina II (Büyük Katerina) 43, 143, 157, 158
Kenan, E. 429
Kızıl Meydan 14, 23, 24, 125, 129, 132, 433
Kızıl Ordu 66, 106, 107, 170, 175, 176, 236, 270, 344, 437, 439
Kirov, S. 80, 256, 266, 275, 354
kişiselleşmiş iktidar 27, 34, 161
Kizevetter, A. A. 23, 448
klan 12, 16, 17, 24, 34, 39, 41-46, 48, 49, 55, 74, 85, 86, 92, 100-102, 138, 152, 155-158, 160, 161, 233, 236, 259, 262-264, 266, 268-276, 278-284, 290-292, 298, 301, 304, 305, 307-309, 315, 318-321, 323, 326, 331, 349, 352, 354, 357, 359, 366, 367, 269-371, 373, 375, 377-381, 383-389, 393-395, 397, 398, 400, 401, 403, 404, 406, 408-413, 419-424, 426-429, 437, 439-441, 443, 445, 446
Kliuchevskii, V. 144
kodamanlar *ayrıca bkz.* soyluluk 87, 94, 97, 99, 102, 105, 111, 112, 115, 117, 167, 171, 174, 179, 181-183, 186, 187, 190, 195-197, 199, 205, 206, 208, 210, 212, 216-218, 222-227, 229, 233, 242, 250, 283, 366
Koestler, A. 79
kolektif sorumluluk 14, 55, 77, 78, 82, 85, 117
kolektifleştirme 37, 78, 263, 270, 283, 292, 325, 341, 342, 350, 354, 361, 440, 441
komplo 79-82, 100, 246, 268, 345, 346, 348, 405, 406, 408, 429
Komsomol 170, 172-174
Komünist Parti 10, 12, 16, 55, 56, 94, 153, 353, 416, 418, 445
Kosior, S. V. 221, 222, 225, 334-336, 353, 440
Kozlov, V. A. 40, 68
Krasin, L. 125, 130, 139, 230
Kremlin 15, 17, 24, 89, 108, 124, 125, 436
Krestinski, N. 106, 169, 179, 218, 236, 242, 243, 257
Krinitski, A. 310-313, 404
kritika/samokritika 90, 312, 377, 398
krugovaia poruka ayrıca bkz. kolektif sorumluluk 14, 55, 60, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 264, 408, 409
Krupskaya, N. K. 130, 256
Kruşçev, N. 27, 38, 91, 145, 153, 154, 162, 191, 248, 254, 266-268, 359, 372, 403, 406, 413, 423, 432
kurumsallaşma 25, 27, 30, 32, 34, 163, 185, 189, 419
Kuybışev, V. 287, 290, 381
Kuzey Kafkasya 97, 260, 264, 270, 274, 277, 279, 355-357, 359, 396, 398

Lavrov, S. 425
Ledeneva, A. 420
Lenin, V. 23, 24, 26, 28, 36, 49, 59, 73, 75, 76, 88, 89, 95-97, 99, 104, 119-136, 138, 139, 141, 145-148, 150, 153, 154, 158, 159, 161, 163, 168, 186, 188, 189, 191, 197, 198, 223, 244-246, 254, 256, 289, 291, 309, 329, 370, 432, 437
Leningrad 12, 151, 204, 249, 250, 255, 256, 258, 275, 280, 340, 343, 344, 353, 354, 413
Leningrad Olayı 101
Leninist/Leninizm *ayrıca bkz.* Lenin, V. 52, 53, 94, 96, 126, 294
Lepa, A. K. 263, 395-397, 405, 406
Lotman, Iu. M. 38, 59
Louis XIV 54, 135, 288, 289, 320

Lujkov, Y. 433
Lunaçarski, A. 130

Mahmi *ayrıca bkz.* klan 100, 236, 243, 373, 380, 381
maiyet 42, 78, 148, 191, 242, 262, 263, 285, 381, 393, 394, 399, 400
Malenkov, G. M. 101, 159, 160, 180, 231, 232, 266, 267, 337, 391, 401, 404, 405
Malişev, V. 107, 159
Mandelshtam, N. 99
Marksizm 53, 446
Medvedev, D. 28, 90, 153, 423-426, 434, 440
Meerzon, J. 108, 202
Menjinski, V. 269, 272, 274, 276
Menşevikler 346, 365
Merkez Komite (TsK) 19, 56, 80, 97, 98, 102, 104, 105, 107-111, 113-115, 120, 129, 159, 163-165, 167-174, 177-183, 187, 190, 194, 195, 199-201, 203-207, 211-216, 218-221, 223-226, 228, 229, 231-233, 236, 238, 240-243, 247, 249, 250, 252, 254-259, 264, 272, 280, 282, 283, 289, 293, 294, 296, 298, 299, 302, 303, 305-307, 309-312, 314, 315, 317-319, 325, 326, 330, 334, 337, 339, 340, 349-355, 357, 364, 365, 370-373, 377, 381-384, 391, 393-396, 399, 402, 404, 405, 409, 421, 425
Merkez Kontrol Komitesi (TsKK) 107, 108, 109, 112, 113, 114, 115, 196, 222, 224, 289, 290, 291, 293, 294, 297
mestnichestvo 74, 92, 93, 99, 100, 157, 213, 239, 240, 251, 291, 420
Meşçeriyakov, N. 108, 212
Miçurin, I. 77
Mikoyan, A. 97, 98, 191, 236, 266, 267, 370, 371
Mironov, B. 138, 265
Mironov, S. N. 281, 345-348, 357
Mitchell, T. 447
Moğollar 42, 61, 71, 87
Molotov, V. 52, 56, 60, 65, 69, 87, 89, 159, 160, 176, 178-180, 186, 194, 195, 205, 208, 218, 227, 230, 236, 243, 258-260, 266, 267, 272, 277, 326, 333, 334, 354-356, 359, 406-408, 423, 440
monarşi 43, 53, 138, 142, 157, 345, 431
Moskova 12, 14, 15, 17, 23, 24, 28, 39, 42, 44, 48, 50, 55, 59, 60, 70, 72, 84, 91, 93, 101, 102, 105, 109, 110, 112, 133, 139, 141, 143, 144, 153, 155, 156, 165, 166, 167, 175, 177, 179
Moskvin, I. 202, 232, 233
Mraçkovski, S. 107, 113, 259
Muralov, N. I. 126, 128
Musibetler Çağı 141, 142
Mutlakıyet 43, 45, 283, 288

Nefedov, I. A. 372, 373, 375, 387, 392, 393, 398, 399, 401
neo-geleneksel/neo-gelenekçi 25, 32, 34, 88, 446
Nijniy Novgorod 140, 236, 370, 431
NKVD *ayrıca bkz.* siyasi polis 80, 98, 159, 160, 268, 272, 277, 279-281, 318, 338, 341, 342, 345-347, 356-358, 362, 363, 401, 410
Nikolay II 28, 140, 141, 144, 153
Nogin, V.P. 194, 227
Nomenklatura 90, 93, 187, 194, 195, 196, 197, 205, 206, 213, 230, 311, 418, 421
Novgorodtseva, K. 168, 169

OGPU *ayrıca bkz.* siyasi polis 264, 268-270, 274-277, 349, 351-356
oligarşi 24, 41-43, 45-47, 49, 87, 117, 187, 427, 428, 429, 436, 437, 439
oprichnina 44, 46, 83
Oprosom 184, 187, 193, 194, 231
Orconikidze, G. "Sergo" 112, 266, 267, 276, 290
Orgbüro *ayrıca bkz.* Orgraspred 56, 57, 94, 98, 102, 103, 105, 107-115, 159, 163, 167-187, 189-191, 193-

197, 199, 201, 202, 204, 205, 207, 209-215, 218, 219, 228-232, 237, 238, 240-242, 247, 257, 265, 298, 399, 411, 425
Orgraspred 112, 167, 171-173, 199-211, 213-217, 219-223, 225, 226, 228-233, 247
Orlovsky, D. 54
Ortodoks Hıristiyanlık *ayrıca bkz.* din 35, 79, 116, 120-122, 434, 435
Ossinskj, V. V. 168, 212

ödüller 26, 48, 60, 66, 74-76, 117, 271

Panin, N. 157
Paparde, L. A. 296-298, 301, 303, 306, 308-310, 316-320
Parsons, T. 34
Parti komiteleri 19, 94, 97, 99, 106, 115, 165, 167, 176, 178, 185, 197, 208, 226, 246, 249, 252, 258, 261, 282, 289, 290, 291, 294, 299, 301-303, 305, 307, 313, 314, 316, 317, 325, 330, 331, 337, 362, 383
Parti Kontrol Komitesi (KPK) 260, 281, 291, 293-320, 399, 405
parti personeli *bkz. Orgraspred*
Patruşev, N. 426-428
Pavel I 43
Pavlov, I. P. 77, 388, 403
Petro I (Büyük Petro) 43, 74, 134, 139, 143, 144, 157, 158, 423, 439, 441
Petro II 84
Petro III 43, 143
Pipes, R. 40, 84, 87, 144
Politbüro 28, 52, 56, 76, 77, 89, 91, 93-95, 97, 98, 102-104, 107, 111-115, 123-125, 127-129, 133, 137, 158-160, 163, 167, 168, 170-180, 182-197, 199, 204, 205, 224, 230, 244, 254, 255, 257, 267, 268, 272, 275, 276, 296, 298, 299, 310, 332, 337, 338, 342, 345, 347, 349-356, 358, 359, 362, 363, 365, 405, 409, 438, 439
Politkovskaya, A. 428
Postişev, P. P. 287, 319, 324, 333-335, 362, 381, 405, 406
Pramnek, E. K. 274, 391, 394, 405, 406
Pravda 130, 216, 219, 324, 331, 380, 382-388, 394, 440
Preobrajenski, E. 115, 179, 250
Proverka 305-308, 310, 312
Pugaçev, Y. 143, 442
Putin, V. 27, 28, 38, 49, 55, 70, 72, 77, 86, 121, 137, 140, 144, 153, 154, 161, 162, 413, 415, 418-420, 423-438, 440, 445, 447

Radek, K. 108, 109, 251
Raspredotdel *ayrıca bkz.* Orgraspred 93, 167
Rigby, T. H. 10, 100, 236, 264, 284, 420, 421
Rikov, A. I. 81, 105-107, 179, 186, 317, 330, 406
ritüel 26, 54, 62, 134, 139, 153
Riurikid hanedanı 141
Riutin Platformu 82, 90
Riutin, M. 250
Rostov-na-Donu 110, 270, 279, 303, 377-379, 389
Rowney, D. 87
Rumyantsev, I. P. 151, 152, 296-298, 306-309, 313, 317-320, 382, 399, 404-406, 408
Russkaya Pravda kanunu 82, 103
Rütbeler Cetveli 74, 93, 157

Sağ Muhalefet 317, 381
Saltikovlar 157
samokritika bkz. *kritika/samokritika*
Samurski, N. 386, 392, 405, 406
sanayileşme 28, 37, 53, 202, 245, 246, 263, 283, 288, 292, 440, 441
Sapronov, T. 126, 259
seçimler 16, 102, 255, 281, 317, 318, 323-325, 328-334, 336-340, 342, 343, 345, 349, 364-366, 378, 382, 400, 417, 419, 435, 445, 446
Seçin, I. 424-428

Sekretarya/Sekreterlik 56, 93, 102, 109, 112, 115, 159, 167-176, 178-185, 187, 190, 193-196, 199-201, 203-208, 211-215, 218, 220, 225, 254, 255, 257, 259, 298
semeistvennost ayrıca bkz. aile çevresi 331
serf/serflik 40, 84
Shils, E. 134, 149
Shlapentokh, V. 420
siyasi polis 109, 196, 241, 268, 269, 272
Skloki 99, 236, 237, 242, 243, 248, 251-254, 256, 259-261, 263, 370, 371
Smilga, I. 105, 108, 113
Smirnov, A. P. 212-215
Smith, S. 446
Smolensk 152, 197, 262, 290-292, 296, 297, 301, 306-308, 310, 316-319, 329, 339, 342, 344, 363, 370, 376, 382, 399, 404, 408
Sobçak, A. 424
Sobyanin, S. 433
Sol komünistler 244, 249
Souvarine, B. 39, 50
Sovnarkom 105, 373, 374, 409
Soyluluk *ayrıca bkz.* boyarlar, eski rüfek Bolşevikler 49, 75, 86, 92, 103, 182, 187, 197, 233
SR'ler 346
Stalin, J. *ayrıca bkz.* Stalinizm 11, 14, 17, 25-28, 30, 31, 35-39, 45, 46, 49, 50, 52, 54-57, 60, 63, 64, 70, 75-80, 82, 84-86, 89-91, 96-98, 100-102, 105, 113, 116, 119, 122-124, 137-141, 145-156, 158-164, 167, 175, 179, 181, 183, 185, 186, 191-194, 197, 207, 216, 218, 231, 232, 235, 237, 244-251, 253-261, 263-269, 272-284, 287, 288, 290, 292-294, 297, 298, 302, 310, 312, 316-318, 320, 321, 323-327, 329-334, 336, 337, 340, 343, 346-351, 354-362, 364-367, 369-371, 377, 380, 381, 383, 385, 386, 393, 394, 397, 403, 405-407, 409-413, 416, 422-425, 430-432, 435-441, 447
Stalinist/Stalinizm 11, 26, 29, 44, 46, 50, 52, 53, 79, 116, 251, 268, 290, 409
Stenka Razin 143, 442
Surkov, V. 426
Sverdlov, Y. 106, 124, 168, 169, 202, 216, 219, 260, 297, 303, 333, 404
Şalıtı Olayı 222, 273
Şarlman 54, 289, 320
Şeboldayev, B. P. 263, 300, 303, 315, 350, 378-381, 389, 391, 395, 397, 402, 404, 405, 408
Şkiriyatov, M. 295, 298, 332, 334, 390

Şlyapnikov, A. 105, 109
Şvernik, N. M. 218, 260, 335, 336

Tatarlar *ayrıca bkz.* Moğollar78, 83
temizlikler/tasfiyeler *ayrıca bkz.* Büyük Temizlik 39, 94, 161, 197, 291, 292, 305, 348, 349, 357
Thompson, E. P. 448
Tomski, M. 186, 230
Troçki, L. 28, 45, 47, 81, 88-90, 96, 99, 104, 105, 111, 113, 124, 133, 178, 179, 244, 245, 247-249, 251-255, 259, 285, 304, 312, 324, 333, 345, 346, 377, 381, 387, 394, 401, 406, 437-441
Troçkizm/Troçkistler *ayrıca bkz.* Troçki, L. 81, 113, 244, 249, 251, 259, 285, 304, 312, 324, 333, 345, 346, 381, 401
Troyka 345, 347, 350, 351, 353-356, 358, 362, 367
Tsiurupa, A. 105
Tucker, R. C. 39, 50, 146, 149

Upravlenie kadrov ayrıca bkz. Ograspred 232
Urban, M. 138, 419, 422
Urquhart, J. 189
Uspenski, B. A. 38, 59

Vareykis, I. M. 216, 217, 379, 380, 390

Varyaglar/Varegler *ayrıca bkz.* Vikingler 369, 373
Vaynov, A. R. 371-375, 377, 378, 380, 382-389, 392-395, 397, 398-405
Vikingler 87, 369
Vişinski, A. 159, 178, 278, 339
Vladimirski, M. 106, 169
Voroşilov, K. 77, 123, 126-128, 131, 132, 147, 266, 440
Votchina 144
Vrangel, P. 107, 110, 177

Weber, M. 25, 27, 29-31, 34, 103, 134, 164, 417, 444
White, S. 33, 34, 116, 117, 442
Wortman, R. 37, 136

Yagoda, G. 98, 269, 270, 272-280
Yaroslavski, E. 108, 147, 180, 290, 332
Yejov, N. I. 56, 80, 111, 112, 159, 160, 180, 202, 216, 229, 231-233, 236, 239, 240, 271, 272, 278-281, 298, 310, 315, 327, 337, 345, 347, 357, 358, 360, 362, 410, 425
Yeltsin, B. 28, 70, 413, 417, 418, 423, 435, 441
Yeni Ekonomik Politika (NEP) 36, 38, 175, 245, 249, 251
Yeni Muhalefet 245
Yevdokimov, G. 124, 270-280, 359

Zinovyev, G./Zinovyevciler 80, 81, 89, 96, 109, 110, 113, 114, 133, 179, 242, 244, 245, 248-251, 255, 256, 258, 346, 383, 406

"Putin'in Rusyası'nın (hatta Stalin'in Rusyası'nın), eski Rusya'nın bir devamı olduğunu ileri sürmek her şeyi çok basite indirgemek olur. Elbette böyle değildir. Gerek Stalin gerek Putin döneminde Rusya'nın öncekinden tümüyle farklı ideolojileri, toplumsal yapıları ve ekonomileri vardı. Rusya, 20. yüzyıl boyunca dünya kültürüyle az çok bütünleşmiş, okuryazar ve eğitimli bir toplum haline geldi. Bu değişimler gerçekten çarpıcıydı. Bu açıdan bakıldığında, modern Rusya veya SSCB eski Moskova prensliğinin taban tabana zıddıydı."

Korkunç İvan, Lenin, Stalin ya da Putin damgalarını yaşadıkları döneme vuran veya vurmakta olan aktörler olarak hatırlanırlar. Hepsini özgün kılan ideolojileri, konumları ve yönetme biçimleri vardı ve bu anlamıyla tarihin farklı dönemlerine denk düşen bambaşka figürler oldular. Beri yandan, tarihi, ipine bir sonraki taşı bekleyen tespih gibi bir sürekliliğin ifadesi olarak kavramak da mümkündür: Başka bir deyişle bir (eski) "Moskova" geleneğinden, arkaik bir kültürün izlerinden bahsedilebilir...

J. Arch Getty, Rus arşivlerini didik didik ederek büyük bir titizlikle hazırladığı *Stalinizm Hükmederken* adlı eserinde, hem Stalin'i farklılaşan ideolojik bir figür olarak hem de Stalinizmi Marksizmin bir türevi değil başlı başına bir ideolojik formasyon olarak tartışmayı öneriyor. Stalinizmi bu ayrıksılığı içinde ele alırken yönetim pratiklerini ve kurumsal yapılar içerisindeki dönüşümleri, manevraları ve yerel-merkezî yönetim içindeki çekişmeleri mesele ediniyor. Stalin ve onun yönetim mantığı Rusya'da hâkim duruma geldiğinde, bu hadise bir kültürel geleneğin tekerrürü müydü yoksa nevi şahsına münhasır bir "olay" mıydı sorularına özcülüğe saplanmadan cevap arıyor. Tarihî belgeler, tutanaklar, daha önce Stalin dönemine dair yapılan çalışmalar ve anılar ışığında çok yönlü bir perspektiften bakarak, bizlere Stalin ve hükmettiği tarihsel momente dair tek boyutlu ve tek merkezli bakış açılarını yerinden eden alternatif bir ideoloji ve dönem incelemesi sunuyor.

THG
094787
EZA

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-1994-9